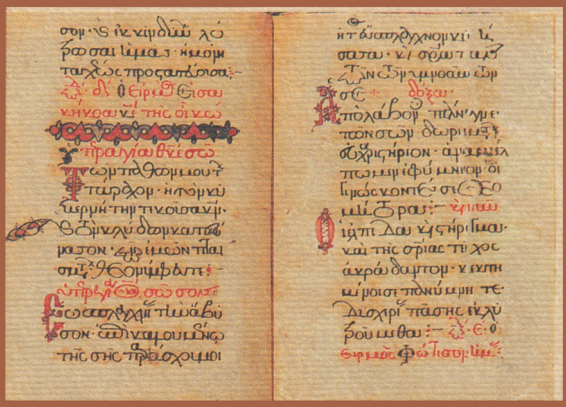
ΘΕΟΧΑΡΗΣ ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΚΡΗΤΗΣ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΑ

[ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ]

ΗΡΑΚΛΕΙΟ 1997

ΘΕΟΧΑΡΗ Ε. ΔΕΤΟΡΑΚΗ
ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΚΔΟΣΗ Β΄
ΜΕ ΠΡΟΣΘΗΚΕΣ

ΡΕΘΥΜΝΟ 1997

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ Βυζαντινὴ Θρησκευτικὴ ποίηση καὶ Ὑμνογραφία εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς τέσσερις κύκλους ὑποχρεωτικῶν μαθημάτων τῆς Βυζαντινης Φιλολογίας στὸ Πρόγραμμα τοῦ Τμήματος Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης. Καθὼς δὲν ὑπάρχει στὴν ἑλληνικὴ βιβλιογραφία ἀνάλογο βοήθημα, καὶ γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσω τοὺς φοιτητές μου, ὀργάνωσα τὴν ὕλη τοῦ μαθήματος σὲ ἕνα εὔχρηστο, περιεκτικὸ καὶ εὔληπτο ἐγχειρίδιο, ποὺ ἀποτελεῖ τὴ βάση τῶν παραδόσεών μου. Τὸ ἐγχειρίδιο αὐτὸ περιλαμβάνει σύντομα γραμματολογικὰ σημειώματα γιὰ πρόσωπα καὶ θέματα τῆς ὑμνογραφίας καὶ ἕνα μικρὸ ἀνθολόγιο βυζαντινῶν θρησκευτικῶν ποιημάτων καὶ λειτουργικῶν ὕμνων, μὲ παράθεση τῆς στοιχειώδους ὑμνογραφικῆς βιβλιογραφίας.

Ἡ παρούσα ἔκδοση εἶναι ἐπανάληψη τῆς προηγούμενης (1992) μὲ προσθήκη ὀκτὼ νέων ὑμνογραφικῶν μελετημάτων μου, ποὺ ἔχουν κατὰ καιροὺς δημοσιευθεῖ σὲ διεθνὴ περιοδικά, καὶ ἀναφέρονται σὲ καίρια θέματα τῆς βυζαντινῆς ὑμνογραφίας, ὅπως εἶναι οἱ ἐπιδράσεις τοῦ Ρωμανοῦ σὲ ἄλλους ποιητές, οἱ κλασικὲς ἀπηχήσεις στὴν ὑμνογραφία, τὰ μεγαλυνάρια τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, κριτικὲς παρατηρήσεις στὴν ἔκδοση λειτουργικῶν ὕμνων, πρόδρομες μορφὲς νεοελληνικῆς στιχουργίας σὲ βυζαντινοὺς ὕμνους κλπ. Ἐπανεκδίδεται ἐπίσης ἡ μοναδικὴ γνωστὴ βυζαντινὴ ἀκολουθία στοὺς νεκροὺς καὶ στοὺς αἰχμαλώτους τῶν βυζαντινῶν πολέμων, ποὺ εἶναι μιὰ σπάνια μαρτυρία τοῦ βυζαντινοῦ πατριωτισμοῦ. Ἔτσι *ἡ παρούσα ἔκδοση* εἶναι πληρέστερη καὶ ξεπερνᾶ κατὰ πολὺ τοὺς στόχους ἑνὸς διαδακτικοῦ ἐγχειριδίου. Ὅσοι ἐνδιαφέρονται γιὰ τὰ θέματα τῆς βυζαντινῆς ὑμνογραφίας θὰ βροῦν ἀσφαλῶς στὸ βιβλίο αὐτὸ μιὰ πρώτη λύση σὲ πολλὰ προβλήματα.

Ὁ τελικὸς στόχος εἶναι νὰ ἀποτελέσει τὸ ἐγχειρίδιο αὐτὸ τὴν πρώτη βάση τῆς συγγραφῆς ἑνὸς μεγάλου βιβλίου γιὰ τὴ βυζαντινὴ ὑμνογραφία, ὅταν οἱ συνθῆκες τὸ ἐπιτρέψουν καὶ ὁ Θεὸς εὐδοκήσει.

Ἡράκλειο, Ἰανουάριος 1997

ΘΕΟΧΑΡΗΣ ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΑ

" Μόνο στις εκφράσεις της μυστικής ευλάβειας,στη θρησκευτική τέχνη και στη θρησκευτική ποίηση ο βυζαντινός πολιτισμός έχει ένα αναμφισβήτητο μεγαλείο "

(Steven Runciman)

Ο Κ.Θ.Δημαράς,στο " Δοκίμιο για την ποίηση" (Αθήνα 1943) γράφει (σ.41): "Ποίηση θρησκευτική! Σα να μπορούσε να υπάρξει και καμιά άλλη ποίηση ".Αν ο αφορισμός αυτός αναφέρεται γενικά στη θρησκευτική ποίηση όλων των λαών και όλων των εποχών,για το Βυζάντιο είναι μια αλήθεια πανθομολογούμενη.Η θρησκευτική ποίηση του Βυζαντίου και κυρίως η υμνογραφία είναι ο ωραιότερος καρπός της λογοτεχνικής του έκφρασης.Ο ίδιος ο Κ.Θ.Δημαράς,στο παραπάνω δοκίμιό του,περιλαμβάνει το κεφάλαιο "Ποίηση και Χριστιανισμός ",όπου παρατηρεί (σσ.47-48):" Η βυζαντινή χριστιανική ποίηση έχει μια δόνηση,μια συνοχή,μια πρωτοτυπία στη σύλληψη,που μόνο με της Παλαιάς Διαθήκης την ποίηση μπορεί να συγκριθεί.Οι εικόνες ζωηρές,δεμένες,απροσδόκητες,αποτελούν τους άμεσους προδρόμους της νεοελληνικής λόγιας λυρικής ποιήσεως...Για να βρεις την πηγή του σολωμικού στίχου " ανοιχτά πάντα κι άγρυπνα τα μάτια της ψυχής μου "πρέπει ν'ανατρέξεις αιώνες πίσω,στη Νεκρώσιμη Ακολουθία της Εκκλησίας μας ".

Η θρησκευτική ποίηση,ανάλογα με το περιεχόμενο και το σκοπό των ποιητών,διακρίνεται σε προσωπική και εκκλησιαστική ή λειτουργική.Η πρώτη ικανοποιεί την ανάγκη πρωσωπικής έκφρασης του θρησκευτικού συναισθήματος,ενώ η δεύτερη εξυπηρετεί τις λειτουργικές ανάγκες της Εκκλησίας.Η προσωπική ποίηση εκφράζεται συνήθως με γλώσσα και μέτρα αρχαία,και είναι απρόσιτη στον κοινό άνθρωπο. Αντίθετα,η εκκλησιαστική ποίηση,η κυρίως υμνογραφία δηλαδή,εκφράζεται με γλώσσα απλούστερη και κατανοητή από το εκκλησίασμα.Τα μέτρα της δεν είναι προσωδιακά,αλλά τονικά,στηρίζονται δηλαδή στη θέση των τόνων και στον αριθμό των συλλαβών,όπως στη νεοελληνική στιχουργία.Ο ποιητής-υμνογράφος υποτάσσει το εγώ του στο υπερατομικό εγώ της Εκκλησίας και γίνεται η φωνή της,για να παρακινήσει τους πιστούς σε προσευχή και δοξολογία,σε ικεσία και μετάνοια.

Μια άλλη διάκριση της προσωπικής θρησκευτικής ποίησης από την υμνογραφία είναι η μουσική επένδυση.Η πρώτη γράφεται και διαβάζεται ως λόγος ποιητικός,ενώ η δεύτερη είναι σύμφυτη με την ιερή μελωδία,που διεγείρει το θρησκευτικό τόνο και υπηρετεί συνάμα την αισθητική έκφραση της Εκκλησίας.

Μ Ε Ρ Ο Σ Α'

Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΙ ΚΑΙ ΕΡΓΑ

1.- ΚΛΗΜΗΣ Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ (150- περ.215)

Ο Τίτος Φλάβιος Κλήμης ανήκει στους πρώτους απολογητές του Χριστιανισμοῦ.Γόνος πλούσιας οικογένειας,πιθανώς αθηναϊκής,απέκτησε γενναία κλασσική μόρφωση,που την επαύξησε με τα ταξίδια του στην Ιταλία και την Ανατολή.Συνδυάζει άριστα την αρχαία παιδεία με την χριστιανική και είναι από τους πρώτους κήρυκες της αποδοχής των αρχαίων συγγραφέων από τους χριστιανούς.Θεωρεί την αρχαία φιλοσοφία ως σημαντική προετοιμασία για τη χριστιανική τελείωση :"Προπαρασκευάζει τοίνυν ἡ φιλοσοφία προοδοποιοῦσα τόν ὑπό Χριστοῦ τελειούμενον " (Στρωμ.Ι,5,28).Έζησε και έδρασε στην Αλεξάνδρεια,όπου υπήρξε μαθητής του Πανταίνου και διάδοχός του στην Κατηχητική σχολή της πόλης.Μολονότι δεν ανακηρύχτηκε άγιος, είναι από τους μεγαλύτερους θεολόγους του δεύτερου αίώνα και ένα από τα πιό προικισμένα πνεύματα του πρώιμου Χριστιανισμού.Ίσως μάλιστα να είχε ιερωθεί,γιατί στο διωγμό του Σεβήρου (203) κατέφυγε στην Καισάρεια της Παλαιστίνης,όπου και πέθανε λίγο πρίν από το 215.

Στη ιστορια των γραμμάτων ο Κλήμης είναι γνωστός για τα μεγάλα και σημαντικά έργα του "Στρωματεῖς","Προτρεπτικός πρός τούς Ἕλληνας","Παιδαγωγός" και για μικρότερες πραγματείες του.

Εδώ θα μας απασχολήσουν δύο ποιητικά συνθέματα,που αποδίδονται, όχι χωρίς αμφισβητήσεις,στον Κλήμεντα :

α.- Στο τέλος του κειμένου του "Παιδαγωγοῦ " ορισμένα χειρόγραφα περιέχουν ένα θαυμάσιο ύμνο στο Χριστό,τον αληθινό Παιδαγωγό,σε 28 προσωδιακούς ιαμβικούς τριμέτρους στίχους .Οι επιδράσεις από τους κλασσικούς ποιητές και ιδιαίτερα από τον Ευριπίδη (Ἱππόλ.73-87) είναι προφανείς.Ο ποιητής προσφέρει στόν Παιδαγωγό (Χριστό) ένα πάναγνο στεφάνι από τά λόγια της καρδιάς του,υμνεί τη θεία παντοδυναμία και καταλήγει με την ακόλουθη ωραία επίκληση :

> Μή μοι δέ πενίαν μηδέ μήν πλοῦτον δίδου,
> τάξιν δέ τοῦ δέοντος αὐταρκεστάτην,
> πάτερ,παράσχου καί καλόν βίου τέλος.

β.- Στο τέλος του "Παιδαγωγοῦ" ἄλλα χειρόγραφα παραδίδουν το κείμενο ἑνός ἄλλου χριστιανικού ὑμνου,που ψάλλουν παιδιά στο Σωτήρα Χριστό.Είναι γνωστός ως " Ὕμνος των παίδων " και θεωρείται ένα από τα αρχαιότερα και λαμπρότερα μνημεία της χριστιανικής ποίησης, " hymnus inter antiquissima et celeberrima monumenta poesis christianae merito numeratur ".Η πατρότητα του ύμνου αμφισβητείται από πολλούς,αλλά ο ποιητής,όποιος κι αν είναι,έχει αληθινές ποιητικές αρετές,λυρισμό πηγαίο,αίσθημα και ενθουσιασμό. Και έχει σχετικά παρατηρηθεί : " Ουδέν χαριέστερον του ύμνου τούτου,εν τω οποίω ο Χριστός εμφανίζεται αλληλοδιαδόχως ως ποιμήν οδηγών τα αρνία του,ως πτηνόν συνάγον τα ορνίθιά του υπό τας πτέρυγάς του,ως γεωργός καλλιεργών τον ουράνιον αγρόν,ως αλιεύς αλιεύων ψυχάς διά των ηδυτήτων της θείας ζωής,ως μήτηρ τρέφουσα τα τέκνα αυτής διά του γάλακτος της σοφίας και τέλος ως κύριος επιφυλάσσων εις τους δούλους αυτού τας αιωνίους αμοιβάς ".

Το ποίημα περιλαμβάνει 66 στίχους προσωδιακούς.Τα μετρικά του προβλήματα είναι μεγάλα και δυσεπίλυτα.Φαίνεται να κυριαρχεί ο ανάπαιστος,αλλά με πολλές και δυσερμήνευτες παρεκβάσεις (αναπαιστικά μονόμετρα και δίμετρα,κατά τον Σεμιτέλο).Ο Κ. Μητσάκης θεωρεί τον ύμνο αυτό ως " την πρώτη απόπειρα να γραφτεί χριστιανική υμνογραφία κατά τα αρχαία πρότυπα,αλλά τελικά το ποίημα παρουσιάζεται ως τυπικό προϊόν της μεταβατικής εκείνης εποχής και κάθε παρέκκλισή του από τον ορθόδοξο κανόνα και κάθε παραχώρησή του στις νέες συνθήκες πρέπει νά ερμηνευθεί ως σημείο των καιρών".

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Εκδόσεις : OTTO STÄHLIN, Clemens Alexandrinus.I. Protrepticus und Paedagogus,Berlin 1972[3],339-340- J.IRIGOIN- H.I.MARROU,Clement d'Alexandrie,Pédagogue,Paris 1970,(= Sources Chrétiennes 158), 192-207.Ρ.ΤΡΕΜΠΕΛΑ, Εκλογή ελληνικής ορθοδόξου Υμνογραφίας, Αθήναι 1983[2], σσ.13-14.W.CHRIST- M. PARANIKAS, Anthologia Graeca Carminum Christianorum,Lipsiae 1871,37-38.

Μελέτες : Κ.ΜΗΤΣΑΚΗ, Βυζαντινή Υμνογραφία,τ.Ι., Θεσσαλονίκη 1971,σσ.124-126,όπου και όλη η νεότερη βιβλιογραφία.Για τις σχέσεις του Κλήμεντος με την αρχαία φιλοσοφία βλ. SALVATORE R.C.LILLA,Clement of Alexandria.A Study in Christian Platonism and Gnosticism,Oxford 1971.

2.- ΜΕΘΟΔΙΟΣ ΟΛΥΜΠΟΥ (+ 311)

Επίσκοπος στην πόλη Ὀλυμπος της Λυκίας ή στα Πάταρα (Μεθόδιος Πατάρων) και αργότερα στην Τύρο ,μαρτύρησε στη Χαλκίδα περί το 311 και τιμάται ως άγιος (20 Ιουνίου).Θεωρείται ένας από τους πιο μυστηριώδεις Ἕλληνες συγγραφείς της Εκκλησίας,που έγραψαν πρίν από την Ειρήνη του Μ.Κωνσταντίνου (313).Νεοπλατωνικός φιλόσοφος,είναι γνωστός και με το κοσμικό του όνομα Ευβούλιος.

Ἕνα ενδιαφέρον σύγγραμμα του Μεθοδίου,γραμμένο κατά τό πρότυπο των πλατωνικών διαλόγων,έχει τον τίτλο " Συμπόσιον Δέκα Παρθένων".Δέκα χριστιανές παρθένες,οι Μάρκελλα,Θεοφίλα,Θάλεια,Θεοπάτρα, Θάλλουσα,Αγάθη,Πρόκιλλα,Θέκλα,Τυσιανή και Δομνίνα,συγκεντρωμένες στον κήπο της Αρετής,εγκωμιάζουν κάθε μια με τη σειρά της τη χριστιανική αρετή της παρθενίας.Στο τέλος και αφού γεύτηκαν "δαιτός τε παντοδαπῆς καί εὐφροσύνης ποικίλης" σχηματίζουν κύκλο κάτω από μιά λυγαριά και πλέκουν τον ύμνο της παρθενίας.Η Θάλεια ψάλλει τον ύμνο και οι άλλες κόρες επαναλαμβάνουν το εφύμνιο στο τέλος κάθε στροφής :

Ἀγνεύω σοι καί λαμπάδας φαεσφόρους
κρατοῦσα,νυμφίε,ὑπαντάνω σοι.

Ο ύμνος έχει 24 τετράστιχες στροφές,που ακροστιχίζουν αλφαβητικά (Α-Ω).Χρονολογείται μεταξύ 260-290 μ.Χ. και είναι γνωστός ως "Παρθένιον ".Παλαιότεροι μελετητές θεωρούσαν τόν ύμνο αυτό ως μια πρώτη προσπάθεια σύνθεσης λειτουργικού ύμνου.Ωστόσο το "Παρθένιον" του Μεθοδίου δε φαίνεται να γράφτηκε για λειτουργικούς σκοπούς.Είναι απλώς ύμνος προορισμένος για ανάγνωση και διδαχή.

Από μορφική άποψη θεωρείται πρόδρομος του κοντακίου :στροφές με ακροστιχίδα και εφύμνιο στο τέλος της καθεμιάς.Προβλήματα δημιουργεί η μετρική του,που υπήρξε ώς τώρα αντικείμενο πολλών συζητήσεων.Κυριαρχεί ο ἴαμβος,αλλά οι παραβάσεις του είναι τόσο πολλές,που δεν μπορούν να θεωρηθούν τυχαίες,όπως παρατήρησε ο K.Krumbacher.Ο Κ.Μητσάκης αποδίδει αυτή τη μετρική αταξία στην κάμψη και την υποχώρηση της αρχαίας προσωδίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Νεότατη έκδοση : Méthode d'Olympe,Le Banquet,Paris 1963 (= SC 95).Introduction et texte critique par HERBERT MUSURILLO,S.J.Traduction et notes par VICTOR HENRY DEBIDOUR. - W.CHRIST-M.PARANIKAS,Anthologia, 33-37.

Μελέτες:V.BUCHHEIT,Studien zu Methodios von Olympos, Berlin 1958. M.PELLEGRINO, L' inno del Simposio di Metodio Martire (Universitã di Torino,Publicazioni

della Facoltà di Lettere e Filosofia,vol.X,fasc.1). Torino 1958.

3.- ΟΙ ΔΥΟ ΑΠΟΛΛΙΝΑΡΙΟΙ

Στη γραμματειακή παράδοση της αρχαίας Εκκλησίας κατέχουν σπουδαία θέση και οι δύο Απολλινάριοι,ο πρεσβύτερος καί ο γιός του, περισσότερο γνωστός ως Απολλινάριος επίσκοπος Λαοδικείας (310-390).Ο περίφημος εκπαιδευτικός νόμος του Ιουλιανού (17 Ιουνίου 362),που απαγόρευε στους χριστιανούς τη σπουδή των αρχαίων συγγραφέων,οδήγησε τους Απολλιναρίους σε μια προσπάθεια πνευματικής αντιρρόπησης.Επιχείρησαν να εφοδιάσουν τα χριστιανικά σχολεία με νέα λογοτεχνικά κείμενα,γραμμένα σε γλώσσα και μέτρα αρχαία και με περιεχόμενο χριστιανικό, " ὅπως ἂν μηδεὶς τρόπος τῆς τῶν Ἑλλήνων γλώττης τοῖς χριστιανοῖς ἀνήκοος ᾖ " ,κατά τη μαρτυρία του Σωκράτη του Σχολαστικού (Ἐκκλ. Ἱστορ.PG 67,420).

Ο πατέρας Απολλινάριος αναφέρεται ότι συνέθεσε 24 ραψωδίες σε στίχους ηρωικούς,με θέμα την Πεντάτευχο (από τον Μωυσή ὡς τόν Σαούλ). Ἄλλα βιβλικά θέματα τα διασκεύασε σε τραγωδίες κατά μίμηση του Ευριπίδη και σε κωμωδίες,κατά μίμηση του Μενάνδρου.Δυστυχώς,από τά έργα αυτά δε σώθηκε ούτε ένας στίχος.

Περισσότερο μας ενδιαφέρει ο γιός του Απολλινάριος Λαοδικείας,διάσημος αιρετικός θεολόγος του Δ΄αιώνα,θεωρούμενος ως πνευματικός πρόδρομος του μονοφυσιτισμού.Στον Απολλινάριο αποδίδεται μια παράφραση των Ψαλμών του Δαβίδ σε δακτυλικούς εξαμέτρους και σε γλώσσα ομηρική.Σήμερα η πατρότητα της παράφρασης αυτής,που σώθηκε ολόκληρη,αμφισβητείται και αποδίδεται σε κάποιον Αιγύπτιο ιερέα,περί το 450 μ.Χ.Οπωσδήποτε το κείμενο αυτό της παράφρασης των Ψαλμών ,τυπικό δείγμα λόγιας και άψυχης εργασίας γραφείου, υπήρξε μια πλήρης αποτυχία,σε βαθμό που να χαρακτηριστεί ως λογοτεχνικό τέρας! Πολύ σωστά παρατηρεί ο Κ. Μητσάκης : " Τελικά αποδεικνύεται για μια ακόμη φορά ότι κάθε γνήσιο πνευματικό έργο έχει τη δική του ιδιαιτερότητα,δηλαδή στοιχεία μοναδικά και ανεπανάληπτα,ώστε κάθε απόπειρα για παραχάραξή του να είναι από πρίν καταδικασμένη.Για το λόγο λοιπόν που η παράφραση του Ακαθίστου Ὕμνου από τόν Μανουήλ Φιλή δεν είναι πια Ακάθιστος και η παράφραση του Ερωτοκρίτου από τον Διονύσιο Φωτεινό δεν είναι πιά Ερωτόκριτος,για τον ίδιο ακριβώς λόγο και η παράφραση των ψαλμών σ'εξάμετρους στίχους δεν είναι ούτε Ὅμηρος ούτε Δαβίδ,αλλά ένα εγκεφαλικό κατασκεύασμα που δεν πείθει για την αλήθεια και την ειλικρίνειά του και δε συγκινεί με την ψυχρότητα και την επιτήδευσή του ".

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Έκδοση κειμένου :A.LUDWICH,Apolinarii Metaphrasis Psalmorum,Lipsiae 1912.ΤΡΕΜΠΕΛΑ,Εκλογή,20 (αποσπάσματα).
Μελέτες: Κ.ΜΗΤΣΑΚΗ,Βυζαντινή Υμνογραφία,σσ.165-168,όπου και άλλη βιβλιογραφία.

4.- Η ΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΓΝΩΣΤΙΚΩΝ

Ο Γνωστικισμός είναι αίρεση με οικουμενικές διαστάσεις και με πολλές αποκλίσεις.Χρονολογείται από τα μέσα του 2ου ώς τα μέσα του 3ου αιώνα.Έμβλημά του είναι η γνώση και η λύτρωση του ανθρώπου με τη γνώση.Οι γνωστικοί συγγραφείς (Σίμων ο Μάγος,Μένανδρος, Κήρινθος κ.ά.π.) διέθεταν γενναία ελληνική παιδεία και ανέπτυξαν πλούσια φιλολογία,πεζογραφική και ποιητική.Η Εκκλησία πολέμησε αυτή την αίρεση με πάθος και έτσι τα έργα των γνωστικών έχουν χαθεί κατά το μεγαλύτερο ποσοστό τους.Ελάχιστα σώζονται ακέραια ή αποσπασματικά,παρέμβλητα σε έργα εκκλησιαστικών συγγραφέων ή σε απόκρυφα βιβλία.Άλλα περιέχονται στα χειρόγραφα του Nag-Hammadi,που ανακαλύφτηκαν πρόσφατα. Γνωστικός είναι και ο Ύμνος του Χριστού, που περιέχεται στο έκτο βιβλίο των Σιβυλλικών Χρησμών (Oracula Sibyllica , έκδοση A.KURFESS, 148-150).

Από την ποίηση των Γνωστικών,που είναι σαφώς ειδωλολατρική, παρά τις επεμβάσεις και τις μεταβολές θείων ονομάτων στο αρχικό κείμενο,θα αναφέρουμε εδώ ένα μόνο ύμνο,που είναι γνωστός ώς "Ψαλμός των Ναασσηνών ".Τον ύμνο αυτόν μας τον διέσωσε ο ανώνυμος συγγραφέας των " Φιλοσοφουμένων" ,που κι αυτά περιέχονται στο έργο του Ιππολύτου "Κατά πασῶν των αἱρέσεων ἔλεγχος".Οι Ναασσηνοί ή Οφφίτες ήταν μια από τις πολλές γνωστικές αιρέσεις.Σύμβολό τους είχαν το φίδι,που στην εβραϊκή γλώσσα λέγεται νάας (ο),γι'αυτό και το όνομα Ναασσηνοί.Ο ύμνος αποτελείται από 23 στίχους,σε μέτρα αναπαιστικά,όχι ομαλά.Στους τρείς πρώτους στίχους έχουμε αναπαιστικά τρίμετρα καταληκτικά,ενώ στούς υπόλοιπους αναπαιστικά τρίμετρα και δίμετρα καταληκτικά ή υπερκατάληκτα.Κάποιος ανώνυμος θέλησε να συνδέσει τον ύμνο με τον Χριστό,αντικαθιστώντας τό όνομα αρχαίας θεότητας με το όνομα του Ιησού στο στίχο 12 :

Εἶπεν δ'ὁ Ἰησοῦς· ἐσόρα,πάτερ,
ἄθλημα κακῶν τόδ'ἐπί χθόνα...

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Έκδοση κειμένου : Ιππολύτου Έργα,έκδ.P.WENDLAND, Lipsiae 1916 (III,102).CHRIST-PARANIKAS,Anthologia, 32-33.

Μελέτες : ΔΗΜ.Λ.ΔΡΙΤΣΑ, Η ποίησις των γνωστικών, Αθήναι 1979 (ιδιαίτερα,σσ. 83-85). Κ.ΜΗΤΣΑΚΗ,Βυζαντινή Υμνογραφία,σσ.157-159.

5.- ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΣ (329/330-390)

Ο Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός είναι ο πιό απόκοσμος και πιό ιδιόρρυθμος από τους Πατέρες του Δ'αιώνα.Είναι ο θεολόγος που επηρεάστηκε εντονότερα και βαθύτερα από τα ελληνικά γράμματα και τις λαμπρές σπουδές του στην Αλεξάνδρεια και την Αθήνα.Ολόκληρη η πνευματική υποδομή του Γρηγορίου είναι εθνική.Η δράση του καλύπτει τον Δ'αιώνα και οι φιλόλογοι και οι ιστορικοί γνωρίζουν τι σημαίνει για τα ελληνικά γράμματα ο αιώνας αυτός.Η αρχαία ρητορική και η φιλοσοφία συναγωνίζονται μαζί με τη θεολογία στην περιοχή της παιδείας και του πολιτισμού γενικότερα.Για ένα χριστιανό θεολόγο ήταν απόλυτη ανάγκη να κατακτήσει την κλασσική παιδεία και να θέσει στην υπηρεσία του χριστιανισμού τη ρητορική και τη φιλοσοφία.Δεν ήταν μόνο η ανάγκη πληρέστερης παιδείας. Ήταν προπαντός η ανάγκη να αντιμετωπίζει τους εθνικούς λογίους,να μήν υστερεί στη σύγκριση.Γι'αυτό καί όταν ο ιδιόρρυθμος αυτοκράτορας Ιουλιανός ο Παραβάτης δημοσίευσε τον περίφημο νόμο του για την παιδεία ο Γρηγόριος ήταν από τούς πρώτους που αντιτάχθηκαν με σθένος και διεκδίκησαν ισότιμα και για τους χριστιανούς το μέγα αγαθό της αρχαίας ελληνικής παιδείας. Έτσι δεν είναι υπερβολική η γνώμη του O.Bardenhewer,που θεωρεί τόν Γρηγόριο κατά το ήμισυ χριστιανό και κατά το άλλο ήμισυ σοφιστή.Για το μεγάλο ανθρώπιστή φιλόλογο του αιώνα μας* ο Γρηγόριος είναι ο πασίγνωστος εκπρόσωπος των ανθρωπιστικών εμπνεύσεων των χριστιανών. Το έργο του,πεζό και ποιητικό,εντυπωσιάζει από την πρώτη στιγμή με το πλήθος των αναφορών στους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς και γενικότερα στην αρχαία ζωή.Είναι πλήρης κάτοχος όλης της αρχαίας γραμματείας από τον Όμηρο ώς τους συγγραφείς της λεγόμενης Δεύτερης Σοφιστικής, που είναι και τα άμεσα πρότυπα του ύφους του.Ο ίδιος είναι υπερήφανος και ευτυχής,που μπορεί να αποθέσει στα πόδια του Χριστού, δώρο πολύτιμο,όλο τον πλούτο της αρχαίας παιδείας,που με τόσους μόχθους και αγώνες του έδωσε η Ανατολή και η Δύση :

Ἀνατολίη τε Δύσις τε καί Ἑλλάδος εὖχος Ἀθῆναι.

Η προφανής αρχαιοπρέπεια της γλώσσας και του ύφους τον κατατάσσουν στην περιοχή της αρχαίας ελληνικής φιλολογίας,και για τους φιλολόγους ο Γρηγόριος είναι ένας κλασσικός.

* W.Jaeger

Η Εκκλησία τον τιμά ως τον κατεξοχήν θεολόγο,για τη μεγάλη συμβολή του στην καταπολέμηση των πρώτων αιρέσεων και στη δογματική θεμελίωση του χριστιανισμού.Στην ιστορία των γραμμάτων αναγνωρίζεται ως λαμπρός ρήτορας,κομψός επιστολογράφος,εμπνευσμένος ποιητής.Οι 45 σωζόμενοι λόγοι του και οι πολυάριθμες επιστολές του (246) αποτελούν ένα έξοχο δείγμα ρητορικής δεινότητας και υψηλής θεολογίας,σταθερό υπόδειγμα ύφους σε όλη τη βυζαντινή φιλολογία.

Ο Γρηγόριος όμως είναι ο κατεξοχήν χριστιανός ποιητής.Είναι μια ψυχή ολοζώντανη και ευαίσθητη,λεπτή και καλλιτεχνική,μελαγχολική και στοχαστική.Η ποίησή του κινείται πάνω στα πρότυπα της αλεξανδρινής,είναι ποίηση αττικίζουσα,με όλα τα μειονεκτήματα της τάσης αυτής,την αρχαιοπρέπεια του ύφους και της γλώσσας,τον αχαλίνωτο ρητορισμό,τη μακρηγορία. Έχει όμως και δυό πολύτιμα δώρα : τη φυσική χάρη και την αληθινή μελαγχολία,ένα ευγενικό ανθρώπινο πάθος.Διαβάζοντας τα ποιήματα του Γρηγορίου βλέπεις μπροστά σου μια ψυχή τρυφερή και ευαίσθητη,που σπαράσσεται από τη δυστυχία και απορροφάται από τον πόνο.Καμιά φορά σου φαίνεται υπερβολικός, καθώς βρίσκεται κοντά στο ρομαντισμό,του οποίου είναι ένας μακρινός πρόδρομος.Ξέρει όμως να μην κουράζει με τη μονοτονία,να μεταπηδά από τη χαρά και τον ενθουσιασμό στη μελαγχολική ρέμβη,από τη θεολογία στη φιλοσοφία,από την αγάπη της φύσης στον εσωτερικό σπαραγμό.Από την ποίησή του δε λείπουν τα αγνά ανθρώπινα αισθήματα,η αγάπη,η φιλία,ακόμη και ο έρωτας,το σκίρτημα της ψυχής μπροστά στις ομορφιές του κόσμου,που μόνο ένας ευαίσθητος ποιητής μπορεί να γευτεί τόσο έντονα. Άλλοτε πάλι,όταν θυμάται άπιστους φίλους και φανερούς εχθρούς,όταν βλέπει την αδικία και το φθόνο να κυβερνούν τον κόσμο και τα ανθρώπινα,όταν διαπιστώνει ότι η ίδια η ζωή είναι πολλές φορές άδικη και απατηλή,γκρεμίζεται στην άβυσσο της μελαγχολίας ή κυριεύεται από αγανάκτηση και οργή,γίνεται οξύς,καυστικός,σαρκαστής,για να μεταπέσει πάλι ευθύς στη μετάνοια και στην αγκαλιά του Χριστού.

Η ιστορία της Λογοτεχνίας τον κατατάσσει ανάμεσα στους μεγαλύτερους ποιητές του Χριστιανισμού.Είναι μάλιστα κατά τη γνώμη του K.Krumbacher άξιος να καταλάβει την πρώτη θέση ανάμεσα στους χριστιανούς Έλληνες ποιητές,που χρησιμοποίησαν τα αρχαία προσωδιακά μέτρα.Ο Γάλλος Edmond Bouvy τον θεωρεί αληθινά μεγάλο ποιητή,που έχει όλες τις αρετές της αληθινής ποίησης.Ο στίχος του είναι δεμένος,νευρώδης,δεν είναι ποτέ χαλαρός.Ο εθνικός μας ιστορικός Κ. Παπαρρηγόπουλος,που αφιερώνει αρκετές σελίδες στο ποιητικό έργο του Γρηγορίου,αποφαίνεται :" Τον Γρηγόριον προσηγόρευσαν κατ'εξο-

χήν θεολόγον,άλλ'έπρεπε μάλλον να επονομάσωσι ποιητήν του Χριστιανισμού".Κατά τη γνώμη του W.Jaeger,ο Γρηγόριος πλούτισε την κλασσική γραμματεία με νέο είδος."Δημιουργεί εποχή στην ιστορία της φιλολογίας,αυτεοκδήλωση της ανθρώπινης προσωπικότητας".

Το ποιητικό έργο του Γρηγορίου αποτελείται από 408 ποιήματα ή έπη,που χωρίζονται ανάλογα με το περιεχόμενό τους σε κατηγορίες: 38 χαρακτηρίζονται ως δογματικά,40 ως ηθικά,107 ως ιστορικά (99 "περί ἑαυτοῦ" και 8 "περί ἑτέρων"),94 είναι επιγράμματα και 129 επιτάφια.'Ολα αυτά εκτείνονται σε ένα σύνολο 18000 περίπου στίχων.Αν σ'αυτά προσθέσουμε και τη χριστιανική τραγωδία "Χριστός πάσχων",που η κριτική επιμένει να του αρνείται,φτάνουμε σε ένα εντυπωσιακό σύνολο 20000 στίχων,μια παραγωγή δηλαδή σχεδόν απλησίαστη.

Είναι ακόμη χαρακτηριστικό,ότι με την ποίηση ασχολήθηκε ο Γρηγόριος στα έξι τελευταία χρόνια της ζωής του,μετά το 383,ύστερα από τήν απομάκρυνσή του από το θρόνο της Κωνσταντινούπολης.Και είναι αληθινά εκπληκτικό,πώς σε τόσο προχωρημένη ηλικία,στην οποία συνήθως ο ποιητικός οίστρος υποχωρεί και η φαντασία μαραίνεται,να διαθέτει ο Γρηγόριος τόσο μεγάλη ποιητική δροσερότητα. Αποτραβηγμένος ύστερα από τις πικρές εμπειρίες μιας δύσκολης και πολυκύμαντης ζωής σ'ένα πατρικό κτήμα στο μικρό χωριό της Αριανζού,φορτωμένος με τις αναμνήσεις του τις οδυνηρές,μακριά από τον κοσμο,όχι όμως και από το φθόνο," κύκνος ὡς γέρων" ,όπως λέει ο ἴδιος,παίρνει τη γραφίδα,όχι πια για να θεολογήσει,αλλά για να τραγουδήσει.Αισθάνεται την ανάγκη να εκφράσει με την ποιητική του τέχνη ό,τι έκλεινε μέσα της η μεγάλη ψυχή του.Και τραγουδεί σε 'ολους τους τόνους τη ζωή και τα πάθη της.

Γλώσσα και μέτρα : Η ποιητική γλώσσα του Γρηγορίου ακολουθεί τις τάσεις του αλεξανδρινισμού.Υπερβαλόντως αρχαΐζουσα,με πλήθος σπάνιων τύπων,με φανερή προτίμηση προς τα σύνθετα και τις λέξεις "ἅπαξ",έχει ανάγκη από σχόλια για να γίνει κατανοητή.Τουτο είχε γίνει σαφές ήδη στους βυζαντινούς λογίους,πολλοί από τους οποίους συνέταξαν σχόλια στα γρηγοριανά έπη (Κοσμάς ο Μελωδός,Ηλίας ο Κρήτης κ.ά.),ενώ άλλοι οργάνωσαν πίνακες γλωσσικούς.Υπάρχει ανώνυμο βυζαντινό λεξικό,με τον τίτλο "Λέξεις ἐκ του Γρηγορίου". Είναι φανερό ότι μια τέτοια ποίηση δεν είναι προσιτή και πολλά στοιχεία της μένουν προβλήματα,ακόμη και για τους ειδικούς.'Οχι άδικα η ποίηση του Γρηγορίου χαρακτηρίζεται ως "βιβλίον ἐπτασφράγιστον ".

Από την άποψη του μέτρου,ο Γρηγόριος χρησιμοποιεί σταθερά και αποκλειστικά τα αρχαία προσωδιακά μέτρα.Δύο μόνο ποιήματα,ο "Υ-

μνος ἑσπερινός" και "Πρός παρθένον παραινετικός" είναι γραμμένα σε μέτρο τονικό (καταληκτικά ιαμβικά δίμετρα,μικροί επτασύλλαβοι στίχοι),αλλά για τη γνησιότητά τους έχουν εγερθεί σοβαρές αντιρρήσεις .Από τα προσωδιακά μέτρα της αρχαίας ποίησης ο Γρηγόριος χρησιμοποιεί κυρίως το δακτυλικό εξάμετρο και περισσότερο το ιαμβικό τρίμετρο.Χρησιμοποιεί επίσης το ελεγειακό μέτρο,καθώς και ιαμβικά μέτρα σε ποικίλες μορφές.Ενδιαφέρουσα είναι επίσης η χρήση του ανακρεόντειου μέτρου,κυρίως για τη θέση των τόνων.Κατα κανόνα χρησιμοποιεί το δακτυλικό μέτρο στα δογματικά του έπη,το ελεγειακό στους ύμνους και τις προσευχές του,και το ιαμβικό τρίμετρο στα αυτοβιογραφικά και τα σατιρικά του ποιήματα.

Ακροστιχίδες: Όχι σπάνια ο Γρηγόριος χρησιμοποιεί ακροστιχίδα, σε διάφορες μορφές,αλφαβητικές ή ονομαστικές.Σε ορισμένες αναφέρεται και το όνομά του,όπως στο " Ἔπος εἰς ἑαυτόν καί πρός τούς φθονοῦντας" (PG 37,1244),στο οποίο η εσωτερική ακροστιχίδα παίρνει τη μορφή επιγράμματος :

Γρηγορίου ἱερῆος αθύρματά τε στοναχαί τε.
Τέρπεσθ', οἵσι φίλον,πήμασιν ἡμετέροις.

Σε άλλο ποίημα του,με τον τίτλο " Γνῶμαι δίστιχοι" (PG 37,910), η ακροστιχίδα έχει την ακόλουθη μορφή :

Γνῶμαι Γρηγορίου δίστιχοι
(ἐ)σθλόν ἄθυρμα νέοις,καί χάρις ἐξοδίη.

Διάλογος: Πολλά ποιήματα του Γρηγορίου έχουν μορφή διαλόγου.Ο ποιητής διαλέγεται με τον κόσμο και τους ανθρώπους,αλλά και με την ίδια την ψυχή του,όταν βασανίζεται από την αμφιβολία και από αναπάντητα ερωτηματικά,όπως στο περίφημο εκείνο ποίημα "Περί τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως",όπου το δραματικό εσωτερικό ερώτημα για την ανθρώπινη ύπαρξη :

Τίς γενόμην;τίς δ'εἰμί; τί δ'ἔσομαι;Οὐ σάφα οἶδα.

Ποιήματα σε μορφή κανονικού διαλόγου είναι τά : "Παρθενίης ἔπαινος" (PG 37,521), " Πρός πολυόρκους διάλογος" (PG 37,790),"Σύγκρισις βίων " (PG 37,649), "Πρός κόσμον διαλογισμός"(PG 37,752).

Είναι χαρακτηριστικό,ότι από την πληθωρική αυτή θρησκευτική ποίηση του Γρηγορίου δεν πέρασε στη λειτουργική χρήση της Εκκλησίας ούτε ένας στίχος.Αυτό οφείλεται στην καταθλιπτική αρχαιοπρέπεια της γλώσσας και του ύφους,που καθιστά την ποίησή του απρόσιτη στούς πολλούς,τους "πένητας του πνεύματος". Ωστόσο η ποίηση του Γρηγορίου πέρασε έμμεσα στη βυζαντινή υμνογραφία,γιατί οι μεγάλοι ποιητές και υμνογράφοι του Βυζαντίου χρησιμοποίησαν ευρύτατα ολόκληρη την πεζογραφική και ποιητική παραγωγή του Γρηγορίου και

επηρεάστηκαν βαθύτατα από αυτήν. Όπως σωστά παρατηρεί ο καθηγητής Ν.Β.Τωμαδάκης " Καί οι στίχοι του ,ως και ο ρητορικός του λόγος,που δεν είχον δυνηθή να φθάσουν μέχρι των πενήτων του πνεύματος απευθείας,μετουσιωθέντες δια της μελωδίας των ποιητών των κανόνων έφθασαν εις τας καρδίας των πιστών και συνεκίνησαν και συγκινούν αυτούς ακόμη,ανυποψιάστους περί της προελεύσεώς των".

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Κείμενα : Το σύνολο των ποιημάτων του Γρηγορίου βρίσκεται στην Ελληνική Πατρολογία (PG,37,397-1600). Εκλεκτά ποιήματα υπάρχουν και σε διάφορες ανθολογίες : CHRIST-PARANIKAS,Anthologia,23-32.Π. ΤΡΕΜΠΕΛΑ,21-30.ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ,Μητροπολίτου Αττικής και Μεγαρίδος,Η ικεσία ενός Αγίου.Από τα Έπη του Αγίου Γρηγορίου του Ναζιανζηνού,Αθήναι 1970 (με απόδοση στη νεοελληνική γλώσσα).

Μελέτες: Η σχετική με τον Γρηγόριο βιβλιογραφία είναι απέραντη.Περιορίζομαι να μνημονεύσω εδώ ορισμένα μόνο νεότερα έργα,κυρίως σχετικά με το ποιητικό του έργο : Ν.Β.ΤΩΜΑΔΑΚΗ,Η Βυζαντινή Υμνογραφία και Ποίησις,ήτοι Εισαγωγή εις την Βυζαντινήν Φιλολογίαν,τ.Β',Αθήναι 1965[3],σσ.14-15.Α.ΦΥΤΡΑΚΗ, Το ποιητικόν έργον Γρηγορίου του Ναζιανζηνού,Επετηρίς της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, τ.16,1968 (=Τιμητικόν Αφιέρωμα εις Αμίλκαν Σπ.Αλιβιζάτον),σσ.571-621.ΣΤ.ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ,Γρηγόριος ο Θεολόγος,Αθήναι 1980.ΜΙΧ.ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΥ,Μορφές από τον τέταρτον αιώνα μ.Χ.,Αθήνα 1972(β'έκδ.1982). ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ,Η ποίηση του Γρηγορίου Ναζιανζηνού, "Παρνασσός" 14,1972,σσ.512-521.Κ.ΜΗΤΣΑΚΗ,Βυζαντινή Υμνογραφία, σσ.131-136.F.LEFHERZ,Studien zu Gregor von Nazianz. Mythologie,Überlieferung,Scholiasten,Bonn 1958(μηχαν. δ. διατριβή).TH.SPIDLIK,Grégoire de Nazianze.Introduction à l'étude de sa doctrine spirituelle, Roma 1971(= Orientalia Chriastiana Analecta 189).ΘΕΟΧ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ,Προσθήκαι εις το Πατερικόν Λεξικόν του LAMPE εκ των έργων Γρηγορίου του Θεολόγου, Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών,ΜΕ',1981-82,σσ.133-156. J.MOSSAY,Symposium Nazianzenum,I-II, Paderborn 1983.

6.- ΣΥΝΕΣΙΟΣ Ο ΚΥΡΗΝΑΙΟΣ (περ.372-περ.412/413 μ.Χ.)

Κάτοχος γενναίας κλασσικής παιδείας,μαθητής της Υπατίας στην Αλεξάνδρεια,θαυμαστής του αρχαίου κόσμου και οπαδός των νεοπλατωνικών ιδεών,ο Συνέσιος κινείται πάντοτε στά όρια του εθνικού και του χριστιανικού κόσμου.Είναι ίσως η μοναδική περίπτωση χριστιανού επισκόπου,που δεν αποκήρυξε εντελώς τις νεοπλατωνικές του ιδέες και κράτησε για τον εαυτό του ακέραιες τις φιλοσοφικές του αρχές,"τά μέν οἴκοι φιλοσοφῶν,τά δ'ἔξω φιλομυθῶν".Η Εκκλησία δεν επέμεινε στην αποκήρυξη των ιδεών του και τον ανέχθηκε ακόμη και έγγαμο στο επισκοπικό αξίωμα.Ως νεοπλατωνικός δέχεται την προϋπαρξη των ψυχών,την αιωνιότητα του κόσμου και απορρίπτει το δόγμα της ανάστασης των σωμάτων.

Στην ιστορία των γραμμάτων ο Συνέσιος είναι γνωστός ως κομψός ρήτορας και σπουδαίος επιστολογράφος,για τις επιστολές του οποίου ο Φώτιος δεν κρύβει το θαυμασμό του : " Χάριτος και ἡδονῆς ἀποστάζουσαι μετά τῆς ἐν νοήμασιν ἰσχύος καί δεινότητος".Ένα σύντομο σύγγραμμά του έχει το χαρακτηριστικό τίτλο "Φαλάκρας ἐγκώμιον" και είναι απάντηση σε ανάλογο σύγγραμμα του Δίωνα Χρυσοστόμου,με θέμα τον έπαινο της πλούσιας κόμης και τη χλεύη των φαλακρών.

Στη θρησκευτική υμνογραφία ο Συνέσιος συνέθεσε ύμνους σε βαριά δωρική διάλεκτο και σε ποικίλα αρχαία μέτρα προσωδικά,κυρίως αναπαιστικά.Σώζονται δέκα ύμνοι,από τους οποίους ο τελευταίος έχει αποδειχθεί νόθος, έργο κάποιου Γεωργίου υμνογράφου.Οι εννέα γνήσιοι ύμνοι του Συνεσίου μπορούν να χωριστούν σε δύο ομάδες: Οι τέσσερις πρώτοι απηχούν νεοπλατωνικές αντιλήψεις,με σαφή στοιχεία της διδασκαλίας του Πλωτίνου (ἕν,μονάς,ἀριθμός,τριάς).Οι πέντε τελευταίοι στηρίζονται στα χριστιανικά δόγματα.

Από την πρώτη ομάδα,ο πρώτος ύμνος είναι χωρίς αμφιβολία ο ωραιότερος.Αναφέρεται στη νεοπλατωνική "τριάδα" του Ιαμβλίχου και είναι γεμάτος ρητορικά σχήματα,κυρίως επαναλήψεις και αντιθέσεις. Ιδιαίτερη εντύπωση προκαλούν τα αντιθετικά κώλα,όπως :

Σύ τό τίκτον ἔφυς,
σύ τό τικτόμενον,
σύ τό φωτίζον,
σύ τό λαμπόμενον,
σύ τό φαινόμενον,
σύ τό κρυπτόμενον...

Στα σχήματα αυτά στηρίζεται ο E.Wellesz για να υποστηρίξει την άποψη ότι ο Συνέσιος εισήγαγε στην ελληνική υμνογραφία τα χαρακτηριστικά της σημιτικής.Πρόκειται βέβαια για χονδροειδή πλάνη,γιατί ο Συνέσιος από μια μόνο ποίηση επηρεάζεται,από την αρχαία ελληνική.

Το προοίμιο του έννατου ύμνου είναι χαρακτηριστικό :

Ἄγε μοι, λίγεια φόρμιγξ,
μετά τηΐαν ἀοιδάν
μετά λεσβίαν τε μολπάν
γεραρωτέροις ἐφ' ὕμνοις
κελάδει δώριον ᾠδάν... (9,1-5)

Ο λόγος του είναι μεγαλοπρεπής, το ύφος υψηλό, το μεγαλείο πινδαρικό. Παρόλο το βάρος της γλώσσας και των μέτρων, οι ύμνοι του Συνεσίου δονούνται από βαθύτατο θρησκευτικό συναίσθημα και εντυπωσιάζουν. Όπως σωστά παρατηρεί ο Μητσάκης :" Οι ύμνοι του με όλο το βάρος των επιτηδευμένων μέτρων και της γλωσσικής μίμησης όχι μόνο δεν ηχούν ψεύτικοι στ'αυτιά μας, αλλά παρουσιάζουν και μια παράξενη στίλβη, που ίσως δε θα είχαν εάν ήταν γραμμένοι σε άλλο τύπο".

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Κριτική έκδοση των ύμνων: N.TERZAGHI, Synesii episcopi Hymni et opuscula, Roma, I, 1939, II, 1944. Οι ύμνοι και στην Anthologia των CHRIST-PARANIKAS, 3-23. Και στην PG 66, 1021 εξ. Επίσης Π.ΤΡΕΜΠΕΛΑ, Εκλογή (2 ύμνοι).
Μελέτες : Ν.Β.ΤΩΜΑΔΑΚΗ, Υμνογραφία-Ποίησις, 21-23.
Κ.ΜΗΤΣΑΚΗ, Βυζαντινή Υμνογραφία, 137-139, όπου και άλλη βιβλιογραφία. Συναγωγή βιβλιογραφίας και στη "Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία" 11, 1967, στ. 565-571.
Νεότερη βιβλιογραφία : J.BREGMAN, Synesius of Cyrene: Philosopher-Bishop, Berkeley-Los Angeles, University of California Press 1982. CHR.LACOMBRADE, Synésios de Cyrene: Hymnes, Paris 1982 .

7.- ΝΟΝΝΟΣ Ο ΠΑΝΟΠΟΛΙΤΗΣ (αρχές 5ου αιώνα)

Πρίν ασπασθεί το χριστιανισμό ο Νόννος συνέθεσε εκτενέστατο επικό ποίημα, τα "Διονυσιακά". Πρόκειται για το μεγαλύτερο επικό ποίημα της αρχαιότητας (21.000 δακτυλικοί εξάμετροι, σε 48 βιβλία), με θέμα τη μετάβαση του Διονύσου στην Ινδία. Η αξία του έγκειται κυρίως στό τεράστιο πλήθος των μυθικών διηγήσεων, τις οποίες παρεμβάλλει στο έπος του.

Όταν προσχώρησε στη χριστιανική πίστη, επιχείρησε να παραφράσει το Ευαγγέλιο του Ιωάννη σε ηρωικούς εξάμετρους στίχους, ακολουθώντας το παράδειγμα του Απολλιναρίου Λαοδικείας. Η γλώσσα της παράφρασης είναι υπερβαλόντως αρχαΐζουσα, αλλά οι στίχοι χαρακτηρίζονται από άρτια τεχνική επεξεργασία. Είναι άλλωστε γνωστή αυτή η τάση της εποχής για άψογη στιχουργία, ώστε να γίνεται λόγος για λογοτεχνική σχολή, με αρχηγό το Νόννο. Παρατηρεί σχετικά ο Π.Τρεμπέλας :" Ουδείς όσον αυτός ηγάπησε και εκαλλιέργησε τοσούτον το

εξάμετρον,το οποίον παρουσίασεν υπό μορφήν εξόχως αρμονικήν,άνευ χάσματός τινος και σχεδόν άνευ σπονδείου,οιονεί εκ πηγής τινος συνεχούς μετά του αυτού βήματος και του αυτού ψιθύρου προβαίνον". Ιδού ένα παράδειγμα,από την ευαγγελική περικοπή της Κυριακής του Θωμά ('Ιωάν. 20,19 εξ.):

> Καί σκιερήν ὅτε γαῖαν ὅλην ἐμέλαινεν ὁμίχλη,
> ἀκλινέες δέ θύρετρα συνεκλήϊσσαν ὀχῆες,
> ὀππόθι φωλεύοντες ἐναυλίζοντο μαθηταί,
> ὡς πτερόν ἠέ νόημα μετάρσιος εἰς μέσον ἔστη
> μιτρωθείς ἑτάροισι καί ἔννεπε· Σύννομος ὑμῖν
> Εἰρήνη...

(Οὔσης ὀψίας τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ,τῇ μιᾷ τῶν Σαββάτων,καί τῶν θυρῶν κεκλεισμένων,ὅπου ἦσαν οἱ μαθηταί συνηγμένοι διά τόν φόβον τῶν 'Ιουδαίων,ἦλθεν ὁ 'Ιησοῦς καί ἔστη εἰς τό μέσον καί λέγει αὐτοῖς· Εἰρήνη ὑμῖν...).

Από λογοτεχνική άποψη,ισχύουν και για το Νόννο όσα είπαμε για τον Απολλινάριο.Τα έργα του τύπου αυτού δεν έχουν λογοτεχνική πνοή και πρωτοτυπία και είναι άψυχα γυμνάσματα που ηχούν σε λογοτεχνικό και πνευματικό κενό. Περισσότερο τονίζεται η φιλολογική αξία της παράφρασης,κυρίως από την άποψη της συνδρομής της στην κριτική αποκατάσταση του Ευαγγελίου του Ιωάννη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Συναγωγή πλούσιας και ενδιαφέρουσας βιβλιογραφίας στην πρόσφατη έκδοση των "Διονυσιακών" από τόν R. KEYDELL,Berlin 1959.Τό κείμενο της παράφρασης στην PG 43,749-1228.Παλιότερη βιβλιογραφία : K.KRUMBACHER (μετ.Γ.ΣΩΤΗΡΙΑΔΟΥ),Ιστορία της βυζαντηνής λογοτεχνίας,τ.Β'(1899),σσ.498-499.Πρβλ. και Π.ΤΡΕΜΠΕΛΑ, Εκλογή,σ.30.Βλ. ακόμη ΘΗΕ 9,1966,στ.591-592.

8.- ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ (580-638)

Μεγάλη μορφή της χριστιανικής Ανατολής,με πλούσια πολιτική, θρησκευτική και πνευματική δράση,άγιος της Εκκλησίας (11 Μαρτίου). Το συγγραφικό έργο του Σωφρονίου περιλαμβάνει κείμενα πεζά,κυρίως ρητορικά και αγιολογικά,καθώς και ποιητικά.Ανήκει στους ποιητές που έγραψαν και για τον εαυτό τους και για την Εκκλησία,προσωπική και λειτουργική υμνογραφία.Πολλοί ύμνοι του ψάλλονται και σήμερα, όπως λ.χ. τα ωραιότατα εκείνα ιδιόμελα του αγιασμού των υδάτων (6 Ιανουαρίου): " Φωνή Κυρίου έπί τῶν ὑδάτων...".Ο Σωφρόνιος είναι φύση ποιητική.Ακόμη και τα ρητορικά του κείμενα χαρακτηρίζει ένας προφανής φραστικός ρυθμός.

Στην ιστορία της βυζαντινής υμνογραφίας ο Σωφρόνιος φέρεται ποιητής ιδιομέλων (108 είνα τα γνήσια και 58 τα αμφιλεγόμενα), 23 ανακρεόντειων ύμνων και 2 ωδών στον Απόστολο Παύλο. Εδώ μας ενδιαφέρουν κυρίως οι ύμνοι του Σωφρονίου, γιατί αποτελούν μοναδική περίπτωση στη βυζαντινή υμνογραφία. Όλοι έχουν την ίδια οργάνωση: Καθένας αποτελείται από 100 στίχους ανακρεόντειους οκτασύλλαβους, που αρχίζουν με ανάπαιστο : υυ- / υ- / υ- / ⏑ . Έχουν πάντοτε ακροστιχίδα αλφαβητική (Α-Ω), από την οποία όμως λείπουν τα μακρά φωνήεντα (Η, Ω), αφού όλοι οι στίχοι πρέπει να αρχίζουν με βραχεία συλλαβή. Κατά το σύστημα του Εφραίμ του Σύρου, κάθε ύμνος διαιρείται σε Οίκους (στροφές) και σε Κουκούλια ή ανακλώμενα (εφύμνια). Οι Οίκοι οργανώνονται σε συστήματα ανά τέσσερις στροφές και ακολουθεί το εφύμνιο, σε μέτρο ελεγειακό. Ιδού ένα απόσπασμα από τον ύμνο "Εἰς τόν μυστικόν καὶ θεῖον δεῖπνον τοῦ σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ καί Θεοῦ " :

Ἄγε δή, λύρη με θείη
ἐπί δεῖπνον ἄρτι θεῖον,
ἵνα μυστικῆς τραπέζης
ἅμα δεσπότῃ μετάσχω.

Βοάαν γάρ ἄρτι Χριστοῦ
θεϊκόν πάρεστι κάρτος
τυπικοῦ νόμου τε τέρμα
ὑπό Μωσέως γραφέντος.

Γονίμῳ γόνος θεοῖο
ἐν ὄρει πέλων ἐλαιῶν
ἱεροῖς ἔφη μαθηταῖς
προλέγων ἄναξ το μέλλον.

Δίδαγμα κρατεῖτε· τοῦτο
ὅπερ ἐμφανῶς διδάσκω,
ὅτι δεύτερον μεθ' ἥμαρ
γίνεται νόμου τό Πάσχα.

Δεῖπνον ἐς ἀμνοφόρον σπεύσατε πάντες
μυστιφόροις κραδίαις κάρτα θεοῖο.

Πρέπει ωστόσο να παρατηρήσουμε ότι ο στίχος του Σωφρονίου δεν υπακούει μόνο στην προσωδία. Αρέσκεται στο σχηματισμό παροξύτονων στίχων, κάτι που είναι βασικός νόμος του τονικού ανακρεοντισμού. Είναι χαρακτηριστικό ότι σε 2068 στίχους του Σωφρονίου οι 1942 είναι παροξύτονοι, 128 οξύτονοι και μόνο 16 προπαροξύτονοι. Το φαινόμενο δεν είναι συμπτωματικό. Πρέπει να παραδεχτούμε ότι με τον

Σωφρόνιο το αρχαίο ανακρεόντειο μέτρο φαίνεται να περνά οριστικά στη νέα του μορφή,την τονική : - - - - - - ⏑ - . Παρατηρεί σχετικά ο Π.Τρεμπέλας : " Ούτω ο Σωφρόνιος καλλιεργήσας τον τονικόν ανακρεοντισμόν έδωκε την ώθησιν,ίνα και οι μετ'αυτόν συνθέσαντες ανακρεοντείους στίχους στρέψωσι την προσοχήν αυτών κυρίως εις τον τονισμόν".

Η γλώσσα του Σωφρονίου είναι επική.Απέχει πολύ από το κοινό γλωσσικό αίσθημα και λέξεις όπως : εἰλαπίνη,νεώς,ζάθεος,θειολόγος,πολεύω,λύρη θείη,κάρτος,βοάαν κλπ. προδίδουν σκόπιμη αρχαϊστική τάση και προσπάθεια απομάκρυνσης από τα κοινά και γνωστά. Πάντως όχι σπάνια η γλώσσα βιάζεται ή καταφεύγει σε τύπους νεκρούς,κυρίως στά ρήματα και τις μετοχές : ἀείρει,ἔσῆχον,ἔσκεν, τετακώς,ὀράαν (ὁρᾶν),βοάαν (βοᾶν)κλπ.Αυτή η λεξιθηρία μειώνει την αξία των ύμνων του Σωφρονίου και δίκαια ο Κρουμπάχερ τον χαρακτηρίζει " απλώς λόγιον και ξηρόν ποιητήν ".

Ο Σωφρόνιος στα ιδιόμελά του είναι περισσότερο απλός και ανεπιτήδευτος,γι'αυτό και συγκινεί περισσότερο,ακόμη και σήμερα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Κείμενο: Νεότατη κριτική έκδοση των ύμνων από τόν M.GIGANTE,Sophronii anacreontica,Roma 1957.Αποσπασματικά βρίσκονται οι ύμνοι και σε ανθολογίες : CHRIST-PARANIKAS,Anthologia,43-47.Π.ΤΡΕΜΠΕΛΑ,Εκλογή, 127-129.Συγκεντρωμένο το έργο του και στην PG 87, III,3733-3838.

Μελέτες: Σ.ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΟΥ,Σωφρόνιος πατριάρχης Ιεροσολύμων, περ. "Νέα Σιών" Κθ',1934,σσ.188-193,241-254,305-321,432-442,481-501 (χρήσιμο κυρίως για τις αναφορές στη χειρόγραφη παράδοση).Ν.Β.ΤΩΜΑΔΑΚΗ, Ὑμνογραφία-Ποίησις,σσ.23-26,όπου και άλλη βιβλιογραφία.Επίσης ΘΗΕ,11,1967,644-645.H.DONNER,Die anakreontischen Gedichte Nr 19 und 20 des Patriarchen Sophronios von Jerusalem (= Sitzungsber. d. Heidelberg.Akad.Wiss.,Philos.-histor.Klasse,),Heidelberg,C.Winter,1981.

9.- ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΙΣΙΔΗΣ

Διάσημος βυζαντινός ιαμβογράφος,σύγχρονος του αυτοκράτορα Ηρακλείου (610-641),του οποίου ύμνησε τα πολεμικά κατορθώματα. Τα χρονικά όρια της ζωής του δεν είναι ακριβώς γνωστά.Γεννήθηκε στην Αντιόχεια της Πισιδίας και οφείλει την προσωνυμία του στόν τόπο της καταγωγής του.Χειροτονήθηκε διάκονος της Μ.Εκκλησίας

και τιμήθηκε με πολλά εκκλησιαστικά οφφίκια (του σκευοφύλακος του χαρτοφύλακος και του ρεφερενδαρίου της Μ.Εκκλησίας).

Το ποιητικό έργο του Πισίδη,θύραθεν και θρησκευτικό,είναι πλούσιο και διακρίνεται για τη φαντασία,το νοηματικό βάθος,τον πηγαίο λυρισμό,την προφανή επίδραση των κλασσικών. Ήταν αληθινά προικισμένος ποιητής και η παρουσία του είναι σταθμός στην εξέλιξη της βυζαντινής ποίησης. Όπως παρατηρεί ο E.Bouvy, "οι ιδέες του είναι υψηλές και οι περιγραφές του πλούσιες σε εικόνες και χρωματισμούς".

Χρησιμοποιεί το ιαμβικό τρίμετρο στην αρχαία προσωδιακή του μορφή και μάλιστα με τέτοια επιτυχία,ώστε οι μεταγενέστεροι να τον θεωρούν υποδειγματικό πρότυπο ("άρχέτυπον" κατά τον Γρηγόριο Πάρδο).Ο στίχος

Τίς στιχίζει κρεῖττον Εὐριπίδης ἤ Πισίδης;

που αποδίδεται στον Μιχαήλ Ψελλό,είναι δηλωτικός της φήμης του στη στιχουργία του ιαμβικού μέτρου.Θεωρείται,όχι άδικα,"ο τελευταίος των κλασσικών ιαμβογράφων".

Με τα κοσμικά του ποιήματα,με τα οποία εγκωμιάζει τα κατορθώματα του αυτοκράτορα Ηρακλείου,ο Πισίδης εγκαινιάζει με τρόπο υποδειγματικό το ιστορικό έπος στο Βυζάντιο.

Τα θρησκευτικά του ποιήματα είναι πέντε :

α.-"Εἰς τήν ἁγίαν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ τοῦ θεοῦ ἡμῶν ".Είναι ένας θριαμβικός ύμνος με 129 ιαμβικούς τριμέτρους στίχους (PG 92, 1374) και χρονολογείται γύρω στο 630 μ.Χ. Ο θρησκευτικός ενθουσιασμός για την Ανάσταση του Χριστού,με την οποία θεμελιώνεται η "καινή κτίσις" παρασύρει τον ποιητή σε φανερή καταδίκη του αρχαίου κόσμου,του οποίου ωστόσο χρησιμοποιεί τη γλώσσα και τα μέτρα και όχι σπάνια και τις ιδέες .Ιδού χαρακτηριστικό απόσπασμα :

Παρῆλθεν ἡ νύξ τῶν πλανήτων μέν λόγων·
Κέκμηκεν Ὀρφεύς καί παρῆκε τήν λύραν·
Ὁ Φοῖβος αὐτῶν οὐκ ἀνοίγει τό στόμα·
Μαραίνεται δρῦς καί πεφίμωται τρίπους·
Πλάτων σιωπᾷ καί λαλεῖ σκυτεργάτης·
Νοσεῖ Γαληνός,ἐκφοβεῖ δέ τάς νόσους
Ὁ Πέτρος ἡμῶν· τάς σαγήνας ὁ πλέκων
Πᾶσαν διώκει τῶν βροτείων τήν νόσον...
(PG 92,1376 , 23-31)

β.- " Ἑξαήμερον ἡ Κοσμουργία ".Μακρόστιχο ποίημα με θέμα τη δημιουργία του κόσμου.Εκδόθηκε το 1590 στη Ρώμη από τον G.Brunelli.Η γνησιότητά του αμφισβητείται από μερικούς μελετητές.

γ.- "Κατά δυσσεβοῦς Σεβήρου ".Περιλαμβάνει 726 ιαμβικούς τριμέτρους και αποτελεί έλεγχο των διξασιών του Σεβήρου Αντιοχείας,που

θεωρείται ηγέτης του μονοφυσιτισμού τον 6ο αιώνα.Και το ποίημα τούτο χρονολογείται μετά το 630.

δ.- " Είς τόν μάταιον βίον ".

ε.- " Είς τόν άνθρώπινον βίον ".

Τα δύο τελευταία ποιήματα,που γράφτηκαν κατά μίμηση ανάλογων του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού,έχουν περισσότερο ηθικοδιδακτικό χαρακτήρα,άλλά η εξάρτηση από τη θρησκεία είναι προφανής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Τα κείμενα στην Ελληνική Πατρολογία (PG 92,1581-1600).Επίσης :L.STERNBACH,Georgii Pisidiae Carmina inedita, "Wiener Studien " 13,1891, 1-62 και14,1892, 51-68.Απόσπασμα από τον ύμνο στην Ανάσταση και στου Π.ΤΡΕΜΠΕΛΑ,Εκλογή,98-99.

10.- ΣΥΜΕΩΝ Ο ΝΕΟΣ ΘΕΟΛΟΓΟΣ (949-1022)

Διάσημος θεολόγος των μεσοβυζαντινών χρόνων,ο κατεξοχήν εκπρόσωπος της μυστικής θεολογίας της εποχής του.Καταγόταν από την Παφλαγονία.Μόνασε στην ονομαστή μονή των Στουδίου και έγινε ηγούμενος στη μονή του Αγίου Μάμαντος.

Το συγγραφικό έργο του Συμεών είναι εξολοκλήρου θεολογικό και περιλαμβάνει έργα πεζά (κατηχήσεις,λόγους,επιστολές) και έμμετρα (ύμνους).Εδώ μας ενδιαφέρουν κυρίως οι ύμνοι του,που είναι λαμπρές εκφράσεις μυστικής ευλάβειας.Σπάνια η βυζαντινή λογοτεχνία μπόρεσε να δώσει έργα με τόσο πηγαίο λυρισμό και τόση θέρμη αισθήματος.Οι ύμνοι του Συμεών ονομάστηκαν γι'αυτό " θείων ερώτων ύμνοι".Σώζονται 58 και απαρτίζουν μια λαμπρή συλλογή.Προτάσσεται μια πεζή επίκληση για το φωτισμό του Αγίου Πνεύματος,που κι αυτή έχει όλα τα χαρακτηριστικά της εσωτερικής ποίησης : " Ἐλθέ,τό φῶς τό ἀληθινόν·ἐλθέ,ἡ αἰώνιος ζωή·ἐλθέ,τό ἀποκεκρυμμένον μυστήριον·ἐλθέ,ὸ ἀκατονόμαστος θησαυρός·ἐλθέ,τό ἀνεκφώνητον πρᾶγμα· ἐλθέ,τό ἀκατανόητον πρόσωπον·ἐλθέ,ἡ ἀΐδιος ἀγαλλίασις·ἐλθέ,τό ἀνέσπερον φῶς·ἐλθέ,πάντων τῶν μελλόντων σωθῆναι ἡ ἀληθινή προσδοκία· ἐλθέ,τῶν κειμένων ἡ ἔγερσις·ἐλθέ,τῶν νεκρῶν ἡ ἀνάστασις...ἐλθέ, ὃν ἐπόθησε καί ποθεῖ ἡ ταλαίπωρός μου ψυχή·ἐλθέ,ὸ μόνος πρός μόνον,ὅτι μόνος εἰμί,καθάπερ ὁρᾷς· ἐλθέ,ὸ χωρίσας ἐκ πάντων καί ποιήσας με μόνον ἐπί τῆς γῆς·ἐλθέ,ὸ γενόμενος πόθος αὐτός ἐν ἐμοί καί ποθεῖν σε ποιήσας με τόν ἀπρόσιτον παντελῶς·ἐλθέ,ἡ πνοή μου καί ἡ ζωή·ἐλθέ,ἡ παραμυθία τῆς ταπεινῆς μου ψυχῆς· ἡ χαρά καί ἡ δόξα καί ἡ διηνεκής μου τρυφή ".Είναι η αγωνία της ψυχής που πυρπολείται από τον έρωτα του Θεού.

Ο Κρουμπάχερ,που γνώριζε τους ύμνους του Συμεών μόνο από τη λατινική τους μετάφραση του J.Pontanus (1603),τον παραβάλλει με τους μεγάλους μυστικούς θεολόγους της Δυτικής Ευρώπης : " Διά του πέπλου της μεταφράσεως έκλάμπει η φλόξ της μυστικής αισθηματικότητος,ήτις τάσσει τονΣυμεών εις την αυτήν βαθμίδα μετα των αρίστων εν τῳ μέσῳ αιώνι μυστικών της Δύσεως.Και παρ'αυτῷ ως και παρ'εκείνοις η αυτή από των εγκοσμίων φυγή,η αυτή συναίσθησις της ιδίας ασθενείας και η αγωνιώδης ομού πάλη προς πνευματικήν ελευθερίαν,η αυτή αναβλύζουσα εκ της ψυχής μυστική αγάπη κατά την ενδόμυχον προς τον θεόν επικοινωνίαν...Ο Συμεών αναμφιβόλως εἶναι εἷς των ευγενεστάτων εν τῃ κοινωνία ταύτῃ των εραστών του θεού".

Η γλώσσα των ύμνων του Συμεών είναι απλή,χωρίς επιτήδευση και επίδειξη αρχαιομάθειας,σχεδόν ταπεινή,όπως ταπεινή είναι η ψυχή του.Τα μέτρα του είναι τονικά.Χρησιμοποιεί τον τονικό ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο,κάτι που είναι τόλμη για την εποχή του,όταν οι λόγιοι θεωρούσαν χυδαίο το μέτρο αυτό.Χρησιμοποιεί επίσης το ανακρεόντειο μέτρο στην τονική μορφή του: - - - - - - ⏑ - .Είναι ο κατεξοχήν εκπρόσωπος του τονικού ανακρεοντισμού στη βυζαντινή λογοτεχνία.Ιδού χαρακτηριστικό παράδειγμα :

ὦ μυστήριον τό πᾶσιν
ἄγνωστον τοῖς ἐμπαθέσιν,
ἄγνωστον τοῖς φιλοκόσμοις,
ἄγνωστον τοῖς φιλοδόξοις,
ἄγνωστον ὑπερηφάνοις,
ἄγνωστον ὄντως ὀργίλοις,
ἄγνωστον καί μνησικάκοις·
ἄγνωστον τοῖς φιλοσάρκοις,
ἄγνωστον τοῖς φιλαργύροις·
ἄγνωστον τοῖς φθονεροῖς τε,
ἄγνωστον πᾶσι λοιδόροις·
ἄγνωστον ὑποκριταῖς γε,
ἄγνωστον τοῖς γαστριμάργοις·
ἄγνωστον τοῖς λαθροφάγοις
καί μεθύσοις τε καί πόρνοις·
ἄγνωστον τοῖς ἀργολόγοις,
ἄγνωστον τοῖς αἰσχρολόγοις·
ἄγνωστον καί τοῖς ῥαθύμοις,
ἄγνωστον τοῖς ἀμελοῦσι
τῆς καθ'ὥραν μετανοίας·

ἄγνωστον τοῖς μή πενθοῦσιν
ἀεννάως καθ'ἑκάστην·
ἄγνωστον ἀνυποτάκτοις,
ἄγνωστον τοῖς ἀντιλόγοις·
ἄγνωστον ἰδιορρύθμοις,
ἄγνωστον τοῖς οἰομένοις
εἶναί τι,μηδέν δέ οὖσιν·
ἄγνωστον τοῖς καυχωμένοις,
ἀλλά μήν καί τερπομένοις
ἐπί σώματος μεγέθει
ἤ δυνάμει εἴτε κάλλει
ἤ χαρίσματι ἑτέρῳ
οἱῳδήποτέ σοι λέγω·
ἄγνωστον τοῖς μή καρδίαν
καθαράν προσκτησαμένοις·
ἄγνωστον τοῖς μή αἰτοῦσιν
ἐν θερμότητι καρδίας
τοῦ λαβεῖν τό θεῖον πνεῦμα·
ἄγνωστον τοῖς ἀπιστοῦσιν,
ὅτι δίδοται καί ἄρτι
τοῖς ζητοῦσι πνεῦμα θεῖον...
(Ὕμνος ΜΔ' 166-206)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Νεότατη κριτική έκδοση των ύμνων :Symeon Neos Theologos,Hymnen.Prolegomena,kritischer Text,Indices besorgt von ATHANASIOS KAMBYLIS,Berlin-New York 1976. Επίσης : Syméon le Nouveau Théologien,Hymnes,par J.KODER et J.PARAMELLE,t.I,Paris 1969 (= Sources Chrétiennes 156),t.II,1971 (= Sources Chrétiennes 174),t.III,1973 (= Sources Chrétiennes 196).
Μελέτες : KRUMBACHER (Σωτηριάδου),Α',302-306. H.G.BECK,Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich,München 1959, 585-587.Βλ. επίσης ΘΗΕ 11,1967,537-545.Και WALTHER VÖLKER,Praxis und Theoria bei Symeon dem neuen Theologen.Ein Beitrag zur byzantinischen Mystik,Wiesbaden 1974.

11.- ΑΛΛΟΙ ΠΟΙΗΤΕΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΠΟΙΗΜΑΤΩΝ

Ο κατάλογος των ποιητών που έγραψαν θρησκευτικά ποιήματα σε ποικίλα μέτρα,προσωδιακά και τονικά,είναι μακρός, η λογοτεχνική

όμως ποιότητα απουσιάζει κατά κανόνα.Περιορίζομαι απλώς να μνημονεύσω μερικά ονόματα γνωστών λογίων,που έγραψαν κυρίως ανακρεόντεια θρησκευτικά ποιήματα : Ηλίας Σύγκελλος,Μιχαήλ Σύγκελλος,Ιωάννης Δαμασκηνός,πατριάρχης Φώτιος,Μητροφάνης Σμύρνης,Αρέθας μητροπολίτης Καισαρείας,οι αυτοκράτορες Λέων ο ΣΤ΄ ο Σοφός,Μανουήλ Β΄Παλαιολόγος κ.ά.π.

12.- ΤΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ

Στην περιοχή της θρησκευτικής προσωπικής ποίησης εντάσσονται και τα ιερά επιγράμματα,των οποίων ο αριθμός είναι ανυπολόγιστος. Όπως είναι γνωστό,το επίγραμμα καλλιεργήθηκε στο Βυζάντιο με ιδιαίτερο πάθος,τόσο στην εθνική (θύραθεν) μορφή του,όσο και ως είδος θρησκευτικής ποίησης. Ένα μέρος από τα επιγράμματα αυτά, κυρίως ιαμβικά μονόστιχα ή δίστιχα και ηρωελεγειακά,έχουν περάσει στα λειτουργικά βιβλία της Εκκλησίας και αναγινώσκονται (δεν ψάλλονται) μετά την έκτη ωδή των κανόνων,πριν από τα συναξαριακά υπομνήματα.Η γλώσσα τους είναι αρχαιοπρεπής και τα μέτρα προσωδιακά (ιαμβικό τρίμετρο,δακτυλικό εξάμετρο).

Γενικά τα ιερά επιγράμματα διακρίνονται,ανάλογα με το περιεχόμενο και το σκοπό που υπηρετούν,σε πολλές κατηγορίες :
α.- Συναξαριακά ή εορταστικά. Αναφέρονται στο θεματικό αντικείμενο των δεσποτικών και θεομητορικών εορτών,καθώς και των εορτών των αγίων. Ένας μικρός αριθμός βρίσκεται στα λειτουργικά βιβλία, αλλά τα περισσότερα είναι ανέκδοτα ακόμη σε διάφορα χειρόγραφα. Ιδού π.χ. ένα τρίστιχο επίγραμμα των Χριστουγέννων (δύο ιαμβικοί και ένας ηρωελεγειακός στίχος):

Θεός τό τεχθέν,ἡ δέ μήτηρ Παρθένος.
Τί μεῖζον ἄλλο καινόν εἶδεν ἡ κτίσις;
Παρθενική Μαρίη Θεόν εἰκάδι γείνατο πέμπτῃ.

Και άλλο του Αγίου Γεωργίου (23 Απριλίου):

Ἐχθρούς ο τέμνων Γεώργιος ἐν μάχαις,
ἐκών παρ΄ἐχθρῶν τέμνεται διά ξίφους.
Ἦρε Γεωργίου τρίτῃ εἰκάδι αὐχένα χαλκός .

Στην κατηγορία αυτή κατατάσσονται και τα λεγόμενα έμμετρα βυζαντινά μηνολόγια ή καλενδάρια.Κάνουν την εμφάνισή τους τον 11ο αιώνα,όταν είχε πιά συντελεστεί η οργάνωση του βασικού συναξαρίου της Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως,και ανταποκρίνονται στη γνωστή τάση των βυζαντινών λογίων προς την επιτήδευση και την επίδειξη.Οι λόγιοι,με το αθεράπευτο πάθος της στιχουργίας,έβρισκαν εδώ ένα εξαιρετικά πλούσιο και πρόσφορο έδαφος,να παρουσιάζουν

δηλαδή τις μνήμες των αγίων του όλου ενιαυτού σε στίχους,με σύντομη αναφορά στα κύρια σημεία της ζωής,του μαρτυρίου ή των θαυμάτων τους.Επιφανείς λόγιοι του Βυζαντίου,όπως ο Χριστόφορος Μυτιληναίος (11ος αι.),Ιωάννης ο Μαυρόπους (11ος αι.),Θεόδωρος Πρόδρομος (12ος αι.),Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος (14ος αι.) κ.ά. αναφέρονται ως ποιητές τέτοιων έμμετρων συναξαρίων.Το είδος καλλιεργήθηκε και μετά την άλωση (1453),αλλά δε έδωσε στους μεταβυζαντινούς χρόνους εκτενή και σημαντικά έργα.Το εκτενέστερο γνωστό ιαμβικό μηνολόγιο των μεταβυζαντινών χρόνων γράφτηκε στην Κρήτη το 1661,από κάποιο μοναχό Ιωάννη από το Χάνδακα.Βρίσκεται χειρόγραφο στο Ιστορικό Μουσείο Κρήτης (Ηράκλειο).

2.- Σε πρόσωπα και γεγονότα των θείων Γραφών.Εδώ κατατάσσονται πολλά ιερά επιγράμματα του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού .Ο Θεόδωρος Πρόδρομος κατάρτισε ολόκληρη συλλογή,με τον τίτλο :" Τετράστιχα ιαμβεῖα καί ἠρῷα εἰς τά κεφαλαιωδῶς ῥηθέντα ἔν τε τῇ Παλαιᾷ καί τῇ Καινῇ Διαθήκῃ ". (PG 133,1101-1220).

3.- Σε εκκλησιαστικά πρόσωπα,τίτλους και αξιώματα. Στα επιγράμματα της κατηγορίας αυτής εγκωμιάζεται συχνά η θρησκευτικότητα,η ευλάβεια,η αρετή και το ήθος των προσώπων,ή παρέχονται συμβουλές για την ιεροπρεπή άσκηση καθηκόντων και αξιωμάτων εκκλησιαστικών. Κύριος εκπρόσωπος αυτής της κατηγορίας των επιγραμμάτων είναι ο διάσημος ζηλωτής του 9ου αιώνα Θεόδωρος ο Στουδίτης. Ενδεικτικά αναφέρω τίτλους τέτοιων επιγραμμάτων : " Εἰς ὑποτακτικόν","Εἰς τόν τά δεύτερα φέροντα","Εἰς τόν οἰκονόμον","Εἰς τούς ἐπιστημονάρχας","Εἰς τούς ἐπιτηρητάς"," Εἰς τόν κανονάρχην " κλπ.

4.-Επιγράμματα σε έργα τέχνης (εικόνες,τοιχογραφίες,ναούς κλπ.).

Ένα μεγάλο πλήθος επιγραμμάτων αναφέρονται σε έργα εκκλησιαστικής τέχνης ,φορητές εικόνες,τοιχογραφίες,τέμπλα,άμβωνες,ναούς, βαπτιστήρια,μοναστικά κτίσματα,κρήνες,άμφια,ιερά σκεύη κλπ.Η σημασία των επιγραμμάτων της κατηγορίας αυτής είναι μεγάλη,όχι μόνο από λογοτεχνική άποψη,αλλά και από αρχαιολογική,καθώς μας διαφωτίζουν σε θέματα χρόνου,προσώπων,αιτίων δημιουργίας κλπ.Είναι πασίγνωστος λ.χ. ο καρκινικός στίχος στην Αγία Σοφία :

Νίψον ἀνομήματα,μή μόναν ὄψιν

που βρίσκεται χαραγμένος και σε πολλά άλλα μοναστικά κτίσματα.

Σε κτιτορική επιγραφή στον Άγιο Δημήτριο στο Μυστρά :

Τόν θεῖον οἶκον τόνδε καινουργεῖ πόθῳ
Κρήτης πρόεδρος εὐτελής Νικηφόρος...

Ιδού και άλλο από το μοναστήρι του Αγίου Γεωργίου του Ξιφηφόρου στο χωριό Αποδούλου Αμαρίου Ρεθύμνου (με αποκατασταση της ορθογραφίας και της στίξης) :

'Ορᾶς μ' ἔφιππον πρός μάχην ἐναντίον
Ξιψηφόρον,δόρατι καθωπλισμένον.
Ἔφορός εἰμι της Μονῆς της ἐνθάδε.
Εἴ τις βουληθῇ του ἀδικῆσαι ὧδε,
Στρέψω κατ'αὐτοῦ τό δόρυ και το ξίφος.

5.- Επιτύμβια.- Τα πολυάριθμα επιγράμματα της κατηγορίας αυτής χαραγμένα σε επιτάφιες πλάκες ή σε στήλες,ή γραμμένα σε βιβλία και χειρόγραφα,αναφέρονται στη μνήμη μεγάλων νεκρών και προβάλλουν πρωτίστως τη βαθειά τους πίστη και την ενάρετη κατά Χριστόν ζωή τους.Σειρά 129 επιτάφιων επιγραμμάτων έγραψε ήδη ο Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός,που γίνεται έτσι και ο εισηγητής του είδους στη βυζαντινή γραμματεία.Είναι γνωστό το επιτάφιο επίγραμμα στο φίλο του Μ.Βασίλειο :

'Ηνίκα Βασιλίοιο θεόφρονος ἥρπασε πνεῦμα
ἡ Τριάς ἀσπασίως ἔνθεν ἐπειγομένου,
πᾶσα μέν οὐρανίη στρατιή γήθησεν ἰόντι,
πᾶσα δέ Καππαδοκῶν ἐστονάχησε πόλις·
οὐκ οἷον,κόσμος δέ μέγ'ἴαχεν.Ὤλετο κήρυξ,
ὤλετο εἰρήνης δεσμός ἀριπρεπέος.

Πολλές φορές τα επιγράμματα της κατηγορίας αυτής παίρνουν μεγαλύτερη έκταση και γίνονται μονωδίες,αλλά το θρησκευτικό στοιχείο είναι προφανές.Ποιητές επιτάφιων επιγραμμάτων είναι πολλοί : Γεώργιος Πισίδης,Θεόδωρος Στουδίτης,Ιωάννης Γεωμέτρης,Ιωάννης Μαυρόπους,Χριστόφορος Μυτιληναίος ,Νικόλαος Καλλικλής,Μανουήλ Φιλής κ.ά.π.

6.- Ακροστιχίδες.-

Η ακροστιχίδα είναι σημαντικότατο στοιχείο στη βυζαντινή θρησκευτική ποίηση και ιδιαίτερα την εκκλησιαστική.Μονόστιχη και σπανιότερα δίστιχη ακολουθεί συχνά τα αρχαία προσωδιακά μέτρα. Συνήθως σχηματίζει έναν ιαμβικό τρίμετρο στίχο ή έναν δακτυλικό εξάμετρο και συμπυκνώνει το θέμα του ύμνου στον οποίο αναφέρεται. Ιδού μερικά παραδείγματα:

Του κανόνα της Θεοτόκου (Ιωσήφ του Υμνογράφου):
Χαρᾶς δοχεῖον,σοί πρέπει χαίρειν μόνῃ·'Ιωσήφ.
Του κανόνα στον Ανδρέα Κρήτης (4 Ιουλίου):
Ὕμνοις κροτῶμεν ἀνδρικοῖς τόν 'Ανδρέαν.
Του κανόνα του Αγίου Δημητρίου (26 Οκτωβρίου):
Μύρῳ νοητῷ προσπλακείς μύρον γίνῃ.
Του κανόνα της Μεταμορφώσεως (Κοσμα του Μελωδού):
Χριστός ἐνί σκοπιῇ σέλας ἄπλετον εἶδεος ἦκε .

Του κανόνα των Θεοφανείων (Κοσμά του Μελωδού):

Βάπτισμα ῥύψις γηγενῶν ἁμαρτάδος.

Ιδιαίτερη μορφή έχουν οι ακροστιχίδες των ιαμβικών κανόνων,που σχηματίζουν ένα τετράστιχο ελεγείο.Ιδού ,λ.χ.,η ακροστιχίδα του ιαμβικού κανόνα των Χριστουγέννων (25 Δεκεμβρίου):

Εὐεπίης μελέεσσιν ἐφύμνια ταῦτα λιγαίνει
υἷα θεοῦ,μερόπων εἵνεκα τικτόμενον
ἐν χθονί καί λύοντα πολύστονα πήματα κόσμου·
ἀλλ', ἄνα,ῥητῆτας ῥύεο τῶνδε πόνων.

7.- Ιερά επιγράμματα σε χειρόγραφα (ευχές, επικλήσεις κλπ.).

Στην αρχή ή το τέλος των χειρογράφων βρίσκονται σύχνά επιγράμματα θρησκευτικού περιεχομένου,που συντάσσουν οι άντιγραφείς ως επικλήσεις για την ενδυνάμωσή τους ή ως ευχαριστίες προς το θεό, που τους αξίωσε να ολοκληρώσουν το έργο τους ή για πολλούς άλλους λόγους. Έτσι βρίσκουμε στην αρχή χειρογράφων μονόστιχες ή πολύστιχες επικλήσεις :

-Χριστέ,προηγοῦ των ἐμῶν πονημάτων.
-Χρηστῶν ἀπάντων Χριστός ἀρχή καί τέλος.
-Χριστέ,δίδου πονέοντι τεήν πολύολβον ἀρωγήν.
-Χριστέ,τεήν προΐαλλε χάριν καμάτοισιν ἐμοῖο.
-Χριστός ἐμοῖς καμάτοισιν ἀρηγόνα χεῖρα τιταίνει.

Ιδού και άλλα,στο τέλος χειρογράφων :

-Χριστῷ ἄνακτι δόξα καί κράτος πρέπει.
-Δόξα σοι,Χριστέ,τῷ ἐνισχύσαντί με
φθάσαι τό τέλος τοῦ παρόντος βιβλίου.

Άλλοτε πάλι συντάσσονται λόγια επιγράμματα,ως έμμετροι τίτλοι εκκλησιαστικών λόγων.Σε πατμιακό χειρόγραφο που περιέχει τους λόγους του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού,υπάρχει το ακόλουθο επίγραμμα του Μανουήλ Φιλή, στο λόγο " Εἰς τόν πατέρα σιωπῶντα και εἰς τήν πληγήν τῆς χαλάζης":

Πατήρ σιωπᾷ καί λαλεῖ παῖς ἐνθάδε·
τῶν γάρ χαλαζῶν ἐμβριθῶς κατηγμένων,
ὁ μέν πατήρ ἔπτηξε καί συνεστάλη,
ὁ δέ πρός ἀκμήν ἄλλον ἐξῆρε κτύπον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Βασικό βοήθημα : ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Δ.ΚΟΜΙΝΗ,Το βυζαντινόν ἱερόν ἐπίγραμμα και οι επιγραμματοποιοί,εν Αθήναις 1966.K.KRUMBACHER,Die Akrostichis in der griechischen Kirchenpoesie,Sitz.-Ber.d.Bayer.Ak.d.W.,IV, München 1904,551-690. W.WEYH,Die Akrostichis in der Byzantinischen Kanonesdichtung,BZ 17,1908,1-68.

Μ Ε Ρ Ο Σ Β'

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ
Η ΚΥΡΙΩΣ ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

Η ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

1. Αρχαίες μαρτυρίες.

Η εκκλησιαστική ποίηση και υμνογραφία ανάγει την αρχή της στους αποστολικούς χρόνους.Μολονότι πολλοί νεότεροι ερευνητές πιστεύουν ότι οι πρώτοι γνήσιοι ύμνοι χρονολογούνται στον 4ο αιώνα και γεννήθηκαν με την επίδραση της συριακής υμνογραφίας,έχουμε σαφείς και αδιαφιλονείκητες μαρτυρίες για την ύπαρξη και χρήση ύμνων στους πρώιμους χρόνους του χριστιανισμού. Ήδη ο Απόστολος Παύλος αναφέρει στην επιστολή του Προς Εφεσίους (5,18-19): " Μή μεθύσκεσθε οἴνῳ,ἐν ᾧ ἐστιν ἀσωτία,ἀλλά πληροῦσθε ἐν πνεύματι,λαλοῦντες ἑαυτοῖς ψαλμοῖς καί ὕμνοις καί ᾠδαῖς πνευματικαῖς,ᾄδοντες καί ψάλλοντες τῇ καρδίᾳ ὑμῶν τῷ Κυρίῳ".

Η συνήθεια αυτή της ιερής υμνωδίας κατά τις συνάξεις κληρονομήθηκε από τους Εβραίους στις πρώτες χριστιανικές κοινότητες.Και είναι βέβαιο ότι τους πρώτους ύμνους αποτελούσαν ρυθμικά χωρία της Παλαιάς Διαθήκης και κυρίως οι Ψαλμοί του Δαβίδ,που είναι ώς σήμερα κυρίαρχο στοιχείο στη χριστιανική λατρεία.Είναι όμως εξίσου βέβαιο ότι οι πρώτοι χριστιανοί θέλησαν να δημιουργήσουν δική τους υμνογραφία και ήδη στις αρχές του δεύτερου αιώνα έχουμε μαρτυρία για την ύπαρξη αντιφωνικών μελών.Ο ρωμαίος έπαρχος της Βιθυνίας Πλίνιος ο Νεότερος αναφέρει σε επιστολή του το 112 μ.Χ. στον αυτοκράτορα Τραϊανό,ότι οι χριστιανοί συγκεντρώνονταν σε ορθρινές λατρευτικές συνάξεις και έψαλλαν στο Χριστό ύμνους αντιφωνικούς: " ante lucem convenire carmenque Christo deo dicere secum invicem" (Plinii Secundi,Epist.,X,96).Μια μετεγενέστερη πληροφορία αποδίδει στον Ιγνάτιο το Θεοφόρο (+ περίπου 110) την εισαγωγή των αντιφωνικών (δηλαδή εναλλάξ απο τον ψάλτη και το λαό ή από χορούς ψαλτών) ύμνων στην Εκκλησία.Μεταγενέστεροι εκκλησιαστικοί συγγραφείς (Μ.Βασίλειος,Ευσέβιος Καισαρείας,Σωκράτης Σχολαστικός κ.ά) διασώζουν και ονόματα αρχαίων υμνογράφων,όπως είναι : ο Ιγνάτιος Αντιοχείας,ο Ιουστίνος ο φιλόσοφος και μάρτυρας,ο Ιππόλυτος Ρώμης,ο μάρτυρας Αθηνογένης,ο Νέπως επίσκοπος Αρσινόης,ο Ιέρακας.Είναι πολύ ενδιαφέρουσα η πληροφορία του Ευσεβίου (Εκκλ. Ιστ.4,18),ότι ο Ιουστίνος συνέγραψε ιδιαίτερο βιβλίο,με τον τίτλο "ψάλτης".

Αξίζει να σημειωθεί και άλλη πληροφορία από τα μέσα του 3ου αιώνα.Το 269 μ.Χ. καταδικάστηκε σε Σύνοδο ο Παύλος ο Σαμοσατεύς, γιατί απαγόρευσε στη εκκλησία του " ψαλμούς τούς είς κύριον Ἰησοῦν Χριστόν...ὡς δή νεωτέρους καί νεωτέρων ἀνδρῶν συγγράμματα", όπως ρητά αναφέρεται σε επιστολή προς τους επισκόπους Ρώμης και Αλεξάνδρειας (PG 30,709).

2.- Η πρώτη λειτουργική ποίηση.

α.- Ύμνοι από την Καινή Διαθήκη.

Είναι βέβαιο ότι οι πρώτοι χριστιανοί χρησιμοποίησαν ως ύμνους διάφορα ρυθμικά χωρία της Καινής Διαθήκης και μάλιστα από το Ευαγγέλιο του Λουκά.Πολλά από τα στοιχεία αυτά εξακολουθοῦν να χρησιμοποιούνται και σήμερα είτε αυτοτελώς είτε ενσωματώμενα σε άλλα υμνολογικά κείμενα,όπως :

1.- Ο Χαιρετισμός της Ελισάβετ στην Παρθένο Μαρία (Λουκ.1,42):

Εὐλογημένη σύ ἐν γυναιξί
καί εὐλογημένος ὁ καρπός τῆς κοιλίας σου.

Ο ύμνος σώζεται και σήμερα ενσωματωμένος σε τροπάριο της ευλογίας των άρτων ,όπως χρησιμοποιείται επίσης στη Δυτική Εκκλησία :

benedicta
et benedictus fructus ventris tuae .

2.- Η "ᾠδή τῆς Θεοτόκου",που τη διασώζει επίσης ο Λουκάς ως απάντηση στο χαιρετισμό της Ελισάβετ (Λουκ.1,46-55):

Μεγαλύνει ἡ ψυχή μου τόν Κύριον,
καί ἠγαλλίασεν ἐπ'ἐμέ τό πνεῦμά μου
ἐπί τῷ Θεῷ τῷ Σωτῆρί μου...

Ο ύμνος αυτός,που φαίνεται να χρησιμοποίηθηκε αρχικά ως ανάγνωσμα, ακούεται σήμερα ως πρώτο μέρος της στιχολογίας της Θ'ωδής.

3.- Η "ᾠδή Ζαχαρίου " (Λουκ.1,68-69):

Εὐλογητός Κύριος ὁ Θεός τοῦ Ἰσραήλ,
ὅτι ἐπεσκέψατο καί ἐποίησεν λύτρωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ.

4.- Ο ύμνος των αγγέλων κατά τη νύκτα της Γεννήσεως (Λουκ.2,14):

Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καί ἐπί γῆς εἰρήνη
ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία.

Ο αγγελικός αυτός ύμνος αποτελεί σήμερα το προοίμιο της δοξολογίας του Ὄρθρου και του Εσπερινού.

Τα παραπάνω δεν είναι τα μόνα.Εκατοντάδες ρυθμικά χωρία από όλα τα βιβλία της Καινής Διαθήκης (αλλά και της Παλαιάς) χρησιμοποιούνται σταθερά στην υμνολογία της Εκκλησίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Κ.ΜΗΤΣΑΚΗ,Βυζαντινή Υμνογραφία,39-46.Ν.ΤΩΜΑΔΑΚΗ, Υμνογραφία-Ποίησις,48-50.

β.- Η "επιλύχνιος ευχαριστία".

Από τους αρχαιότερους ύμνους της Εκκλησίας είναι ο λεγόμενος "ύμνος του λυχνικού" ή "επιλύχνιος ευχαριστία" (lumen Christi), που ψάλλεται και σήμερα στην ακολουθία του Εσπερινού και είναι, κατά τη γνώμη των ειδικών,το μόνο κείμενο που μας δίνει την εικόνα του τρόπου με τον οποίο έψαλλαν οι χριστιανοί τους αρχαϊκούς ύμνους.Φαίνεται ότι το κείμενο στην αρχική μορφή του περιελάμβανε δύο πεντάστιχες στροφές και εφύμνιο στο τέλος της καθεμιάς,κατά τον ακόλουθο τρόπο :

(Ψάλτης)

Φῶς ἱλαρόν
ἁγίας δόξης
ἀθανάτου Πατρός
οὐρανίου,
ἁγίου,μάκαρος,
Ἰησοῦ Χριστέ.

(Λαός) Ἐλθόντες ἐπί τήν ἡλίου δύσιν,
ἰδόντες φῶς ἑσπερινόν,
ὑμνοῦμεν Πατέρα,Υἱόν
καί Ἅγιον Πνεῦμα,Θεόν.

(Ψάλτης) Ἄξιόν σε
ἐν πᾶσι καιροῖς
ὑμνεῖσθαι
φωναῖς ὁσίαις
Υἱέ Θεοῦ,
ζωήν ὁ διδούς.

(Λαός) Ἐλθόντες ....

Την αρχαιότητα του ύμνου αυτού επισημαίνει ήδη ο Μ.Βασίλειος, που τον ονομάζει "άρχαίαν φωνήν" και τον αποδίδει μάλιστα στον μάρτυρα Αθηνογένη.Πιστεύεται ακόμη ότι το "Φῶς ἱλαρόν" είναι από τα πρώτα δείγματα χριστιανικής ποίησης ανεξάρτητης από βιβλικές εξαρτήσεις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Α.Σ.ΚΟΡΑΚΙΔΗ, Αρχαίοι Ὕμνοι.1.Η επιλύχνιος ευχαριστία "Φῶς ἱλαρόν ἁγίας δόξης...",Ἀθήναι 1979 (Κρίση στη BZ 75,1982,35-36). Επίσης F.J.DÖLGER,Lumen Christi, " Antike und Christendum " ,V, 11 εξ.

γ.- Κοινωνικοί ύμνοι της αρχαϊκής Εκκλησίας.

Τα τελευταία χρόνια βρέθηκαν σε όστρακα και παπύρους διάφοροι αρχαίοι ύμνοι,που ψάλλονταν κατα τη θεία κοινωνία,και είναι γνωστοί ως "κοινωνικοί " ή "ευχαριστιακοί" ύμνοι.Γραμμένοι σε γλώσσα απλή ,εκφράζουν,όπως παρατηρήθηκε," την ειλικρίνεια των αισθημάτων και το αγνό φρόνημα της αρχαίας χριστιανικής κοινωνίας".

Ο αρχαιότερος γνωστός ύμνος της κατηγορίας αυτής βρέθηκε σε αιγυπτιακό όστρακο του 3ου αιώνα.Τη μετρική του αποκατάσταση οφείλουμε στον ιερομόναχο Νείλο Borgia.Αποτελείται από έξι ενδεκασύλλαβους και δύο εννεασύλλαβους στίχους,ως επωδό :

Ἄρτον οὐράνιον ἔδωκεν αὐτοῖς
καί ἄρτον ἀγγέλων ἔφαγεν ἄνθρωπος.
Ἄρτον ἐλάβομεν εὐλογημένον,
σῶμα Κυρίου καί αἷμα τίμιον.
(Ποτήριον σωτήριον)
Ἔμψυχον πόσιν καί ἄρτον δεξάμενοι
αἰνοῦμεν θεόν μεγάλα ποιοῦντα
(ἐν πάσῃ τῇ γῇ).
Αἰνεῖτε θεόν πάντες λαοί
σῶμα λαβόντες καί αἷμα Χριστοῦ.

Στον 5ο αιώνα ανάγεται ένας άλλος κοινωνικός ύμνος,περιεχόμενος στον πάπυρο P.Rainer 19931.Είναι πολύ τεχνικότερος και αντιπροσωπεύει ίσως μια από τις αρχαιότερες μορφές αντιφωνικών ύμνων. Αποτελείται από πέντε τρίστιχες στροφές.Η τελευταία στροφή επαυξάνεται με ένα επί πλέον στίχο,αλλά τούτο φαίνεται μεταγενέστερη προσθήκη.Παρατηρείται μια σαφής τάση προς την ομοτονία και την ομοιοκαταληξία και ο αριθμός των συλλαβών κατά στίχο είναι 13-15. Είναι ακόμη χαρακτηριστικό ότι υπάρχει εφύμνιο κοινό σε όλες τις στροφές,και αυτό είναι ο τελευταίος στίχος τους :

Αἷμα τοῦ σαρκωθέντος
ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου.
Ἰησοῦ Χριστέ,ἀμήν.

Αἷμα τοῦ γεννηθέντος
ἐκ της ἁγίας θεοτόκου.
Ἰησοῦ Χριστέ,ἀμήν.....

Πιστεύεται ότι και ο ψαλλόμενος σήμερα κοινωνικός ύμνος "Ποτήριον σωτηρίου λήψομαι / καί τό ὄνομα Κυρίου ἐπικαλέσομαι" απηχεί αρχαιότατη υμνογραφική παράδοση.

δ.-Διάφοροι άλλοι ύμνοι

Στον 4ο αιώνα ανάγεται και άλλος ύμνος που φαίνεται να είχε αλφαβητική ακροστιχίδα,σε τρίστιχες στροφές.Σώζονται μόνο οι έξι τελευταίες (Τ-Ω) :

Τόν πλανώμενον ἄρνα
ἐπ'ὤμου λαβών
σῇ ποίμνῃ ἐνώσας
Υἱόν νομέα
νῦν ἐπέγνων,
νῦν ἔσχον
νομήν πατρῴαν....
Ὦ Λόγε Πατρός απορρήτου
σοί δόξα,κράτος
εἰς τούς αἰῶνας.

Ένας άλλος ύμνος,που είναι και σήμερα σε χρήση λειτουργική (στην ακολουθία του Μεγάλου Αποδείπνου),χρονολογείται στον 6ο αιώνα.Περιέχεται σε πάπυρο του Λονδίνου (P.Lond.1029) και εκδόθηκε από τόν P.Maas.Έχει άρτια μετρική οργάνωση και απαρτίζεται από οξύτονα ενδεκασύλλαβα δίστιχα,με την μορφή:υυ-υυ-υυυυ- :

Ἡ ἀσώματος φύσις τῶν Χερουβίμ
ἀσιγήτοις σε ὕμνοις δοξολογεῖ.
Ἐξαπτέρυγα ζῷα τά Σεραφίμ
ταῖς ἀπαύστοις φωναῖς σε ὑπερυψοῖ.
Τῶν ἀγγέλων δέ πᾶσαι αἱ στρατιαί
τρισαγίοις σε ᾄσμασιν εὐφημεῖ...

Προβληματικός είναι ένας άλλος ύμνος που χρονολογείται στις αρχές του 6ου αιώνα και αποδίδεται,όχι χωρίς αντιρρήσεις,στον Ρωμανό.Αποτελείται από 60 ενδεκασύλλαβους στίχους σε τονικό αναπαιστικό μέτρο,της μορφής : υυ-υυ-υυ-υυ:

Δεῦτε πάντες πιστοί προσκυνήσωμεν
τόν σωτῆρα Χριστόν καί φιλάνθρωπον,
τόν δεσπότην καί μόνον ἀθάνατον,
ὃν ὑμνοῦσιν Ἀγγέλων τά τάγματα...

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : P.MAAS,Frühbyzantinische Kirchenpoesie.I.Anonyme Hymnen des V-VI Jahrhunderts,Berlin 1931.N.BORGIA, Frammenti Eucharistici Antichissimi,Grottaferrata 1932.C.WESSELY,Les plus anciens monuments du Christianisme écrits sur papyrus,Patrologia Orientalis 18.3,Paris 1924,424-450,496-7.Π.ΤΡΕΜΠΕΛΑ,Εκλογή, 45-48.ΜΗΤΣΑΚΗ,Βυζαντινή Υμνογραφία 51-57,85-97,όπου και άλλη βιβλιογραφία και παρατηρήσεις πολύτιμες.

Η ΑΚΜΗ ΤΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗΣ ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α' – ΤΟ ΚΟΝΤΑΚΙΟ

Ύστερα από μακρόχρονη εξελικτική πορεία,η Βυζαντινή Υμνογραφία παρουσιάζει το πρώτο μεγάλο και ολοκληρωμένο λογοτεχνικό είδος της,το κοντάκιο.Πολλοί θεωρούν το είδος τούτο,με φανερή δόση υπερβολής βέβαια,ως "το μόνο μεγάλο επίτευγμα της βυζαντινής λογοτεχνίας" (one and only great achievement of Byzantine Litterature).Η εποχή της ακμής του κοντακίου είναι οι αιώνες 6ος και 7ος. Στο απόγειό του φτάνει τον 6ο αιώνα,με το Ρωμανό το Μελωδό.

Το νέο αυτό είδος,που πλούτισε τη Βυζαντινή Λογοτεχνία με έργα μεγάλα και ένδοξα,συνδέεται με μια σειρά φιλολογικών προβλημάτων, πολλά από τα οποία είναι και σήμερα αντικείμενο συζητήσεων και διχογνωμιών.Εδώ θα παρουσιάσουμε με κάθε συντομία τα κυριότερα από τα προβλήματα αυτά.

1.- Μορφολογικά γνωρίσματα του κοντακίου.

Το κοντάκιο είναι υμνογραφική σύνθεση,που απαρτίζεται από δύο άνισα μέρη: το προοίμιο και τους οίκους (στροφές).Το προοίμιο αναφέρεται γενικά στο θεματικό αντικείμενο του ύμνου και αποτελεί κατά κάποιο τρόπο περίληψή του.Το κύριο σώμα του κοντακίου είναι ένα σύστημα στροφών,που λέγονται οίκοι.Η νέα αυτή σημασία της λέξης προέρχεται από την εβραϊκή υμνογραφία,στην οποία η λέξη που σημαίνει τον οίκο σημαίνει και στροφή ύμνου.Αλλά και στην ιταλική γλώσσα η λέξη stanza σημαίνει σπίτι,άλλά και ποιητική στροφή 4-10 στίχων. Όλες οι στροφές είναι απόλυτα όμοιες μεταξύ τους και ακολουθούν ως ποιητικό και μουσικό πρότυπο τον πρώτο οίκο.Αντίθετα,η στιχουργική δομή του προοιμίου είναι εντελώς διαφορετική.

Συνδετικό στοιχείο του προοιμίου με τους οίκους είναι το κοινό εφύμνιο ή ανακλώμενο.Η τελευταία δηλαδή φράση του προοιμίου και των οίκων είναι κοινή κατάληξη αυτούσια ή με ελαφρές παραλλαγές, ανάλογα με τις απαιτήσεις της σύνταξης.Ακόμη και όταν τα προοίμια είναι περισσότερα (δύο ή τρία) όλα έχουν το ίδιο εφύμνιο.Συνδετικό στοιχείο είναι επίσης ο μουσικός ήχος.Το προίμιο και οι οίκοι μελίζονται στον ίδιο ήχο της εκκλησιαστικής μουσικής.

Η ακροστιχίδα.- Κύριο συνδετικό στοιχείο των οίκων του κοντακίου είναι η ακροστιχίδα,η οποία δεν καλύπτει ποτέ το προοίμιο.Η ακροστιχίδα σχηματίζεται με τα αρχικά γράμματα του πρώτου στίχου όλων των οίκων και είναι είτε αλφαβητική,άν σχηματίζει τα 24 γράμματα του αλφαβήτου (Α-Ω,ή και αντιστρόφως ,Ω-Α),είτε σχηματίζει σύντο-

μη φράση σχετική με τον ύμνο ή τον ποιητή (ονομαστική ακροστιχίδα). Ο Ακάθιστος Ύμνος λ.χ. έχει ακροστιχίδα αλφαβητική : "Ἄγγελος πρωτοστάτης..Ὦ πανύμνητε Μῆτερ...". Το κοντάκιο του Ρωμανού στη Γέννηση του Χριστού έχει ακροστιχίδα ονομαστική : "Τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ ὕμνος".Αξίζει να παρατηρηθεί ότι η ακροστιχίδα στα κοντάκια είναι πάντοτε πεζή,ενώ αργότερα στούς κανόνες είναι σχεδόν πάντοτε έμμετρη (ιαμβική ή δακτυλική,σε προσωδιακό μέτρο).

Η ακροστιχίδα είναι τις περισσότερες φορές μια ασφαλής εγγύηση για τη γνησιότητα ή την ακεραιότητα τού έργου,καθώς το προστατεύει από μεταγενέστερες φθορές,παραχαράξεις και επεμβάσεις.

Η προέλευση της ακροστιχίδας είναι σαφώς ανατολική.Σε πολλούς ψαλμούς του Δαβίδ (33,119,145) οι στίχοι ή οι στροφές ακολουθούν τη σειρά των γραμμάτων του εβραϊκού αλφαβήτου.Ακροστιχίδα έχουμε και στους θρήνους του Ιερεμία,ενώ στη συριακή ποίηση είναι σχεδόν σταθερό χαρακτηριστικό.Ωστόσο η ακροστιχίδα,ως παιγνίδι στιχουργικό δεν είναι άγνωστη και στους Έλληνες και στους Λατίνους ποιητές.Ποτέ όμως δε χρησιμοποιήθηκε σε τόση έκταση και ποικιλία μορφών,όσο στη βυζαντινή υμνογραφία.

Υπάρχουν και περίτεχνες μορφές ακροστιχίδας,με διπλασιασμό ή τριπλασιασμό των γραμμάτων ή σύνθετες,με μεσοστιχίδα και τελεστιχίδα.Στον πατμιακό κώδικα 212 υπάρχει ανώνυμο κοντάκιο στόν Ιωάννη Χρυσόστομο,με την ακροστιχίδα: ΕΙΣ ΤΟΝ ΧΧΡΡΥΥΣΣΟΟΣΣΤΤΟΜΟΝ. Η φιλολογική περιέργεια οδήγησε και σε άλλες ποικίλες μορφές.Στο παρακάτω μεταγενέστερο στιχούργημα του Κρητικού ιερέα Ζαχαρία Καλλιέργη,η ακροστιχίδα συντίθεται με μεσοστιχίδα και τελεστιχίδα και σχηματίζει τη φράση:Ζαχαρίας Κρής ᾄδει σε,ὦ Μαρία ":

Ζωήν ἰδοῦσα Κυρίαν ξενοτρόπωΣ
Ἀσωμάτων τε Ῥάβδον ὡς ἄσπασΕ
Χορεί ἐπλάγη, Ηἶσε χαρᾷ καί φόβῳ
Ἀνθήσασάν γε Σῷ τόκῳ,ὦ ΜαριάΜ
Ῥυσαμένην σε Ἀπ ἀρᾶς πάντ ἔθνεΑ
Ἰνί πέλοντα Δοῦλα Σατάν πρίν κέαΡ
Ἄχραντε οὐκοῦν Ἐλπίς οὖσα ιθύναΙ
Σώσουσα δ ἴθι Ἱκέτην σοι ΚυρίΑ.

2.- Ο υμνογραφικός όρος "κοντάκιον"

Ο όρος "κοντάκιον" με τον οποίο προσδιορίζεται το νέο υμνογραφικό είδος φαίνεται να είναι νεότερος.Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Ρωμανός ο Μελωδός,ο κατεξοχήν ποιητής των κοντακίων,αγνοεί τον όρο και χρησιμοποιεί για τα ποιήματά του άλλους προσδιορισμούς: ὕμνος,αἶνος ,ψαλμός,ἔπος,ᾠδή,προσευχή,θρῆνος κλπ.Σε μεταγενέστε-

ρους χρόνους,και σήμερα ακόμη,ο όρος κοντάκιον χρησιμοποιείται στη λειτουργική γλώσσα και δηλώνει μόνο το προοίμιο των παλαιών κοντακίων.Το γνωστότατο λ.χ. τροπάριο "Ἡ Παρθένος σήμερον...", που ψάλλεται ακόμη σήμερα,λέγεται κοντάκιο,αλλά είναι το προοίμιο του ρωμανικού ύμνου στη Γέννηση.

Πότε ο ύμνος για πρώτη φορά ονομάστηκε κοντάκιο δεν είναι εύκολο να προσδιορίσουμε.Είναι πάντως βέβαιο ότι γύρω στο 1000 μ.Χ. ο όρος κοντάκιο είχε επικρατήσει γενικώς.Την εποχή αυτή οργανώθηκαν και οι πρώτες συλλογές αρχαίων κοντακίων σε χειρόγραφα που ονομάζονται κοντακάρια.

Για την ετυμολογική προέλευση και τη σημασία του όρου κοντάκιο δεν υπάρχει ομοφωνία.Πιστεύουν πολλοί ότι το όνομα προέρχεται από το βυζαντινό επίθετο "κοντός" (βραχύς) και δηλώνει την περίληψη του ύμνου,γι'αὐτό και προσδιορίζει κυρίως το προοίμιο,που είναι,όπως γνωρίζουμε, "εικών εν σμικρώ " του όλου ύμνου. Άλλοι δέχονται ότι οφείλει τό όνομα στο ξύλινο στέλεχος (κοντάρι) στο οποίο περιτυλισσόταν η μεμβράνη ("κόνταξ " - "κοντάκιον").Είναι ακόμη γνωστό ότι στη βυζαντινή γλώσσα κοντάκιο σημαίνει και βιβλίο ιδιαίτερα στη διπλωματική ορολογία,και υπήρχε και οφφίκιο (αξίωμα) "ὁ ἄρχων τῶν κοντακίων" .

3.- Η γλώσσα των κοντακίων.

Οι ποιητές των κοντακίων χρησιμοποιούν κατά κανόνα γλώσσα απλή και κατανοητή,σχεδόν δημώδη. Έτσι το υμνογραφικό αυτό είδος από γλωσσική άποψη πλησιάζει την απέριττη και ανεπιτήδευτη γλώσσα των αρχαιότατων συναξαριακών κειμένων.Ωστόσο δε λείπουν από τα κοντάκια σπάνιες ποιητικές ή ρητορικές λέξεις και τύποι,που πλουτίζουν τη γλώσσα και την κάνουν περισσότερο εκφραστική. Όπως συμβαίνει πάντοτε,η γλώσσα εξαρτάται από την παιδεία και την πνευματική συγκρότηση του υμνογράφου.

4.- Η μετρική των κοντακίων.

Το πιο επίμαχο ζήτημα της βυζαντινής υμνογραφίας είναι το αναφερόμενο στα μέτρα των ύμνων (κοντακίων,κανόνων κλπ.).Οι απόψεις των μελετητών διχάζονται και τούτο βέβαια έχει άμεσες επιπτώσεις στις εκδόσεις των κειμένων.Είναι χρήσιμο να παρουσιάσουμε εδώ με κάθε συντομία τις κυριότερες απόψεις:

α.- Για πολλούς αιώνες οι λόγιοι είχαν τη γνώμη ότι οι χριστιανικοί ύμνοι ήταν κείμενα σε πεζό λόγο,που ζωντάνευαν απλώς με τη μουσική.Η άποψη αυτή ίσχυσε ώς τα τέλη του περασμένου αιώνα και είναι χαρακτηριστικό ότι υποστηρίχθηκε από διάσημους ξένους και

Έλληνες λογίους (Λέων Αλλάτιος,Κ.Σάθας,Chr.Loparev,Em.Legrand κ.ά.).Ο Κ.Σάθας υποστήριξε την άποψη ότι τα εκκλησιαστικά άσματα γράφονταν στην αρχή με μέτρο,αλλά "συν τω χρόνω όμως απαρχαιωθέντος του μέτρου εγράφοντο εν πεζή συνεχεία και ως τοιαύτα περιήλθον ημίν,ουδενός μέχρι σήμερον δυνηθέντος να μαντεύση το μέτρον ή τον παλαιόν ρυθμόν αυτών "(1878).

β.- Διατυπώθηκε η άποψη ότι οι χριστιανικοί ύμνοι ακολουθούν τα αρχαία προσωδιακά μέτρα.Ο διάσημος Γερμανός κλασσικός φιλόλογος W.Christ,εκδότης της Anthologia Graeca Carminum Christianorum (Lipsiae 1871),περισσότερο από κάθε άλλον επιχείρησε την ερμηνεία της μετρικής των ύμνων με βάση τα αρχαία προσωδιακά μέτρα.Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό ότι την άποψη αυτή υποστήριξαν και πολλοί Έλληνες,κλασσικοί φιλόλογοι κυρίως,όπως ο Μ.Παρανίκας,συνεργάτης του Christ,ο Εμμ.Πεζόπουλος,που αναζητεί "ποικίλα προσωδικά μέτρα εν τη εκκλησιαστική ποιήσει ",και προπαντός ο Ν.Κ.Κωνσταντόπουλος, που δημοσίευσε ολόκληρη διατριβή " Η αρχαία ελληνική μετρική εν τη βυζαντινή λειτουργική υμνογραφία " (1954).

γ.- Σήμερα πια κανένας σοβαρός επιστήμονας δεν υιοθετεί τις παραπάνω απόψεις.Αντίθετα,είναι γενικά αποδεκτό ότι οι βυζαντινοί ύμνοι ακολουθούν μέτρα ρυθμοτονικά,στηρίζονται δηλαδή στον αριθμό των συλλαβών (ισοσυλλαβία) και τη θέση του τόνου (ομοτονία) κατά στίχο.Ο πρώτος που παρατήρησε τη νέα αυτή μετρική πραγματικότητα ήταν ο διάσημος λόγιος Κωνσταντίνος Οικονόμος ο εξ Οικονόμων το 1830,με το έργο του "Περί της γνησίας προφοράς της ελληνικής γλώσσης",όπου γράφει χαρακτηριστικά :" Των τόνων την προσωδίαν οι μεταγενέστεροι ποιηταί μετεχειρίσθησαν εν ταυτώ και όχημα και βάσιν της στιχοποιίας,ποδίζοντες τα μέτρα των στίχων όχι πλέον κατα τον χρόνον των μακρών και των βραχέων,τον οποίον ο απαίδευτος και άμουσος όχλος δεν είχεν αυτία να διακρίνη,αλλά μόνον κατά τον τόνον και τον αριθμόν των συλλαβών".Ωστόσο,διαφορετικά αντιλαμβάνονται τη λειτουργία του ρυθμοτονικού μέτρου οι διάφοροι μελετητές και εκδότες των ύμνων.Διακρίνουμε και εδώ τρείς τάσεις διαφορετικές:

1.-Υπάρχουν εκείνοι που θεωρούν την ισοσυλλαβία και ομοτονία ως κανόνες απαράβατους και πιστεύουν ότι οι παραβάσεις οφείλονται σε φθορά ή κακή παράδοση του κειμένου.Κύριος εκπρόσωπος της αντίληψης αυτής είναι ο διάσημος καρδινάλιος J.B.Pitra (1812-1889),ο πρώτος συστηματικός μελετητής της ορθόδοξης υμνογραφίας.Ο Πίτρα δε διστάζει να υιοθετήσει στις εκδόσεις των κειμένων διαφορετικές γραφές και όχι σπάνια επεμβαίνει με αυθαίρετες διορθώσεις για να επιτύχει τη μετρική ομοιομορφία.Δίκαια ο K.Krumbacher ασκεί αυστηρό κριτικό έλεγχο της μεθόδου του Πίτρα και θεωρεί "φανταστική ο-

μαλότητα" την υποτιθέμενη μετρική ομοιομορφία του Πίτρα.
2.- Νεότεροι μελετητές,ανάμεσα στους οποίους και οι διασημότεροι εκδότες των ρωμανικών ύμνων,ο P.Maas,ο K.Trypanis και ο J.Grosdidier de Matons ,δέχονται τις βασικές αυτές αρχές της ισοσυλλαβίας και ομοτονίας,αλλά θεωρούν νόμιμες τις αποκλίσεις και τις παραβάσεις και υποστηρίζουν ότι οι υμνογράφοι,για λόγους ποικιλίας μπορούσαν να επιλέγουν διάφορα μετρικά σχήματα,χωρίς αυτό να οδηγεί σε μετρική αναρχία και απόλυτη ποιητική ελευθερία.Αντίθετα,θεωρούν αυτή τη μετρική ποικιλία αρετή της βυζαντινής υμνογραφίας και ο P.Maas,που αφιέρωσε ολόκληρη τη ζωή του στην έρευνα των προβλημάτων της βυζαντινής υμνογραφίας,παρατηρεί χαρακτηριστικά :" Απόσο ξέρω,γενικά καμία άλλη ποίηση δεν έχει δημιουργήσει μετρικά σχήματα παρόμοιας μεγαλοπρέπειας και παρόμοιου πλούτου,όπως η βυζαντινή ποίηση του έκτου αιώνα ".Ωστόσο και οι παραπάνω μελετητές, στην προσπάθεια να υποτάξουν τα κείμενα σε προκατασκευασμένα μετρικά συστήματα,βιάζουν όχι σπάνια τη γλώσσα και υιοθετούν τύπους που είναι απίθανο να χρησιμοποιήθηκαν ποτέ (ἀγκάλων, θαλάσσων, νυμφιοῦ,σάββατου,ἄγγελους,θώμας,ἥμας,ὕμας,προεκηρῦξαν κ.ά.π.).
3.- Η θεωρία της τονής.Μια τρίτη ομάδα μελετητών δέχονται ότι το προέχον στοιχείο στη βυζαντινή υμνογραφία είναι η μουσική και όχι η στιχουργία.Υπάρχει,διδάσκουν,και ισοσυλλαβία και ομοτονία,αλλά η μουσική είναι εκείνη που αποκαθιστά την ισοχρονία των στίχων και μπορεί να καλύψει τις ελλείψεις ή να περιορίσει τις υπερβάσεις των συλλαβών.Το φαινόμενο αυτό λέγεται τονή .Τη θεωρία διατύπωσε το 1903 ο H.Geisser με τη μελέτη του για τους ειρμούς του κανόνα του Πάσχα.Στην Ελλάδα τη θεωρία της τονής υποστήριξε παλαιότερα ο Σωφρόνιος Ευστρατιάδης και κατά τους τελευταίους χρόνους ο καθηγητής Νικόλαος Β.Τωμαδάκης.Ο Ευστρατιάδης υποστήριξε ότι "τα μέτρα ευρίσκονται εκ του μέλους και ουχί εκ των συλλαβών ".Του Τωμαδάκη η θεωρία συμπυκνώνεται στην ακόλουθη διδασκαλία :" Από κριτικής εκδοτικής απόψεως ,αι υπάρχουσαι εκδόσεις δεν δύνανται να μας ικανοποιήσουν,και τουτο διότι προϋποθέτουν την υπό των παλαιοτέρων θεωρηθείσαν ως αλύγιστον ομοτονίαν και ισοσυλλαβίαν.Αφ'ής ο καρδινάλιος Pitra εισήγαγεν ως αρχήν αποκαταστάσεως του κειμένου την συμμόρφωσιν πρός τους δύο αυτούς όλως υποθετικούς κανόνας, η παράδοσις των κωδίκων,και των καλυτέρων,υπεχώρησεν εις διορθώσεις είτε διά συμπληρώσεως των συλλαβών των στίχων είτε διά περικοπής αυτών,αναλόγως της παρατηρουμένης αποκλίσεως από του ισοσυλλάβου,αι οποίαι πολλάκις εβίασαν και αυτήν την γλώσσαν.Αλλ'ως θα δειχθή περαιτέρω,η μουσική,το μέλος και η τονή κανονίζουν τας τοιαύτας υπερβασίας ή ελλείψεις των στίχων,όχι μόνον εις τους ύμνους

αλλά και εις τους κανόνας.Επομένως αθετήσεις ή διορθώσεις παρά την ομοφωνίαν των κωδίκων γινόμεναι,είναι απορριπτέαι και πρέπει πάντοτε να φυλαττώμεθα από αυτάς ". Και αλλού : " Προς την μουσικήν είναι συνδεδεμένα ο ρυθμός και το μέτρον της υμνογραφίας όλης. Δηλαδή το μέτρον,το οποίον κατά γενικόν κανόνα δεν είναι πλέον το προσωδιακόν,βαίνει ρυθμικώς και τονικώς κατά τρόπον εξυπηρετούντα το μέλος.Και ρυθμικώς μεν βαίνει κατά συστήματα λέξεων,κατά τρόπον ανάλογον περίπου προς τον σημερινόν ελεύθερον στίχον,τονικώς δε βαίνει δια της τοποθετήσεως του κυρίου τόνου,συμπίπτοντος με τον τόνον της λέξεως,επί ωρισμένης ή εναλλασσομένης συλλαβής. Κατά ταύτα ούτε η ισοσυλλαβία είναι κανών απαρέγκλιτος εις την ποίησιν των ύμνων,των κανόνων και των ποικίλων άλλων τροπαρίων, ούτε η ομοτονία,η σύμπτωσις δηλονότι του τόνου εις τας αυτάς συλλαβάς των αντιστοίχων στίχων ...Βασική προϋπόθεσις είναι ότι εις τους ύμνους και τους κανόνας τα ποιήματα δεν εγράφησαν ποτέ εις το ίδιον μέτρον,ενώ εις την νεωτέραν ποίησιν π.χ. τα σονέττα γράφονται ολόκληρα εις το αυτό τονικόν μέτρον...Ούτως οι οίκοι των ύμνων και τα τροπάρια των καθ'εκάστην ωδών ενθυμίζουν περισσότερον στροφάς και αντιστροφάς τραγωδιών,χωρίς φυσικά να δύνανται να κληθούν ούτω "

Γενικά οι Έλληνες μελετητές επηρεασμένοι από την ενεργό βυζαντινή μουσική δέχονται τη θεωρία της τονής (Π.Τρεμπέλας,Ανδρ. Φυτράκης κ.ά.).Διαφοροποιείται ο Κ.Μητσάκης,που ασκεί αυστηρότατη κριτική των απόψεων του Τωμαδάκη και συντάσσεται με τους δασκάλους του ,τονP.Maas και τον K.Trypanis. Η πιό σοβαρή αντίρρηση στις απόψεις του Τωμαδάκη είναι ότι η σημερινή κατάσταση της βυζαντινής μουσικής δεν αντιπροσωπεύει τη μουσική πραγματικότητα των αρχαίων χρόνων της Εκκλησίας.Είναι αδύνατο σήμερα να γνωρίζουμε την εκκλησιαστική μουσική του 6ου αιώνα και συνεπώς να προσδιορίζουμε τη θεραπεία των μετρικών ατελειών με την τονή. Αλλά και τα μετρικά σχήματα των άλλων μελετητών και εκδοτών,με το πλήθος των μετρικών κανόνων μας υποβάλλουν την ιδέα ότι αυτά επινοήθηκαν εκ των υστέρων,για να προσαρμοστούν στη μετρική εικόνα προγενέστερου κειμένου.Είναι απίθανο να ίσχυαν τόσο πολύπλοκοι καί πάντως όχι σταθεροί και απαράβατοι μετρικοί κανόνες την εποχή του Ρωμανού.Εκτός αυτού,η εφαρμογή προκρούστειας μεθόδου για την υποταγή του τόνου στις προθέσεις των εκδοτών είναι απαράδεκτη και καταδικαστέα.Ποτέ στην ελληνική ποίηση δεν παρατονίστηκαν λέξεις και δεν παραποιήθηκαν κύρια ονόματα,σεβαστά άλλωστε γιά τη βιβλική τους καταγωγή (Θωμάς,λ.χ. και ποτέ Θώμας).Θα ήταν περίεργο αυτό να συνέβη μόνο στους ποιητές των κοντακίων.

5.- Γένεση και εξέλιξη του κοντακίου.

Τους ειδικούς απασχολεί ακόμη το πρόβλημα της προέλευσης και της εξέλιξης του κοντακίου.Είναι ποιητικό είδος καθαρά ελληνικό ή είναι γέννημα της χριστιανικής Ανατολής (Συρίας),που πέρασε στο Βυζάντιο μαζί με τόσα άλλα στοιχεία της θρησκευτικής ζωής;Ποια είναι τα εξελικτικά στάδια του είδους αυτού,που παρουσιάζεται ως ολοκληρωμένο και πλήρως διαμορφωμένο λογοτεχνικό δημιούργημα τον 6ο αιώνα,με το Ρωμανό το Μελωδό; Έχουν διατυπωθεί πολλές θεωρίες:
α.- Δημιουργός του είδους είναι ο Ρωμανός.Η θεωρία αυτή είναι σχετικά αρχαία και ανάγεται στο 14ο αιώνα.Πρώτος την αναφέρει ο γνωστός ερμηνευτής των υμνογραφικών κειμένων και συγγραφέας εκκλησιαστικής ιστορίας Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος,που γράφει χαρακτηριστικά : " Τά κοντάκια πρῶτος ὁ Ρωμανός ἐφεῦρεν ὁ Μελῳδός". Την ίδια άποψη εκφράζει η συναξαριακή και μοναστική παράδοση της Εκκλησίας.Μολονότι η παράδοση αυτή είναι νεότερη και δεν έχει καμιά αποδεικτική αξία,εντούτοις υπάρχουν και πολλοί νεότεροι μελετητες της υμνογραφίας,που πιστεύουν στην ιστορική της αλήθεια.Ο Krypiakiewicz δέχεται χωρίς επιφυλάξεις,ότι των κοντακίων " auctor et inventor censetur praecipue Romanos ".Ο Σωφρόνιος Ευστρατιάδης επίσης πιστεύει ότι "ο Ρωμανός είναι ο εφευρέτης και πατήρ των κοντακίων ".Νεότεροι μουσικολόγοι και μελετητές της υμνογραφίας,όπως ο H.J.W.Tillyard και Egon Wellesz ,δέχονται με ελάχιστες επιφυλάξεις τη ρωμανική προέλευση των κοντακίων.
β.-Υπάρχουν άλλοι επιστήμονες,που πιστεύουν ότι το κοντάκιο είναι δημιούργημα της συριακής υμνογραφίας και πέρασε στο Βυζάντιο κυρίως με το Ρωμανό,που ήταν Ελληνοσύρος.Τη θεωρία διατύπωσε πρώτος ο W.Meyer το 1885 και την προώθησε ο Th.M.Wehofer το 1907.Η μορφική ομοιότητα ενός ρωμανικού κοντακίου στη Δευτέρα Παρουσία με μια έμμετρη ομιλία του Εφραίμ του Σύρου οδήγησε στη γενίκευση της θεωρίας ότι τα ελληνικά κοντάκια κατάγονται από τη συριακή ποίηση. Στην άποψη αυτή επιμένουν και νεότεροι μελετητές και εκδότες κοντακίων,όπως οι P.Maas,K.Trypanis,J.Grosdidier de Matons κ.ά.Είναι βέβαια γνωστό ότι κατά τους πρωτοχριστιανικούς χρόνους δημιουργήθηκε στη Συρία αξιόλογη χριστιανική λογοτεχνία πεζογραφική και ποιητική.Διάσημοι υπήρξαν οι Σύροι υμνογράφοι Βαρδεσάνης και ο γιός του Αρμόνιος το 2ο αιώνα,ενώ αργότερα κατέστη διάσημος με τις έμμετρες ομιλίες του ,τις λεγόμενες memre,ο Εφραίμ ο Σύρος, του οποίου τα έργα μεταφράστηκαν και στην ελληνική (Ελληνικός Εφραίμ).Η οργάνωση του κοντακίου σε στροφές,με ακροστιχίδα και εφύμνιο,θυμίζει πράγματι τη δομή των συριακών ύμνων madrasha καιsugitha,που έχουν ένα εξελιγμένο στροφικό σύστημα,με ακροστιχίδα,

εφύμνιο και διάλογο.
γ.- Την άποψη αυτή αρνούνται κατηγορηματικά άλλοι επιστήμονες, κυρίως Έλληνες θεολόγοι,και διδάσκουν ότι το κοντάκιο είναι δημιούργημα καθαρα ελληνικό,που " αποτελεί συνέχειαν και εξέλιξιν του πρώτου χριστιανικού ύμνου,που εγεννήθη ανεξαρτήτως οποιασδήποτε ξένης επιρροής από την χριστιανική ευχήν".
δ.- Τα τελευταία χρόνια τείνουν να επικρατήσουν απόψεις μετριοπαθέστερες.Χωρίς να αμφισβητούνται οι συριακές επιδράσεις,υποδεικνύεται ότι υπάρχει στην ελληνική υμνογραφική παράδοση δείγμα στροφικού συστήματος,με ακροστιχίδα και εφύμνιο,και αυτό είναι το "Παρθένιον" του Μεθοδίου Πατάρων(+311),που αναγνωρίζεται γενικά ως πρόδρομος του κοντακίου.Εκτός αυτού,η ομιλία στο Πάσχα του Μελίτωνος Σάρδεων,που βρέθηκε σε σπαράγματα παπύρων και εκδόθηκε το 1940,έχει προφανέστατη έμμετρη κατασκευή. Έχει μάλιστα αποδειχθεί η σχέση του κειμένου αυτού με την υμνολογία των Παθών.Η ομιλία του Μελίτωνος χρονολογείται στο 2ο αιώνα,είναι δηλαδή κατά δύο περίπου αιώνες προγενέστερη από τις ανάλογες έμμετρες ομιλίες (memre) του Σύρου Εφραίμ.Σε ομιλία επίσης στον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου,έργο του πατριάρχη Κων/πόλεως Πρόκλου (434-446),έχει επισημανθεί ένας ενδιαφέρων έμμετρος διάλογος του Γαβριήλ με τη Μαρία,με αλφαβητική ακροστιχίδα και προφανή τάση ομοιοκαταληξίας. Εκτός από τα παραπάνω,έχει αποδειχθεί η εξάρτηση των κοντακίων από τις ομιλίες των Ελλήνων Πατέρων,και πιο πολύ του Βασιλείου Σελευκείας,του Αστερίου Αμασείας ,του Ιωάννη Χρυσοστόμου κ.ά.
Η γνώμη του Κ.Μητσάκη φαίνεται να είναι πιο κοντά στην αλήθεια : " Από τη γόνιμη σύζευξη των ξένων επιδράσεων με τα στοιχεία της ελληνικής παράδοσης θα προκύψει στο τέλος το κοντάκιο,καθαρό προϊόν του βυζαντινού πολιτισμού,εντελώς καινούργιο,αυθεντικό και ιδιότυπο". Ανάλογες απόψεις είχε διατυπώσει παλαιότερα και ο K.Krumbacher.Απορρίπτοντας την ανατολική προέλευση του κοντακίου αναζητεί τις πηγές του στο ρυθμικό πεζό λόγο,που αντικατέστησε την προσωδία,όταν αυτή έπαυσε να υπάρχει: " Η προσωδιακή ποίησις είχε γίνει πλέον άχρηστος εις την ζώσαν και την καρδίαν ανυψούσαν ωδήν προς αντικατάστασιν λοιπόν φυσικώς ήλθε πρώτον ο ρυθμικός πεζός λόγος,όστις τελειοποιών τας απηχήσεις και επαναλαμβάνων ομοιόμορφα συμπλέγματα,κατήντησεν εις την ρυθμικήν ποίησιν ".

6.- Διαίρεση των κοντακίων.

Από την άποψη του περιεχομένου και του σκοπού τα κοντάκια μπορούν να διαιρεθούν στις ακόλουθες κατηγορίες:

α.-Βιβλικά.- Ανήκουν στην κατηγορία αυτή όσα αναφέρονται σε πρόσωπα και θέματα της Βίβλου (Παλαιάς και Καινής Διαθήκης),όπως είναι λ.χ. η θυσία του Αβραάμ,ο Νώε,οι Τρεις Παίδες στην κάμινο,η Γέννηση του Χριστού,τα θαύματα,η Σταύρωση και η Ανάστασή του κλπ.Ο ποιητής αναπτύσσει το θέμα του με ελευθερία,χωρίς όμως να απομακρύνεται από το πλαίσιο του ορθόδοξου δόγματος.

β.- Αγιολογικά ή πανηγυρικά.- Τα κοντάκια της κατηγορίας αυτής αναφέρονται στους βίους και τις πράξεις των αγίων και αποσκοπούν στην προβολή υποδειγμάτων χριστιανικού βίου και αρετής.Από την άποψη του χρόνου,τα αγιολογικά κοντάκια ανάγονται στους χρόνους παρακμής του είδους,χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δε γράφονταν αγιολογικοί ύμνοι και στην εποχή του Ρωμανού. Έχει άλλωστε αποδειχθεί ότι ο Ρωμανός έγραψε 16 τουλάχιστον αγιολογικούς ύμνους.Παρατηρείται όμως ότι στους χρόνους της ακμής του είδους κυριαρχούν τα βιβλικά θέματα,ενώ αργότερα οι ποιητές προτιμούν τα αγιολογικά.Το ίδιο συνέβη αργότερα και με τους κανόνες.

γ.- Περιστασιακά.- Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει τα κοντάκια που αναφέρονται σε περιστάσεις του βίου (πολέμους,συμφορές,θεομηνίες κ.τ.ό.).Ο Ρωμανός λ.χ. έγραψε κοντάκιο για τη στάση του Νίκα και για τα πρώτα εγκαίνια του ναού της Αγίας Σοφίας ,όπως επίσης κοντάκιο "Εἰς ἕκαστον σεισμόν καί ἐμπρησμόν "

7.- Λειτουργική χρήση των κοντακίων.

Ζήτημα που διχάζει ακόμη τις γνώμες των μελετητών είναι η θέση του κοντακίου στην τάξη της λατρείας και ο τρόπος της μουσικής του εκτέλεσης. Όπως είναι γνωστό ,στη σημερινή μορφή της ακολουθίας του Όρθρου αναγινώσκεται μετά την έκτη ωδή του κανόνα και πριν από το συναξαριακό υπόμνημα της ημέρας "Κοντάκιον και Οἶκος ". Πρόκειται για το προοίμιο και τον πρώτο οίκο αρχαίων κοντακίων, που επιβίωσαν,χωρίς όμως να ψάλλονται.Είναι επίσης γνωστό,ότι το κοντάκιο (δηλαδή το προοίμιο) αρχαίων ύμνων,καί μόνο αυτό ψάλλεται κατά τη Θεία Λειτουργία,πριν από την ανάγνωση του Αποστόλου.

Η αρχαία τάξη δεν ήταν ασφαλώς αυτή.Είναι γνωστό ότι η μεγάλη μουσική και ποιητική μεταρρύθμιση του 8ου αιώνα επέβαλε ως κυρίαρχο στοιχείο στην υμνογραφία τον κανόνα,ενώ το κοντάκιο έπαψε πια να χρησιμοποιείται στην αρχαία του θέση και μορφή.Ποιά ήταν λοιπόν η αρχική θέση του κοντακίου στη λατρεία; Ο P.Maas υποστήριξε την άποψη ότι τα κοντάκια πήραν τη θέση των παλαιών αγιολογικών εγκω-

μίων,που γράφονταν σε πεζό λόγο.Αντίθετα,ο Νικόλαος Β.Τωμαδάκης πιστεύει ότι την πρώιμη αυτή εποχή δεν υπήρχαν συναξάρια :" Καθ' όσον γνωρίζω,εις την πρωιμωτάτην αυτήν εποχήν (ε'-ς'αι.) συναξάρια δεν ανεγινώσκοντο εις τον όρθρον,ως εγένετο μετά ταύτα.Τούτων των συναξαρίων την θέσιν επέχουν οι ύμνοι,οι οποίοι αναπτύσσουν ουδέν άλλο ή την σημασίαν της εορτής και δη διηγηματικώς κατά τρόπον δημωδώς αφελή και απέχοντα τόσον του αρχαϊσμού (γλωσσικού και ύφους) των λογίων υμνωδών,όσον και του υμνητικού τόνου αυτών". Είναι μιά άποψη πολύ πιθανή.

Ανάλογη είναι και η διάσταση απόψεων στο θέμα του τρόπου της μουσικής εκτέλεσης των κοντακίων.Τα αρχαιότερα χειρόγραφα με σημαδόφωνα ανάγονται στο 10ο αιώνα,και δεν μπορούν να θεωρηθούν ασφαλείς μάρτυρες.Ο Αθανάσιος Παπαδόπουλος-Κεραμεύς,στηριζόμενος στη νεότερη παράδοση υποστήριξε την άποψη ότι μόνο το προοίμιο των κοντακίων ψαλλόταν,ενώ οι οίκοι "χύμα και μεγαλοφώνως ανεγινώσκοντο εν τω μέσω της Εκκλησίας ή επ'άμβωνος".Ο Pitra πίστευε ότι ολόκληρο το κοντάκιο το διάβαζε μεγαλόφωνα ο ψάλτης και μόνο το εφύμνιο ψαλλόταν. Άλλοι άλλα διδάσκουν.Το πιο πιθανό είναι ότι ολόκληρο το κοντάκιο ψαλλόταν,όπως περίπου σήμερα ο Ακάθιστος Ύμνος,από τον ιερέα,και μόνο το εφύμνιο επαναλάμβανε ο χορός των ψαλτών ή το εκκλησίασμα.Με την άποψη αυτή συνηγορούν οι ενδείξεις των τίτλων των κοντακίων και οι ακροστιχίδες,στις οποίες συχνά το κοντάκιο αναφέρεται ως "ψαλμός " (π.χ. "Τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ ὁ ψαλμός οὗτος ".Είναι ακόμη χαρακτηριστικό ότι πάντοτε στα χειρόγραφα αναφέρεται η ένδειξη του ήχου,στον οποίο ψάλλεται το κοντάκιο.

8.- Κοντάκια ιδιόμελα και προσόμοια.

Από ποιητική και μουσική άποψη τα κοντάκια διακρίνονται σε ιδιόμελα και προσόμοια. Τα ιδιόμελα έχουν δική τους μουσική και δικό τους μετρικό σχήμα,είναι δηλαδή πρωτότυπες ποιητικές και μουσικές συνθέσεις,χωρίς να στηρίζονται σε κανένα πρότυπο.Ιδιόμελα μπορεί να είναι και το προοίμιο και οι οίκοι,ή μόνο το προοίμιο. Τα περισσότερα κοντάκια του Ρωμανού είναι ιδιόμελα και κατά το προοίμιο και κατά τους οίκους.Τα προσόμοια κοντάκια ακολουθούν άλλα προγενέστερα πρότυπα.Ο ποιητής δηλαδή προσομοίου κοντακίου έχει έτοιμη την ποιητική και τη μουσική φόρμα,προς την οποία προσαρμόζει σχολαστικά το λόγο του. Έτσι τα προσόμοια κοντάκια,όπως άλλωστε και όλοι οι προσόμοιοι ύμνοι,ισοσυλλαβούν και ομοτονούν με το πρωτότυπο.Στους τίτλους των προσομοίων σημειώνεται πάντοτε

η ένδειξη του πρωτοτύπου,με τις λέξεις "Πρός το' ",περισσότερο ως οδηγία προς τον ψάλτη.

9.- Τα κοντακάρια.

Τα κοντάκια παραδίδονται είτε με τα έντυπα λειτουργικά βιβλία, κυρίως τα προοίμια και οι πρώτοι οίκοι τους,είτε σε χειρόγραφες συλλογές που καταρτίστηκαν από ευλαβείς συλλογείς και ανθολόγους των μέσων χρόνων.Οι χειρόγραφες αυτές συλλογές κοντακίων ονομάζονται κοντακάρια (ή κονδακάρια "επί το λογιώτερον").Τα κοντακάρια καταρτίστηκαν την εποχή που το υμνογραφικό είδος των κοντακίων δεν ήταν πια σε χρήση λειτουργική,οπότε και υπήρχε μεγάλος κίνδυνος να χαθούν πολλά εκλεκτά υμνογραφικά κείμενα από την εγκατάλειψη και την αχρησία.Φυσικά,όπως συμβαίνει με όλες τις ανθολογίες, τα κοντακάρια διαφέρουν πολύ μεταξύ τους,καθώς εκφράζουν τις προθέσεις και την ευαισθησία των συλλογέων.Συνήθως καταρτίζονταν οι συλλογές των κοντακίων κατά τη σειρά του εορτολογίου (κοντάκια για τις ακίνητες και για τις κινητές εορτές).Τα αρχαιότερα κοντακάρια ανάγονται στο 10ο αιώνα και βρίσκονται στις βιβλιοθήκες ονομαστών μονών : του Αγίου Όρους,της Πάτμου,του Σινά κλπ.Τα γνωστότερα και σημαντικότερα κοντακάρια είναι :

α. Ο Βατοπεδινός κώδικας 1041 (X-XI αιώνα).Περιέχει 23 πλήρεις ύμνους του Ρωμανού και αποσπάσματα 15 άλλων.

β.- Ο κώδικας της Μεγίστης Λαύρας Γ 27 (X-XI αιώνα) είναι επίσης πολύτιμο αρχαίο κοντακάριο,που ίσως γράφτηκε στη Θεσσαλονίκη.Δυστυχώς λείπει η αρχή και ενδιαμέσως έχουν εκπέσει πολλά φύλλα.

γ.-Ο κώδικας της Μεγίστης Λαύρας Γ 28 (XI αιώνα) είναι και αυτός ακέφαλος.Περιλαμβάνει κοντάκια από την Ύψωση του Τιμίου Σταυρού ώς τη Μεγάλη Τετάρτη.

δ. ΟιΠατμιακοί κώδικες 212 (XI αιώνα) και 213 (XI αιώνα) είναι πολύτιμα χειρόγραφα για την παράδοση των ύμνων του Ρωμανού.Ουσιαστικά αποτελούν τους δύο τόμους μιάς συλλογής.Ο πρώτος τόμος (212) περιέχει κοντάκια των ακίνητων εορτών και ο δεύτερος (213) των κινητών (Τριωδίου και Πεντηκοσταρίου).Ο κώδικας 212 περιέχει 33 πλήρεις ύμνους του Ρωμανού και αποσπάσματα δύο άλλων,ενώ ο 213 περιέχει 45 πλήρεις ύμνους και ένα απόσπασμα,με το όνομα του Ρωμανού στην ακροστιχίδα.

ε.- Ο Cod.Corsinianus 366 (XI αιώνα) προέρχεται από την ονομαστή μονή της Κρυπτοφέρρης (Grottaferrata) και ονομάζεται επίσης "Κορσινιανόν Τροπολόγιον".Περιέχει 23 πλήρεις ύμνους του Ρωμανού και αποσπάσματα 13 άλλων.

ς.- Ο Σιναϊτικός 925 (Χ αιώνα) .Περιέχει κυρίως σπαράγματα ύμνων και τρείς πλήρεις του Ρωμανού.
ζ.- Ο Σιναϊτικός 926 (XI αιώνα) περιέχει ένα ύμνο του Ρωμανού και 17 αποσπάσματα από άλλους ύμνους.
η.- Ο Σιναϊτικός 927 (έτους 1285).Περιέχει 5 πλήρεις ύμνους του Ρωμανού και 39 άλλους αποσπασματικά.
θ.- Ο κώδικας 437 της Συνοδικής Βιβλιοθήκης της Μόσχας (XII αιώνα) προέρχεται από τη Μονή Βατοπεδίου του Αγίου Όρους και περιέχει 13 ύμνους του Ρωμανού και τρείς άλλων υμνογράφων,καθώς και 29 αποσπάσματα.
ι.- Ο cod.Taurinensis 189 (anc.B.IV 34) (XI αιώνα) περιέχει 7 πλήρεις ύμνους του Ρωμανού και αποσπάσματα 19 άλλων.
ια.- Ο cod.Vindobonensis Suppl.gr.96 (XII αιώνα) περιέχει επίσης 23 ύμνους του Ρωμανού και αποσπάσματα 12 άλλων.
ιβ.- Ο Messanensis 157 (XII αιώνα) περιέχει μόνο αποσπάσματα 25 ύμνων του Ρωμανού.

Εκτός από τα παραπάνω κοντακάρια,που περιέχουν σχεδόν όλα πλούσιες συλλογές ύμνων,υπάρχουν και πολυάριθμα άλλα κυρίως στο Βατικανό,στην Κρυπτοφέρρη και στη Βενετία.Χαρακτηρίζονται ως δευτερεύοντα στην παράδοση του κειμένου των κοντακίων και το ενδιαφέρον τους είναι άνισο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Κ.ΜΗΤΣΑΚΗ,Βυζαντινή Υμνογραφία,σσ. 169-353. Ν.Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗ,Υμνογραφία-Ποίησις,σσ.53-59.C.A.TRYPANIS, Fourteen Early Byzantine Cantica,Wien 1968 (= Wiener byzantinische Studien ,Band V). J.GROSDIDIER DE MATONS ,Romanos le Mélode et les orogines de la poésie religieuse à Byzance,Paris 1977,όπου και όλη η σχετική βιβλιογραφία.Προσθετέα και τα εξής: Π.ΧΡΗΣΤΟΥ,Η γένεσις του κοντακίου,περ."Κληρονομία" 1974,σσ.1-72.ΑΝΔΡΕΟΥ ΦΥΤΡΑΚΗ,Η εκκλησιαστική ημών ποίησις κατά τας κυριωτέρας φάσεις αυτής,Αθήναι 1957,σσ.26-45.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

ΡΩΜΑΝΟΣ Ο ΜΕΛΩΔΟΣ

1.- Βιογραφικά.

Ο Ρωμανός είναι αναμφισβήτητα ο μεγαλύτερος ποιητής της Ανατολικής Εκκλησίας,ο πρίγκηψ των αρχαίων μελωδών,όπως εύστοχα τον αποκάλεσε ο Pitra " veterum melodorum princeps ".Ο E.Bouvy τον παραβάλλει με τον Πίνδαρο,ενώ ο Gelzer τον ονομάζει "Δάντη των Νεοελλήνων " (Dante der Neohellenen ".Οι ιστορικοί της λογοτεχνίας δεν κουράζονται να εξυμνούν την ποιητική δύναμη,την πρωτοτυπία, τη ρωμαλέα έμπνευση του ποιητή.Είναι ο ποιητής των κοντακίων.

Είναι ωστόσο περίεργο ότι δε σώθηκε καμιά βιογραφία του Ρωμανού. Ό,τι γνωρίζουμε για τη ζωή και τη δράση του το οφείλουμε σε μεταγενέστερες και όχι απόλυτα αξιόπιστες συναξαριακές ειδήσεις.Σύμφωνα με τις ειδήσεις αυτές,ο Ρωμανός γεννήθηκε στην πόλη Έμεσα της Συρίας από εξελληνισμένους χριστιανούς γονείς.Μια άλλη πληροφορία του πατριάρχη Γερμανού Α'(645-740),ότι ήταν χριστιανός "έξ Εβραίων" δεν είναι καθολικά αποδεκτή,μολονότι την υποστήριξαν πολλοί νεότεροι σημιτικής καταγωγής ερευνητές (Maas,Wellesz).Ο χρόνος της γέννησης του Ρωμανού δεν είναι δυνατό να προσδιοριστεί ακριβώς, πιστεύεται όμως ότι πρέπει να τοποθετηθεί στα τέλη του 5ου αιώνα. Είναι γνωστό ότι ο Ρωμανός ήρθε στην Κωνσταντινούπολη στα χρόνια του αυτοκράτορα Αναστασίου Α'(491-518) και ήταν ήδη διάκονος.Στη βασιλεύουσα εγκαταστάθηκε στην ονομαστή μονή της Παναγίας "έν τοῖς Κύρου " και εκεί έλαβε τη χάρη της μελωδίας κατά τρόπο θαυματουργικό,όπως αφηγούνται μεταγενέστεροι συναξαριστές.Η αφήγηση του Συναξαρίου της Κωνσταντινουπόλεως είναι πολύ γραφική :" Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ (= 1 Οκτωβρίου) του ὁσίου Ῥωμανοῦ τοῦ μελῳδοῦ καί ποιητοῦ τῶν κοντακίων,ὃς ὥρμητο ἐκ Συρίας της Ἐμεσηνῶν πόλεως,διάκονος γενόμενος τῆς ἐν Βηρυτῷ ἁγίας τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας τῆς λεγομένης Ἀναστάσεως.Καταλαβών δέ τήν Κωνσταντινούπολιν ἐν τοῖς χρόνοις Ἀναστασίου τοῦ βασιλέως,κατέμενεν ἐν τῷ ναῷ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῷ ἐν τοῖς Κύρου,ἐν ᾧ καί τό χάρισμα τῆς συντάξεως τῶν κοντακίων ἔλαβεν,ἐπιφανείσης αὐτῷ τῆς ἁγίας Θεοτόκου κατ'ὄναρ κατά τήν ἐσπέραν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως καί τόμον χάρτου ἐπιδούσης καί κελευσάσης αὐτόν καταφαγεῖν·οὗ μετά τήν κατάποσιν εὐθέως ἔξυπνος γενόμενος,ἀναβάς ἐν τῷ ἄμβωνι ἤρξατο ἐκφωνεῖν καί λίαν ἐμμελῶς ψάλλειν·" Ἡ παρθένος σήμερον τόν ὑπερούσιον τίκτει". Ἐκτοτε οὖν ὑπηγόρευσεν εἰς τάς δεσποτικάς ἑορτάς καί εἰς μνήμας διαφόρων ἁγίων κοντάκια τόν ἀριθμόν περί τά χίλια ,ὧν τά πολλά ἐν τοῖς Κύρου ἰδιοχείρως ὑπ'αὐτοῦ ἐκτεθέντα ἀπόκεινται.Ἐτελειώθη δέ ἐν εἰ-

ρήνη καί ἐτάφη ἐν τῇ αὐτῇ ἐκκλησίᾳ,ἔνθα καί τελεῖται ἡ αὐτοῦ σύναξις ".

Ο χρόνος της ακμής του Ρωμανού τοποθετείται μεταξύ 532-556 μ.Χ. Το κοντάκιό του " Εἰς ἕκαστον σεισμόν καί ἐμπρησμόν " περιέχει σαφείς αναφορές στη στάση του Νίκα (532) και θεωρείται ένα ασφαλές χρονικό όριο.Στο κοντάκιο επίσης για τις Δέκα Παρθένους υπάρχουν σαφείς υπαινιγμοί για το μεγάλο σεισμό του Δεκεμβρίου 556 . Ο ακριβής χρόνος του θανάτου του πάντως δεν είναι γνωστός.Υποθέτουν ότι πρέπει να συνέβη πριν από τα δεύτερα εγκαίνια της Αγίας Σοφίας (24 Δεκεμβρίου 562),γιατί δεν αναφέρεται κοντάκιο του ποιητή για το μεγάλο αυτό θρησκευτικό γεγονός (argumentum ex silentio). Πάντως δε φαίνεται πιθανό να έζησε και μετά τον Ιουστινιανό (565), τη θρησκευτική πολιτική του οποίου υποστήριξε σταθερά ο ποιητής.

Η Εκκλησία τον κατέταξε μεταξύ των αγίων (1 οκτωβρίου).

2.- Το έργο.

Οι συναξαριακές πηγές αναβιβάζουν σε 1000 περίπου τα κοντάκια του Ρωμανού.Είναι ένας αριθμός υπερβολικός που πρέπει να απέχει πολύ από την πραγματικότητα.Είναι ωστόσο βέβαιο ότι σήμερα ούτε γνωρίζουμε ούτε και έχουμε το σύνολο της υμνογραφικής παραγωγής του μεγάλου ποιητή.Πολλά χάθηκαν εξαιτίας της αχρησίας,ενώ άλλα έχουν υποστεί μεταγενέστερες επεμβάσεις,νοθεύσεις και παραχαράξεις.Με βάση την παρούσα κατάσταση της επιστημονικής έρευνας,τα σωζόμενα γνήσια έργα του Ρωμανού είναι 89 ,τα εξής :

α) 82 πλήρη κοντάκια με ρητή αναφορά του ονόματος του ποιητή στην ακροστιχίδα ή σύμφωνα με την ομόφωνη μαρτυρία των κωδίκων.

β) 5 κοντάκια σωζόμενα σε αποσπάσματα.

γ) Μια σειρά από 33 στιχηρά των Χριστουγέννων,με την ακροστιχίδα " Αἶνος ταπεινοῦ Ρωμανοῦ εἰς τά γενέθλια ",σε ήχο πλ.β΄. Το πρώτο αρχίζει : " Αἱ ἀγγελικαί προπορεύεσθε δυνάμεις...".Πιστεύεται ότι πρόκειται για κοντάκιο ,του οποίου χάθηκε το προοίμιο.

δ) Στο Σαββαϊτικό κώδικα 434 υπάρχει επίσης ένας άλλος "κατά στίχον" ύμνος,που αποδίδεται στο Ρωμανό (βλ.παραπάνω,σελ.29).

3.- Πηγές και επιδράσεις.

Τα θέματα των ρωμανικών κοντακίων προσδιορίζουν και τις πηγές του ποιητή.Τα περισσότερα κοντάκιά του είναι βιβλικά (8 θέματα απο την Παλαιά Διαθήκη και 45 από την Καινή).Τα υπόλοιπα είναι αγιολογικά (30) ή περιστασιακά (5).Η βάση λοιπόν της ποίησης του Ρωμανού είναι η γνώση τῶν Γραφών.Βέβαια,δε μένει προσηλωμένος στο

βιβλικό κείμενο.Διαθέτει μεγάλη ελευθερία μεταπλασμού των θεμάτων και προσαρμογής των στους σκοπούς του και στην αισθητική του,αλλά οι αναφορές στη βιβλική βάση είναι συχνές και ρητές :"ὡς λέγει ἡ βίβλος ", "καθώς διδάσκει ἡ βίβλος","ὡς γέγραπται " κ.τ.ό. Παράλληλα γνωρίζει όλη τη συναξαριακή παράδοση,που την εκμεταλλεύεται κυρίως στους αγιολογικούς ύμνους του. Όχι σπάνια χρησιμοποιεί και στοιχεία από τα απόκρυφα βιβλία (πρωτοευαγγέλια κλπ.).

Οι παλαιότεροι μελετητές τόνιζαν ιδιαίτερα τις επιδράσεις του Σύρου Εφραίμ στην ποίηση του Ρωμανού.Χωρίς να απορρίπτεται η γνώση των έμμετρων ομιλιών του Εφραίμ στην ελληνική τους απόδοση,δε φαίνεται ωστόσο να είναι μεγάλη μια τέτοια επίδραση στο Ρωμανό. Από καθαρά μεθοδολογική άποψη,δεν μπορούμε να μιλάμε για ένα τόσο μεγάλο θέμα,αφού δε διαθέτουμε μια πλήρη έκδοση των ελληνικών μεταφράσεων του Σύρου Εφραίμ. Όπως σωστά παρατήρησε ο Krumbacher, " το οριστικό ξεκαθάρισμα των σχέσεων Ρωμανού και Εφραίμ θα καταστεί για πρώτη φορά δυνατό,μόνο όταν αποκτήσουμε μια εύχρηστη έκδοση των ελληνικών μεταφράσεων του Εφραίμ και όταν,φυσικά,ληφθούν υπόψη στη σχετική έρευνα και τα συριακά του έργα ".Στο σημείο όμως αυτό πρέπει να πούμε ότι η έρευνα μένει εκεί πού την άφησε ο ίδιος ο Krumbacher το 1909.

Αντίθετα,έχουν επισημανθεί οι σχέσεις των ρωμανικών κοντακίων με τα κείμενα της πατερικής ρητορικής.Ιδιαίτερα,ο Ρωμανός επηρεάζεται από το Βασίλειο Σελευκείας,από τον Ιωάννη Χρυσόστομο,από το Γρηγόριο Νύσσης και το Γρηγόριο Νεοκαισαρείας.Η πατερική γνώση για ένα θρησκευτικό ποιητή είναι,φυσικά,απαραίτητη υποδομή,αλλά για το Ρωμανό το πράγμα έχει καί άλλη εξήγηση.Ο Grosdidier de Matons παρατήρησε,με κάποια δόση υπερβολής βέβαια,ότι ο μεγάλος υμνογράφος ως θεολόγος ήταν μέτριος και είχε ανάγκη να στηρίζεται σε ασφαλέστερες βάσεις ιδιαίτερα στα δογματικά θέματά του.Πιο κοντά στα πράγματα φαίνεται η γνώμη του Μητσάκη :" Πέρα όμως απ'αυτόν τον ειδικό λόγο (της θεολογικής ανεπάρκειας δηλαδή του Ρωμανού) η εξάρτηση του Ρωμανού από τα κείμενα των πατέρων φαίνεται ότι υπαγορευόταν από μία παγιωμένη πια συνήθεια που ρύθμιζε τόσο την ποίηση του κοντακίου όσο και την ποίηση του κανόνα ".

Εκτός όμως από τα βιβλικά και τα πατερικά κείμενα,ο Ρωμανός διαθέτει πλούσια ελληνική παιδεία,γνωρίζει την αρχαία ποίηση και μάλιστα τους τραγικούς και τον Όμηρο και όχι σπάνια δανείζεται γλωσσικά και άλλα στοιχεία,στο βαθμό βέβαια που επιτρέπουν τα πλαίσια της θρησκευτικής του ελευθερίας.

4.- Ο κόσμος του Ρωμανού.

Ο Ρωμανός είναι μια δυναμική και πολύπλευρη προσωπικότητα.Εκτός από την πλούσια ελληνική και χριστιανική παιδεία,διαθέτει μεγάλη γνώση και εμπειρία της καθημερινής ζωής και των προβλημάτων της Οι ύμνοι του δεν είναι μόνο εκφράσεις χριστιανικής θεωρίας και διδαχής,είναι και πλούσιες εικόνες ζωής,που παρουσιάζονται με καταπληκτική δεξιοτεχνία και πλαστικότητα. Όπως παρατηρεί ο Τωμαδάκης, στα ποιήματά του σώζεται " ου μόνον μέγα μέρος του φυσικού και ανθρωπίνου περιέχοντος και του ζωικού κόσμου,αλλά και της ανθρωπίνης εμπειρίας.Ο ποιητής γνωρίζει βοσκούς και αλιείς,βασιλείς και πτωχούς,μοναστάς και αθλητάς,άνδρας και γυναίκας (διαφοροποιών την ψυχολογίαν και την διαγωγήν εκάστου),ασθενείς και ερώντας,αμαρτωλούς και δικαίους.Η εμπειρία του Ρωμανού αφορά και εις τροφάς και φάρμακα,όπλα και ιατρικά εργαλεία,στάδια και δίκτυα,μάθησιν της αλιείας,τρυγητόν,μελίσσας,αμπέλους,γεώργια,γαλήνην και τρικυμίας, θάλασσαν και όρη,σεισμούς και πυρκαϊάς,και παν το ανθρώπινον μέχρι και αυτών των ενδυμάτων,των μύρων,των κομμώσεων και των επιπασμάτων των γυναικών! Και τα πολυάριθμα πρόσωπα των ύμνων με φυσικήν ανθρωπίνην ψυχολογίαν,αισθήματα χαράς,δέους,συντελούν εις την ολοκλήρωσιν της εικόνος,της βαθείας κατανοήσεως και βιώσεως περιέχοντος και περιεχομένου ".

5.- Χαρακτηριστικά γνωρίσματα της τέχνης του Ρωμανού.

α.- Εξωτερικά.

Από μορφολογική άποψη τα κοντάκια του Ρωμανού θεωρούνται αντιπροσωπευτικά του είδους.Η δομή τους (προοίμιο ή προοίμια,οίκοι, εφύμνιο,ακροστιχίδα) είναι η τυπική δομή όλων των κοντακίων.Αλλά η τέχνη του Ρωμανού διακρίνεται κυρίως για την ιδιαίτερη προτίμηση σε ορισμένες εκφραστικές μορφές.Πιο συγκεκριμένα,τα ρωμανικά κοντάκια έχουν :

α.- Αφηγηματικό χαρακτήρα.Ο Ρωμανός εκθέτει τα θέματά του σε διηγηματικό λόγο ,πολλές φορές "δημωδώς αφελή ".Η απλότητα του αφηγηματικού λόγου και η φυσικότητά του φέρνουν τον ποιητή κοντά στον απλό άνθρωπο ,που μετέχει έτσι στη ζωή και τη διδαχή της Εκκλησίας. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι το βυζαντινό κοντάκιο είναι το παράλληλο του έπους της αρχαίας ελληνικής ποίησης.

β.- Ρητορικό χαρακτήρα.Ο λόγος του Ρωμανού έχει όλα τα γνωρίσματα της ρητορικής,όπως εξελίχθηκε στην ελληνιστική και χριστιανική Ανατολή.Αγαπά ιδιαίτερα την πληθωρική χρήση ρητορικών σχημάτων,λογοπαίγνια,αντιθέσεις,παρηχήσεις,ομοιοτέλευτα και ομοιοκάταρκτα,ρητο-

ρικές ερωτήσεις (υποφορές και ανθυποφορές) κλπ. Αρκούμαι να αναφέρω εδώ ελάχιστα μόνο παραδείγματα : Ιδού λ.χ. απόσπασμα από τό κοντάκιο στην επιφοίτηση του Αγίου Πνεύματος (Οίκος ιζ΄) :

τί φυσῶσιν και βομβέουσιν οἱ Ἕλληνες;
τί φαντάζονται πρός Ἄρατον τόν τρισκατάρατον ;
τί πλανῶνται πρός Πλάτωνα;
τί Δημοσθένην στέργουσιν τόν ἀσθενῆ;
τί μή νοοῦσιν Ὅμηρον ὄνειρον αργόν;
τί Πυθαγόραν θρυλλοῦσιν τόν δικαίως φιμωθέντα ;

Αλλά και τα ακόλουθα παραδείγματα είναι χαρακτηριστικά :

"νῆμα λελόγισται τό μνῆμα " (14.ιδ΄.5).
"μή λείπῃ με καί λύπη κτείνῃ με " (41.η΄.3).
"μή θελήσῃς τεφρῶσαι τόν σόν Πετεφρῆν " (43.ιβ΄.6).
"καυτήριος τόπος εὐκτήριος ἐγένετο "(46.κβ.7).
"Σπορεύς αὐτοῦ πέλεις και σφαγεύς τούτου μέλλεις" (III,ιγ΄.6).

Και το ακόλουθο παράδειγμα από το κοντάκιο στην προδοσία του Ιούδα,που θεωρείται ένα από τα αριστουργήματα του Ρωμανού (β΄;1-3,6):

Ὅτε τόν δόλον ἐμελέτησε,
ὅτε σοι τόν φόνον κατεσκεύασεν
ὁ φιληθείς καί ἀθετήσας σε,
ὁ κληθείς καί καταλείψας σε,
ὁ στεφθείς καί ἐνυβρίσας σε...
ἔπλησας τόν νιπτῆρα
ἔκλινας τόν αὐχένα,
γέγονας δοῦλος δούλων...

Από τα γνωστά λειτουργικά κείμενα μόνο ο Ακάθιστος Ύμνος παρουσιάζει ανάλογο φόρτο λεκτικών σχημάτων.Είναι και αυτός ένας από τους λόγους που επικαλούνται όσοι αποδίδουν τον Ακάθιστο στο Ρωμανό.Σήμερα βέβαια αυτός ο υπερβολικός φόρτος των ρητορικών σχημάτων καταδικάζεται ως αντιποιητικός.Για τους χριστιανικούς όμως ύμνους τα κριτήρια είναι διαφορετικά.Η παρατήρηση του Κ.Μητσάκη εξηγεί σωστά τη ρωμανική τεχνοτροπία : " Μόνο όποιος επιχειρήσει να διαβάσει τους στίχους αυτούς μεγαλόφωνα θα καταλάβει τη μυστική γοητεία που ασκούν όλ΄αυτά τα περίτεχνα παιγνίδια με τον ήχο και ακόμη πόσο καλά ήξερε να τα χρησιμοποιεί ο Ρωμανός για να ενισχύει την ψυχολογική εντύπωση που προκαλούσε ο λόγος στο ακροατήριό του ".

β.- Εσωτερικά.

1.- Ο διάλογος. Το πιο χαρακτηριστικό γνώρισμα της ρωμανικής ποίησης είναι ο διάλογος,που δίνει στο ποίημα ζωηρότητα και τόνο δραματικό.Ο διάλογος του Ρωμανού είναι είτε εξωτερικός,όταν διαλέγον-

ται πρόσωπα φυσικά ή ανθρωποποιημένα στοιχεία (ουρανός,γή,θάλασσα κλπ.) είτε εσωτερικός,όταν ο ποιητής ή άλλο πρόσωπο διαλέγεται με την ίδια την ψυχή του,απευθύνει ερωτήσεις και διατυπώνει απαντήσεις μεσα στη σκέψη του.Είναι χαρακτηριστικός π.χ. ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζει ο Ρωμανός την τρικυμία της ψυχής του Αβραάμ,όταν έλαβε τη θεϊκή εντολή να θυσιάσει το γιο του ή της Παρθένου Μαρίας, όταν δέχθηκε τον αρχαγγελικό χαιρετισμό.Περισσότερο από κάθε άλλον ποιητή κοντακίων ο Ρωμανός κατορθώνει να ζωντανεύει τα θέματά του με επινόηση διαλόγων,που κατά τη δική του διασκευαστική ικανότητα επεκτείνουν τις βιβλικές ή τις αγιολογικές διηγήσεις.Δημιουργεί έτσι ένα είδος θεατρικού βάθους,μέσα στο οποίο απλώνει τα θέματά του.Γράφτηκε χαρακτηριστικά ότι ο Ρωμανός "δίνει κίνηση και βάθος σε ό,τι ένας άλλος θα παρουσίαζε με τρόπο επίπεδο ".Ακριβώς γι'αυτό πολλοί νεότεροι μελετητές θεωρούν μερικά ρωμανικά κοντάκια ως προδρόμους του μεσαιωνικού θρησκευτικού θεάτρου (όπως είναι λ.χ. τα κοντάκια στους Τρεις Παίδες στην κάμινο,στη θυσία του Αβράμ, στην προδοσία του Ιούδα ή στο Πάθος του Κυρίου και το θρήνο της Θεοτόκου).Ο Elpidio Mioni μάλιστα έφτασε στο σημείο να θεωρεί τους ύμνους του Ρωμανού ως λειτουργικά δράματα,που υποκατέστησαν στην Εκκλησία το νεκρό πια εθνικό θέατρο των αρχαίων.Πρόκειται για ατεκμηρίωτες απόψεις,που δεν έχουν καμιά σχέση με την πραγματικότητα.Το διαλογικό στοιχείο,που ζωντανεύει το λόγο και συγκινεί περισσότερο τον ακροατή ή τον αναγνώστη,παρατηρείται και στη χριστιανική ρητορική των πρώτων αιώνων. Ήδη μιλήσαμε για την έμμετρη ομιλία του Μελίτωνος Σάρδεων στο Πάθος του Κυρίου και για τις ομιλίες του πατριάρχη Πρόκλου,όπου μάλιστα (ιδιαίτερα στην ομιλία του στον Ευαγγελισμό) υπάρχει διάλογος ακόμη και με ακροστιχίδα στη στιχομυθία .Αλλά το στοιχείο αυτό υπάρχει και στους Πατέρες,που θεωρούνται άμεσα πρότυπα του Ρωμανού,όπως είναι ο Βασίλειος Σελευκείας και ο Γρηγόριος Νεοκαισαρείας.Το στοιχείο λοιπόν αυτό της χριστιανικής ρητορικής παίρνει στη ρωμανική ποίηση μεγάλες διαστάσεις και δίνει στους ύμνους χάρη και ζωηρότητα.

2.- Η ανθρωποποιία.- Ένα άλλο χαρακτηριστικό γνώρισμα του Ρωμανού είναι η ανθρωποποιητική τάση του.Καθώς είναι ποιητής ζωντανός και παραστατικός,δημιουργεί ποίηση ανθρώπινη.Βαθύς γνώστης της ανθρώπινης ψυχής και των αντιδράσεών της,δημιουργεί χαρακτήρες και τύπους,που είναι εκφράσεις του αιώνιου ανθρώπου,με τις αρετές και τις κακίες του,τη δύναμη και την αδυναμία του.Ακόμη και τα θεία πρόσωπα,ο Χριστός,η Θεοτόκος,οι Άγγελοι και οι Άγιοι,χωρίς να χάνουν το ηθικό ύψος και το μεγαλείο τους,σκέπτονται,συμπεριφέρονται και δρούν ως άνθρωποι μεσα στην ποίηση του Ρωμανού.Αυτό που

κάνει ο Όμηρος κατεβάζοντας τους θεούς στα ανθρώπινα μέτρα τολμά να κάνει τώρα και ο Ρωμανός,μολονότι αυτός δεσμεύεται από την καταθλιπτική πίεση του δόγματος και δεν επιτρέπεται να ξεπεράσει ορισμένα όρια. Έτσι,στα κοντάκια του Ρωμανού,τα θεία πρόσωπα δονούνται από αισθήματα ανθρώπινα και έρχονται πιο κοντά στον πιστό.Με τον τρόπο αυτό ο ποιητής εξασφαλίζει τη μέθεξη του εκκλησιάσματος και υπηρετεί τους σκοπούς της Εκκλησίας.Αρκεί να διαβάσει κανείς το κοντάκιο στη θυσία του Αβραάμ ή το κοντάκιο στο Πάθος του Κυρίου για να αντιληφθεί το μυστικό της ρωμανικής τέχνης. Έχουμε και στις δύο περιπτώσεις συγκλονιστικές εκφράσεις του ανθρώπινου πόνου.Στο πρώτο την αγωνία του πατέρα,που διατάσσεται να θυσιάσει το μονάκριβο παιδί του και παλεύει ανάμεσα στο θρησκευτικό χρέος και στην πατρική στοργή.Στο δεύτερο ,το σπαραγμό της μάνας,της αιώνιας μάνας,για τον άδικο θάνατο του παιδιού της.

6.- Η γλώσσα του Ρωμανού.

Το γλωσσικό όργανο του Ρωμανού είναι γενικά απλό,σχεδόν δημώδες. Απέχει πολύ από τον αρχαϊσμό του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού και του Συνεσίου του Κυρηναίου,αλλά απέχει και από τη γλώσσα των Πατέρων της Εκκλησίας,μολονότι γνωρίζει και χρησιμοποιεί τα πατερικά κείμενα.Ωστόσο χρησιμοποιεί συχνά καί σπάνιους αρχαίους ποιητικούς τύπους ,ακόμη και συντάξεις αρχαϊστικές(όπως το αττικό και το πινδαρικό σχήμα).Τύποι όπως : ἰμείρομαι,γαῖα,φάος,τόλμα,ἦλυθον κλπ. απαντώνται στα ρωμανικά κοντάκια από λογοτεχνική επίδραση των κειμένων που χρησιμοποιεί.

Δύο χαρακτηριστικά γνωρίσματα πρέπει να επισημανθούν : ο πλούτος και η ποικιλία του επιθέτου ,καθώς και η προφανής γλωσσοπλαστική ικανότητα του Ρωμανού.Η προσδιοριστική δύναμη του ποιητή είναι ανεξάντλητη.Μόνο στον ύμνο για την προδοσία του Ιούδα χρησιμοποιεί 28 προσδιορισμούς του Ιούδα : ἅγριος θήρ,ἄδικος,ἄθλιος, ἀναιδέστατος,ἀναίσχυντος,ἄνομος,ἀπηνής,ἄσπονδος,ἀστοργος,ἀσυνείδητος,ἄσωτος,ἄφρων,ἀχόρταστος,δεινός,δόλιος,λαίμαργος,μέτριος,οἰκτρός,πανάθλιος,πολυμήχανος,προδότης,πτωχός,σκληρός,τολμηρός,φθονερός,φιλάργυρος,φιλόπλουτος,φοβερός τοῖς πάθεσιν.

Η γλωσσοπλαστική δύναμη του ποιητή είναι επίσης μεγάλη. Έχει αποδελτιωθεί μεγάλος αριθμός νέων λεκτικών πλασμάτων του Ρωμανού: ἀπεκδέρω,ἐλεόθρεπτος,ἐναποτόμως,ζοφοφόρος,κακεντυχέω,λιθοκτονέω, νιπτοποδέω,λογχιάζομαι,πανευφημία,λιθοκτονία,τρανόλαλος,τρίμυρος, φαεινόμορφος,φιλόφθορος,χειρούργημα,ψαλμολόγος κ.ά.π.

Η γλώσσα του Ρωμανού έχει γίνει αντικείμενο πολλών και εξαντλητικών μελετών κατά τους τελευταίους χρόνους.Η συστηματικότερη εργασία είναι του K.MITSAKIS,The Language of Romanos the Melodist (Μόναχο 1967).Ωστόσο πρέπει να παρατηρήσουμε ότι τα συμπεράσματα στηρίζονται σε έκδοση της οποίας αμφισβητείται η γλωσσική ορθότητα,ιδίως στα θέματα της φωνητικής.Πρόκειται για την έκδοση των P.Maas-C.Trypanis,που υιοθετεί πλήθος αμφισβητούμενων γλωσσικών τύπων και κατηγορείται ότι βιάζει τη γλώσσα για να την υποτάξει σε προκατασκευασμένα μετρικά σχήματα.

7.- Εκδόσεις των κοντακίων του Ρωμανού.

α.-Η μελέτη των έργων του Ρωμανού και η προσπάθεια έκδοσής τους αρχίζει το 1876,με τον καρδινάλιο J.B.Pitra. Ο σπουδαίος αυτός μελετητής της ελληνικής υμνογραφίας εξέδωσε στο έργο του Analecta Sacra,I,1876 ,28 ύμνους του Ρωμανού και τα 33 στιχηρά του στη Γέννηση του Χριστού.Αργότερα,στο έργο του Sanctus Romanus veterum melodorum princeps (1888) ο Pitra εξέδωσε ακόμη τρείς ύμνους.
Η απόλυτη προσήλωση του εκδότη στις αρχές της ισοσυλλαβίας και ομοτονίας τον παρέσυρ σε ανεπίτρεπτες επεμβάσεις και αλλοιώσεις του κειμένου των κοντακίων.
β.- Ο Έλληνας ερευνητής Αθανάσιος Παπαδόπουλος Κεραμεύς εξέδωσε από το Σαββαϊτικό κώδικα 434 μια ευχή σε 11/σύλλαβους στίχους και την επέγραψε στο Ρωμανό (1891).
γ.-Την πρώτη συστηματική μελέτη του Ρωμανού επιχείρησε ο θεμελιωτης της Βυζαντινής Φιλολογίας Karl Krumbacher (1856-1909).Σε διάφορα σχετικά μελετήματά του εξέδωσε κατά καιρούς 13 κοντάκια και σχεδίασε συνολική κριτική έκδοση,με βάση τα γνωστά κοντακάρια και μάλιστα τα πατμιακά 212 και 213.Ο πρόωρος θάνατός του (+ 1909) ματαίωσε την έκδοση αυτή.Ο μαθητής του P.Maas,που σκόπευε αρχικά να συνεχίσει το σχέδιο του σοφού δασκάλου του,εγκατέλειψε την προσπάθεια και κατέθεσε τα χειρόγραφά του και το αρχείο της έκδοσης στην Ακαδημία Αθηνών.Μια προσπάθεια να ανατεθεί η έκδοση στο λαμπρό κλασσικό φιλόλογο Ιωάννη Συκουτρή ματαιώθηκε με τον αιφνίδιο θάνατό του (+1937).

Λίγο πριν από το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο δύο Ιταλοί φιλόλογοι ασχολήθηκαν με το Ρωμανό. Ο Ιωσήφ Cammelli ανατύπωσε από παλαιότερες εκδόσεις οκτώ κοντάκια του Ρωμανού (1925) και μελέτησε ιδιαίτερα τον ύμνο στη Γέννηση του Χριστού.Ο καθηγητής Elpidio Mioni φιλοδόξησε να εκδώσει από αγιορειτικά και πατμιακά κοντακάρια τους ύμνους του Ρωμανού .Μια πρώτη προσπάθεια με έκδοση δέκα ύμνων που ήταν ολικώς ή μερικώς ανέκδοτοι, κρίθηκε ανεπιτυχής και κατακρίθη-

με από τους ειδικούς.

Μιά άλλη προσπάθεια από το Σωφρόνιο Ευστρατιάδη έδωσε επίσης πολύ περιορισμένα αποτελέσματα.

Τα τελευταία τριάντα χρόνια σημειώθηκαν τρείς λαμπρές εκδοτικές προσπάθειες,που προώθησαν αρκετά την έκδοση των κοντακίων του Ρωμανού και παράλληλα έδωσαν γενναίες βάσεις στις σχετικές μελέτες: 1.- Η Αθηναϊκή έκδοση. Το 1951 ο καθηγητής της Βυζαντινής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών Νικόλαος Β.Τωμαδάκης ανέλαβε με μια ομάδα προικισμένων μαθητών,οι περισσότεροι από τους οποίους σήμερα είναι καθηγητές σε διάφορα πανεπιστήμια,την έκδοση των κοντακίων του Ρωμανού.Εκδόθηκαν 49 κοντάκια σε τέσσερις τόμους και ένα συμπλήρωμα,με εισαγωγές,υπομνήματα και σχόλια.Από τον ύμνο Κθ' υπάρχει και νεοελληνική μετάφραση των κοντακίων.Η έκδοση επικρίθηκε από πολλούς,κυρίως εξαιτίας της ασημότητας των εκδοτών και της έλλειψης ενιαίας εκδοτικής αρχής,αφού καθένας από τους εκδότες, μαθητές του Τωμαδάκη,εργάστηκε με σχετική ελευθερία.Επικρίνεται επίσης η επιμονή των εκδοτών στην αξία των πατμιακών κοντακαρίων, που αποτέλεσαν και την κύρια βάση της έκδοσης,μολονότι δεν αγνοήθηκαν άλλα κοντακάρια και συντάχθηκαν αναλυτικά κριτικά υπομνήματα. Πρέπει ωστόσο να ομολογηθεί ότι ήταν η πρώτη φορά που στην Ελλάδα αναλήφθηκε τέτοια επιστημονική προσπάθεια.Έφερε στο φως τόσα κοντάκια και κατέστησε προσιτό τό έργο του Ρωμανού στο ελληνικό κοινό. Η έκδοση διακόπηκε το 1957.

2.- Η έκδοση της Οξφόρδης.- Την αρχική προσπάθεια του P.Maas συνέχισε ο καθηγητής του πανεπιστημίου της Οξφόρδης Κ.Τρυπάνης,ο οποίος εξέδωσε το 1963 τους ύμνους του Ρωμανού,που θεωρούσε γνήσιους. Ο τίτλος της έκδοσης είναι : Sancti Romani Melodi Cantica.Cantica genuina,ed.by P.MAAS and C.A.TRYPANIS,Oxford 1963.Λίγο αργότερα εκδόθηκαν και τα αμφισβητούμενα και θεωρούμενα νόθα έργα του ποιητή,με τον τίτλο : Sancti Romani Melodi Cantica.Cantica dubia,ed. by + P.MAAS and C.A.TRYPANIS,Berlin 1970.Είναι η πρώτη πλήρης κριτική έκδοση των κοντακίων του Ρωμανού.Ωστόσο και αυτή επικρίνεται για πολλούς και σοβαρούς λόγους .Έγινε με σπουδή και δεν έλαβε υπόψη του ο εκδότης πολλούς ανατολικούς κώδικες,με αποτέλεσμα το κριτικό υπόμνημα να είναι πενιχρό και να μη δίνει την πραγματική εικόνα της χειρόγραφης παράδοσης.Αλλά το πιό σημαντικό είναι ότι επιχειρήθηκε να προσαρμοστεί το κείμενο σε μετρικά σχήματα προκατασκευασμένα,ερήμην της παράδοσης των κειμένων.Η επιμονή των εκδοτών κυρίως στο ζήτημα της ομοτονίας οδήγησε πολλές φορές σε προκρούστεια λύση .Έτσι βλέπουμε γλωσσικούς τύπους,που ασφαλώς δεν υπήρξαν και κυρίως δε γράφτηκαν ποτέ στην ελληνική γραμματειακή

παράδοση : θώμας,καταγέλως,στρῶμναι,χαυνός,κλπ. Περισσότερο ηχηρό είναι το πράγμα στις γενικές : τῶν οἰκέτων,τῶν θαλάσσων,τῶν καρδίων,τῶν ἀγκάλων,τοῦ νυμφιοῦ κλπ.Οι τύποι αυτοί είναι αυθαίρετοι,όσο και άν επιχειρείται να αποδειχθεί ότι τάχα αυτή τη μορφή είχε η γλώσσα την εποχή του Ρωμανού. Ότι η μέθοδος αυτή είναι αστήρικτη,φαίνεται και από την έλλειψη ενότητας τυπολογικής και από τις παραβάσεις των ίδιων των αρχών της έκδοσης.

3.- Η παρισινή έκδοση.

Περί το 1950 άρχισε στο Παρίσι μια νέα προσπάθεια κριτικής έκδοσης των κοντακίων του Ρωμανού από τον εβραϊκής καταγωγής βυζαντινολόγο José Grosdidier de Matons,μαθητή και συνεργάτη του διάσημου βυζαντινολόγου Paul Lemerle.Είναι χαρακτηριστικό ότι ο νέος εκδότης εργάστηκε ιδιωτικώς,χωρίς επιτελείο και συνεργάτες και παρουσίασε έργο εντυπωσιακό. Ως τώρα έχει εκδώσει 5 επιβλητικούς τόμους στη σειρά των Sources Chrétiennes (α'τόμος 1964,β'1965, γ'1965,δ'1967,ε'1981).Συνολικά έχουν εκδοθεί 51 κοντάκια,με εξαντλητικές εισαγωγές,μετρικά σχήματα,βιβλιογραφία,κριτικά αποκατεστημένο κείμενο με ωραία γαλλική μετάφραση και σχόλια.Είναι χωρίς αμφιβολία η καλύτερη έκδοση του Ρωμανού. Όπως χαρακτηριστικά παρατηρήθηκε,έχει τις αρετές των δύο πρώτων,ενώ αποφεύγει τις αδυναμίες και των δύο.Μολονότι υιοθετεί τις βασικές αρχές της μετρικής του P.Maas και όχι σπάνια εισάγει και αυτός τύπους που βιάζουν τη γλώσσα (σε πολύ μικρότερο όμως βαθμό) διαθέτει πλούσια γνώση και αναμφισβήτητη αίσθηση και ευσυνειδησία.Δυστυχώς ο πρόσφατος αιφνίδιος θάνατος του εκδότη (1983) διέκοψε αυτή τη γενναία προσπάθεια και εμπόδισε την ολοκλήρωση ενός έργου αληθινά μνημειώδους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Η σχετική με το Ρωμανό βιβλιογραφία είναι απέραντη. Περιορίζομαι να μνημονεύσω εδώ μόνο μερικά νεότερα έργα,όπου συγκεντρώνεται και η παλαιότερη βιβλιογραφία : Ν.Β.ΤΩΜΑΔΑΚΗ,Η Βυζαντινή Υμνογραφία και Ποίησις, σσ. 81-181. Κ.ΜΗΤΣΑΚΗ, Βυζαντινή Υμνογραφία, σσ. 357-509. J.GROSDIDIER DE MATONS,Romanos le Mélode et les origines de la poésie religieuse à Byzance, Paris 1977.Το τελευταίο τουτο έργο είναι η πιο συνθετική μελέτη του μεγάλου υμνογράφου,εντυπωσιακή για την ακρίβεια και τον πλούτο των ειδήσεων, αλλά και για τη μέθοδο της έρευνας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

Ο ΑΚΑΘΙΣΤΟΣ ΥΜΝΟΣ

Ένα λαμπρό μνημείο της πρώιμης βυζαντινής υμνογραφίας είναι ο Ακάθιστος Ύμνος. Είναι το μόνο κοντάκιο που εξακολουθεί να χρησιμοποιείται ακόμη ολόκληρο και να συγκινεί τους πιστούς. Όπως είναι γνωστό, ο Ακάθιστος ψάλλεται διηρημένος σε τέσσερα τμήματα τις τέσσερις πρώτες εβδομάδες της Μ. Σαρακοστής, κάθε Παρασκευή μαζί με τήν ακολουθία του Αποδείπνου. Ολόκληρος ο ύμνος ψάλλεται την Παρασκευή της Ε' εβδομάδας της Σαρακοστής, σύμφωνα με ειδική τυπική διάταξη του Τριωδίου.

Δομή του Ύμνου

Ο Ακάθιστος Ύμνος μορφολογικά είναι ένα κοντάκιο, με αλφαβητική ακροστιχίδα (Α-Ω). Ωστόσο, σε σχέση με την παραδοσιακή μορφή των κοντακίων παρουσιάζει μερικές χαρακτηριστικές και προβληματικές διαφορές. Οι οίκοι του δέν είναι όλοι όμοιοι, όπως συμβαίνει σε όλα τά κοντάκια. Οι οίκοι με περιττό αριθμό (Α, Γ, Ε κλπ.) είναι εκτενέστεροι και περιέχουν τους γνωστούς χαιρετισμούς (Χαῖρε...), που τελειώνουν με το εφύμνιο "Χαῖρε, νύμφη ανύμφευτε". Αντίθετα, οι οίκοι με άρτιο αριθμό (Β, Δ, Ζ κλπ.) είναι συντομότεροι, δεν περιέχουν χαιρετισμούς, και τελειώνουν με το εφύμνιο " Αλληλούια ". Έχουμε λοιπόν ανόμοιους εναλλασσόμενους οίκους, με διαφορετικά εφύμνια αντίστοιχα. Αυτό είναι κάτι το μοναδικό στη μορφολογία των κοντακίων.

Ένα άλλο στοιχείο, που δημιουργεί προβλήματα άλλης φύσεως, είναι τα προοίμια του Ακαθίστου. Στη σημερινή λειτουργική πράξη ο ύμνος έχει ως προοίμιο το γνωστότατο " Τῇ Ὑπερμάχῳ Στρατηγῷ τα νικητήρια...", που συνδέει τον ύμνο με τα πολεμικά γεγονότα του 626 μ.Χ. Ωστόσο, στα αρχαία χειρόγραφα το προοίμιο είναι διαφορετικό, το "Τό μυστικῶς προσταχθέν λαβών ἐν γνώσει...", που θεωρείται και το αρχαιότερο και αυθεντικό, και συνδέει τον ύμνο με την εορτή του Ευαγγελισμού. Υπάρχει όμως και ένα τρίτο προοίμιο σε άλλα χειρόγραφα, το " Οὐ παυόμεθα κατά χρέος...". Τούτο θεωρείται μεταγενέστερη προσθήκη.

Το θέμα του Ακαθίστου Ύμνου.

Μια άλλη διαφορά του Ακαθίστου με τα γνωστά κοντάκια είναι η έλλειψη θεματικής ενότητας. Εδώ δεν έχουμε ένα θέμα, αλλά πλήθος θεμάτων. Διακρίνουμε σαφώς δύο ενότητες : η πρώτη, με τους δώδεκα πρώτους οίκους (Α-Μ) με περιεχόμενο βιβλικό, και η δεύτερη (Ν-Ω) με περιεχόμενο θεολογικό. Η πρώτη ενότητα αρχίζει με τον αρχαγγελικό χαιρετισμό στην Παρθένο Μαρία και τελειώνει με την Υπαπαντή του

Χριστού,που την τοποθετεί μάλιστα μετά τη φυγή στην Αίγυπτο.Ολόκληρο το τμήμα τουτο στηρίζεται στην αφήγηση του ευαγγελιστή Λουκά και μόνο ο οίκος Λ ("Λάμψας ἐν τῇ Αἰγύπτῳ φωτισμόν ἀληθείας...") φαίνεται να στηρίζεται στο απόκρυφο πρωτοευαγγέλιο του Ψευδο-Ματθαίου.Το δεύτερο τμήμα του Ὑμνου (Ν-Ω) περιέχει κυρίως θεολογικά θέματα,χριστολογικά και μαριολογικά.Αρχίζει με τη "νέαν κτίσιν" που δημιούργησε η ενσάρκωση του Χριστού και τελειώνει με μια θαυμάσια επίκληση στη Θεοτόκο :"

Ὦ πανύμνητε μῆτερ, ἡ τεκοῦσα τόν πάντων
ἁγίων ἁγιώτατον Λόγον,
δεξαμένη τήν νῦν προσφοράν,
ἀπό πάσης ῥῦσαι συμφορᾶς ἅπαντας
καί τῆς μελλούσης λύτρωσαι κολάσεως τούς σοί βοῶντας·
" Ἀλληλούια ".

Η ονομασία.

Την ονομασία "Ακάθιστος ",με την οποία ο περίφημος αυτός ύμνος είναι ευρύτερα γνωστός,εξηγεί το συναξάριο που αναγινώσκεται το Σάββατο της Ε΄εβδομάδας της Μ.Σαρακοστής (βλ. έντυπο Τριώδιο) : " Ὁ γε μήν θεοφιλής τῆς Κωνσταντίνου λαός τῇ θεομήτορι τήν χάριν ἀφοσιούμενοι,ὁλονύκτιον τόν ὕμνον καί ἀκάθιστον αὐτῇ ἐμελῴδησαν, ὡς ὑπέρ αὐτῶν ἀγρυπνησάσῃ καί ὑπερφυεῖ δυνάμει διαπραξαμένῃ τό κατά τῶν ἐχθρῶν τρόπαιον...Ἀκάθιστον δέ ὠνόμασαν,διά τό τότε οὕτω πρᾶξαι τόν τῆς πόλεως κλῆρόν τε καί λαόν ἅπαντα ".Πρέπει ωστόσο να παρατηρήσουμε ότι υπάρχει παλαιά συνήθεια στην Εκκλησία, νά ψάλλονται ακαθίστως όλοι οι ύμνοι της Θεοτόκου,σε ένδειξη εξαιρετικής τιμής.Και ο Ακάθιστος είναι ο κατεξοχήν θεομητορικός ύμνος.Στην κοινή γλώσσα,εξάλλου,ο Ακάθιστος ακούεται με την ονομασία " Χαιρετισμοί ",για το πλήθος των υμνητικών φράσεων,που αρχίζουν με το "Χαῖρε ".

Το πρόβλημα του χρόνου και της πατρότητας.

Ο Ακάθιστος Ὑμνος ακολουθεί την κοινή μοίρα των μεγάλων έργων της Φιλολογίας :Αγνοούμε τόσο το χρόνο,κατά τον οποίο συντέθηκε, όσο και τον ποιητή ,που πρέπει αναμφισβήτητα να ήταν προικισμένος και εμπνευσμένος δημιουργός.Οι μέχρι σήμερα προσπάθειες των μελετητών προώθησαν αρκετά τα σχετικά προβλήματα,αλλά δεν έχει ακόμη βρεθεί λύση καθολικά αποδεκτή και ο περίλαμπρος ύμνος θα κρατήσει για πολύ ακόμη ίσως τα μυστικά του.Θα παρουσιάσουμε εδώ με κάθε συντομία τις διάφορες θεωρίες και υποθέσεις για τη χρονολόγηση και την πατρότητα του ύμνου:

Με κέντρο το Ρωμανό ,θα μπορούσαμε να ταξινομήσουμε σε τρεις κατηγορίες τις προτεινόμενες θεωρίες και υποθέσεις : Στην πρώτη κατατάσσονται όσες θεωρούν τον Ακάθιστο έργο προρρωμανικό,στη δεύτερη όσες αποδίδουν τον ύμνο στο Ρωμανό,και στην τρίτη όσες αναζητούν τον ποιητή στους χρόνους μετά το Ρωμανό.

1.- Είναι ο Ακάθιστος έργο προρρωμανικό; Η άποψη έχει πολλούς υποστηρικτές,κυρίως θεολόγους (Grosdijs,Fletcher,Meersseman κ.ά.π.) που τοποθετούν τη σύνθεση του ύμνου στον 4ο ή 5ο αιώνα,με βάση διάφορες,αμφίβολες πάντως,δογματικές ενδείξεις.Πρόκειται για ακραίες και κάπως αυθαίρετες αποψεις,που σήμερα δε βρίσκουν υποστηρικτές.Στην εποχή αυτή δεν έχουμε καμιά απολύτως μαρτυρία για την ύπαρξη κοντακίου ως διαμορφωμένου λογοτεχνικού είδους και θα ήταν περίεργο να ανήκει σ'αυτήν ο Ακάθιστος,ένα κοντάκιο με περίτεχνη κατασκευή.

Από την άποψη αυτή κάνει αληθινά εντύπωση η γνώμη του Grosdidier de Matons;που επιμένει να θεωρεί τον Ακάθιστο έργο προρρωμανικό και το χρονολογεί μάλιστα "στο τέλος της προϊστορίας του κοντακίου ".Επειδή συμβαίνει το κοντάκιο του Ρωμανού " Εἰς τόν πειρασμόν τοῦ Ἰωσήφ" να έχει ένδειξη ότι ακολουθεί μετρικά και μουσικά το " Ἄγγελος πρωτοστάτης",παρατήρηση στην οποία στηρίζονται και όσοι αποδίδουν τον Ακάθιστο στο Ρωμανό,αλλά και όσοι αρνούνται την πατρότητά του,ο Grosdidier de Matons πιστεύει ότι ο μεγάλος μελωδός όχι μόνο γνώριζε τον Ακάθιστο,αλλά και τον αγαπούσε ιδιαίτερα και τον μιμήθηκε στη σύνθεση του δικού του κοντακίου στον πειρασμό του Ιωσήφ.Αλλά,άν το πράγμα ήταν έτσι,γιατί να μη μιμηθεί ο Ρωμανός και την όλη τεχνική και την οργάνωση του Ακαθίστου,παρά μόνο τον πρώτο οίκο του;Το πράγμα επιδέχεται και άλλη, πιθανότερη εξήγηση.Παρατηρεί ο καθηγητής Ν.Τωμαδάκης :" Προφανώς η ένδειξις του αντιγραφέως του ια'αιώνος σημαίνει ότι ο ύμνος εις τον Ιωσήφ εψάλλετο κατά τον Ακάθιστον,κείμενον περισσότερον γνωστόν,μέλος το οποίον ηκούετο συχνά.Η ένδειξις αύτη είναι πολύτιμος εφ'όσον καθιστά γνωστόν ότι ο Ρωμανός έδωσε το ρυθμοτονικόν πρότυπον των ημίσεων οίκων του Ακαθίστου.Να αντιστρέψη τις τα πράγματα θα ήτο σοβαρόν σφάλμα.Ο ποιητής του Ακαθίστου ακολουθεί το μετρικόν υπόδειγμα του Ρωμανού...".

Αλλά ο Grosdidier de Matons προχωρεί πολύ περισσότερο.Πιστεύει ότι διακρίνει στον Ακάθιστο ίχνη του μακρινού αλεξανδρινισμού και αυτό τον οδηγεί να χρονολογήσει τον ύμνο στα τέλη του 5ου ή τις αρχές τουδου αιώνα.Εντούτοις οι υποθέσεις αυτές δεν αποδεικνύονται και είναι χαρακτηριστικό ότι ο Γάλλος ερευνητής σπεύδει να ομολογήσει ότι αυτά είναι μια εντελώς υποκειμενική εντύπωση.

2.- Ο Ακάθιστος Ύμνος και ο Ρωμανός.

Ήταν πολύ φυσικό να στραφούν οι μελετητές στη λύση του Ρωμανού. Ένας τόσο λαμπρός ύμνος θα ταίριαζε σε ένα τόσο λαμπρό ποιητή. Την υπόθεση υποστήριξε πρώτος ο Πολωνός λόγιος P.F.Krypiakiewicz το 1909, με την ωραία και πάντοτε χρήσιμη μελέτη του "De Hymni Acathisti Auctore ", στην οποία βρίσκει πολλά κοινά θεολογικά, δογματικά αλλά και εκφραστικά στοιχεία στον Ακάθιστο και στα κοντάκια του Ρωμανού. Τη θεωρία ακολουθούν με ή χωρίς επιφυλάξεις πολλοί ξένοι και Έλληνες επιστήμονες (Dölger, Beck, Wellesz, Maas, Carpenter, Mioni, Del Grande, Huglo , Ευστρατιάδης, Παντελάκης κ.ά.π.). Από τους σύγχρονους μελετητές την υπόθεση υποστηρίζει με ενθουσιασμό ο καθηγητής Κ. Μητσάκης.

Οι αντιρρήσεις είναι πολλές . Κανένας δέν μπόρεσε μέχρι σήμερα να προσκομίσει αποδείξεις ή έστω και σαφείς ενδείξεις για τη σχέση του Ρωμανού με τον Ακάθιστο. Εκτός του ότι δεν έχουμε καμιά χειρόγραφη μαρτυρία για τη σχέση αυτή, το ύφος, η γλώσσα και τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του Ακαθίστου δεν είναι ρωμανικά. Μια μαρτυρία στον κώδικα 41 της Μονής Βλατάδων (f.193r), κατά την οποία " οὗτοι οἱ θεῖοι οἶκοι οὐκ εἰσίν ὥς τινες λέγουσιν Σεργίου του τηνικαῦτα τόν θρόνον κοσμοῦντος Κωνσταντινουπόλεως, άλλά του θείου Ῥωμανοῦ οὗ ἡ ἐπίκλησις μελῳδός " είναι του 16ου αιώνα και δεν μπορεί να έχει αποδεικτική αξία. Σε καμιά περίπτωση δε θα μπορούσε να θεωρηθεί έργο του Ρωμανού, όταν τα γνωρίσματα της ρωμανικής τέχνης είναι γνωστά (διάλογος, ανθρωποποιία κλπ.) και ελέγχονται σε τόσο μεγάλο αριθμό κοντακίων.

Η απόδοση, εξάλλου, του Ακαθίστου στο Ρωμανό, με βάση μόνο τις ποιητικές του αρετές, δεν είναι πειστική. Ο Wellesz παρατηρεί ότι " εάν λάβουμε υπόψη μας όλα τα στοιχεία που συγκροτούν το σπουδαίο αυτό ποίημα, δύναμη στην έκφραση, τόλμη στις παρομοιώσεις, τέλεια αρμονία στους στίχους και, πάνω απ' όλα, την ποιητική σύλληψη (poetical vision), δεν ξέρουμε κανέναν άλλο ποιητή, που θα μπορούσε να θεωρηθεί ως ο συγγραφέας του έξω από το Ρωμανό ". Ωστόσο, τα ίδια αυτά ποιητικά στοιχεία τα βρίσκουμε και σε άλλον ποιητή, τον Κοσμά το Μελωδό, για τον οποίο θα μιλήσουμε παρακάτω.

Ο Ακάθιστος δε φαίνεται να είναι έργο της ακμής του κοντακίου. Απεναντίας, όλες οι ενδείξεις μας οδηγούν σε εποχή παρακμής του είδους. Η ύπαρξη δύο εφυμνίων που εναλλάσσονται στους οίκους είναι στοιχείο εντελώς νέο, ξένο πρός την παραδοσιακή μορφή των κοντακίων. Κατά τη γνώμη μας , είναι η πρώτη παραχώρηση προς τη μορφική ποικιλία που έχει ο κανόνας έναντι του κοντακίου.

3.- Ο Ακάθιστος είναι έργο μεταρρωμανικό.

Όσοι θεωρούν τον Ακάθιστο έργο των μετά το Ρωμανό χρόνων αναζητούν ιστορικά και φιλολογικά στοιχεία που μπορούν να προσαρμοστούν σε συγκεκριμένα πρόσωπα ή σε συγκεκριμένα γεγονότα της βυζαντινής ιστορίας.Οι ερευνητές κινούνται σε ευρύτατο χρονικό πλαίσιο,αφού έφτασαν ακόμηκαι ώς τον πατριάρχη Φώτιο (+891).Παραλείποντας αυτές τις ακραίες και απίθανες περιπτώσεις,θα μείνουμε σε ορισμένα ονόματα του 7ου και των αρχών του 8ου αιώνα.

α.- Η συναξαριακή παράδοση. Σύμφωνα με τη συναξαριακή παράδοση, που επαναλαμβάνεται σταθερά από το 10ο αιώνα και έπειτα,ο Ακάθιστος συνδέεται με τη μεγάλη πολιορκία της Κωνσταντινούπολης από τους Αβάρους,τον Αύγουστο του 626 μ.Χ.,κατά τη διάρκεια της τρίτης εκστρατείας του αυτοκράτορα Ηρακλείου κατά των Περσών.Η σωτηρία της βασιλεύουσας αποδόθηκε στη Θεοτόκο και ο λαός και ο κλήρος έψαλαν αυτό τον ύμνο,ως έκφραση ευγνωμοσύνης και ευχαριστίας προς τη σώτειρα της Πόλης :" ὀρθοστάδην τῷ τότε πᾶς ὁ λαὸς κατά τήν νύκτα ἐκείνην τόν ὕμνον τῇ τοῦ Λόγου Μητρί γηθόμενοι ἐμελῳαν".Η παράδοση πέρασε και στα διδακτικά βιβλία των σχολείων,ακόμη και σε επίσημα πανεπιστημιακά συγγράμματα.

Πρέπει,ωστόσο,να παρατηρήσουμε ότι το συναξάριο δεν ομιλεί καθαρά για σύνθεση του ύμνου (που μπορεί και να προϋπήρχε) ούτε βέβαια για τον ποιητή.Το πιο σημαντικό όμως είναι ότι ο ύμνος δεν έχει χαρακτήρα πολεμικό.Αν πράγματι αναφερόταν στην πολιορκία του 626 και τη θαυματουργική σωτηρία της βασιλεύουσας Πόλης,θα περιείχε ασφαλώς ρητές αναφορές ή έστω και υπαινιγμούς των γεγονότων. Ωστόσο ο ύμνος είναι εξολοκλήρου ειρηνικός,εγκωμιαστικός και θεολογικός,χωρίς ούτε κάν νύξη για κινδύνους και θαυματουργική σωτηρία.Το προοίμιο "Τῇ Ὑπαρμάχῳ Στρατηγῷ..." θεωρείται νεότερο δημιούργημα και πάντως άσχετο προς τα γεγονότα του 626.Αν μάλιστα το συνέθεσε ο πατριάρχης Γερμανός,όπως υποστηρίζουν πολλοί,τότε είναι πιθανότερο να αναφέρεται στα γεγονότα του 717-718 μ.Χ. Οι στίχοι,εξάλλου :

Χαῖρε,δι' ἧς ἐγείρονται τρόπαια·
Χαῖρε,δι' ἧς ἐχθροί καταπίπτουσι

που,όπως νομίζουν πολλοί,αναφέρονται σε γεγονότα πολεμικά ,είναι μια αόριστη εγκωμιαστική αναφορά στη συνεχή προστασία της Θεοτόκου από τους πολυάριθμους εχθρούς της αυτοκρατορίας.

β.- Ο πατριάρχης Σέργιος. Όσοι ακολουθούν τη συναξαριακή παράδοση αποδίδουν τον Ακάθιστο στο δυναμικό πατριάρχη της Κωνσταντινουπόλεως Σέργιο,που πρωταγωνίστησε στα γεγονότα του 626.Είναι μάλιστα

χαρακτηριστικό ότι και ο Krumbacher θεωρούσε το Σέργιο ποιητή μεγάλο και άξιο να συνθέσει τον περιλάλητο ύμνο,ενώ στην Ανθολογία των Christ-Paranikas το κείμενο εκδίδεται ως έργο του Σεργίου. Ωστόσο,ο πατριάρχης Σέργιος δεν υπήρξε ποτέ ποιητής.Δεν έχουμε κανένα επώνυμο υμνογραφικό σύνθεμα ούτε και καμιά φιλολογική μαρτυρία,πέρα από τις αόριστες πληροφορίες για την υψηλή παιδεία του. Το πιο σημαντικό όμως και συντριπτικό επιχείρημα είναι ότι ο Σέργιος ήταν μονοθελήτης αιρετικός και συνεπώς δε θα μπορούσε να συνθέσει ύμνο σύμφωνο με το ορθόδοξο δόγμα .

Σε πρόσφατη μελέτη της η καθηγήτρια Αικ.Χριστοφιλοπούλου αξιολογεί το νόημα του στίχου "Χαῖρε ,τύραννον ἀπάνθρωπον ἐκβαλοῦσα τῆς ἀρχῆς " (I,10),για να χρονολογήσει τον Ακάθιστο στις αρχές του 7ου αιώνα.Δέχεται δηλαδή η Χριστοφιλοπούλου ότι ο στίχος υποκρύπτει νόημα πολιτικό και αναφέρεται στο σφετεριστή του θρόνου και τύραννο Φωκά (602-610) και χρονολογεί τον ύμνο " μετά τον Οκτώβριον 610...και προ του Αυγούστου 626 ".Έτσι επανέρχεται στην άποψη της απόδοσης του Ακαθίστου στο Σέργιο,μολονότι η θεωρία αυτή έχει προ πολλού εγκαταλειφθεί.

Η θεωρία της Χριστοφιλοπούλου δεν είναι πρωτότυπη.Τη διατύπωσε για πρώτη φορά το 1948 ο Ιταλός μελετητής Del Grande,στη μελέτη του L' Inno Acatisto (Φλωρεντία 1948).Η Χριστοφιλοπούλου χρησιμοποίησε άψογη φιλολογική μέθοδο αναζητώντας και ελέγχοντας τη σημασία της λέξης "τύραννος" στους βυζαντινούς συγγραφείς,αλλά το συμπέρασμά της δεν είναι ορθό.Δεν πρόσεξε η συγγραφέας της μελέτης αυτής ότι οι στίχοι του Ακαθίστου βαίνουν κατά ζεύγη και πολλές φορές ο δεύτερος συμπληρώνει νοηματικά τον πρώτο.Στην προκείμενη περίπτωση η νοηματική ενότητα των δύο στίχων είναι αδιάσπαστη:

Χαῖρε,τύραννον ἀπάνθρωπον ἐκβαλοῦσα της ἀρχῆς·
Χαῖρε,κύριον φιλάνθρωπον ἐπιδείξασα Χριστόν.

Ίσως ο ιστορικός υπαινιγμός,άν πρόκειται βέβαια για υπαινιγμό, να αναφέρεται στο Φιλιππικό Βαρδάνη (713),που στο σύντομο διάστημα της αρχής του δημιούργησε στο κράτος κατάσταση όμοια με εκείνη που αντιμετώπισε άλλοτε με το Φωκά.Επιπροσθέτως,ο Βαρδάνης ήταν αιρετικός μονοθελήτης.Μετά την πτώση του έλαμψε και πάλι η ορθοδοξία.Ίσως λοιπόν ο δεύτερος στίχος "Χαῖρε ,κύριον φιλάνθρωπον ἐπιδείξασα Χριστόν " να είναι η απάντηση στις μονοθελητικές αποκλίσεις του Βαρδάνη και των οπαδών του.

Σύμφωνα λοιπόν με όλα τα παραπάνω,αποκλείεται να είναι ποιητής του Ακαθίστου ο πατριάρχης Σέργιος.

γ.- Ο Γεώργιος Πισίδης. Ανάλογες αντιρρήσεις υπάρχουν και για το διάσημο ιαμβογράφο Γεώργιο Πισίδη,τον υμνητή του αυτοκράτορα Ηρακλείου (610-640).Τα γνωστά ποιήματα του Πισίδη είναι όλα σε μέτρο προσωδιακό και δεν έχουμε καμιά μαρτυρία ότι έγραψε ποτέ ρυθμοτονικό ποίημα,όπως είναι ο Ακάθιστος.Αλλά και η γλώσσα και το ύφος του Πισίδη είναι εντελώς ξένα προς την απλότητα και τη χάρη του Ακαθίστου.

δ.- Ο πατριάρχης Γερμανός Α'(+ 740).Ο καθηγητής Ν.Β.Τωμαδάκης αποκλίνει υπέρ του πτρχ.Γερμανού Α',που τον θεωρεί ως τον πιθανότερο ποιητή του Ακαθίστου.Υπέρ του Γερμανού υπάρχει μια μαρτυρία γνωστή από το 1903.Στον τίτλο της λατινικής μετάφρασης του Ακαθίστου, που επιχείρησε περί το 800 ο επίσκοπος Ενετίας Χριστόφορος,ο ύμνος αποδίδεται απερίφραστα στον πατριάρχη Γερμανό :" Hymnus Sancte Dei Genitricis Marie victoriferus atque salutatorius a Sancto Germano patriarcha Constantinopolitano rithmice compositus,per singulas alphabeti litteras inchoans singulos versus ". Ωστόσο η μαρτυρία δε φαίνεται να απηχεί την πραγματικότητα.Θα ήταν περίεργο να σωζόταν η ένδειξη στη λατινική μετάφραση και να μή σωζόταν σε κανένα ελληνικό χειρόγραφο,όταν μάλιστα πολλα υμνογραφικά κείμενα του Γερμανού παραδόθηκαν επώνυμα.Άν ο ύμνος συντέθηκε,όπως είναι πολύ πιθανό στην Ανατολή (Ιεροσόλυμα),ίσως να έγινε γνωστός στην Κωνσταντινούπολη μέσω του Γερμανού,που θεωρείται ο φυσικός σύνδεσμος της Κωνσταντινούπολης με τα Ιεροσόλυμα.Ο Τωμαδάκης,εκτός από την παραπάνω μαρτυρία,επικαλείται και τους ακόλουθους στίχους του Ακαθίστου,που θεωρεί ότι περιέχουν υπαινιγμούς για συγκεκριμένα ιστορικά γεγονότα της εποχής του Γερμανού :

Χαῖρε,τίμιον διάδημα βασιλέων εὐσεβῶν·
χαῖρε,καύχημα σεβάσμιον ἱερέων εὐλαβῶν·
χαῖρε,τῆς ἐκκλησίας ὁ ἀσάλευτος πύργος·
χαῖρε ,τῆς βασιλείας τό ἀπόρθητον τεῖχος·
χαῖρε,δι'ἧς ἐγείρονται τρόπαια·
χαῖρε,δι'ἧς ἐχθροί καταπίπτουσι... (κγ'(Ψ),10-15)

Άν οι στίχοι υποκρύπτουν πράγματι πολιτικούς υπαινιγμούς,τότε πρέπει να αναζητήσουμε περίοδο συμβασιλείας ("βασιλέων εὐσεβῶν"). Έχουμε πράγματι την περίπτωση των Ισαύρων,Λέοντος Γ' και του γιου του Κωνσταντίνου Ε' (από το 720 κεξ.).Έχουμε επίσης τα μεγάλα και κρίσιμα γεγονότα της πολιορκίας της Κωνσταντινούπολης από τους Άραβες (717-718) και τη νίκη των βυζαντινών όπλων.Τα γεγονότα συμβιβάζονται με το νόημα των δύο τελευταίων από τους παραπάνω στίχους.Θα ήταν ίσως αρκετοί αυτοί οι λόγοι,για να θεωρήσουμε ότι ο πατριάρχης Γερμανός,που έζησε τα γεγονότα και έγραψε μάλιστα ευχα-

χαριστήριο εγκωμιαστικό λόγο στη Θεοτόκο,συνέθεσε και τον Ακάθιστο. Ωστόσο υπάρχουν και αντιρρήσεις όχι ευκαταφρόνητες.Το υμνογραφικό έργο του Γερμανού,που θα μπορούσε να είναι στοιχείο σύγκρισης,δε μας είναι ακόμη ακριβώς γνωστό.Λείπει μια μελέτη,που θα συγκεντρώσει και θα ελέγξει τα φερόμενα με το όνομα του Γερμανού υμνογραφικά κείμενα στα χειρόγραφα και τα έντυπα βιβλία.Από όσα πάντως μπορούμε να ξέρουμε τώρα,ο Γερμανός δε φαίνεται να είναι ποιητικό ανάστημα άξιο για μια τέτοια σύνθεση.Το πιό σημαντικό είναι ότι ο λόγος του στον Ευαγγελισμό,που περιέχει το θέμα του αρχαγγελικού χαιρετισμού στη Θεοτόκο,πολύ απέχει και γλωσσικά και υφολογικά από τον Ακάθιστο.Εκτός όμως από τις παραπάνω παρατηρήσεις,οφείλουμε να αναγνωρίσουμε ότι ,άν ο Ακάθιστος συντέθηκε στις αρχές του 8ου αιώνα,δε σημαίνει αυτό πως πρέπει να αποβλέψουμε μόνο στο Γερμανό. Σύγχρονοι του Γερμανού είναι και άλλοι μεγάλοι και οπωσδήποτε ενδοξότεροι ποιητές,ο Κοσμάς ο Μελωδός,ο Ιωάννης Δαμασκηνός,ο Ανδρέας Κρήτης.

ε.- Κοσμάς ο Μελωδός και ο Ακάθιστος.Τη σύνδεση του Κοσμά του Μελωδού με τον Ακάθιστο υπέδειξε για πρώτη φορά ο Θεοχ.Δετοράκης,με τη μελέτη του "Κοσμάς ο Μελωδός.Βίος και έργο "(Θεσσαλονίκη 1979). Στο Επίμετρο του βιβλίου (σσ.231-244) αποτολμάται η εγγραφή του ονόματος του Κοσμά στον κατάλογο των πιθανών ποιητών του Ακαθίστου και η στροφή της έρευνας προς αυτή την κατεύθυνση .

Ο Κοσμάς ο Μελωδός (679/680- 752/754) είναι ένας κορυφαίος εκπρόσωπος της βυζαντινής υμνογραφίας.Θεωρειται ο καλύτερος απο τους βυζαντινούς κανονογράφους και ένας από τους μεγαλύτερους μελωδούς της Εκκλησίας,princeps melodorum,όπως εύστοχα έχει χαρακτηριστεί. Είναι μάλιστα ο μόνος από τους υμνογράφους,που αξιώθηκε να ονομαστεί μελωδός,μετά το Ρωμανό.Συνδέεται με τη μεγάλη ποιητική και μουσική μεταρρύθμιση του 8ου αιώνα και θεωρείται μαζί με το θετό αδελφό του τον Ιωάννη Δαμασκηνό και τον Ανδρέα Κρήτης ευρετής του κανόνα ως νέου ποιητικού είδους.

Την αφορμή να συνδεθεί το όνομα τσυ Κοσμά με τον Ακάθιστο και να αποτολμηθεί διατύπωση μιάς νέας υπόθεσης για την πατρότητά του μας έδωσε μια πολύ ενδιαφέρουσα πληροφορία του A.Baumstark (1907), που αναφέρει ότι στο παρεκκλήσιο του Αγίου Νικολάου της ονομαστής μονής του Αγίου Σάββα της Ιερουσαλήμ βρήκε παλαιά αχρονολόγητη εικόνα του Ευαγγελισμού.Μαζί με το γνωστό εικονογραφικό θέμα εικονίζεται και μοναχός που κρατεί ειλητάριο,στο οποίο αναγράφονται οι πρώτες λέξεις του Ακαθίστου: " Ἄγγελος πρωτοστάτης οὐρανόθεν ἐπέμφθη",ενώ στην κεφαλή του μοναχού υπάρχει η ένδειξη Ο ΑΓ.ΚΟΣΜΑΣ. Τον Κοσμά της εικόνας αυτής θεωρεί ποιητή του Ακαθίστου ο Baum-

stark,χωρίς όμως και να τολμά την ταύτισή του με τον ομώνυμο επίσκοπο Κοσμά το Μελωδό.

Ο Κ.Μητσάκης,που γνωρίζει επίσης την πληροφορία του Baumstark, αρνείται την ταύτιση του Κοσμά της εικόνας με τον ομώνυμο επίσκοπο και διάσημο ποιητή," γιατί τότε,όπως γράφει,ο Ακάθιστος θα πρέπει να χρονολογηθεί σε πολύ μεταγενέστερη εποχή".Ο μόνος λόγος δηλαδή που εμποδίζει την ταύτιση,κατά το Μητσάκη,είναι ο χρόνος.Αυτό βέβαια θα ήταν ισχυρό,αν το μέγα πρόβλημα της χρονολόγησης του Ακαθίστου είχε λυθεί.Το πρόβλημα όμως παραμένει άλυτο και νομίζω ότι τίποτε δε μας εμποδίζει να προωθήσουμε την αναζήτηση ώς τις αρχές του 8ου αιώνα.Άλλωστε και ο πατριάρχης Γερμανός,τον οποίο θεωρεί ο Τωμαδάκης ως πιθανό ποιητή του Ακαθίστου,είναι σύγχρονος του Κοσμά.

Κατά τη γνώμη μου το εύρημα του Baumstark είναι πάρα πολύ σημαντικό.Χωρίς κανένα δισταγμό ο Κοσμάς της εικόνας πρέπει να ταυτιστεί με τον ομώνυμο κανονογράφο Κοσμά επίσκοπο Μαϊουμά,για τους ακόλουθους λόγους :

α.- Κανένας άλλος ποιητής με το όνομα Κοσμάς δεν είναι γνωστός στην παράδοση της βυζαντινής υμνογραφίας.

β.-Από όσα ερεύνησα και γνωρίζω,στην εικονογραφία δεν είναι γνωστός άλλος Κοσμάς μοναχός και ποιητής,εκτός από τον επίσκοπο Μαϊουμά και περιώνυμο μελωδό.

γ.- Ο ποιητής Κοσμάς ο μελωδός υπήρξε τρόφιμος της μονής του Αγίου Σάββα,όπου και υποδεικνυόταν ο τάφος του τουλάχιστο ώς τις αρχές του 12ου αιώνα.

δ.- Είναι πρόδηλο ότι ο ανώνυμος εικονογράφος,όσο και άν δε γνωρίζουμε τη χρονολογία της εικόνας,είχε υπόψη του μόνο τον τρόφιμο της μονής του Κοσμά το Μελωδό.Εικονίζοντάς τον στο θέμα του Ευαγγελισμού εξέφραζε πιθανότατα την παράδοση της Ιεροσολυμιτικής Εκκλησίας και των Σαββαϊτών μοναχών για τον ποιητή του Ακαθίστου.

ε.-Η αρχαιολογική μαρτυρία υπέρ του Κοσμά είναι πολύ ισχυρή,πάντως πολύ ισχυρότερη από εκείνες που κατασκευάζονται από τους μελετητές, με τις αμφίβολες αναλύσεις και εκτιμήσεις εσωτερικών στοιχείων του ύμνου.

Βέβαια,θα μπορούσε κανείς να παρατηρήσει ότι αυτή η μαρτυρία δε λύνει το πρόβλημα της πατρότητας του Ακαθίστου,έστω και άν παραδεχτούμε ότι ο Κοσμάς της εικόνας ταυτίζεται με τον ομώνυμο μελωδό. Μπορεί απλούστατα να πρόκειται για μια τοπική παράδοση των Σαββαϊτών.Συμφωνώ και εγώ ότι δεν έχουμε την αναμφισβήτητα απόδειξη υπέρ του Κοσμά.Επιθυμώ εντούτοις να τονίσω ότι σε θέμα,όπου συνήθως οι μελετητές εικοτολογούν,συμβαίνει να έχουμε μια ισχυρή και αδιαφιλο-

νείκητη μαρτυρία υπέρ του Κοσμά.Αυτό και μόνο σημαίνει ότι ο Κοσμάς μπαίνει αμέσως και αυτοδικαίως στο χορό των πιθανών ποιητών του Ακαθίστου και κανένας δεν έχει το δικαίωμα να τον διαγράψει για μόνο το λόγο ότι είναι ποιητής του 8ου αιώνα.Στους παραπάνω λόγους,που τους θεωρώ αρκετά ισχυρούς, άς προσθέσουμε ότι ο Κοσμάς συνέθεσε και κοντάκιο και μάλιστα με ιδιόμελο προοίμιο,πράγμα που σημαίνει ότι την εποχή του γράφονταν ακόμη κοντάκια ιδιόμελα,και ο ίδιος δοκίμασε τις δυνάμεις του και στο είδος αυτό.Εκτός απ'αυτά, η σύγκριση του Ακαθίστου με πολλές συνθέσεις του Κοσμά ενισχύει τη άποψη για στενές εσωτερικές σχέσεις (γλώσσας,ύφους,τεχνικής). Βέβαια,το πρόβλημα δε λύεται τόσο εύκολα και θα χρειαστεί ακόμη μακρόχρονη και επίπονη έρευνα.Οπωσδήποτε όμως,με την εγγραφή του Κοσμά στον κατάλογο των πιθανών ποιητών του Ακαθίστου το πρόβλημα αποκτά μια νέα διάσταση,ώς τώρα άγνωστη.Η έρευνα πρέπει τώρα να στραφεί και προς την κατεύθυνση αυτή.

Χειρόγραφα και εκδόσεις.

Το κείμενο του Ακαθίστου Ύμνου παραδίδεται με πλήθος χειρογράφων.Τα αρχαιότερα είναι ο Βατοπεδινός κώδικας 1041 (10-11αι.), οι Λαυριωτικοί Γ 27 (10-11- αι.) και Γ 28 (11 αι.),οι Πατμιακοί 212 και 213 (11 αι.) κλπ. Πολλοί μουσικοί κώδικες περιέχουν επίσης τον Ύμνο,όπως ο παλίμψηστος Ε.β.VII της Κρυπτοφέρρης και ο Ashburnhamensis 64.Το κείμενο περιέχεται επίσης και στα έντυπα Τριώδια,καθώς και στα παλαιότερα έντυπα Μηναία (25 Μαρτίου).

Για πρώτη φορά εκδόθηκε ο Ακάθιστος Ύμνος το 1502 από τον Άλδο Μανούτιο (Βενετία).Έκτοτε εκδόθηκε επανειλημμένως στα λειτουργικά βιβλία (Μηναίο Μαρτίου,Τριώδιο,Ωρολόγιο).Στους νεότερους χρόνους επιχείρησε την πρώτη φιλολογική έκδοση ο καρδινάλιος Pitra (Analecta Sacra,I,1876, σσ.250 κεξ.).Οι μετέπειτα εκδόσεις,φιλολογικές και κριτικές,είναι πολυάριθμες (Christ-Paranikas,Ευστρατιάδη ,Wellesz,Meersseman, κ.ά.).Νεότατη κριτική έκδοση από τον C.A. Trypanis,Fourteen Early Byzantine Cantica,Wien 1968,Νο I, σσ.17-39,όπου και ενδείξεις για τα χειρόγραφα και τις εκδόσεις.

Μεταφράσεις,διασκευές,μιμήσεις.

Ένα κείμενο με τόση αίγλη ήταν φυσικό να ελκύσει το μεταφραστικό ενδιαφέρον σε ολόκληρο το χριστιανικό κόσμο.Περί το 800 το μετέφρασε στη λατινική γλώσσα ο επίσκοπος της Βενετίας Χριστόφορος, ενώ μια δεύτερη λατινική μετάφραση έδωσε στην έκδοσή του ο Pitra το 1876.Έχει μεταφραστεί πολλές φορές στην ιταλική,στις σλαβικές γλώσσες (ρωσική,βουλγαρική,σερβική,ρουμανική),ακόμη και στην τουρκική.Έμμετρη νεοελληνική απόδοση σύμφωνα μάλιστα με το μέτρο και

τον τονισμό του πρωτοτύπου δημοσίευσε ο Γιάννης Αναγνωστόπουλος το 1959.Μια έμμετρη διασκευή του ύμνου σε ιαμβικούς τριμέτρους στίχους έγραψε το 14ο αιώνα ο γνωστός βυζαντινός ποιητής Μανουήλ Φιλής.

Η επίδραση του Ακαθίστου στη βυζαντινή υμνογραφία είναι μεγάλη. Πλήθος προσόμοιων κοντακίων σε εορτές και μνήμες αγίων βρίσκουμε στα έντυπα λειτουργικά βιβλία και στα χειρόγραφα.Είναι γνωστοί οι "Χαιρετισμοί του Τιμίου Σταυρού ",που ψάλλονται σήμερα στις διάφορες εκκλησίες (14 Σεπτεμβρίου) κατά το πρότυπο του Ακαθίστου. Εκτός από αυτά,λέξεις και φράσεις του ύμνου χρησιμοποιήθηκαν ευρύτατα από τους βυζαντινούς χρονογράφους ως έτοιμα και φραστικά διαμορφωμένα ποιητικά στοιχεία.Είναι πρόδηλο ότι όλα τα εγκωμιαστικά τροπάρια της Θεοτόκου και ιδιαίτερα όσα αρχίζουν με το "Χαῖρε " πηγάζουν άμεσα ή έμμεσα από τον Ακάθιστο.

Η ποιητική αξία.

Ο Ακάθιστος Ὕμνος είναι το δημοφιλέστερο κείμενο της ελληνικής υμνογραφίας άξιο να συγκινήσει και τους απλούς ανθρώπους και τους λογίους.Σπάνια η υμνογραφία μας έφτασε σε τέτοιο συνδυασμό ποιητικού ύψους και ανεπιτήδευτης απλότητας. Έχουμε ένα ποίημα στο οποίο η χάρη και η αρμονία της μορφής συναγωνίζεται την ειλικρίνεια του αισθήματος και το ύψος του εσωτερικού θρησκευτικού στοχασμού.Πολλοί παρατηρούν ότι η πληθωρική χρήση των λεκτικών σχημάτων,οι παρομοιώσεις,οι μεταφορές,τα λογοπαίγνια,οι παρηχήσεις, τα ομοιοτέλευτα κλπ.δημιουργούν υπερβολικό φόρτο και επιδρούν αρνητικά στο αισθητικό αποτέλεσμα.Αυτό δεν είναι σωστό.Ο Ακάθιστος δεν πρέπει να κρίνεται με τα μέτρα της σύγχρονης ποίησης.Είναι γέννημα άλλης εποχής και άλλων αισθητικών αντιλήψεων.Με τον ύμνο αυτό η ελληνική ποίηση βρέθηκε σε μια από τις ωραιότερες στιγμές της.Και ορισμένοι στίχοι του Ακαθίστου μπορούν να αντέξουν και την αυστηρότερη κριτική : " Χαῖρε,ἀστέρος ἀδύτου Μήτηρ· / Χαῖρε,αὐγή μυστικῆς ἡμέρας ", " Χαῖρε,στοργή πάντα πόθον νικῶσα ", "Χαῖρε, θησαυρέ τῆς ζωῆς ἀδαπάνητε " κλπ.

Οι ιστορικοί και οι κριτικοί της λογοτεχνίας αναγνωρίζουν στο ποίημα γνήσιο ποιητικό αίσθημα,δύναμη και χάρη.Παραθέτουμε ενδεικτικά ορισμένες γνώμες : Ο Αλ. Παπαδιαμάντης βρίσκει στον Ακάθιστο "εμπνεύσεις ακραιφνεστάτης ποιήσεως ".Ο Κ.Παλαμάς τον χαρακτηρίζει "τέλειον μωσαϊκόν,απαρτισθέν από ψηφίδας παντός είδους,περιμαζευμένας πανταχόθεν.Είναικατόρθωμα δογματικόν μαζί και πανηγυρικόν". Ο Γρηγόριος Παπαμιχαήλ τονίζει την εξαιρετική θέση του ύμνου μέσα

στη βυζαντινή υμνογραφία και εξαίρει " την πλαστικότητα του κειμένου,την τεχνικωτάτην μεγαληγορίαν,την μουσικότητα και ζωγραφικότητά του ".Ο Ευάγγελος Παπανούτσος στην "Αισθητική " του εξαίρει τη γλώσσα του Ακαθίστου,που τη θεωρεί εξόχως μουσική,ενώ τον ίδιο τον ύμνο χαρακτηρίζει " ποιητικότατο χριστιανικό επίνικο ".Ο καθηγητής Ν.Τωμαδάκης παρατηρεί : " Διά να κριθή δικαίως το τυχηρόν τούτο ποιητικόνδημιούργημα,όπερ μόνον διεσώθη ολόκληρον εξ όλων των πολυαρίθμωνύμνων εις ακολουθίαν της Ανατολικής Εκκλησίας,πρέπει να ληφθή υπ'όψιν ότι αναφέρεται εις μίαν ανάγκην του ανθρώπου να δοξολογήση,να εξάρη,να εξυψώση το θείον,και δη την ενανθρώπησιν του Κυρίου διά της Θεοτόκου Παρθένου.Αυτή η αλλεπάλληλος επίκλησις της χαράς,της αγαλλιάσεως,της λυτρώσεως,η οποία κατασκεπάζει και αυτάς τας επικλήσεις προς σωτηρίαν από κινδύνων και την σωτηρίαν της ψυχής,δίδει ενθουσιώντα τόνον εις τον ύμνον και αντιστοιχεί προς την εαρινήν διάθεσιν του ανθρώπου και δη του γυναικείου κόσμου... ". Περισσότερο ενθουσιώδης είναι ο Θεόδωρος Ξύδης,που βλέπει τον Ακάθιστο ως λογοτέχνημα γεμάτο από την πνοή και τη χάρη "της οιστρήλατης ψυχής ".Παραθέτω ένα εκτενές απόσπασμα από τη σχετική μελέτη του : " Η μουσική φωνή του 'Ακαθίστου,που αναπνέει πρώτα από την παράταξη των λέξεων,είναι πολύρρυτη,μέσα στους ποικιλότατους αναλογικούς σχηματισμούς,που έρχονται από κάποιο χρονικό βάθος.'Ενας χείμαρρος ομοιοκαταληξίας,κι όπου αυτή δεν είναι αυστηρή,προσδίνει στο ποίημα τον απόλυτο μουσικό τόνο και το δεσμεύει προς την αρμονία με οριστικότητα.... Ο αυτοδίδακτος λαός τον Ακάθιστο τον έζησε στους αιώνες,μέσα στην κατανυκτική,την απλή ψαλτική,τη γεμάτη δραματικό τόνο.Το ύφος του Ακαθίστου είναι σύγχρονα και θρησκευτική ουσία..Η δύναμη της συνήθειας έφερε τον λαό πλησιέστερα προς τον Ακάθιστο,και η επιβολή της παραδόσεως, που εδημιούργησε,δεν είναι ποτέ καταθλιπτική γι'αυτόν.Ο μυστικισμός του ενίκησε την τυπολατρεία.Πέρ'άπό την επαναληπτική εκείνη αποστήθιση,η λαϊκή ψυχή απλώνει το δέος της και προσεγγίζει έτσι τα δυσκολονόητα σημεία του μελωδού....Στον Ακάθιστο η κάθε λέξη του ποιήματος αποβαίνει λέξη του Υψίστου,παίρνει τη μαγική πλαστικότητα του θρησκευτικού,που σπρώχνει τον λόγο προς το ύψος, με την ποιητική μεγαλοδωρία που φτάνει έως τους πολλούς,που ζούσαν τότε που γράφτηκε ο Ακάθιστος,ακόμα και σήμερα που απομακρυνθήκαμε από τον χρόνο της συγγραφής του.Ο θρησκευτικός και ο αισθητικός παράγοντας αδελφωμένοι,παίζουν τον αποφασιστικότερο ρόλο στην περίπτωση του Ακαθίστου ".

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Η σχετική με τον Ακάθιστο Ύμνο βιβλιογραφία είναι απέραντη. Περιορίζομαι να αναφέρω εδώ μόνο τα νεότερα μελετήματα και έργα, όπου βρίσκει κανείς και την προηγούμενη βιβλιογραφία. Ν.Β.ΤΩΜΑΔΑΚΗ, Συλλάβιον βυζαντινών μελετών και κειμένων. Τεύχος Α'. Η Ακάθιστος εορτή και η υμνολογία της, εν Αθήναις 1964 (= Υμνογραφία-Ποίησις, σσ. 153-172). Κ.ΜΗΤΣΑΚΗ, Βυζαντινή Υμνογραφία, σσ. 483-509 και 533-536 (αναλυτική βιβλιογραφία του Ακαθίστου Ύμνου). ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΞΥΔΗ, Βυζαντινή Υμνογραφία, Αθήνα 1978, σσ. 169-197. EGON WELLESZ, The Akathistos . A Study in Byzantine Hymnography, "Dumbarton Oaks Papers " 9-10, 1956, σσ. 141-174. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, The Akathistos Hymn, Κοπεγχάγη 1957. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, A History of Byzantine Music ad Hymnography, Oxford 1961^2, σσ. 191 κεξ. C.A.TRYPANIS. Fourteen Early Byzantine Cantica, Wien 1968, σσ. 17-39, όπου και η νεότερη κριτική έκδοση του κειμένου του Ακαθίστου.

Απαγορεύεται η φωτοτυπική αναπαραγωγή και οποιαδήποτε άλλη χρήση των Παραδόσεων αυτών χωρίς τη γραπτή άδεια του συγγραφέα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'

Η ΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΚΑΝΟΝΩΝ

Η χρήση των κοντακίων στην ακολουθία του 'Ορθρου διήρκεσε ώς τις αρχές του 8ου αιώνα.Μια νέα ποιητική και μουσική μεταρρύθμιση στην υμνογραφία εκτόπισε γρήγορα το κοντάκιο και επέβαλε στη θέση του τον Κανόνα,ένα νέο λαμπρό είδος ,που είναι ώς σήμερα κυρίαρχο στοιχείο της ακολουθίας του 'Ορθρου.

Δομή του Κανόνα.

Ο κανόνας είναι σύστημα σύντομων τροπαρίων που διατάσσονται σε εννέα στροφές,τις ωδές.Το πρώτο τροπάριο κάθε ωδής λέγεται Ειρμός (από το ρήμα εἴρω,συνδέω,ενώνω)και είναι το ποιητικό και μουσικό πρότυπο για τα τροπάρια που ακολουθούν.Τον τρόπο δημιουργίας του κανόνα μας έδωσε ο βυζαντινός λόγιος Θεοδόσιος ο Γραμματικός (8-9 αι.) : " 'Εάν τις θέλῃ ποιῆσαι κανόνα,πρῶτον δεῖ μελίσαι τόν εἰρμόν,εἶτα ἐπαγαγεῖν τά τροπάρια ἰσοσυλλαβοῦντα καί ὁμοτονοῦντα τῷ εἰρμῷ καί τόν σκοπόν ἀποσῴζοντα " Επομένως,οι πρώτοι ποιητές των κανόνων ήταν και μελωδοί,αφού συνέθεταν και το ποιητικό και το μουσικό πρότυπο (μοτίβο) των ύμνων τους.

Η σύνδεση των τροπαρίων του κανόνα μεταξύ τους είναι μόνο εξωτερική,εξασφαλίζεται δηλαδή με την ακροστιχίδα (όχι πάντοτε) και με εφύμνιο (που κι αυτό χρησιμοποιείται σπανίως).Ο κανόνας όμως έτσι διατηρεί μεγάλη ελευθερία και σε σχέση με τη μονοτονία του παλαιού κοντακίου παρουσιάζει μεγάλη ποιητική και μουσική ποικιλία. Αυτός κυρίως είναι ο λόγος της επιβολής του.

Το θεματικό αντικείμενο των ειρμών.

'Οπως αναφέρθηκε παραπάνω,ο σκελετός των κανόνων απαρτίζεται από τους ειρμούς των ωδών.Ο Ιωάννης Ζωναράς μας έδωσε την ερμηνεία του ειρμού : " 'Ο μέν οὖν εἰρμός ἁρμονία τίς ἐστι μέλους ἐν συνθέσει φωνῆς ἐνάρθρου τε καί σημαντικῆς ὡρισμένῳ τινί μέτρῳ καί ποσῷ μεγέθους περιγραφομένη,ἥτις ἁρμονία προωρισμένη τε καί προεγνωσμένη προϋπόκειται,πρός ἣν τά λεγόμενα τροπάρια ἀναφέρεται... Λέγεται δέ ὁ μέν εἰρμός ,ὅτι κατά τάξιν τινά τήν ἐν συνθέσει καί μελουργίᾳ εἰρόμενος καί πλεκόμενος καί ἁρμοζόμενος πρόεισι καί οὐχ ὡς ἔτυχεν τροπάριον δέ ,ὅτι πρός ἐκεῖνον τέτραπταί τε καί νένευκε καί τόν εἰρμόν ἔχει οἱονεί παραδειγματικόν καί τελικόν αἴτιον". Η σχέση λοιπόν των τροπαρίων της κάθε ωδής με τον ειρμό είναι μόνο ποιητική και μουσική,όχι θεματική.Τα τροπάρια αναφέρονται στο θεματικό αντικείμενο του κανόνα,δηλαδή στο θέμα μιας εορ-

τής π.χ.,ενώ οι ειρμοί αναφέρονται αποκλειστικά σε θέματα βιβλικά και συγκεκριμένα στις εννέα ωδές-προσευχές της Βίβλου (8 της Παλαιάς Διαθήκης και 1 της Καινής):

α.- Ο ειρμός της α΄ ωδής αναφέρεται πάντοτε στη Διάβαση της Ερυθράς και στην ωδή του Μωυσή,με την οποία δοξολόγησε το σωτήρα θεό (Εξοδ. 15.1-19).

β.- Ο ειρμός της β'ωδής αναφέρεται στην ωδή του Μωυσή,όταν παρέδιδε στους Εβραίους τις πλάκες του Νόμου (Δευτερον. 32.1-43).

γ.- Ο ειρμός της γ΄ ωδής αναφέρεται στην προσευχή της προφήτιδας Άννας,όταν γέννησε το Σαμουήλ (Α'Βασιλειών,2.1-10).

δ.- Της δ'ωδής ο ειρμός αναφέρεται στην προσευχή του προφήτη Αββακούμ (Ἀββακ. 3.1-19).

ε.- Ο ειρμός της ε΄ ωδής αναφέρεται στο όραμα του προφήτη Ησαΐα και την προσευχή του (Ἡσ. 26.1-21).

ς.- Της έκτης ωδής ο ειρμός αναφέρεται στην περιπέτεια του προφήτη Ιωνά και την προσευχή του στην κοιλιά του κήτους (Ἰων.2.9-10).

ζ.-Ο ειρμός της ζ'ωδής αναφέρεται στην προσευχή των Τριών Παίδων στην κάμινο της Βαβυλώνας (Δανιήλ 3).

η.-Ο ειρμός της η΄ ωδής αναφέρεται στον Ύμνο των Τριών Παίδων (Δανιήλ,αυτόθι).

θ.-Ο ειρμός της θ΄ ωδής αναφέρεται πάντοτε στη Θεοτόκο και μάλιστα στην προσευχή της μετά τον Ευαγγελισμό του Γαβριήλ ,κατά τη συνάντησή της με την Ελισάβετ (Λουκάς,1.47-55).

Είναι αξιοθαύμαστος ο τρόπος με τον οποίο προσπαθούν οι ποιητές των ειρμών να παρουσιάσουν τα παραπάνω θεματικά αντικείμενα αγωνιζόμενοι να πρωτοτυπήσουν σε πλαίσια τόσο στενά και εκ των προτέρωνκαθορισμένα.Η σύνδεση των βιβλικών θεμάτων με το αντικείμενο του χριστιανικού εορτολογίου γίνεται πολλές φορές με τρόπο εξαιρετικά ευφυή.Ο Κοσμάς ο Μελωδός π.χ. στον υπέροχο ύμνο του στην Ταφή του Κυρίου (Μ.Σάββατο) συνδέει τη διάβαση της Ερυθράς και τη σωτηρία των Εβραίων με την αγνωμοσύνη των "σεσωσμένων" και το θάνατο του σωτήρα τους .Οι απόγονοι των "σεσωσμένων " σκότωσαν το σωτήρα των πατέρων τους :

Κύματι θαλάσσης / τόν κρύψαντα πάλαι
διώκτην τύραννον
ὑπό γῆν ἔκρυψαν / τῶν σεσωσμένων οι παῖδες·
ἀλλ'ἡμεῖς ὡς αἱ νεάνιδες / τῷ Κυρίῳ ἄσωμεν·
ἐνδόξως γάρ δεδόξασται

Συλλογές των αρχαίων ειρμών υπάρχουν σε χειρόγραφα Ειρμολόγια, πολλά από τα οποία έχουν και σημαδόφωνα.Πλήρη έκδοση των ειρμών δημοσίευσε ο Εωφρόνιος Ευστρατιάδης στο Ειρμολόγιό του (1932).

Η απουσία της β΄ ωδής.

Στην πράξη οι κανόνες έχουν μόνο οκτώ ωδές,γιατί από τους αρχαίους ακόμη χρόνους επικράτησε η συνήθεια να μή χρησιμοποιείται η δεύτερη ωδή. Έτσι από τους αρχαίους κανονογράφους,ο Ανδρέας Κρήτης τη χρησιμοποιεί σχεδόν σταθερά, ενώ οι σύγχρονοι και συμπατριώτες ποιητές Κοσμάς ο Μελωδός και Ιωάννης ο Δαμασκηνός δεν τη χρησιμοποιούν ποτέ.Για την παράλειψη της δεύτερης αυτής ωδής έχουν διατυπωθεί πολλές θεωρίες ,χωρίς να έχει δοθεί ικανοποιητική και καθολικά αποδεκτή εξήγηση. Οι απόψεις ότι παραλείπεται γιατί τάχα το περιεχόμενό της ήταν πένθιμο ή γιατί είναι ταυτόσημη με την πρώτη ωδή δε στηρίζονται επαρκώς.Το ίδιο αστήρικτη είναι η άποψη του Τρεμπέλα,ότι οι κανόνες είχαν αρχικά επτά ωδές,για τους Ιεροσολυμίτες οκτώ και για τους Κωνσταντινουπολίτες εννέα.Πρόκειται για προσωπικές απόψεις που μάλλον περιπλέκουν αντί να λύνουν το πρόβλημα.

Η ακροστιχίδα των κανόνων.

Είδαμε παραπάνω ότι η ακροστιχίδα είναι σταθερό μορφολογικό γνώρισμα των κοντακίων.Στους κανόνες υπάρχει σχετική ελευθερία. Από τους αρχαίους κανονογράφους,που θεωρούνται και εισηγητές του είδους,ο Ανδρέας Κρήτης δε χρησιμοποιεί ακροστιχίδα σχεδόν ποτέ, ο Ιωάννης Δαμασκηνός τη χρησιμοποιεί σπάνια ,ενώ ο αδελφός του Κοσμάς τη χρησιμοποιεί σταθερά.Στους μεταγενέστερους υμνογράφους η ακροστιχίδα είναι στοιχείο όχι υποχρεωτικό,όμως πολύ σύνηθες.

Αντίθετα με την ακροστιχίδα των κοντακίων,που είναι πάντοτε πεζή,στους κανόνες η ακροστιχίδα είναι πάντοτε έμμετρη και μάλιστα προσωδιακή.Στις περισσότερες περιπτώσεις σχηματίζει έναν ιαμβικό τρίμετρο,που συχνά επεκτείνεται με το όνομα του υμνογράφου. Σπανιότερα σχηματίζει έναν δακτυλικό εξάμετρο.Στους μεταγενέστερους χρόνους η ακροστιχίδα μπορεί να εκταθεί και σε δύο στίχους ή να πάρει και άλλες μορφές.Ιδού χαρακτηριστικά παραδείγματα:

Η ακροστιχίδα στον Κανόνα των Θεοφανείων του Κοσμά του Μελωδού είναι ιαμβική :

Βάπτισμα ῥύψις γηγενῶν ἁμαρτάδος.

Στον Κανόνα της Μεταμορφώσεως του Χριστού του ίδιου μελωδού η ακροστιχίδα είναι δακτυλική :

Χριστός ἐνί σκοπιῇ σέλας ἅπλετον εἴδεος ἦκε.

Ο Ιωσήφ ο Υμνογράφος συνηθίζει να προσθέτει το όνομά του στο τέλος της ιαμβικής ακροστιχίδας,όπως λ.χ.

Ὦ Χριστέ,τῆς γῆς τόν κλόνον παῦσον τάχος· Ἰωσήφ.

Πολλές φορές η ακροστιχίδα περιέχει ένα λογοπαίγνιο,που γίνεται με λέξεις ομόρριζες με το όνομα του εγκωμιαζόμενου αγίου :

Τῶν σῶν ἐπαίνων,ὦ Πλάτων,μέλπω πλάτος

(στον κανόνα του Θεοφάνη στον όσιο Πλάτωνα,18 Νοεμβρίου).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι ακροστιχίδες των ιαμβικών κανόνων.Σχηματίζονται από τα αρχικά γράμματα όλων των στίχων (και όχι των τροπαρίων,όπως στους ασματικούς κανόνες) και αποτελούν ένα τετράστιχο ελεγειακό επίγραμμα,σε προσωδιακό μέτρο.Ιδού η ακροστιχίδα του ιαμβικού κανόνα των Χριστουγέννων του Ιωάννη Δαμασκηνού :

Εὐεπίης μελέεσσιν ἐφύμνια ταῦτα λιγαίνει
υἷα θεοῦ,μερόπων εἵνεκα τικτόμενον
ἐν χθονί καί λύοντα πολύστονα πήματα κόσμου·
ἀλλ', ἄνα,ῥητῆρας ῥύεο τῶνδε πόνων.

Το εφύμνιο.

Το εφύμνιο,που είναι σταθερό μορφικό γνώρισμα των κοντακίων, κληρονομήθηκε και στους κανόνες,αλλά σε πολύ περιορισμένη χρήση. Έχει παρατηρηθεί ότι από τους πρώτους κανονογράφους χρησιμοποιεί το εφύμνιο με σταθερότητα και συνέπεια ο Κοσμάς ο Μελωδός,ενώ ο Ανδρέας Κρήτης και ο Ιωάννης Δαμασκηνός σχεδόν το αγνοούν.Στους μεταγενέστερους κανονογράφους μόλις διαφαίνεται και είναι περισσότερο συμπτωματική παρά σκόπιμη δημιουργία.Γενικά το εφύμνιο στους κανόνες είναι στοιχείο εντελώς δευτερεύον.

Η έκταση των κανόνων.

Γενικά οι κανόνες είναι συντομότεροι από τα κοντάκια.Την έκτασή τους προσδιορίζει η ακροστιχίδα,όπου βέβαια υπάρχει.Θεωρητικά ο αριθμός των τροπαρίων είναι απεριόριστος στους κανόνες χωρίς ακροστιχίδα.Ο Μέγας Κανών του Ανδρέα Κρήτης είναι ο μεγαλύτερος σε έκταση και περιέχει 250 τροπάρια.Γενικά ο Ανδρέας Κρήτης αρέσκεται να σχηματίζει ωδές με μεγάλο αριθμό τροπαρίων και ίσως γι'αυτό δε χρησιμοποιεί ακροστιχίδα,που είναι δεσμευτική.Η τυπική πάντως μορφή των κανόνων παγιώθηκε στον αριθμό 3-5 τροπαρίων για κάθε ωδή.

Τα θεοτοκία και σταυροθεοτοκία.

Από τους αρχαίους ήδη χρόνους επικράτησε η συνήθεια να αφιερώνεται το τελευταίο τροπάριο της κάθε ωδής στη Θεοτόκο.Το τροπάριο αυτό λέγεται "θεοτοκίον ".Στους κανόνες που αναφέρονται στο Πάθος του Κυρίου,το τελευταίο τουτο τροπάριο των ωδών του κανόνα λέγεται "σταυροθεοτοκίον " και το θεματικό του αντικείμενο είναι η Θεοτόκος σε σχέση με το σταυρικό θάνατο του Χριστού.Πολλές φορές τα αρχικα γράμματα των θεοτοκίων στη σειρά σχηματίζουν ακροστιχίδα,με

όνομα του υμνογράφου σε ονομαστική ή γενική.Γι'αυτό σε ανώνυμους κανόνες εξετάζεται πάντοτε αυτή η περίπτωση,να κρύβεται δηλαδή το όνομα του υμνογράφου στα θεοτοκία.

Διαίρεση των κανόνων.

Από την άποψη του περιεχομένου οι κανόνες διακρίνονται σε τέσσερις κατηγορίες:

α.- Δεσποτικοί. Αναφέρονται στον επίγειο κύκλο της ζωής του Χριστού,από τη Γέννηση ώς την Ανάληψη.Οι κανόνες αυτοί φαίνεται να είναι και οι αρχαιότεροι.

β.- Θεομητορικοί. Αναφέρονται στον κύκλο της ζωής της Θεοτόκου και υπηρετούν το σχετικό εορτολόγιο της Εκκλησίας (Γέννηση, Ευαγγελισμός,Κοίμηση).

γ.- Αγιολογικοί. Αναφέρονται στη ζωή και τα θαύματα των αγίων της Εκκλησίας και καλύπτουν τις λειτουργικές ανάγκες του ενιαυτού.

δ.- Περιστασιακοί. Αναφέρονται στις δοκιμασίες της ανθρώπινης ζωής καί είναι κατά περίπτωση ικετήριοι,παρακλητικοί,δοξολογικοί, ευχαριστήριοι κλπ.Συνήθως οι κανόνες αυτοί ψάλλονται σε ιδιαίτερες ακολουθίες.Έχουμε λ.χ. κανόνες για το μυστήριο του ευχελαίου,γιά την εξομολόγηση,ακόμη και "είς ψυχορραγοῦντα ",ενώ είναι γνωστός ο κανόνας του Ιωσήφ του Υμνογράφου για το σεισμό του 740,με την ακροστιχίδα:" Ὦ Χριστέ,τῆς γῆς τόν κλόνον παῦσον τάχος Ἰωσήφ".

Από την άποψη της μορφής οι κανόνες είναι ασματικοί και ιαμβικοί.Οι πρώτοι γράφονται σε γλώσσα κοινή,αλλά όχι δημώδη, και σε ρυθμοτονικά μέτρα,ενώ οι δεύτεροι σε γλώσσα αρχαία ποιητική και σε μέτρο ιαμβικό τρίμετρο προσωδιακό.Στη λειτουργική χρήση της Εκκλησίας επιβιώνουν από αρχαία παράδοση τρείς ιαμβικοί κανόνες, που φέρονται με το όνομα του Ιωάννη Δαμασκηνού,στα Χριστούγεννα, τα Θεοφάνεια και την Πεντηκοστή.

Η ονομασία " Κανών ".

Η λέξη "κανών " στην εκκλησιαστική γλώσσα είναι πολύσημη.Σημαίνει τόν κάλαμο της γραφής (γραφίδα),το εργαλείο με το οποίο χαράσσονται ευθείες γραμμές (κανόνας,χάρακας),επίσημο βιβλίο ή κατάλογο (Κανόνας της Κ.Διαθήκης,κανονικά βιβλία,κανονικοί κληρικοί κλπ.).Χρησιμοποιείται επίσης στο εκκλησιαστικό δίκαιο και δηλώνει την τιμωρία (το επιτίμιο) που επιβάλλεται στους παραβάτες των θείων εντολών και των νόμων της Εκκλησίας (κανονικό δίκαιο).

Στην Υμνογραφία χρησιμοποίησε για πρώτη φορά,από όσα γνωρίζουμε, τη λέξη ο Θεοφάνης ο Γραπτός (+ 845),ως προσδιοριστική του νέου υμνογραφικού είδους που αντικατέστησε το κοντάκιο στην τάξη της λατρείας.Γιατί όμως το νέο αυτό υμνογραφικό είδος ονομάστηκε έτσι

δε γνωρίζουμε ακριβώς.Υποστηρίχθηκε η άποψη ότι η ονομασία αυτή οφείλεται στους ειρμούς,που αποτελούν τη βάση,το μετρικό και μουσικό κανόνα όλης της σύνθεσης.Ακόμη ότι η ονομασία δόθηκε από την Ακολουθία που στα αρχαία χρόνια της Εκκλησίας ονομαζόταν Κανών,επειδή στη συνέχεια το νέο υμνογραφικό είδος αποτέλεσε του ουσιωδέστερο στοιχείο της.Το πιο πιθανό είναι ότι η ονομασία προέκυψε από τον κανόνα των εννέα βιβλικών ωδών,αφού σ'αυτές στηρίζονται, όπως είδαμε ,οι ειρμοί.Αυτή την ερμηνεία δίνει και ο Ιωάννης Ζωναράς: " Ὅθεν κανών λέγεται ὡς τεταγμένου τοῦ μέτρου ἐν ταύταις δή ταῖς (ἐννέα)ᾠδαῖς ".

Άλλες διαφορές του κανόνα από το κοντάκιο.

Σύμφωνα με την παραπάνω θεώρηση ,ο κανόνας διαφέρει από το κοντάκιο σε όλα σχεδόν τα εξωτερικά μορφολογικά γνωρίσματα.Οι διαφορές όμως επεκτείνονται και σε άλλα στοιχεία,στη γλώσσα,το ύφος, το μέλος κλπ.

Όπως είδαμε,η γλώσσα των κοντακίων είναι απλή,σχεδόν δημώδης. Με τον κανόνα επανέρχεται στην υμνογραφία η λόγια γλώσσα,με διακυμάνσεις που ποικίλλουν από την κοινή εκκλησιαστική ώς την αρχαΐζουσα ποιητική,όπως συμβαίνει λ.χ.στους ιαμβικούς κανόνες,με την απρόσιτη γλώσσα τους.Από τους αρχαίους κανονογράφους,ο Κοσμάς είναι συντηρητικός,φανερά αρχαιόπληκτος,ενώ ο Δαμασκηνός,ο Ανδρέας Κρήτης,ο Γερμανός Α' και άλλοι χρησιμοποιούν γλώσσα λόγια χωρίς ακρότητες και πολλούς αρχαϊσμούς.

Το κοντάκιο είναι διηγηματικό,έχει χαρακτήρα συναξαριακό.Με τον κανόνα περνά στην υμνογραφία το δόγμα,η καθαρή θεολογία.Αυτό πολλές φορές καταστρέφει την ποίηση,γιατί τα δόγματα δεν επιτρέπουν υπερβάσεις.Πολλές φορές εκείνο που στηρίζει και αναπληρώνει την απουσία της ποίησης είναι μόνο η μουσική.Ωστόσο είναι υπερβολή να θεωρήσουμε ότι ολόκληρη η ποίηση των κανόνων είναι δογματική.Οι αληθινοί ποιητές βρίσκουν τρόπους να δώσουν διέξοδο στο θρησκευτικό λυρισμό και όχι σπάνια έχουμε εκφράσεις καθαρής ποίησης. Αυτό συμβαίνει κυρίως στους δοξολογικούς ή στους παρακλητικούς κανόνες,στους οποίους οι υμνογράφοι αγγίζουν τα αιώνια προβλήματα του ανθρώπου,που αγωνίζεται να λυτρωθεί.

Το κοντάκιο είναι επίσης περιγραφικό και όχι σπάνια διαλογικό. Με το διάλογο δημιουργείται δραματική ένταση .Αντίθετα ο κανόνας είναι περισσότερο λυρικός .Με τον κανόνα η υμνογραφία επανέρχεται στις βιβλικές πηγές της,στο συγκινησιακό κλίμα της αρχαϊκής ανατολικής υμνογραφίας.

Αλλά η πιο σημαντική διαφορά των δύο ειδών είναι η μουσική.Το κοντάκιο είναι μονότονο.Ενώ έχει μεγάλη έκταση,δεν επιτρέπει περισ-

σότερες από δύο παραλλαγές του ήχου του (μία στο προοίμιο και μία στους οίκους,που ψάλλονται όλοι ομοιόμορφα,σύμφωνα με τον πρώτο, που χρησιμοποιείται ως ειρμός).Αντίθετα,ο κανόνας επιτρέπει οκτώ ή εννέα μουσικές παραλλαγές του ίδιου ήχου.Στη μουσική αυτή ποικιλία,που δημιουργεί ευχάριστο κλίμα κα δεν κουράζει,οφείλει περισσότερο ο κανόνας την επικράτησή του και τη μόνιμη χρήση του στη λατρεία.

Το πρόβλημα των πρώτων αρχών του κανόνα.

Το μέγα πρόβλημα της αρχής του κανόνα,ως νέου ποιητικού είδους, δεν έχει ακόμη λυθεί.Οπωσδήποτε οι αρχές του τοποθετούνται στον 8ο αιώνα,γιατί πριν από την εποχή αυτή δεν έχουμε (τουλάχιστο δεν έφτασαν ώς εμάς) τέλεια και ολοκληρωμένα δείγματα του είδους.Σήμερα γνωρίζουμε ότι οι κανόνες άρχισαν να διαμορφώνονται "εν σπέρματι " κατά τον έκτο αιώνα,όπως μας επιτρέπουν να συμπεράνουμε τα ελάχιστα δείγματα που περισώθηκαν,αλλά μόνο τις αρχές του 8ου αιώνα το είδος παρουσιάζεται τέλειο και πλήρως διαμορφωμένο στην Ανατολή (Ιεροσόλυμα).Γενικά πιστεύεται ότι η αρχή του κανόνα συνδέεται με τους τρείς μεγάλους υμνογράφους του 8ου αιώνα,τον Ανδρέα τον Ιεροσολυμίτη και ύστερα αρχιεπίσκοπο Κρήτης,τον Ιωάννη Δαμασκηνό και τον θετό αδελφό του Κοσμά επίσκοπο στην πόλη Μαΐουμά της Παλαιστίνης.Οι μελετητές αποκλίνουν πότε στον ένα καί πότε στον άλλο και τον θεωρούν ευρετή του είδους.Έτσι,ο Σ.Ευστρατιάδης πίστευε ότι τη μεγάλη ποιητική μεταρρύθμιση εισήγαγε ο Ανδρέας Κρήτης,με το επιχείρημα ότι είναι ο παραγωγικότερος ποιητής ειρμών, αργότερα όμως απέκλινε υπέρ του Ιωάννη Δαμασκηνού.Από τους νεότερους,ο Ν.Β.Τωμαδάκης τάσσεται μάλλον υπέρ του Ανδρέα Κρήτης,στηριζόμενος σε λόγους εσωτερικούς,όπως είναι η απουσία ακροστιχίδας, η ύπαρξη δεύτερης ωδής στους κανόνες του,ο ακανόνιστος αριθμός τροπαρίων σε κάθε ωδή κλπ.Έτσι καταλήγει στο συμπέρασμα ότι "ταύτα πάντα δεικνύουν ότι ο Ανδρέας επροπορεύθη εις τον σχηματισμόν του κανόνος και ότι οι μεταγενέστεροι ετυποποίησαν αυτόν ". Αυτό όμως δε φαίνεται να ανταποκρίνεται στα πράγματα,αφού οι ποιητές Δαμασκηνός και Κοσμάς ,που παρέχουν τέλεια και ολοκληρωμένα δείγματα κανόνων,είναι περίπου σύγχρονοι του Ανδρέα (+ 740).Ο Egon Wellesz διδάσκει ότι η πρώτη μεγάλη σχολή κανονογράφων λειτούργησε στην ονομαστή μονή του Αγίου Σάββα της Ιερουσαλήμ και ότι οι πρώτοι διδάσκαλοι του είδους υπήρξαν οι θετοί αδελφοί Δαμασκηνός και Κοσμάς.

Κατά τη γνώμη μας,ευρετής του είδους πρέπει να θεωρείται μάλλον ο Κοσμάς.Όπως δείξαμε στη σχετική μελέτη μας (Κοσμάς ο Μελωδός. Βίος και έργο,Θεσσαλονίκη 1979),ο Κοσμάς έχει υπέρ αυτού την ομόφω-

νη μαρτυρία της παράδοσης,αλλά και ισχυρούς εσωτερικούς λόγους. Η μελέτη των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων των κανόνων του πείθει για την αρχαϊκότητά τους και για την κάποια συγγένειά τους με τα κοντάκια.Μας δημιουργείται η εντύπωση ότι ο Κοσμάς εκπροσωπεί τη μετάβαση από το κοντάκιο στον κανόνα.Το θέμα πάντως χρειάζεται περαιτέρω διερεύνηση για αναζήτηση ισχυρότερων ερεισμάτων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ :Ν.Β.ΤΩΜΑΔΑΚΗ,Υμνογραφία-Ποίησις,σσ.59 κεξ.ΑΝΔΡΕΟΥ ΦΥΤΡΑΚΗ,Η εκκλησιαστική ημών ποίησις κατά τας κυριωτέρας φάσεις αυτής,Αθήναι 1957.ΤΡΕΜΠΕΛΑ, Εκλογή, σσ.λα' κεξ.KRUMBACHER (μετ.Γ.Σωτηριάδου),Ιστορία της βυζαντηνής λογοτεχνίας,τ.Β',σσ.557 κεξ.EGON WELLESZ,A History of Byzantine Music and Hymnography,Oxford 1961^2, σσ.239 κεξ. Συναγωγή ολης της βιβλιογραφίας ταξινομημένης κατά θέματα στο πολύτιμο έργο του JOSEPH SZOVERFFY, A Guide to Byzantine Hymnography,Brookline,Mass.and Leyden Classical Folia editions, t.I,1978,t.II,1979.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε'

ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΜΕΓΑΛΟΙ ΚΑΝΟΝΟΓΡΑΦΟΙ

1.- Κοσμάς ο Μελωδός.

Γεννήθηκε στη Δαμασκό περί το 674/676 και έμεινε ορφανός και από τους δύο γονείς του σε πολύ μικρή ηλικία. Υιοθετήθηκε από τον πατέρα τού Ιωάννη Δαμασκηνού και αργότερα μόνασε, μαζί με το θετό αδελφό του, στην ονομαστή μονή του Αγίου Σάββα της Ιερουσαλήμ. Το 734 περίπου χειροτονήθηκε επίσκοπος στην πόλη Μαϊουμά της Παλαιστίνης (κοντά στη Γάζα) και πέθανε περί το 752/754. Τιμάται ως άγιος (14 Οκτωβρίου).

Κάτοχος γενναίας ελληνικής παιδείας διέπρεψε στην εκκλησιαστική ποίηση και μάλιστα στους κανόνες, των οποίων θεωρείται και ευρετής. Συνέθεσε 173 ειρμούς, 33 κανόνες, 83 ιδιόμελα, 30 στιχηρά προσόμοια, διάφορα διώδια, τριώδια και τετραώδια, καθώς και ένα ιδιόμελο κοντάκιο στην Κοίμηση της Θεοτόκου. Θαυμαστής του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού αγαπούσε να ονομάζεται "φιλογρηγόριος" και έγραψε σχόλια στα γρηγοριανά έπη. Στην παράδοση της υμνογραφίας κατέχει εντελώς ξεχωριστή θέση και είναι ο μόνος μετά το Ρωμανό που αξιώθηκε να ονομάζεται Μελωδός. Είναι εξόχως τιμητικό για τον Κοσμά ότι η Εκκλησία χρησιμοποιεί ακόμη τους ύμνους του για τις μεγαλύτερες εορτές (Χριστούγεννα, Θεοφάνεια, Υπαπαντή, Μεγάλη Εβδομάδα, Πεντηκοστή, Μεταμόρφωση, Κοίμηση της Θεοτόκου κλπ.). Παλαιά τυπική διάταξη επίσης επιβάλλει την πρόκριση του Κοσμά έναντι όλων των άλλων κανονογράφων :" Ἰστέον δέ καί τοῦτο, ὡς εἴπερ ἔχει το μηναῖον ἐν μνήμῃ ἁγίου τινός κανόνας διαφόρων ποιητῶν, εἰ μέν ἐστι κανών ὁ τοῦ κῦρ Κοσμᾶ προκρίνεται...". Είναι ακόμη χαρακτηριστικό ότι μόνος ο Κοσμάς ονομάζεται "ποιητής " στην παράδοση της υμνογραφίας, όπως ο κατεξοχήν ποιητής στην αρχαιότητα ήταν ο Όμηρος.

Ο Κοσμάς είναι ποιητής πυκνός και δυσνόητος. Το ύφος του είναι υψηλό, η φράση, ιδίως στους ειρμούς , μεγαλοπρεπής, οι ποιητικές εξάρσεις πρωτότυπες, ο λυρισμός του πηγαίος. Η ποίησή του έχει μιαν επιβλητική και υποβλητική επισημότητα. Η γλώσσα του αίρεται σε ύψος απρόσιτο οπωσδήποτε για τον κοινό και απαίδευτο άνθρωπο. Αλλά τον ποιητή χαρακτηρίζει περισσότερο από ο,τιδήποτε άλλο η δύναμη και ο πλούτος των εικόνων. Και στον Κοσμά συναντούμε αληθινά εικόνες

βιβλικής μεγαλοπρέπειας,που όμοιές τους δύσκολα θα μπορούσε κανείς να συναντήσει σε άλλους υμνογράφους,ανώτερες πάντως ποτέ.

Συγκρινόμενος με τον Δαμασκηνό ο Κοσμάς είναι σαφώς ανώτερος ποιητής,παρά την αντίθετη γνώμη του Krumbacher.Παρατηρεί σχετικά ο Σ.Ευστρατιάδης : " Ο Κοσμάς ως μελωδός και ποιητής εν τη εκκλησία κατέχει την δευτέραν θέσιν μετά τον Ρωμανόν·είναι ο κατ'εξοχήν ποιητής κάι ο κατ'εξοχήν μελωδός.Η γνώμη του Krumbacher ότι ο Κοσμάς δεν είναι ποιητής ως ο Δαμασκηνός Ιωάννης είναι λίαν εσφαλμένη.Και μόνον οι ειρμοί του Κοσμά αν παραβληθώσι προς τα ποιήματα του Δαμασκηνού,καταφαίνεται η διαφορά μεταξύ των δύο ποιητών,το ύψος της ποιήσεως του Κοσμά το απροπέλαστον,εις το οποίον η φαντασία αυτού ακόπως ανέρχεται.Τον Δαμασκηνόν Ιωάννην χαρακτηρίζει απλότης και σαφήνεια και λαμπρότης και γλυκύτης φράσεως·τον Κοσμάν στρυφνότης εκφράσεως,αλλά ύψος ποιήσεως και λυρισμός θεόπνευστος ".

Έχει ακόμη παρατηρηθεί ότι το δόγμα δεσμεύει τον Κοσμά πολύ λιγότερο από όσο τον Δαμασκηνό.Μολονότι η ποίησή του είναι άψογη από άποψη θεολογική,εντούτοις ο Κοσμάς με την ποίησή του ελάχιστα θεολογεί και κανείς δεν μπορεί να ισχυριστεί ότι ο Κοσμάς έκαμε ποίηση τα δόγματα της εκκλησίας στο βαθμό που το έκαμε ο Δαμασκηνός.Αλλά και αυτός ο φόρτος των γραφικών αναφορών,που συναντούμε στον Ανδρέα Κρήτης,δεν υπάρχει στον Κοσμά.Ο Κοσμάς μετέχει ως πιστός στα δρώμενα της Εκκλησίας και ενθουσιάζεται η συντρίβεται ανάλογα με το θέμα.Αποβλέπει περισσότερο στον άνθρωπο,και προσπαθεί με την ποίησή του να τον παρακινήσει στον ενθουσιασμό,στη συντριβή και στη μετάνοια.Από την άποψη αυτή πλησιάζει περισσότερο τον Ανδρέα Κρήτης.Χαρακτηρίστηκαν και οι δύο "ποιηταί της συντριβής, της εξομολογήσεως και της εκφράσεως του εσωτερικού αγώνος ".

Πολλοί βυζαντινοί λόγιοι έγραψαν ερμηνείες στους κανόνες του Κοσμά (Θεόδωρος Πρόδρομος,Γρηγόριος Κορίνθου κ.ά.).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Εκδόσεις: Τα έργα του Κοσμά περιέχονται στα λειτουργικά βιβλία .Συναγωγή των κυριότερων ύμνων του στην PG 98,501 κεξ. Επίσης ,CHRIST-PARANIKAS,Anthologia, 161-204 και σε άλλες ανθολογίες.Το κοντάκιο στην Κοίμηση της Θεοτόκου εξέδωσε ο C.A.TRYPANIS,Fourteen Early Byzantine Cantica,Wien 1968,115-125 (Nr 10).
Μελέτες: ΘΕΟΧ.ΔΕΤΟΡΑΚΗ,Κοσμάς ο Μελωδός.Βίος και έργο,Θεσσαλονίκη 1979 (= Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών-Ανάλεκτα Βλατάδων,αρ.28),όπου και όλη η σχετική βιβλιογραφία.

2.- Ιωάννης ο Δαμασκηνός.

Διάσημος θεολόγος και διδάσκαλος της Εκκλησίας,η σημαντικότερη προσωπικότητα μετά τους μεγάλους Πατέρες του Δ'αιώνα.Διακρίθηκε ως υπέρμαχος των εικόνων κατά την πρώτη περίοδο της Εικονομαχίας. Γεννήθηκε στη Δαμασκό περί το 679/80.Ο πατέρας του Σέργιος Μανσούρ, εξελληνισμένος Σύρος,κατείχε υψηλή κυβερνητική θέση στην αυλή του καλίφη Αβδούλ Μελίκ Α'(685-705).Ο Ιωάννης εγκατέλειψε τη Δαμασκό και τα κοσμικά αξιώματα και μαζί με το θετό αδελφό του τον Κοσμά ήλθε στην ονομαστή μονή του Αγίου Σάββα της Ιερουσαλήμ,όπου έγινε μοναχός και χειροτονήθηκε πρεσβύτερος.Ο θάνατός του τοποθετείται στο 749/750.Τιμάται ως άγιος (4 Δεκεμβρίου).

Ο Δαμασκηνός ανήκει στη χορεία των μεγάλων συγγραφέων της Εκκλησίας,με καθολική και διαρκή αναγνώριση.Το έργο του είναι πολύπλευρο και εντυπωσιακό σε έκταση και αξία.Έγραψε έργα ερμηνευτικά, δογματικά,αντιρρητικά,ηθικά,αγιολογικά,ομιλητικά,υμνογραφικά,καθώς και το λαμπρό χριστιανικό μυθιστόρημα "Βαρλαάμ και Ιωάσαφ ".Εντελώς ιδιαίτερη θέση στην εκκλησιαστική γραμματεία έχει το έργο του "Πηγή τῆς Γνώσεως" ,στο οποίο εκθέτει τα κυριότερα κεφάλαια της ορθοδοξίας,με φιλοσοφική υποθεμελίωση.Το μεγάλο πλήθος των χειρογράφων που παραδίδουν το έργο (περίπου 560) και οι πολυάριθμες εκδόσεις και μεταφράσεις του (στη ρωσική,σλαβονική.βουλγαρική,λατινική κλπ.) πιστοποιούν την αξία και την εκτίμησή του.Στις ημέρες μας δύο μεγάλα βυζαντινολογικά κέντρα,το Byzantinischen Institut der Abtei Scheyhern και το αντίστοιχο ινστιτούτο στο Ettal (Γερμανία) αγωνίζονται για τη μελέτη και την έκδοση των έργων του.

Εδώ μας ενδιαφέρει κυρίως το ποιητικό έργο του Δαμασκηνού,που είναι πλούσιο και εξαιρετικά ενδιαφέρον.Ο Δαμασκηνός ανήκει στην εκλεκτή ομάδα των μεγάλων πρωτοπόρων στη μεταρρύθμιση του 8ου αιώνα και στην επιβολή του κανόνα .Η παράδοση τον θεωρεί ευρετή του είδους,μαζί με το θετό αδελφό του τον Κοσμά.Το έργο του περιλαμβάνει : 531 ειρμούς, 115 τουλάχιστο κανόνες,453 ιδιόμελα,139 στιχηρά προσόμοια.Με το όνομά του παραδίδονται και τα ποιητικότατα νεκρώσιμα ιδιόμελα,που ψάλλονται και σήμερα ,καθώς και πολυάριθμα άλλα νεκρώσιμα επίσης σε χειρόγραφα.Πολλά σχηματίζουν ακροστιχίδες,όπως "θρηνῶ ","πενθῶ","παρακαλῶ ","κλαυθμός ","θρῆνος " κλπ.

Αλλά ο Δαμασκηνός είναι ο κατεξοχήν δημιουργός της αναστάσιμης και της θεομητορικής υμνογραφίας.Δεν είναι μόνο ο ποιητικότατος και μουσικότατος κανόνας του Πάσχα, "Αναστάσεως ἡμέρα,λαμπρυνθῶμεν λαοί...",που χαρακτηρίστηκε ως ο "βασιλεύς των κανόνων ",αλλά και πολυάριθμοι άλλοι αναστάσιμοι ύμνοι (κανόνες,ιδιόμελα,στιχηρά),

που χρησιμοποιούνται ακόμη σήμερα στη λατρεία.Ο Δαμασκηνός θεωρείται ο δημιουργός του βασικού λειτουργικού βιβλίου,της Οκτωήχου, που είναι το κύριο σώμα των αναστάσιμων ύμνων.Στο Δαμασκηνό επίσης αποδίδεται η εισαγωγή των θεοτοκίων στις ωδές των κανόνων,καθώς και πλήθος κανόνων και ιδιομέλων στη Θεοτόκο,της οποίας είναι ο κατεξοχήν υμνογράφος,όπως παρατηρούν και οι βιογράφοι του.

Ζήτημα ανοικτό ακόμη είναι η απόδοση των τριών ιαμβικών κανόνων στο Δαμασκηνό.Στα χειρόγραφα και τα έντυπα αποδίδονται οι ιαμβικοί κανόνες των Χριστουγέννων και των Θεοφανείων στον Ιωάννη τον Δαμασκηνό,ενώ της Πεντηκοστής στον Ιωάννη Αρκλά,που πολλοί τον ταυτίζουν με τον Δαμασκηνό.

Γενικά,το πρόβλημα της γνησιότητας των ύμνων του Δαμασκηνού δεν έχει ακόμη λυθεί.Είναι πολύ δύσκολο να προσδιορίσουμε άν οι ύμνοι που παραδίδονται με την αόριστη ένδειξη "Ἰωάννου " ή "Ἰωάννου μοναχοῦ " ανήκουν στον Δαμασκηνό ή σε πολυάριθμους άλλους συνώνυμους υμνογράφους.Ο Σ.Ευστρατιάδης,με μια γενναία έρευνα στα χειρόγραφα επιχείρησε να καταρτίσει πίνακες των έργων του Δαμασκηνού,όπως έκαμε και για πολλούς άλλους υμνογράφους,κυρίως της ιεροσολυμιτικής Εκκλησίας.Η εργασία του " Ο Ιωάννης ο Δαμασκηνός και τα ποιητικά αυτού έργα " (στο περιοδικό "Νέα Σιών " ΚΣΤ',1931-ΚΗ; 1933,σε πολλές συνέχειες) παραμένει βασική,κυρίως για τις ενδείξεις των χειρογράφων,αλλά το πρόβλημα δε λύθηκε.Ο Ευστρατιάδης δεν ακολούθησε αυστηρή επιστημονική μέθοδο,δεν προσδιόρισε τα κριτήρια και τα μέτρα του ελέγχου και δε θέλησε ή δεν μπόρεσε να διασταυρώσει και να ελέγξει τις πληροφορίες των πηγών.Στηρίχθηκε κυρίως στις ενδείξεις των χειρογράφων και σε αμφίβολες προσωπικές εκτιμήσεις.Και είναι κρίμα που τόσος ερευνητικός μόχθος δεν αξιολογήθηκε σωστά.Προς το παρόν πάντως η εργασία του είναι μια καλή βάση.Μια σοβαρή μελέτη,που θα προσδιορίσει με ακρίβεια τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα,την τεχνική,το ύφος,τα θέματα και γενικά την ποιητική του Δαμασκηνού αναμένεται πάντοτε.

Εκείνο που μπορούμε τώρα να πούμε με βεβαιότητα είναι ότι η ποίηση του Δαμασκηνού είναι θεολογική,δογματική.Κανένας άλλος υμνογράφος δεν έκαμε ποίηση τα δόγματα στο βαθμό που το έκαμε ο Δαμασκηνός.Όπως παρατηρεί ο Τρεμπέλας : " Αναμφιβόλως δε ουδείς άλλος εκ των ποιητών κατώρθωσε να διατυπώση εις τροπάρια τοσούτον ευστόχως ,επακριβώς και εις βραχυλόγους και ευμνημονεύτους αφορισμούς την δογματικήν διδασκαλίαν της ορθοδόξου εκκλησίας,όσον ο Δαμασκηνός.Κατά το σημείον τούτο παρουσιάζεται ατίμητος και απαράμιλλος". Ἴσως σ'αυτό να οφείλεται η μεγάλη φήμη του,καθώς είναι και στους ύμνους του θεολόγος και διδάσκαλος των δογμάτων.

Η γλώσσα του Δαμασκηνού είναι απλή και το ύφος αφελές,απροσποίητο.Αντίθετα με τον Κοσμά,που υιοθετεί γλώσσα αρχαΐζουσα ,ο Δαμασκηνός χρησιμοποιεί την κοινή λόγια γλώσσα της εκκλησίας.

Γενικά ο Δαμασκηνός ως ποιητής κανόνων είναι κατώτερος από τον Κοσμά και τον Ανδρέα Κρήτης.Η ποιητική δύναμή του όμως φαίνεται περισσότερο στα ιδιόμελα και τα στιχηρά του (αναστάσιμα ,εορταστικά,νεκρώσιμα),πολλά από τα οποία μπορούν να διεκδικήσουν υψηλούς ποιητικούς τίτλους.Παρατηρεί σχετικά ο Ευστρατιάδης : " Οι κανόνες του Δαμασκηνού οι γνήσιοι,εκτός ελαχίστων,υπολείπονται πολύ άλλων ποιητών και δή του Κοσμά,του Αρκλά,του Ευχαΐτων και άλλων.Η ποιητική του Δαμασκηνού αξία έγκειται εις άλλα αυτού έργα, τέως σχεδόν άγνωστα,εις τους ειρμούς αυτού και ιδίως τα στιχηρά, αναστάσιμά τε και εορτάσιμα·δεν έχει τας εξάρσεις ουδέ τον λυρισμόν του Ρωμανού και του Κοσμά,αλλά γλυκύτητα εις τον ρυθμόν και την λέξιν και απλότητα εις την περιγραφήν.Η λύρα του εμπνέεται από του ζωοδόχου τάφου και καταπλημμυρεί χαράς και ευφροσύνης τας ψυχάς των χριστιανών· η ανάστασις του Κυρίου αποτελεί το κύριον άσμα του και περί αυτήν στρέφεται ο χαριτόπνους αυλός του... Η χαρά της αναστάσεως εκχειλίζει από την καρδίαν του και επιχύνεται με τόσην ιερότητα εις τας ψυχάς μας·δεν κλαίει,δεν θρηνολογεί, όπως οι Στουδίται,οι διαρκώς κλαίοντες και στενάζοντες και καταπιέζοντες την ψυχήν μας,φωτίζει ως ο ήλιος την ψυχήν μας και αναβιβάζει αυτήν εις τον τόπον της χαράς,όπου και μόνον κατοικεί ο Θεός.Η μαγική λύρα του ηρέμα επικρουομένη φέρει το έαρ εις την ψυχήν μας και αναψύχει την καρδίαν μας·αξίως δε και αρμοδίως γεραίρει αυτόν ο εφάμιλλος αυτώ Ιωάννης ο Ευχαΐτων,ονομάζων αυτόν χελιδόνα λιγυράν και αηδόνα μελιχράν και ηδύλαλον,των ασμάτων λύραν παναρμόνιον,πηγήν νέκταρ βλύζουσαν άυλον ,κρατήρα χρυσόρρειθρον και μουσικόν του πνεύματος όργανον ".

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Εκδόσεις: Τα περισσότερα έργα του Δαμασκηνού βρίσκονται στα λειτουργικά βιβλία.Μέρος του έργου του και στην PG 96,818-856,1363-1408.Επίσης:CHRIST-PARANIKAS, Anthologia,117 κεξ.ΤΡΕΜΠΕΛΑ,Εκλογή,162-184.Τους ιαμβικούς κανόνες εξέδωσε με σχόλια ο A.NAUCK,Johannis Damasceni canonew iambici cum commentario et indice verborum,στα Mélanges Gréco-Romains tirés du Bulletin de l'Académie Imperiale des Sciences de St Petersburg,t.6,1894,199-224.Ο κανόνας του Πάσχα με αγγλική μετάφραση σπό τον EGON WELLESZ,A History of Byzantine Music and Himnography, 206-214.Ο ιαμβικός κανόνας των Χριστουγέννων με ιταλική μετάφραση από

τον RAF.CANTARELLA,Poeti Bizantini,II,1948,142-146. Ερμηνείες και σχόλια στους κανόνες του Δαμασκηνού και του Κοσμά έγραψαν πολλοί επώνυμοι και ανώνυμοι. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι ερμηνείες του Θεοδώρου Προδρόμου.Πρβλ.Theodori Prodromi Commentarios in carmina sacra melodorum Cosmae Hierosolymitani et Ioannis Damasceni ad fidem codd.mss.primum edidit et varietate lectionis instruxit...HENRICUS M.STEVENSON,Romae 1888 (με πρόλογο του J.B.Pitra). Τα σχόλια του Γρηγορίου Κορίνθου παραμένουν ακόμη ανέκδοτα.Πρβλ. Αθ.ΚΟΜΙΝΗ,Γρηγορίου Μητροπολίτου Κορίνθου εξήγησις εις τους λειτουργικούς κανόνας Ιωάννου Δαμασκηνού και Κοσμά του Μελωδού,Akten des XI Internazionalen Byzantinischenkongressess,München 1960,248-253.Για συναγωγές λέξεων από τους κανόνες του Δαμασκηνού βλ. LUIGI DE STEFANI,Il lessico ai Canoni giambici di Giovanni Damasceno secondo un ms.romano, BZ 21,1908,431-435.
Μελέτες: Η σχετική με τον Δαμασκηνό βιβλιογραφία είναι απέραντη.Αρκούμαι να σημειώσω εδώ τα ακόλουθα βασικά: Ν.Β.ΤΩΜΑΔΑΚΗ,Υμνογραφία-Ποίησις,210-216. Θ.ΔΕΤΟΡΑΚΗ,Κοσμάς ο Μελωδός,ιδιαίτερα οι σσ. 17-100. J.NASRALLAH,Saint Jean de Damas,Harissa 1950.Σ.ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΟΥ,Ο άγιος Ιωάννης ο Δαμασκηνός και τα ποιητικά αυτού έργα,περ."Νέα Σιών ",26,1931-28,1933,σε συνέχειες.Αναλυτική βιβλιογραφία,κυρίως για τα υμνογραφικά έργα του Δαμασκηνού :JOSEPH SZOVERFFY,A Guide to Byzantine Hymnography,t.II,10-14.

3.- Ανδρέας Κρήτης.

Γόνος Ελλήνων της Συρίας ο Ανδρέας γεννήθηκε στη Δαμασκό περί το 660 μ.Χ. Σε πολύ μικρή ηλικία (14-15 ετών) εισήλθε στη μονή του Αγίου Σάββα της Ιερουσαλήμ,που ήταν κατά τους χρόνους αυτούς μέγα κέντρο ελληνικής παιδείας,και ακολούθησε το μοναχικό βίο. Χειροτονήθηκε διάκονος και υπηρέτησε ως πατριαρχικός νοτάριος (ὑπογραφεύς) του θρόνου των Ιεροσολύμων.Το 685 ανέλαβε μια εξόχως λεπτή και τιμητική αποστολή,να μεταφέρει στην Κωνσταντινούπολη τις απόψεις της Εκκλησίας Ιεροσολύμων για το μονοθελητισμό και τη διαβεβαίωσή της για την πίστη στην Ορθοδοξία.Οι δύσκολες συνθήκες ζωής στην Ανατολή εξαιτίας της αραβοκρατίας φαίνεται να ήταν ο λό-

γος για τον οποίο ο Ανδρέας προτίμησε να μείνει στη βασιλεύουσα και να μην επιστρέψει πια στην Ιερουσαλήμ.Στην Κωνσταντινούπολη συμπλήρωσε τις σπουδές του και υπηρέτησε την Εκκλησία στο τιμητικό και υπεύθυνο αξίωμα του Μεγάλου Ορφανοτρόφου.

Περί το 711/712 χειροτονήθηκε αρχιεπίσκοπος Κρήτης και με τον τίτλο του αυτό πέρασε στην ιστορία των γραμμάτων.Ο άλλος τίτλος του,Ανδρέας Ιεροσολυμίτης,οφείλεται στη μονή της μετάνοιάς του, δηλ. στη μονή του Αγίου Σάββα.Ιεροσολυμίτες ονομάζονται κατά παράδοση όλοι οι τρόφιμοι της μονής αυτής.Στην Κρήτη συνήψε ισχυρούς δεσμούς αγάπης με το ποίμνιό του.Αναλώθηκε στη φιλανθρωπική δράση και συμπαραστάθηκε στο ποίμνιό του σε ώρες μεγάλων δοκιμασιών,λοιμών,ανομβρίας,σιτοδείας και άλλων δεινών.Αντιμετώπισε εχθρικές επιδρομές των Αράβων και εμψύχωσε τους Κρητικούς στο οχυρό του Δριμέως.Αλλά η μεγάλη δόξα του Ανδρέα είναι το ρητορικό και το υμνογραφικό έργο του,το μεγαλύτερο μέρος του οποίου πρέπει να γράφτηκε στην Κρήτη.Στη Γόρτυνα ακούστηκαν οι καλλικέλαδοι ύμνοι του και οι χειμαρρώδεις εγκωμιαστικοί λόγοι του.Για πρώτη και μοναδική μέχρι σήμερα φορά η Εκκλησία της Κρήτης γνώρισε ποιμενάρχη με τόσα προσόντα,διοικητικά και πνευματικά.

Ο θάνατός του τοποθετείται με πολύ μεγάλη πιθανότητα στις 4 Ιουλίου 740.Πέθανε στην Ερεσσό της Μυτιλήνης κατά την επιστροφή του στην Κρήτη ύστερα από το τελευταίο ταξίδι του στην Κωνσταντινούπολη.Η μνήμη του ως αγίου τιμάται την 4 Ιουλίου.

Το έργο του Ανδρέα είναι ρητορικό και υμνογραφικό.Θεωρείται κατά τον Krumbacher ως "ο άριστος εκκλησιαστικός ρήτωρ του βυζαντινού αιώνος".Οι ρητορικοί λόγοι του,τα εγκώμια και οι ομιλίες είναι υποδείγματα έντεχνου λόγου,στον οποίο εφαρμόζονται όλοι οι κανόνες της βυζαντινής ρητορικής.Ο λόγος του είναι ταχύς,καταρρακτώδης, και ρέει αβίαστα,χωρίς διαφαινόμενη προσπάθεια κατασκευής.Το επίθετο είναι πλούσιο και ανάλογο με το ουσιαστικό και το ρήμα.Τα πολλά ρητορικά σχήματα, επαναλήψεις,αναδιπλώσεις,υποφορές και ανθυποφορές',εικόνες κλπ.προσδίδουν στο λόγο ζωηρότητα και πάθος,ενώ σε πολλές περιπτώσεις με τη θέση του τόνου σε ίσα διαστήματα δημιουργεί την αίσθηση φραστικού ρυθμού.Πολλά αποσπάσματα λόγων του θα μπορούσαν να θεωρηθούν τέλεια και ποιητικότατα ιδιόμελα.Γνωρίζουμε 59 ρητορικά έργα του,από τα οποία έχουν εκδοθεί μόλις 27.

Ως υμνογράφος ο Ανδρέας είναι παραγωγικότατος.Το έργο του περιλαμβάνει 690 ειρμούς,περισσότερους από 100 κανόνες και τριώδια, και πολυάριθμα ιδιόμελα.Πολλά έχουν εισαχθεί στα λειτουργικά βιβλία ,τα περισσότερα όμως είναι ανέκδοτα σε χειρόγραφα.Κοντάκιο

δε φαίνεται να έγραψε ο Ανδρέας.

Ως ποιητής είναι σαφώς κατώτερος και από τον Δαμασκηνό και από τον Κοσμά,μολονότι ο Krumbacher τον θεωρεί ότι υπερέχει "κατά το απλούν και εύληπτον λεκτικόν ".Απουσιάζουν όμως από το έργο του οι ποιητικές εξάρσεις,το ύψος και ο ενθουσιασμός.Αυτή την έλλειψη αναπληρώνει η μουσική του δεινότητα με την οποία πλούτισε την εκκλησιαστική μουσική με πολλές νέες δημιουργίες.Όπως παρατήρησε σωστά ο L.Petit,δεν υπάρχει υμνογράφος που να μπορεί να συγκριθεί με τον Ανδρέα στο πλήθος και την ποικιλία των ειρμών.Ένας ανώνυμος βυζαντινός εγκωμιαστής του είχε σαφώς κατανοήσει τα πράγματα, συνοψίζοντας σε ένα εξαποστειλάριο τη λογοτεχνική κριτική του :

Ἐν λόγοις μέν λαμπρότερος
καί πανηγυρικώτερος,
ἐν δέ τοῖς ᾄσμασι,πάτερ
ἱεροκήρυξ Ἀνδρέα,
ἁπάντων μουσικώτατος·
πολλή κατά ἀμφότερα
καί θαυμαστή ἡ εὕροια·
διό σε διαφερόντως
ἡ Ἐκκλησία γεραίρει.

Θα μπορούσε να λεχθεί και για τον Ανδρέα ό,τι και για τον Γρηγόριο τον Ναζιανζηνό,ότι δηλαδή είναι ποιητής στα ρητορικά του και ρήτορας στα υμνογραφικά του έργα.

Η ποίηση του Ανδρέα είναι θεολογική και διδακτική,δεν είναι εορταστική.Είναι η φωνή της αμαρτωλής ψυχής,που αγωνίζεται να λυτρωθεί με τη συντριβή και τη μετάνοια.Το διδακτικό ύφος,με την αναζήτηση παραδειγμάτων από την Παλαιά καί την Καινή Διαθήκη αφήνει πολλές φορές ελάχιστα περιθώρια στην ποίηση.Η κρίση του Krumbacher είναι καταδικαστική :" Όπου ο Ανδρέας δεν είναι μιμητής άλλων, είναι ξηρός και δαψιλής εις λέξεις,διακρινόμενος μάλλον διά τας υπό της απλής σκέψεως υπαγορευομένας εννοίας παρά διά το ενδόμυχον αίσθημα και τον βαθύν ενθουσιασμόν.Το ατελεύτητον μήκος εις ό εκτείνεται η αυτή ιδέα δι'ελιγμών και ποικιλιών της φράσεως ,κουράζει και τον ανεκτικώτατον ακροατήν.Οι συχνοί και σχεδόν διά της βίας επιβαλλόμενοι ορισμοί δογματικών εννοιών έχουσι το πολύ ψυχρόν και σχολαστικόν...".

Το πιο γνωστό υμνογραφικό έργο του Ανδρέα είναι ο "Μέγας Κανών", που ψάλλεται την Πέμπτη της Ε'εβδομάδας της Μεγάλης Σαρακοστής. Αποτελείται από εννέα ωδές και 250 τροπάρια,με 11 ειρμούς.Είναι ο εκτενέστερος κανόνας της βυζαντινής υμνογραφίας και το αντιπροσω-

πευτικότερο ποίημα της χριστιανικής συντριβής,της μετάνοιας και του εσωτερικού αγώνα.Χαρακτηρίστηκε ως "έντονος διαμαρτυρία κατά της αμαρτίας" και ιδιαίτερα της σαρκικής,που δένει τον άνθρωπο με τα γήινα.Ο ποιητής,επισείοντας διαρκώς τη φοβερή απειλή της μέλλουσας κρίσης και φέρνοντας παραδείγματα από τη Γραφή,διδάσκει με τρόπο επαγωγό τη φυγή από τον κόσμο και τα εγκόσμια,την αντίδραση στους πειρασμούς της σάρκας και τη στροφή της ψυχής προς τα ουράνια αγαθά.Ολόκληρο το ποίημα είναι ένας θρήνος της αμαρτωλής ψυχής και ο ίδιος ο ποιητής το χαρακτηρίζει θρηνωδία στο πρώτο κιόλας τροπάριο :

Πόθεν ἄρξομαι θρηνεῖν
τάς τοῦ ἀθλίου μου βίου πράξεις,
ποίαν ἀπαρχήν
ἐπιθήσω,Χριστέ,
τῇ νῦν θρηνῳδία;...

Για το λόγο αυτό το μακροσκελές αυτό ποίημα αγαπήθηκε όσο λίγα από το μοναστικό κόσμο .Εκφράζει τα ιδανικά του.

Από μορφολογική άποψη,οι κανόνες του Ανδρέα παρουσιάζουν χαρακτηριστικά γνωρίσματα,που δεν απαντώνται σε άλλους υμνογράφους:
α.- Χρησιμοποιεί σταθερά τη β' ωδή ,μολονότι οι άλλοι ,ακόμη και οι σύγχρονοί του υμνογράφοι (Κοσμάς και Δαμασκηνός) την αγνοούν.
β.-Συνηθίζει να τελειώνει τις ωδές του με δύο τροπάρια,τριαδικό και θεοτοκίο.Το πρώτο είναι αφιερωμένο στην υμνολογία του τριαδικού δόγματος,το άλλο στην υμνολογία της Θεοτόκου.
γ.- Αποφεύγει σταθερά την ακροστιχίδα.Είναι χαρακτηριστικό ότι δέν έγραψε κανένα κανόνα με ακροστιχίδα.Φαίνεται να αγαπά την ελευθερία και η ακροστιχίδα είναι στοιχείο περιοριστικό.
δ.- Χρησιμοποιεί ωδές με ακανόνιστο αριθμό τροπαρίων.Συνήθως οι ωδές του Ανδρέα έχουν πολλά τροπάρια,ενώ των άλλων υμνογράφων περιορίζονται στα 2-5 συνήθως.
ε.- Τηρεί με συνέπεια τους κανόνες της ισοσυλλαβίας και ομοτονίας τους οποίους οι άλλοι ποιητές όχι σπάνια παραβιάζουν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Εκδόσεις :Μέρος των συνθέσεων του Ανδρέα βρίσκεται στά λειτουργικά βιβλία,και μάλιστα στο Τριώδιο.Διάφοροι ύμνοι του,ο Μέγας Κανών και πολλά ιδιόμελα και στην PG 97,1305-1444.Εκλεκτά αποσπάσματα στο έργο των CHRIST-PARANIKAS,Anthologia,147-161.Επίσης ΤΡΕΜΠΕΛΑ,Εκλογή,!53-160.Πρόβλημα παραμένει η κριτική έκδοση του Μ.Κανόνα με βάση όλα τα σωζόμενα χειρόγραφα,τις ερμηνείες και τα σχόλια,που έχουν κατά και -

ρούς γραφεί (Κώδικες :Coislianus Gr.219,Βατοπεδίου 192,193, Διονυσίου 205,Ιβήρων 652 κ.ά.π.).
Μελέτες: Βασική μελέτη είναι του Ν.Β.ΤΩΜΑΔΑΚΗ, Υμνογραφία και Ποίησις,σσ.182-210,όπου και πίνακες των έργων του Ανδρέα,ρητορικών και υμνογραφικών.Επίσης ΘΕΟΧ.ΔΕΤΟΡΑΚΗ,Οι άγιοι της πρώτης βυζαντινής περιόδου της Κρήτης και η σχετική πρός αυτούς φιλολογία, (Διατριβή επί διδακτορία),Αθήναι 1970,σσ. 160-190, με προσθήκες και διορθώσεις,μνείες χειρογράφων κλπ. Στα παραπάνω μελετήματα αναγράφεται και όλη η σχετική με τον Ανδρέα βιβλιογραφία.Ιδιαίτερα για το υμνογραφικό έργο του βλ. JOSEPH SZÖVERFFY,A Guide to Byzantine Hymnography,t.II, 7-10.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ'

Η ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΑΣ

Οι αιώνες 8ος και 9ος είναι η μεγάλη εποχή της βυζαντινής υμνογραφίας,εποχή κατά την οποία έζησαν και έγραψαν οι διασημότεροι υμνογράφοι.Πολλοί απ'αυτούς,και μάλιστα οι παλαιότεροι,ήταν και μελωδοί,ποιητές μαζί και μουσικοί.Αυτοί διαμόρφωσαν και επέβαλαν τα μέλη της εκκλησιαστικής μουσικής.Από το 10ο αιώνα όμως η βυζαντινή υμνογραφία περνά στη φάση της τυποποίησης και της παρακμής.Όσοι γράφουν ύμνους - και γράφουν όλοι σχεδόν οι λόγιοι, ακόμη και οι αυτοκράτορες (εστεμμένοι υμνογραφοι) - ακολουθούν τα μεγάλα πρότυπα του 8ου αιώνα,τον Κοσμά,τον Ιωάννη Δαμασκηνό, τον Ανδρέα Κρήτης κ.ά. Γράφουν δηλαδή ύμνους προσόμοιους.Τα περιθώρια της πρωτοτυπίας είναι ελάχιστα και δεν εμφανίζονται νέες υμνογραφικές μορφές.Με εξαίρεση τα τροπάρια του Επιταφίου Θρήνου (Εγκώμια Μ.Σαββάτου),που συντέθηκαν πιθανότατα μέσα στον 12ο αιώνα,κανένα άλλο αξιόλογο είδος δεν δημιουργήθηκε μετά τον 8ο αιώνα.Έτσι,η γνώμη του Krumbacher,που απέδιδε την παρακμή της υμνογραφίας στην οριστική διαμόρφωση των εκκλησιαστικών βιβλίων και στην αδυναμία να περάσουν σ'αυτά νέα ονόματα υμνογράφων,δεν φαίνεται να είναι σωστή.Η βυζαντινή υμνογραφία και μετά το 10ο αιώνα είναι παραγωγική ,αλλά η τυποποίηση οδηγεί στη μίμηση και στην αντιγραφή παλαιότερων προτύπων.Ελάχιστα ονόματα μπορεί να ξεχωρίσει κανείς,όχι για την πρωτοτυπία των συνθέσεων,όσο για την έμπνευση και την εκφραστική δύναμή τους.

Από τον τεράστιο αριθμό των βυζαντινών υμνογράφων ελάχιστοι είχαν μεγάλη φήμη και όνομα σεβαστό στην υμνογραφική παράδοση. Ήδη το 14ο αιώνα ο Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος,υμνογράφος ο ίδιος,συνέθεσε το ακόλουθο στιχούργημα,στο οποίο περιέλαβε τα κατά την γνώμη του ένδεκα μεγαλύτερα ονόματα στην παράδοση της υμνογραφίας :

Οἱ τά μέλη πλέξαντες ὕμνων ἐνθέων:
Ἡ λύρα τοῦ Πνεύματος Κοσμᾶς ὁ ξένος,
Ὀρφεύς νεαρός ἡ Δαμασκόθεν χάρις,
καί Θεόδωρος,Ἰωσήφ οἱ Στουδῖται,
ὄργανα τά κράτιστα τῆς μελουργίας,
ξένη τε σειρήν Ἰωσήφ Ὑμνογράφος,
μέλος παναρμόνιον Ἀνδρέας Κρήτης
καί Θεοφάνης,ἡ μελιχρά κινύρα,
Γεώργιος,Λέων τε,Μάρκος,Κασία.

Για τους τρεις μεγάλους υμνογράφους και μελωδούς,τον Κοσμά, τον Ιωάννη Δαμασκηνό και τον Ανδρέα Κρήτης,έγινε ήδη λόγος παραπάνω.Οι άλλοι είναι : Ο Θεόδωρος Στουδίτης (759-826),ο αδελφός του Ιωσήφ ο Στουδίτης,αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης(762-832),ο Ιωσήφ ο Υμνογράφος,από τη Σικελία (816-886),ο Θεοφάνης ο Γραπτός από την Παλαιστίνη (περ.778-845),η Κασία (κασιανή μοναχή,περ.800-μετά το 867),ο Μάρκος επίσκοπος Υδρούντος,σύγχρονος του Λέοντος του Σοφού,ο αυτοκράτορας Λέων Στ'ο Σοφός (886-912) και ο Γεώργιος επίσκοπος Νικομηδείας,σύγχρονος και πιστός φίλος του πατριάρχη Φωτίου.

Από τον παραπάνω κατάλογο όμως απουσιάζουν και άλλοι μεγάλοι υμνογράφοι και μελωδοί,όπως ο πατριάρχης Γερμανός Α'(715-730), ο Ανδρέας Πηρός ή Τυφλός (9ος αι.),ο Γεώργιος Ανατολικός,ο Γεώργιος Σικελιώτης,ο Ηλίας πατριάρχης Ιεροσολύμων,ο Στέφανος Σαββαΐτης κ.ά.π.,ποιητές ειρμών και άλλων ύμνων.

Από τους μεταγενέστερους υμνογράφους αξίζει να αναφερθεί ο Ιωάννης ο Μαυρόπους,επίσκοπος Ευχαΐτων (τέλη 10ου ή αρχές 11ου αι.- πιθανώς 1075),στον οποίο οφείλεται η καθιέρωση της κοινής εορτής των Τριών Ιεραρχών και η υμνολογία της (30 Ιανουαρίου), και αργότερα ο Θεόδωρος Β'Δούκας Λάσκαρις,αυτοκράτορας της Νίκαιας (1254-1258) και οι δυό ευαίσθητοι ποιητές,με έντονη έκφραση του προσωπικού πόνους στους ύμνους τους.Ο Θεόδωρος Λάσκαρις είναι ο ποιητής του Μεγάλου Παρακλητικού Κανόνα,που είναι η κραυγή της αγωνίας και της ικεσίας του πονεμένου ανθρώπου.

Μια σειρά αξιόλογων υμνογράφων παρουσιάζεται στην ελληνόφωνη Ιταλία και κυρίως στη Σικελία και στην Καλαβρία από τον 9ο ώς τον 12ο αιώνα.Πολλοί συνδέονται με την ελληνόρρυθμη μονή της Κρυπτοφέρρης,την οποία ίδρυσε ο Άγιος Νείλος (+1005) και εξακολουθεί να είναι ώς σήμερα κέντρο ελληνόρρυθμης λατρείας καιλειτουργικής λοηοτεχνίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Ν.Β.ΤΩΜΑΔΑΚΗ, Η βυζαντινή Υμνογραφία και ποίησις, ήτοι Εισαγωγή εις την Βυζαντινήν Φιλολογίαν,τ.Β', Αθήναι 1965[3],σσ. 57-74. Σ.ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΟΥ,Ειρμολόγιον,Chennevières-sur-Marne 1932.C.EMEREAU,Hymnographi Graeci," :Echos d' Orient ",τ.21,1922-25, 1926,σε συνέχειες.HENRICA FOLLIERI,Initia Hymnorum Ecclesiae Graecae,vol.I-V2,Città del Vaticano 1960-1966 (=Studi e Testi 211-215 bis),όπου και πλήρης κατάλογος των βυζαντινών υμνογράφων με όλη τη σχετική βιβλιογραφία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ'
ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΚΗ ΟΡΟΛΟΓΙΑ

Α'.- Οι Ύμνοι

Η σχετική με τους ύμνους της Εκκλησίας ορολογία είναι πλούσια και ενδιαφέρουσα.Οι χρησιμοποιούμενοι σήμερα όροι έχουν μακρότατη παράδοση,αλλά δεν χρησιμοποιήθηκαν πάντοτε με το ίδιο περιεχόμενο. Στην αρχαία Εκκλησία χρησιμοποιούσαν κυρίως όρους από την αρχαία ελληνική γλώσσα με νέες σημασίες,αλλά με την πάροδο του χρόνου δημιουργήθηκαν νέοι όροι,που ανταποκρίθηκαν στις θρησκευτικές και λατρευτικές ανάγκες και στους εκάστοτε νεωτερισμούς.Πριν από τον 8ο αιώνα λ.χ. ο υμνολογικός όρος "Κανών" είναι άγνωστος,ενώ μετά τον 9ο αιώνα παραμένει σε χρήση στη λειτουργική γλώσσα ο παλαιός όρος "Κοντάκιον",που ωστόσο προσλαμβάνει νέα σημασία.Πολλοί από τους υμνογραφικούς αυτούς όρους είναι αθησαύριστοι στα λεξικά, ενώ άλλων δεν έχουν καταγραφεί όλες οι κατά καιρούς και τόπους σημασίες.Παρίσταται ανάγκη να αναλυθούν εδώ οι κυριότεροι όροι της βυζαντινής υμνογραφίας.

1. Ακολουθία.

Ο όρος αρχικά σήμαινε μια λατρευτική τελετουργία,της οποίας τα μέρη (ψαλμοί,ύμνοι,αναγνώσματα,πράξεις) ακολουθούσαν το ένα το άλλο με αυστηρά καθορισμένη τάξη (τυπικό).Συνεκδοχικά ο όρος δήλωσε και το σύνολο των ύμνων μιας ημέρας (εσπερινού,όρθρου, μεσονυκτικού κλπ.) ή μιας περιόδου (λ.χ. ακολουθία της Μ.Εβδομάδος).Οι ακολουθίες είναι τακτικές (εσπερινού,αποδείπνου,μεσονυκτικού,ωρών,όρθρου,θείας λειτουργίας) ή έκτακτες (μυστηρίων ή περιστασιακών τελετουργιών ,όπως λ.χ. του αγιασμού ή των εγκαινίων ναού).Στη μεσαιωνική λατινική ο αντίστοιχος όρος είναιofficium (γαλλ. office, ιταλ.ufficio).

2.- Τροπάριον.

Με το γενικό όρο τροπάρια προσδιορίζονται μικρά λειτουργικά άσματα ,που ψάλλονται κατά τις διάφορες ακολουθίες.Ο όρος είναι υποκοριστικό του αρχαίου μουσικού όρου τρόπος.Τα περισσότερα τροπάρια,που χρησιμοποιούνται σήμερα,είναι ανώνυμα.Αρχαιότεροι ποιητές τροπαρίων αναφέρονται ο Κύριλλος Αλεξανδρείας,ο Ανατόλιος, ο Άνθιμος και ο Τιμοκλής (ε'αιώνας,στην Κωνσταντινούπολη),αλλά η απόδοση των τροπαρίων σε συγκεκριμένο ποιητή δεν είναι σήμερα δυνατή.Στη χειρόγραφη παράδοση επικρατεί πλήρης σύγχυση και δεν είναι δυνατό να στηριχθεί κανείς στις αβέβαιες μαρτυρίες των κω-

δίκων.Ας σημειωθεί εντούτοις ότι μετά τον 6ο αιώνα ο όρος τροπάριον χρησιμοποιήθηκε για να δηλώσει τις στροφές των κοντακίων ή των κανόνων. Από στιχουργική άποψη,άλλα είναι σαφώς έμμετρα,ενώ άλλα φαίνονται να είναι πεζά.

Κατά το περιεχόμενό τους ονομάζονται :αναστάσιμα,σταυρώσιμα, θεοτοκία,σταυροθεοτοκία,νεκρώσιμα,μαρτυρικά,κλπ. Κατά το χρόνο και την ακολουθία που χρησιμοποιούνται ονομάζονται εξαποστειλάρια,εωθινά,αίνοι,δοξαστικά,αποκυτίκια κλπ.Ανάλογα με το μέλος τους είναι αυτόμελα,προσόμοια,ιδιόμελα κλπ.

3.- Αυτόμελον-Προσόμοιον.

Αυτόμελο (τροπάριο) ή αυτόμελος ύμνος λέγεται σύντομο τροπάριο με πρωτότυπη μουσική έκφραση,που χρησιμοποιείται ως ποιητικό και μουσικό πρότυπο για άλλους ύμνους.Το επίθετο αυτόμελος-ον σχηματίζεται αναλογικά προς τα αρχαία :αυτόνοος,αυτοδέσποτος,αυτόζυμος κ.τ.ό.

Ο ύμνος που συντίθεται και μελίζεται ανάλογα με προϋπάρχον αυτόμελο λέγεται προσόμοιον (τροπάριον) ή προσόμοιος ύμνος.Στα χειρόγραφα και στα έντυπα λειτουργικά βιβλία δηλώνεται πάντοτε με την ένδειξη του ήχου και του πρωτοτύπου : " Προσόμοιον,ἦχος... πρός τό ".Ιδού χαρακτηριστικό παράδειγμα:
Αυτόμελο και προσόμοια του Αγίου Γεωργίου (Απριλίου 23):

Ἦχος δ'(αυτόμελο)	Προσόμοιον
Ὡς γενναῖον ἐν μάρτυσιν,	Ἐν θαλάσσῃ με πλέοντα,
ἄθλοφόρε Γεώργιε,	ἐν ὁδῷ με βαδίζοντα,
συνελθόντες σήμερον	ἐν νυκτί καθεύδοντα
εὐφημοῦμέν σε·	περιφρούρησον·
ὅτι τόν δρόμον τετέλεκας,	ἐπαγρπνοῦντα διάσωσον,
τήν πίστιν τετήρηκας	παμμάκαρ Γεώργιε,
καί ἐδέξω ἐκ θεοῦ	καί ἀξίωσον ποιεῖν
τόν τῆς νίκης σου στέφανον·	τοῦ κυρίου τό θέλημα,
ὃν ἱκέτευε	ὅπως εὕροιμι
ἐκ φθορᾶς καί κινδύνων	ἐν ἡμέρᾳ τῆς δίκης
λυτρωθῆναι	τῶν ἐν βίῳ
τούς ἐν πίστει ἐκτελοῦντας	πεπραγμένων μοι τήν λύσιν
τήν ἀεισέβαστον μνήμην σου.	ὁ προσδραμών ἐν τῇ σκέπῃ σου.

Αυτόμελα και προσόμοια υπάρχουν σε όλους τους ήχους και σε πολλές παραλλαγές.Βασική συναγωγή των αρχαιότερων αυτομέλων,με τα γνωστότερα προσόμοιά τους στην Anthologia Graeca Carminum Christianorum,63-84.

4.- Ιδιόμελον.

Λέγεται το τροπάριο που ψάλλεται με ιδιαίτερο μέλος,χωρίς κανένα μουσικό και ποιητικό πρότυπο και χωρίς να λαμβάνεται ποτέ ως πρότυπο για άλλες προσόμοιες συνθέσεις.Ιδιόμελα είναι συνήθως τα δοξαστικά ή διάφορα τροπάρια της Λιτής (βλ. λ.).Ένα πολύ γνωστό ιδιόμελο είναι το τροπάριο της Κασιανής "Κύριε,ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις περιπεσοῦσα γυνή...",πού ψάλλεται στο τέλος της ακολουθίας της Μ.Τετάρτης (εσπέρας Μ.Τρίτης).Πολλά ιδιόμελα είναι λυρικότατα και καθώς δεν περιορίζονται από στιχουργικούς κανόνες μπορούν να θεωρηθούν πρόδρομοι του ελεύθερου στίχου.Ο Κωνσταντίνος Οικονόμου ο εξ Οικονόμων,στο έργο του "Περί της γνησίας προφοράς της ελληνικής γλώσσης " (σ.699) παρατηρεί: "Καθόλου δε των ιερών της εκκλησίας ασμάτων τα μεν ιδιόμελα,ίδιον έχοντα μέλος,αναλογούσι προς τας λυρικάς και κραματικάς ωδάς των παλαιών,ποικίλην αλλάσσοντα μελωδίαν,εις ήν αι λέξεις καθυποτάσσονται πολλάκις εις το μέλος".

5.- Εξαποστειλάριον.

Ονομάζεται εξαποστειλάριον σύντομος αυτόμελος ύμνος,ο οποίος ψάλλεται κατά την ακολουθία του Όρθρου,αμέσως πριν από τα στιχηρά των αίνων,των οποίων αποτελεί κατά κάποιον τρόπο το προοίμιο.Πιστεύεται ότι ο όρος εξαποστειλάριον προήλθε από την ευχή που προηγείται "Ἐξαπόστειλον το φῶς σου...".Επειδή,εξάλλου,κατά τις ακολουθίες της Μ.Τεσσαρακοστής ακούεται συχνά η λέξη "φῶς", τα εξαποστειλάρια της περιόδου εκείνης ονομάζονται και φωταγικά ή φωταγωγικά.Πολλά από τα εξαποστειλάρια είναι μέλη αρχαία.Τα εξαποστειλάρια των δεσποτικών και θεομητορικών εορτών,όπως και πολλών αγίων είναι αυτόμελα.Με αυτά ως πρότυπα δημιουργήθηκαν άλλα για τις μνήμες των αγίων.

Τα ένδεκα εξαποστειλάρια των Κυριακών συνέθεσε ο Κωνσταντίνος ο Πορφυρογέννητος,οπως ο πατέρας του,ο Λέων Στ'ο Σοφός συνέθεσε τα αντίστοιχα εωθινά (δοξαστικά των Κυριακών).Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό ότι τα εξαποστειλάρια των Κυριακών ακολουθούν τη ρυθμοτινική στιχουργία και έχουν συντεθεί σε τονικούς δεκαπεντασυλλάβους στίχους.Όλα ακολουθούν ως μετρικό και μουσικό πρότυπο τό α'(του α'ήχου):

Τοῖς μαθηταῖς συνέλθωμεν εν όρει Γαλιλαίας...

(Πρβλ. ΓΡ.ΣΤΑΘΗ,Η δεκαπεντασύλλαβος υμνογραφία,Αθήναι 1977).

6.- Δοξαστικόν.

Ιδιόμελο τροπάριο,που ψάλλεται στο τέλος ορισμένων ακολουθιών (εσπερινού,λιτής και όρθρου).,ως κατακλείδα της υμνολογίας.Ο όρος προήλθε από τό "Δόξα πατρί καί υἱῷ καί ἁγίῳ πνεύματι",που προηγείται πάντοτε ως προοίμιο της υμνωδίας του δοξαστικού.

Τα ένδεκα δοξαστικά των Κυριακών,γνωστά και ως " ἐωθινά ",είναι ποίημα του αυτοκράτορα Λέοντα ΣΤ'του Σοφού.Τα περισσότερα όμως από τά δοξαστικά των λειτουργικών βιβλίων είναι ανώνυμα ή αποδίδονται σε πολλούς υμνογράφους και υπάρχει μεγάλη σύγχυση στη χειρόγραφη παράδοση.Τα δοξαστικά είναι συνήθως πεζά και συντίθενται από λέξεις και φράσεις των Γραφών ή των (εγκωμιαστικών)πατερικών κειμένων.Ορισμένα όμως είναι έμμετρα και πολλές φορές εντυπωσιάζουν για την εντέλεια της στιχουργικής επεξεργασίας.Ιδού ένα ωραιότατο δοξαστικό του Αγίου Πνεύματος,ποίημα Κοσμά του Μελωδού (έντυπο Πεντηκοστάριο,Δευτέρα του Αγίου Πνεύματος):

Γλῶσσαι ποτέ συνεχύθησαν
διά τήν τόλμαν τῆς πυργοποιίας·
γλῶσσαι δέ νῦν ἐσοφίσθησαν,
διά τήν δόξαν τῆς θεογνωσίας.
Ἐκεῖ κατεδίκασε Θεός
τούς ἀσεβεῖς τῷ πταίσματι,
ἐνταῦθα ἐφώτισε Χριστός
τούς ἁλιεῖς τῷ Πνεύματι.
Τότε κατειργάσθη ἡ ἀφωνία
πρός τιμωρίαν,
ἄρτι καινουργεῖται ἡ συμφωνία
πρός σωτηρίαν
τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Τα παραδείγματα είναι πολλά και θα είχε ενδιαφέρον να συγκεντρωθούν και να μελετηθούν ως στιχουργικές μορφές.

7.- Υπακοή.

Ονομάζεται Υπακοή ένα σύντομο τροπάριο,που αναγινώσκεται (και δεν ψάλλεται ποτέ)κατά την ακολουθία του Όρθρου της Κυριακής, μετά τα ευλογητάρια και πριν από τα αντίφωνα των αναβαθμῶν.Κατά την αρχαία παράδοση της Εκκλησίας,η υπακοή ήταν το τελευταίο μέρος ενός ύμνου,που μετά τον ψάλτη επαναλάμβανε ο λαός,ένα είδος εφυμνίου.Ήδη στο "Παρθένιον " του Μεθοδίου Πατάρων παρατηρήθηκε ότι η φράση "Ἀγνεύω σοι καί λαμπάδας φαεσφόρους κρατοῦσα,νυμφίε, ὑπαντάνω σοι",που επαναλμβάνεται στο τέλος κάθε στροφής,ονομάζε-

ται " υπακοή" .'Οτι πρόκειται για κατάλοιπο των αρχαίων κοντακίων αποδεικνύεται από το γεγονός ότι πολλά από τα τροπάρια,που ονομάζονται "υπακοή" είναι προοίμια ή οίκοι ρωμανικών κοντακίων.

8.- Αντίφωνα.

Στην αρχαία Εκκλησία ονομάζονταν αντίφωνα (μέλη) οι ύμνοι που ψάλλονταν αντιφωνικώς,από τους ψάλτες ή από τους ψάλτες και το λαό.Συνήθως ήταν στίχοι από τους Ψαλμούς του Δαβίδ ή από άλλα βιβλικά κείμενα.Αργότερα δημιουργήθηκαν και άλλα σύντομα μέλη,που ακολουθούσαν τους βιβλικούς στίχους,όπως φαίνεται και σήμερα στα αντίφωνα της θείας Λειτουργίας ("Ταῖς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου..., Σῶσον ἡμᾶς,Υἱέ Θεοῦ...κλπ.).Συνήθως τα αντίφωνα ἀπαρτίζουν τρεις ομάδες,αλλά είναι οπωσδήποτε δύσκολο να προσδιοριστεί η ακριβής σημασία και η εξέλιξη του όρου στη βυζαντινή υμνογραφία και στην τυπική διάταξη των ακολουθιών.Στην Ακολουθία των Παθών λ.χ.(της Μ.Παρακευής),που απηχεί αρχαία παράδοση,ονομάζονται αντίφωνα 15 ομάδες τροπαρίων σε διαφορετικούς ήχους και παραλλαγές,που αναφέρονται στο θείο Πάθος,ενώ στην ακολουθία του Μεγάλου Αποδείπνου άλλοι ύμνοι ονομάζονται αντίφωνα.

9.- Αναβαθμοί.

Ο όρος απαντάται αρχικά στην Π.Διαθήκη και μάλιστα στους Ψαλμούς του Δαβίδ.Δεκαπέντε Ψαλμοί,οι ριθ'(119)-ρλγ'(133) ονομάζονται αναβαθμοί,χωρίς ακόμη να έχει διευκρινιστεί ποιόν εβραϊκό όρο απέδωσαν οι Ο' με την ελληνική λέξη αναβαθμοί.

Σήμερα ονομάζονται αναβαθμοί σύντομα τροπάρια,πού συγκροτούν τρεις ενότητες για κάθε ήχο,και ψάλλονται κατά την ακολουθία του 'Ορθρου των Κυριακών.Είναι οι αναβαθμοί της Οκτωήχου.Από την άποψη του περιεχομένου,οι αναβαθμοί αναφέρονται σε φράσεις και έννοιες των ψαλμικών αναβαθμών,σε μορφή ποιητικού ή στιχουργικού υπομνήματος,καθώς και στο τριαδικό δόγμα της θεότητας.Τα τροπάρια αυτά αποδίδονται στον Θεόδωρο Στουδίτη ή στον αδελφό του Ιωσήφ ή ακόμη και στον Ιωάννη τον Δαμασκηνό.Πιθανότατα όμως πρόκειται για μέλη αρχαία,αν κρίνει κανείς από τις προφανείς ατέλειες στη σύνθεση και στο ρυθμό.

10.- Καταβασίες

Καταβασίες ονομάζονται οι ειρμοί των κανόνων,που ψάλλονται χωρίς τα προσόμοια τροπάρια των αντίστοιχων ωδών κατά την ακολουθία του 'Ορθρου. Η ονομασία προήλθε από την αρχαία συνήθεια,να κατεβαίνουν από τα στασίδια τους οι ψάλτες μετά τη συμπλήρωση των ωδών και να ψάλλουν στο μέσον του ναού σε μέλος αργό τους ειρμούς

των κανόνων από κοινού.Το αρχαίο αυτό ψαλτικό έθος διασώζεται ακόμη στο Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως την 21 Νοεμβρίου,ημέρα κατά την οποία αρχίζουν οι καταβασίες των Χριστουγέννων ("Χριστός γεννᾶται,δοξάσατε...").

11.- Κανόνας.

Βλ. αναλυτικά παραπάνω,σσ.65-72.

12.- Ειρμός.

Βλ. παραπάνω,σσ.65-67.

13.- Κοντάκιον

Βλ. παραπάνω,σσ.25-41.

14.- Κάθισμα

Ονομάζεται αρχικά τμήμα των Ψαλμών,που διαιρείται σε είκοσι καθίσματα. Ήδη στην αρχαία Εκκλησία είχε επικρατήσει η συνήθεια να κάθονται οι πιστοί κατά την ώρα της ανάγνωσης του Ψαλτηρίου και η ονομασία προήλθε από αυτήν τη συνήθεια.Αργότερα ονομάστηκαν καθίσματα τροπάρια που ψάλλονται στην αρχή της ακολουθίας του Όρθρου σε τρεις στάσεις,στο τέλος της στιχολογίας του Ψαλτηρίου.Τα αρχαιότερα καθίσματα είναι αυτόμελα,που αποτέλεσαν τα πρότυπα για νεότερα προσόμοια.

15.- Απολυτίκιον

Τροπάριο που ψάλλεται στο τέλος του εσπερινού ή του όρθρου, κατα την απόλυση δηλαδή της σχετικής ακολουθίας.Υπάρχουν τα απολυτίκια των οκτώ ήχων,που ψάλλονται κατά τους εσπερινούς και τους όρθρους των Κυριακών,αλλά υπάρχουν και απολυτίκια των δεσποτικών και θεομητορικών εορτών,καθώς και των εορτών των αγίων.

Τα απολυτίκια είναι αρχαιότατοι ύμνοι,που παρουσίαζαν με συντομία το περιεχόμενο της εορτής,όπως λ.χ. το "Χριστός ἀνέστη...". Η γραμματική προέλευση του όρου δεν έχει ακόμη εξακριβωθεί.Η υπόθεση ότι προέρχεται από τό επίθετο "απολυτίκιος"(ύμνος) είναι πιθανή,αλλά δεν επιβεβαιώνεται από τη χειρόγραφη παράδοση.

16.- Λοιποί όροι.

Μια μεγάλη σειρά υμνολογικών όρων οφείλει την προέλευσή της σε λέξεις ή φράσεις βιβλικών στίχων,που προηγούνται των τροπαρίων. Έτσι έχουμε τα "Ευλογητάρια " ,από το στίχο "Εὐλογητός εἶ,Κύριε", τα " Ανοιξαντάρια " από το στίχο "ἀνοίξαντός σου τήν χεῖρα..." τοῦ ργ'(103) ψαλμού,τα"κεκραγάρια",από το "Κύριε ἐκέκραξα...),τα "πασαπνοάρια " από το "Πᾶσα πνοή " κλπ.

"Μεγαλυνάρια" ονομάζονται συνήθως σύντομα τροπάρια,που συμψάλλονται με τα τροπάρια της θ'ωδής των κανόνων μεγάλων δεσποτικών και θεομητορικών εορτών.Τα τροπάρια αυτά αρχίζουν συνήθως με τη φράση "Μεγάλυνον,ψυχή μου" ,από την οποία προήλθε και ο όρος "μεγαλυνάρια".Ιδού χαρακτηριστικά μεγαλυνάρια του Πάσχα και των Χριστουγέννων :

Μεγάλυνον,ψυχή μου,τόν έξαναστάντα
τριήμερον έκ τάφου,Χριστόν τόν ζωοδότην.

Μεγάλυνον,ψυχή μου,τόν έν τῷ σπηλαίῳ
τεχθέντα βασιλέα.

Μεγάλυνον,ψυχή μου,τήν τιμιωτέραν
καί ένδοξοτέραν τῶν ἄνω στρατευμάτων.

"Στιχηρά " ονομάζονται γενικά τα τροπάρια των οποίων προηγούνται ψαλμικοί στίχοι.Τα στιχηρά τροπάρια του 'Ορθρου λέγονται "αίνοι" (στιχηρά των αίνων),γιατί προηγούνται οι στίχοι" Πᾶσα πνοή αίνεσάτω τόν Κύριον,αίνεῖτε τόν Κύριον έκ τῶν οὐρανῶν...". Τα στιχηρά του εσπερινού ονομάζονται εσπέρια (στιχηρά).'Αλλα στιχηρά στο τέλος των ακολουθιών εσπερινού και όρθρου ονομάζονται "απόστιχα" (από στίχου).

17.- Ο Επιτάφιος θρήνος.

Ιδιαίτερα μελωδικά και συγκινητικά είναι τα σύντομα τροπάρια που ψάλλονται το εσπέρας της Μ.Παρασκευής (= στον 'Ορθρο του Μ. Σαββάτου) μετά την θ'ωδή του Κανόνα και πριν από τα Ευλογητάρια. Είναι οργανωμένα σε τρεις στάσεις ,που αρχίζουν :

α'στάση : 'Η ζωή έν τάφῳ κατετέθης,Χριστέ,
καί ἀγγέλων στρατιαί ἐξεπλήττοντο,
συγκατάβασιν δοξάζουσαι τήν σήν.

β'στάση 'Αξιόν έστι μεγαλύνειν σε τόν ζωοδότην,
τόν έν τῷ σταυρῷ τάς χεῖρας ἐκτείναντα
καί συντρίψαντα τό κράτος τοῦ ἐχθροῦ.

γ'στάση Αἱ γενεαί πᾶσαι ὕμνον τῇ ταφῇ σου
προσφέρουσι,Χριστέ μου.

Τα τροπάρια αυτά ονομάζονται Επιτάφιος θρήνος ,καθώς αναφέρονται στην ταφή του Κυρίου.Υμνολογούν το θείο πάθος και προεξαγγέλλουν την ανάσταση,γι'αυτό και το εγκωμιαστικό στοιχείο είναι ιδιαίτερα πλούσιο.Συνήθως ονομάζονται και εγκώμια,μολονότι πολλοί μελετητές απορρίπτουν αυτόν τον όρο,γιατί εγκώμια απευθύνονται μόνο στους ανθρώπους,όχι στον θεό,στον οποίο απευθύνονται ύμνοι.

Ο Ν.Β.Τωμαδάκης (Βυζαντινή Υμνογραφία και ποίησις,σ.78) παρατηρεί : " Από απόψεως πρωτοτυπίας,είναι αμφίβολον αν τα εγκώμια είναι τι άλλο από απηχήσεις προγενεστέρας υμνογραφίας.Συνήθως όμως η επιλογή των λεηλατουμένων ενδόξων συγγραφέων έγινε μετά τοσαύτης τέχνης και τοιαύτης αισθήσεως,ώστε κατέστησε τα εγκώμια είδος τι λειμωναρίου ή ανθολογίου ποιητικού,γέμοντος ωραίων εικόνων,μεγαληγορίας,συγκινητικών εκφράσεων,προκαλούντος δε την άφατον θλίψιν του πιστού επί τη προσκαίρω δύσει του μη δύοντος ηλίου ή απωλεία του γλυκέος έαρος της Ζωής,του φωτός των οφθαλμών της Παρθένου. Άγγελοι,άνθρωποι,προφήται,πτηνά,ευγενή ζώα,αστέρες και η άλλη άψυχος φύσις.ουράνια και επίγεια συμπονούν επί τω θανάτῳ,συγκλονίζονται επί τῳ φρικτώ θεάματι του ενταφιασμού της Ζωής. Αλλ'ο Θεός ο ών η Ζωή και η Ανάστασις μέλλει να εγερθή ταχέως και αι Μυροφόροι γυναίκες προχωρούν ήδη προς το μνήμα,του οποίου τον λίθον θα αποκυλίση ο Άγγελος.Ο Ελληνισμός ,ο από παναρχαίων χρόνων θρηνήσας την νεότητα του Αδώνιδος,εύρε κατά την ελληνίζουσαν παλιολόγειον περίοδον εαυτόν εις την επιτάφιον αυτήν ακολουθίαν του χειμώνος,ψαλλομένην κατά τον ουδόν της ανοίξεως.Τούτο ερμηνεύει διατί ανθρωπίνως η συγκίνησις των μαζών είναι μεγάλη και η ψυχική συμμετοχή πλήρης κατά την τελετήν της κηδείας του Ιησού. Άνθρωπος και αυτός,νέος και ωραίος υπέρ πάντας βροτούς,εδοκίμασε την αναπόφευκτον μοίραν του θανάτου.Αλλ'αυτός έδωκεν εις ημάς και την ελπίδα της Αναστάσεως,την οποίαν ανθρωπίνως ημείς δεν ηδυνάμεθα να έχωμεν.Ούτως επεστρέψαμεν εις την ψυχολογίαν των εις το πάθος ύμνων Ρωμανού του Μελωδού,προ πολλού εκβληθέντων εκ των ακολουθιών. Άλλωστε τα απηχήματα του ρωμανικού θρήνου δεν είναι σπάνια εις τα εγκώμια ".

Τα εγκώμια του Επιταφίου είναι ίσως και το τελευταίο υμνογραφικό είδος,που δημιουργήθηκε στο Βυζάντιο.Πότε ακριβώς και από ποιόν συντέθηκαν δεν είναι ακριβώς γνωστό.Οι μελετητές πιστεύουν ότι εμφανίστηκαν τον 13ο αιώνα.Σε Τυπικό των Ιεροσολύμων του 1122 δεν υπάρχουν,ενώ έχουμε σαφείς ενδείξεις για τη χρήση τους στα μέσα του 14ου αιώνα.

Προσωπικά πιστεύω ότι είναι πολύ παλαιότερα από όσο δέχονται οι μελετητές.Ο μητροπολίτης Ρόδου Νείλος (ιδ'αιώνας),στον οποίο ο Σωφρόνιος Ευστρατιάδης αποδίδει την εύρεση του είδους,είναι απλώς ένας από τους πολλούς μιμητές.Στα χειρόγραφα υπάρχουν πολλές ανώνυμες συλλογές,που περιέχουν εκατοντάδες τροπάρια πολύ διαφορετικά από τα γνωστά σε χρήση στα λειτουργικά βιβλία,όμοια όμως στιχουργικά και μουσικά. Το γεγονός εντούτοις ότι ο Ιάκωβος αρχι-

επίσκοπος Βουλγαρίας Ιάκωβος (ιγ'αιώνας) συνέθεσε εγκώμια στην Κοίμηση της Θεοτόκου,προσόμοια προς το"Ἡ Ζωή ἐν τάφῳ..." είναι σαφέστατη ένδειξη ότι το είδος μπορεί να ανάγεται στον 12ο αιώνα.Μια συστηματική έρευνα στα χειρόγραφα ίσως οδηγήσει στη λύση του προβλήματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : W.CHRIST-M.PARANIKAS,Anthologia Graeca Carminum Christianorum,Lipsiae 1871 (αναστατική επανέκδοση Hildesheim 1963).Π.ΤΡΕΜΠΕΛΑ,Εκλογή Ελληνικής Ορθοδόξου Υμνογραφίας,Αθήναι 1949.Ν.Β.ΤΩΜΑΔΑΚΗ,Η βυζαντινή Υμνογραφία και Ποίησις,ήτοι Εισαγωγή εις την Βυζαντινήν Φιλολογίαν,τ.Β',Αθήναι 1965[3].J.B.PITRA, Hymnographie de l' Eglise Byzantine,Rome 1867. E.WELLESZ,A History of Byzantine Music and Hymnography, Oxford 1980[2]. J.SZÖVÉRFFY,A Guide to Byzantine Hymnography,Leyden ,1978.II,1979 .Α.ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ,Λειτουργικοί όροι, " Αθηνά " Μ',1928,σσ. 60-87. ΘΗΕ, passim.

Α Ν Θ Ο Λ Ο Γ Ι Α

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ ΚΑΙ ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΑΣ

Α΄

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

1. ΚΛΗΜΗΣ Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ (+ πρίν άπό τό 215 μ.Χ.)

Ι

"Υμνος " είς τόν Παιδαγωγόν"

Σοί τόνδε κάγώ,παιδαγωγέ,προσφέρω
λόγοισι πλέξας στέφανον έξ άκηράτου
λειμῶνος,ἡμῖν οὗ παρέσχου τάς νομάς,
ὡς έργάτις μέλιττα χωρίων άπο
βλάστην τρυγῶσα,χρηστόν έκ σίμβλων πόνον,
κηρόν δίδωσι τόν γλυκύν τῷ προστάτῃ.
Εί καί βραχύς δ΄έγώ τις,οίκέτης γε σός·
δεῖ γάρ σε τοῖς σοῖς εύλογεῖν θεσπίσμασιν·
άναξ βροτῶν μέγιστε,τῶν καλῶν δοτήρ,
έσθλῶν χορηγέ καί τό πᾶν κτίσας ,πάτερ,
ὅς ούρανόν τε καί τόν ούρανοῦ μόνος
κόσμον τέθεικας,άρμόσας θείῳ λόγῳ·
ἔδειξας αὐτός ἡμέραν τε καί φάος
καί τόν πολοῦσιν ἄστρα νημερτῆ δρόμον,
είπών θ΄, ὅποι γῆ καί θάλασσα προσμένοι,
τροπῶν τε καιρόν εύστόχως δήσας κύκλῳ,
ἔαρ τε καί χειμῶνα καί θέρος πάλιν
τοῦ τε μετοπώρου τάξιν έξηρτισμένην,
ὅλον τε κόσμον έξ άκοσμίας κτίσας
ὕλης άμόρφου καί τό πᾶν κατήρτισας,
αὐτός ζοήν τε καί καλῶς άεί βιοῦν
χάριν τε τήν σήν άσφαλῶς πάρασχέ μοι
ποιεῖν τε τάς σάς καί λέγειν θείας γραφάς,
αίνεῖν άεί σέ καί τόν έκ σοῦ πάνσοφον,
τόν σοί συνόντα καί παρόντα σοί λόγον.
Μή μοι δέ πενίαν μηδέ μήν πλοῦτον δίδου,
τάξιν δέ τοῦ δέοντος αὐταρκεστάτην,
πάτερ,παράσχου καί καλόν βίου τέλος.

(Κατά τήν ἔκδοση : O t t o S t ä h l i n ,Clemens Alexandrinus.I. Protrepticus und Paedagogus,Berlin 1972^{3},339-340).

II

Ὕμνος τῶν παίδων

Στόμιον πώλων ἀδαῶν,
πτερόν ὀρνίθων ἁπλανῶν,
οἶαξ νηῶν ἀτρεκής,
ποιμήν ἀρνῶν βασιλικῶν·
τούς σούς ἀφελεῖς
παῖδας ἄγειρον,
ἀίνειν ἁγίως,
ὑμνεῖν ἀδόλως
ἀκάκοις στόμασιν
παίδων ἡγήτορα Χριστόν.
Βασιλεῦ ἁγίων,
λόγε πανδαμάτωρ
πατρός ὑψίστου,
σοφίας πρύτανι,
στήριγμα πόνων
αἰωνοχαρές,
βροτέας γενεᾶς
σῶτερ Ἰησοῦ,
ποιμήν,ἀροτήρ,
οἶαξ,στόμιον,
πτερόν οὐράνιον
παναγοῦς ποίμνης,
ἁλιεῦ μερόπων
τῶν σῳζομένων
πελάγους κακίας,
ἰχθῦς ἀγνούς
κύματος ἐχθροῦ
γλυκερῇ ζωῇ δελεάζων.
Προβάτων λογικῶν
ποιμήν ἅγιε,
ἡγοῦ,βασιλεῦ,
παίδων ἀνεπάφων·
ἴχνια Χριστοῦ
ὁδός οὐρανία.

Λόγος ἀέναος,
αἰών ἅπλετος,

φῶς ἀίδιον,
ἐλέους πηγή,
ῥεκτήρ ἀρετῆς,
σεμνῇ βιοτῇ
θεόν ὑμνούντων.
Χριστέ Ἰησοῦ,
γάλα οὐράνιον
μαστῶν γλυκερῶν
νύμφης χαρίτων
σοφίας τῆς σῆς,
ἐκθλιβόμενον.
Οἱ νηπίαχοι
ἁταλοῖς στόμασιν
ἁτιταλλόμενοι,
θηλῆς λογικῆς
πνεύματι δροσερῷ
ἐμπιπλάμενοι,
αἴνους ἀφελεῖς,
ὕμνους ἁτρεκεῖς
βασιλεῖ Χριστῷ,
μισθούς ὁσίους
ζωῆς διδαχῆς,
μέλπωμεν ὁμοῦ.
Πέμπωμεν ἁπλῶς
παῖδα κρατερόν,
χορός εἰρήνης
οἱ χριστόγονοι,
λαός σώφρων,
ψάλλωμεν ὁμοῦ
θεόν εἰρήνης.

(Κατά τήν ἔκδοση: C l. M o n d é s e r t - C h. M a t r a y - H.I.M a r r o u, Clément d' Alaxandrie,Le Pédagogue.III.Paris 1970 (= Sources Chrétiennes,No 158), pp.192-203).

2. ΓΝΩΣΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

Ψαλμός τῶν Ναασσηνῶν

Νόμος ἦν γενικός τοῦ παντός ὁ πρώτιστος νόος·
τό δέ δεύτερον ἦν τοῦ πρωτοτόκου τό χυθέν χάος.
Τριτάτη δ'ἔλαχεν ἐργαζόμενον ψυχή νόμον·
διά τοῦτ' ἐλαφρόν μορφάν περικειμένη
κοπιᾷ θανάτῳ μελέτημα κρατουμένη·
ποτέ μέν βασιλείαν ἔχουσα βλέπει τό φῶς,
ποτέ δ'εἰς ἔλεον ἐρριμμένη κλάει·
ποτέ δέ χαίρει,ποτέ δέ κρίνεται·
ποτέ δέ θνήσκει,ποτέ δέ γίνεται.
'Ανέξοδον ἡ μελέα κακῶν
λαβύρινθον ἐσῆλθε πλανωμένη·
εἶπεν δ''Ιησοῦς· ἐσόρα,πάτερ,
ἄθλημα κακῶν τόδ'ἐπί χθόνα
ἀπό σῆς πνοιῆς ἀποπλάζεται·
ζητεῖ δέ φυγεῖν τό πικρόν χάος,
κούκ οἶδεν ὅπως διελεύσεται·
τούτου με χάριν πέμψον,πάτερ·
σφραγῖδας ἔχων καταβήσομαι,
αἰῶνας ὅλους διοδεύσω,
μυστήρια πάντα δ'ἀνοίξω,
μορφάς δέ θεῶν ἐπιδείξω·
τά κρυπτά τε τῆς ἁγίας ὁδοῦ,
γνῶσιν καλέσας,παραδώσω.

(Κατά τήν ἔκδοση : W. C h r i s t - M. P a r a n i k a s, Anthologia Graeca Carminum Christianorum,Lipsiae 1871,32-33).

3.ΜΕΘΟΔΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΟΛΥΜΠΟΥ, ΠΑΡΘΕΝΙΟΝ

'Αποσπάσματα

'Υπακοή 'Αγνεύω σοι καί λαμπάδας φαεσφόρους
κρατοῦσα,νυμφίε,ὑπαντάνω σοι.

Ψαλμός "Ανωθεν,παρθένοι,βοῆς
ἐγερσίνεκρος ἦχος ἦλθε νυμφίῳ λέγων
πασσυδί ὑπαντάνειν λευκαῖσιν ἐν στολαῖς
καί λαμπάσι πρός ἀντολάς·ἔγρεσθε πρίν φθάσῃ
μολεῖν εἴσω θυρῶν ἄναξ.
'Αγνεύω σοι καί λαμπάδας φαεσφόρους
κρατοῦσα,νυμφίε,ὑπαντάνω σοι.

Βροτῶν πολυστένακτον ὅλβον ἐκφυγοῦσα καί
βίου τρυφῆς ἀδονᾶς τ'ἔρωτα σαῖς ὑπ'ἀγκάλαις
ζωηφόροις ποθῶ σκέπεσθαι καί βλέπειν τό σόν
κάλλος διηνεκῶς,μάκαρ.
'Αγνεύω σοι.....

Γάμων λιποῦσα θνητά λέκτρα καί δόμον,
ἄναξ,διά σέ πολύχρυσον,ἦλθον ἀσπίλοις
ἐν εἵμασιν,ὅπως φθάσω κἀγώ πανολβίων
θαλάμων εἴσω σύν σοί μολεῖν.
'Αγνεύω σοι.....

.....

'Ελαθόμην πάτρας ποθοῦσα σήν χάριν,Λόγε,
ἐλαθόμην τε παρθένων ὁμηλίκων χορούς
μητρός τε καί γένους φρύαγμα·πάντα γάρ σύ μοι
αὐτός σύ,Χριστέ,τυγχάνεις.
'Αγνεύω σοι....

"Υμνοις,μάκαιρα θεόνυμφε,θαλαμηπόλοι
αἱ σαί γεραίρομέν σε νῦν,ἄθικτε παρθένε,
'Εκκλησία χιονόσωμε,κυανοβόστρυχε,
σῶφρον,ἄμωμ', ἐρασμία.
'Αγνεύω σοι....

"Ω τάς ἀχράντους οὐρανοῦ,μάκαρ,ναίων ἕδρας,
ἄναρχε,πάντα συγκροτῶν αἰωνίῳ κράτει,
δέξαι σύν παιδί σῷ,πάρεσμεν,ἔνδον εἰς ζωῆς
πύλας,πάτερ καί ἡμέας.
'Αγνεύω σοι...

(Κατά τήν ἔκδοση H. M u s u r i l l o, Méthode d'Olympe, Le Banquet,Paris 1963,(= SC 95),310-320).

4. ΑΠΟΛΛΙΝΑΡΙΟΣ ΛΑΟΔΙΚΕΙΑΣ (περίπου 310-390)

Παράφραση τοῦ Α΄ψαλμοῦ

Ὄλβιος οὐ πεπόρευται δυσσεβέων ἑνί βουλῇ
οὐδ΄ἴχνος ἑστήριξεν ἁλιτροτάτοισι κελεύθοις
οὐδ΄ὁλοῇς ἕδρῃσιν ἐφίζετο λυμαντήρων,
ἀλλ΄ἔχεν ἠιθέῳ κραδίην συμφράδμονα θεσμῷ,
θεσπέσιον νύκτας τε καί ἤματα θεσμόν ἀείδων.
Ἔσσεται οἷάπερ ἔρνος ἐφ΄ὑδρηλοῖσι κελεύθοις,
καίριον ἀντέλλον σφέτερον μελιηδέα καρπόν,
νωλεμέως φύλλοισιν ἀκειρεκόμοισι τεθηλός.
Πάντα οἱ ἰθύνοιτο κατά χρέος ὅσσα τελέσσει.
Οὐ τοῖοι γεγάασιν ἀτάσθαλοι,οὔποτε τοῖοι.
Ἀλλά κόνει ἵκελοι,τήν ῥα χθονός ὤλεσ΄ἀήτης.
Τοὔνεκεν εἰς κρίσιν οὐδέποτ΄ἀνστήσονται ἀλεῖται,
οὐδ΄ἄρ΄ἁμαρτίνοοι πινυτῶν βουλῇσι δικαίων.
Οὕνεκεν εὐαγέων βασιλεύς πάτον οἵδε δικαίων.
Τοὔνεκα δυστήνων γενεή προθέλυμνος ὀλεῖται.

Τό πρωτότυπο κατά τή Μετάφραση τῶν Ο΄ :

1. Μακάριος ἀνήρ,ὅς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν
καί ἐν ὁδῷ ἁμαρτωλῶν οὐκ ἔστη
καί ἐπί καθέδραν λοιμῶν οὐκ ἐκάθισεν,
2 ἀλλ΄ἤ ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου τό θέλημα αὐτοῦ,
καί ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ μελετήσει ἡμέρας καί νυκτός
3 καί ἔσται ὡς τό ξύλον τό πεφυτευμένον παρά τάς
διεξόδους τῶν ὑδάτων,
ὅ τόν καρπόν αὐτοῦ δώσει ἐν καιρῷ αὐτοῦ
καί τό φύλλον αὐτοῦ οὐκ ἀπορρυήσεται
καί πάντα,ὅσα ἄν ποιῇ,κατευοδωθήσεται.
4 Οὐχ οὕτως οἱ ἀσεβεῖς,οὐχ οὕτως,
ἀλλ΄ἤ ὡς ὁ χνοῦς,ὃν ἐκριπτεῖ ὁ ἄνεμος
ἀπό προσώπου τῆς γῆς.
5 Διά τοῦτο οὐκ ἀναστήσονται οἱ ἀσεβεῖς ἐν κρίσει
οὐδέ ἁμαρτωλοί ἐν βουλῇ δικαίων·
6 ὅτι γινώσκει Κύριος ὁδόν δικαίων,
καί ὁδός ἀσεβῶν ἀπολεῖται.

(Τό κείμενο τῆς παράφρασης τοῦ Ἀπολλιναρίου κατά τήν ἔκδοση:
A. L u d w i c h ,Apolinarii metaphrasis psalmorum,Lipsiae 1912).

5. ΝΟΝΝΟΣ Ο ΠΑΝΟΠΟΛΙΤΗΣ (περί τό 400 μ.Χ.)

Παράφραση τοῦ Κατά Ἰωάννην Εὐαγγελίου
(Ἀπόσπασμα, Ἰωάνν. 20,19-29)

Καί σκιερήν ὅτε γαῖαν ὅλην ἐμέλαινεν ὁμίχλη,
ἀκλινέες δέ θύρετρα συνεκλήισαν ὀχῆες,
ὀππόθι φωλεύοντες ἐναυλίζοντο μαθηταί,
ὡς πτερόν ἡέ νόημα μετάρσιος εἰς μέσον ἔστη
μιτρωθείς ἑτάροισι καί ἔννεπε· Σύννομος ὑμῖν
εἰρήνη.Καί ἄελπτον ἔπος βραχύ τοῦτο βοήσας,
δεῖξε πόδας καί χεῖρας ὁμηγερέεσσι μαθηταῖς
ἠλοτύπους,πλευρήν τε νεούτατον ὄψιφανῆ δέ
κοίρανον ἀθρήσαντες ἐγήθεον αὖθις ἑταῖροι.
Καί σφιν Ἄναξ ἀγόρευε τό δεύτερον ὀξέϊ μύθῳ·
Εἰρήνη πάλιν ὔμμι καί ὡς τετράζυγι κόσμῳ
πέμψεν ἐμός γενέτης με,καί ὑμέας αὐτό ἰάλλω.
Εἶπε καί ἀμβροσίων στομάτων φύσημα τιταίνων,
χεῖλος ἀναπτύξας βιοτήσιον,εἶπε μαθηταῖς·
Ἁγνόν πνεῦμα δέχεσθε·καί ὧν μερόπων ἑνί γαίῃ
δυσσεβίην ἀφέητε,βιοπλανές ἄχθος ἀνάγκης,
ἀμπλακίης ἄμνηστος ἐπουρανίη λύσις ἔσται·
ὧν δέ πάλιν κρατέοιτε βροτῶν ἀλιτήριον ἄτην,
ἔργα βίου σφαλεροῖο μένει πεπεδημένα δεσμῷ ...

Ἰδού καί ἡ σχετική εὐαγγελική περικοπή :
" Οὔσης ὀψίας τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων,καί τῶν θυρῶν κεκλεισμένων ὅπου ἦσαν οἱ μαθηταί συνηγμένοι διά τόν φόβον τῶν Ἰουδαίων,ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς καί ἔστη εἰς τό μέσον καί λέγει αὐτοῖς· Εἰρήνη ὑμῖν.Καί τοῦτο εἰπών ἔδειξεν αὐτοῖς τάς χεῖρας καί τήν πλευράν αὐτοῦ.Ἐχάρησαν οὖν οἱ μαθηταί ἰδόντες τόν Κύριον.Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς πάλιν· Εἰρήνη ὑμῖν·καθώς ἀπέσταλκέ με ὁ πατήρ,κἀγώ πέμπω ὑμᾶς.Καί τοῦτο εἰπών ἐνεφύσησε καί λέγει αὐτοῖς· Λάβετε Πνεῦμα Ἅγιον.Ἄν τινων ἀφῆτε τάς ἁμαρτίας,ἀφίενται αὐτοῖς· ἄν τινων κρατῆτε, κεκράτηνται...".

6 .- ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΣ (329/30-390)

1

Ὕμνος εἰς Θεόν

Ὦ πάντων ἐπέκεινα· τί γάρ θέμις ἄλλο σε μέλπειν;
πῶς λόγος ὑμνήσει σε; σύ γάρ λόγῳ οὐδενί ῥητός.
Πῶς νόος ἁθρήσει σε ; σύ γάρ νόῳ οὐδενί ληπτός,
μοῦνος ἐών ἄφραστος,ἐπεί τέκες ὅσσα λαλεῖται,
μοῦνος ἐών ἄγνωστος,ἐπεί τέκες ὅσσα νοεῖται.
Πάντα σε καί νοέοντα καί μή νοέοντα γεραίρει
ξυνοί γάρ τε πόθοι,ξυναί δ'ὠδῖνες ἁπάντων
ἀμφί σε,σοί δέ τά πάντα προσεύχεται·εἰς σέ δέ πάντα
σύνθεμα σόν νοέοντα λαλεῖ σιγώμενον ὕμνον.
Σοί ἕνι πάντα μένει· σύ δ'ἄθρόα πάντα θεάζεις
καί πάντων τέλος ἐσσί,καί εἷς καί πάντα καί οὐδείς,
οὐχ ἕν ἐών,οὐ πάντα·πανώνυμε,πῶς σε καλέσω
τόν μόνον ἀκλήϊστον,ὑπερνεφέας δέ καλύπτρας
τίς νόος οὐρανίδης εἰσδύσεται; ἵλαος εἶης·
ὦ πάντων ἐπέκεινα,τί γάρ θέμις ἄλλο σε μέλπειν;

(Ἔπη Θεολογικά ΚΘ', Migne,PG 37,507)

2

Ὕμνος εἰς Χριστόν
μετά τήν σιωπήν ἐν τῷ Πάσχα

Χριστέ ἄναξ,σέ πρῶτον,ἐπεί λόγον ἠέρι δῶκα,
δηναιόν κατέχων,φθέγξομ'ἀπό στομάτων,
ἀγνοτάτου ἱερῆος ἀγνόν θύος,εἰ θέμις εἰπεῖν,
τόνδε λόγον προχέων ἠμετέροιο νόου.
Πατροφανές μεγάλοιο νόου λόγε,φέρτερε μύθου,
φωτός ἀκροτάτου φῶς ἄκρον,οἱόγονε,
εἰκών ἀθανάτοιο πατρός καί σφρηγίς ἀνάρχου,
πνεύματι τῷ μεγάλῳ συμφαές,εὐρυμέδον,
αἰῶνος πείρημα,μεγακλεές,ὁλβιόδωρε,
ὑψίθρον',οὐράνιε,πανσθενές ἄσθμα νόου,
νωμητά κόσμοιο,φερέσβιε,δημιοεργέ
ὄντων,ἐσσομένων· σοί γάρ ἅπαντα πέλει,
ὅς κόσμοιο θέμεθλα,καί ὁπόσσα ἐστί,θέλοντος
δησάμενος φορέεις νεύμασιν ἁπλανέως.

Σοί μέν,ἄναξ,Φαέθων ὑψίδρομος ἄστρα καλύπτει,
κύκλον ὑπερτέλλων ἔμπυρον,ὡς σύ νόας,
σοί ζώει φθινύθει τε ἀμοιβαδίς ὄμμα τό νυκτός,
μήνη πλησιφαής αὖθις ἐπερχομένη.
Σοί δέ ζωοφόρος τε κύκλος καί μέτρα χορείης
ὥραις μέτρα φέρει ἤπια κιρναμέναις,
ἁπλανέες τε πλάνοι τε παλίμπορον ἀΐσσοντες
ἀστέρες ἠγαθέης εἰσί λόγοι σοφίης...
Σήμερον ἐκ νεκύων Χριστός μέγας,οἷσιν ἐμίχθη,
ἔγρετο καί θανάτου κέντρον ἀπεσκέδασε
καί ζοφερούς πυλεῶνας ἀμειδήτου Ἄϊδαο
ῥήξατο και ψυχαῖς δῶκεν ἐλευθερίην...
Σήμερον ἦχον ἔπνευσα μεμυκότα χείλεα σιγῇ
λύσας,ἀλλά μ'ἔχεις ὑμνοπόλον κιθάρην.
Νῷ νόον ἔνδον ἔρεξα,Λόγῳ λόγον·αὐτάρ ἔπειτα
ῥέξω και μεγάλῳ πνεύματι,ἦν ἐθέλῃ .

(Ἔπη Ἱστορικά ΛΗ',PG 37,1325)

3

Περί τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως

Χθιζός ἐμοῖς ἀχέεσσι τετρυμένος,οἷος ἀπ'ἄλλων
ἤμην ἐν σκιερῷ ἄλσεϊ,θυμόν ἔδων.
Καί γάρ πως φιλέω τόδε φάρμακον ἐν παθέεσσιν,
αὐτός ἐμῷ θυμῷ προσλαλέειν ἀκέων.
Αὖραι δ'ἐψιθύριζον ἀμ'ὀρνιθέεσσιν ἀοιδοῖς
καλόν ἀπ'ἀκρεμόνων κῶμα χαρζόμεναι,
καί μάλα περ θυμῷ κεκαφηότι.Οἱ δ'ἀπό δένδρων
στηθομελεῖς,λιγυροί,ἠελίοιο φίλοι,
τέττιγες λαλαγεῦντες ὅλον κατεφώνεον ἄλσος.
Πάρ δ'ὕδωρ ψυχρόν ἐγγύς ἐκλυζε πόδας,
ἦκα ῥέον δροσεροῖο δι'ἄλσεος.Αὐτάρ ἔγωγε
τώς ἐχόμην κρατερῶς ἄλγεος,ὡς ἐχόμην.
Τῶν μέν ἄρ'οὐκ ἀλέγιζον,ἐπεί νόος,εὖτε πυκασθῇ
ἄλγεσιν,οὐκ ἐθέλει τέρψιος ἀντιάειν.
Αὐτός δέ στροφάλιγξιν ἐλισσομένοιο νόοιο
τοίην ἀντιπάλων δῆριν ἔχων ἐπέων:

Τίς γενόμην; τίς δ'εἰμί; τί δ'ἔσομαι; οὐ σάφα οἶδα
Οὐδέ μέν ὅστις ἐμοῦ πλειότερος σοφίην.
Ἀλλ'αὐτός νεφέλῃ κεκαλυμμένος ἔνθα καί ἔνθα
πλάζομαι οὐδέν ἔχων,οὐδ'ὄναρ,ὃν ποθέω.
Πάντες γάρ χθαμαλοί καί ἀλήμονες,οἷσι παχείης
σαρκός ἐπικρέμαται κυανέη νεφέλη.
Κεῖνος δ'ἐστίν ἐμεῖο σοφώτερος,ὅς πλέων ἄλλων
ἤπαφεν ἧς κραδίης ψεῦδος ἑτοιμολόγον.
Εἰμί.Φράζε τί τοῦτο; Τό μέν παρέθρεξεν ἐμεῖο,
ἄλλο δέ νῦν τελέθω,ἀλλ'ἔσομ',εἴ γ'ἔσομαι.
Ἔμπεδον οὐδέν· ἔγωγε ῥόος θολεροῦ ποταμοῖο
αἰέν ἐπερχόμενος,ἑσταός οὐδέν ἔχων...
Οὐδέν ἔφυν.Τί κακοῖσι δαμάζομαι,ὥς τι πεπηγός;
Τοῦτο γάρ ἠμερίων ἄτροπόν ἐστι μόνον,·
συμφυές,ἀστυφέλικτον,ἀγήραον.Ἐξότε κόλπων
μητρός ὀλισθήσας πρῶτον ἀφῆκα δάκρυ,
ὀσσατίοις,οἷοις τε συναντήσασθαι ἔμελλον
πήμασι,δακρυχέων πρίν βιότοιο θίγω!...
Ἀδρανίη,πενίη τε,τόκος ,μόρος,ἔχθος,ἀλιτροί,
θῆρες ἀλός,γαίης,ἄλγεα,πάντα βίος...
Τίπτ'ἀγαθόν βιότοιο;Θεοῦ φάος;Ἀλλ'ἄρα καί τοῦ
εἴργει με φθονερή καί στυγερή σκοτίη...
Ἴλαθί μοι,βασίλεια κεδνή,Τριάς,οὐδέ σύ πάμπαν
γλῶσσαν ἐφημερίων ἔκφυγες ἀφραδέων .

(Ἔπη Θεολογικά ΙΔ', PG 37, 753-765)

4

Περί ζωῆς τῆς ἀνθρωπίνης

Ὁ χοῦς,ὁ πηλός,ἡ παλίνστροφος κόνις.
Τῇ γῇ γάρ ἡ γῆ συμβιβάζεται πάλιν
καί σπαργανοῦται τῷ γεώδει σπαργάνῳ
καί χοῦς πάλιν πρόεισιν ὥσπερ ἡ κόνις,
ἣν ἡ βιαία συστροφή τῶν πνευμάτων
πρός ὕψος ἐξαίρουσα συστέλλει κάτω.
Οὕτω γάρ ἡμῶν τόν πολύστροφον βίον
αἱ τῶν πονηρῶν πνευμάτων καταιγίδες
πρός ὕψος ἐξαίρουσι καί δόξαν νόθον·

αὖθις δὲ χοῦς κάτεισι καὶ μένει κάτω,
ἕως ὁ τοῦ κτίσαντος ἁρμόσῃ λόγος
τῶν συνδεθέντων τὴν ἀναγκαίαν λύσιν.
Νῦν δὲ προκύψας,ὥσπερ ἔκ τινος βάθους,
ὁ χοῦς ὁ θείᾳ πνευματωθεὶς εἰκόνι,
καὶ τὰς γεώδεις ἐκβοᾷ τραγῳδίας
καὶ τὸν γελᾶν δοκοῦντα δακρύει βίον.

(Ἔπη Ἠθικά ΙΗ',PG 37,786-787)

5

Περὶ τῆς αὐτῆς

Τροχός τις ἐστὶν ἀστάτως πεπηγμένος
ὁ μικρὸς οὗτος καὶ πολύτροπος βίος.
Ἄνω κινεῖται καὶ περισπᾶται κάτω·
οὐχ ἵσταται γάρ,κἂν δοκῇ πεπηγέναι.
Φεύγων κρατεῖται,καὶ μένων ἀποτρέχει.
Σκιρτᾷ δὲ πολλά,καὶ τό φεύγειν οὐκ ἔχει.
Ἕλκει,καθέλκει τῇ κινήσει τὴν στάσιν.
Ὡς οὐδὲν εἶναι τὸν βίον διαγράφων,
ἢ καπνόν ἢ ὄνειρον ἢ ἄνθος χλόης

(Ἔπη Ἠθικά ΙΘ',PG 37,787-788)

6

Περὶ τῶν τοῦ βίου ὁδῶν

Τίς,πόθεν ἐς βίον ἦλθον;ἐπεί δέ με γαῖα καθέξει,
τίς πάλιν ἐκ κόνιος ἔσσομ'ἀνιστάμενος;
Πῇ δέ φέρων στήσει με Θεός μέγας; ἦ ῥα σαώσει
ἔνθεν ἀναστήσας εὔδιον ἐς λιμένα;
Πολλαί μέν βιότοιο πολυτλήτοιο κέλευθοι,
ἄλλη δ'ἄλλοίοις πήμασι συμφέρεται.
Κούδέν ἐν ἀνθρώποισι καλόν,κακότητος ἄμικτον.
Αἴθε δέ μή τά λυγρά πλείονα μοῖραν ἔχεν!
Ὁ πλοῦτος μέν ἄπιστος,ὁ δέ θρόνος ὀφρύς ὀνείρων·
ἄρχεσθαι δέ μόγος,ἡ πενίη δέ πέδη.
Κάλλος δ'ἀστεροπῆς,τυτθή χάρις,ἡ νεότης δέ
βράσμα χρόνου,πολιή λυπρά λύσις βιότου.
Οἱ δέ λόγοι πτερόεντες· ἀήρ κλέος·αἷμα παλαιόν
εὐγενέται,ῥώμη καὶ συός ἀγροτέρου.
Ὑβριστής δέ κόρος·δεσμός γάμος·εὐτεκνίη δέ
φροντίς ἀναγκαίη·δυστεκνίη δέ νόσος.

Αἱ δ'ἀγοραί,κακίης μελετήματα·ἠρεμίη δέ
ἀδρανίη·τέχναι,τῶν χαμαί ἐρχομένων.
Στεινή δ'ἀλλοτρίη μᾶζα.Τό δέ γαῖαν ἀρόσσειν
μόχθος.Ποντοπόρων τό πλέον εἶν Ἀΐδῃ.
Ἡ πάτρη δέ βέρεθρον ἐόν· ξενίη δ'τ'ὄνειδος.
Πάντα μόγος θνητοῖς τάνθάδε,πάντα γέλως,
χνοῦς,σκιά,φάσμα,δρόσος,πνοιή,πτερόν,ἀτμίς,ὄνειρος,
οἶδμα,ῥόος,νηός ἶχνιον,αὔρα,κόνις,
κύκλος ἀειδίνητος,ὁμοία πάντα κυλίνδων,
ἐστηώς,τροχάων,λυόμενος,πάγιος,
ὥραις,ἤμασι,νυξί,πόνοις,θανάτοισιν,ἀνίαις,
τερπωλῆσι,νόσοις,πτώμασιν,εὐδρομίαις.
Καί τόδε σῆς,γενέτορ,σοφίης,Λόγε,ἀστατέοντα
πάντα πέλειν,στασίμων ὥς κεν ἔχωμεν ἔρον...

(Ἔπη Ἠθικά ΙΣΤ', PG 37,778-780)

7

Περί φίλων τῶν μή καλῶν

Δεινόν τό πάσχειν.Ἄν δέ καί φίλων ὕπο
ὡς χεῖρον.Ἄν δέ καί λαθραίοις δήγμασι,
τοῦτ'οὐ φορητόν.Ἄν δέ καί πιστῶν ὕπο,
ἐπίσχες. Ἄν δέ καί Θεοῦ παραστατῶν,
ποῖ τις τράπηται;πῶς φύγῃ κακῶν φοράν;

(Ἔπη Ἠθικά ΚΒ',PG 37,789)

8

Εἰς τό αὐτό

Δεινόν τό λυποῦν.Ἄν δέ καί λυπῇ φίλος,
ἀνδραποδῶδες.Ἄν δέ καί δάκνῃ λάθρα,
ὡς θηριῶδες.Ἄν δέ καί γυνή λάλος,
δαίμων σύνοικος.Ἄν δέ καί δικασπόλος,
χρεία κεραυνῶν.Ἄν δέ καί θυηπόλος,
ἄκουε ,Χριστέ,καί δίκαζε τήν δίκην.

(Ἔπη Ἠθικά ΚΓ',PG 37,790)

9

Εἰς ἑαυτόν καί περί ἐπισκόπων

Πάντων τό ὕψος,οὐχί πάντων δ'ἡ χάρις.
Τό κώδιον πάρελθε,τόν λύκον βλέπε.
Μή τοῖς λόγοις με πεῖθε,τοῖς δέ πράγμασι.
Μισῶ διδάγμαθ',οἷς ἐναντίος βίος.
Τά χρώματ'αἰνῶν τοῦ τάφου,βδελύττομαι
τήν ἔνδον ὀδμήν τῶν σεσηπότων μελῶν.

10

Ἐπιτύμβιον εἰς Μ. Βασίλειον

Ἠνίκα Βασιλείοιο θεόφρονος ἥρπασε πνεῦμα
ἡ Τριάς ἀσπασίως ἔνθεν ἐπειγομένου,
πᾶσα μέν οὐρανίη στρατιή γήθησεν ἰόντι,
πᾶσα δέ Καππαδοκῶν ἐστονάχησε πόλις·
οὐκ οἷον,κόσμος δέ μέγ'ἴαχεν· Ὤλετο κήρυξ,
ὤλετο εἰρήνης δεσμός ἀριπρεπέος.

11

Ἐπιτάφιος καί συντομή τοῦ αὐτοῦ βίου

Χριστέ ἄναξ,τί με σαρκός ἐν ἄρκυσι ταῖσδ'ἐνέθηκας;
τίπτε με βίῳ θῆκας ὑπ'ἀντιπάλῳ;
Πατρός μέν γενόμην θεοειδέος,οὐκ ὀλίγης δέ
μητέρος·ἐς δέ φάος ἦλυθον εὐξαμένης.
Ἡὗξατο καί μ'ἀνέθηκε θεῷ βρέφος· ἀφθορίης δέ
θερμόν ἔρωτα χέεν ὄψις ἐμοί νυχίη.
Χριστός μέν δή τοῖα· τά δ'ὕστατα κύματα βράσθην,
ἀρπαλέαις παλάμαις ἥρκεσα,σῶμα λύθην,
ποιμέσιν οὐ φιλίοισιν συνέδραμον,ὑδρον ἄπιστα,
χηρώθην τεκέων,πήμασι χασσάμενος.
Οὗτος Γρηγορίοιο βίος· τά δ'ἔπειτα μελήσει
Χριστῷ ζωοδότῃ.Γράψατε ταῦτα λίθοις.

(Ἔπη Ἱστορικά Β',PG 37,1447)

7.- ΣΥΝΕΣΙΟΣ Ο ΚΥΡΗΝΑΙΟΣ (περ.372-412/413)

ΥΜΝΟΣ ΠΡΩΤΟΣ
(OLIM TERTIUS)

Ἄγε μοι,ψυχά,
ἱεροῖς ὕμνοις
ἐπιβαλλομένα,
ὑληγενέας
εὔνασον οἴστρους,
θώρησσε δέ νοῦ
ζαμενεῖς ὁρμάς.
Βασιλῆι θεῶν
πλέκομεν στέφανον,
θύμ'ἀναίμακτον,
ἐπέων λοιβάς.
Σέ μέν ἐν πελάγει,
σέ δ'ὑπέρ νάσων,
σέ δ'ἐν ἀπείροις,
ἐπί τε πτολίων,
κραναῶν τ'ὀρέων
καί κατά κλεινῶν
ὀπόταν πεδίων
στάσω διδύμους
γυίων ταρσούς,
σέ ,μάκαρ,μέλπω,
κόσμου γενέτα.
Σοί νύξ με φέρει
τόν ἀοιδόν,ἄναξ·
σοί δ'ἀμερίους,
σοί δ'ἀφους,
σοί δ'ἑσπερίους
ὕμνους ἀνάγω·
ἵστορες αὐγαί
πολιῶν ἄστρων
μάνας τε δρόμοι
καί μέγας ἵστωρ
ἄλιος,ἀγνῶν
ἄστρων πρύτανις,
ὁσιᾶν ψυχᾶν
ἄγιος ταμίας.
Ἐπί σᾶς αὐλάς ,
ἐπί σούς κόλπους
τόν ἀποστρόφιον
ταναᾶς ὕλας
ταρσόν ἀείρω
ἑλαφρίζοντα,
χαίρων ἵνα σου
προμολάν ἰκόμαν.
Νῦν ἐπί σεμνᾶς
τελετηφορίας
σηκούς ἁγίους
ἱκέτας ἔμολον·
νῦν ἐπί κλεινῶν
κορυφάν ὀρέων
ἱκέτας ἔμολον·
νῦν ἐς ἐρήμας
αὐλῶνα μέγαν
Λιβύας ἔμολον,
πέζαν νοτίαν,
τάν οὔτ'ἄθεον
πνεῦμα μολύνει,
οὔτε χαράσσει
ἴχνος ἀνθρώπων
ἀστυμερίμνων,
ἵνα σοι ψυχά
καθαρά παθέων,
λύσασα πόθους,
λήξασα πόνων,
λήξασα γόων,
θυμῶν,ἐρίδων,
ὅσα κηριτρεφῆ
ἀποσεισαμένα,
καθαρᾷ γλώσσᾳ
γνώμᾳ θ'ὁσίᾳ
τόν ὀφειλόμενον
ὕμνον ἀποίσει.

Εὐφαμείτω
αἰθήρ καί γᾶ·
στάτω πόντος,
στάτω δ'άήρ·
λήγετε πνοιαί
βαλιῶν ἀνέμων·
λήγετε ῥιπαί
γυρῶν ροθίων,
ποταμῶν προχοαί,
κρανααί λιβάδες·
ἐχέτω σιγά
κόσμου λαγόνας,
ἱερευομένων
ἁγίων ὕμνων.
Δύτω κατά γᾶς
ὀφίων συρμός·
δύτω κατά γᾶς
καί πτανός ὄφις,
δαίμων ὕλας,
νεφέλα ψυχᾶς.
εἰδωλοχαρής,
εὐχαῖς σκύλακας
ἐπιθωΰσσων.
Σύ,πάτερ,μάκαρ,
σύ ψυχοβόρους
ἀπέρυκε κύνας
ψυχᾶς ἀπ'ἐμᾶς,
εὐχᾶς ἀπ'ἐμᾶς,
ζωᾶς ἀπ'ἐμᾶς,
ἔργων ἀπ'ἐμῶν.
Ἃ δ'ἀμετέρα
πραπίδων λοιβά
σοῖς ἐριτίμοις
μελέτω προπόλοις,
πορθμεῦσι σοφοῖς
ἁγίων ὕμνων....

ΥΜΝΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ
(OLIM SECUNDUS)

Πάλι φέγγος,πάλιν ἀώς,
πάλιν ἀμέρα προλάμπει
μετά νυκτίφοιτον ὄρφναν·
πάλι μοι λίγαινε,θυμέ,
θεόν ὀρθρίοισιν ὕμνοις,
ὃς ἔδωκε φέγγος ἀοῖ,
ὃς ἔδωκεν ἄστρα νυκτί,
περικοσμίαν χορείαν.
Πολυκύμονος μέν ὕλας
ἐκάλυψε νῶτον αἰθήρ
πυρός ἐμβεβώς ἀώτῳ,
ἵνα κυδίμα σελάνα
πυμάταν ἄντυγα τέμνει·
ὑπέρ ὀγδόαν δέ δίναν
ἑλίκων ἀστροφορήτων
ῥόος ἀστέρων ἔρημος,
ὑποκολπίους ἐλεύνων πτύχας
πτύχας ἀντίον θεοίσας
μέγαν ἀμφί νοῦν χορεύει,
ὃς ἄνακτος ἄκρα κόσμου
πολιοῖς ἔρεψε ταρσοῖς.
Τά πρόσω μάκαιρα σιγά
νοερῶν τε καί νοητῶν
ἄτομον τομάν καλύπτει.
Μία παγά,μία ῥίζα,
τριφαής ἔλαμψε μορφά·
ἵνα γάρ βυθός πατρῷος,
τόθι καί κύδιμος υἱός,
κραδιαῖόν τι λόχευμα,
σοφία κοσμοτεχνῖτις,
ἐνοτήσιόν τε φέγγος
ἁγίας ἔλαμψε πνοιᾶς...

ΥΜΝΟΣ ΕΝΑΤΟΣ

(OLIM PRIMUS)

Ἄγε μοι,λίγεια φόρμιγξ,
μετά Τηΐαν ἀοιδάν,
μετά Λεσβίαν τε μολπάν,
γεραρωτέροις ἐφ'ὕμνοις
κελάδει Δώριον ᾠδάν,
ἀπαλαῖς οὐκ ἐπί νύμφαις
ἀφροδίσιον γελώσαις,
θαλερῶν οὐδ'ἐπί κούρων
πολυηράτοισιν ἥβαις·
θεοκύμονος γάρ ἀγνά
σοφίας ἄχραντος ὠδίς
μέλος ἐς θεῖον ἐπείγει
κιθάρας μίτους ἑρέσσειν,
μελιχράν δ'ἄνωγεν ἅταν
χθονίων φυγεῖν ἐρώτων.
Τά γάρ ἀλκά,τί δέ κάλλος,
τί δέ χρυσός,τί δέ φᾶμαι
βασιλήιοί τε τιμαί
παρά τάς θεοῦ μερίμνας;
Ὁ μέν ἵππον εὖ διώκοι,
ὁ δέ τόξον εὖ τιταίνοι ,
ὁ δέ θημῶνα φυλάσσοι
κτεάνων,χρύσεον ὄλβον
ἑτέρῳ δ'ἄγαλμα χαίτη
καταειμένη τενόντων·
πολύυμνος δέ τις εἴη
παρά κούροις,παρά κούραις,
ἁμαρύγμασιν προσώπων·
ἐμέ δ'ἀψόφητον εἴη
βιοτάν ἄσημον ἔλκειν,
τά μέν εἰς ἄλλους ἄσημον,
τά δέ πρός θεόν ἰδυῖαν.
Σοφία δέ μοι παρείη,
ἀγαθά μέν νεότατα,
ἀγαθά δέ γῆρας ἔλκειν,
ἀγαθά δ'ἄνασσα πλούτου·
πενίαν δ'ἄμοχθος οἴσει
σοφία γελῶσα,πικρᾶς
ἄβατον βίου μερίμναις,
μόνον εἰ τόσον παρείη
ὅσον ἄρκιον καλιῆς
ἀπό γειτόνων ἑρύκειν,
ἵνα μοι χρεώ με κάμπτοι
ἐπί φροντίδος μελαίνας.
Κλύε καί τέττιγος ᾠδάν
δρόσον ὀρθρίαν πιόντος.

(Κατά την έκδοση : Synésios de Cyrène.Tome I.Hymnes.Texte établi et traduit par Christian LACOMBRADE,Paris 1978, "Les Belles Lettres ")

9.-ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΙΣΙΔΗΣ (7ος αι.)

Ὕμνος εἰς τήν Ἁγίαν Ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν

Λευχειμονοῦσα νῦν προῆλθεν ἡ κτίσις,
τό γάρ σκοτεινόν ἐκδιδύσκεται χρέως,
λευκήν δέ φωτός ἀμφιέννυται χάριν.
Εὐφραίνεται δέ πᾶσα τῶν ὄντων φύσις,
ἀνίσταται δέ τῶν πεσόντων ἡ βάσις,
καθαίρεται δέ τῶν μολυσμῶν ὁ ζόφος
καί νῦν ἀληθῶς τό σκότος φωτίζεται
καί γειτνιῶσι τοῖς ἄνω τά τῶν κάτω.
Ὁ φραγμός ἦρθη καί τό κέντρον ἐφθάρη
καί πάντα κοινά καί συνῆλθον αἱ φύσεις.
Καί χοῦς χαμερπής οὐρανούς μνηστεύεται
καί Πνεῦμα πηλός ἀρραβῶνα λαμβάνει.
Καί εἷς ὁ αὐτός καί κατάρχει τῶν ἄνω
καί σωματοῦται καί κατέρχεται κάτω
καί γίνεται φῶς ἡ γεώδης οὐσία
καί ζωτική φλόξ ἡ τεφρώδης αἰθάλη.
Καί πῦρ δι' ἡμᾶς τῇ δρόσῳ κεράννυται
καί πυρπολεῖται τῶν παθῶν ἡ σφοδρότης.
Χωνεύεται γάρ πᾶσα κίβδηλος πλάνη,
ὥσπερ τις ὕλη χρυσίῳ μεμιγμένη,
μένει δέ λοιπόν ἐκ πυρός καθαρσίου
σῴζων ὁ χρυσός ἥνπερ εἶχεν εἰκόνα.
Παρῆλθεν ἡ νύξ τῶν πλανήτων μέν λόγων.
Κέκμηκεν Ὀρφεύς καί παρῆκε τήν λύραν.
Ὁ Φοῖβος αὐτῶν οὐκ ἀνοίγει τό στόμα.
Μαραίνεται δρῦς καί πεφίμωται τρίπους.
Πλάτων σιωπᾷ καί λαλεῖ σκυτεργάτης.
Νοσεῖ Γαληνός, ἐκφοβεῖ δέ τάς νόσους
ὁ Πέτρος ἡμῶν· τάς σαγήνας ὁ πλέκων
πᾶσαν διώκει τῶν βροτείων τήν νόσον....
Καί πᾶσα τόν Κτίσαντα δοξάζει κτίσις
λευκήν φοροῦσα τήν στολήν τῆς καρδίας...
Μόνος δέ θρηνεῖ καί μελαχίτων μένει
ὁ τῆς ἀπαρχῆς ἐντολῆς ὀδοστάτης...
Καί συγκεραννύς τῷ γλυκεῖ τήν πικρίαν,
πολλούς δέ νεκρούς τῇ φθορᾷ τεθηγμένους
ἐκ τῆς σκοτεινῆς κοιλίας ἐρεύγεται...

10. ΙΕΡΑ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ

1

Στή Γέννηση τοῦ Χριστοῦ

Θεός τό τεχθέν,ἡ δέ μήτηρ παρθένος·
τί μεῖζον ἄλλο καινόν εἶδεν ἡ κτίσις;
Παρθενική Μαρίη Θεόν εἰκάδι γείνατο πέμπτη .

2

Στόν Ἅγιο Γεώργιο

Ἐχθρούς ὁ τέμνων Γεώργιος ἐν μάχαις
ἐκών παρ'ἐχθρῶν τέμνεται διά ξίφους.
Ἥρε Γεωργίου τρίτῃ εἰκάδι αὐχένα χαλκός.

3

Στόν ἅγιο μάρτυρα Ἡράκλειο

Εἷς ἆθλος,Ἡράκλειε,σός πρός τό ξίφος,
ἆθλους καλύπτει τούς ὅλους Ἡρακλέους.

4

Στήν εἰκόνα τῆς Παναγίας τοῦ Πάθους

Ὁ τό χαῖρε πρίν τῇ Πανάγνῳ μηνύσας
τά σύμβολα νῦν τοῦ Πάθους προδεικνύει·
Χριστός δέ θνητήν σάρκα ἡμφιεσμένος
πότμον δεδοικώς δειλιᾷ ταῦτα βλέπων.

5

Θεοδώρου Στουδίτου " Εἰς τύμβον"

Ὦ τύμβε πικρέ τῶν βίου γλυκυσμάτων,
πάντας κατασπῶν οὐκ ἐπαρκεῖ χορτάσαι·
μικρούς,μεγίστους,ὀλβίους,ἀνεστίους,
σοφούς,ἀμύστους,δυσπροσώπους,εὐθέτους,
ὅλους ἁλήθων τέφραν ἴσχεις ἐξ ἴσου,
μηδέν φέροντας ἤ μόνον τά πρακτέα,
ἅπερ παραστῇ τῷ Θεοῦ κριτηρίῳ·
εἰ μέν κράτιστα,δόξα τῷ κεκτημένῳ·
εἰ δ'αὖ κάκιστα,φεῦ τε τῷ φαυλοπράτῃ.
Ἄνθρωπε,λοιπόν,πρόσχες,οἷόν σοι μένει.

6

Θεοδώρου Προδρόμου Στούς Ἁγίους Δέκα τῆς Κρήτης

Ὦ νῆσε Κρήτη,μή μεγαλαύχει μάτην,
ὡς θῆρας οὐ τρέφουσα,θῆρας γάρ τρέφεις
τούς σούς ἐποίκους,μαρτυροῦσιν οἱ Δέκα,
ὧν τάς σάρκας ξέουσιν ὡς τά θηρία.

11.- ΡΩΜΑΝΟΣ Ο ΜΕΛΩΔΟΣ (6ος αι.)

⟨Τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ δευτέρᾳ⟩, ἕτερον κοντάκιον εἰς τὸν πειρασμὸν τοῦ
Ἰωσήφ, οὗ ἡ ἀκροστιχίς·

εἰς τὸν Ἰωσὴφ Ῥωμανοῦ ἔπος

Προοίμιον Ι

Οἱ τὸ στάδιον τῶν νηστειῶν πανσόφως διανύσαντες
καὶ τὴν ἔναρξιν τοῦ πάθους τοῦ Κυρίου ἐν πόθῳ ποιούμενοι,
δεῦτε, πάντες ἀδελφοί, τὴν τοῦ σώφρονος ἁγίαν
Ἰωσὴφ σπουδὴν ζηλώσωμεν·
τῆς δὲ συκῆς τὴν ἀκαρπίαν φοβηθέντες, τῶν παθῶν ξηράνωμεν
δι' ἐλεημοσύνης τὴν ἡδύτητα,
ἵνα καὶ τὴν ἔγερσιν εὐθύμως προφθάσαντες,
ὡς μύρα κομισώμεθα ἐξ ὕψους τὴν συγχώρησιν,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα.

Προοίμιον ΙΙ

Τοὺς τὸ πάθος σου πεφθακότας καὶ τὴν ἔγερσιν
προσκυνῆσαι ἀξίωσον, σωτήρ, τὸ ἀκοίμητον ὄμμα.

Προοίμιον ΙΙΙ

Ἀκολασία τὸν νέον ἐξαπατᾷ πρὸς ἡδύτητα,
ἡ ἁγνεία ἀνδρείαν συνεισάγει τῷ σώφρονι,
δι' ὧν ὤφθη ὁ δίκαιος Ἰωσὴφ ἐν [Αἰγύ]πτῳ, δεδοικὼς μὴ ἁμαρτῆσαι,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα.

Προοίμιον ΙV

Τὸν ὀδυρμὸν τοῦ Ἰακὼβ νῦν θεωρήσωμεν,
τῶν ἀδελφῶν τὴν δολερὰν γνώμην μισήσωμεν,
Ἰωσὴφ δὲ τὸν δίκαιον ζηλώσωμεν· σωφροσύνην γὰρ φυλάξας ἆθλω-
[τον,
ἐκ παντοίων οὖν κινδύνων ἠλευθέρωται,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα.

α'

Ἔχοντες βασιλέα οὐρανῶν βασιλείαν
διδοῦντα τοῖς αὐτοῦ στρατιώταις,
ἐνδυσώμεθα τὴν ἀρετήν, πανοπλίαν οὖσαν
τῶν ψυχῶν ἄτρωτον,
ἵνα καὶ πολεμήσωμεν ὡς ἔμφρονες τὴν ἁμαρτίαν.
Τίνα δὲ τὴν ἀρετὴν νοῶμεν; Φιλοσοφίαν ὁρῶμεν ταύτην·
τέχνη γάρ ἐστι τῶν τεχνῶν, ὡς ἀκούομεν,
τῶν ἐπιστημῶν ἐπιστήμη τυγχάνουσα·

δι' αὐτῆς, ὡς διὰ κλίμακος, χειραγωγεῖται ψυχὴ
καὶ πρὸς ὕψος ἀναφέρεται τῆς οὐρανίου ζωῆς
φρόνησιν καὶ ἀνδρείαν τοὺς ἀνθρώπους διδάσκει,
ἔτι δὲ σωφροσύνην καὶ τὴν δικαιοσύνην.
Τούτοις ἡμᾶς τοῖς ὅπλοις τειχίσωμεν,
καὶ τοῦ Χριστοῦ τὴν χάριν αἰτήσωμεν·
δίδωσι γὰρ τοῖς αὐτὸν ἀγαπῶσι
τὴν κατ' ἐχθρῶν ἀναδήσασθαι νίκην,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα.

β'

Ἵνα μάθωμεν πάντες τὴν ὑπέρλαμπρον δόξαν
ἣν ἔχει ἀρετὴ καὶ παρέχει,
τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Ἰωσὴφ ἐνεγκεῖν εἰς μέσον,
εἰ δοκεῖ, σπεύσωμεν,
καὶ βίον φιλοσώφρονα κτησώμεθα δι' ἐγκρατείας.

Οὗτος πραθεὶς διὰ πάθος φθόνου δοῦλος παθῶν οὐδαμῶς εὑρέθη·
εἶχε γὰρ τὸν νοῦν ὡς σοφὸν αὐτοκράτορα
καὶ τῶν φιλοσάρκων παθῶν ἐκυρίευσε·
διὰ τοῦτο οὐκ ἐσείετο κολακείαις γυναικός,
ἀλλὰ ταύτης ἀπεσείετο τὰς θωπείας ἀνδρικῶς·
ἔπεμπε μὲν ἐκείνη ὡς ἀνέμους τοὺς λόγους
ἵνα τῆς σωφροσύνης καταβάλῃ τὸν οἶκον,
καὶ ὡς βροχὴν τὴν μέθην κατέχεε,
καὶ ποταμοὺς χρημάτων προσέφερε·
νέος δὲ ὤν, Ἰωσὴφ ὁ γενναῖος
ἦν ἑστηκὼς ἐπὶ πέτρας ἀσείστου,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα.

γ'

Σῶμα μὲν ἐδουλώθη, τὸ δὲ φρόνημα εἶχεν
ἀδούλωτον ὁ σώφρων ἐκεῖνος·
ὁ κατ' ὄναρ φανεὶς βασιλεὺς νῦν καθάπερ δοῦλος
ὠνητὸς γέγονεν,
ἀλλ' ὅμως καὶ κρατούμενος, ἐκράτησε τῶν κρατησάντων·
ὑπὸ δεσπότου μὲν ἐτιμᾶτο, ὑπὸ δεσποίνης δὲ ἐποθεῖτο·
ἦν μὲν ἀγαθὴ τοῦ δεσπότου ἡ εὔνοια,
ἄχρηστος δὲ λίαν ἡ ταύτης διάνοια·
ἑστεργε διὰ σεμνότητα ὁ ἀνὴρ τὸν Ἰωσήφ,
ἤθελε διὰ φαυλότητα ἡ γυνὴ τὸν εὐγενῆ·
ἔτερπε μὲν ἐκεῖνον ἡ ὀρθότης τοῦ τρόπου,
ἔτρωσε δὲ ἐκείνην ὡραιότης προσώπου·
οὗτος αὐτῷ τὸν οἶκον παρέδωκεν,
αὕτη αἰσχρῶς τὸ σῶμα προδέδωκεν·
ὅπερ ἰδὼν Ἰωσὴφ ἀπεστράφη,
τὴν φοβερὰν ἐνθυμούμενος κρίσιν,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα.

δ'

Τῶν πραγμάτων τὴν τάξιν ἡ παράνομος πρᾶξις
ἀπέστρεφε πρὸς τὸ ἐναντίον·
ὁ μὲν δοῦλος ἐκράτει παθῶν, ὡς δεσπότης πάσης
ἡδονῆς τέλειος·
ἡ δέσποινα δὲ γέγονεν ἀνδράποδον τῆς ἁμαρτίας.
Πᾶς γὰρ ὁ πράττων τὴν ἁμαρτίαν δοῦλος ὑπάρχει τῆς ἁμαρτίας,
πάντα μὲν τὰ ἄλλα ὡς ὄναρ ἡγούμενος,
πρὸς δὲ τὸ ποθούμενον ὅλως ἑλκόμενος,
ὥσπερ ἔπαθεν ἡ δέσποινα τοῦ δικαίου Ἰωσὴφ
πρὸς ἐκείνην τὴν ἐπέραστον εὐμορφίαν τοῦ παιδός.
Βλέπουσα γὰρ τὸν νέον ὀφθαλμοῖς ἀκολάστοις,
βέλεσιν ἀοράτοις τὴν ψυχὴν ἐκολάσθη·
ὅσον αὐτὸς τῷ κάλλει ἐξέλαμπε,
ταύτης ὁ νοῦς τοσοῦτον ἐξέλειπεν·
αὐτὴ πυρσὸν ἡδονῆς προετίθει,
οὗτος δὲ πῦρ ἄσβεστον ἀντετίθει,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα.

ε'

Ὅλην τῆς Αἰγυπτίας τὴν καρδίαν συνεῖχεν
ἡ τῆς ἐπιθυμίας μανία,
καὶ πληγεῖσα κρυφίαν πληγήν, ὑπεδέχετο μὲν
τὰ πικρὰ φάρμακα,
γλυκέα δὲ ἐνόμιζε τὰ τραύματα, ὡς μαινομένη·
δι' ὀφθαλμῶν δεχομένη βέλη ἀπὸ τῆς σώφρονος βελοθήκης
καὶ τὴν ἑαυτῆς ἀσωτίαν τιτρώσκουσα,
τέρψιν ὑπενόει τὴν τρῶσιν ἡ τάλαινα.
Ὁ μὲν πόθος ὁ ἀκόλαστος ἐπολιόρκει τὸν νοῦν,
τὸ δὲ πάθος οὐκ ἠδύνατο φανερῶσαι τὸ αὐτῆς·
αὐτὴ γὰρ καὶ παρόντος Ἰωσὴφ ὠδυνᾶτο,
πάλιν δὲ καὶ ἀπόντος ἀνεφλέγετο πλέον·
λόγοις αὐτὸν χρηστοῖς ἐκολάκευε,
πεῖραν αὐτοῦ λαβεῖν κατασπεύδουσα·
ὁ δὲ σεμνὸς Ἰωσὴφ παρῃτεῖτο
τῆς γυναικὸς τὴν ἀθέμιτον πρᾶξιν,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα.

ς'

Νυμφοστόλος μοιχείας ὁ διάβολος ἦλθεν,
ἵνα τῇ Αἰγυπτίᾳ συμπράξῃ
καὶ « Ἀνδρίζου, ὦ γύναι, φησίν· ὡς ἄρχαῖον οὖσα
καὶ στερρὸν ἄγκιστρον,
ἑτοίμασον τὸ δέλεαρ καὶ θήρευσον τὸν νεανίαν.
Τοὺς μὲν πλοκάμους τῆς κεφαλῆς σου πλέξον ὡς δίκτυα κατὰ τούτου·
τὴν δὲ τοῦ προσώπου μορφὴν κατακάλλυνον,
πᾶσι ῥοδοχρόοις κοσμοῦσα σοφίσμασι·
φαίδρυνόν σου καὶ τὸν τράχηλον τοῖς χρυσοπλόκοις δεσμοῖς·
ἐπὶ πᾶσιν ἀμφιάσθητι πολυτίμητον στολήν,
μύροις ἄλειψαι πλείστοις ἐκθηλύνουσι νέους·

πρόκεινται γὰρ ἀγῶνες ἰσχυροὶ καὶ γενναῖοι·
οὗτος μὲν σοὶ ἀγνείαν ἀντέστησε,
σὺ δὲ αὐτῷ λαγνείαν ἀντίστησον·
μὴ νικηθῇς καὶ καταγελασθῶμεν·
λέξει γὰρ σοί· Οὐ ποιήσω ὃ θέλεις,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα. »

ζ'

Ἶδεν ἄσεμνον ὄψιν ὁ σεμνὸς νεανίας,
καὶ μᾶλλον ἐβδελύξατο ταύτην·
ἐθεώρει μορφὴν ἰλαράν, ἀλλ' ἐνόει γνώμην
δολερὰν ἔσωθεν,
καὶ σπεύσας ταύτην ἔφυγεν ὡς ἔχιδναν ἐγκεκρυμμένην·
ὅθεν μὴ φέρουσα ἡ ἀθλία τὴν περιφρόνησιν τοῦ γενναίου,
πᾶσαν τὴν αἰδῶ τῆς καρδίας ἀπέρριψε
καὶ τὴν ἑαυτῆς ἀσωτίαν ἐγύμνωσε.
Πρῶτον μὲν γὰρ ἐθεράπευσε διὰ μέσης γυναικός,
καὶ αὐτὴ δὲ μετεπέμπετο καὶ ὠμίλει μετ' αὐτοῦ·
γλῶσσαν εἶχεν ὀξεῖαν ὑπὲρ μάχαιραν οὖσαν
καὶ διὰ τῆς τῶν λόγων ἡδονῆς ἀναιροῦσαν·
τέχναις αὐτὸν πολλαῖς ἐγοήτευεν,
ἀλλὰ τὸν νοῦν αὐτοῦ οὐ παρέτρεψεν·
Ἔλεγε γάρ· « Οὐ ποιήσω τὸ μύσος,
ἔχων ἀεὶ πρὸς τὰ φαῦλα τὸ μίσος,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα. »

η'

Ὦ μανίας ἐσχάτης γυναικὸς ἀκολάστου
ἐπὶ τοῦ Ἰωσὴφ ἐκφλεχθείσης·
ἐπειδὴ γὰρ κατεῖδεν αὐτὸν ταῖς αὐτῆς θωπείαις
οὐδαμῶς εἴκοντα,
μὴ πάθεσι νεότητος ἡττώμενον, ἐβόα τούτῳ·
« Δοῦλος ἐμὸς ὠνητὸς ὑπάρχεις, πέπρασαί μοι, ἵνα μοι δουλεύῃς·
ὅλου σε δεσπότην τοῦ οἴκου πεποίηκα,
γενοῦ δὲ κἀμοῦ τῆς κυρίας σου κύριος·
οὐ λογίζομαι ὑβρίζεσθαι καταβαίνουσα πρὸς σέ·
δεσποτείας καὶ δουλείας γὰρ οὐκ ἔστι διαφορά·
ἕνα πάντων πατέρα τὸν Ἀδὰμ ἐδιδάχθην,
μίαν πάντων μητέρα τὴν ἀρχέγονον Εὔαν·
πάντες ἐσμὲν ἀλλήλων ὁμότιμοι,
ὡς τῆς αὐτῆς μετέχοντες φύσεως·
μὴ φοβηθῇς ὡς ἀθέμιτα πράττων,
μηδὲ πεισθῇς τοῖς λαλοῦσί σοι ταῦτα
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα.

θ'

Σοῦ τοὺς τρόπους ὁρῶσα κοσμουμένους ἐν πᾶσι,
τῶν ἄλλων προτιμῶ σε συνδούλων·
ἐν τοῖς ὄμμασι γὰρ τὴν αἰδῶ καὶ τοῖς χείλεσί σου,
ὡς ποθῶ, κέκτησαι,
καὶ πᾶσαν ἔχεις αἴσθησιν εὐσχήμονα, καθάπερ θέλω.
Δεῦρο, ἐπάκουσον τῆς φωνῆς μου, ἵνα σοι δείξω τὴν πρόθεσίν μου
πλείστων γὰρ καλῶν σε ἐμπλήσω πεισθέντα μοι
καὶ δωροδοκίαις πλουσίαις ἀμείψομαι·
καὶ γὰρ πλεῖόν σε παράθωμαι τῷ συμβίῳ τῷ ἐμῷ,
καὶ γενέσθαι σε ἐλεύθερον κατασπεύσω παρ' αὐτοῦ·
δοῦλος γὰρ οὐ κληθήσῃ, συγκαθεύδων δεσποίνῃ·
ἐὰν δὲ μὴ πεισθῇς μοι, κινδυνεύσεις δικαίως·
σὲ γὰρ πικροῖς δεσμοῖς παραδίδωμι,
καὶ πονηρῷ θανάτῳ ἐκδίδωμι·
μὴ οὖν σαυτὸν ἀδικῆσαι θελήσῃς·
οὐ γὰρ ἔστιν ἀληθὲς ὃ νομίζεις,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα.

ι'

Ἡ γυνὴ μὲν τοιαῦτα· ἀλλ' οὐκ ἴσχυσεν ὅλως
σαλεῦσαι τὸν ἀσάλευτον πύργον·
οὐκ ἐνύσταξε ταῖς κολακείαις, ἀλλὰ μᾶλλον εἶχε
λογισμὸν ἄγρυπνον
καὶ ἄσυλον ἐφύλαττε τὸ καύχημα τῆς σωφροσύνης.
Ἔνθεν καὶ ἔνθεν περισκοπήσας, ταύτην ἐώρα τὴν μαινομένην·
πάντας γὰρ τοὺς ἄλλους τοῦ οἴκου ἐξέπεμψε,
μόνῃ δὲ πρὸς μόνον τοιαῦτα ἐφθέγγετο·
« Ἕως πότε σου ἀνέξομαι παρακούοντος ἐμοί;
νῦν καιρὸς τοῦ ἀπολαῦσαί με τῆς ποθουμένης εὐνῆς·
οὐ γὰρ ἔστιν ἐνταῦθα οὐδὲ εἷς τῶν τοῦ οἴκου,
καὶ οὐδὲν ἐμποδίζει τοῦ γενέσθαι ὃ λέγω. »
Βέλη πυρὸς αὐτῷ κατηκόντιζεν,
ἀλλ' οὐδαμῶς αὐτὸν κατεφλόγιζεν·
ἔσωθεν γὰρ σωφροσύνην πηγάζων,
τὰς πονηρὰς ἔσβεσεν ὁμιλίας,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα.

ια'

Φθεγγομένης τοιαῦτα τῆς μαινάδος ἐκείνης
καὶ καταθωπευούσης τὸν νέον,
εἰς τὰ σκάμματα τῶν πειρασμῶν Ἰωσὴφ ὁ μέγας
ἀθλητὴς ἔρχεται,
πολύμορφον ἀντίπαλον βουλόμενος ἀντιπαλαῖσαι·
καὶ βραβευταὶ συνεισῆλθον δύο καὶ παρειστήκεισαν ἀμφοτέροις·

τῷ μὲν Ἰωσὴφ ἡ ἀγνεία συνίστατο,
τῇ δὲ γυναικὶ ἡ λαγνεία προΐστατο,
μέσον τούτων ἠγωνίζετο ὁ φιλοσώφρων ἀνήρ,
πρὸς αὐτὸν ἀντηγωνίζετο ἡ δολιόφρων γυνή·
ἔθελγε μὲν ἐκείνη πρὸς μοιχείαν καλοῦσα,
ἤθελε δὲ νικῆσαι τὴν αἰσχρὰν ὁ γενναῖος·
τῷ Ἰωσὴφ συνέπραττον ἄγγελοι,
τῇ γυναικὶ συνέτρεχον δαίμονες·
ἄνωθεν δὲ θεωρῶν ὁ δεσπότης,
τὸν νικητὴν ἔστεφε τοῖς ἐπαίνοις,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα.

ιβ'

Ῥήματα σωφροσύνης Ἰωσὴφ ἀπεκρίθη
πρὸς τὴν παραφρονοῦσαν βοήσας·
« Σὸς μὲν δοῦλός εἰμι ὠνητός, διὰ φθόνον τοῦτο
πεπονθὼς ἄδικον·
κἂν πέπραμαι δὲ σώματι, ἐλεύθερός εἰμι τῇ γνώμῃ.
Τὴν γὰρ εὐγένειαν τὴν τῶν τρόπων χάρτης καὶ μέλαν οὐκ οἶδε βάψαι,
ὥσπερ ἡ ἀχλὺς τὸν ἀέρα σκοτίζουσα
τὴν ἡλιακὴν οὐκ ἀμβλύνει λαμπρότητα·
ὡς γὰρ νέφος ἀπελαύνεται ὑπ' ἀνέμου διωχθέν,
τοῦ ἡλίου δὲ μετέπειτα καταλάμπουσιν αὐγαί,
οὕτω καὶ ἡ δουλεία παρελεύσεται αὕτη
καὶ ἡ ἐλευθερία ἡ ἐμὴ ἀναλάμψει.
Πᾶσα ἡ γῆ Αἰγύπτου δουλεύσει μοι
τῷ ἡδοναῖς αἰσχραῖς μὴ δουλεύοντι·
τοῦτο γάρ μοι προεμήνυσε πάλαι
ὁ προειδὼς τὰ ἐσόμενα μόνος,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα. »

ιγ'

Ὡς ἀκήκοε ταῦτα προσλαλοῦντος τοῦ νέου,
καὶ πάλιν κολακεύειν πειρᾶται
καὶ τοιαῦτά φησι πρὸς αὐτόν· « Ὅτι δούλου τρόπους
οὐδαμῶς κέκτησαι,
δι' ἔργων τοῦτο ἔμαθον καὶ πέπεισμαι καὶ μαρτυρῶ σοι·
καὶ γὰρ τὴν πρέπουσαν ἐλευθέρῳ σὺ ἐξετέλεσας λειτουργίαν·
γέγονας ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις σου ἄμεμπτος
καὶ πρὸς τοὺς συνδούλους τοὺς σοὺς ἀκακούργητος,
ὅθεν φαίνει καταγόμενος ἐκ γονέων εὐγενῶν·
διὰ τοῦτο καὶ ἐλήλυθας εἰς τὰς χεῖρας τὰς ἐμὰς
ἵνα γένωμαι πλείστων ἀγαθῶν ἀρχηγός σοι,
καὶ ἡ χώρα Αἰγύπτου δι' ἐμοῦ σοι δουλεύσῃ·
μόνον ἐμὲ τὴν νῦν σου δεσπόζουσαν
καὶ τὴν πρὸς σὲ στοργὴν διασῴζουσαν

δέξαι λοιπὸν εἰς κοινὴν εὐφροσύνην,
καὶ μὴ πτοοῦ, λογιζόμενος πάλιν
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα. »

ιδ'

Μετὰ τούτους τοὺς λόγους, Ἰωσὴφ ἀντιλέγει
πρὸς τὴν ἀσελγεστάτην ἐκείνην·
« Ἀληθὲς μὲν ὃ λέγεις ἐστίν, ὅτι ῥίζης εἰμὶ
ἀγαθῆς βλάστημα·
ὡς ἄλογον δὲ βλέπω σε καὶ φεύγω σου τὴν συνουσίαν.
Ὅταν γάρ τις λογισμὸν οὐκ ἔχῃ τὸν χαλινοῦντα αὐτοῦ τὸν βίον,
δίκην ἀλογίστων κτηνῶν περιφέρεται,
καὶ εἰς ἀπρεπεῖς ἡδονὰς καταφέρεται·
διὰ τοῦτο οὐκ ἀνέχομαι τῶν φιλοσάρκων παθῶν,
ἀλλὰ τούτων τὰ σκιρτήματα δι' ἐγκρατείας κρατῶ·
μέχρι νῦν καθαρεύων ἀπὸ μύσους τοιούτου,
ἄρτι διὰ μοιχείας οὐ ῥυπῶ μου τὸ σῶμα·
ἔστι μὲν γὰρ βαρὺ καὶ ἀθέμιτον
γάμον ἀνδρὸς συλῆσαι ἀλλότριον,
μεῖζον δέ μοι καταφαίνεται κρῖμα,
εἰ τὴν εὐνὴν τοῦ δεσπότου ὑβρίσω,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα. »

ιε'

« Ἄκουσον, νεανίσκε », ἡ γυνὴ ἀπεκρίθη
πρὸς τὸν τῆς σωφροσύνης ἐργάτην.
« Ὁ δεσπότης, ὡς οἶδας, ὁ σὸς καταπείθεταί μου
τῇ βουλῇ πάντοτε,
καὶ δύναμαι κακῶσαί σε καὶ πάλιν παραθέσθαι τούτῳ·
ἔχει ἐν σοὶ ἀγαθὰς ἐλπίδας ἐκ τῆς προλήψεως τῆς προτέρας·
στέργει καὶ ἐμέ, ὡς ἀεὶ σωφρονήσασαν·
μέχρι γὰρ τοῦ νῦν ἀκατάγνωστος ἔμεινα.
Τοῦ δεσπότου οὖν, ὡς εἴρηκα, πεποιθότος ἐφ' ἡμῖν,
οὐδενὸς δὲ τὸ πραττόμενον θεωροῦντος ἐπὶ γῆς,
τί ὀκνεῖς πειθαρχήσαι τῇ ἐμῇ παρακλήσει
ἧς οὐκ ἂν ἠξιώθης μετὰ σὰς παρακλήσεις;
Τοῖχοι ἡμᾶς παντόθεν καλύπτουσι,
ἄνωθεν δὲ ἡ στέγη ἐπίκειται·
μὴ οὖν φοβοῦ οὔ οὐκ ἔστι σοι φόβος,
μηδὲ πτοοῦ, ἐνθυμούμενος πάλιν
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα. »

ις'

Νουθετῆσαι σπουδάζων τὴν ἀθλίαν ἐκείνην,
ὁ σώφρων Ἰωσὴφ ἀπεκρίθη·
« Μὴ συμβούλευέ μοι πονηρά, ὡς ἡ Εὔα πάλαι
τῷ Ἀδάμ· ἄπαγε·

τοῦ ξύλου γὰρ οὐ γεύσομαι τοῦ θάνατόν μοι προξενοῦντος.
Ἔχω παράδεισον τὴν ἀγνείαν πᾶσαν βλαστάνουσαν εὐωδίαν·
τί γὰρ τῆς ἀγνείας ἐστὶ θαυμαστότερον,
ἢν οἱ κατορθοῦντες ὡς ἄγγελοι λάμψουσι;
Κἂν τὴν πρᾶξιν οὐ μὴ ἴδωσιν οἱ οἰκοῦντες σὺν ἡμῖν
ὅτι ἄνθρωποι ὑπάρχουσιν μὴ ὁρῶντες τὰ κρυπτά,
ἀλλὰ τὸ συνειδός μου τὸν κατήγορον ἔχω·
εἴγε πρᾶξαι τολμήσω τὸ παράνομον ἔργον,
εἰ καὶ μηδεὶς ἐλέγξει μοιχεύσαντα,
ἔχω κριτὴν ἐλέγχου μὴ χρῄζοντα,
ὄνπερ ἀεὶ ἐνθυμούμενος φρίττω,
καὶ τὰς αἰσχρὰς ἡδονὰς ἀποφεύγω,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα.

ιζ'

Ὅταν σοὶ δὲ πιστεύσω ὅτι τοῖχοι παντόθεν
καλύπτουσιν ἡμᾶς πλημμελοῦντας
καὶ οὐ βλέπει οὐδεὶς ἐπὶ γῆς ὅπερ θέλεις πρᾶξαι
σὺν ἐμοὶ ἄδικον,
τὸν βλέποντα τὰ κρύφια ποῦ φύγωμεν, εἰπέ μοι, γύναι;
Κἂν γὰρ οὐ πάρεστιν ὁ ἀνήρ σου, ἀλλ' οὐκ ἀπέστη νῦν ὁ κριτής μου·
κἂν οὐκ ἐφορᾷ με τῆς κλίνης ὁ κύριος,
ἀλλὰ ἐφορᾷ με ὁ κρίνων τὰ κρύφια.
Πῶς οὖν λάθω τὸν ἑτάζοντα τὰς καρδίας καὶ νεφρούς;
Καὶ αὐτὸς δὲ κινηθήσεται κατ' ἐμοῦ ὁ οὐρανός·
μάτην τοίχοις θαρροῦμεν τοῖς μηδὲν ὠφελοῦσιν·
στέγη ἐπουρανία τὴν μοιχείαν οὐ σκέπει·
πάντα γυμνὰ ὑπάρχει καὶ πρόδηλα
τῷ τὰ κρυπτὰ γινώσκοντι πταίσματα·
ὅθεν ἐγὼ οὐκ ἀνέχομαι πρᾶξαι
τὸ πονηρὸν ἐναντίον Κυρίου,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα. »

ιη'

Ὑπὸ τούτων τῶν λόγων ἡ μαινὰς ἐκκαυθεῖσα
τῷ σώφρονι ἐπέρχεται ἄφνω,
καὶ τὸν τούτου χιτῶνα κρατεῖ καὶ βιαίως σύρει
τὸν σεμνόν, λέγουσα
« Ἐπάκουσόν μου, φίλτατε, καὶ δεῦρο, συνομίλησόν μοι. »
Ἔνθεν καθεῖλκεν ἡ Αἰγυπτία, πάλιν ἡ Χάρις ἀνθεῖλκε τοῦτον·
αὕτη μὲν ἐβόα· « Ἐμοὶ συγκοιμήθητι »,
ἄνωθεν ἡ Χάρις· « Ἐμοὶ συγγρηγόρησον. »
Μετ' ἐκείνης ὁ διάβολος ἠγωνίζετο πικρῶς
καὶ χερσὶ σφοδρῶς κατέσφιγγε τὸν γενναῖον ἀθλητήν·
πάλιν ἡ Σωφροσύνη ἐκινεῖτο πρὸς πάλην,
λῦσαι ἐπειγομένη τὰ κρατήματα τούτων·
ἔλεγε δέ· « Ῥαγῇ τὸ ἱμάτιον,
καὶ μὴ φθαρῇ τὸ σῶμα τοῦ σώφρονος·

λήψεται γὰρ παρὰ τοῦ ἀθλοθέτου,
ὡς νικητής, ἔνδυμα ἀφθαρσίας,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα. »

ιθ'

Ἔχει στέφανον μέγαν Ἰωσὴφ ὡς ἀθλήσας
ὑπὲρ τῆς σωφροσύνης νομίμως·
τὴν γὰρ ταύτης φυλάττων στοργήν, ἀπεδύθη μᾶλλον
τὴν στολὴν ἔξωθεν,
καὶ δόξαν ἐνεδύσατο παράδοξον ὁ στεφανίτης·
τούτῳ ἐπῆλθεν ἡ Αἰγυπτία ὥσπερ ἀμπέλῳ δεινὴ ἀλώπηξ,
ὅλον μὲν τὸν βότρυν τρυγῆσαι ἐλπίζουσα,
μόνα δὲ τὰ φύλλα εὑρέθη κατέχουσα.
Ἄνω ἄγγελοι συνέχαιρον τῷ δικαίῳ Ἰωσήφ,
κάτω δαίμονες συνέκλαιον τῇ ἀδίκῳ γυναικί·
οὗτος μὲν ἐγυμνώθη τῆς ἰδίας ἐσθῆτος
ἵνα πάσας τηρήσῃ ἀβλαβεῖς τὰς αἰσθήσεις·
ἡ δὲ μαινὰς αἰσχύνην ἐνδύεται
καὶ τὴν αἰδῶ ἀσέμνως ἐκδύεται·
ὁ δὲ σοφὸς κατ' ἀξίαν τιμᾶται
ὡς ἐκφυγὼν ἁμαρτίαν μεγάλην,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα.

κ'

Πῶς ἀξίως ὑμνήσω πολυύμνητον ἄνδρα
τὸν κρείττονα παντὸς ἐγκωμίου;
Ὅτι σκάφος ἐδείχθη στερρόν, καὶ ἀγρίαν χάλην
ἡδονῶν ἔφυγε
καὶ εἰς λιμένα εὔδιον προσώρμισε τῆς σωφροσύνης·
οὗτος καὶ κάμινον κατεπάτει ἔνδον τοῦ οἴκου ἀναπτομένην·
πνεῦμα γὰρ τῆς δρόσου ἐλκύσας τῆς ἄνωθεν,
παμφάγον πυρὸς δυναστείαν κατέσβεσε.
Τοῦτό ἐστι τὸ παγκράτιον τοῦ μεγάλου Ἰωσήφ,
τοῦτό ἐστι τὸ ἐγκώμιον τοῦ γενναίου ἀθλητοῦ·
ὅπερ τότε ἐπράχθη ἐν οἰκίσκῳ λαθραίως
ᾄδεται ἐν τῷ κόσμῳ καθ' ἑκάστην ἡμέραν·
τὰ γὰρ καλὰ οὐδέποτε σβέννυται,
κἂν πειρασμοὶ πολλοὶ περικλύζουσι·
ῥύεται γὰρ ἀπὸ τούτων ἁπάντων
ὁ λυτρωτὴς τῶν αὐτοῦ θεραπόντων,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα.

κα'

Οἱ συναίμονες πρώην ἐπεβούλευσαν τούτῳ
διὰ τὴν βασιλείαν φθονοῦντες,
καὶ ὁρμήσαντες κτεῖναι αὐτόν, ἐν τῇ γ[νώ]μῃ μόνῃ
τὸ κακὸν ἔστησαν·

εἰς ἔργον δὲ οὐκ ἤγαγον τὴν [ἄδι]κον σφαγὴν ἐκείνην,
αἵματι βάψαντες τὸν χιτῶνα, [ἀλ]λ' οὐχὶ βλάπτοντες τὸν φοροῦντα·
ζῶντα γὰρ αὐτὸν ὁ Θεὸς διεφύλαξεν,
εἰ καὶ ὁ πατὴρ ὡς θανέντα ὠδύρετο·
αὖτη [πά]λιν ἐπολέμησε τῷ χιτῶνι μοιχαλίς,
τὴν ψυχὴν δὲ οὐ κατέτρωσε τοῦ γενναίου στρατηγοῦ·
ἦν γὰρ ἐνδεδυμένος ἀσφαλῆ πανοπλίαν
πάσας τὰς ἐλεπόλεις τῶν παθῶν καταργοῦσαν.
Τοῦτον, πιστοί, μιμεῖσθαι σπουδάσ[ωμεν],
ὅτι καὶ νῦν ἡμῖν ἐπανίσταται
τῶν σαρκικῶν ἡδονῶν [ἡ ἀ]πάτη,
ἀλλὰ μηδεὶς ὑπὸ ταύτης ἡττάσθω,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα.

κβ'

Στέμμα κέκτηται θεῖον καὶ ἀοίδιμον νίκην
ὁ μέγας τῶν παθῶν αὐτοκράτωρ,
καὶ δικαίως τὴν μνήμην αὐτοῦ πανταχοῦ τιμῶσιν
οἱ πιστοὶ πάντοτε,
ὅτι οὐκ ἐκυρίευσε τοῦ σώματος ἡ ἁμαρτία·
τῆς γυναικὸς γὰρ τῆς ἀκολάστου λόγοις καὶ ἔργοις κολακευούσης
πᾶσαν μὲν ὑπόσχεσιν ἔρριψεν ἄθεσμον,
θάνατον δὲ μᾶλλον ἠγάπησεν ἔνδεσμον.
Τί δαὶ πράξω ὁ ταλαίπωρος καὶ κατάκριτος ἐγώ,
ὅτι πάντοτε συνέχει με τῆς ἁμαρτίας ἡ χείρ;
Ὥσπερ ἡ Αἰγυπτία Ἰωσὴφ ἐπιβαίνει,
οὕτως ἕλκει με αὕτη πρὸς ἀτόπους ἐννοίας·
ἀλλὰ βοῶ πρὸς σέ, παντοδύναμε·
ῥῦσαι κἀμέ, Χριστέ, τυραννούμενον,
ἵνα σωθῶ διὰ τῆς Θεοτόκου,
ὡς Ἰωσὴφ ὁ πιστός σου θεράπων,
ὅτι πάντα ἐφορᾷ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα.

(Κατά την έκδοση του J.GROSDIDIER DE MATONS,Romanos le Mélode,Hymnes,t.I,Paris 1964 (=Sources Chrétiennes 99), 247-293)

Ἕτερον κοντάκιον τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ πέμπτῃ εἰς τὸν νιπτῆρα, φέρον ἀκροστιχίδα τήνδε·

τοῦ ταπεινοῦ Ῥωμανοῦ ποίημα

ἦχος γ', ἰδιόμελον.

Προοίμιον Ι

Πάτερ ἐπουράνιε, φιλόστοργε, φιλάνθρωπε,
Ἰλεως, ἰλεως, ἰλεως γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος καὶ πάντας ἐκδεχόμενος.

Προοίμιον ΙΙ

Δεσπότου χερσὶ πόδας νιπτόμενος Ἰούδας
ὡς κλέπτης κρυφῇ γλῶσσαν ἠκόνησε δολίαν
ὁ παράνομος, Χριστὲ ὁ Θεός·
ἀλλὰ τοιαύτης ἀπανθρωπίας
λύτρωσαι τοὺς ἐν τῷ οἴκῳ τῆς Θεοτόκου ψάλλοντας·
« Ἰλεως, ἰλεως, ἰλεως γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος καὶ πάντας ἐκδεχόμενος. »

α'

Τίς ἀκούσας οὐκ ἐνάρκησεν ἢ τίς θεωρήσας οὐκ ἐτρόμασε
τὸν Ἰησοῦν δόλῳ φιλούμενον,
τὸν Χριστὸν φθόνῳ πωλούμενον, τὸν Θεὸν γνώμῃ κρατούμενον;
Ποία γῆ ἤνεγκε τὸ τόλμημα;
Ποία δὲ θάλασσα ὑπέμεινεν ὁρῶσα τὸ ἀνοσιούργημα;
Πῶς οὐρανὸς ὑπέστη, πῶς δὲ αἰθὴρ συνέστη, πῶς καὶ ὁ κόσμος ἔστη
συμφωνουμένου, πωλουμένου τότε, προδιδομένου τοῦ κριτοῦ;
Ἰλεως, ἰλεως, ἰλεως γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος καὶ πάντας ἐκδεχόμενος.

β'

Ὅτε δόλον ἐμελέτησεν, ὅτε σοι τὸν φόνον κατεσκεύασεν
ὁ φιληθεὶς καὶ ἀθετήσας σε,
ὁ κληθεὶς καὶ καταλείψας σε, ὁ στεφθεὶς καὶ ἐνυβρίσας σε,
τότε σύ, εὔσπλαγχνε, μακρόθυμε,
δεῖξαι τῷ φονευτῇ βουλόμενος τὴν ἄφατον φιλανθρωπίαν σου,
ἔπλησας τὸν νιπτῆρα, ἔκλινας τὸν αὐχένα, γέγονας δοῦλος δούλων·
καὶ ἐπεδίδου σοι Ἰούδας πόδας ἵν' ἀποπλύνῃς, λυτρωτά.
Ἰλεως, ἰλεως, ἰλεως γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος καὶ πάντας ἐκδεχόμενος.

γ'

Ὕδασι πόδας ἀπέπλυνας τοὺς δραμόντας εἰς τὴν προδοσίαν σου,
καὶ μυστικῇ βρώσει ἐξέθρεψας
τὸν ἐχθρὸν τῆς εὐσπλαγχνίας σου καὶ γυμνὸν τῆς εὐλογίας σου·
ὑψωσας τὸν πτωχὸν χαρίσμασιν,
ηὔξησας τὸν οἰκτρὸν δωρήμασιν, ἐπλούτισας καὶ ἐμακάρισας·
ὑποταγὴν δαιμόνων, ἀπαλλαγὴν δὲ πόνων εἶχεν ἐπὶ τῆς γλώττης,
καὶ ἀντὶ τούτων πάντων διεσχίσθη καὶ οὐ κατενύγη ὁ φονεύς.
Ἴλεως, ἵλεως, ἵλεως γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος καὶ πάντας ἐκδεχόμενος.

δ'

Τίς εἶδε πόδας νιπτόμενον καὶ λακτίζειν ἤδη ἐπειγόμενον;
Τίς ἤκουσε κτῆνος θαλπόμενον
καὶ βαλεῖν κατεπειγόμενον τὸν αὐτῷ ἐπικαθήμενον;
Ἔλουεν, ἔτρεφεν ὁ Κύριος·
ἔτρεχεν, ἔβρυχεν ὁ δόλιος ὡς μονιὸς ἀνημερώτατος·
πεπληρωμένης φάτνης, ὁ ἀπηνὴς ἐξαίφνης φεύγει τὸν κεκτημένον
καὶ ὑποτίθησι τὸν νῶτον ὄντως ἵν' ἐπιβῇ ὁ Σατανᾶς.
Ἴλεως, ἵλεως, ἵλεως γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος καὶ πάντας ἐκδεχόμενος.

ε'

Ἄδικε, ἄστοργε, ἄσπονδε, πειρατά, προδότα, πολυμήχανε.
τί γέγονεν, ὅτι ἠθέτησας;
Τί ἰδὼν οὕτως ἠφρόνησας; Τί παθὼν οὕτως ἐμίσησας;
Οὐκ αὐτοῦ φίλον σε ὠνόμασεν;
Οὐκ αὐτὸς ἀδελφόν σε κέκληκε, καίτοι εἰδὼς ὅτι δεδόλωσαι;
Τὸ τῶν χρημάτων λῆμμα τὸ ἐν τῷ γλωσσοκόμῳ δέδωκε τῇ σῇ πίστει,
καὶ ἀσυνείδητος ἐν τούτοις πᾶσιν ἐφάνης ἄφνω πρὸς αὐτόν.
Ἴλεως, ἵλεως, ἵλεως γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος καὶ πάντας ἐκδεχόμενος.

ς'

Πέτρος τότε παρητήσατο, ὅτε ὁ μονογενὴς παρίστατο
νιπτοποδεῖν κατεπειγόμενος,
καί φησι· « Κύριε, κύριε, οὐ μὴ σὺ νίψῃς τοὺς πόδας μου. »
Ὁ νιπτὴρ ἔκειτο καὶ ἐπέπληστο,
ὁ σωτὴρ ἵστατο καὶ ἔζωστο ὁ λυτρωτὴς ὡς ἀργυρώνητος·
αἱ τῶν ἀγγέλων τάξεις ἄνωθεν κατιδοῦσαι ἔκραζον θαμβηθεῖσαι,
καὶ ὁ ἀναίσχυντος οὐκ ἐνετράπη, ἀλλ' ἐξετράπη κατ' αὐτοῦ.
Ἴλεως, ἵλεως, ἵλεως γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος καὶ πάντας ἐκδεχόμενος.

ζ'

Ἵσταντο φόβῳ οἱ πύρινοι καὶ ἐξίσταντο χοροὶ ἀόρατοι
ὁρῶντες τὸν ἀπερινόητον
γνωμικῶς κατακαμπτόμενον καὶ πηλῷ διακονούμενον.
Γαβριὴλ ἔλεγε πτοούμενος·
« Ἅγιοι ἄγγελοι, συνόμιλοι, κατίδετε καὶ καταπλάγητε·
τείνει τὸν πόδα Πέτρος καὶ ὁ ἐκ παρθένου μήτρας δέχεται καὶ ἀποπλύνει·
καὶ οὐ τὸν Πέτρον μόνον νίπτει, ἀλλὰ καὶ τὸν Ἰούδαν μετ' αὐτοῦ.
Ἵλεως, ἵλεως, ἵλεως γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος καὶ πάντας ἐκδεχόμενος.

η'

Νίπτει τὴν πλίνθον ἡ θάλασσα, ἀποπλύνει τὴν πηλὸν ἡ ἄβυσσος
καὶ οὐκ ἀναιρεῖ τούτου τὴν σύστασιν
ἀλλὰ σφίγγει τὴν ὑπόστασιν καὶ ἀποσμήχει τὴν προαίρεσιν.
Βλέπετε πόση τοῦ ποιήσαντος,
ἴδετε ποταπὴ τοῦ πλάσαντος διάθεσις περὶ τὰ πλάσματα·
κέκλινται καὶ εἱστήκει, τρέφονται καὶ παρέχει, νίπτονται καὶ ἀποσμήχει,
καὶ οὐ χωνεύονται γηΐνων πόδες ἐν ταῖς παλάμαις τοῦ πυρός.
Ἵλεως, ἵλεως, ἵλεως γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος καὶ πάντας ἐκδεχόμενος. »

θ'

Οὕτω μὲν ἔφη ὁ ἄγγελος, ὅτε καὶ κατεῖδέν σε τὴν ἄμπελον
τὰ ἑαυτῆς κλήματα τρέφουσαν
καὶ εἰς γῆν πᾶσαν ἐκτείνουσαν καὶ εἰς ὕψος ἐπανάγουσαν·
Πέτρος δέ, ἡ ἀρχὴ τῶν φίλων σου,
ὁ κανὼν τῶν ἀκολουθούντων σοι, ὁ στρατηγὸς τῆς φαμιλίας σου,
ἰδών σε ἐζωσμένον, ἔλεγεν ἀδημονῶν· « Σύ μου τοὺς πόδας νίπτεις;
Οὐ μή μου νίψῃς πόδας εἰς αἰῶνας, ἡ χεὶρ ἡ πλάσασα ἐμέ.
Ἵλεως, ἵλεως, ἵλεως γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος καὶ πάντας ἐκδεχόμενος.

ι'

Ὕπνος μοι ἔλθοι εἰς θάνατον ἐάν σε ἐάσω τὸν ἀθάνατον
καμφθῆναί μοι τῷ ὑπὸ θάνατον·
ὁ ἐχθρὸς ἐπιγελάσοι μοι ἐὰν σὺ τοῦτο τελέσῃς μοι.
Οὐκ ἀρκεῖ ὅτι σὸς νενόμισμαι;
Οὐ πολὺ ὅτι σοὶ λελόγισμαι καὶ πρῶτος τῶν φίλων σου κέκλημαι,
ἀλλὰ καὶ πλύνεις πόδας τοῦ ὀστρακίνου σκεύους ὁ κεραμεὺς τοῦ κόσμου,
καὶ τὰ φθαρτά μου σκέλη καὶ τὰ ἴχνη σὺ θέλεις πλῦναι, λυτρωτά;
Ἵλεως, ἵλεως, ἵλεως γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος καὶ πάντας ἐκδεχόμενος. »

ια'

Ῥήμασι τούτοις χρησάμενος ὁ ἀπόστολος πρὸς τὸν διδάσκαλον·
« Ἐὰν μὴ νῦν νίψω σε, ἥκουσε,
μετ' ἐμοῦ μέρος οὐ δώσω σοι, ἀλλ' ἐγθρὸν ἀποκαλέσομαι. »
Τοῦτο δὲ λέξαντος τοῦ πλάσαντος,
φόβος καὶ θόρυβος ἐπέπεσε τῷ μαθητῇ, ὅθεν καὶ ἔφησε·
« Κύριέ μου, εἰ πλύνεις, μή μου τοὺς πόδας μόνον, ἀλλὰ καὶ δέμας ὅλον·
καὶ ἐπὶ πλεῖον πλῦνόν με, εἰ θέλεις, ἵνα τῶν σῶν μὴ στερηθῶ.
Ἵλεως, ἵλεως, ἵλεως γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος καὶ πάντας ἐκδεχόμενος. »

ιβ'

Ὦ πόσοις πόσα συνήπτετο καὶ Ἰούδας φίλος οὐκ ἐγίνετο.
Ὦ ποταποὶ λόγοι καὶ πράγματα
καὶ ὁ ἐχθρὸς οὐ κατηλλάσσετο, ὁ σκληρὸς οὐκ ἠπαλύνετο·
ἅμα γὰρ τῷ φαγεῖν ὃ ἔφαγεν
καὶ πιεῖν ὃ πιστῶς οὐκ ἔπιεν, ἐπῆρε τὴν πτέρναν, ὡς γέγραπται,
καὶ ἐξελθὼν τῆς μάνδρας ὥρμησε πρὸς τοὺς θῆρας, καταλιπὼν τοὺς ἄρνας
καὶ τὸν γλυκύτατον μασθὸν ἐάσας ἦλθεν ἐπὶ θηλὴν πικράν.
Ἵλεως, ἵλεως, ἵλεως γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος καὶ πάντας ἐκδεχόμενος.

ιγ'

Μάτην πρώην ὑπεχώρησε τὸν δεινὸν Ἰούδαν ὁ διάβολος·
Ἰδοὺ γὰρ νῦν οὗτος ἐχώρησε
πρὸς τὸν πρὶν ὑποχωρήσαντα· καὶ ἔστιν ὅλως διάβολος.
Μάτην ἦν φοβερὸς τοῖς πάθεσιν·
ὤφθη γὰρ φθονερὸς ἐν ἅπασι καὶ τολμηρὸς κατὰ τοῦ πλάσαντος·
μάτην αὐτοῦ λαλοῦντος ἔφευγον πᾶσαι νόσοι· εἶχε γὰρ ἤδη νόσον
τῆς ἀθείας καὶ φιλαργυρίας· ἐντὸς αὐτοῦ ἦν ἡ πληγή.
Ἵλεως, ἵλεως, ἵλεως γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος καὶ πάντας ἐκδεχόμενος.

ιδ'

Ἆρας τοὺς πόδας ὁ ἄνομος ηὐτομόλησε πρὸς τὸ παράνομον
καὶ φατριὰν φθάσας φονεύτριαν,
τὸν Χριστὸν ὥσπερ ἀλλότριον παραδούς, γίνεται μέτριος.
« Τί ἐμοὶ θέλετε δωρήσασθαι; »
λέγει τοῖς θέλουσιν ὠνήσασθαι τὸ αἷμα τοῦ ζῶντος καὶ μένοντος.
Ἄκουσον, γῆ, καὶ ῥῖξον· θάλασσα, φεύγειν σπεῦσον· φόνος γὰρ συμφωνεῖται,
τοῦ ἀτιμήτου τίμημα λαλεῖται καὶ ζωοδότου ἡ σφαγή.
Ἵλεως, ἵλεως, ἵλεως γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος καὶ πάντας ἐκδεχόμενος.

ιε'

Νῦν σου ἐφάνη τὸ ἄπληστον, νῦν ἐφανερώθη τὸ ἀκόρεστον,
ἀχόρταστε, ἄσωτε, ἄσπονδε,
ἀναιδέστατε καὶ λαίμαργε, ἀσυνείδητε, φιλάργυρε.
« Τί ἐμοὶ θέλετε δωρήσασθαι ; »
λέγεις τοῖς θέλουσιν ὠνήσασθαι τὸ αἷμα τοῦ ζῶντος καὶ μένοντος·
τί γὰρ καλὸν οὐκ εἶχες ; τίνος δὲ οὐ μετεῖχες ; τίνος ποτὲ ἀπεῖχες ;
Μετὰ τῶν κάτω καὶ τὰ ἄνω εἶχες καὶ τὸν Θεόν σου προδιδεῖς ;
Ἴλεως, ἵλεως, ἵλεως γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος καὶ πάντας ἐκδεχόμενος.

ις'

Ὅλον τὸν πλοῦτον ἐβάσταξες, θησαυρὸς ὑπῆρχες ἀδαπάνητος·
πάντοθεν ἦς πάντοτε πλούσιος,
ἐν χερσὶν ἔχων τὰ χρήματα καὶ φρεσὶ φέρων τὸν πλάσαντα.
Τί οὖν σοι γέγονεν, ὦ ἄθλιε,
ὅτι νῦν ὡς πτωχὸς πεπόρευσαι πρὸς τοὺς οὐδὲν ἔχοντας δοῦναί σοι ;
Τί γὰρ καὶ δώσουσί σοι, τί προσενέγκωσί σοι ἀντὶ τοῦ πωλουμένου ;
Τὸν οὐρανόν τε καὶ τὴν γῆν ἢ πάντα τὸν κόσμον αὐτὸν ἀντ' αὐτοῦ ;
Ἴλεως, ἵλεως, ἵλεως γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος καὶ πάντας ἐκδεχόμενος.

ιζ'

Ὕπαγε, ἄφρον, ἀνάνηψον, τὴν αὐθάδειάν σου ἀναχαίτισον,
τὴν τολμηρὰν γνώμην σου κώλυσον,
ταῖς φρεσί σου ἐπιτίμησον καί, μωροί, ποτὲ φρονήσατε·
οὔτε γὰρ δύνασαι τιμήσασθαι
οὔτ' αὐτοὶ ἱκανοὶ ὠνήσασθαι τὸν τῇ χειρὶ πάντα συνέχοντα.
Ἐὰν δὲ καὶ πωλήσῃς καὶ μὴ αὐτὸς θελήσῃ, τίς ὁ τολμῶν κρατῆσαι ;
Τίς ἐπενέγκῃ τούτῳ χεῖρας, ἐὰν μὴ συγχωρήσῃ ὡς Θεός ;
Ἴλεως, ἵλεως, ἵλεως γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος καὶ πάντας ἐκδεχόμενος.

ιη'

Πένης Ἠλίας ἐτύγχανε καὶ ὡς εὔπορος πυρὶ ἀνάλωσε
τοὺς ἐπ' αὐτὸν τότε ὁρμήσαντας,
πεντηκόνταρχον καὶ ἕτερον, τοὺς αὐτῷ καταθαρρήσαντας·
Ἡλιοὺ γέγονεν ἀκράτητος,
καὶ Θεὸς Ἡλιοῦ καὶ κύριος τῷ ἀναιδεῖ εὐκαταφρόνητος.
Ὢ τῆς παραπληξίας· δοῦλος ἦν ὁ Ἠλίας τοῦ νῦν πιπρασκομένου
καὶ οὐδ' ὡς προφήτην ὁ προδότης ἔσχε τὸν ποιητὴν τῶν προφητῶν.
Ἴλεως, ἵλεως, ἵλεως γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος καὶ πάντας ἐκδεχόμενος.

ιθ'

Οὕτως δέ, ἄφρον, ἐμέθυες αὐθαδείᾳ σου καὶ οὐκ ἐνόησας
τὸν ὑπὸ σοῦ γνώμῃ πωλούμενον,
κἂν τὰ σύμφωνα γνωρίσῃ σοι τίς ἐστιν ὁ συμφωνούμενος·
Ἔλαβες χρύσινα τριάκοντα·
ψήφισον, Ἰούδα, καὶ νόησον τίς προφητῶν οὕτω πεπώληται·
ὁ Ἰωσὴφ ἐκεῖνος τοῦ Ἰησοῦ ἦν τύπος οὗ τὴν τιμὴν λαμβάνεις,
καὶ δι' αὐτῆς καταλαμβάνεις Ἅιδην τὸν βρόχον ἔχων ἀγχόνην.
Ἴλεως, ἵλεως, ἵλεως γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος καὶ πάντας ἐκδεχόμενος.

κ'

Ἴλεως, ἵλεως, ἵλεως· ποταπὸν ὁ μαθητὴς ὠλίσθησε
καὶ ποταποῦ ὕψους ἀπέτυχε·
ποταπὸν πτῶμα κατέπεσε, ποταπὸν κτύπον ἐποίησε.
Πρώην μὲν ἔπεσε διάβολος
ἀστραπὴν δείξας τὴν κατάπτωσιν· αὐτὸν καὶ Ἰούδας ἐζήλωσε·
τῷ γὰρ Χριστῷ ἀντάρας καὶ ἀνιῶν πρὸς κέντρα, τὰς βάσεις συνετρίβη
καὶ ἐν βαράθρῳ κατηνέχθη Ἅιδου, ἐκεῖ τὸ κέρδος πληρωθείς.
Ἴλεως, ἵλεως, ἵλεως γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος καὶ πάντας ἐκδεχόμενος.

κα'

Ἦλθεν οὖν τρέχων ὁ ἄνομος καὶ φιλεῖ ἐν δόλῳ τὸν φιλάνθρωπον
καὶ ἀναιρεῖ κατὰ διάνοιαν
τὸν βουλῇ πάθος ἑλόμενον καὶ ζωὴν πᾶσι δωρούμενον·
πρόβατον τοῦ Χριστοῦ ἐμάνθανε,
λύκος δὲ τῷ ποιμένι γέγονεν ὡς ἄγριος θὴρ ἐπερχόμενος.
Φίλημα σὸν προσφέρεις; Φίλημα ποῖον, ἄφρον; Φίλημα προδοσίας·
καὶ οὐκ αἰσχύνῃ τὸν ἐχθρὸν ζηλώσας, αὐτοῦ μανθάνων τὰς βουλάς.
Ἴλεως, ἵλεως, ἵλεως γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος καὶ πάντας ἐκδεχόμενος.

κβ'

Μεῖνον μικρόν, ὦ πανάθλιε, ἵνα ὄψῃ δίκην ἀμετάθετον·
τὸ συνειδός σου κατακρίνει σε,
ἵνα γνῷς ὅπερ ἐποίησας τῷ δεινῷ μόρῳ νεκρούμενος·
δένδρον σοι γίνεται ὡς δήμιος
ἄξιον τὸν μισθόν σοι φέροντα· καὶ ποῦ σοι τὸ χρῆμα, φιλόπλουτε;
Ἀλλὰ καὶ τοῦτο δώσεις καὶ σεαυτὸν οὐ σώσεις μετανοῶν ἀκαίρως,
ὅτι προέδωκας ὃν εἶχες πλοῦτον τὸν ψυχικόν σου, τὸν Χριστόν.
Ἴλεως, ἵλεως, ἵλεως γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος καὶ πάντας ἐκδεχόμενος.

κγ'

Ἅγιε, ἅγιε, ἅγιε, ὁ Θεὸς τῶν πάντων, ὁ τρισάγιος,
τοὺς δούλους σου ῥῦσαι τοῦ πτώματος
καὶ τὸ πλάσμα σου ἀνάστησον τοῦ φυγεῖν τοιοῦτον κίνδυνον.
Ταῦτα οὖν, ἀδελφοί, γινώσκοντες
καὶ τὴν τοῦ πράτου πτῶσιν βλέποντες, τοὺς ἑαυτῶν πόδας στηρίξωμεν·
στήσωμεν οὖν τὰς βάσεις ἐπὶ τὰς ἀναβάσεις τῶν ἐντολῶν τοῦ κτίστου
καὶ τὴν τοῦ Ἅιδου φύγωμεν πορείαν βοῶντες πρὸς τὸν λυτρωτήν·
Ἴλεως, ἵλεως, ἵλεως γενοῦ ἡμῖν,
ὁ πάντων ἀνεχόμενος καὶ πάντας ἐκδεχόμενος.

(Κατά την έκδοση του J.GROSDIDIER DE MATONS, Romanos le Mélode,Hymnes,t.IV,Paris 1967, 55-97 (=Sources Chrétiennes 128).

Τῷ Σαββάτῳ τῆς Τυροφάγου. Κοντάκιον πολλὴν ἔχον ὠφέλειαν καὶ κατάνυξιν ψαλλόμενον εἰς ὁσίους μοναχούς, ἀσκητὰς καὶ μοναζούσας. Ἡ ἀκροστιχίς: **« Τοῦ ταπεινοῦ Ῥωμανοῦ ὁ ψαλμὸς οὗτος ».** *Ἦχος πλ. δ'. Πρὸς τό·* **« Ὡς ἀπαρχὰς τῆς φύσεως ».**

1

Ὡς εὐσεβείας κήρυκας καὶ ἀσεβείας φίμωτρα
τῶν θεοφόρων τὸν δῆμον ἐφαίδρυνας τῇ ὑφηλίῳ λάμποντα,
ταῖς αὐτῶν ἱκεσίαις ἐν εἰρήνῃ τελείᾳ
τοὺς Σὲ δοξάζοντας καὶ μεγαλύνοντας
διαφύλαξον ψάλλειν καὶ ᾄδειν Σοι
Ἀλληλούια.

2

Ἕτερον Κοντ(άκιον)

Οἱ ἐκ τοῦ βίου σήμερον πρὸς νοητὸν παράδεισον
τὴν κατοικίαν ποιήσαντες ἐν μετανοίᾳ κράζωμεν·
« Σῶσον, μόνε οἰκτῖρμον, τοὺς εἰς Σὲ προσφυγόντας.
Ἰδοὺ γὰρ πάντα ἐγκατελίπομεν
καὶ Σὲ μόνον ποθοῦντες ψάλλομεν
Ἀλληλούια ».

Τὸ αὐτὸ ψάλλεται καὶ εἰς σχῆμα μοναχῶν.

Οἱ οἶκοι πρός· « Οἱ ἐν πάσῃ τῇ γῇ μαρτυρή⟨σαντες⟩ ».

α' Τοῖς τοῦ βίου τερπνοῖς ἐνητένιζον
λογισμῷ θεωρῶν τὰ γινόμενα
καὶ μετρήσας αὐτοῦ τὰ ἐπώδυνα
τὴν ζωὴν τῶν βροτῶν ἐταλάνισα·
ὑμᾶς δὲ μόνους ἐμακάρισα,
τοὺς καλὴν ἐπιλεξαμένους μερίδα,
τὸ ποθεῖν τὸν Χριστὸν καὶ συμμένειν Αὐτῷ
καὶ συμψάλλειν τερπνῶς τῷ προφήτῃ Δαβὶδ
Ἀλληλούια.

β' Οὐδὲ ἕνα βροτὸν εἶδον ἄλυπον·
ὁ γὰρ κόσμος ἑκάστοτε τρέπεται.
Τὰ γὰρ ἄρτι καλῶς, μετ' ὀλίγον κακῶς
καὶ ὁ χθὲς ἱλαρός, σήμερον αὐχμηρός.
Πτωχὸς αἰφνίδιον ὁ πλούσιος,
ἀθυμεῖ νῦν ὁ πρώην ἐν εὐθυμίᾳ.
Ἀλλ' ὑμεῖς τούτων πάντων ἐλεύθεροι·
ἐδουλώθητε γὰρ ψυχικῶς τῷ ψαλμῷ
Ἀλληλούια.

γ' Ὑψαυχεῖ κατὰ πένητος πλούσιος
κατεσθίων αὐτοῦ πᾶσαν δύναμιν.
Κοπιᾷ γεωργὸς καὶ ὁ κτήτωρ τρυγᾷ·
ἄλλου κάμνοντος ἄλλος εὐφραίνεται.
Ἰδρῶν συνάγει ὁ πενόμενος,
ἵνα μόχθῳ κομίσηται, ἃ σκορπίζει.
Καὶ ὑμῶν πᾶς ὁ κόπος πεφύλακται
ἀπαράλλακτον ἔχων σφραγῖδα Χριστοῦ.
Ἀλληλούια.

δ' Τοὺς ἀγάμους ἐλπίδες συγκαίουσι,
τοὺς ἐν γάμῳ φροντίδες συγκόπτουσι.
Τοὺς ἀτέκνους ἡ λύπη ἐμάρανε,
πολυτέκνους ἡ θλῖψις ἀνήλωσεν.
Οἱ μὲν τὸν γάμον ἀποδύρονται,
ἄλλοι πάλιν ἀτεκνίαν θρηνοῦσι.
Καὶ ὑμῶν ἐπὶ τούτοις ὁ γέλως πλατύς·
οὐ γὰρ ἔχετε μέριμναν ἄλλην, εἰ μὴ τὸν ψαλμὸν
Ἀλληλούια.

ε' Ἁλμυρὰ τῆς θαλάσσης τὰ ὕδατα,
γλυκηρὰ τῇ κοιλίᾳ τὰ βρώματα.
Ῥιψοκίνδυνοι ἔμαθον ἄνθρωποι·
ἡ γαστὴρ γὰρ αὐτοὺς κατηνάγκασε.
Ψυχὰς σανίσιν ἐμπιστεύουσι,
τροφῆς χάριν καὶ ζάλης καταφρονοῦσι.
Ἀλλ' ὑμῶν ἡ γαλήνη ἀχείμαστος·
ὡς γὰρ ἄγκυρα ὑμῖν ἐστιν ὁ ψαλμὸς
Ἀλληλούια.

ς' Πειρατὰς καὶ χειμῶνας καὶ κλύδωνας
παρορῶσιν οἱ χρήματα στέργοντες.
Τῶν κυμάτων τὸ γαῦρον θεώμενοι
δειλιῶσιν, ἀλλ' ὅμως οὐ φεύγουσιν·
ἐλπὶς γὰρ πλούτου τούτους εἵλκυσεν,
κἂν πνιγμὸν ἐπενέγκῃ καὶ κατάπληξιν.
Τὸ δὲ σκάφος ὑμῶν ἀναυάγητον·
ὡς λιμένα γὰρ εὔδιον εὗρατε τὸν ψαλμὸν
Ἀλληλούια.

ζ' Εἰ καὶ μέχρις αἰῶνος παρέμενον
τὰ παρόντα μηδέπω λυόμενα,
οὐδὲ οὕτως τοῖς ἔχουσιν σύνεσιν
αἱρετὰ καὶ ποθούμενα ἔδοξεν·
ὅτι δὲ καὶ τὸ τάχος παρέρχονται
καὶ πρὸ τέλους πολλάκις ὀλλύμενα
ὁ ἐάσας αὐτὰ τρισμακάριστος,
ἐὰν πίστει καὶ πόθῳ μελετᾷ τὸν ψαλμὸν
Ἀλληλούια.

η' Ἵνα δὲ συνελὼν εἴπω, ἅπαντα
τὰ ἐν κόσμῳ σὺν κόσμῳ παρέρχεται.
Ὅτε γὰρ βίον πάντα κερδίσωμεν,
τότε ὄντως τὸν τάφον οἰκήσομεν.
Καλῶς οὖν ἔφησεν ὁ πάνσοφος
« ματαιότης ματαιοτήτων τὰ πάντα ».
Εἰ γάρ ἐστι θανεῖν, διατί καὶ πλουτεῖν;
Ἀγαθὸν οὖν ἡσύχως τὸ ψάλλειν ἀπαύστως Χριστῷ
Ἀλληλούια.

ϑ' Νῦν εἰσιν ἐν ὑμῖν οἱ βοῶντές μοι,
κἂν μὴ στόματι, ἀλλὰ τῷ πνεύματι.
« Πονηρὸς μὲν ὁ βίος, ὡς ἔφησας,
σὺ δὲ τούτου ἀγμὴν ἀπησχόλησαι.
Δοκὸς ἐπίκειται σοῖς ὄμμασι
καὶ πῶς βλέπεις τὸ κάρφος τῶν ἀδελφῶν ἆραι;
Εἰ καλόν, ὃ λαλεῖς, διατί μὴ ποιεῖς;
ἀλλ' οὕτω κατακέκρισαι μὴ μελετῶν τὸν ψαλμὸν
Ἀλληλούια ».

ι' Ὅμως μέντοι οὐ πάντες ἐδέξαντο,
οἷς ὁ Κύριος τότε προσέταξε.
Τῷ ἑνὶ γὰρ εἰπὼν πᾶσιν ἔφησε·
« πώλησόν σου τὰ πάντα καὶ ἔπου μοι ».
Οἱ μὲν οὖν ἤκουσαν ὡς φρόνιμοι,
οἱ δὲ οὐ προσέσχον ὡς οἱ ὅμοιοί μου·
Εἷς γὰρ τούτων εἰμί, κἂν μὴ λέξητέ μοι·
διὰ τοῦτο ὑμᾶς ἐξαιτῶ τὴν ᾠδὴν
Ἀλληλούια.

ια' Ὑπεκκαίω ὑμῶν τὴν προαίρεσιν
πρὸς τὸ ψάλλειν καὶ τέρπειν τὸν Κύριον,
ἵν', ὑμῖν ὁ μισθὸς ὅτε δίδοται,
μεθ' ὑμῶν καὶ ἡ μνήμη μου γίνεται.
Ἀκούσατε οὖν τῶν ῥημάτων μου,
τῶν δὲ πράξεών μου πόρρω ἀποχωρεῖτε.
Ἀγαπᾶτε τοὺς λόγους τῶν ἔργων ἐκτός·
οὐ γὰρ ἔχω τὸ τί ᾄδειν, εἰ μὴ τὸν ψαλμὸν
Ἀλληλούια.

ιβ' Ῥύπον βίου καλῶς ἀπεφύγετε
καὶ πηγῇ καθαρᾷ προσεφύγετε.
Τῶν ἀσάρκων τὸν βίον ζηλώσαντες
τῆς σαρκὸς μὴ ποιεῖσθε τὴν πρόνοιαν.
Μὴ ἀγαπᾶτε, ἃ ἀφήκατε·
ἃ ἐλύσατε, μὴ ἐποικοδομεῖτε,
ἵνα μὴ τοῦ ἐχθροῦ γέλως γένησθε·
ἀλλὰ στήκετε νήφοντες, ψάλλοντες τὴν ᾠδὴν
Ἀλληλούια.

ιγ' Ὧν τὰς πράξεις καλῶς ἀπεφύγετε,
τούτων νῦν καὶ τὴν μνήμην μισήσατε.
Ἀφιλόνεικον βίον καὶ ἄφθορον
ἀναλάβετε ἅπαξ ὡς ἄγγελοι
τῇ τιμῇ ἀλλήλους προηγούμενοι.
Μὴ ἐρεῖτε τοῦτο σὸν ἢ τοῦτο ἐμόν·
οὐ γὰρ ἔχει μονάζων τι ἴδιον,
ὅτι πάντων τὰ πάντα ἐστὶ καὶ ὁ ψαλμὸς·
Ἀλληλούια.

ιδ' Μὴ ἀλλήλων ἁπλῶς κατεπαίρεσθε.
« Τί γὰρ ἔχεις », φησίν, « ὃ οὐκ ἔλαβες; »
Ὁ νηστεύων μὴ κρίνῃ τὸν τρώγοντα
καὶ ὁ τρώγων τιμάτω τὸν ἄσιτον·
ὁ μὲν γὰρ τρώγει δι' ἀσθένειαν,
ὁ δὲ πάλιν δι' ἐγκράτειαν νηστεύει.
Ἄλλος κάμνει μοχθῶν, ἄλλος ψάλλει ποθῶν,
εἷς δέ ἐστι μισθὸς τῷ ποθοῦντι τὸν Χριστόν·
Ἀλληλούια.

ιε' Ἀλλ' ἐρεῖ τις « ἐγὼ περισσότερον,
ὡς εἰδὼς τὰς Γραφάς, ἔχω καύχημα ».
Τί οὖν ὁ ἁλιεὺς Πέτρος ἔμαθεν,
ὅτι τοῦ Μωϋσέως προτέτακται;
Τῶν Αἰγυπτίων πᾶσαν φρόνησιν
ὥσπερ ἔπος ἐξέμαθεν ὁ προφήτης
καὶ τοῦ Πέτρου λαλοῦντος σιγᾷ Μωϋσῆς.
Μὴ βδελύξῃ οὖν τὸν ἀμαθῆ ὁ μαθὼν τὸν ψαλμὸν
Ἀλληλούια.

ις' Νευρωθῶμεν τῇ πίστει σφιγγόμενοι
οἱ τῷ σώματι ἀποταξάμενοι.
Ὁπλισθῶμεν ἀγρύπνως τοῖς ᾄσμασιν·
οἱ μισοῦντες ἡμᾶς οὐ καθεύδουσιν.
Καὶ τί τὸ ὅπλον τοῦ μονάζοντος;
Ὑποτάσσεσθαι πράως τῷ ἡγουμένῳ,
ἀγαπᾶν τὸν Χριστὸν καὶ φιλεῖν ἀδελφοὺς
καὶ εὐπρόθυμον εἶναι τῷ καιρῷ τοῦ ψαλμοῦ
Ἀλληλούια.

ιζ' Ὅταν εἰς καθ' ἑνὸς ὑπεραίρεσθε,
τότε ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ παρεμπαίζεσθε·
ἔργον γὰρ ἔχει τὸ ὑπεισέρχεσθαι
καὶ φαντάζειν τὸν νοῦν τῶν σαθρῶν ἀδελφῶν.
Τὸν μὲν ἐπαίρει ὡς καλλίφωνον,
τὸν δὲ πάλιν ὡς τρανόλαλον φυσιοῖ
καὶ τυφλώσας αὐτούς, ἐγγελᾷ πρὸς αὐτούς.
Ἀλλ' ἐκνήψαντες στήκετε ἐν τῇ ᾠδῇ
Ἀλληλούια.

ιη' Ὑπεισῆλθε πολλάκις τῷ κάμνοντι
ἀδελφῷ καὶ φησί· « τί εἰς μάτην μοχθεῖς;
Ἰδοὺ ἄλλος μὴ κάμνων πρωτεύει σου,
ἀφορμὴν τοῦ λαλεῖν προτετίμηται ».
Κἀκεῖνος τούτοις ὡς ἁπλούστερος
πιστωθείς, εἴασεν ὅθεν ἐδικαιοῦτο
καὶ λιπὼν τὸ καμεῖν μελετᾷ τὸ λαλεῖν.
Μὴ οὖν σχῇ ποτε λαλιὰν παρεκτὸς τῆς ᾠδῆς
Ἀλληλούια.

ιθ' [Ὁπλισθέντες τῇ πίστει ἑστήκατε
τοὺς αὐχένας ὑμῶν κάτω κλίναντες
τὸ μὲν σῶμα εἰς γῆν κάτω νεύοντες,
τῇ ψυχῇ δὲ Χριστὸν ἄνω βλέποντες,
καραδοκοῦντες καὶ σπουδάζοντες
μεταστῆναι τοῦ βίου τούτου
καὶ κατοικῆσαι ἐν ταῖς τῶν ἁγίων πάντων σκηναῖς,
ἵνα ὥσπερ ἐνταῦθα ἀναβοᾶτε τὴν ᾠδὴν
Ἀλληλούια].

κ' Ψυχικῶς τὸν κανόνα ποθήσατε,
ὃν καλῶς καὶ φρονίμως ᾑρήσασθε.
Μετ' ἀλλήλων ἐὰν ἀντιβάλητε,
χώραν τῷ πονηρῷ μὴ παράσχητε.
Μηδεὶς ῥεπέτω πρὸς τὴν ἔξοδον·
ὡς γὰρ λέων θηρᾷ ὑμᾶς ὁ πανοῦργος
καὶ τὴν μάνδραν κυκλῶν ζητεῖ βρῶσιν ἀμνῶν.
Μὴ οὖν τις καταλίπῃ τὸ ψάλλειν ἀεὶ τὴν ᾠδὴν
Ἀλληλούια.

κα' Ἂν ὁ νοῦς σου ποτὲ σκανδαλίζῃ σε
ἐρεθίζων σε ἐπὶ τὴν ἔξοδον
καὶ φησί· « τί ἐνταῦθα συγκέκλεισαι ;
πόσοι ἔξωθεν ἐδικαιώθησαν ; »,
εἰπὲ εὐθέως, ἅπερ ἔμαθες·
ὅτι « εἶδον ἐν κόσμῳ ἀντιλογίαν
καὶ πολλὴν ἀνομίαν ἐν πόλεσιν.
Διό, ἔνθα οἰκῶ, κελαδῶ τὸν ψαλμὸν
Ἀλληλούια ».

κβ' Λέγει πάλιν πρὸς σέ· « καὶ πῶς δύνασαι
τὸν κανόνα τελεῖν τοῦ μονάζοντος ;
ὁ ζυγὸς γὰρ βαρὺς καὶ δυσβάστακτος
καὶ ὁ τοῦτον μὴ φέρων ἀχρήσιμος ».
Ἐρεῖς εὐθέως πρὸς τὸν δόλιον·
« ὁ κανὼν κατὰ δύναμιν ἀπαιτεῖ με·
ἂν γὰρ τοῦτο μὴ μάθω, τὸ ἄλλο κρατῶ·
ἂν οὐκ ἰσχύω καμεῖν, μελετῶ τὴν ᾠδὴν
Ἀλληλούια ».

κγ' Μετὰ τῶν ἐργατῶν, ὧν ἐκάλεσεν
ἔνδον τοῦ ἀμπελῶνος ὁ Κύριος,
καὶ ὑμεῖς τοῦ καμεῖν ἐσπουδάσατε.
Τὸ σαθρὸν τῆς ψυχῆς ἀποθέμενοι
ἀγγέλων βίον ἀνελάβετε,
ἵν' εἰσέλθητε τὴν ἑνδεκάτην ὥραν
μετὰ τῶν ἐνεγκάντων τὸν καύσωνα·
καὶ ὑμῶν γὰρ ὁ κλῆρός ἐστιν ὁ μισθός.
Ἀλληλούια.

κδ' Ὁ εἰπὼν « ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος
καὶ ὑμεῖς μου ὑπάρχετε κλήματα »
ἑρμηνεύων ἡμῖν τὴν συνάφειαν
τὴν Αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς τοῦτο ἔφησε·
καὶ διὰ τοῦτο ἐργασώμεθα,
ἵν' οὕτως γενώμεθα μετὰ κόπου
ὡς Αὐτὸς ἐν ἡμῖν καὶ ἡμεῖς ἐν Αὐτῷ,
ὅτι θέλει καὶ χαίρει ἀκούειν τὴν ᾠδὴν
Ἀλληλούια.

Ὡς εὐφρονοῦντες παρθενεύετε·
παρθενία γάρ ἐστι ψυχῆς ἁγνεία,
δι' ἧς ἔχετε βλέπειν τὴν δόξαν Χριστοῦ
ἁδουχοῦντες Αὐτῷ μετ' ᾠδῆς τὸν ψαλμὸν
Ἀλληλούια.

κζ' Ὑπ' ἐμοῦ νῦν ὑμεῖς ἐδιδάχθητε
κατακρίνειν ἐμὲ τότε μέλλοντες.
Διὰ τοῦτο Κυρίῳ δεήθητε,
ἵνα ἄνεσιν εὕρω σὺν πᾶσιν ὑμῖν
καὶ ἀπολαύσω σὺν ὑμῖν κἀγὼ
τῆς χαρᾶς ἐκείνης τῆς αἰωνίου τότε.
Τοῦ Θεοῦ γάρ ἐστε εὐωδία ὑμεῖς
καὶ αἰτοῦμαι ὑμᾶς τοῦ συμψάλλειν ἀεὶ
Ἀλληλούια.

κη' Τῶν ἀγγέλων τὸν βίον βιῶσαι νῦν
μέγα Κύριος ὄντως παρέσχεν ὑμῖν.
Μεῖζον πάλιν καὶ τοῦτο εὑρήκατε
ἔχειν ὡς ἀδελφὸν τὸν ἡγούμενον,
πραέως πάντων ἀνεχόμενον,
πτωχὸν ἤθει καὶ πλούσιον τῇ φρονήσει,
τάξει ὑπὲρ ὑμᾶς καὶ οὐδὲν καθ' ὑμᾶς,
πάντας στέργοντα, πάντας καλοῦντα εἰπεῖν
Ἀλληλούια.

κθ' Οὐκ ἀρκεῖ μοι ὁ λόγος πρὸς ἔπαινον
τῆς τοσαύτης αὐτοῦ ἡμερότητος.
Καὶ εἰσὶν ἐν ὑμῖν μαρτυροῦντές μοι
καὶ κυροῦντες τοῖς ἔργοις τοὺς λόγους μου.
Ὅτε πολλάκις ἀπεδήμησαν
πολλοὶ τῶν ἀμνῶν ἔξω τῆς μάνδρας ταύτης
καὶ τῇ τούτου εὐχῇ ἐπανέλυσαν,
οὓς δεξάμενος πάλιν προσήνωσε βοᾶν
Ἀλληλούια.

λ' *Σὺ οὖν, δέσποτα, ὡς παντοδύναμος,*
τὴν ζωὴν ἡμῶν πᾶσαν κυβέρνησον. 275
Τῷ ποιμένι τὴν ποίμνην συντήρησον
καὶ ἐμὲ ταῖς εὐχαῖς αὐτοῦ στήριξον.
Τοῦ ἀγελάρχου τὸ μνημόσυνον
πολλοῖς χρόνοις παράσχου ἡμῖν ἐκτελεῖν
καὶ τὴν σὴν βασιλείαν ἀεὶ ἀνυμνεῖν· 280
ἀγαθὸν γὰρ τὸ λέγειν συχνῶς τὸν ψαλμὸν
Ἀλληλούια.

(Κατά την έκδοση : Ν.Β.ΤΩΜΑΔΑΚΗ, Ρωμανού του Μελωδού Ὕμνοι τ.Γ', Αθήναι 1957, σσ.287-353, εκδίδει Π.Νικολόπουλος).

12.-ΑΝΩΝΥΜΟΥ, ΑΚΑΘΙΣΤΟΣ ΥΜΝΟΣ

κοντάκιον. ἦχος πλ. δ'.

Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια,
ὡς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν, εὐχαριστήρια
ἀναγράφω σοι ἡ πόλις σόν, θεοτόκε·
ἀλλ' ὡς ἔχουσα τὸ κράτος ἀπροσμάχητον
ἐκ παντοίων με κινδύνων ἐλευθέρωσον,
ἵνα κράζω σοι· χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε.

Οἱ οἶκοι τοῦ ἀκαθίστου ὕμνου κατ' ἀλφάβητον.

Ἄγγελος πρωτοστάτης | οὐρανόθεν ἐπέμφθη
εἰπεῖν τῇ θεοτόκῳ τὸ «χαῖρε»·
καὶ σὺν τῇ ἀσωμάτῳ φωνῇ
σωματούμενόν σε θεωρῶν, κύριε,
ἐξίστατο καὶ ἵστατο, | κραυγάζων πρὸς αὐτὴν τοιαῦτα·
χαῖρε, δι' ἧς ἡ χαρὰ ἐκλάμψει·
χαῖρε, δι' ἧς ἡ ἀρὰ ἐκλείψει·
χαῖρε, τοῦ πεσόντος Ἀδὰμ ἡ ἀνάκλησις·
χαῖρε, τῶν δακρύων τῆς Εὔας ἡ λύτρωσις·
χαῖρε, ὕψος δυσανάβατον | ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς·
χαῖρε, βάθος δυσθεώρητον | καὶ ἀγγέλων ὀφθαλμοῖς·
χαῖρε, ὅτι ὑπάρχεις | βασιλέως καθέδρα·
χαῖρε, ὅτι βαστάζεις | τὸν βαστάζοντα πάντα·
χαῖρε, ἀστὴρ ἐμφαίνων τὸν ἥλιον·
χαῖρε, γαστὴρ ἐνθέου σαρκώσεως·
χαῖρε, δι' ἧς νεουργεῖται ἡ κτίσις·
χαῖρε, δι' ἧς βρεφουργεῖται ὁ κτίστης·
χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε.

Βλέπουσα ἡ ἁγία | ἑαυτὴν ἐν ἀγνείᾳ
φησὶ τῷ Γαβριὴλ θαρσαλέως·
τὸ παράδοξόν σου τῆς φωνῆς
δυσπαράδεκτόν μου τῇ ψυχῇ φαίνεται·
ἀσπόρου γὰρ συλλήψεως | τὴν κύησιν πῶς λέγεις κράζων·
Ἀλληλούϊα.

Γνῶσιν ἄγνωστον γνῶναι | ἡ παρθένος ζητοῦσα
ἐβόησε πρὸς τὸν λειτουργοῦντα·
ἐκ λαγόνων ἀγνῶν υἱὸν
πῶς ἐστι τεχθῆναι δυνατόν; λέξον μοι·
πρὸς ἣν ἐκεῖνος ἔφησεν ἐν φόβῳ, | πλὴν κραυγάζων οὕτω·
χαῖρε, βουλῆς ἀπορρήτου μύστις·
χαῖρε, σιγῆς δεομένων πίστις·
χαῖρε, τῶν θαυμάτων Χριστοῦ τὸ προοίμιον·
χαῖρε, τῶν δογμάτων αὐτοῦ τὸ κεφάλαιον·
χαῖρε, κλίμαξ ἐπουράνιε, | ᾗ κατέβη ὁ θεός·
χαῖρε, γέφυρα μετάγουσα | τοὺς ἐκ γῆς πρὸς οὐρανόν·
χαῖρε, τὸ τῶν ἀγγέλων | πολυθρύλλητον θαῦμα·
χαῖρε, τὸ τῶν δαιμόνων | πολυθρήνητον τραῦμα·
χαῖρε, τὸ φῶς ἀῤῥήτως γεννήσασα·
χαῖρε, τὸ «πῶς» μηδένα διδάξασα·
χαῖρε, σοφῶν ὑπερβαίνουσα γνῶσιν·
χαῖρε, πιστῶν καταυγάζουσα φρένας·
χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε.

Δύναμις τοῦ ὑψίστου | ἐπεσκίασε τότε
πρὸς σύλληψιν τῇ ἀπειρογάμῳ·
καὶ τὴν εὔκαρπον ταύτης νηδὺν
ὡς ἀγρὸν ὑπέδειξεν ἡδὺν ἅπασι
τοῖς θέλουσι θερίζειν σωτηρίαν | ἐν τῷ ψάλλειν οὕτως·
Ἀλληλούϊα.

Ἔχουσα θεοδόχον | ἡ παρθένος τὴν μήτραν
ἀνέδραμε πρὸς τὴν Ἐλισάβετ·
τὸ δὲ βρέφος ἐκείνης εὐθὺς
ἐπιγνοὺν τὸν ταύτης ἀσπασμὸν ἔχαιρε
καὶ ἅλμασιν ὡς ᾄσμασιν | ἐβόα πρὸς τὴν θεοτόκον·
χαῖρε, βλαστοῦ ἀμαράντου κλῆμα·
χαῖρε, καρποῦ ἀκηράτου κτῆμα·
χαῖρε, γεωργὸν γεωργοῦσα φιλάνθρωπον·
χαῖρε, φυτουργὸν τῆς ζωῆς ἡμῶν φύουσα·
χαῖρε, ἄρουρα βλαστάνουσα | εὐφορίαν οἰκτιρμῶν·
χαῖρε, τράπεζα βαστάζουσα | εὐθηνίαν ἱλασμῶν·

χαῖρε, ὅτι λειμῶνα | τῆς τρυφῆς ἀναθάλλεις·
χαῖρε, ὅτι λιμένα | τῶν ψυχῶν ἑτοιμάζεις·
χαῖρε, δεκτὸν πρεσβείας θυμίαμα·
χαῖρε, παντὸς τοῦ κόσμου ἐξίλασμα·
χαῖρε, θεοῦ πρὸς θνητοὺς εὐδοκία·
χαῖρε, θνητῶν πρὸς θεὸν παρρησία·
χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε.

Ζάλην ἔνδοθεν ἔχων | λογισμῶν ἀμφιβόλων
ὁ σώφρων Ἰωσὴφ ἐταράχθη,
πρὸς τὴν ἄγαμόν σε θεωρῶν
καὶ κλεψίγαμον ὑπονοῶν, ἄμεμπτε·
μαθὼν δὲ σου τὴν σύλληψιν | ἐκ πνεύματος ἁγίου ἔφη·
Ἀλληλούϊα.

Ἤκουσαν οἱ ποιμένες | τῶν ἀγγέλων ὑμνούντων
τὴν ἔνσαρκον Χριστοῦ παρουσίαν·
καὶ δραμόντες ὡς πρὸς ποιμένα
θεωροῦσι τοῦτον ὡς ἀμνὸν ἄμωμον
ἐν τῇ γαστρὶ Μαρίας βοσκηθέντα, | ἣν ὑμνοῦντες εἶπον·
χαῖρε, ἀμνοῦ καὶ ποιμένος μήτηρ·
χαῖρε, αὐλὴ λογικῶν προβάτων·
χαῖρε, ἀοράτων ἐχθρῶν ἀμυντήριον·
χαῖρε, παραδείσου θυρῶν ἀνοικτήριον·
χαῖρε, ὅτι τὰ οὐράνια | συναγάλλεται τῇ γῇ·
χαῖρε, ὅτι τὰ ἐπίγεια | συγχορεύει οὐρανοῖς·
χαῖρε, τῶν ἀποστόλων | τὸ ἀσίγητον στόμα·
χαῖρε, τῶν ἀθλοφόρων | τὸ ἀνίκητον θάρσος·
χαῖρε, στερρὸν τῆς πίστεως ἔρεισμα·
χαῖρε, λαμπρὸν τῆς χάριτος γνώρισμα·
χαῖρε, δι' ἧς ἐγυμνώθη ὁ ᾅδης·
χαῖρε, δι' ἧς ἐνεδύθημεν δόξαν·
χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε.

Θεοδρόμον ἀστέρα | θεωρήσαντες μάγοι
τῇ τούτου ἠκολούθησαν αἴγλῃ·
καὶ ὡς λύχνον κρατοῦντες αὐτὸν,
δι' αὐτοῦ ἠρεύνων κραταιὸν ἄνακτα·
καὶ φθάσαντες τὸν ἄφθαστον | ἐχάρησαν, αὐτῷ βοῶντες·
Ἀλληλούϊα.

Ἴδον παῖδες Χαλδαίων | ἐν χερσὶ τῆς παρθένου
τὸν πλάσαντα χειρὶ τοὺς ἀνθρώπους·
καὶ δεσπότην νοοῦντες αὐτὸν,
εἰ καὶ δούλου ἔλαβε μορφὴν, ἔσπευσαν
τοῖς δώροις θεραπεῦσαι καὶ | βοῆσαι τῇ εὐλογημένῃ·

χαῖρε, ἀστέρος ἀδύτου μήτηρ·
χαῖρε, αὐγὴ μυστικῆς ἡμέρας·
χαῖρε, τῆς ἀπάτης τὴν κάμινον σβέσασα·
χαῖρε, τῆς τριάδος τοὺς μύστας φωτίζουσα·
χαῖρε, τύραννον ἀπάνθρωπον | ἐκβαλοῦσα τῆς ἀρχῆς·
χαῖρε, κύριον φιλάνθρωπον | ἐπιδείξασα Χριστόν·
χαῖρε, ἡ τῆς βαρβάρου | λυτρουμένη θρησκείας·
χαῖρε, ἡ τοῦ βορβόρου | ῥυομένη τῶν ἔργων·
χαῖρε, πυρὸς προσκύνησιν παύσασα·
χαῖρε, φλογὸς παθῶν ἀπαλλάττουσα·
χαῖρε, πιστῶν ὁδηγὲ σωφροσύνης·
χαῖρε, πασῶν γενεῶν εὐφροσύνη·
χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε.

Κήρυκες θεοφόροι | γεγονότες οἱ μάγοι
ὑπέστρεψαν εἰς τὴν Βαβυλῶνα,
ἐκτελέσαντές σου τὸν χρησμὸν
καὶ κηρύξαντές σε τὸν Χριστὸν ἅπασιν,
ἀφέντες τὸν Ἡρώδην ὡς ληρώδη, | μὴ εἰδότα ψάλλειν·
Ἀλληλούϊα.

Λάμψας ἐν τῇ Αἰγύπτῳ | φωτισμὸν ἀληθείας
ἐδίωξας τοῦ ψεύδους τὸ σκότος·
τὰ γὰρ εἴδωλα ταύτης, σωτὴρ,
μὴ ἐνέγκαντά σου τὴν ἰσχὺν πέπτωκεν·
οἱ τούτων δὲ ῥυσθέντες | ἐβόων πρὸς τὴν θεοτόκον·
χαῖρε, ἀνόρθωσις τῶν ἀνθρώπων·
χαῖρε, κατάπτωσις τῶν δαιμόνων·
χαῖρε, τῆς ἀπάτης τὴν πλάνην πατήσασα·
χαῖρε, τῶν εἰδώλων τὸν δόλον ἐλέγξασα·
χαῖρε, θάλασσα ποντίσασα | Φαραὼ τὸν νοητόν·
χαῖρε, πέτρα ἡ ποτίσασα | τοὺς διψῶντας τὴν ζωήν·
χαῖρε, πύρινε στύλε | ὁδηγῶν τοὺς ἐν σκότει·
χαῖρε, σκέπη τοῦ κόσμου, | πλατυτέρα νεφέλης·
χαῖρε, τροφὴ τοῦ μάννα διάδοχε·
χαῖρε, τρυφῆς ἁγίας διάκονε·
χαῖρε, ἡ γῆ τῆς ἐπαγγελίας·
χαῖρε, ἐξ ἧς ῥέει μέλι καὶ γάλα·
χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε.

Μέλλοντες Συμεῶνος | τοῦ παρόντος αἰῶνος
μεθίστασθαι τοῦ ἀπατεῶνος,
ἐπεδόθης ὡς βρέφος αὐτῷ,
ἀλλ' ἐγνώσθης τούτῳ καὶ θεὸς τέλειος·
διόπερ ἐξεπλάγη σου | τὴν ἄπειρον σοφίαν κράζων·
Ἀλληλούϊα.

Νέαν ἔδειξε κτίσιν | ἐμφανίσας ὁ κτίστης
ἡμῖν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γενομένοις,
ἐξ ἀσπόρου βλαστήσας γαστρὸς
καὶ φυλάξας ταύτην, ὥσπερ ἦν, ἄφθορον,
ἵνα τὸ θαῦμα βλέποντες | ὑμνήσωμεν αὐτὴν βοῶντες·
χαῖρε, τὸ ἄνθος τῆς ἀφθαρσίας·
χαῖρε, τὸ στέφος τῆς ἐγκρατείας·
χαῖρε, ἀναστάσεως τύπον ἐκλάμπουσα·
χαῖρε, τῶν ἀγγέλων τὸν βίον ἐμφαίνουσα·
χαῖρε, δένδρον ἀγλαόκαρπον, | ἐξ οὗ τρέφονται πιστοί·
χαῖρε, ξύλον εὐσκιόφυλλον, | ὑφ' οὗ σκέπονται πολλοί·
χαῖρε, κυοφοροῦσα | ὁδηγὸν πλανωμένοις·
χαῖρε, ἀποτεννῶσα | λυτρωτὴν αἰχμαλώτοις·
χαῖρε, κριτοῦ δικαίου δυσώπησις·
χαῖρε, πολλῶν πταιόντων συγχώρησις·
χαῖρε, στολὴ τῶν γυμνῶν παρρησίας·
χαῖρε, στοργὴ πάντα πόθον νικῶσα·
χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε.

Ξένον τόκον ἰδόντες | ξενωθῶμεν τοῦ κόσμου,
τὸν νοῦν εἰς οὐρανὸν μεταθέντες·
διὰ τοῦτο γὰρ ὁ ὑψηλὸς θεὸς
ἐπὶ γῆς ἐφάνη ταπεινὸς ἄνθρωπος,
βουλόμενος ἑλκύσαι πρὸς τὸ ὕψος | τοὺς αὐτῷ βοῶντας·
Ἀλληλούϊα.

Ὅλος ἦν ἐν τοῖς κάτω | καὶ τῶν ἄνω οὐδ' ὅλως
ἀπῆν ὁ ἀπερίγραπτος λόγος·
συγκατάβασις γὰρ θεϊκὴ,
οὐ μετάβασις δὲ τοπικὴ γέγονε,
καὶ τόκος ἐκ παρθένου θεολήπτου | ἀκουούσης ταῦτα·
χαῖρε, θεοῦ ἀχωρήτου χώρα·
χαῖρε, σεπτοῦ μυστηρίου θύρα·
χαῖρε, τῶν ἀπίστων ἀμφίβολον ἄκουσμα·
χαῖρε, τῶν πιστῶν ἀναμφίβολον καύχημα·
χαῖρε, ὄχημα πανάγιον | τοῦ ἐπὶ τῶν Χερουβίμ·
χαῖρε, οἴκημα πανάριστον | τοῦ ἐπὶ τῶν Σεραφίμ·
χαῖρε, ἡ τἀναντία | εἰς ταὐτὸ ἀγαγοῦσα·
χαῖρε, ἡ παρθενίαν | καὶ λοχείαν ζευγνῦσα·
χαῖρε, δι' ἧς ἐλύθη παράβασις·
χαῖρε, δι' ἧς ἠνοίχθη παράδεισος·
χαῖρε, ἡ κλεὶς τῆς Χριστοῦ βασιλείας·
χαῖρε, ἐλπὶς ἀγαθῶν αἰωνίων·
χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε·

Πᾶσα φύσις ἀγγέλων | κατεπλάγη τὸ μέγα
τῆς σῆς ἐνανθρωπήσεως ἔργον·

τὸν ἀπρόσιτον γὰρ ὡς θεὸν
ἐθεώρει πᾶσι προσιτὸν ἄνθρωπον,
ἡμῖν μὲν συνδιάγοντα, | ἀκούοντα δὲ παρὰ πάντων· [οὕτως]
Ἀλληλούϊα.

Ῥήτορας πολυφθόγγους | ὡς ἰχθύας ἀφώνους
ὁρῶμεν ἐπὶ σοί, θεοτόκε·
ἀποροῦσι γὰρ λέγειν τό· «πῶς
καὶ παρθένος μένεις καὶ τεκεῖν ἴσχυσας·»
ἡμεῖς δὲ τὸ μυστήριον θαυμάζοντες | πιστῶς βοῶμεν·
χαῖρε, σοφίας θεοῦ δοχεῖον·
χαῖρε, προνοίας αὐτοῦ ταμεῖον·
χαῖρε, φιλοσόφους ἀσόφους δεικνύουσα·
χαῖρε, τεχνολόγους ἀλόγους ἐλέγχουσα·
χαῖρε, ὅτι ἐμωράνθησαν | οἱ δεινοὶ συζητηταί·
χαῖρε, ὅτι ἐμαράνθησαν | οἱ τῶν μύθων ποιηταί·
χαῖρε, τῶν Ἀθηναίων | τὰς πλοκὰς διασπῶσα·
χαῖρε, τῶν ἁλιέων | τὰς σαγήνας πληροῦσα·
χαῖρε, βυθοῦ ἀγνοίας ἐξέλκουσα·
χαῖρε, πολλοὺς ἐν γνώσει φωτίζουσα·
χαῖρε, ὁλκὰς τῶν θελόντων σωθῆναι·
χαῖρε, λιμὴν τῶν τοῦ βίου πλωτήρων·
χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε.

Σῶσαι θέλων τὸν κόσμον | ὁ τῶν ὅλων κοσμήτωρ
πρὸς τοῦτον αὐτεπάγγελτος ἦλθε·
καὶ ποιμὴν ὑπάρχων ὡς θεὸς
δι' ἡμᾶς ἐφάνη καθ' ἡμᾶς ἄνθρωπος·
ὁμοίῳ γὰρ τὸ ὅμοιον καλέσας | ὡς θεὸς ἀκούει·
Ἀλληλούϊα.

Τεῖχος εἶ τῶν παρθένων, | θεοτόκε παρθένε,
καὶ πάντων τῶν εἰς σὲ προστρεχόντων·
ὁ γὰρ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς
κατεσκεύασέ σε ποιητὴς, ἄχραντε,
οἰκήσας ἐν τῇ μήτρᾳ σου | καὶ πάντας σοι προσφωνεῖν διδάξας·
χαῖρε, ἡ στήλη τῆς παρθενίας·
χαῖρε, ἡ πύλη τῆς σωτηρίας·
χαῖρε, ἀρχηγὲ νοητῆς ἀναπλάσεως·
χαῖρε, χορηγὲ θεϊκῆς ἀγαθότητος·
χαῖρε· σὺ γὰρ ἀνεγέννησας | τοὺς συλληφθέντας αἰσχρῶς·
χαῖρε· σὺ γὰρ ἐνουθέτησας | τοὺς συληθέντας τὸν νοῦν.
χαῖρε, ἡ τὸν φθορέα | τῶν φρενῶν καταργοῦσα·
χαῖρε, ἡ τὸν σπορέα | τῆς ἀγνείας τεκοῦσα·
χαῖρε, πάσης ἀσπόρου νυμφεύσεως·
χαῖρε, πιστοὺς κυρίῳ ἁρμόζουσα·
χαῖρε, καλὴ κουροτρόφε παρθένων·
χαῖρε, ψυχῶν νυμφοστόλε ἁγίων·
χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε.

Ὕμνος ἅπας ἡττᾶται, | συνεκτείνεσθαι σπεύδων
τῷ πλήθει τῶν πολλῶν οἰκτιρμῶν σου·
ἰσαρίθμους γὰρ [τῇ] ψάμμῳ ὠδὰς
ἂν προσφέρωμέν σοι, βασιλεῦ ἅγιε,
οὐδὲν τελοῦμεν ἄξιον, | ὧν δέδωκας ἡμῖν [τοῖς σοῖ] βοῶσιν·
Ἀλληλούϊα.

Φωτοδόχον λαμπάδα | τοῖς ἐν σκότει φανεῖσαν
ὁρῶμεν τὴν ἁγίαν παρθένον·
τὸ γὰρ ἄϋλον ἅπτουσα φῶς
ὁδηγεῖ πρὸς γνῶσιν θεϊκὴν ἅπαντας,
αὐγῇ τὸν νοῦν φωτίζουσα, | κραυγῇ δὲ τιμωμένη ταύτῃ·
χαῖρε, ἀκτὶς νοητοῦ ἡλίου·
χαῖρε, βολὶς τοῦ ἀδύτου φέγγους·
χαῖρε, ἀστραπὴ τὰς ψυχὰς καταλάμπουσα·
χαῖρε, ὡς βροντὴ τοὺς ἐχθροὺς καταπλήττουσα·
χαῖρε, ὅτι τὸν πολύφωτον | ἀνατέλλεις φωτισμόν·
χαῖρε, ὅτι τὸν πολύρρυτον | ἀναβλύζεις ποταμόν·
χαῖρε, τῆς κολυμβήθρας | ζωγραφοῦσα τὸν τύπον·
χαῖρε, τῆς ἁμαρτίας | ἀναιροῦσα τὸν ῥύπον·
χαῖρε, λουτὴρ ἐκπλύνων συνείδησιν·
χαῖρε, κρατὴρ κιρνῶν ἀγαλλίασιν·
χαῖρε, ὀσμὴ τῆς Χριστοῦ εὐωδίας·
χαῖρε, ζωὴ μυστικῆς εὐωχίας·
χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε.

Χάριν δοῦναι θελήσας | ὀφλημάτων ἀρχαίων
ὁ πάντων χρεωλύτης ἀνθρώπων,
ἐπεδήμησε δι' ἑαυτοῦ
πρὸς τοὺς ἀποδήμους τῆς αὐτοῦ χάριτος·
καὶ σχίσας τὸ χειρόγραφον | ἀκούει παρὰ πάντων οὕτως·
Ἀλληλούϊα.

Ψάλλοντές σου τὸν τόκον | ἀνυμνοῦμέν σε πάντες
ὡς ἔμψυχον ναόν, θεοτόκε·
ἐν τῇ σῇ γὰρ οἰκήσας γαστρὶ
ὁ συνέχων πάντα τῇ χειρὶ κύριος
ἡγίασεν, ἐδόξασεν, | ἐδίδαξε βοᾷν σοι πάντας·
χαῖρε, σκηνὴ τοῦ θεοῦ καὶ λόγου·
χαῖρε, ἁγία ἁγίων μείζων.
χαῖρε, κιβωτὲ χρυσωθεῖσα τῷ πνεύματι·
χαῖρε, θησαυρὲ τῆς ζωῆς ἀδαπάνητε·
χαῖρε, τίμιον διάδημα | βασιλέων εὐσεβῶν·
χαῖρε, καύχημα σεβάσμιον | ἱερέων εὐλαβῶν.
χαῖρε, τῆς ἐκκλησίας | ὁ ἀσάλευτος πύργος·
χαῖρε, τῆς βασιλείας | τὸ ἀπόρθητον τεῖχος·

χαῖρε, δι' ἧς ἐγείρονται τρόπαια·
χαῖρε, δι' ἧς ἐχθροὶ καταπίπτουσι·
χαῖρε, χρωτὸς τοῦ ἐμοῦ θεραπεία·
χαῖρε, ψυχῆς τῆς ἐμῆς σωτηρία·
χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε.

Ὦ πανύμνητε μῆτερ, | ἡ τεκοῦσα τὸν πάντων
ἁγίων ἁγιώτατον λόγον,
δεξαμένη τὴν νῦν προσφορὰν,
ἀπὸ πάσης ῥῦσαι συμφορᾶς ἅπαντας
καὶ τῆς μελλούσης λύτρωσαι κολάσεως | τοὺς συμβοῶντας·
Ἀλληλούϊα.

(Κατά τήν ἔκδοση :
W.Christ-M.Paranikas, Anthologia Graeca
Carminum Christianorum, Lipsiae 1871,140-147)

13.- ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΡΗΤΗΣ

Αποσπάσματα από τον Μ.Κανόνα

ᾠδὴ δ'.

Ἀκήκοεν ὁ προφήτης | τὴν ἔλευσίν σου, κύριε,
καὶ ἐφοβήθη,
ὅτι μέλλεις ἐκ παρθένου τίκτεσθαι
καὶ ἀνθρώποις δείκνυσθαι καὶ ἔλεγεν·
ἀκήκοα τὴν ἀκοήν σου | καὶ ἐφοβήθην·
δόξα τῇ δυνάμει σου, κύριε.

Τὰ ἔργα σου μὴ παρίδῃς, | τὸ πλάσμα σου μὴ παρόψῃ,
δικαιοκρῖτα,
εἰ καὶ μόνος ἥμαρτον ὡς ἄνθρωπος
ὑπὲρ πάντα ἄνθρωπον, φιλάνθρωπε,
ἀλλ' ἔχεις ὡς κύριος πάντων | τὴν ἐξουσίαν
ἀφιέναι ἁμαρτήματα.

Ἐγγίζει, ψυχὴ, τὸ τέλος, | ἐγγίζει καὶ οὐ φροντίζεις,
οὐχ ἑτοιμάζῃ·
ὁ καιρὸς συντέμνει, διανάστηθι·
ἐγγὺς ἐπὶ θύραις ὁ κριτής ἐστιν·
ὡς ὄναρ, ὡς ἄνθος ὁ χρόνος | τοῦ βίου τρέχει·
τί μάτην ταραττόμεθα;

Ἀνάνηψον, ὦ ψυχή μου, | τὰς πράξεις σου, ἃς εἰργάσω,
ἀναλογίζου,
καὶ ταύταις ἐπ' ὄψεσι προσάγαγε
καὶ σταγόνας στάλαξον δακρύων σου·
εἰπὲ παρρησίᾳ τὰς πράξεις, | τὰς ἐνθυμήσεις
Χριστῷ καὶ δικαιώθητι.

Οὐ γέγονεν ἐν τῷ βίῳ | ἁμάρτημα οὐδὲ πρᾶξις,
οὐδὲ κακία,
ἣν ἐγὼ, σωτὴρ, οὐκ ἐπλημμέλησα
κατὰ νοῦν καὶ λόγον καὶ προαίρεσιν,
καὶ θέσει καὶ γνώμῃ καὶ πράξει | ἐξαμαρτήσας
ὡς ἄλλος οὐδεὶς πώποτε.

Ἐντεῦθεν καὶ κατεκρίθην, | ἐντεῦθεν κατεδικάσθην
ἐγὼ ὁ τάλας
ὑπὸ τῆς οἰκείας συνειδήσεως,
ἧς οὐδὲν ἐν [τῷ] κόσμῳ βιαιότερον·
κριτὰ, λυτρωτά μου καὶ γνῶστα, | φεῖσαι καὶ ῥῦσαι
καὶ σῶσόν με τὸν δείλαιον.

Ἡ κλίμαξ, ἣν εἶδε πάλαι | ὁ μέγας ἐν πατριάρχαις,
δεῖγμα, ψυχή μου,
πρακτικῆς ὑπάρχει ἐπιβάσεως,
γνωστικῆς τυγχάνει ἀναβάσεως·
εἰ θέλεις οὖν πράξει καὶ γνώσει | καὶ θεωρίᾳ
βιοῦν, ἀνακαινίσθητι.

Τὸν καύσωνα τῆς ἡμέρας | ὑπέμεινε δι' ἔνδειαν
ὁ πατριάρχης
καὶ τὸν παγετὸν τῆς νυκτὸς ἤνεγκε,
καθ' ἡμέραν κλέμματα ποιούμενος,
ποιμαίνων, πυκτεύων, δουλεύων, | ἵνα τὰς δύο
γυναῖκας εἰσαγάγηται.

Γυναῖκάς μοι δύο νόει | τὴν πρᾶξίν τε καὶ τὴν γνῶσιν
ἐν θεωρίᾳ·
τὴν μὲν Λείαν πρᾶξιν, ὡς πολύτεκνον,
τὴν Ῥαχὴλ δὲ γνῶσιν, ὡς πολύπονον·
καὶ γὰρ ἄνευ πόνων οὐ πρᾶξις, | οὐ θεωρία,
ψυχή, κατορθωθήσεται.

Ἀμέριστον τῇ οὐσίᾳ, | ἀσύγχυτον τοῖς προσώποις
θεολογῶ σε,
τὴν τριαδικὴν μίαν θεότητα
ὡς ὁμοβασίλειον καὶ σύνθρονον·
βοῶ σοι τὸ ᾆσμα τὸ μέγα, | τὸ ἐν ὑψίστοις
τρισσῶς ὑμνολογούμενον.

Καὶ τίκτεις καὶ παρθενεύεις | καὶ μένεις δι' ἀμφοτέρων
φύσει παρθένος·
ὁ τεχθεὶς καινίζει νόμους φύσεως·
ἡ νηδὺς δὲ κύει μὴ λοχεύουσα·
θεὸς ὅπου θέλει, νικᾶται | φύσεως τάξις·
ποιεῖ γὰρ ὅσα βούλεται.

ᾠδὴ ε'.

Ἐκ νυκτὸς ὀρθρίζοντα, φιλάνθρωπε, | φώτισον, δέομαι,
καὶ ὁδήγησον κἀμὲ | ἐν τοῖς προστάγμασί σου
καὶ δίδαξόν με, σωτήρ, | ποιεῖν τὸ θέλημά σου.

Ἐν νυκτὶ τὸν βίον μου διῆλθον ἀεί· | σκότος γὰρ γέγονε
καὶ βαθεῖά μοι ἀχλὺς | ἡ νὺξ τῆς ἁμαρτίας·
ἀλλ' ὡς ἡμέρας υἱόν, σωτήρ, | ἀνάδειξόν με.

Τὸν Ῥουβὶμ μιμούμενος ὁ τάλας ἐγὼ | ἔπραξα ἄθεσμον
καὶ παράνομον βουλὴν | κατὰ θεοῦ ὑψίστου,
μιάνας κοίτην ἐμὴν | ὡς τοῦ πατρὸς ἐκεῖνος.

Ἐξομολογοῦμαί σοι, Χριστὲ βασιλεῦ· | ἥμαρτον, ἥμαρτον
ὡς οἱ πρὶν τὸν Ἰωσὴφ | ἀδελφοὶ πεπρακότες
τὸν τῆς ἁγνείας καρπὸν | καὶ τὸν τῆς σωφροσύνης·

Ὑπὸ τῶν συγγόνων ἡ δικαία ψυχὴ | δέδοτο, πέπρατο
εἰς δουλείαν, ὁ γλυκὺς | εἰς τύπον τοῦ κυρίου,
αὐτὴ δὲ ὅλη, ψυχή, | ἐπράθης τοῖς κακοῖς σου.

Ἰωσὴφ τὸν δίκαιον καὶ σώφρονα νοῦν | μίμησαι, τάλαινα
καὶ ἀδόκιμε ψυχή, | καὶ μὴ ἀκολασταίνου
ταῖς παρανόμοις ὁρμαῖς | ἀεὶ παρανομοῦσα.

Εἰ καὶ λάκκῳ ᾤκησε ποτὲ Ἰωσὴφ, | δέσποτα κύριε,
ἀλλ' εἰς τύπον τῆς ταφῆς | καὶ τῆς ἐγέρσεώς σου·
ἐγὼ δὲ τί σοι ποτὲ | τοιοῦτο προσενέγκω;

Σὲ, τριὰς, δοξάζομεν τὸν ἕνα θεὸν, | ἅγιος, ἅγιος,
ἅγιος εἶ ὁ πατὴρ, | ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα,
ἁπλῆ οὐσία, μονὰς | ἀεὶ προσκυνουμένη.

Ἐκ σοῦ ἡμφιέσατο τὸ φύραμά μου, | ἄφθορε ἄνανδρε,
μητροπάρθενε, θεὸς | ὁ κτίσας τοὺς αἰῶνας
καὶ ἥνωσεν ἑαυτῷ | τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν.

(Κατά την έκδοση :W.CHRIST-M.PARANIKAS,Anthologia Graeca Carminum Christianorum,Lipsiae 1871,150-152)

ΚΟΣΜΑΣ Ο ΜΕΛΩΔΟΣ

ΚΑΝΟΝΕΣ

Κανὼν εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ γέννησιν (Δεκ. 25).
Ἡ ἀκροστιχίς· «Χριστὸς βροτωθεὶς ἦν ὅπερ θεὸς μένη.»
ἦχος α΄.

ᾠδὴ α΄.

Χριστὸς γεννᾶται· δοξάσατε·
Χριστὸς ἐξ οὐρανῶν· ἀπαντήσατε·
Χριστὸς ἐπὶ γῆς· ὑψώθητε·
ᾄσατε τῷ κυρίῳ | πᾶσα ἡ γῆ
καὶ ἐν εὐφροσύνῃ | ἀνυμνήσατε, λαοί,
ὅτι δεδόξασται.

Ῥεύσαντα ἐκ παραβάσεως
θεοῦ τὸν κατ' εἰκόνα γενόμενον,
ὅλον τῆς φθορᾶς ὑπάρξαντα,
κρείττονος ἐπταικότα | θείας ζωῆς
αὖθις ἀναπλάττει | ὁ σοφὸς δημιουργός,
ὅτι δεδόξασται.

Ἰδὼν ὁ κτίστης ὀλλύμενον
τὸν ἄνθρωπον, χερσὶν ὃν ἐποίησε,
κλίνας οὐρανοὺς κατέρχεται·
τοῦτον δὲ ἐκ παρθένου | θείας ἁγνῆς
ὅλον ὁσιοῦται | ἀληθείᾳ σαρκωθείς,
ὅτι δεδόξασται.

Σοφία, λόγος καὶ δύναμις,
υἱὸς ὢν τοῦ πατρὸς καὶ ἀπαύγασμα,
Χριστὸς ὁ θεὸς δυνάμεις λαθών,
ὅσας ὑπερκοσμίους, | ὅσας ἐν γῇ,
καὶ ἐνανθρωπήσας | ἀνεκτήσατο ἡμᾶς,
ὅτι δεδόξασται.

ᾠδὴ γ΄.

Τῷ πρὸ τῶν αἰώνων
ἐκ πατρὸς γεννηθέντι | ἀρρεύστως υἱῷ
καὶ ἐπ' ἐσχάτων ἐκ παρθένου
σαρκωθέντι ἀσπόρως
Χριστῷ τῷ θεῷ | βοήσωμεν
Ὁ ἀνυψώσας τὸ κέρας ἡμῶν
ἅγιος εἶ, κύριε.

Ὁ τῆς ἐπιπνοίας
μετασχὼν τῆς ἀμείνω | Ἀδὰμ χοϊκὸς
καὶ πρὸς φθορὰν κατολισθήσας
γυναικείᾳ ἀπάτῃ
Χριστῷ γυναικὸς | βοᾷ ἐξ ὀρῶν·
Ὁ δι' ἐμὲ κατ' ἐμὲ γεγονὼς
ἅγιος εἶ, κύριε.

Σύμμορφος πηλίνης,
εὐτελοῦς διαρτίας, | Χριστὲ, γεγονὼς
καὶ μετοχῇ σαρκὸς τῆς χείρω
μεταδοὺς θείας φύτλης,
βροτὸς πεφυκὼς | καὶ μείνας θεὸς
καὶ ἀνυψώσας τὸ κέρας ἡμῶν,
ἅγιος εἶ, κύριε.

Βηθλεὲμ εὐφραίνου,
ἡγεμόνων Ἰούδα | βασίλεια·
τὸν Ἰσραὴλ γὰρ ὁ ποιμαίνων,
Χερουβὶμ ὁ ἐπ' ὤμων,
ἐκ σοῦ προελθὼν | Χριστὸς ἐμφανῶς
καὶ ἀνυψώσας τὸ κέρας ἡμῶν,
πάντων ἐβασίλευσεν.

ᾠδὴ δ'.

Ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαὶ
καὶ ἄνθος ἐξ αὐτῆς, Χριστὲ,
ἐκ τῆς παρθένου ἐνεβλάστησας·
ἐξ ὄρους ὁ αἰνετὸς | κατασκίου δασέος
ἦλθες σαρκωθεὶς ἐξ ἀπειράνδρου
ὁ ἄϋλος καὶ θεός·
δόξα τῇ δυνάμει σου, κύριε.

Ὃν πάλαι προεῖπεν Ἰακὼβ
ἐθνῶν ἀπεκδοχὴν, Χριστὲ,
φυλῆς Ἰούδα ἐξανέτειλας
καὶ δύναμιν Δαμασκοῦ,
Σαμαρείας σκῦλά τε
ἦλθες προνομεύσων, πλάνην τρέπων
εἰς πίστιν θεοτερπῆ·
δόξα τῇ δυνάμει σου, κύριε.

Τοῦ μάντεως πάλαι Βαλαὰμ
τῶν λόγων μυητὰς σοφοὺς
ἀστεροσκόπους χαρᾶς ἔπλησας,
ἀστὴρ ἐκ τοῦ Ἰακὼβ
ἀνατείλας, δέσποτα·
ἐθνῶν ἀπαρχὴν εἰσαγομένους
ἐδέξω δὲ προφανῶς·
δόξα τῇ δυνάμει σου, κύριε.

Ὡς πόκῳ γαστρὶ παρθενικῇ
κατέβης ὑετὸς, Χριστὲ,
καὶ ὡς σταγόνες ἐν γῇ στάζουσαι·
Αἰθίοπες καὶ Θαρσεῖς
καὶ Ἀράβων νῆσοί τε,
Σαβᾶ, Μήδων, πάσης γῆς κρατοῦντες
προσέπεσόν σοι, σωτήρ·
δόξα τῇ δυνάμει σου, κύριε.

ᾠδὴ ε'.

Θεὸς ὢν εἰρήνης, πατὴρ οἰκτιρμῶν,
τῆς μεγάλης βουλῆς σου τὸν ἄγγελον
εἰρήνην παρεχόμενον
ἀπέστειλας ἡμῖν·
ὅθεν θεογνωσίας
πρὸς φῶς ὁδηγηθέντες,
ἐκ νυκτὸς ὀρθρίζοντες
δοξολογοῦμέν σε, φιλάνθρωπε.

Ἐν δούλοις τῷ Καίσαρος δόγματι
ἀπεγράφης πιθήσας καὶ δούλους ἡμᾶς
ἐχθροῦ καὶ ἁμαρτίας
ἠλευθέρωσας, Χριστέ.
ὅλον τὸ καθ' ἡμᾶς δὲ
πτωχεύσας καὶ χοϊκὸν
ἐξ αὐτῆς ἑνώσεως
καὶ κοινωνίας ἐθεούργησας.

Ἰδοὺ ἡ παρθένος, ὡς πάλαι φησὶν,
ἐν γαστρὶ συλλαβοῦσα ἐκύησεν
θεὸν ἐνανθρωπήσαντα
καὶ μένει παρθένος·
δι' ἧς καταλλαγέντες | θεῷ οἱ ἁμαρτωλοὶ
θεοτόκον κυρίως
οὖσαν ἐν πίστει ἀνυμνήσωμεν.

ᾠδὴ ϛ΄.

Σπλάγχνων Ἰωνᾶν | ἔμβρυον ἀπήμεσεν
ἐνάλιος θὴρ, | οἷον ἐδέξατο·
τῇ παρθένῳ δὲ
ἐνοικήσας ὁ λόγος καὶ σάρκα λαβὼν
διελήλυθε φυλάξας ἀδιάφθορον·
ἧς γὰρ οὐχ ὑπέστη ῥεύσεως
τὴν τεκοῦσαν κατέσχεν ἀπήμαντον.

Ἦλθε σαρκωθεὶς | Χριστὸς ὁ θεὸς ἡμῶν,
γαστρὸς ὃν πατὴρ
πρὸ Ἑωσφόρου γεννᾷ·
τὰς ἡνίας δὲ
ὁ κρατῶν τῶν ἀχράντων δυνάμεων
ἐν φάτνῃ τῶν ἀλόγων ἀνακλίνεται,
ῥάκει σπαργανοῦται, λύει δὲ
πολυπλόκους σειρὰς παραπτώσεων.

Νέον ἐξ Ἀδὰμ | παιδίον φυράματος
ἐτέχθη υἱὸς | καὶ πιστοῖς δέδοται·
τοῦ δὲ μέλλοντος
οὗτός ἐστιν αἰῶνος πατὴρ καὶ ἄρχων
καὶ καλεῖται τῆς μεγάλης βουλῆς
ἄγγελος·
οὗτος ἰσχυρὸς θεός ἐστι
καὶ κρατῶν ἐξουσίᾳ τῆς κτίσεως.

ᾠδὴ ζ΄.

Οἱ παῖδες εὐσεβείᾳ
συντραφέντες, δυσσεβοῦς προστάγ-
καταφρονήσαντες [ματος
πυρὸς ἀπειλὴν οὐκ ἐπτοήθησαν,
ἀλλ᾽ ἐν μέσῳ τῆς φλογὸς ἑστῶτες
ἔψαλλον·
ὁ τῶν πατέρων θεὸς εὐλογητὸς εἶ.

Ποιμένες ἀγραυλοῦντες
ἐκπλαγοῦς φωτοφανείας ἔτυχον·
δόξα κυρίου γὰρ
αὐτοὺς περιέλαμψε καὶ ἄγγελος,
ἀνυμνήσατε, βοῶν, ὅτι ἐτέχθη
Χριστός·
ὁ τῶν πατέρων θεὸς εὐλογητὸς εἶ.

Ἐξαίφνης σὺν τῷ λόγῳ
τοῦ ἀγγέλου οὐρανῶν στρατεύματα,
δόξα, ἐκραύγαζον,
θεῷ ἐν ὑψίστοις, ἐπὶ γῆς εἰρήνη,
ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία Χριστὸς
ἔλαμψεν·
ὁ τῶν πατέρων θεὸς εὐλογητὸς εἶ.

Ῥῆμα τί τοῦτο; εἶπον
οἱ ποιμένες, διελθόντες ἴδωμεν
τὸ γεγονὸς θεῖον,
Χριστόν· Βηθλεὲμ καταλαβόντες δὲ
σὺν [τῇ] τεκούσῃ προσεκύνουν ἀνα-
μέλποντες·
ὁ τῶν πατέρων θεὸς εὐλογητὸς εἶ.

ᾠδὴ η΄.

Θαύματος ὑπερφυοῦς ἡ δροσοβόλος
ἐξεικόνισε κάμινος τρόπον·
οὐ γὰρ οὖς ἐδέξατο φλέγει νέους,
ὡς οὐδὲ πῦρ
τῆς θεότητος παρθένου ἦν ὑπέδυ
νηδύν·
διὸ ἀνυμνοῦντες ἀναμέλψωμεν·
εὐλογείτω ἡ κτίσις πᾶσα τὸν κύριον
καὶ ὑπερυψούτω
εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Ἕλκει Βαβυλῶνος ἡ θυγάτηρ παῖδας
δορικτήτους Δαυῒδ ἐκ Σιὼν αὐτῇ·
δωροφόρους πέμπει δὲ μάγους παῖδας,
τὴν τοῦ Δαυῒδ
θεοδόχον θυγατέρα λιτανεύσοντας·
διὸ ἀνυμνοῦντες ἀναμέλψωμεν·
εὐλογείτω ἡ κτίσις πᾶσα τὸν κύριον
καὶ ὑπερυψούτω
εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Ὄργανα παρέκλινε τὸ πένθος ᾠδῆς·
οὐ γὰρ ᾔδον ἐν νόθοις οἱ παῖδες Σιών·
Βαβυλῶνος λύει δὲ πλάνην πᾶσαν
καὶ μουσικῶν
ἁρμονίαν Βηθλεὲμ ἐξανατείλας Χρι-
στός·

διὸ ἀνυμνοῦντες ἀναμέλψωμεν·
εὐλογείτω ἡ κτίσις πᾶσα τὸν κύριον
καὶ ὑπερυψούτω
εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Σκῦλα Βαβυλὼν τῆς βασιλίδος Σιὼν
καὶ δορίκτητον ὅλβον ἐδέξατο·
θησαυροὺς Χριστὸς ἐν Σιὼν δὲ ταύτης
καὶ βασιλεῖς
σὺν ἀστέρι ὁδηγῷ ἀστροπολοῦντας
ἕλκει·
διὸ ἀνυμνοῦντες ἀναμέλψωμεν·
εὐλογείτω ἡ κτίσις πᾶσα τὸν κύριον
καὶ ὑπερυψούτω
εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

ᾠδὴ θ΄.

Μυστήριον ξένον | ὁρῶ καὶ παράδοξον!
οὐρανὸν τὸ σπήλαιον, θρόνον χερουβικὸν
τὴν παρθένον, τὴν φάτνην χωρίον,
ἐν ᾧ ἀνεκλίθη ὁ ἀχώρητος
Χριστὸς ὁ θεὸς.
ὃν ἀνυμνοῦντες μεγαλύνομεν.

Ἐξαίσιον δρόμον | ὁρῶντες οἱ μάγοι
ἀσυνήθους νέου ἀστέρος ἀρτιφανοῦς
οὐρανίου ὑπερλάμποντος,
Χριστὸν βασιλέα ἐτεκμήραντο
ἐν γῇ γεννηθέντα
Βηθλεὲμ εἰς σωτηρίαν ἡμῶν.

Νεηγενὲς, μάγων | λεγόντων, παιδίον
ἄναξ, οὗ ἀστὴρ ἐφάνη, ποῦ ἐστιν;
εἰς γὰρ
ἐκείνου προσκύνησιν ἥκομεν,
μανεὶς ὁ Ἡρώδης ἐταράττετο,
Χριστὸν ἀνελεῖν
ὁ θεομάχος φρυαττόμενος.

Ἠκρίβωσε χρόνον | Ἡρώδης ἀστέρος,
οὗ ταῖς ἡγεσίαις οἱ μάγοι ἐν Βηθλεὲμ
προσκυνοῦσι Χριστὸν σὺν δώροις·
ὑφ᾽ οὗ πρὸς πατρίδα ὁδηγούμενοι
δεινὸν παιδοκτόνον
ἐγκατέλιπον παιζόμενον.

Ο ΚΑΝΩΝ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΣΑΒΒΑΤΟΥ

Οι ειρμοί όλων των ωδών,καθώς και ολόκληρο το τετραώδιο των ωδών ς'-θ'(Τετραώδιο του Μ.Σαββάτου) είναι ποίημα του Κοσμά του Μελωδού.Τα τροπάρια μόνο των τεσσάρων πρώτων ωδών είναι ποίημα του Μάρκου επισκόπου Υδρούντος.Πρβλ. Θ.ΔΕΤΟΡΑΚΗ, Κοσμάς ο Μελωδός.Βίος και έργο,Θεσσαλονίκη 1979, σσ. 209-212.

Ἡ ἀκροστιχίς:
«Καὶ σήμερον δὲ σάββατον μέλπω μέγα.»
ἦχος πλ. β'.
ᾠδὴ α'.

Κύματι θαλάσσης | τὸν κρύψαντα πάλαι
διώκτην τύραννον
ὑπὸ γῆν ἔκρυψαν | τῶν σεσωσμένων οἱ παῖδες·
ἀλλ' ἡμεῖς ὡς αἱ νεάνιδες | τῷ κυρίῳ ᾄσωμεν·
ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται.

Κύριε θεέ μου, | ἐξόδιον ὕμνον
καὶ ἐπιτάφιον
ᾠδήν σοι ᾄσομαι, | τῷ τῇ ταφῇ σου ζωῆς μοι
τὰς εἰσόδους διανοίξαντι | καὶ θανάτῳ θάνατον
καὶ ᾅδην θανατώσαντι.

Ἄνω σε ἐν θρόνῳ | καὶ κάτω ἐν τάφῳ
τὰ ὑπερκόσμια
καὶ ὑποχθόνια | κατανοοῦντα, σωτήρ μου,
ἐδονεῖτο τῇ νεκρώσει σου· | ὑπὲρ νοῦν ὡράθης γὰρ
νεκρὸς ζωαρχικώτατος.

Ἵνα σου τῆς δόξης | τὰ πάντα πληρώσῃς,
καταπεφοίτηκας
ἐν κατωτάτοις τῆς γῆς· | ἀπὸ γάρ σου οὐκ ἐκρύβη
ἡ ὑπόστασίς μου ἡ ἐν Ἀδάμ· | καὶ ταφεὶς φθαρέντα με
καινοποιεῖς, φιλάνθρωπε.

ᾠδὴ γ΄.

Σὲ τὸν ἐπὶ ὑδάτων | κρεμάσαντα
πᾶσαν τὴν γῆν ἀσχέτως
ἡ κτίσις κατιδοῦσα | ἐν τῷ Κρανίῳ κρεμάμενον,
θαμβητικῶς συνείχετο, | οὐκ ἔστιν ἅγιος
πλήν σου, κύριε, κραυγάζουσα.

Σύμβολα τῆς ταφῆς σου | παρέδειξας,
τὰς ὁράσεις πληθύνας·
νῦν δὲ τὰ κρύφιά σου | θεανδρικῶς διετράνωσας
καὶ τοῖς ἐν ᾅδου, δέσποτα, | οὐκ ἔστιν ἅγιος
πλήν σου, κύριε, κραυγάζουσιν.

Ἤπλωσας τὰς ἀγκάλας | καὶ ἥνωσας
τὰ τὸ πρὶν διεστῶτα·
καταστολῇ δὲ, σῶτερ, | τῇ ἐν σινδόνι καὶ μνήματι
πεπεδημένους ἔλυσας, | οὐκ ἔστιν ἅγιος
πλήν σου, κύριε, κραυγάζοντας.

Μνήματι καὶ σφραγῖσιν, | ἀχώρητε,
συνεσχέθης βουλήσει·
καὶ γὰρ τὴν δύναμίν σου | ταῖς ἐνεργείαις ἐγνώρισας
θεουργικῶς τοῖς μέλπουσιν· οὐκ ἔστιν ἅγιος
πλήν σου, κύριε φιλάνθρωπε.

ᾠδὴ δ΄.

Τὴν ἐν σταυρῷ σου θείαν κένωσιν
προορῶν Ἀββακοὺμ | ἐξεστηκὼς ἐβόα·
σὺ δυναστῶν διέκοψας | κράτος, ἀγαθὲ,
ὁμιλῶν τοῖς ἐν ᾅδῃ | ὡς παντοδύναμος.

Ἑβδόμην σήμερον ἡγίασας,
ἣν εὐλόγησας πρὶν | καταπαύσει τῶν ἔργων·
παράγεις γὰρ τὰ σύμπαντα | καὶ καινοποιεῖς
σαββατίζων, σωτήρ μου, | καὶ ἀνακτώμενος.

Ῥωμαλεότητι τοῦ κρείττονος
ἐκνικήσαντός σου | τῆς σαρκὸς ἡ ψυχή σου
διῄρηται· σπαράττουσι | ἄμφω γὰρ δεσμοὺς
τοῦ θανάτου καὶ ᾅδου, | λόγε, τῷ κράτει σου.

Ὁ ᾅδης, λόγε, συναντήσας σοι
ἐπικράνθη, βροτὸν | ὁρῶν τεθεωμένον,
κατάκτητον τοῖς μώλωψι | καὶ πανσθενουργὸν,
τῷ φρικτῷ τῆς μορφῆς δὲ | διαπεφώνηκεν.

ᾠδὴ ε΄.

Θεοφανείας σου, Χριστὲ,
τῆς πρὸς ἡμᾶς συμπαθῶς γενομένης,
Ἡσαΐας φῶς ἰδὼν ἀνέσπερον
ἐκ νυκτὸς ὀρθρίσας ἐκραύγαζεν·
ἀναστήσονται οἱ νεκροὶ | καὶ ἐγερθήσονται
οἱ ἐν τοῖς μνημείοις
καὶ πάντες οἱ ἐν τῇ γῇ ἀγαλλιάσονται.

Νεοποιεῖς τοὺς γηγενεῖς
ὁ πλαστουργὸς χοϊκὸς χρηματίσας,
καὶ σινδὼν καὶ τάφος ὑπεμφαίνουσι
τὸ συνόν σοι, λόγε, μυστήριον·
ὁ εὐσχήμων δὲ βουλευτὴς | τὴν τοῦ σὲ φύσαντος
βουλὴν σχηματίζει,
ἐν σοὶ μεγαλοπρεπῶς | καινοποιοῦντός με.

Διὰ θανάτου τὸ θνητὸν,
διὰ ταφῆς τὸ φθαρτὸν μεταβάλλεις·
ἀφθαρτίζεις γὰρ θεοπρεπέστατα
ἀπαθανατίζων τὸ πρόσλημμα·
ἡ γὰρ σάρξ σου διαφθορὰν | οὐκ εἶδε, δέσποτα,
οὐδὲ ἡ ψυχή σου εἰς ᾅδην
ξενοπρεπῶς | ἐγκαταλέλειπται.

Ἐξ ἀλοχεύτου προελθὼν
καὶ λογχευθεὶς τὴν πλευρὰν, πλαστουργέ μου,
ἐξ αὐτῆς εἰργάσω τὴν ἀνάπλασιν
τὴν τῆς Εὔας, Ἀδὰμ γενόμενος,
ἀφυπνώσας ὑπερφυῶς | ὕπνον φυσίζωον
καὶ ζωὴν ἐγείρας
ἐξ ὕπνου καὶ τῆς φθορᾶς, | ὡς παντοδύναμος.

ᾠδὴ ς΄.

Συνεσχέθη, | ἀλλ᾽ οὐ κατεσχέθη
στέρνοις κητώοις Ἰωνᾶς·
σοῦ γὰρ τὸν τύπον φέρων
τοῦ παθόντος καὶ ταφῇ δοθέντος,
ὡς ἐκ θαλάμου, τοῦ θηρὸς ἀνέθορε·
προσεφώνει δὲ τῇ κουστωδίᾳ·
οἱ φυλασσόμενοι μάταια καὶ ψευδῆ
ἔλεον αὑτοῖς ἐγκατελίπετε.

Ἀνῃρέθης, | ἀλλ᾽ οὐ διῃρέθης,
λόγε, ἧς μετέσχες σαρκός·
εἰ γὰρ καὶ λέλυταί σου
ὁ ναὸς ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάθους,
ἀλλὰ καὶ οὕτω μία ἦν ὑπόστασις
τῆς θεότητος καὶ τῆς σαρκός σου·
ἐν ἀμφοτέροις γὰρ εἶς ὑπάρχεις υἱὸς,
λόγος τοῦ θεοῦ, θεὸς καὶ ἄνθρωπος.

Βροτοκτόνον, | ἀλλ᾽ οὐ θεοκτόνον
ἔφυ τὸ πταῖσμα τοῦ Ἀδάμ·
εἰ γὰρ καὶ πέπονθέ σου
τῆς σαρκὸς ἡ χοϊκὴ οὐσία,
ἀλλ᾽ ἡ θεότης ἀπαθὴς διέμεινε·
τὸ φθαρτὸν δέ σου πρὸς ἀφθαρσίαν
μετεστοιχείωσας καὶ ἀφθάρτου ζωῆς
ἔδειξας πηγὴν ἐξ ἀναστάσεως.

Βασιλεύει, | ἀλλ᾽ οὐκ αἰωνίζει
ᾅδης τοῦ γένους τῶν βροτῶν
σὺ γὰρ τεθεὶς ἐν τάφῳ,
κραταιὲ, ζωαρχικῇ παλάμῃ
τὰ τοῦ θανάτου κλεῖθρα διεσπάραξας
καὶ ἐκήρυξας τοῖς ἀπ᾽ αἰώνων
ἐκεῖ καθεύδουσι λύτρωσιν ἀψευδῆ,
σῶτερ γεγονὼς νεκρῶν πρωτότοκος.

ᾠδὴ ζ᾽.

Ἄφραστον θαῦμα! | ὁ ἐν καμίνῳ ῥυσάμενος
τοὺς ὁσίους παῖδας ἐκ φλογὸς
ἐν τάφῳ νεκρὸς | ἄπνους κατατίθεται
εἰς σωτηρίαν ἡμῶν τῶν μελῳδούντων·
λυτρωτὰ, | ὁ θεὸς εὐλογητὸς εἶ.

Τέτρωται ᾅδης, | ἐν τῇ καρδίᾳ δεξάμενος
τὸν τρωθέντα λόγχῃ τὴν πλευρὰν,
καὶ σθένει πυρὶ | θείῳ δαπανώμενος
εἰς σωτηρίαν ἡμῶν τῶν μελῳδούντων·
λυτρωτὰ, | ὁ θεὸς εὐλογητὸς εἶ.

Ὄλβιος τάφος! | ἐν ἑαυτῷ γὰρ δεξάμενος
ὡς ὑπνοῦντα τὸν δημιουργὸν,
ζωῆς θησαυρὸς | θείας ἀναδέδεικται
εἰς σωτηρίαν ἡμῶν τῶν μελῳδούντων·
λυτρωτὰ, | ὁ θεὸς εὐλογητὸς εἶ.

Νόμῳ θανόντων | τὴν ἐν τῷ τάφῳ κατάθεσιν
ἡ τῶν ὅλων δέχεται ζωὴ
καὶ τοῦτον πηγὴν | δείκνυσιν ἐγέρσεως
εἰς σωτηρίαν ἡμῶν τῶν μελῳδούντων·
λυτρωτὰ, | ὁ θεὸς εὐλογητὸς εἶ.

Μία ὑπῆρχεν | ἡ ἐν τῷ ᾅδῃ ἀχώριστος
καὶ ἐν τάφῳ καὶ ἐν τῇ Ἐδὲμ
θεότης Χριστοῦ | σὺν πατρὶ καὶ πνεύματι
εἰς σωτηρίαν ἡμῶν τῶν μελῳδούντων·
λυτρωτὰ, | ὁ θεὸς εὐλογητὸς εἶ.

ᾠδὴ η΄.

Ἔκστηθι φρίττων, οὐρανὲ,
καὶ σαλευθήτωσαν | τὰ θεμέλια τῆς γῆς·
ἰδοὺ γὰρ ἐν νεκροῖς λογίζεται | ὁ ἐν ὑψίστοις οἰκῶν
καὶ τάφῳ μικρῷ ξενοδοχεῖται·
ὃν παῖδες εὐλογεῖτε, | ἱερεῖς ἀνυμνεῖτε,
λαὸς ὑπερυψοῦτε | εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Λέλυται ἄχραντος ναὸς,
τὴν πεπτωκυῖαν δὲ | συνανίστησι σκηνήν·
Ἀδὰμ γὰρ τῷ προτέρῳ δεύτερος | ὁ ἐν ὑψίστοις οἰκῶν
κατῆλθε μέχρις ᾅδου ταμείων·
ὃν παῖδες εὐλογεῖτε, | ἱερεῖς ἀνυμνεῖτε,
λαὸς ὑπερυψοῦτε | εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Πέπαυται τόλμα μαθητῶν,
Ἀριμαθαίας δὲ ἀριστεύει Ἰωσήφ·
νεκρὸν γὰρ καὶ γυμνὸν θεώμενος | τὸν ἐπὶ πάντων θεὸν
αἰτεῖται καὶ κηδεύει κραυγάζων·
οἱ παῖδες εὐλογεῖτε, | ἱερεῖς ἀνυμνεῖτε,
λαὸς ὑπερυψοῦτε | εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Ὦ τῶν θαυμάτων τῶν καινῶν!
ὦ ἀγαθότητος! | ὦ ἀφράστου ἀνοχῆς!
ἑκὼν γὰρ ὑπὸ γῆν σφραγίζεται | ὁ ἐν ὑψίστοις οἰκῶν
καὶ πλάνος θεὸς συκοφαντεῖται·
ὃν παῖδες εὐλογεῖτε, | ἱερεῖς ἀνυμνεῖτε,
λαὸς ὑπερυψοῦτε | εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

ᾠδὴ θ΄.

Μὴ ἐποδύρου μοι, μῆτερ, | καθορῶσα ἐν τάφῳ,
ὃν ἐν γαστρὶ ἄνευ σπορᾶς | συνέλαβες υἱόν·
ἀναστήσομαι γὰρ καὶ δοξασθήσομαι
καὶ ὑψώσω ἐν δόξῃ | ἀπαύστως ὡς θεὸς
τοὺς ἐν πίστει καὶ πόθῳ | σὲ μεγαλύνοντας.

Ἐπὶ τῷ ξένῳ σου τόκῳ | τὰς ὠδῖνας φυγοῦσα
ὑπερφυῶς ἐμακαρίσθην, | ἄναρχε υἱέ·
νῦν δέ σε, θεέ μου, ἄπνουν ὁρῶσα νεκρὸν,
τῇ ῥομφαίᾳ τῆς λύπης | σπαράττομαι δεινῶς·
ἀλλ᾽ ἀνάστηθι, ὅπως | μεγαλυνθήσομαι.

Γῆ με καλύπτει ἑκόντα, | ἀλλὰ φρίττουσιν ᾅδου
οἱ πυλωροὶ, ἠμφιεσμένον | βλέποντες στολὴν
ἡμαγμένην, μῆτερ, τῆς ἐκδικήσεως·
τοὺς ἐχθροὺς ἐν σταυρῷ γὰρ | πατάξας ὡς θεὸς
ἀναστήσομαι αὖθις | καὶ μεγαλύνω σε.

Ἀγαλλιάσθω ἡ κτίσις, | εὐφραινέσθωσαν πάντες
οἱ γηγενεῖς· ὁ γὰρ ἐχθρὸς | ἐσκύλευται ᾅδης·
μετὰ μύρων γυναῖκες προσυπαντάτωσαν·
τὸν Ἀδὰμ σὺν τῇ Εὔᾳ | λυτροῦμαι παγγενῆ
καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ | ἐξαναστήσομαι.

15.-ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ

ΚΑΝΟΝΕΣ

I

Κανὼν ἰαμβικὸς εἰς τὴν Χριστοῦ γέννησιν (Δεκ. 25).

Ἡ ἀκροστιχίς:

Εὐεπίης μελέεσσιν ἐφύμνια ταῦτα λιγαίνει
υἱα θεοῦ, μερόπων εἵνεκα τικτόμενον
ἐν χθονὶ καὶ λύοντα πολύστονα πήματα κόσμου·
ἀλλ', ἄνα, ῥητῆρας ῥύεο τῶνδε πόνων.

ἦχος α΄.
ᾠδὴ α΄.

Ἔσωσε λαὸν θαυματουργῶν δεσπότης,
Ὑγρὸν θαλάσσης κῦμα χερσώσας πάλαι·
Ἐκὼν δὲ τεχθεὶς ἐκ κόρης, τρίβον βατὴν
Πόλου τίθησιν ἡμῖν, ὃν κατ' οὐσίαν
Ἰσόν τε πατρὶ καὶ βροτοῖς δοξάζομεν.

Ἤνεγκε γαστὴρ ἡγιασμένη λόγον,
Σαφῶς ἀφλέκτῳ ζωγραφουμένη βάτῳ,
Μιγέντα μορφῇ τῇ βροτησίᾳ θεὸν,
Εὔας τάλαιναν νηδὺν ἀρᾶς τῆς πάλαι
Λύοντα πικρᾶς, ὃν βροτοὶ δοξάζομεν.

Ἔδειξεν ἀστὴρ τὸν πρὸ ἡλίου λόγον,
Ἐλθόντα παῦσαι τὴν ἁμαρτίαν, μάγοις,
Σαφῶς πενιχρὸν εἰς σπέος, τὸν συμπαθῆ
Σὲ σπαργάνοις ἑλικτὸν, ὃν γεγηθότες
Ἴδον τὸν αὐτὸν καὶ βροτὸν καὶ κύριον.

ᾠδὴ γ΄.

Νεῦσον πρὸς ὕμνους οἰκετῶν, εὐεργέτα,
Ἐχθροῦ ταπεινῶν τὴν ἐπηρμένην ὀφρὺν,
Φέρων τε, παντεπόπτα, τῆς ἁμαρτίας
Ὑπερθεν ἀκλόνητον ἐστηριγμένους,
Μάκαρ, μελῳδοὺς τῇ βάσει τῆς πίστεως.

Νύμφης πανάγνου τὸν πανόλβιον τόκον
Ἰδεῖν ὑπὲρ νοῦν ἠξιωμένος χορὸς
Ἄγραυλος ἐκλονεῖτο τῷ ξένῳ τρόπῳ
Τάξιν μελῳδοῦσάν τε τῶν ἀσωμάτων
Ἄνακτα Χριστὸν, ἀσπόρως σαρκούμενον.

Ὕψους ἀνάσσων οὐρανῶν, εὐσπλαγχνίᾳ
Τελεῖ καθ' ἡμᾶς ἐξ ἀνυμφεύτου κόρης,
Ἄϋλος ὢν τὸ πρόσθεν, ἀλλ' ἐπ' ἐσχάτων
Λόγος παχυνθεὶς σαρκὶ, τὸν πεπτωκότα
Ἵνα πρὸς αὐτὸν ἑλκύσῃ πρωτόπλαστον.

Γένους βροτείου τὴν ἀνάπλασιν πάλαι
Ἄιδων προφήτης Ἀββακοὺμ προμηνύει,
Ἰδεῖν ἀφράστως ἀξιωθεὶς τὸν τύπον·
Νέον βρέφος γὰρ ἐξ ὄρους τῆς παρθένου
Ἐξῆλθε λαῶν εἰς ἀνάπλασιν λόγος.

ᾠδὴ δ΄.

Ἶσος προῆλθες τοῖς βροτοῖς ἑκουσίως,
Ὕψιστε, σάρκα προσλαβὼν ἐκ παρθένου,
Ἰὸν καθᾶραι τῆς δρακοντείας κάρας,
Ἄγων ἅπαντας πρὸς σέλας ζωηφόρον,
Θεὸς πεφυκὼς, ἐκ πυλῶν ἀνηλίων.

Ἔθνη τὰ πρόσθεν τῇ φθορᾷ βεβυσμένα,
Ὅλεθρον ἄρδην δυσμενοῦς πεφευγότα,
Ὑψοῦτε χεῖρας σὺν κρότοις ἐφυμνίοις,
Μόνον σέβοντες Χριστὸν ὡς εὐεργέτην,
Ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς συμπαθῶς ἀφιγμένον.

Ῥίζης φυεῖσα τοῦ Ἰεσσαὶ, παρθένε,
Ὄρους παρῆλθες τῶν βροτῶν τῆς οὐσίας,
Πατρὸς τεκοῦσα τὸν πρὸ αἰώνων λόγον,
Ὡς ηὐδόκησεν αὐτὸς ἐσφραγισμένην
Νηδὺν διελθεῖν τῇ κενώσει τῇ ξένῃ.

ᾠδὴ ε΄.

Ἐκ νυκτὸς ἔργων ἐσκοτισμένοις πλάνης
Ἱλασμὸν ἡμῖν, Χριστέ, τοῖς ἐγρηγόρως
Νῦν σοι τελοῦσιν ὕμνον ὡς εὐεργέτῃ,
Ἔλθοις πορίζων εὐχερῆ τε τὴν τρίβον,
Καθ' ἣν ἀνατρέχοντες εὕροιμεν κλέος.

Ἀπηνὲς ἔχθος τὸ πρὸς αὐτὸν δεσπότης
Τεμὼν διαμπὰξ σαρκὸς ἐν παρουσίᾳ
Ἵνα κρατοῦντος ὤλεσε θυμοφθόρου,
Κόσμον συνάπτων ταῖς ἀΰλοις οὐσίαις,
Τιθεὶς προσηνῆ τὸν τεκόντα τῇ κτίσει.

Ὁ λαὸς εἶδεν, ὁ πρὶν ἠμαυρωμένος
Μεθ' ἡμέραν φῶς τῆς ἄνω φρυκτωρίας·
Ἔθνη θεῷ δὲ κλῆρον υἱὸς προσφέρει,
Νέμων ἐκεῖσε τὴν ἀπόρρητον χάριν,
Οὗ πλεῖστον ἐξήνθησεν ἡ ἁμαρτία.

ᾠδὴ ς΄.

Ναίων Ἰωνᾶς ἐν μυχοῖς θαλαττίοις
Ἑλθεῖν ἐδεῖτο καὶ ζάλην ἀπαρκέσαι·
Νυγεὶς ἐγὼ δὲ τοῦ τυραννοῦντος βέλει,
Χριστέ, προσαυδῶ τὸν κακῶν ἀναιρέτην
Θᾶττον μολεῖν σε τῆς ἐμῆς ῥαθυμίας.

Ὅς ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς θεὸν θεὸς λόγος
Νυνὶ κρατύνει, μὴ σθένουσαν τὴν πάλαι
Ἰδὼν φυλάξαι, τὴν καθ' ἡμᾶς οὐσίαν,
Καθεὶς ἑαυτὸν δευτέρᾳ κοινωνίᾳ,
Αὖθις προφαίνων τῶν παθῶν ἐλευθέραν.

Ἵκται δι' ἡμᾶς Ἀβραὰμ ἐξ ὀσφύος,
Λυγρῶς πεσόντας ἐν ζόφῳ τῶν πταισμάτων
Υἱοὺς ἐγεῖραι τῶν κάτω νενευκότων,
Ὁ φῶς κατοικῶν, καὶ φάτνην παρ' ἀξίαν
Νῦν εὐδοκήσας εἰς βροτῶν σωτηρίαν.

ᾠδὴ ζ΄.

Τῷ παντάνακτος ἐξεφαύλισαν πόθῳ
Ἄπλητα θυμαίνοντος ἠγκιστρωμένοι
Παῖδες τυράννου δύσθεον γλωσσαλγίαν,
Οἷς εἴκαθε πῦρ ἄσπετον, τῷ δεσπότῃ
Λέγουσιν· εἰς αἰῶνας εὐλογητὸς εἶ.

Ὑπηρέτας μὲν ἐμμανῶς καταφλέγει,
Σώζει δὲ παφλάζουσα ῥοιζηδὸν νέους,
Ταῖς ἑπταμέτροις καύσεσι πυρ̣γουμένη,
Οὓς ἔστεφε φλὸξ, ἄφθονον τοῦ κυρίου
Νέμοντος εὐσεβείας εἵνεκα δρόσον.

Ἀρω̣γὲ Χριστὲ, τὸν βροτοῖς ἐναντίον,
Πρόβλημα τὴν σάρκωσιν ἀρρήτως ἔχων,
Ἴσχυνας, ὄλβον τῆς θεώσεως φέρων,
Μορφούμενος νῦν· ἧστινος δι' ἐλπίδα
Ἄνωθεν εἰς κευθμῶνας ἦλθομεν ζόφου.

Τὴν ἀγριωπὸν ἀκρατῶς γαυρουμένην,
Ἄσεμνα βακχεύσασαν, ἐξοιστρουμένην
Κόσμου καθεῖλες πανσθενῶς ἁμαρτίαν·
Οὓς εἵλκυσε πρὶν, σήμερον τῶν ἀρκύων
Σώζεις δὲ σαρκωθεὶς ἑκὼν, εὐεργέτα.

ᾠδὴ η'.

Μήτραν ἀφλέκτως εἰκονίζουσι κόρης
Οἱ τῆς παλαιᾶς πυρπολούμενοι νέοι
Ὑπερφυῶς κύουσαν, ἐσφραγισμένην·
Ἄμφω δὲ δρῶσα θαυματουργίᾳ μιᾷ
Λαοὺς πρὸς ὕμνον ἐξανίστησι χάρις.

Λύμην φυ̣γοῦσα τοῦ θεοῦσθαι τῇ πλάνῃ,
Ἄλλητον ὑμνεῖ τὸν κενούμενον λό̣γον
Νεανικῶς ἅπασα σὺν τρόμῳ κτίσις,
Ἄδοξον εὖχος δειματουμένη φέρειν
Ῥευστὴ γε̣γῶσα, κἂν σοφῶς ἐκαρτέρει.

Ἥκεις, πλανῆτιν πρὸς νομὴν ἐπιστρέφων
Τὴν ἀνθοποιὸν ἐξ ἐρημαίων λύφων
Ἡ τῶν ἐθνῶν ἔγερσις ἀνθρώπων φύσιν,
Ῥώμην βιαίαν τοῦ βροτοκτόνου σβέσαι,
Ἀνὴρ φανείς τε καὶ θεὸς προμηθείᾳ.

ᾠδὴ θ'.

Στέργειν μὲν ἡμᾶς, ὡς ἀκίνδυνον φόβῳ,
Ῥᾴον σιωπὴν· τῷ πόθῳ δὲ, παρθένε,
Ὕμνους ὑφαίνειν συντόνως τεθη̣γμένους
Ἐργῶδές ἐστιν, ἀλλὰ καὶ, μῆτερ, σθένος,
Ὅση πέφυκεν ἡ προαίρεσις, δίδου.

Τύπους ἀφεγγεῖς καὶ σκιὰς παρηγμένας,
Ὦ μῆτερ ἁγνὴ, τοῦ λόγου δεδορκότες
Νέον φανέντος ἐκ πύλης κεκλεισμένης,
Δοξούμενοί τε τῆς ἀληθείας φάος
Ἐπαξίως σὴν εὐλογοῦμεν γαστέρα.

Πόθου τετευχὼς καὶ θεοῦ παρουσίας
Ὁ χριστοτερπὴς λαὸς ἠξιωμένος
Νῦν ποτνιᾶται τῆς παλιγγενεσίας
Ὡς ζωοποιοῦ· τὴν χάριν δὲ, παρθένε,
Νέμοις, ἄχραντε, προσκυνῆσαι τὸ κλέος.

Κανὼν εἰς τὴν κυριακὴν τοῦ Πάσχα (Πεντηκ. σελ. 2)

ἦχος α΄.

ᾠδὴ α΄.

Ἀναστάσεως ἡμέρα, | λαμπρυνθῶμεν λαοί·
πάσχα κυρίου, πάσχα·
ἐκ γὰρ θανάτου πρὸς ζωὴν | καὶ ἐκ γῆς πρὸς οὐρανὸν
Χριστὸς ὁ θεὸς
ἡμᾶς διεβίβασεν, | ἐπινίκιον ᾄδοντας.

Καθαρθῶμεν τὰς αἰσθήσεις | καὶ ὀψόμεθα
τῷ ἀπροσίτῳ φωτὶ
τῆς ἀναστάσεως Χριστὸν | ἐξαστράπτοντα, καὶ
«χαίρετε» φάσκοντος
τρανῶς ἀκουσόμεθα, | ἐπινίκιον ᾄδοντες.

Οὐρανοὶ μὲν ἐπαξίως | εὐφραινέσθωσαν,
γῆ δὲ ἀγαλλιάσθω·
ἑορταζέτω δὲ κόσμος | ὁρατός τε ἅπας
καὶ ἀόρατος·
Χριστὸς γὰρ ἐγήγερται, | εὐφροσύνη αἰώνιος.

ᾠδὴ γ.

Δεῦτε πόμα πίωμεν καινὸν
οὐκ ἐκ πέτρας ἀγόνου τερατουργούμενον,
ἀλλ᾽ ἀφθαρσίας πηγὴν | ἐκ τάφου ὀμβρήσαντος Χριστοῦ,
ἐν ᾧ στερεούμεθα.

Νῦν πάντα πεπλήρωται φωτὸς,
οὐρανός τε καὶ γῆ καὶ τὰ καταχθόνια·
ἑορταζέτω δὲ πᾶσα κτίσις | τὴν ἔγερσιν Χριστοῦ,
ἐν ᾧ στερεούμεθα.

Χθὲς συνεθαπτόμην σοι, Χριστὲ,
συνεγείρομαι σήμερον ἀναστάντι σοι·
συνεσταυρούμην σοι χθές· | αὐτός με συνδόξασον, σωτὴρ,
ἐν τῇ βασιλείᾳ σου.

ᾠδὴ δ΄.

Ἐπὶ τῆς θείας φυλακῆς | ὁ θεηγόρος Ἀββακοὺμ
στήτω μεθ' ἡμῶν καὶ δεικνύτω
φαεσφόρον ἄγγελον | διαπρυσίως λέγοντα·
σήμερον σωτηρία τῷ κόσμῳ,
ὅτι ἀνέστη Χριστὸς ὡς παντοδύναμος.

Ἄρσην μὲν ὡς διανοίξας | τὴν παρθενεύουσαν νηδὺν
πέφηνε Χριστός· ὡς βροτὸς δὲ
ἀμνὸς προσηγόρευται· ἄμωμος δὲ ὡς ἄγευστος
κηλῖδος τὸ ἡμέτερον πάσχα,
καὶ ὡς θεὸς ἀληθὴς τέλειος λέλεκται.

Ὡς ἐνιαύσιος ἀμνὸς | ὁ εὐλογούμενος ἡμῖν
στέφανος Χριστὸς ἑκουσίως
ὑπὲρ πάντων τέθυται | πάσχα τὸ καθαρτήριον,
καὶ αὖθις ἐκ τοῦ τάφου ὡραῖος
δικαιοσύνης ἡμῖν ἔλαμψεν ἥλιος.

Ὁ θεοπάτωρ μὲν Δαυὶδ | πρὸ τῆς σκιώδους κιβωτοῦ
ἥλατο σκιρτῶν· | ὁ λαὸς δὲ
τοῦ θεοῦ ὁ ἅγιος, | τὴν τῶν συμβόλων ἔκβασιν
ὁρῶντες, εὐφρανθῶμεν ἐνθέως,
ὅτι ἀνέστη Χριστὸς ὡς παντοδύναμος.

ᾠδὴ ε΄.

Ὀρθρίσωμεν ὄρθρου βαθέος
καὶ ἀντὶ μύρου τὸν ὕμνον | προσοίσομεν τῷ δεσπότῃ,
καὶ Χριστὸν ὀψόμεθα | δικαιοσύνης ἥλιον,
πᾶσι ζωὴν ἀνατέλλοντα.

Τὴν ἄμετρόν σου εὐσπλαγχνίαν
οἱ ταῖς τοῦ ᾅδου σειραῖς | συνεχόμενοι δεδορκότες
πρὸς τὸ φῶς ἠπείγοντο, | Χριστὲ, ἀγαλλομένῳ ποδὶ,
πάσχα κροτοῦντες αἰώνιον.

Προσέλθωμεν λαμπαδηφόροι
τῷ προϊόντι Χριστῷ | ἐκ τοῦ μνήματος ὡς νυμφίῳ,
καὶ συνεορτάσωμεν | ταῖς φιλεόρτοις τάξεσι
πάσχα θεοῦ τὸ σωτήριον.

ᾠδὴ ϛ'.

Κατῆλθες ἐν τοῖς κατωτάτοις τῆς γῆς
καὶ συνέτριψας μοχλοὺς | αἰωνίους κατόχους
πεπεδημένων, Χριστέ, | καὶ τριήμερος
ὡς ἐκ κήτους Ἰωνᾶς | ἐξανέστης τοῦ τάφου.

Φυλάξας τὰ σήμαντρα σῶα, Χριστέ,
ἐξηγέρθης τοῦ τάφου, | ὁ τὰς κλεῖς τῆς παρθένου
μὴ λυμηνάμενος | ἐν τῷ τόκῳ σου,
καὶ ἀνέῳξας ἡμῖν | παραδείσου τὰς πύλας.

Σωτήρ μου τὸ ζῶν τε καὶ ἄθυτον
ἱερεῖον ὡς θεὸς | σεαυτὸν ἑκουσίως
προσαγαγὼν τῷ πατρὶ | συνανέστησας
παγγενῆ τὸν Ἀδάμ, | ἀναστὰς ἐκ τοῦ τάφου.

ᾠδὴ ζ'.

Ὁ παῖδας ἐκ καμίνου ῥυσάμενος
γενόμενος ἄνθρωπος
πάσχει ὡς θνητὸς | καὶ διὰ πάθους τὸ θνητὸν
ἀφθαρσίας ἐνδύει εὐπρέπειαν,
ὁ μόνος εὐλογητὸς τῶν πατέρων
θεὸς καὶ ὑπερένδοξος.

Γυναῖκες μετὰ μύρων θεόφρονες
ὀπίσω σου ἔδραμον·
ὃν δὲ ὡς θνητὸν | μετὰ δακρύων ἐζήτουν,
προσεκύνησαν χαίρουσαι ζῶντα θεόν,
καὶ πάσχα τὸ μυστικὸν σοῖς, Χριστέ,
μαθηταῖς εὐηγγελίσαντο.

Θανάτου ἑορτάζομεν νέκρωσιν,
ᾅδου τὴν καθαίρεσιν,
ἄλλης βιοτῆς | τῆς αἰωνίου ἀπαρχήν,
καὶ σκιρτῶντες ὑμνοῦμεν τὸν αἴτιον,
τὸν μόνον εὐλογητὸν τῶν πατέρων
θεὸν καὶ ὑπερένδοξον.

Ὡς ὄντως ἱερὰ καὶ πανέορτος
αὕτη ἡ σωτήριος
νὺξ καὶ φωταυγὴς, | τῆς λαμπροφόρου ἡμέρας
τῆς ἐγέρσεως οὖσα προάγγελος,
ἐν ᾗ τὸ ἄχρονον φῶς ἐκ τάφου
σωματικῶς πᾶσιν ἐπέλαμψεν.

ᾠδὴ η΄.

Αὕτη ἡ κλητὴ καὶ ἁγία ἡμέρα,
ἡ μία τῶν σαββάτων, | ἡ βασιλὶς καὶ κυρία,
ἑορτῶν ἑορτὴ | καὶ πανήγυρίς ἐστι πανηγύρεων,
ἐν ᾗ εὐλογοῦμεν | Χριστὸν εἰς τοὺς αἰῶνας.

Δεῦτε τοῦ καινοῦ τῆς ἀμπέλου γεννήματος,
τῆς θείας εὐφροσύνης, | ἐν τῇ εὐσήμῳ ἡμέρᾳ
τῆς ἐγέρσεως | βασιλείας τε Χριστοῦ κοινωνήσωμεν,
ὑμνοῦντες αὐτὸν | ὡς θεὸν εἰς τοὺς αἰῶνας.

Ἆρον κύκλῳ τοὺς ὀφθαλμούς σου, Σιὼν, καὶ ἴδε·
ἰδοὺ γὰρ ἥκασί σοι | θεοφεγγεῖς ὡς φωστῆρες
ἐκ δυσμῶν καὶ βορρᾶ | καὶ θαλάσσης καὶ ἑῴας τὰ τέκνα σου,
ἐν σοὶ εὐλογοῦντα | Χριστὸν εἰς τοὺς αἰῶνας.

Πάτερ παντοκράτορ καὶ λόγε καὶ πνεῦμα,
τριὰς ἑνιζομένη | ἐν ὑποστάσεσι φύσις,
ὑπερούσιε | καὶ ὑπέρθεε, εἰς σὲ βεβαπτίσμεθα
καὶ σὲ εὐλογοῦμεν | εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

ᾠδὴ θ΄.

Φωτίζου, φωτίζου ἡ νέα Ἱερουσαλήμ·
ἡ γὰρ δόξα κυρίου | ἐπὶ σὲ ἀνέτειλε·
χόρευε νῦν καὶ ἀγάλλου, Σιών·
σὺ δὲ, ἁγνὴ, | τέρπου, θεοτόκε,
ἐν τῇ ἐγέρσει τοῦ τόκου σου.

Ὦ θείας! ὢ φίλης! ὢ γλυκυτάτης σου φωνῆς!
μεθ' ἡμῶν ἀψευδῶς γὰρ | ἐπηγγείλω ἔσεσθαι
μέχρι τερμάτων αἰῶνος, Χριστέ·
ἣν οἱ πιστοὶ | ἄγκυραν ἐλπίδος
κατέχοντες ἀγαλλόμεθα.

Ὦ πάσχα τὸ μέγα | καὶ ἱερώτατον, Χριστέ·
ὢ σοφία καὶ λόγε | τοῦ θεοῦ καὶ δύναμις,
δίδου ἡμῖν ἐκτυπώτερον
σοῦ μετασχεῖν | ἐν τῇ ἀνεσπέρῳ
ἡμέρᾳ τῆς βασιλείας σου.

16.- ΙΩΣΗΦ Ο ΥΜΝΟΓΡΑΦΟΣ

Κανὼν εἰς τὴν θεοτόκον τῷ σαββάτῳ τοῦ ἀκαθίστου ὕμνου (Τριῳδ. σελ. 283).

Ἡ ἀκροστιχίς:

«Χαρᾶς δοχεῖον, σοὶ πρέπει χαίρειν μόνῃ· Ἰωσήφ.»

ἦχος δ΄.

ᾠδὴ α΄.

Χριστοῦ βίβλον ἔμψυχον | ἐσφραγισμένην σε πνεύματι
ὁ μέγας ἀρχάγγελος, | ἁγνὴ, θεώμενος
ἐπεφώνει σοι· | χαῖρε, χαρᾶς δοχεῖον,
δι' ἧς τῆς προμήτορος | ἀρὰ λυθήσεται.

Ἀδὰμ ἐπανόρθωσις, | χαῖρε παρθένε θεόνυμφε,
τοῦ ᾅδου ἡ νέκρωσις· | χαῖρε πανάμωμε,
τὸ παλάτιον | τοῦ πάντων βασιλέως·
χαῖρε θρόνε πύρινε | τοῦ παντοκράτορος.

Ῥόδον τὸ ἀμάραντον, | χαῖρε, ἡ μόνη βλαστήσασα·
τὸ μῆλον τὸ εὔοσμον, | χαῖρε, ἡ τέξασα·
τὸ ὀσφράδιον | τοῦ μόνου βασιλέως·
χαῖρε, ἀπειρόγαμε, | κόσμου διάσωσμα.

Ἁγνείας θησαύρισμα, | χαῖρε, δι' ἧς ἐκ τοῦ πτώματος
ἡμῶν ἐξανέστημεν· | χαῖρε ἡδύπνοον
κρίνον, δέσποινα, | πιστοὺς εὐωδιάζον·
θυμίαμα εὔοσμον, | μύρον πολύτιμον.

ᾠδὴ γ΄.

Στάχυν ἡ βλαστήσασα τὸν θεῖον
ὡς χώρα ἀνήροτος σαφῶς,
χαῖρε ἔμψυχε τράπεζα,
ἄρτον ζωῆς χωρήσασα·
χαῖρε τοῦ ζῶντος ὕδατος
πηγὴ ἀκένωτος, δέσποινα.

Δάμαλις τὸν μόσχον ἡ τεκοῦσα
τὸν ἄμωμον, χαῖρε, τοῖς πιστοῖς·
χαῖρε ἀμνὰς κυήσασα
θεοῦ ἀμνὸν τὸν αἴροντα
κόσμου παντὸς τὰ πταίσματα·
χαῖρε θερμὸν ἱλαστήριον.

Ὄρθρος φαεινὸς, χαῖρε, ἡ μόνη
τὸν ἥλιον φέρουσα Χριστὸν
φωτὸς κατοικητήριον,
χαῖρε τὸ σκότος λύσασα
καὶ τοὺς ζοφώδεις δαίμονας
ὁλοτελῶς ἐκμειώσασα.

Χαῖρε πύλη μόνη, ἣν ὁ λόγος
διώδευσε μόνος, ἡ μοχλοὺς
καὶ πύλας ᾅδου, δέσποινα,
τῷ τόκῳ σου συντρίψασα,
χαῖρε ἡ θεία εἴσοδος
τῶν σωζομένων, θεόνυμφε.

ᾨδὴ δ΄.

Ἐν φωναῖς ᾀσμάτων πίστει
σοὶ βοῶμεν, πανύμνητε·
χαῖρε πῖον ὄρος
καὶ τετυρωμένον ἐν πνεύματι·
χαῖρε λυχνία καὶ στάμνε | μάννα φέρουσα
τὸ γλυκαῖνον
τὰ τῶν εὐσεβῶν αἰσθητήρια.

Ἱλαστήριον τοῦ κόσμου,
χαῖρε, ἄχραντε δέσποινα·
χαῖρε κλίμαξ γῆθεν
πάντας ἀνυψώσασα χάριτι·
χαῖρε ἡ γέφυρα ὄντως | ἡ μετάγουσα
ἐκ θανάτου | πάντας πρὸς ζωὴν τοὺς
ὑμνοῦντάς σε.

Οὐρανῶν ὑψηλοτέρα,
χαῖρε, γῆς, τὸ θεμέλιον
ἐν τῇ σῇ νηδύϊ,
ἄχραντε, ἀκόπως βαστάσασα·
χαῖρε κογχύλη πορφύραν | θείαν βάψασα
ἐξ αἱμάτων σου
τῷ βασιλεῖ τῶν δυνάμεων.

Νομοθέτην ἡ τεκοῦσα
ἀληθῶς, χαῖρε δέσποινα,
τὸν τὰς ἀνομίας
πάντων δωρεὰν ἐξαλείφοντα·
ἀκατανόητον βάθος, | ὕψος ἄρρητον,
ἀπειρόγαμε, | δι' ἧς ἡμεῖς ἐθεώθημεν.

Σὲ τὴν πλέξασαν τῷ κόσμῳ
ἀχειρόπλοκον στέφανον
ἀνυμνολογοῦμεν,
χαῖρέ σοι, παρθένε, κραυγάζοντες,
τὸ φυλακτήριον πάντων | καὶ χαράκωμα
καὶ κραταίωμα | καὶ ἱερὸν καταφύγιον.

ᾠδὴ ε'.

Ὁδὸν ἡ κυήσασα
ζωῆς, χαῖρε, πανάμωμε,
ἡ κατακλυσμοῦ τῆς ἁμαρτίας
σώσασα κόσμον· | χαῖρε, θεόνυμφε,
ἄκουσμα καὶ λάλημα φρικτόν·
χαῖρε ἐνδιαίτημα
τοῦ δεσπότου τῆς κτίσεως.

Ἰσχὺς καὶ ὀχύρωμα
ἀνθρώπων, χαῖρε, ἄχραντε,
τόπε ἁγιάσματος τῆς δόξης,
νέκρωσις ᾅδου, | νυμφὼν ὁλόφωτε·
χαῖρε τῶν ἀγγέλων χαρμονή,
χαῖρε ἡ βοήθεια
τῶν πιστῶς δεομένων σου.

Πυρίμορφον ὄχημα
τοῦ λόγου, χαῖρε, δέσποινα,
ἔμψυχε παράδεισε, τὸ ξύλον
ἐν μέσῳ ἔχων | ζωῆς τὸν κύριον,
οὗ ὁ γλυκασμὸς ζωοποιεῖ
πίστει τοὺς μετέχοντας
καὶ φθορᾷ ὑποκύψαντας.

Ῥωννύμενοι σθένει σου
πιστῶς ἀναβοῶμέν σοι·
χαῖρε πόλις τοῦ παμβασιλέως,
δεδοξασμένα | καὶ ἀξιάκουστα
περὶ ἧς λελάληνται σαφῶς·
ὄρος ἀλατόμητον,
χαῖρε βάθος ἀμέτρητον.

Εὐρύχωρον σκήνωμα
τοῦ λόγου, χαῖρε ἄχραντε·
κόχλος ἡ τὸν θεῖον μαργαρίτην
προαγαγοῦσα, | χαῖρε πανθαύμαστε,
πάντων πρὸς θεὸν καταλλαγὴ
τῶν μακαριζόντων σε,
θεοτόκε, ἑκάστοτε.

ᾠδὴ ϛ΄.

Παστὰς τοῦ λόγου ἀμόλυντε,
αἰτία τῆς τῶν πάντων θεώσεως,
χαῖρε πανάχραντε,
τῶν προφητῶν περιήχημα,
χαῖρε τῶν ἀποστόλων
τὸ ἐγκαλλώπισμα.

Ἐκ σοῦ ἡ δρόσος ἀπέσταξε
φλογμὸν πολυθεΐας ἡ λύσασα·
ὅθεν βοῶμέν σοι·
χαῖρε ὁ πόκος ὁ ἔνδροσος,
ὃν Γεδεών, παρθένε, | προεθεάσατο.

Ἰδού σοι χαῖρε κραυγάζομεν,
λιμὴν ἡμῖν γενοῦ θαλαττεύουσι
καὶ ὁρμητήριον
ἐν τῷ πελάγει τῶν θλίψεων
καὶ τῶν σκανδάλων πάντων
τοῦ πολεμήτορος.

Χαρᾶς αἰτία χαρίτωσον
ἡμῶν τὸν λογισμὸν τοῦ κραυγά-
ζειν σοι·
χαῖρε ἡ ἄφλεκτος
βάτος, νεφέλη ὁλόφωτε,
ἡ τοὺς πιστοὺς ἀπαύστως
ἐπισκιάζουσα.

ᾠδὴ ζ΄.

Ἀνυμνοῦμέν σε | βοῶντες· χαῖρε ὄχημα
ἡλίου τοῦ νοητοῦ·
ἄμπελος ἀληθινὴ | τὸν βότρυν τὸν πέπειρον
ἡ γεωργήσασα, | οἶνον στάζοντα
τὸν τὰς ψυχὰς εὐφραίνοντα | τῶν πιστῶς σε δοξαζόντων.

Ἰατῆρα | τῶν ἁπάντων ἡ κυήσασα,
χαῖρε θεόνυμφε·
ἡ ῥάβδος ἡ μυστικὴ | ἄνθος τὸ ἀμάραντον
ἡ ἐξανθήσασα, | χαῖρε δέσποινα,
δι' ἧς χαρᾶς πληρούμεθα | καὶ ζωὴν κληρονομοῦμεν.

Ῥητορεύουσα | οὐ σθένει γλῶσσα, δέσποινα,
ὑμνολογῆσαί σε·

ὑπὲρ γὰρ τὰ Σεραφὶμ | ὑψώθης κυήσασα
τὸν βασιλέα Χριστὸν, | ὃν ἱκέτευε
πάσης νῦν βλάβης ῥύσασθαι | τοὺς πιστῶς σε προσκυνοῦντας.

Εὐφημεῖ σε | μακαρίζοντα τὰ πέρατα
καὶ πόθῳ κράζει σοι·
χαῖρε ὁ τόμος, ἐν ᾧ | δακτύλῳ ἐγγέγραπται
πατρὸς ὁ λόγος, ἁγνὴ, | ὃν ἱκέτευε
βίβλῳ ζωῆς τοὺς δούλους σου | καταγράψαι, θεοτόκε.

Ἱκετεύομεν | οἱ δοῦλοί σου καὶ κλίνομεν
γόνυ καρδίας ἡμῶν·
κλῖνον τὸ οὖς σου, ἁγνὴ, | καὶ σῶσον τοὺς θλίψεσι
βυθιζομένους ἡμᾶς, | καὶ συντήρησον
πάσης ἐχθρῶν ἁλώσεως | τὴν σὴν πόλιν, θεοτόκε.

ᾠδὴ η΄.

Νηδύϊ τὸν λόγον ὑπεδέξω,
τὸν πάντα βαστάζοντα ἐβάστασας·
γάλακτι ἐξέθρεψας | νεύματι τὸν τρέφοντα
τὴν οἰκουμένην ἅπασαν, | ἁγνὴ, ᾧ ψάλλομεν·
τὸν κύριον ὑμνεῖτε τὰ ἔργα
καὶ ὑπερυψοῦτε | εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Μωσῆς κατενόησεν ἐν βάτῳ
τὸ μέγα μυστήριον τοῦ τόκου σου·
παῖδες προεικόνισαν | τοῦτο ἐμφανέστατα
μέσον πυρὸς ἱστάμενοι | καὶ μὴ φλεγόμενοι.
ἀκήρατε ἁγία παρθένε·
ὅθεν σε ὑμνοῦμεν | εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Οἱ πρώην ἀπάτῃ γυμνωθέντες
στολὴν ἀφθαρσίας ἐνεδύθημεν
τῇ κυοφορίᾳ σου· | καὶ οἱ καθεζόμενοι
ἐν σκότει παραπτώσεων | φῶς κατωπτεύσαμεν,
φωτὸς κατοικητήριον, κόρη·
ὅθεν σε ὑμνοῦμεν | εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Νεκροὶ διὰ σοῦ ζωοποιοῦνται·
ζωὴν γὰρ τὴν ἐνυπόστατον ἐκύησας·
εὔλαλοι οἱ ἄλαλοι | πρώην χρηματίζοντες,
λεπροὶ ἀποκαθαίρονται, | νόσοι διώκονται,
πνευμάτων ἀερίων τὰ πλήθη
ἤττηνται, παρθένε, | βροτῶν ἡ σωτηρία.

Ἡ κόσμῳ τεκοῦσα σωτηρίαν,
δι' ἧς ἀπὸ γῆς εἰς ὕψος ἤρθημεν,
χαίροις παντευλόγητε, | σκέπη καὶ κραταίωμα,
τεῖχος καὶ ὀχύρωμα | τῶν μελῳδούντων, ἁγνή·
τὸν κύριον ὑμνεῖτε τὰ ἔργα
καὶ ὑπερυψοῦτε | εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

ᾠδὴ θ'.

Ἵνα σοι πιστοὶ | τὸ χαῖρε κραυγάζωμεν
οἱ διὰ σοῦ τῆς χαρᾶς
μέτοχοι γενόμενοι | τῆς ἀϊδίου, | ῥῦσαι ἡμᾶς πειρασμοῦ,
βαρβαρικῆς ἁλώσεως | καὶ πάσης ἄλλης πληγῆς
διὰ πλῆθος, κόρη, παραπτώσεων
ἐπιούσης βροτοῖς ἁμαρτάνουσιν.

Ὤφθης φωτισμὸς | ἡμῶν καὶ βεβαίωσις,
ὅθεν βοῶμέν σοι·
χαῖρε ἄστρον ἄδυτον | εἰσάγον κόσμῳ | τὸν μέγαν ἥλιον·
χαῖρε Ἐδὲμ ἀνοίξασα | τὴν κεκλεισμένην, ἁγνή·
χαῖρε στύλε πύρινε, εἰσάγουσα
εἰς τὴν ἄνω ζωὴν τὸ ἀνθρώπινον.

Στῶμεν εὐλαβῶς | ἐν οἴκῳ θεοῦ ἡμῶν
καὶ ἐκβοήσωμεν·
χαῖρε κόσμου δέσποινα· | χαῖρε Μαρία, | κυρία πάντων ἡμῶν·
χαῖρε ἡ μόνη ἄμωμος | ἐν γυναιξὶ καὶ καλή·
χαῖρε σκεῦος, μύρον τὸ ἀκένωτον
ἐπὶ σὲ κενωθὲν εἰσδεξάμενον.

Ἡ περιστερὰ | ἡ τὸν ἐλεήμονα
ἀποκυήσασα,
χαῖρε ἀειπάρθενε· | ὁσίων πάντων | χαῖρε τὸ καύχημα,
τῶν ἀθλητῶν στεφάνωμα· | χαῖρε ἁπάντων τε
τῶν δικαίων θεῖον ἐγκαλλώπισμα
καὶ ἡμῶν τῶν πιστῶν τὸ διάσωσμα.

Φεῖσαι ὁ θεὸς | τῆς κληρονομίας σου,
τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν
πάσας παραβλέπων νῦν, | εἰς τοῦτο ἔχων | ἐκδυσωποῦσάν σε
τὴν ἐπὶ γῆς ἀσπόρως σε | κυοφορήσασαν,
διὰ μέγα ἔλεος θελήσαντα
μορφωθῆναι, Χριστέ, τὸ ἀλλότριον.

17.- ΥΜΝΟΛΟΓΙΚΑ ΔΙΑΦΟΡΑ

ΚΑCCΙΑΝΗC ΜΟΝΑΧΗC

'Ιδιόμελον εἰς τὴν μεγάλην Τετάρτην (Τριῳδ. σελ. 360)

ἦχος πλ. δ΄.

Κύριε, | ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις περιπεσοῦσα γυνὴ,
τὴν σὴν | αἰσθομένη θεότητα,
μυροφόρου ἀναλαβοῦσα τάξιν,
ὀδυρομένη μύρον σοι | πρὸ τοῦ ἐνταφιασμοῦ κομίζει·
οἴμοι! λέγουσα, | ὅτι νύξ μοι ὑπάρχει,
οἶστρος ἀκολασίας | ζοφώδης τε καὶ ἀσέληνος,
ἔρως τῆς ἁμαρτίας·
δέξαι μου τὰς πηγὰς τῶν δακρύων
ὁ νεφέλαις διεξάγων | τῆς θαλάσσης τὸ ὕδωρ·
κάμφθητί μοι | πρὸς τοὺς στεναγμοὺς τῆς καρδίας
ὁ κλίνας τοὺς οὐρανοὺς | τῇ ἀφράστῳ σου κενώσει·
καταφιλήσω τοὺς ἀχράντους σου πόδας,
ἀποσμήξω τούτους δὲ πάλιν
τοῖς τῆς κεφαλῆς μου βοστρύχοις·
ὧν ἐν τῷ παραδείσῳ Εὔα τὸ δειλινὸν
κρότον τοῖς ὠσὶν ἠχηθεῖσα | τῷ φόβῳ ἐκρύβη·
ἁμαρτιῶν μου τὰ πλήθη | καὶ κριμάτων σου ἀβύσσους
τίς ἐξιχνιάσει, ψυχοσῶστα σωτήρ μου;
μή με τὴν σὴν δούλην παρίδῃς
ὁ ἀμέτρητον ἔχων τὸ ἔλεος.

'Ιδιόμελον εἰς μνήμην τῆς ἁγίας Μαρίνης ('Ιουλ. 17)

ἦχος γ΄.

Τὴν νοητὴν χελιδόνα καὶ ὡραιοτάτην τρυγόνα,
τὴν ἁγνὴν περιστερὰν,
τὴν κεχρυσωμένην ταῖς τῶν ἀρετῶν πτέρυξι,
τὴν ἀναπτᾶσαν εὐπετῶς πρὸς τὸν ἐπουράνιον νυμφίον Χριστὸν,
Μαρίναν τὴν μάρτυρα ἀνευφημήσωμεν
καὶ μακαρίσωμεν.

Ἰδιόμελα Μ.Τετάρτης

Ἦχος α'

Σέ τόν τῆς Παρθένου Υἱόν
πόρνη ἐπιγνοῦσα Θεόν ἔλεγεν
ἐν κλαυθμῷ δυσωποῦσα,
ὡς δακρύων ἄξια πράξασα·
Διάλυσον τό χρέος,
ὡς κἀγώ τούς πλοκάμους,
ἀγάπησον φιλοῦσαν
τήν δικαίως μισουμένην
καί πλησίον τελωνῶν σε κηρύξω,
εὐεργέτα φιλάνθρωπε.

Ὅτε ἡ ἁμαρτωλός προσέφερε τό μύρον,
τότε ὁ μαθητής προσεφώνει τοῖς παρανόμοις.
Ἡ μέν ἔχαιρε κενοῦσα τό πολύτιμον,
ὁ δέ ἔσπευδε πωλῆσαι τόν ἀτίμητον.
Αὕτη τόν Δεσπότην ἐπεγίνωσκεν,
οὗτος τοῦ Δεσπότου ἐχωρίζετο.
Αὕτη ἠλευθεροῦτο
καί ὁ Ἰούδας δοῦλος ἐγεγόνεο τοῦ ἐχθροῦ.
Δεινόν ἡ ῥᾳθυμία!
Μεγάλη ἡ μετάνοια!
Ἦν μοι δώρησαι,Σωτήρ,
ὁ παθών ὑπέρ ἡμῶν
καί σῶσον ἡμᾶς.

Ἦχος πλ.β'

Ἡ ἀπεγνωσμένη διά τόν βίον
καί ἐπεγνωσμένη διά τόν τρόπον,
τό μύρον βαστάζουσα
προσῆλθέ σοι βοῶσα·
Μή με τήν πόρνην ἀπορρίψῃς
ὁ τεχθείς ἐκ Παρθένου.
Μή μου τά δάκρυα παρίδῃς,
ἡ χαρά τῶν Ἀγγέλων.
Ἀλλά δέξαι με μετανοοῦσαν,
ἣν οὐκ ἀπώσω ἁμαρτάνουσαν,Κύριε,
διά τό μέγα σου ἔλεος.

Στιχηρό αυτόμελο του Αγίου Σάββα

Ἦχος πλ.α΄

Χαίροις,ἀσκητικῶν ἀληθῶς
ἀγωνισμάτων / τό εὔῳδες κειμήλιον·
σταυρόν γάρ ἐπ΄ὤμων ἆρας / καί τῷ δεσπότῃ Χριστῷ
σεαυτόν,παμμάκαρ,ἀναθέμενος
σαρκός κατεπάτησας / τό χαμαίζηλον φρόνημα·
ταῖς ἀρεταῖς δέ / τήν ψυχήν κατελάμπρυνας
καί πρός ἔνθεον / ἀνεπτέρωσας ἔρωτα·
ὅθεν τήν παναγίαν σου / κυκλοῦντες,πανεύφημε,
λάρνακα,Σάββα,τῆς θείας / φιλανθρωπίας αἰτούμεθα
τυχεῖν σαῖς πρεσβείαις,
καί τῷ κόσμῳ δωρηθῆναι / τό μέγα ἔλεος.

Προσόμοιο του Αγίου Σπυρίδωνα

Χαίροις,ἀρχιερέων κανών,
τῆς Ἐκκλησίας / ἀδιάσειστον ἔρεισμα,
τό κέος τῶν Ὀρθοδόξων,/ ἡ τῶν θαυμάτων πηγή,
τῆς ἀγάπης ῥεῖθρον μή κενούμενον·
φωστήρ ὁ πολύφωτος /τό τοῦ Πνεύματος ὄργανον,
ὁ νοῦς ὁ θεῖος / ὁ πραῦς καί ἀκέραιος,
ὁ ἁπλότητι / ἀληθεῖ καλλυνόμενος.
Ἄνθρωπε ἐπουράνιε,/ ἐπίγειε ἄγγελε,
τοῦ ἀμπελῶνος ἐργάτα, / ὁ τοῦ Χριστοῦ φίλος γνήσιος,
αὐτόν ἐκδυσώπει
ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν δοθῆναι / τό μέγα ἔλεος.

Εξαποστειλάρια της Θεοτόκου

Ἦχος γ΄

Ὁ γλυκασμός τῶν Ἀγγέλων,
τῶν θλιβομένων ἡ χαρά,
Χριστιανῶν ἡ προστάτις,
Παρθένε,Μήτηρ Κυρίου,
ἀντιλαβοῦ μου καί ῥῦσαι
τῶν αἰωνίων βασάνων.

Χρυσοπλοκώτατε πύργε
καί δωδεκάτειχε πόλις,
ἡλιοστάλακτε θρόνε,
καθέδρα τοῦ βασιλέως,

ἀκατανόητον θαῦμα,
πῶς γαλουχεῖς τόν Δεσπότην.

Εγκώμια στον Ὄρθρο του Μ.Σαββάτου

Στάση α'. Ἦχος πλ. α'

1. Ἡ ζωή ἐν τάφῳ κατετέθης, Χριστέ,
καί Ἀγγέλων στρατιαί ἐξεπλήττοντο
συγκατάβασιν δοξάζουσαι τήν σήν.

2. Ὁ ὡραῖος κάλλει παρά πάντας βροτούς
ὡς ἀνείδεος νεκρός καταφαίνεται,
ὁ τήν φύσιν ὡραΐσας τοῦ παντός.

3. Οἴμοι,φῶς τοῦ κόσμου,οἴμοι,φῶς τό ἐμόν!
Ἰησοῦ μου ποθεινότατε ἔκραζεν
ἡ Παρθένος θρηνῳδοῦσα γοερῶς.

Στάση β'. Ἦχος πλ.α'

1. Ἄξιόν ἐστι,μεγαλύνειν σε τόν Ζωοδότην,
τόν ἐν τῷ σταυρῷ τάς χεῖρας ἐκτείναντα
καί συντρίψαντα τό κράτος τοῦ ἐχθροῦ.

2. Ἔδυς ,Φωτουργέ,καί συνέδυ σοι τό φῶς ἡλίου·
τρόμῳ δέ ἡ κτίσις συνέχεται,
πάντων σε κηρύττουσα ποιητήν.

3. Ὄμμα τό γλυκύ καί τά χείλη σου πῶς μύσω,Λόγε;
πῶς νεκροπρεπῶς δέ κηδεύσω σε ;
φρίττων ἀνεβόα Ἰωσήφ.

Στάση γ. Ἦχος γ'

1. Αἱ γενεαί πᾶσαι / ὕμνον τῇ ταφῇ σου
προσφέρουσι,Χριστέ μου.

2. Ὦ γλυκύ μου ἔαρ,/ γλυκύτατόν μου τέκνον,
ποῦ ἔδυ σου τό κάλλος;

3. Ἡ δάμαλις τόν μόσχον / ἐν ξύλῳ κρεμασθέντα
ἠλάλαζεν ὁρῶσα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ

ΘΕΟΧΑΡΟΥΣ Ε. ΔΕΤΟΡΑΚΗ

ΚΛΑΣΣΙΚΑΙ ΑΠΗΧΗΣΕΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΝ ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΑΝ

ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ ΕΚ ΤΟΥ *«ΛΕΙΜΩΝΟΣ»*,
ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΝ Ν. Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΝ
[ΕΕΒΣ ΛΘ' - Μ', 1972 - 1973]

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΑΔΕΛΦΩΝ ΜΥΡΤΙΔΗ
1973

ΚΛΑΣΣΙΚΑΙ ΑΠΗΧΗΣΕΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΝ ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΑΝ

Διὰ τῆς παρούσης ἐργασίας, ἀφορώσης εἰς τὴν ἐπισήμανσιν κλασσικῶν τινων ἀπηχήσεων εἰς τὴν λειτουργικὴν Ὑμνογραφίαν τοῦ Βυζαντίου, ἐπιθυμῶ νὰ τιμήσω τὸν σεβαστὸν καθηγητήν κ. Νικόλαον Β. Τωμαδάκην, εὐτυχοῦντα ἤδη ἐπὶ τῇ συμπληρώσει μακρᾶς καὶ ἐκπληκτικῶς γονίμου ἐπιστημονικῆς καὶ διδακτικῆς δράσεως.

Τὸ θέμα μου δὲν εἶναι οὔτε νέον οὔτε πρωτότυπον. Ἀπεναντίας κινδυνεύω νὰ θεωρηθῶ, ὅτι κομίζω γλαῦκα εἰς Ἀθήνας, ἐπιχειρῶν τὴν διαπραγμάτευσιν θέματος αὐταποδείκτου, διὸ καὶ ὀφείλω μίαν ἐξήγησιν. Πρόθεσίς μου δὲν εἶναι νὰ στηρίξω διὰ νέων τεκμηρίων τὴν ἀναμφισβήτητον ἄλλωστε ἐπίδρασιν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἐπὶ τοὺς βυζαντινοὺς ποιητάς [1], ἀλλ' ἁπλῶς νὰ ἐπισημάνω ὡρισμένας ἠχηρὰς περιπτώσεις ἐπιδράσεων, κινούμενος ἀπὸ ἁπλῆν φιλολογικὴν περιέργειαν. Ἄλλωστε καὶ ἄλλοι πρὸ ἐμοῦ ἐπεχείρησαν ἀναλόγους ἐργασίας [2].

Τὴν ἔρευνάν μου περιώρισα εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν τοῦ Βυζαντίου, τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ὁποίας εἰσῆλθεν εἰς τὰ λειτουργικὰ βιβλία τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, ἀκουόμενον μὲ τὴν παραδοθεῖσαν μουσικὴν μέχρι σήμερον. Δὲν μὲ ἀπησχόλησαν οἱ χριστιανοὶ ποιηταὶ τῶν πρώτων αἰώνων

---

1. Ἐκ τῆς πλουσίας σχετικῆς βιβλιογραφίας σημειῶ τὰ ἀκόλουθα βασικά: Μ. Παρανίκα, Ἡ μετρικὴ τῶν βυζαντινῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν ὑμνογράφων τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος ΚΖ', 1900, σσ. 246 - 262. Ἐμμ. Παντελάκη, Αἱ ἀρχαὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως, περ. «Θεολογία» 16, 1938, σσ. 5 - 31. Ἐμμ. Πεζοπούλου, Ποικίλα προσῳδιακὰ μέτρα ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ποιήσει, ΕΕΒΣ ΙΖ', 1941, σσ. 286 - 297 (ἔνθα ἡ προσπάθεια ἀποδείξεως τῶν μετρικῶν ἐπιδράσεων ὡδήγησεν εἰς πολλὰς ὑπερβολάς). Νικ. Β. Τωμαδάκη, Κλεὶς τῆς Βυζαντινῆς Φιλολογίας, ἤτοι Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν τόμ. Α' Ἀθῆναι 1965[3], σσ. 12 κέξ., ἰδίᾳ σσ. 19 - 21, καὶ ἀλλαχοῦ passim. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καὶ Ποίησις, ἤτοι Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν, τ. Β' Ἀθῆναι 1965[3], σσ. 226 - 227. Π. Τρεμπέλα, Ἐκλογὴ Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου Ὑμνογραφίας, Ἀθῆναι 1949, σσ. νθ' - πζ'.

2. Πρβλ. A. Brinkmann, Klassische Reminiscenzen ἐν Reinisches Museum für Philologie, N.F. 60, 1905, σσ. 632 κέξ. Θ. Ξύδη, Ὁμηρικὲς ἀπηχήσεις στὴν Ὑμνογραφία, Ἀθῆναι 1950 (μετὰ πολλῶν ὑπερβολῶν). Νικ. Β. Τωμαδάκη, Ἐκ τῆς Βυζαντινῆς Ἐπιστολογραφίας· ὁ Ὅμηρος, ΕΕΦΣΠΑ ΚΑ', 1970 - 1971, σσ. 26 - 38. Τοῦ αὐτοῦ, Ὁ τραγικὸς Ρωμανός, ΕΕΦΣΠΑ ΚΒ', 1971 - 1972, σσ. 19 - 28.

(Γρηγόριος, Συνέσιος κ.ἄ.), διότι οὗτοι ἀνήκουν κατ' οὐσίαν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς κλασσικῆς φιλολογίας μὲ τὴν προφανῆ ἀρχαιοπρέπειαν τῆς γλώσσης καὶ τοῦ ὕφους. Ἀφῆκα ὡσαύτως ἐκτὸς τῶν ἐνδιαφερόντων τῆς παρούσης ἐρεύνης τὸν Ρωμανόν, τὸ μὲν διότι ἐλάχιστον μέρος τῆς ποιήσεώς του παραμένει ἐν λειτουργικῇ χρήσει μέχρι σήμερον, τὸ δὲ διότι οἱ ἐκδόται τῆς Ἀθηναϊκῆς ἐκδόσεως τῶν Ὕμνων τοῦ μεγάλου ποιητοῦ ἠρεύνησαν εὐκαιριακῶς τὸ θέμα τῶν ἐπιδράσεων [1]. Οὕτως ἡ ἔρευνά μου περιωρίσθη κυρίως εἰς τοὺς κανόνας καὶ τὰ ποικίλα τροπάρια (στιχηρά, καθίσματα, ἐξαποστειλάρια, ἰδιόμελα, δοξαστικὰ κτλ.), ὅσα δηλ. ἐγράφησαν διὰ σκοποὺς λειτουργικούς, ἀσχέτως ἂν ταῦτα περιέχωνται εἰς τὰ ἐν χρήσει λειτουργικὰ βιβλία ἢ παραμένουν ἐκτὸς τῶν βιβλίων τούτων ἐκδεδομένα ἀλλαχοῦ.

Ὁ μελετῶν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ταύτην ποίησιν διαπιστώνει ἀνὰ πᾶσαν σχεδὸν στιγμὴν κλασσικὰς ἀπηχήσεις ποικιλωτάτας. Μέσα εἰς τὸ χριστιανικὸν ποίημα ἀκούομεν πολλάκις νὰ ἠχῇ σαφῶς ἀρχαία φωνή, εἴτε λέξις, εἴτε φράσις, εἴτε ἐπίθετον, εἴτε σπάνιον γραμματικὸν καὶ συντακτικὸν σχῆμα [2]. Ἡ γοητεία τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς λογοτεχνίας ὑπῆρξεν ἀκαταμάχητος καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν παρὰ νὰ ἀσκήσῃ βαθείας ἐπιδράσεις εἰς τοὺς βυζαντινοὺς ποιητάς, οἱ ὁποῖοι εἶχον μετὰ τῶν κλασσικῶν κειμένων μακρὰν καὶ βαθεῖαν γνωριμίαν ἀντιγράφοντες, μελετῶντες καὶ σχολιάζοντες ταῦτα. Τὸ δόγμα δὲν ἠμπόδισε τὴν χρησιμοποίησιν τῶν ἐξωτερικῶν στοιχείων τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ποιήσεως, ἔστω καὶ ἂν κατὰ τὸ περιεχόμενον ἐξηκολούθει αὕτη νὰ θεωρῆται profana. Ἐχύθη ὁ νέος οἶνος εἰς τοὺς παλαιοὺς ἀσκούς, καθὼς ὁ χριστιανὸς ποιητὴς δὲν ἀντεῖχεν εἰς τὸν πειρασμὸν νὰ μὴ ἐγγίσῃ, ἔστω καὶ ἄκρῳ δακτύλῳ, τὰ πολυτελῆ ἐδέσματα μιᾶς πλουσίας πνευματικῆς τραπέζης.

Παρὰ ταῦτα ἡ διαπίστωσις καὶ διακρίβωσις τῶν ἐπιδράσεων δὲν εἶναι πάντοτε ἔργον εὐχερές, οὐδὲ δυνάμεθα νὰ ὑποστηρίζωμεν ἢ νὰ ἐλέγξωμεν μετὰ βεβαιότητος πάντοτε ἐπισημανθεῖσαν ἐπίδρασιν. Διότι εἶναι δυνατὸν ἐπίδρασίς τις θεωρουμένη ἄμεσος νὰ εἶναι ἔμμεσος, νὰ ἐλήφθη δηλονότι ἐκ τῶν ἔργων τῶν παλαιοτέρων χριστιανῶν ποιητῶν (Γρηγορίου, Νόννου κ.ἄ.) ἢ καὶ ἐκ τῆς χριστιανικῆς ρητορικῆς, τῆς ὁποίας οἱ ὑμνογράφοι ἔκαμνον ποικιλωτάτην χρῆσιν [3]. Ἐκτὸς τούτου ἡ γλῶσσα δὲν ἐλέγχει πάντοτε ἀρχαιομάθειαν, διότι κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους πολλὰ ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχαίας γλώσσης ὑπῆρχον ἀκόμη ἐν ζώσῃ χρήσει. Ἀντιθέτως εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπόκειται εἴς τι σημεῖον ἐπίδρασις, ἡ ὁποία νὰ μὴ γίνεται αἰσθητὴ μὲ τὰ ἰδικά

1. Πρβλ. Μ. Ναουμίδην, Ὕμνοι, τ. Γ', σσ. 225 - 226. Ὡσαύτως Νικ. Β. Τωμαδάκην, ἔνθ' ἀνωτ.

2. Πρβλ. Νικ. Β. Τωμαδάκην, Ὑμνογραφία - Ποίησις, σ. 7.

3. Περὶ τοῦ θέματος τούτου, ὅσον ἀφορᾷ κυρίως εἰς τὸν Ρωμανόν, βλ. Νικ. Β. Τωμαδάκην, ἔνθ' ἀνωτ., σσ. 123 - 125. Πρβλ. ὡσαύτως Π. Τρεμπέλαν, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 175.

μας μέτρα ἐλέγχου, δοθέντος ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ ἦσαν ἐγγύτερον πρὸς τὸν ἀρχαῖον κόσμον καὶ εἶναι βέβαιον, ὅτι ἐγνώριζον ἔργα, τὰ ὁποῖα ἀπωλέσθησαν ὁριστικῶς δι' ἡμᾶς. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ παροῦσα ἔρευνα περιωρίσθη κατ' ἀνάγκην εἰς ὅσα γνωρίζομεν.

Τὰς ἐπισημανθείσας ἀπηχήσεις, δεῖγμα τῶν ὁποίων παρέχομεν ἐν τοῖς ἐφεξῆς, διηρέσαμεν εἰς ὁμάδας, ἀναλόγως τῆς περιοχῆς ἐξ ἧς προέρχονται (Μυθολογία, Ὅμηρος, Τραγικοί, Λυρικοί, Πεζογράφοι).

α') Ἀπηχήσεις ἐκ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς Μυθολογίας.

Μυθολογικὰς ἀπηχήσεις εὑρίσκομεν ἰδίᾳ εἰς τοὺς πρὸ τῶν συναξαρίων ἰαμβικοὺς τριμέτρους στίχους. Ἰδού τινα λίαν χαρακτηριστικὰ παραδείγματα:

Ὁ ὅσιος Ἄρης, ἐκ τῶν ἀσκητῶν τῆς Αἰγυπτιακῆς ἐρήμου, τιμώμενος τὴν 13ην Δεκεμβρίου, ἀνακαλεῖ εἰς τὸν ὑμνογράφον τὸν ὁμώνυμον θεὸν τοῦ πολέμου. Ἡ διαφορὰ εἶναι ὅτι ὁ μὲν εἶναι ὀργίλος, ὁ δὲ πρᾶος:

Ἄρης ὁ θεῖος οὐκ Ἄρης ἦν ὀργίλος,
πρᾶος δὲ μᾶλλον καὶ πατεῖ γῆν πραέων [1].

Ὁμοίως ὁ μάρτυς Ἡράκλειος (Ἰουλίου 14), τελειωθεὶς διὰ ξίφους, ἀνακαλεῖ τοὺς ἄθλους τοῦ Ἡρακλέους, τοὺς ὁποίους μάλιστα ὑπερβάλλει.

Εἷς ἆθλος, Ἡράκλειε, σὸς πρὸς τὸ ξίφος,
ἄθλους καλύπτει τοὺς ὅλους Ἡρακλέους [2].

Τὸν μυθικὸν Πηλέα, τὸν πατέρα τοῦ Ἀχιλλέως, ἐνθυμεῖται ὁ ἀνώνυμος στιχουργὸς δύο τριμέτρων στίχων, προκειμένου νὰ ὑμνήσῃ τὸν ἐπίσκοπον καὶ μάρτυρα Πηλέα (Σεπτεμβρίου 17):

Ἔπους ὁ Πηλεὺς ποῦ μέγας πρὸς Πηλέα
Νείλῳ συνεισβαίνοντα καὶ πυρὸς μέσον [3];

Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης παραβάλλει τὸν ἐπιφανῆ θεολόγον καὶ ἐπίσκοπον Ἐφέσου Μᾶρκον τὸν Εὐγενικόν, ἀδιάλλακτον ἀνθενωτικὸν κατὰ τὴν Σύνοδον τῆς Φλωρεντίας (1438-9), πρὸς τὸν μυθικὸν Ἄτλαντα, ὑποβαστάζοντα τὴν Ὀρθοδοξίαν, ὡς ἐκεῖνος τὸν οὐρανὸν εἰς τοὺς ὤμους του:

---

1. Σωφρ. Εὐστρατιάδου, Ἁγιολόγιον τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, Ἀθῆναι [1961], σ. 54.

2. Αὐτόθι, σ. 168.

3. Στίχοι εἰς τοὺς ἁγίους Πηλέα καὶ Νεῖλον τοὺς ἐπισκόπους, τιμωμένους τὴν 17ην Σεπτεμβρίου. Πρβλ. Εὐστρατιάδην, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 393 καὶ ἔντυπον Μηναῖον Σεπτεμβρίου 17.

Κρατεῖ μὲν Ἄτλας μυθικῶς ὤμοις πόλον,
κρατεῖ δ' ἀληθῶς Μᾶρκος Ὀρθοδοξίαν [1].

Ὑπάρχει ἅγιος μάρτυς Ὠκεανὸς (Σεπτεμβρίου 12). Εἰς τὸ σχετικὸν ἐπίγραμμα ὁ στιχουργὸς ἐνθυμεῖται τὸν μυθικὸν Ὠκεανόν:

Τὸν Ὠκεανὸν ἥλιον λαμπρὸν νόει,
εἰς ὠκεανὸν τὴν πυρὰν λελουμένον [2].

Τὴν ἀρχαίαν θεότητα τῶν τοκετῶν Εἰλείθυιαν (=Ἄρτεμιν) ὑποκατέστησεν εἰς τὴν χριστιανικὴν λαϊκὴν ἀντίληψιν ἡ μήτηρ τῆς Θεοτόκου Ἄννα, ἡ ὁποία μάλιστα θεωρεῖται ὅτι παρέχει ἀφθονίαν γάλακτος εἰς τὰς θηλαζούσας [3]. Τὴν ἀντίληψιν ἀκριβῶς ταύτην ἐκφράζει τὸ ἐπίθετον *«μογοστόκος»*, τὸ ὁποῖον ἀποδίδει ὁ στιχουργὸς ἑνὸς ἡρωικοῦ ἑξαμέτρου εἰς τὴν Ἁγίαν Ἄνναν (Ἰουλίου 25):

Πέμπτῃ ἐξεβίωσε μογοστόκος εἰκάδι Ἄννα [4].

Σημειωτέον, ὅτι τὸ ἐπίθετον «μογοστόκος» σημαίνει καθ' Ἡσύχιον: *«ἡ μογοῦσα καὶ πονουμένη περὶ τοὺς τοκετούς· τουτέστιν ἡ λοχεύτρια»*, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν δὲ ταύτην ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὸν Θεόκριτον, ὡς ἐπίθετον τῆς Ἀρτέμιδος (XXVII, 39):

ἀλλὰ τεὴ βασίλεια μογοστόκος Ἄρτεμίς ἐστιν.

β') Ἀπηχήσεις ὁμηρικαί [5].

Τοὺς ἀνιπτόποδας καὶ χαμαιεύνας Σελλούς, ἱερεῖς τοῦ Δωδωναίου Διός, ἐνθυμεῖται ὁ ἀνώνυμος στιχουργὸς δύο ἰαμβικῶν τριμέτρων εἰς δύο Ἀσκητὰς (Ἰουνίου 20):

Ἀνιπτόσαρκοι καὶ χαμαιεῦναι δύο
ψυχὰς πλύναντες ὕψος ᾤκησαν πόλου [6].

---

1. Πρβλ. Εὐστρατιάδην, ἔνθ' ἀνωτ., σσ. 302 - 303. Καὶ L. Petit, BAG, σ. 138.

2. Αὐτόθι, σ. 482. Κατὰ τὴν ἀρχαίαν Μυθολογίαν ὁ Ὠκεανὸς εἶναι πελώριος ποταμός, ὁ ὁποῖος περιβάλλει πανταχόθεν τὴν γῆν. Εἰς τὸν ποταμὸν τοῦτον βυθίζονται ὁ ἥλιος καὶ οἱ ἀστέρες κατὰ τὴν δύσιν των. Πρβλ. Ὁμ. Θ 485 - 486:

ἐν δ' ἔπεσ' Ὠκεανῷ λαμπρὸν φάος ἠελίοιο,
ἕλκον νύκτα μέλαιναν ἐπὶ ζείδωρον ἄρουραν.

3. Πρβλ. Γ. Σπυριδάκη, Ἑλληνικὴ Λαογραφία, τεῦχ. Β', Ἀθῆναι ἀ.ἔ. (πανεπιστημιακαὶ παραδόσεις), σ. 235.

4. Ἔντυπον Μηναῖον Ἰουλίου 25. Καὶ Εὐστρατιάδου, Ἁγιολόγιον, σ. 44.

5. Πρβλ. Θ. Ξύδη, ἔνθ' ἀνωτ.

6. Πρβλ. Εὐστρατιάδου, Ἁγιολόγιον, σ. 311.

Ἰδοὺ καὶ τὸ ἀντίστοιχον ὁμηρικόν:

Ζεῦ ἄνα, Δωδωναῖε, Πελασγικέ, τηλόθι ναίων,
Δωδώνης μεδέων δυσχειμέρου· ἀμφὶ δὲ Σελλοὶ
σοὶ ναίουσ' ὑποφῆται ἀνιπτόποδες χαμαιεῦναι
(Ὁμ. Π 233 - 235).

Κοσμᾶς ὁ Μαϊουμᾶ φαίνεται ὁ πλέον ἀρχαιόπληκτος τῶν ὑμνογράφων. Τοῦτο ἀντιλαμβανόμεθα καὶ δι' ἁπλῆς ἀναγνώσεως τῶν κανόνων του. Δανείζεται λέξεις, φράσεις καὶ εἰκόνας ἐκ τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου, ὡς φαίνεται σαφῶς εἰς τὰ ἀκόλουθα παραδείγματα:

1. Εἰς τὸν εἱρμὸν εἰς τὴν Ὕψωσιν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ᾠδὴ ζ', ἡ φράσις *«πῦρ βρόμιον»* ἐλήφθη ἐκ τοῦ Ὁμήρου (Ξ 396):

οὔτε πυρὸς τόσσος γε ποτὶ βρόμος αἰθομένοιο.

2. Εἰς τὸν αὐτὸν εἱρμόν, ᾠδὴ η', ἡ φράσις *«λόγχην, Θεοῦ σῶμα ἀντιτορήσασαν»* εἶναι διασκευὴ τῆς ἀναλόγου ὁμηρικῆς (Ε 337):

δόρυ χροὸς ἀντετόρησεν.

3. Εἰς τὸν κανόνα εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν (ᾠδὴ η', 4) ἡ φράσις: *«διὰ τῆς ἐν γνόφῳ θείας ὀμφῆς»* ἀνακαλεῖ τὴν ἀνάλογον ὁμηρικὴν (Β 41):

θείη δέ μιν ἀμφέχυτ' ὀμφή.

Παρατηρητέον, ὅτι ἡ λέξις *ὀμφὴ* λέγεται μόνον ἐπὶ φωνῆς θεοῦ.

4. Εἰς τὸν αὐτὸν κανόνα (ᾠδὴ ε', εἱρμὸς) παραλλάσσει τὸ ὁμηρικὸν (ε 409):

καὶ δὴ τόδε λαῖτμα διατμήξας ἐτέλεσσα

εἰς: *«Ὁ τοῦ φωτὸς διατμήξας τὸ πρωτόγονον χάος...»*.

Παρατηρητέον, ὅτι αἱ λέξεις *λαῖτμα* καὶ *χάος* εἶναι συνώνυμοι.

5. Εἰς τὸν εἱρμὸν τῆς η' ᾠδῆς τοῦ τριῳδίου τῆς Μ. Δευτέρας, ἀναγινώσκομεν τὴν φράσιν: *καὶ εἶξε τὸ τραφὲν ἐν ἀπείρῳ ὕλῃ ἀκάματον πῦρ»*, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ διασκευὴν τῆς ὁμηρικῆς (υ 123):

ἀνέκαιον δ' ἐπ' ἐσχάρῃ ἀκάματον πῦρ.

Παρ' Ὁμήρῳ τὸ ἐπίθετον *ἀκάματος* ἀπαντᾷ ἀείποτε ὡς ἐπίθετον τοῦ πυρός. Πρβλ. Ε 4, Π 121, Σ 225, φ 181.

6. Εἰς τὸν κανόνα τῆς Μ. Πέμπτης (ᾠδὴ ζ', 1) ἡ φράσις: *«Νευστάζων κάραν Ἰούδας κακὰ προβλέπων ἐκίνησεν»*, ἀνακαλεῖ τὴν ἀντίστοιχον τῆς ὁμηρικῆς Ὀδυσσείας (σ 153 - 154):

αὐτὰρ ὁ βῆ διὰ δῶμα φίλον τετιημένος ἦτορ,
νευστάζων κεφαλῇ· δὴ γὰρ κακὸν ὄσσετο θυμῷ.

Εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι ἡ μίμησις ἐδῶ δὲν εἶναι μόνον φραστική. Καὶ αἱ εἰκόνες εἶναι ὅμοιαι καὶ ἡ ψυχολογικὴ κατάστασις τῶν προσώπων ἐπίσης. Ὁ Ἰούδας τοῦ κανόνος καὶ ὁ Ἀμφίνομος τῆς Ὀδυσσείας κινοῦν κλίνοντες τὴν κεφαλήν, προβλέποντες τὸ ἐπερχόμενον κακόν [1].

Ἀνδρέας ὁ Κρήτης εἰς τὴν ε' ᾠδὴν ἀναστασίμου εἱρμοῦ (Εὐστρατιάδης, Εἱρμολόγιον, σ. 86) ἐνθυμεῖται τὸ ὁμηρικὸν (Α 351):

πολλὰ δὲ μητρὶ φίλῃ ἠρήσατο χεῖρας ὀρεγνὺς

τὸ ὁποῖον διασκευάζει καὶ καταλλήλως προσαρμόζει εἰς τὴν φράσιν: *«Ὁ προφήτης χεῖράς ποτε ὀρεγνὺς ἐβόησε...»*.

Ὁ φερόμενος ὡς ποιητὴς τῶν ἐν τοῖς λειτουργικοῖς βιβλίοις ἰαμβικῶν κανόνων Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς [2] τελεῖ ὑπὸ γενναίαν κλασσικὴν ἐπίδρασιν, ἡ ὁποία εἶναι ἐμφανὴς τόσον εἰς τὴν γλῶσσαν, ὅσον καὶ εἰς τὸ μέτρον. Σαφεῖς ὁμηρικὰς ἀπηχήσεις ἔχομεν εἰς τὰς ἀκολούθους περιπτώσεις:

1. Εἰς τὸν ἰαμβικὸν κανόνα τῶν Χριστουγέννων (εἱρμὸς ζ' ᾠδῆς) ἡ φράσις: *«πῦρ ἄσπετον»*, φαίνεται ἐπηρεασμένη ἐκ τοῦ ὁμηρικοῦ στίχου (Β 455):

ἠΰτε πῦρ ἀΐδηλον ἐπιφλέγει ἄσπετον ὕλην.

2. Εἰς τὸν ἰαμβικὸν κανόνα τῶν Φώτων [3] ἡ φράσις *«φώταυγος ἐξώρουσεν»* ἐγεννήθη πιθανῶς ἐκ τῆς ὁμηρικῆς (γ 1): *«ἠέλιος δ' ἀνώρουσεν»*.

Εἰς ἀνώνυμον ἀναστάσιμον εἱρμὸν β' ἤχου (ᾠδὴ θ') ἔχομεν τὴν φράσιν: *«Γένος μερόπων, ἄνασσα πάγκλητε...»* (Εὐστρατιάδου, Εἱρμολόγιον, σ. 60), ἡ ὁποία ἐνθυμίζει τὴν ἀνάλογον ὁμηρικὴν (Ὕμν. XXXI, 18):

μερόπων γένος ἀνδρῶν.

Τὸ ἐν τῷ Ἀκαθίστῳ Ὕμνῳ (Τ, 252): *«Χαῖρε καλὴ κουροτρόφε παρθένων»* ἐνθυμίζει τὸ ὁμηρικὸν (ι 27): *«ἀγαθὴ κουροτρόφος»*.

Τέλος εἰς ἰδιόμελον τοῦ βαρέος ἤχου τῆς Θ' Ὥρας τῆς Μ. Παρασκευῆς (ἔντυπον Τριῴδιον), ἡ φράσις *«Θάμβος ἦν κατιδεῖν τὸν τοῦ οὐρανοῦ καὶ γῆς ποιητὴν ἐπὶ σταυροῦ κρεμάμενον...»* ἐνθυμίζει τὸ πολλαχοῦ εἰς τὰ ὁμηρικὰ ἔπη ἀπαντώμενον: *«Θάμβος δ' ἔχεν ἐσορόωντας...»* (Δ 79, γ 373 κ.ἀ.).

1. Τοῦτο παρετήρησεν ἤδη ὁ Θ. Ξύδης, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 4.

2. Εἰς τὰ λειτουργικὰ βιβλία εἰσῆλθον καὶ παρέμειναν ἐν χρήσει τρεῖς ἰαμβικοὶ κανόνες, εἰς τὰ Χριστούγεννα, τὰ Φῶτα καὶ τὴν Πεντηκοστήν. Ἐκ τούτων ὁ εἰς τὴν Πεντηκοστὴν φέρεται συνήθως ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰωάννου τοῦ Ἀρκλᾶ. Ἡ σχέσις του πρὸς τὸν Δαμασκηνὸν ἀμφισβητεῖται εἰσέτι. Περὶ τῶν κανόνων τούτων καὶ τῶν συναφῶν προβλημάτων βλ. Νικ. Β. Τωμαδάκη, Ὑμνογραφία - Ποίησις, σσ. 213 - 214, ἔνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

3. Ὁ εἱρμός, ἐν τῷ Εἱρμολογίῳ τοῦ Εὐστρατιάδου, σ. 37, φέρεται ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰωάννου τοῦ Ἀρκλᾶ.

γ') Ἀπηχήσεις ἐκ τῆς ἀρχαίας δραματικῆς ποιήσεως.

Ἰδιαιτέραν συμπάθειαν ἐπιδεικνύουν οἱ ὑμνογράφοι εἰς τὰ κείμενα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων τραγικῶν. Τὰ κείμενα ταῦτα, ὑψηλὰ πράγματι δημιουργήματα μιᾶς πνευματικῆς ἀριστοκρατίας, ἤσκουν ἀνέκαθεν ἀκαταμάχητον γοητείαν [1]. Προφανῆ ἐπίδρασιν ἔχομεν εἰς τοὺς ἰαμβικοὺς κανόνας, ὅπου ἡ ἀρχαιοπρέπεια τῆς γλώσσης ἀμιλλᾶται πρὸς τὸ βάρος τοῦ δογματικοῦ φόρτου. Τὸ ἰαμβικὸν τρίμετρον, ἐξ ἄλλου, τῶν κανόνων τούτων εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν μέτρον τῆς ἀρχαίας τραγῳδίας.

Σημειοῦμεν καὶ ἐδῶ ὡρισμένας χαρακτηριστικὰς ἐπιδράσεις.

Εἰς τὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰωάννου τοῦ Ἀρκλᾶ φερόμενον ἰαμβικὸν κανόνα τῆς Πεντηκοστῆς ἡ κλητικὴ προσφώνησις τοῦ εἱρμοῦ τῆς α' ᾠδῆς:

Ἄναξ ἀνάκτων οἷος ἐξ οἵου μόνος

ἐσχηματίσθη προφανῶς κατ' ἐπίδρασιν ἀναλόγου προσφωνήσεως τοῦ Αἰσχύλου:

ἄναξ ἀνάκτων, μακάρων
μακάρτατε καὶ τελέων
τελειότατον κράτος, ὄλβιε Ζεῦ
(Ἱκέτ. 524 - 526).

Τοῦτο δανείζεται, μᾶλλον ἐμμέσως ἐκ τοῦ Ἀρκλᾶ, καὶ Ἀνδρέας ὁ Κρήτης εἰς τὸν Εἱρμὸν εἰς τὴν Μεσοπεντηκοστὴν (ᾠδὴ θ'), διασκευάζων εἰς:

Ἄνασσα ἀνασσῶν, μητροπάρθενον κλέος [2].

Εἰς τὸν Εὐριπίδην μᾶλλον ἢ εἰς τὸν Δαμασκηνὸν θὰ ἤρμοζον οἱ στίχοι:

Τὴν ἀγριωπὸν ἀκρατῶς γαυρουμένην
ἄσεμνα βακχεύουσαν ἐξοιστρουμένου
κόσμου καθεῖλες πανσθενῆ ἁμαρτίαν...

ὡς ἀναγινώσκομεν εἰς τὸν ἰαμβικὸν κανόνα τῶν Χριστουγέννων (ᾠδὴ ζ', 4). Ἡ εἰκὼν τῆς ἁμαρτίας, ὡς παρουσιάζεται ἐνταῦθα, ἀνακαλεῖ τὴν φοβερὰν μορφὴν τῶν Ἐρινύων, ὡς εἰκονίζει ταύτην ὁ Εὐριπίδης εἰς τὸν Ὀρέστην:

Ὦ μῆτερ, ἱκετεύω σε, μή 'πίσειέ μοι
τὰς αἱματωπούς καὶ δρακοντώδεις κόρας
(Εὐρ. Ὀρ. 255 - 256)

---

1. Τὴν ἐπίδρασίν των ὑπέστησαν καὶ οἱ κοσμικοὶ ποιηταί. Πρβλ. Σ τ. Κ υ ρ ι α ζ ο π ο ύ λ ο υ, Ὁ Γεώργιος Πισίδης καὶ οἱ Τραγικοί, ΕΕΒΣ ΚΔ', 1954, σσ. 327 - 336.

2. Πρβλ. Ε ὐ σ τ ρ α τ ι ά δ ο υ, Εἱρμολόγιον, σ. 231.

καὶ κατωτέρω:

Ὦ Φοῖβ', ἀποκτενοῦσί μ' αἱ κυνώπιδες
γοργῶπες, ἐνέρων ἱέρειαι, δειναὶ θεαὶ
(αὐτόθι 260 - 261).

Εἰς τὸν ἰαμβικὸν κανόνα τῶν Φώτων (εἱρμὸς β' ᾠδῆς) ἡ φράσις

βορῶν λεόντων συντεθλασμένων μύλας

ἐνθυμίζει ἀνάλογον τοῦ Αἰσχύλου:

δρόσοις ἀέπτοις μαλερῶν λεόντων
('Αγαμέμνων 141).

Αἱ ἀνωτέρω περιπτώσεις εἶναι ἁπλῶς ἐνδεικτικαί. Χωρία ἄλλων ὕμνων εἰς τὰ ὁποῖα ἔχομεν ἐπίσης προφανῆ κλασσικὴν ἀπήχησιν εἶναι καὶ τὰ ἀκόλουθα:

1. 'Ανδρέας ὁ Κρήτης, μολονότι μετὰ πολλῆς μετριοφροσύνης ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἀρχαιομαθείας του[1], δὲν ἀντέχει εἰς τὸν πειρασμὸν νὰ δανεισθῇ ἐκ τοῦ 'Αριστοφάνους ('Ιππῆς 967 - 969) τὴν ὡραίαν εἰκόνα:

ὡς ἁλουργίδα
ἔχων κατάπαστον καὶ στεφάνην ἐφ' ἅρματος
χρυσοῦ διώξει Σμικύθην καὶ κύριον

διὰ νὰ πλάσῃ ἀνάλογον εἰκόνα τοῦ διώκτου Φαραώ:

Βασιλικὴν ἁλουργίδα καὶ χρυσοῦν ὄχημα
καὶ λιθοκόλλητον στέφανον περικείμενος ὁ Φαραὼ
ἐν τῇ 'Ερυθρᾷ θαλάσσῃ κατεποντίζετο...

(Εἰς τὴν Μεγαλομάρτυρα Θέκλαν εἱρμός, ᾠδὴ α')[2]. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ σχεδὸν ἐπὶ λέξει ἀντιγραφὴ τοῦ ἀρχαίου χωρίου.

2. Κοσμᾶς ὁ Μαϊουμᾶ, εἰς τὸν εἱρμὸν τῆς η' ᾠδῆς τριῳδίου εἰς τὴν Μ. Δευτέραν (ἔντυπον Τριῴδιον), ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὸ τοῦ Αἰσχύλου

μορφῆς δ' οὐχ ὁμόστολος φύσις
('Ικέτ. 505)

εἰς τὴν ἰδικήν του φράσιν

τὸ ὁμόστολον ψυχῆς ἄσπιλον σῶμα.

---

1. Πρβλ. PG 97, 845, ἔνθα λέγει περὶ ἑαυτοῦ: *«Καί μοι συγγινωσκέτω τῶν τῇδε παρόντων... ἀπείρῳ τε ὄντι τῶν ἔξωθεν γυμνασμάτων»*. Βλ. καὶ Νικ. Β. Τωμαδάκη, 'Υμνογραφία - Ποίησις, σ. 189.

2. Εὐστρατιάδου, Εἱρμολόγιον, σ. 107.

3. Γεώργιος ὁ Ἁγιοπολίτης, ποιητὴς τοῦ Θ' αἰ., ταυτιζόμενος πρὸς Γεώργιον τὸν Ἀνατολικόν[1], δανείζεται ἐκ τοῦ Εὐριπίδου τὴν θαυμασίαν εἰκόνα τοῦ ἡλίου

Ὦ τὴν ἐν ἄστροις οὐρανοῦ τέμνων ὁδὸν
καὶ χρυσοκολλήτοισιν ἐμβεβὼς δίφροις
Ἥλιε...

(Φοίνισσαι 1 - 3).

Τὴν εἰκόνα ταύτην προσαρμόζει εἰς τὸν Αἰγύπτιον διώκτην τῶν Ἑβραίων Φαραὼ εἰς τὴν α' ᾠδὴν ἀναστασίμου εἱρμοῦ:

Χρυσοκολλήτοις ἅρμασι γαυρούμενος Φαραὼ
φυγάδα λαὸν ἐδίωκε...[2]

4. Εἰς τὴν α' ᾠδὴν ἀναστασίμου εἱρμοῦ πλ. β' ἤχου, φερομένου ὑπὸ τὸ ὄνομα Στεφάνου τοῦ Σαββαΐτου ἀναγινώσκομεν:

Διαμείβεταί σου βουλομένου
πόντιον οἶδμα...[3]

Ἡ φράσις *«πόντιον οἶδμα»* εἶναι γνωστὴ ἐκ τῶν τραγικῶν. Πρβλ. Εὐριπ. Ἰφιγ. Αὐλ. 704: *«ἢ κατ' οἶδμα πόντιον»*. Ὡσαύτως Σοφ. Ἀντ. 337 κ.ἀ.

5. Τὸ ἐφύμνιον τοῦ Ἀκαθίστου Ὕμνου *«Χαῖρε νύμφη ἀνύμφευτε»* εἶναι βεβαίως δογματικὴ ἔκφρασις. Ἐν τούτοις γλωσσικῶς φαίνεται νὰ ἐπηρεάζεται ἐκ τοῦ Εὐριπίδου (Ἑκάβη 612):

νύμφην τ' ἄνυμφον παρθένον τ' ἀπάρθενον.

6. Ὡσαύτως τὸ τοῦ ἀναστασίμου τροπαρίου *«θανάτῳ θάνατον πατήσας»* ἐνθυμίζει τὸ ἐν Σοφ. Τραχ. 885 - 886:

πρὸς θανάτῳ θάνατον
ἀνύσασα μόνα;

7. Εἰς κανόνα Εἰς τὸν ὅσιον καὶ ὁμολογητὴν Ἰάκωβον (Μαρτίου 21), φερόμενον ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰγνατίου (ᾠδὴ θ', 3), ἡ φράσις *«αἱ τῶν δακρύων λιβάδες»* ἐνθυμίζει ἀνάλογον τοῦ Εὐριπίδου (Ἰφιγ. Ταυρ. 1106):

ὦ πολλαὶ δακρύων λιβάδες.

1. Πρβλ. Σ. Εὐστρατιάδην, ἐν Νέᾳ Σιὼν 33, 1938, σσ. 685 - 691. Καὶ H. - G. Beck, KTL, σ. 604, ἔνθα καὶ βιβλιογραφία.
2. Εὐστρατιάδου, Εἱρμολόγιον, σ. 141.
3. Αὐτόθι, σ. 175.

8. Εἰς τὸ β' στιχηρὸν τῶν αἴνων τοῦ Μ. Βασιλείου (ἔντυπον Μηναῖον Ἰανουαρίου 1) ἡ φράσις *«αἱρετικῶν τὰ ἀπύλωτα στόματα»* ἀνακαλεῖ τὸ τοῦ Ἀριστοφάνους (Βάτρ. 838):

ἀχάλινον, ἀκρατές, ἀπύλωτον στόμα.

9. Εἰς τὸ β' κάθισμα πλ. δ' ἤχου τοῦ Ὄρθρου τῶν Χριστουγέννων (ἔντυπον Μηναῖον) τίθεται εἰς τὸ στόμα τῆς Θεοτόκου ἡ φράσις: *«ἄσπορον γονὴν τίς ἑώρακεν;»*. Ἡ γλωσσικὴ διατύπωσις φαίνεται ἐδῶ ἐπηρεασμένη ἐκ τοῦ Αἰσχύλου (Πέρσαι 818):

θῖνες νεκρῶν δὲ καὶ τριτοσπόρῳ γονῇ.

δ') Ἀπηχήσεις ἐκ τῆς ἀρχαίας Λυρικῆς ποιήσεως.

Ἡ ἐπίδρασις τῆς ἀρχαίας Λυρικῆς ποιήσεως ἐπὶ τοὺς βυζαντινοὺς ὑμνογράφους φαίνεται περιωρισμένη. Ἐσημειώσαμεν πάντως τρεῖς περιπτώσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἡ ἐπίδρασις εἶναι προφανής:

1. Ὁ τελευταῖος στίχος τῆς διὰ στίχων ἡρωελεγείων ἀκροστιχίδος τοῦ ἰαμβικοῦ κανόνος τῶν Χριστουγέννων

Ἀλλ', ἄνα, ῥητῆρας ῥύεο τῶνδε πόνων

ἀνακαλεῖ τὸν περίφημον Ὕμνον εἰς τὸν Δία τοῦ στωικοῦ Κλεάνθους (στίχ. 32 - 33, ἐκδ. P o w e l l, Collectanea Alexandrina, σ. 228):

Ἀλλὰ Ζεῦ πάνδωρε κελαινεφὲς ἀργικέραυνε,
ἀνθρώπους ῥύου ⟨μὲν⟩ ἀπειροσύνης ἀπὸ λυγρῆς.

2. Εἰς τὸν αὐτὸν κανόνα (ᾠδὴ ζ', εἱρμός), ἡ φράσις *«ἅπλητα θυμαίνοντος»* ἐνθυμίζει τὸ τοῦ Σημωνίδου (Ἴαμβος κατὰ γυναικῶν 18 - 19, D i e h l):

. . . . . ἀλλὰ μαίνεται τότε
ἄπλητον. . .

3. Εἰς τὸν εἱρμὸν ζ' ᾠδῆς κανόνος Εἰς τὸν Μεγαλομάρτυρα Δημήτριον, φερομένου ὑπὸ τὸ ὄνομα Κυπριανοῦ μοναχοῦ, ἡ φράσις *«Γαστὴρ ὀλοφωίου θηρὸς. . .»*[1] φαίνεται εἰλημμένη ἐκ τοῦ Θεοκρίτου (XXV, 185, ἔκδ. G o w):

ἀλλ' ἄρκτους τε σύας τε λύκων τ' ὀλοφώιον ἔθνος.

ε') Ἀπηχήσεις ἐκ τῶν πεζογράφων.

Ἡ ἀνίχνευσις ἐπιδράσεων ἐκ τῆς ἀρχαίας πεζογραφίας δὲν εἶναι εὐχερής. Ἡ ἀρχαία πεζογραφία φαίνεται νὰ ἐπηρεάζῃ τοὺς βυζαντινοὺς ὑμνογρά-

1. Ἔνθ' ἀνωτ., σ. 215.

φους μᾶλλον ἐμμέσως, διὰ τῆς βυζαντινῆς δηλονότι ρητορικῆς. Ἔχομεν ἓν πολὺ χαρακτηριστικὸν παράδειγμα.

Εἶναι λίαν συνήθης εἰς ὑμνογραφικὰ κείμενα ἡ φράσις *«τὸ κάλλος τὸ ἀμήχανον»*. Πρβλ. προχείρως: *«καθορᾶν τὸ ἀμήχανον κάλλος καὶ δεσποτικὸν»* (στιχηρὸν πλ. β' ἤχου τῶν αἴνων τῆς Κυριακῆς τῆς Τυρινῆς). *«Μόνον Θεοῦ ἐνοπτρίζεσθαι κάλλος τὸ ἀμήχανον»* (Ἰωσήφ, Κανὼν εἰς τὸν ὅσιον Ἱλαρίωνα τὸν νέον, ᾠδὴ δ', 1. Ἔντυπον Μηναῖον Μαρτίου 28). *«Τὸ κάλλος τὸ ἀμήχανον καταλαβοῦσα, πάνσεμνε»* (Θεοφάνους, Κανὼν εἰς τὴν Μαρίαν τὴν Αἰγυπτίαν, ᾠδὴ θ', 2. Ἔντυπον Μηναῖον Ἀπριλίου 1) κ.ἀ.

Ἡ φράσις λαμβάνεται ἐκ τοῦ Πλάτωνος (Συμπόσιον 218 e): *«ἀμήχανόν τοι κάλλος ὁρῴης ἂν ἐν ἐμοὶ καὶ τῆς παρὰ σοὶ εὐμορφίας πάμπολυ διαφέρον»*. Ἐν τούτοις πιθανώτερον φαίνεται νὰ γνωρίζεται ἡ φράσις ἐμμέσως, καθ' ὅσον εὑρηται καὶ εἰς ρητορικὰ ἁγιολογικὰ κείμενα. Πρβλ. Ἀνδρέου Κρήτης, Εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν: *«Τὸ κάλλος τὸ ἀμήχανον, τὸ τῶν ἐραστῶν ἁπάντων ὑψηλότατόν τε καὶ τιμιώτατον, ὃ τοῖς ὁρῶσιν εὐφροσύνης ἀκαταπαύστου καθίσταται πρόξενον»* (PG 97, 949 A).

ς') Λέξεις σπάνιαι.

Προβαίνω ἐδῶ εἰς τὴν συναγωγὴν σπανίων τινῶν λέξεων, τὰς ὁποίας οἱ ὑμνογράφοι γνωρίζουν ἐκ τῶν κειμένων τῆς κλασσικῆς γραμματείας.

ἀναθρώσκω. Εἰς τὸν ἀόρ. β' (*ἀνέθορε*) ἀπαντᾶται τὸ ρῆμα συχνότατα εἰς τὴν ς' ᾠδὴν τῶν εἱρμῶν, ἀναφέρεται δ' εἰς τὸν Ἰωνᾶν. Πρβλ. *«ὡς ἐκ θαλάμου τοῦ θηρὸς ἀ ν έ θ ο ρ ε»* (Εἱρμὸς ς' ᾠδῆς Μ. Σαββάτου).

ἄνανδρος. Ἐπὶ γυναικὸς ἀνυπάνδρου (πρβλ. Αἰσχ. Πέρσ. 289: *ἔκτισαν εὐνῖδας ἠδ' ἀ ν ά ν δ ρ ο υ ς*. Ἱκέτ. 287, ὡς ἐπίθετον τῶν Ἀμαζόνων: *καὶ ἀ ν ά ν δ ρ ο υ ς κρεοβόρους Ἀμαζόνας*). Ἐν τῇ ὑμνογραφίᾳ ὡς ἐπίθετον τῆς Θεοτόκου (πρβλ. κάθισμα Χριστουγέννων: *Ἄ ν α ν δ ρ ό ς εἰμι καὶ πῶς τέξω υἱόν;*).

ἀπαναίνομαι. Λέξις ποιητικὴ (Ὀμ. Η 185, κ 267. Αἰσχ. Εὐμ. 972). Πρβλ. καὶ κάθισμα Ὄρθρου Μ. Πέμπτης: *«ἀ π α ν α ι ν ό μ ε ν ο ς Πέτρος δὲ νίπτεσθαι»*.

ἀπήμαντος. Λέξις ἐπίσης ποιητικὴ (Ὀμ. τ 282, Πινδ. Ὀλ. VIII, 87, Αἰσχ. Ἀγ. 378). Πρβλ. καὶ Κοσμᾶ, Κανὼν Χριστουγέννων, εἱρμὸς ς' ᾠδῆς: *«τὴν τεκοῦσαν κατέσχεν ἀ π ή μ α ν τ ο ν»*.

ἀπόθετος (πολυτίμητος, τεθησαυρισμένος). Δημ. Κατὰ Νεαίρας 93. Καὶ Ἐξαποστειλάριον μάρτυρος Ἀγάθης (Φεβρ. 5): *«κάλλος ἀ π ό θ ε τ ο ν»*.

βασίλεια (βασίλισσα, ἡγεμονίς). Πρβλ. Ὀμ. δ 770, Αἰσχ. Ἀγ. 84. Καὶ Κανὼν Χριστουγέννων ᾠδὴ γ', 3: *«Βηθλεὲμ εὐφραίνου, ἡγεμόνων Ἰούδα β α σ ί λ ε ι α»*.

βιοτή. Λέξις σπανία παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς πεζογράφοις. Πρβλ. Ὁμ. δ 565. Καὶ Δαμασκηνοῦ Κανὼν εἰς τὴν Ἀνάστασιν ᾠδὴ ζ', 2: «*ἄλλης β ι ο τ ῆ ς τῆς αἰωνίου ἀπαρχήν*».

βρέτας (ξόανον, ὁμοίωμα θεοῦ). Λέξις γνωριζομένη κυρίως ἐκ τῶν τραγικῶν (Αἰσχ. Εὐμ. 80, Εὐρ. Ἄλκ. 974 : «*β ρ έ τ α ς θεᾶς*». Καὶ ἐν τῷ ἰαμβικῷ κανόνι τῆς Πεντηκοστῆς, εἱρμὸς ζ' ᾠδῆς: «*σέβειν τὸ χρυσότευκτον ἄψυχον β ρ έ τ α ς*».

βροτοσσόος. Λέξις σπανία. Πρβλ. Ὀρφικὰ Λ 750 (ἔκδ. H e r m a n n). Καὶ ἐν τῷ ἰαμβικῷ κανόνι τῆς Πεντηκοστῆς, ᾠδὴ η', 1: «*Μνήμη Χριστὸς τῶν β ρ ο τ ο σ σ ό ω ν ἐπῶν*».

δειματῶ. Πρβλ. Ἡροδ. VI, 3, Ἀριστ. Βάτρ. 144. Καὶ Κοσμᾶ, Κανὼν εἰς τὴν Ὕψωσιν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, εἱρμὸς ζ' ᾠδῆς: «*τρεῖς παῖδας οὐκ ἐ δ ε ι μ ά τ ω σ ε θυμὸς θηριώδης*».

δέρκομαι. Πρβλ. Ὁμ. ε 158, Σοφ. Οἰδ. Τ. 454. Καὶ Δαμασκηνοῦ, Κανὼν εἰς τὴν Ἀνάστασιν, ᾠδὴ ε', 2: «*οἱ ταῖς τοῦ Ἅδου σειραῖς συνεχόμενοι δ ε δ ο ρ κ ό τ ε ς . . .*».

διὰ κενῆς (ματαίως, τοῦ κάκου). Εὐρ. Τρ. 758. Θουκ. 4, 126. Καὶ Κοσμᾶ, τριῴδιον εἰς τὴν Μ. Παρασκευήν, ᾠδὴ θ', 2 (ἔντυπον Τριῴδιον): «*φωνὰς προφητῶν τε μελετῶντες δ ι α κ ε ν ῆ ς*».

ἐμβατεύω. Ῥῆμα σύνηθες παρὰ τοῖς τραγικοῖς, σπάνιον δὲ παρὰ τοῖς πεζογράφοις. Πρβλ. Αἰσχ. Πέρσαι 449, Σοφ. Οἰδ. Τ. 679 κ.ἀ. Ὡσαύτως Κανὼν Θεοφανείων (ἔντυπον Μηναῖον Ἰανουαρίου 6), ᾠδὴ ε', 3: «*καρδίας ἐ μ β α τ ε ύ ε ι*».

κευθμών. Λέξις σπανία παρὰ πεζογράφοις. Πρβλ. Ὁμ. Κ 283, Πινδ. Πυθ. IX, 60. Καὶ Δαμασκηνοῦ, Εἰς τὸν Μάρτυρα Σαββάτιον Εἱρμός, ᾠδὴ α': «*Κ ε υ θ μ ῶ ν ε ς αἰώνιοι ἀνεκαλύπτοντο*» (Ε ὐ σ τ ρ α τ ι ά δ ο υ, Εἱρμολόγιον, σ. 98).

μέθεξις. Ὅρος τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας. Πρβλ. Πλάτ. Παρμ. 132 d κ.ἀ. Ἐντεῦθεν ἡ λέξις καὶ εἰς τοὺς βυζαντινοὺς ὑμνογράφους, ἰδίᾳ δὲ εἰς τὰ νεκρώσιμα τροπάρια. Πρβλ. «*τῆς σῆς γλυκείας μ ε θ έ ξ ε ω ς τὸν μεταστάντα ἀξίωσον*». Στιχηρὸν νεκρώσιμον Θεοφάνους (Τ ρ ε μ π έ λ α, Ἐκλογή, σ. 203).

νεκὰς (σωρὸς νεκρῶν). Πρβλ. Ὁμ. Ε 886 «*ἐν αἰνῇσιν ν ε κ ά δ ε σ σ ι ν*». Καὶ Κανὼν εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν, ᾠδὴ η', 3: «*Χριστέ σοι παρέστησαν . . . Μωϋσῆς δ' ἐκ ν ε κ ά δ ω ν*» (Ἔντυπον Μηναῖον).

ξυνὸς (κοινός). Λέξις σπανία ἀπαντῶσα δὶς παρ' Αἰσχύλῳ, δὶς παρὰ Σοφοκλεῖ, οὐδαμοῦ παρ' Εὐριπίδῃ καὶ οὐδαμοῦ ἐν τῷ Ἀττικῷ πεζῷ λόγῳ. Πρβλ. Ὁμ. Σ 309 «*Ξυνὸς Ἐνυάλιος, καί τε κτενέοντα κατέκτα*». Καὶ Δαμασκηνοῦ Κανὼν εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν, ᾠδὴ η', 3: «*ξ υ ν ο ῦ ἐξ ἔρωτος τόκον προέρχεσθαι*».

πέλω. Λέξις ἀποκλειστικῶς ποιητική, συνήθης εἰς τὸν Ὅμηρον καὶ τοὺς τραγικούς. Ὡσαύτως λίαν συνήθης εἰς τὴν ὑμνογραφίαν. Πρβλ. *«σὺ τῶν πιστῶν καύχημα πέλεις, ἀνύμφευτε»* (Παρακλητική, θεοτοκίον δ' ᾠδῆς ἀναστασίμου κανόνος πλ. δ' ἤχου).

πεπνυμένος. Λέξις ἐπική, ἀείποτε ἐν μεταφορικῇ χρήσει (συνετός, σώφρων). Πρβλ. Ὅμ. Γ 203, γ 52 κ.ἀ. Καὶ εἰς προεόρτιον εἱρμὸν τῶν Χριστουγέννων ᾠδὴ ζ' *«Χορευταὶ πεπνυμένοι τῆς Θεοτόκου»* (Εὐστρατιάδου, Εἱρμολόγιον, σ. 184).

τετρακτύς. Ὅρος τῆς πυθαγορείου φιλοσοφίας. Ἀπαντᾷ καὶ ἐν τῇ ὑμνογραφίᾳ. Πρβλ. Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, Κανὼν Εἰς τὸ Σάββατον τῶν Ἀπόκρεω, ᾠδὴ β', 3: *«τοὺς διαλυθέντας εἰς στοιχείων τετρακτὺν ἐν τῇ παρουσίᾳ σου συμπήξας ἀνάστησον»* (ἔντυπον Τριῴδιον).

ὕδειν. Τὸ ρῆμα ὕδω (συνηθέστερον ὑδέω, ἐγκωμιάζω, ὑμνῶ) εὑρηται πρῶτον παρὰ τοῖς Ἀλεξανδρινοῖς ποιηταῖς. Πρβλ. Μέγα Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης Liddell-Scott, ἐν λ. Ὡσαύτως εὑρηται ἐν τῷ ἰαμβικῷ κανόνι τῆς Πεντηκοστῆς ᾠδὴ θ', 1: *«Ὕδειν ἔοικε τὴν φυσίζωον κόρην»*.

ὑφαίνω. Μεταφορικῶς, ἐν τῇ ἐννοίᾳ συντίθημι ὕμνον, ἀπαντᾶται παρὰ Πινδάρῳ Ἀπόσπ. 169: *«ὑφαίνω δ' Ἀμυθαονίδαισιν ποικίλον ἄνδημα»*. Καὶ ἐν τῷ ἰαμβικῷ κανόνι τῶν Χριστουγέννων, εἱρμὸς θ' ᾠδῆς: *«ὕμνους ὑφαίνειν συντόνως τεθηγμένους...»*.

ὑψιμέδων. Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ποιητικῇ γλώσσῃ σταθερῶς ὡς ἐπίθετον τοῦ Διός. Πρβλ. Ἡσιόδ. Θεογ. 529, Ἀριστ. Νεφ. 563. Ὡσαύτως ἐν τῇ ὑμνογραφίᾳ ὡς ἐπίθετον τοῦ Χριστοῦ εἰς ἀνώνυμον ἰαμβικὸν εἱρμὸν εἰς τὴν Χριστοῦ γέννησιν, ᾠδὴ γ': *«Ὑψιμέδων ἄναρχε εὐμενὲς Λόγε»* (Εὐστρατιάδου, Εἱρμολόγιον, σ. 8).

φαεσφόρος. Πρβλ. Αἰσχ. Ἀγ. 489: *«τάχ' εἰσόμεσθα λαμπάδων φαεσφόρων»*. Καὶ Δαμασκηνοῦ Κανὼν εἰς τὴν Ἀνάστασιν, εἱρμὸς δ' ᾠδῆς: *«φαεσφόρον ἄγγελον»*.

φάσγανον. Λέξις ποιητική. Πρβλ. Ὅμ. λ 24, Αἰσχ. Ἀγ. 1162. Ὡσαύτως, στιχηρὸν τῶν αἴνων τῆς Μεγαλομάρτυρος Παρασκευῆς (Ἰουλ. 26): *«οὐρανοχάλκευτον φάσγανον»*.

φερέσβιος. Πρβλ. Ὅμ. Ὕμνος εἰς Ἀπόλλωνα 341. Καὶ Κανὼν ἰαμβικὸς εἰς τὴν Πεντηκοστήν, ᾠδὴ ε', 1: *«τὸν φερέσβιον Λόγον»*.

φοινίσσω, -ομαι. Τὸ ρῆμα εἶναι γνωστὸν μόνον ἐκ τῶν τραγικῶν (Σοφ. Αἴ. 110, Εὐρ. Ὀρ. 1285 κ.ἀ.). Εἰς τὴν ὑμνογραφίαν εἶναι λίαν σύνηθες ἰδίᾳ εἰς τοὺς ὕμνους τῶν μαρτύρων. Πρβλ. *«φοινιχθεῖσα αἵματι ἀδελφοκτόνῳ γῇ»* (Τρεμπέλα, Ἐκλογή, σ. 178).

φυσίζοος. Πρβλ. Ὅμ. Γ 243: *«φυσίζοος αἶα»*. Καί: *«Ὕπνωσας, Χριστέ, τὸν φυσίζωον ὕπνον»* (δ' τροπάριον τῆς β' στάσεως τῶν ἐγκωμίων τοῦ Μ. Σαββάτου).

φύτλη. Πρβλ. Πινδ. Ὀλ. IX, 81. Καὶ Κοσμᾶ, Κανὼν Χριστουγέννων, ᾠδὴ γ′, 3: *«μεταδοὺς θείας φ ύ τ λ η ς»*.

χραίνω (μιαίνω, ἐπὶ ἠθικοῦ μολυσμοῦ). Πρβλ. Σοφ. Οἰδ. Τ. 822 *«λέχη τοῦ θανόντος ἐν χεροῖν ἐμαῖν χ ρ α ί ν ω»*. Καὶ Ἠλία πατριάρχου Ἱεροσολύμων, Κανὼν ἀναστάσιμος, ᾠδὴ ζ′ (εἱρμός): *«πῶς ᾄσω σοι, Σιών, τὴν ᾠδήν, ἐμαυτὸν γὰρ ἔ χ ρ α ν α»* (Ε ὐ σ τ ρ α τ ι ά δ ο υ, Εἱρμολόγιον, σ. 89).

ὠκύμορος. Πρβλ. Ὁμ. χ 75: *«ἰοὶ ὠ κ ύ μ ο ρ ο ι»*. Καὶ Κυπριανοῦ μοναχοῦ, Εἰς τὴν ἀποτομὴν τοῦ Προδρόμου εἱρμός, ᾠδὴ η′: *«κατασβέσασα ὠ κ ύ μ ο ρ ο ν φλόγα»*.

Ἡράκλειον Κρήτης ΘΕΟΧΑΡΗΣ Ε. ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ

ΘΕΟΧΑΡΟΥΣ Ε. ΔΕΤΟΡΑΚΗ

ΡΩΜΑΝΙΚΑΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΟΙΗΣΙΝ ΚΟΣΜΑ ΤΟΥ ΜΕΛΩΔΟΥ

ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ ΕΚ ΤΟΥ ΜΔ΄, 1979-1980, ΤΟΜΟΥ ΤΗΣ ΕΠΕΤΗΡΙΔΟΣ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΕΜΜ. ΠΑΠΑΔΑΚΗ
1980

ΡΩΜΑΝΙΚΑΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΟΙΗΣΙΝ ΚΟΣΜΑ ΤΟΥ ΜΕΛΩΔΟΥ

Αἱ ἐπιδράσεις τοῦ Ρωμανοῦ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους ποιητὰς καὶ ὑμνογράφους τῆς Ἐκκλησίας εἶναι πολλαὶ καὶ ποικίλαι[1]. Τὰ μέλη του χρησιμοποιοῦνται ὡς πρότυπα διὰ τὴν σύνθεσιν πλήθους προσομοίων ὕμνων (ἰδιαιτέρως καθισμάτων καὶ στιχηρῶν), ἐνῷ τὰ μορφολογικὰ στοιχεῖα τῆς ποιήσεώς του (λέξεις, φράσεις, εἰκόνες, σχήματα) ἀπαντῶνται συχνότατα καὶ ἐμφανέστατα εἰς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ὕμνους. Οἱ μεταγενέστεροι ὑμνογράφοι ἐσύλησαν κυριολεκτικῶς τὰ κοντάκια τοῦ Ρωμανοῦ. Βεβαίως, εἰς τὸ δύσβατον καὶ ἀσταθὲς ἔδαφος τῆς βυζαντινῆς ὑμνογραφίας, δὲν εἶναι πάντοτε δυνατὴ ἡ ἀνίχνευσις καὶ ἐπισήμανσις τῶν πηγῶν καὶ τῶν ἐπιδράσεων. Πρὸ πάσης τοιαύτης ἐργασίας ἀπαιτεῖται ἡ λύσις τῶν μεγάλων προβλημάτων τῆς πατρότητος καὶ ἡ σύνταξις ἐγκύρων καὶ ὁριστικῶν καταλόγων τῶν ὕμνων. Τοῦτο εἶναι ἀδύνατον διὰ τὴν σημερινὴν κατάστασιν τῆς ὑμνογραφίας καὶ μὲ τὰ σημερινὰ μέτρα ἐλέγχου. Ὕμνοι μεγάλων ποιητῶν φέρονται ἀνώνυμοι καὶ ἀδέσποτοι, ἐνῷ ἄλλοι ἔχουν ὑποστῆ εἰς μικρὸν ἢ μεγάλον βαθμὸν νοθεύσεις καὶ παραχαράξεις. Τοῦ Ρωμανοῦ π.χ. γνωρίζομεν μικρὸν μόνον μέρος τῆς πληθωρικῆς παραγωγῆς του[2]. Κατ' ἀνάγκην περιορίζομεν τὴν ἔρευνάν μας εἰς τοὺς ὀλίγους ἐγκύρους ὕμνους, τῶν ὁποίων ἡ πατρότης δὲν ἀμφισβητεῖται.

Εἰς τὴν παροῦσαν σύντομον μελέτην ἐπιχειροῦμεν νὰ ἐπισημάνωμεν περιπτώσεις ἠχηρῶν ρωμανικῶν ἐπιδράσεων εἰς τὴν ποίησιν τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Μελῳδοῦ, ἐπισκόπου Μαϊουμᾶ (περ. 674/6 - περ. 751/2)[3]. Ἡ ἐπιλογὴ τοῦ θέματος δὲν ὑπῆρξε τυχαία. Ὡς γνωστόν, ὁ Κοσμᾶς εἶναι ὄνομα μέγα καὶ σεβαστὸν εἰς τὴν παράδοσιν τῆς βυζαντινῆς ὑμνογραφίας. Εἶναι μάλιστα ὁ μόνος ποὺ ἠξιώθη τοῦ ἐπιζήλου τίτλου τοῦ Μελῳδοῦ, μετὰ τὸν

---

1. Πρβλ. Ν. Β. Τωμαδάκη, Ἡ Ἐκκλησιαστική μας ποίησις καὶ ὁ Ρωμανὸς ὁ Μελῳδός, περ. «Ἐκκλησία» 31, 1954, σσ. 349-352, 373-376.

2. Διὰ τὰ πολλὰ καὶ δυσεπίλυτα προβλήματα τῆς ποιήσεως τοῦ Ρωμανοῦ βλ. Ν. Β. Τωμαδάκη, Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καὶ Ποίησις, ἤτοι Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν, τόμ. Β', Ἀθῆναι 1965[3], σσ. 81-181. Ἐπίσης Κ. Μητσάκη, Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία, τ. Α', Θεσσαλονίκη 1971, σσ. 357-509.

3. Πρβλ. Θεοχ. Δετοράκη, Κοσμᾶς ὁ Μελῳδός. Βίος καὶ ἔργο, Θεσσαλονίκη 1979 (= Πατριαρχικὸν Ἵδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Ἀνάλεκτα Βλατάδων 28).

Ρωμανόν. Ἐκτὸς τούτου, ὁ Κοσμᾶς ὡς ποιητὴς εἶναι ἰδιαιτέρως προσεκτικός, ἀκριβέστερον ἐκλεκτικός, εἰς τὰ πηγάς καὶ τὰ δάνειά του. Μέχρι σήμερον ἔχουν ἐπισημανθῆ εἰς τὴν ποίησίν του ἐπιδράσεις μόνον τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου[1]. Ἡ ἀναζήτησις καὶ ἄλλων ἐπιδράσεων παρουσιάζει φιλολογικὸν ἐνδιαφέρον. Δὲν πρέπει, ἐξ ἄλλου, νὰ ἀποκρύψω τὴν προσωπικήν μου προτίμησιν, καθὼς ἡ ποίησις τοῦ Κοσμᾶ εὑρίσκεται εἰς τὸ κέντρον τῶν ἐπιστημονικῶν μου ἐνδιαφερόντων κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, καί, κατὰ συνέπειαν, τὸ θέμα εἶναι δι' ἐμὲ οἰκεῖον, ὅσον καὶ προσφιλές.

1. Ὁ Κοσμᾶς ἐκπροσωπεῖ, ὡς γνωστόν, τὴν μετάβασιν ἐκ τοῦ κοντακίου εἰς τὸν κανόνα. Εἶναι μάλιστα ὁ μόνος ἐκ τῶν πρώτων μεγάλων κανονογράφων, πού μεμαρτυρημένως καὶ ἀναμφισβητήτως συνέθεσε καὶ κοντάκιον. Μὲ τὸ ὄνομά του σώζεται πλῆρες κοντάκιον εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου[2]. Ἡ ἀκροστιχὶς *«Τοῦ ταπεινοῦ Κοσμᾶ ὕμνος»* ἀκολουθεῖ τὸ καθιερωμένον ρωμανικὸν πρότυπον *«Τοῦ ταπεινοῦ Ῥωμανοῦ ὕμνος»*. Τὸ κοντάκιον τοῦ Κοσμᾶ, ἐξ ἄλλου, εἶναι πρωτότυπον μόνον κατὰ τὸ ἰδιόμελον προοίμιον *«Τὴν ἐν πρεσβείαις ἀκοίμητον Θεοτόκον...[3]»*, ἐνῷ κατὰ τοὺς οἴκους εἶναι προσόμοιον, πρὸς τὸ γνωστότατον καὶ προσφιλέστατον εἰς τοὺς ὑμνογράφους ρωμανικὸν *«Τράνωσόν μου τὴν γλῶτταν, σωτήρ μου»*[4].

2. Ὁ Ρωμανὸς συνέθεσε σειρὰν 33 ἰδιομέλων στιχηρῶν εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ (ἂν βεβαίως πρόκειται περὶ στιχηρῶν καὶ ὄχι περὶ κοντακίου τοῦ ὁποίου ἀπωλέσθη τὸ προοίμιον), ὑπὸ τὴν ἀκριστιχίδα: *«Αἶνος ταπεινοῦ Ῥωμανοῦ εἰς τὰ γενέθλια»*[5]. Τὸ πρῶτον καί τινα ἄλλα τῆς σειρᾶς εὑρηνται καὶ σήμερον εἰς τὰ λειτουργικὰ βιβλία καὶ ψάλλονται (Μηναῖον Δεκεμβρίου 20):

Ἦχος πλ. β'.

Αἱ ἀγγελικαὶ προπορεύεσθε δυνάμεις.

---

1. Ὅτι ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος εἶναι τὸ ἰδανικὸν πρότυπον τοῦ Κοσμᾶ ἔδειξα εἰς τὴν ἀνωτέρω μελέτην μου, σσ. 25-26, 190.

2. Νεωτάτη κριτικὴ ἔκδοσις ὑπὸ C. A. Trypanis, Fourteen Early Byzantine Cantica, Wien 1968 (= Wiener Byzantinische Studien V), σσ. 115-125. Διὰ τὰ πολλὰ προβλήματα τοῦ κοντακίου τούτου βλ. Θεοχ. Δετοράκη, μνημ. ἔργ., σσ. 221-226.

3. Τοῦτο καὶ εἰς τὰ ἔντυπα Μηναῖα Αὐγούστου 15.

4. Ρωμανοῦ τοῦ Μελῳδοῦ Κοντάκιον εἰς τοὺς ἁγίους Ἀποστόλους, ἀρ. ΛΖ', Ἀθηναϊκὴ ἔκδοσις (Ν. Κοντοσόπουλος) τόμ. Δ', Ἀθῆναι 1959, σσ. 1-36.

5. Τὴν σειρὰν ταύτην ἐξέδωκε πρῶτος ὁ J. B. Pitra, Analecta Sacra, I, σσ. 222-228 (Nr. XXIX). Νεωτέρα κριτικὴ ἔκδοσις ὑπὸ τοῦ J. Grosdidier de Matons, Romanos le Mélode Hymnes, τ. II, Paris 1965 (= Sources Chrétiennes N° 110), σσ. 131-161 (τὸ κείμενον μετὰ γαλλικῆς μεταφράσεως σσ. 138-161). Εἰς τὰ ἔντυπα Μηναῖα Δεκεμβρίου (ἔκδ. Ρώμης) τὰ ὑπ' ἀρ. 1,20,23,24 καὶ 28, ψαλλόμενα τὴν 20 Δεκεμβρίου, ὡς προεόρτια τῶν Χριστουγέννων.

Ἀνάλογον σύνθεσιν ἐπεχείρησε καὶ ὁ Κοσμᾶς διὰ τὰ Φῶτα, ἀκριβέστερον διὰ τὰ προεόρτια τῶν Φώτων, ὑπὸ τὴν ἀκροστιχίδα: *«Εἰς τὰ προεόρτια τῶν Φώτων Κοσμᾶ ᾠδή»*. Πρόκειται περὶ σειρᾶς 30 στιχηρῶν προσομοίων πρὸς τὸ *«Αἱ ἀγγελικαὶ»* τοῦ Ρωμανοῦ[1]. Τὸ πρῶτον ἄρχεται:

Ἔρχεται Χριστός, ποταμὸς ὁ τῆς εἰρήνης...[2]

3. Εἰς τὸ ὑπ' ἀρ. 18 στιχηρὸν τῆς σειρᾶς τοῦ Ρωμανοῦ ἀπαντᾶται ἡ φράσις:

ἴδετε Θεὸν νηπιάσαντα ἀτρέπτως[3]...

Τὴν φράσιν αὐτουσίαν ἐπαναλαμβάνει ὁ Κοσμᾶς εἰς τὸν κανόνα του εἰς τὴν Ὑπαπαντὴν (ᾠδὴ γ', 3):

θεότητος σύμμορφον
φύσιν ὁ πλάστης
ὡς ἀτρεπτονηπιάσας ἀνέδειξε.

Σημειωτέον, ὅτι τὴν γραφὴν *ἀτρεπτονηπιάσας* υἱοθέτησαν οἱ ἐκδόται τῆς Ἀνθολογίας W. Christ καὶ M. Paranikas[4], ἐνῷ τὰ ἔντυπα μηναῖα καὶ τὰ χειρόγραφα ἔχουν *ἀτρέπτως νηπιάσας*, γραφὴν τὴν ὁποίαν ὑπεστήριξε καὶ ὁ Βαρθολομαῖος Κουτλουμουσιανός[5].

4. Ὑπάρχει ὅμως καὶ ἄλλη ἔνδειξις, πείθουσα ὅτι ὁ Κοσμᾶς εἶχεν ὑπ' ὄψιν του τὰ στιχηρὰ τοῦ Ρωμανοῦ. Εἰς τὸ ὑπ' ἀρ. 25 ἀπαντᾶται ἡ φράσις:

λαθὼν γὰρ (ὁ Χριστὸς) *ἀσωμάτων δυνάμεις σεσάρκωται,*
φαίνεται Θεὸς ἐνανθρωπήσας...[6].

Δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἁπλῆ σύμπτωσις ἡ παρουσία τῆς αὐτῆς εἰκόνος καὶ εἰς τὸν Κοσμᾶν καὶ μάλιστα μὲ τὴν αὐτὴν περίπου φραστικὴν διατύπωσιν:

Χριστὸς ὁ Θεὸς δυνάμεις λαθών,
ὅσας ὑπερκοσμίους, ὅσας ἐν γῇ,
καὶ ἐνανθρωπήσας ἀνεκτήσατο ἡμᾶς...[7].

---

1. Ταῦτα ἐξέδωκεν ὁ J. B. Pitra, ἔνθ' ἀνωτ., σσ. 410-412. Εἰς τὰ ἔντυπα Μηναῖα Ἰανουαρίου τὰ ὑπ' ἀρ. 2,3,4,5,8,9,12,14,17,18,19,21,22,23,24,29. Παρατηρήσεις βλ. εἰς τὸ ἔργον μου περὶ τοῦ Κοσμᾶ, σσ. 219-221.

2. Τοῦτο καὶ εἰς τὴν ἔκδοσιν Π. Τρεμπέλα, Ἐκλογὴ Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου Ὑμνογραφίας, Ἀθῆναι 1949, σ. 195.

3. Ἔκδ. J. Grosdidier de Matons, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 150.

4. Πρβλ. W. Christ-M. Paranikas, Anthologia Graeca Carminum Christianorum, Lipsiae 1871, σ. 174.

5. Ἔνθ' ἀνωτ., σ. 174, κριτικὸν ὑπόμνημα.

6. Ἔκδ. J. Grosdidier de Matons, ἔνθ' ἀνωτ., σσ. 154-155.

7. Κανὼν εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν (Δεκεμβρίου 25), ᾠδὴ α', 3. Καὶ Anthologia, σ. 166.

5. Εἰς τὸν πρῶτον ὕμνον τοῦ Ρωμανοῦ εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ (οἶκος ε', 1-6) γίνεται λόγος περὶ τοῦ μάντεως Βαλαάμ, ὁ ὁποῖος ἐπροφήτευσε τὴν ἀνατολὴν τοῦ νοητοῦ ἀστέρος ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Ἰακώβ:

Ἀκριβῶς γὰρ ἡμῖν ὁ Βαλαὰμ παρέθετο
τῶν ῥημάτων τὸν νοῦν ὥνπερ προεμαντεύσατο,
εἰπὼν ὅτι μέλλει ἀστὴρ ἀνατέλλειν,
ἀστὴρ οβεννύων πάντα μαντεύματα καὶ τὰ οἰωνίσματα·
ἀστὴρ ἐκλύων παραβολὰς σοφῶν,
ῥήσεις τε αὐτῶν καὶ τὰ αἰνίγματα...[1].

Ἀπὸ τὸν Ρωμανὸν πιθανώτατα ἐπηρεάζεται ὁ Κοσμᾶς, εἰσάγων καὶ αὐτὸς τὴν προφητικὴν ρῆσιν τοῦ μάντεως Βαλαὰμ εἰς τὸν κανόνα εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ (ᾠδὴ δ', 2):

Τοῦ μάντεως πάλαι Βαλαὰμ
τῶν λόγων μιμητὰς σοφοὺς
ἀστεροσκόπους χαρᾶς ἔπλησας,
ἀστὴρ ἐκ τοῦ Ἰακὼβ
ἀνατείλας, δέσποτα...[2].

Ἀλλὰ τὴν γνῶσιν τοῦ ρωμανικοῦ αὐτοῦ κοντακίου ἀποδεικνύει πέρα πάσης ἀμφιβολίας, νομίζω, ἡ παρουσία τοῦ στίχου 6 τοῦ ἀνωτέρω οἴκου

ῥήσεις τε αὐτῶν καὶ τὰ αἰνίγματα

αὐτουσίου καὶ εἰς τὸν Κοσμᾶν (Κανὼν εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου, εἱρμὸς δ' ᾠδῆς):

Ῥήσεις προφητῶν καὶ αἰνίγματα
τὴν σάρκωσιν ὑπέφηναν...[3].

6. Ἰδιαιτέρως προσφιλὴς εἰς τὸν Ρωμανὸν φαίνεται ἡ παρομοίωσις τῆς Θεοτόκου πρὸς τὴν βιβλικὴν ράβδον τοῦ Ἰεσσαί:

ταύτην, ἣν προέγραψεν υἱὸς Ἀμώς, ἡ ῥάβδος τοῦ Ἰεσσαὶ
ἡ βλαστήσασά μοι κλάδον...[4].

---

1. Ἀκολουθῶ τὴν ἔκδοσιν J. Grosdidier de Matons, II, σσ. 43-77. Περὶ τῆς προφητικῆς ρήσεως τοῦ Βαλαὰμ βλ. βιβλίον Ἀριθμῶν, 24,17.

2. Ἔντυπα Μηναῖα Δεκεμβρίου 25. Καὶ Anthologia, σ. 166.

3. Βλ. Μηναῖον Αὐγούστου 15. Καὶ Anthologia, σ. 181.

4. Ρωμανοῦ τοῦ Μελῳδοῦ, Ἕτερον κοντάκιον εἰς τὴν ἁγίαν γέννησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, Ἀθηναϊκὴ ἔκδοσις ἀρ. ΛΣ' (Λυδία Ἀθανασοπούλου), οἶκος γ', στ. 37-38. Καὶ J. Grosdidier de Matons, τ. II, σ. 92 (ἀρ. XI). Ἡ ἀναφορὰ εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Ἡσαΐου, 11, 1.

Καὶ ἀλλαχοῦ:

Ἰδού, φησίν, ἐλεύσεται ῥάβδος ἐκ τοῦ Ἰεσσαὶ
καὶ ἐκ τῆς ῥίζης ἄνθος...[1].

Τὸ αὐτὸ καὶ εἰς τὸν Κοσμᾶν (Κανὼν εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ, ᾠδὴ δ', εἱρμός):

Ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαὶ
καὶ ἄνθος ἐξ αὐτῆς, Χριστέ,
ἐκ τῆς Παρθένου ἀνεβλάστησας...[2].

Εἶναι βεβαίως δυνατὸν νὰ παρατηρηθῇ ὅτι πρόκειται περὶ ἁπλῆς συμπτώσεως καὶ ὅτι οἱ δύο ὑμνογράφοι ἀντλοῦν ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τὴν αὐτὴν βιβλικὴν πηγήν, καθὼς αἱ βιβλικαὶ ἀναφοραὶ εἶναι κοιναὶ τόποι εἰς τὴν βυζαντινὴν ὑμνογραφίαν. Εἶναι ὅμως ἐξ ἴσου βέβαιον ὅτι οἱ παλαιότεροι ὑμνογράφοι ἐπηρεάζουν τοὺς νεωτέρους καὶ παρέχουν εἰς αὐτοὺς ἕτοιμα καὶ διαμορφωμένα ποιητικὰ στοιχεῖα. Ὁ Κοσμᾶς δὲν ἐξαιρεῖται ἀπὸ τὸν κανόνα τοῦτον. Ἡ ταυτότης τῶν ἀναφορῶν εἶναι ὄχι μόνον θεματική, ἀλλὰ καὶ φραστικὴ καὶ τοῦτο ἐνισχύει τὴν ὑπόθεσιν ὅτι δέχεται ἀπὸ τὸν Ρωμανὸν ἰσχυρὰς ἐπιδράσεις.

7. Πρὸς ἐπίρρωσιν τῶν ἀνωτέρω παραθέτω καὶ ἄλλο παράδειγμα. Εἰς τὸ κοντάκιον «Τῇ ἐπαύριον τῶν Φώτων» ὁ Ρωμανὸς ἐνθυμεῖται τὸ καταπληκτικὸν ὅραμα τοῦ προφήτου Ἡσαΐου (Ἡσαΐας ζ', 1-7):

Ἔφησεν ὅτι κατεῖδεν θεὸν
ὁ τοῦ Ἀμὼς Ἡσαΐας ποτὲ
ἐν ὕψει θρόνου ἐπηρμένον
καὶ τῆς δόξης αὐτοῦ
πεπλησμένον τὸ οἴκημα...[3].

Ἀλλὰ τὸ αὐτὸ θέμα καὶ μάλιστα διὰ τῶν αὐτῶν περίπου βιβλικῶν λέξεων ἀπαντᾶται καὶ εἰς τὸν Κοσμᾶν (Κανὼν εἰς τὴν Ὑπαπαντήν, εἱρμὸς ε' ᾠδῆς):

Ὡς εἶδεν Ἡσαΐας συμβολικῶς
ἐν θρόνῳ ἐπηρμένῳ θεὸν
ὑπ' ἀγγέλων δόξης δορυφορούμενον...[4].

---

1. Βλ. Κοντάκιον μεθεόρτιον τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, ἔκδ. J. Grosdidier de Matons, II, σσ. 113-129 (οἶκος δ'), σ. 122.

2. Ἔντυπον Μηναῖον Δεκεμβρίου 25. Καὶ Anthologia, σ. 166.

3. Βλ. Ἀθηναϊκὴν ἔκδοσιν (Δ. Δημήτραινας), τόμ. Δ', 1959, σ. 157, στ. 117-121.

4. Ἔντυπον Μηναῖον Φεβρουαρίου 2. Καὶ Anthologia, σ. 174.

Τὸ πρᾶγμα διὰ τὸν Κοσμᾶν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἑρμηνευθῇ προχείρως ὡς συμφωνία πρὸς τὴν παράδοσιν τῶν εἱρμῶν. Εἶναι γνωστὸν δηλαδὴ ὅτι τὸ θεματικὸν ἀντικείμενον τῆς ε' ᾠδῆς τῶν εἱρμῶν εἶναι ἡ προσευχὴ τοῦ προφήτου Ἡσαΐου (Ἡσαΐας κς', 1-12)[1]. Ἐν τούτοις πρέπει νὰ τονισθῇ ἰδιαιτέρως ἡ ἀναφορὰ τοῦ ὁράματος καὶ ὄχι ἡ μνεία τῆς προσευχῆς τοῦ προφήτου. Ἠρεύνησα ὅλους τοὺς γνωστοὺς εἱρμοὺς καὶ διεπίστωσα ὅτι ἐκτὸς τοῦ Κοσμᾶ, μόνον δύο περιπτώσεις ρητῆς ἀναφορᾶς εἰς τὸ ὅραμα τοῦ Ἡσαΐου ὑπάρχουν: Ἡ μία εἶναι τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, εἰς ἀναστάσιμον εἱρμὸν (ᾠδὴ ε'):

Ὁ Ἡσαΐας καθαρθεὶς
τοῖς χείλεσι σεραφικῶς
τὸν ἐπὶ θρόνου χερουβὶμ
προεώρακε θεόν...[2].

Ἡ ἄλλη εἰς ἀνώνυμον εἱρμὸν ε' ᾠδῆς εἰς τὴν Ὕψωσιν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ:

Ὑπὸ ἀγγέλων ἐν θρόνῳ
ὁ Ἡσαΐας ποτὲ
προφητικῶς ἑώρακε
ἀνυμνούμενόν σε, σῶτερ, ἀσιγήτως...[3].

Ἀλλὰ ἡ δευτέρα αὕτη περίπτωσις, ὡς νεώτερος ὕμνος προσόμοιος πρὸς τὸν εἱρμὸν τοῦ Κοσμᾶ: *«Ὦ τρισμακάριστον ξύλον...»*, καὶ ὄχι ὡς γνήσιος καὶ πρωτότυπος εἱρμός, δὲν ἐνδιαφέρει τὸ θέμα μας.

8. Τὰ ἀκόλουθα παραδείγματα εἶναι, νομίζω, περισσότερον ἠχηρὰ καὶ ἐνδεικτικά:

α'. Ὁ πρῶτος οἶκος τοῦ κοντακίου τοῦ Ρωμανοῦ εἰς τὸ Πάθος τοῦ Κυρίου ἄρχεται

Ἔκστηθι σήμερον, οὐρανέ,
δῦνον εἰς χάος, ὦ γῆ...[4].

Τοῦτο φαίνεται νὰ ἐπηρεάζῃ τὸν Κοσμᾶν εἰς τὸ ἀπαράμιλλον τετραῴδιον τοῦ Μ. Σαββάτου (ᾠδὴ η', εἱρμός):

Ἔκστηθι φρίττων, οὐρανέ,
καὶ σαλευθήτωσαν τὰ θεμέλια τῆς γῆς...[5].

---

1. Βλ. Ν. Β. Τωμαδάκη, Ὑμνογραφία, σ. 60. Καὶ Σ. Εὐστρατιάδου, Εἱρμολόγιον, Chennevières-sur-Marne 1932, σ. β'.
2. Βλ. Σ. Εὐστρατιάδου, Εἱρμολόγιον, σ. 2.
3. Αὐτόθι, σ. 225.
4. Ἀθηναϊκὴ ἔκδοσις, Ὕμνος ΚΒ' (Ν. Λιβαδάρας), τ. Β', 1954, σσ. 173-201. Πρβλ. καὶ J. Grosdidier de Matons, τ. VI, 204.
5. Βλ. ἔντυπον Τριῴδιον. Καὶ Anthologia, σ. 200.

β'. Εἰς τὸν κανόνα τοῦ Κοσμᾶ εἰς τὴν Μ. Πέμπτην (ᾠδὴ η', 1):

οἱ ἀπόστολοι περείποντο
τῷ ποιμένι ὡς ἄρνες...[1].

Θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι ἡ παρομοίωσις ἐλήφθη ἀμέσως ἐκ τῶν Εὐαγγελίων, ὅπου συχνὰ ὁ Χριστὸς παρομοιάζεται πρὸς ποιμένα καὶ οἱ μαθηταὶ πρὸς πρόβατα[2]. Ἐν τούτοις ἡ ἀρχαία λέξις ἄρνες δὲν ἀπαντᾷ εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην. Προχείρως θὰ ἠμποροῦσε κανεὶς νὰ τὴν ἀποδώσῃ εἰς τὴν γνωστὴν ἀρχαϊστικὴν τάσιν τοῦ Κοσμᾶ, ἂν ἡ παρουσία τῆς αὐτῆς λέξεως καὶ εἰς τὴν αὐτὴν παρομοίωσιν εἰς τὸν Ρωμανὸν (Κοντάκιον εἰς τοὺς ἁγίους Ἀποστόλους, οἶκος δ') δὲν ἤρχετο πρώτη εἰς τὸ μέσον τῆς ἐρεύνης:

Τούτους τοὺς ἄρνας ὁ ἀγελάρχης...[3].

Ὑπενθυμίζω ὅτι ἡ λέξις φαίνεται προσφιλὴς εἰς τὸν Ρωμανόν. Εἶναι γνωστότατος ὁ πρῶτος οἶκος τοῦ κοντακίου «Εἰς τὸ Πάθος τοῦ Κυρίου καὶ εἰς τὸν θρῆνον τῆς Θεοτόκου»:

Τὸν ἴδιον ἄρνα ἡ ἀμνὰς θεωροῦσα...[4].

γ'. Εἰς τὸ κοντάκιον τοῦ Ρωμανοῦ «Εἰς τὴν προσκύνησιν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, τῇ Παρασκευῇ τῆς μεσονηστίμου» ὁ πρῶτος οἶκος ἄρχεται:

Τὸ τρισμακάριστον ξύλον,
τὸ δῶρον τῆς ζωῆς ἡμῶν...[5].

Ἐδῶ εἶναι προφανέστατος ὁ ἐπηρεασμὸς τοῦ Κοσμᾶ (Κανὼν εἰς τὴν Ὕψωσιν, εἱρμὸς ε' ᾠδῆς):

Ὦ τρισμακάριστον ξύλον,
ἐν ᾧ ἐτάθη Χριστός...[6].

δ'. Εἰς τὸ αὐτὸ κοντάκιον τοῦ Ρωμανοῦ (οἶκος ζ'), ὁ λόγος στρέφεται εἰς ὕμνον τοῦ Σταυροῦ:

ἀπεδείχθης δὲ λικμητήριον
σκορπίζον εἰς τὴν ἅλωνα

---

1. Βλ. ἔντυπον Τριῴδιον. Καὶ Anthologia, σ. 193.
2. Πρβλ. Ἰωάν. 10,15.
3. Ρωμανοῦ, Κοντάκιον εἰς τοὺς ἁγίους Ἀποστόλους, οἶκος δ' (Ἀθηναϊκὴ ἔκδοσις ἀρ. ΛΖ'). Βλ. καὶ ἀνωτέρω, σ. 224, σημ. 4.
4. Τοῦτο καὶ εἰς τὸ ἔντυπον Τριῴδιον «Τῇ Ἁγίᾳ καὶ Μεγάλῃ Παρασκευῇ, ἀκολουθία τῶν Παθῶν».
5. Ἀθηναϊκὴ ἔκδοσις, Ὕμνος ΜΘ' (Κ. Μανάφης), τ. Δ', 1959, σ. 513.
6. Ἔντυπον Μηναῖον Σεπτεμβρίου 14. Καὶ Anthologia, σ. 162.

ἐντέχνως τὸ ἄχυρον
εἰς τὸ πῦρ ἐμβαλλόμενον,
ἵνα ὁ καρπὸς
εἰς τὰς ἀποθήκας τεθῇ[1].

Δὲν εἶναι, νομίζω, συμπτωματικὴ ἡ παρουσία τῆς αὐτῆς εἰκόνος καὶ εἰς τὴν ποίησιν τοῦ Κοσμᾶ (Κανὼν εἰς τὰ Θεοφάνεια, ᾠδὴ ε', 2):

Γεωργὸς ὁ καὶ δημιουργὸς
μέσος ἑστηκὼς ὡς εἷς ἁπάντων
καρδίας ἐμβατεύει·
καθαρτήριον | δὲ πτύον χειριζόμενος
τὴν παγκόσμιον ἅλωνα
πανσόφως διΐστησι,
τὴν ἀκαρπίαν φλέγων,
εὐκαρποῦσιν αἰώνιον
ζωὴν χαριζόμενος[2].

ε'. Τὸ γνωστὸν ἐφύμνιον «*Χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε*» ἐχρησιμοποίησε πρῶτος ὁ Ρωμανὸς εἰς τὸ κοντάκιόν του «Εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου»[3]. Ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ἐφύμνιον, ἐλαφρῶς παρηλλαγμένον, χρησιμοποιεῖ καὶ ὁ Κοσμᾶς εἰς τὴν α' ᾠδὴν ἐγκωμιαστικοῦ κανόνος τῆς Θεοτόκου, σωζομένου εἰς τὸν cod. Crypt. Δ.γ.Ι, ff. 138^{v}-139^{v} καὶ ἐλλιπῶς ἐκδεδομένου εἰς τὴν ἔντυπον Παρακλητικήν[4].

Τὰ ἀνωτέρω εἶναι ἀρκούντως ἰσχυρά, νομίζω, διὰ νὰ στηρίξουν τὴν ἀρχικήν μου ὑπόθεσιν, ὅτι καὶ εἰς τὴν ποίησιν τοῦ μεγάλου κανονογράφου καὶ μελῳδοῦ Κοσμᾶ διακρίνονται ἐμφανεῖς ρωμανικαὶ ἐπιδράσεις. Βεβαίως, ἂν ἤθελε κανεὶς νὰ ἐπεκταθῇ καὶ εἰς ἄλλας συγκρίσεις, ἰδιαιτέρως τῆς προφανοῦς τάσεως εἰς λεκτικὰ σχήματα καὶ λογοπαίγνια καὶ τῶν δύο ποιητῶν, θὰ διεπίστωνεν ἀσφαλῶς καὶ ἄλλας ἐπιδράσεις. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι εἰς τὰς προθέσεις μου. Προτιμῶ τὴν ὑπόδειξιν τῶν ὀλίγων, ἀλλὰ συγκεκριμένων καὶ ἐν πολλοῖς ἀναμφισβητήτων ἐπιδράσεων.

ΘΕΟΧΑΡΗΣ Ε. ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ

---

1. Μνημ. ἔργ., σσ. 521-522.

2. Πρβλ. ἔντυπον Μηναῖον Ἰανουαρίου 6. Καὶ Anthologia, σ. 170.

3. Ἀθηναϊκὴ ἔκδοσις, Ὕμνος ΙΔ' (Ἰωάννης-Θεοφάνης Παπαδημητρίου), τ. Α', 1952, σσ. 303-323. Πρβλ. καὶ J. Grosdidier de Matons, τ. ΙΙ, σσ. 13-40 (ἀρ. ΙΧ).

4. Πρβλ. Θεοχ. Δετοράκη, μνημ. ἔργ., σσ. 199, ἀρ. 26, καὶ 240.

ΘΕΟΧΑΡΗ Ε. ΔΕΤΟΡΑΚΗ

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΜΕΓΑΛΥΝΑΡΙΑ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΣΑΒΒΑΤΟΥ

ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ ΕΚ ΤΟΥ ΜΖ΄, 1987, ΤΟΜΟΥ ΤΗΣ ΕΠΕΤΗΡΙΔΟΣ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΕΜΜ. ΠΑΠΑΔΑΚΗ
1989

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΜΕΓΑΛΥΝΑΡΙΑ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΣΑΒΒΑΤΟΥ

Ἰδιαιτέρως συγκινητικὰ εἶναι τὰ λεγόμενα μεγαλυνάρια ἢ μακαριστάρια ἢ ἐγκώμια τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, γνωστὰ καὶ ὡς Ἐπιτάφιος Θρῆνος[1]. Πρόκειται περὶ σειρᾶς συντόμων λίαν μελῳδικῶν τροπαρίων διατεταγμένων εἰς τρεῖς [illegible] καὶ ψαλλομένων κατὰ τὸν Ὄρθρον τοῦ Μ. Σαββάτου, εὐθὺς μετὰ τὴν θ [illegible]ην τοῦ κανόνος καὶ πρὸ τῶν εὐλογηταρίων. Τὰ τροπάρια αὐτὰ εἶναι, χωρὶς ἀμφιβολίαν, μαζὶ μὲ τὸν Ἀκάθιστον Ὕμνον, τὰ δημοφιλέστερα μέλη τῆς ὀρθοδόξου ὑμνογραφίας, εὑρισκόμενα εἰς τὰ χείλη ὅλων τῶν πιστῶν, ποὺ συρρέουν εἰς τοὺς ναοὺς διὰ νὰ παρακολουθήσουν τὴν ἐξόδιον ἀκολουθίαν τοῦ Κυρίου.

Θεματικὸν ἀντικείμενον τῶν τροπαρίων αὐτῶν εἶναι, βεβαίως, τὸ πάθος καὶ ἡ ταφὴ τοῦ Θεανθρώπου. Κατάπληκτος ὁ ἄνθρωπος ἐνώπιον τοῦ μεγάλου μυστηρίου τῆς θείας οἰκονομίας ἐκφράζει τὴν ὀδύνην του διὰ τὸ ἑκούσιον πάθος τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν βεβαιότητα διὰ τὸν θρίαμβον τῆς ἀναστάσεώς του. Οὕτω, τὰ τροπάρια αὐτὰ εἶναι ἡ ὡραιοτέρα ἔκφρασις τῆς χριστιανικῆς χαρμολύπης. Πλήρη ἀναφορῶν εἰς βιβλικὰ καὶ ὑμνογραφικὰ κείμενα, μὲ λαμπρὰς εἰκόνας ἀπὸ τὰ φυσικὰ στοιχεῖα, ποὺ συμμετέχουν εἰς τὸ θεῖον δρᾶμα καὶ συμπάσχουν μὲ τὸν θεὸν καὶ συνοδύρονται μὲ τὴν σπαραττομένην μητέρα του, παρακινοῦν ὅσον ὀλίγοι ὕμνοι εἰς τὴν ψυχικὴν μετοχὴν τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος εἰς τὰ δρώμενα τῆς ἡμέρας ἐκείνης.

Πόσα εἶναι ἀκριβῶς τὰ τροπάρια αὐτὰ ἢ εἰς πόσας συλλογὰς σώζονται δὲν εἶναι ἀπολύτως γνωστόν. Ἅπαξ καὶ ἐδημιουργήθησαν καὶ εἰσήχθησαν εἰς τὴν λατρευτικὴν πρᾶξιν τῆς Ἐκκλησίας, κατέστησαν ἀμέσως δημοφιλῆ καὶ πολλοὶ παρεκινήθησαν εἰς σύνθεσιν ἄλλων προσομοίων. Διὰ τοῦτο, ἐκτὸς τῶν εὑρισκομένων εἰς τὰ ἔντυπα Τριῴδια (συνήθως 176, ὅσοι καὶ οἱ συμψαλλόμενοι κατὰ τὴν ἀρχαίαν τυπικὴν τάξιν στίχοι τοῦ Ἀμώμου), γνωρίζομεν

---

1. Πρβλ. Ν. Β. Τωμαδάκη, Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καὶ Ποίησις, ἤτοι Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν, τ. Β', Ἀθῆναι 1965[3], σσ. 76 - 79. Τὸν αὐτόν, ΘΗΕ 5, 1964, στ. 764 - 765. Βλ. ἐπίσης, Θεοδ. Ξύδη, Ἐγκώμια, Πεπραγμένα τοῦ Θ' Διεθνοῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου, τ. Γ', 1958, σσ. 277 - 288 (ἐπανεκδίδεται εἰς τὸν τόμον τοῦ αὐτοῦ, Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία, Ἀθῆναι 1978, σσ. 331 - 339). Σωφρ. Εὐστρατιάδου, Ἡ ἀκολουθία τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, «Νέα Σιὼν» 32, 1937, σσ. 16 κέξ., εἰς συνεχείας, καὶ 33, 1938, σσ. 19 - 28, 370 - 377.

σήμερον καὶ ἄλλας συλλογὰς εἰς διάφορα χειρόγραφα καὶ ἀσφαλῶς λανθάνουν ἀκόμη πολλαί. Ἔχει μάλιστα λεχθῆ, μετὰ πολλῆς βεβαίως ὑπερβολῆς, ὅτι «ὅσα Τριῴδια χειρόγραφα, τόσοι καὶ ποιηταὶ ἐγκωμίων». Τὰ περιληφθέντα διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Τριῳδίου ἐν Βενετίᾳ (1522) ἐπαναλαμβάνονται μὲ μικρὰς διαφορὰς εἰς ὅλας τὰς μετέπειτα ἐκδόσεις καὶ εἶναι βασικῶς τὰ καὶ σήμερον γνωστὰ καὶ ψαλλόμενα εἰς τὰς ἐκκλησίας. Συλλογὴν ἄλλων ἐγκωμίων, πολὺ διαφόρων, ἐξέδωσεν ἐξ ἁγιορειτικῶν χειρογράφων ὁ Βατοπεδινὸς μοναχὸς Παγκράτιος[1]. Ἄλλην συλλογὴν ἐξέδωσεν ἐξ ἁγιορειτικῶν ἐπίσης χειρογράφων ὁ Ἰωακεὶμ Ἰβηρίτης[2], ἐνῷ ἄλλην, πολὺ διάφορον, ὁ Ἐμμ. Παντελάκης, ἐκ τοῦ ὑπ' ἀρ. 746 σιναϊτικοῦ χειρογράφου[3]. Προσφατωτέρα, τέλος, εἶναι ἡ ὑπόδειξις τῶν (πρὸ τοῦ 1330) συντεθέντων ὀλιγαρίθμων (μόνον διὰ τὰς στάσεις β' καὶ γ') ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ-Ματθαίου Γαβαλᾶ, μητροπολίτου Ἐφέσου (ἀπὸ τοῦ 1329)[4].

Μεταξὺ τῶν μελετητῶν τῆς ὑμνογραφίας συζητεῖται ἀκόμη ἡ ὀνομασία τῶν τροπαρίων αὐτῶν. Συνήθως ὀνομάζονται ἐ γ κ ώ μ ι α, ἀλλ' ὁ ὅρος δὲν δικαιολογεῖται ἀπὸ τὰς ἐνδείξεις τῶν χειρογράφων. Ἐκτὸς τούτου, τὰ ἐγκώμια ἀναφέρονται, ὅπως ὀρθῶς παρετήρησεν ὁ Σωφρ. Εὐστρατιάδης, εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ὄχι εἰς τὸν θεόν, εἰς τὸν ὁποῖον ἀναπέμπονται ὕμνοι[5]. Ὀρθότερος εἶναι ὁ ὅρος μ ε γ α λ υ ν ά ρ ι α, ὅπως παραδίδουν πολλοὶ κώδικες (Μαρκιανὸς II, 123, Βατοπεδινὸς 1198, Σιναϊτικὸς 1392 κ.ἄ.)[6]. Ἀλλ' εἰς τὰ χειρόγραφα ἀπαντᾶται καὶ ὁ ὅρος μ α κ α ρ ι σ τ ά ρ ι α (Ἀθηναϊκὸς 837 (83) κ.ἄ.)[7], ὅπως καὶ ὁ συνώνυμος μ α κ α ρ ώ ν ε ι α (Ἀθηναϊκὸς 533)[8]. Οἱ δύο

---

1. Π α γ κ ρ α τ ί ο υ Ἰβηρίτου, Ἀκολουθία Μεγάλου Σαββάτου, Κωνσταντινούπολις 1920[2].

2. Ἰ ω α κ ε ὶ μ Ἰβηρίτου, Ὁ Ἐπιτάφιος Θρῆνος. Τὸ δρᾶμα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς» Ζ', 128 - 134, ὅπου ἡ συλλογὴ ὡς ποίημα Νείλου Διασωρινοῦ.

3. Ἐ μ μ. Π α ν τ ε λ ά κ η, Νέα ἐγκώμια τοῦ Ἐπιταφίου, «Θεολογία» ΙΔ', 1936, σσ. 225 - 250, 310 - 329. Ἀπαραλλάκτως ὅμοια μὲ τὰ ἐνταῦθα ἐκδιδόμενα εἶναι καὶ τὰ ἐν κώδ. 430 τῆς Μονῆς Διονυσίου τοῦ Ἁγίου Ὄρους.

4. Βλ. D. R e i n s c h, Die Briefe des Matthaios von Ephesos im Codex Vindobonensis Theol. Gr. 174, Berlin 1974, σ. 53, καὶ τὸν Σ τ. Ἰ ω. Κ ο υ ρ ο ύ σ η ν ἐν Gnomon 51, 1979, σ. 121, ὅστις μὲ πληροφορεῖ ὅτι δὲν θὰ βραδύνῃ ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἔκδοσις αὐτῶν ὁμοῦ μετὰ τοῦ λοιποῦ ἔργου τοῦ Γαβαλᾶ.

5. Πρβλ. Σ ω φ ρ. Ε ὐ σ τ ρ α τ ι ά δ η ν, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 20.

6. Οὕτω καὶ εἰς τὰ ἀπὸ τοῦ 14ου αἰῶνος Τυπικά. Πρβλ. Σ ω φ ρ. Ε ὐ σ τ ρ α τ ι ά δ η ν, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 148.

7. Πρβλ. Θ ε ο χ. Δ ε τ ο ρ ά κ η, Ἀνέκδοτα μακαριστάρια εἰς τοὺς ἁγίους Δέκα μάρτυρας τῆς Κρήτης, Πεπραγμένα Γ' Διεθνοῦς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου, Β', 1974, σσ. 49 - 63.

8. Ὁ κῶδιξ χρονολογεῖται εἰς τὸ ἔτος 1343. Πρβλ. Ἰ ω. Σ α κ κ ε λ ί ω ν ο ς, Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος, ἐν Ἀθήναις 1892, σ. 109.

τελευταῖοι ὅροι ὀφείλονται εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι μετὰ τῶν τροπαρίων αὐτῶν συμψάλλονται καὶ οἱ στίχοι τοῦ 'Αμώμου, ἤτοι τοῦ ψαλμοῦ ριη', ἀρχομένου διὰ τοῦ *Μακάριοι οἱ ἄμωμοι ἐν ὁδῷ, οἱ πορευόμενοι ἐν νόμῳ Κυρίου.* Ἂς σημειωθῇ, τέλος, ὅτι τὰ τροπάρια αὐτὰ θεωροῦνται «εἶδός τι ποιητικῶν ἀντιφώνων» καὶ σήμερον προσδιορίζονται γενικῶς ὡς 'Επιτάφιος Θρῆνος[1].

Τὰ τροπάρια αὐτὰ εἶναι τὸ χρονικῶς τελευταῖον εἶδος τῆς βυζαντινῆς ὑμνογραφίας, ἀλλὰ πότε τὸ πρῶτον συνετέθησαν καὶ πότε εἰσῆλθον εἰς τὰ λειτουργικὰ βιβλία δὲν ἔχει ἀκόμη ἐξακριβωθῆ[2]. Τὸ θέμα τοῦ χρόνου καὶ τῆς πατρότητος θὰ λυθῇ πιθανῶς μὲ τὴν συναγωγὴν καὶ τὴν ἔκδοσιν ὅλων τῶν εἰς τὰ χειρόγραφα συλλογῶν, μὲ τὴν παράλληλον μελέτην τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως τοῦ ἐν χρήσει λειτουργικοῦ Τριῳδίου μετὰ τῶν συναφῶν τυπικῶν διατάξεων. Εἶναι πάντως βέβαιον ὅτι τὰ τροπάρια αὐτὰ δὲν εὑρίσκονται εἰς τὰ ἀρχαῖα χειρόγραφα τριῴδια. Προσωπικῶς ἤλεγξα δεκάδα σιναϊτικῶν καὶ ἁγιορειτικῶν χειρογράφων τριῳδίων τοῦ 10ου - 12ου αἰ., καὶ δὲν διεπίστωσα οὐδὲ νύξιν περὶ ὑπάρξεως τοιούτων τροπαρίων εἰς τὴν ὑμνολογίαν τοῦ Μ. Σαββάτου.

Οἱ μελετηταὶ τοποθετοῦν τὴν σύνθεσίν των εἰς τοὺς πρωΐμους παλαιολογείους χρόνους, στηριζόμενοι εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι οὔτε τὰ χειρόγραφα τριῴδια οὔτε τὰ τυπικὰ μεγάλων ἐκκλησιῶν καὶ μοναστικῶν κέντρων τῆς προπαλαιολογείου ἐποχῆς περιέχουν τὸ νέον τοῦτο ὑμνογραφικὸν στοιχεῖον. Σαφὴς μαρτυρία, καὶ αὐτὴ ἀρχαιολογική, εἶναι ἡ παρουσία τεσσάρων τροπαρίων εἰς κεντητὸν ἐπιτάφιον τῆς μονῆς Χιλανδαρίου, τοῦ ἔτους 1347[3].

Νομίζω, ἐν τούτοις, ὅτι ὑπάρχει παλαιογραφικὴ μαρτυρία πολὺ ἀρχαιοτέρα. 'Ο ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας 'Ιάκωβος (μέσα τοῦ 13ου αἰ.) συνέθεσε προσόμοια *«Μακαρώνεια, ἤτοι ψαλλόμενα εἰς τὴν κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν θεοτόκου»*, σωζόμενα εἰς τὸν ἀθηναϊκὸν κώδικα 533, f. 185^{v}, εἰς ἦχον πλ. α', πρὸς τό·

Μακαρίζομέν σε, θεοτόκε παρθένε,
καὶ τιμῶμεν τὴν ἁγίαν εἰκόνα σου,
ὡς ἀντίτυπον τῆς θείας σου μορφῆς[4].

---

1. Πρβλ. Ν. Β. Τωμαδάκη, μνημ. ἔργ., σ. 76.

2. Εἶναι περίεργος καὶ ἀτεκμηρίωτος ἡ ἄποψις τοῦ Σωφρ. Εὐστρατιάδου, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 148, ὅτι «Τὰ μεγαλυνάρια τοῦ 'Επιταφίου ἦσαν προϊόντα τοῦ Βυζαντίου, κατὰ τὸν ὄγδοον μὲν αἰῶνα ἰδόντα τὸ φῶς, κατὰ δὲ τὸν ιδ' μόλις αἰῶνα εἰσχωρήσαντα εἰς τὰ λειτουργικὰ βιβλία». Θὰ ἦτο ἀληθῶς παράδοξον νὰ μὴ ὑπάρχουν τὰ μεγαλυνάρια ταῦτα εἰς τὰ πρὸ τοῦ 14ου αἰῶνος χειρόγραφα.

3. Πρβλ. Gabriel Millet, L'Epitaphios: L'image, «Comptes rendus des séances de l'Académie des Incriptions et Belles Lettres» Paris 1942, σσ. 418 - 419. 'Υπάρχει καὶ δεύτερος κεντητὸς 'Επιτάφιος τῆς αὐτῆς μονῆς, τοῦ ἔτους 1397. Αὐτόθι.

4. Πρβλ. S. G. Mercati, Collectanea Byzantina, I, Rome 1970, σ. 98.

Σώζονται ἓξ μόνον τροπάρια, ἀλλὰ εἶναι ἱκανὸν δεῖγμα τοῦ μετρικοῦ καὶ μουσικοῦ προτύπου τῶν ἀναλόγων τροπαρίων τοῦ Μ. Σαββάτου. Ὡρισμένα μάλιστα εἶναι πλήρως διαμορφωμένα, ὅπως τὸ

Ἀρχαγγέλων ἅμα καὶ ἀνθρώπων χοροὶ
ἀθροισθέντες τῇ κοιμήσει σου, πάναγνε,
καταπλήττονται καὶ μέλπουσιν αὐτῇ[1].

Μετρικῶς καὶ μουσικῶς τὸ τροπάριον εἶναι ἀπολύτως ὅμοιον πρὸς τὸ γνωστότατον τοῦ Μ. Σαββάρου

Ἡ ζωὴ ἐν τάφῳ κατετέθης, Χριστέ,
καὶ ἀγγέλων στρατιαὶ ἐξεπλήττοντο,
συγκατάβασιν δοξάζουσαι τὴν σήν.

Ἀλλ' ὑπάρχει καὶ ἄλλη παλαιογραφικὴ μαρτυρία. Ἡ συλλογὴ μεγαλυναρίων, ποὺ ἐκδίδεται ἐνταῦθα, εὑρίσκεται εἰς τὸν Cod. Marcianus Gr. II, 123 (= coll. 567), olim Nanianus CLXXIX, ff. 206ᵛ - 218ᵛ. Ὁ κῶδιξ χρονολογεῖται εἰς τὸ ἔτος 1353[2], ἀλλὰ τὸ κείμενον τῶν μεγαλυναρίων εἶναι ἀσφαλῶς παλαιότερον. Ὁπωσδήποτε, πρόκειται περὶ τῆς ἀρχαιοτέρας μέχρι τοῦδε μείζονος γνωστῆς συλλογῆς μεγαλυναρίων τοῦ Μ. Σαββάτου.

Ἡ συλλογὴ αὕτη, ἡ ὁποία παραδίδεται ἀνωνύμως, περιέχει συνολικῶς 187 τροπάρια: 84 τῆς α΄ στάσεως, 63 τῆς β΄ καὶ 40 τῆς γ΄. Τὰ τροπάρια τῆς α΄ στάσεως ἀνήκουν εἰς δύο ἐπὶ μέρους συλλογάς. Ἀναγράφονται ἐν ἀρχῇ 32 (ff. 206ᵛ - 208ᵛ), ἀκολουθεῖ ἡ β΄ στάσις καὶ μετ' ἐκείνην ὑπάρχει δευτέρα συλλογὴ τροπαρίων τῆς α΄ στάσεως (ff. 213ʳ - 217ʳ), μὲ τὴν ἔνδειξιν εἰς τὴν ᾠδὴν τοῦ f. 213ʳ: *τροπάρια ἀπὸ μέρος τὸ α΄ον ἕτερα.*

Ἡ παροῦσα συλλογή, τὴν ὁποίαν ἐκδίδομεν κριτικῶς ἐν συνεχείᾳ, παρουσιάζει ἐνδιαφέρον, ὄχι μόνον διὰ τὴν παλαιότητα τοῦ χειρογράφου, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς ἀκολούθους λόγους:

α΄) Δὲν περιλαμβάνει τοὺς στίχους τοῦ Ἀμώμου, οἱ ὁποῖοι συνοδεύουν σταθερῶς ἤδη ἀπὸ τοῦ 15ου αἰῶνος τὰ τροπάρια τῶν μεγαλυναρίων τοῦ Μ. Σαββάτου. Τὸ τυπικὸν τῆς Μονῆς τῆς Μεγίστης Λαύρας (ἔτους 1431), εὑρισκόμενον εἰς τὸν Cod. Paris. Coisl. 38, ἀναγράφει εἰς τὴν τυπικὴν διάταξιν τοῦ Μ. Σαββάτου: *...στιχολογοῦμεν τὸν Ἄμωμον, συνήθως ψάλλοντες ὁμοῦ τὰ μ[illegible]ναρια*[3]. Ὁ Μαρκιανὸς κῶδιξ ἀπηχεῖ ἀσφαλῶς παλαιοτέραν παράδοσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν ἐστιχολογεῖτο ὁ Ἄμωμος.

---

1. Εἶναι τὸ δεύτερον τῆς σειρᾶς (S. G. Mercati, αὐτόθι).

2. Ὁ κῶδιξ περιγράφεται ὑπὸ τοῦ Elpidio Mioni, Bibliothecae Divi Marci Venetiarum Codices manuscripti, Vol. I_2, Roma 1972, σσ. 8 - 12.

3. Πρβλ. Ν. Β. Τωμαδάκη, μνημ. ἔργ., σσ. 77 - 78.

β') Ὁ τίτλος τοῦ χειρογράφου *Μεγαλυνάρια* δικαιολογεῖται πράγματι ἀπὸ τὰ ἀρχικὰ τροπάρια τῆς α' στάσεως: *Μεγαλύνομέν σε, ζωοδότα Χριστέ...* καὶ *Μεγαλύνομέν σου τὰ παθήματα, Λόγε...*, καθὼς καὶ ἀπὸ πολλὰ ἄλλα ἐσωτερικά, ὁμοίως ἀρχόμενα, ὅπως λ.χ. ἐννέα συνεχόμενα τῆς α' στάσεως (ἀρ. 33 (1) - 41(9) τῆς παρούσης ἐκδόσεως). Εἶναι σαφὴς ἔνδειξις, ὅτι ἡ ἀρχικὴ ὀνομασία τῶν τροπαρίων αὐτῶν ἦτο *μεγαλυνάρια*, καθὼς πράγματι μεγαλυνάρια ἦσαν.

γ') Εἶναι πρὸς τούτοις χαρακτηριστικὸν ὅτι αἱ δύο πρῶται στάσεις δὲν ἀρχίζουν μὲ τὰ σήμερον γνωστὰ *Ἡ ζωὴ ἐν τάφῳ...* καὶ *Ἄξιον ἐστί...*[1]. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἔχει εἰς τὴν παροῦσαν συλλογὴν τὸν ἀριθμὸν 42 (10) τῆς α' στάσεως, τὸ δὲ δεύτερον, τὸν ἀρ. 26 τῆς β' στάσεως.

δ') Ἀξίζει ἀκόμη νὰ σημειωθῇ ὅτι πολλὰ τροπάρια τῆς παρούσης συλλογῆς, καὶ μάλιστα τῆς β' στάσεως, φαίνονται ἀκόμη ἀδιαμόρφωτα, μὴ ὑπακούοντα εἰς τὸ μετρικὸν καὶ μουσικὸν πρότυπον, ὅπως λ.χ. τὰ ὑπ' ἀρ. 55 - 58, τὰ ὁποῖα καὶ παραδίδονται ἐλλιπῶς.

ε') Εἶναι, τέλος, σημαντικὸν ὅτι πολλὰ τροπάρια, ἰδιαιτέρως τῶν στάσεων α' καὶ β', συγκροτοῦν ἑνότητας, μὲ διάλογον μεταξὺ τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ νεκροῦ Ἰησοῦ (α' 23 - 30 καὶ β' 11 - 20)[2]. Τοῦτο σημαίνει ὅτι τὰ τροπάρια δὲν εἶναι ἁπλῆ συλλογή, ἀλλὰ προσπάθεια ἐνιαίας ποιητικῆς δημιουργίας.

Ἔπειτα ἀπὸ τὰς ἀνωτέρω παρατηρήσεις, ἐπανερχόμεθα εἰς τὸ μέγα ζήτημα τοῦ χρόνου συνθέσεως καὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ εἴδους. Ἀσφαλῶς δὲν εἶναι εὑρετὴς τοῦ εἴδους ὁ μητροπολίτης Ρόδου Νεῖλος Διασωρινὸς (μέσα 14ου αἰ.)[3], ὅπως ὑπεστήριξεν ὁ Σωφρ. Εὐστρατιάδης. Εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς πολλοὺς μιμητάς, ὅπως εἶναι καὶ ὁ μοναχὸς Ἰγνάτιος τοῦ σιναϊτικοῦ κώδικος 746, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐξέδωσεν ὁ Ἐμμ. Παντελάκης[4], καὶ ὁ Μανουὴλ Γαβαλᾶς.

Μεγαλυτέραν σημασίαν ἔχει ἡ καταγωγὴ τοῦ εἴδους καὶ ἡ σχέσις του μὲ ἄλλα ἀνάλογα, καὶ πρέπει, νομίζω, νὰ ἀξιολογηθῇ ἡ μαρτυρία τοῦ ἀθηναϊκοῦ κώδικος 533, τοῦ περιέχοντος τὰ *μακαρώνεια* τῆς Θεοτόκου. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι τὸ τροπάριον, ποὺ ὁ Ἰάκωβος Βουλγαρίας χρησιμοποιεῖ ὡς πρότυπον, δὲν εἶναι τὸ *Ἡ ζωὴ ἐν τάφῳ...* ἢ ἄλλο ὅμοιον ἐκ τῆς ὑμνολογίας τοῦ Μ. Σαββάτου, ἀλλ' ὁ θεομητορικὸς ὕμνος *Μακαρίζομέν σε...* Τοῦτο εἶναι δυνατὸν νὰ σημαίνῃ πολλά. Ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ πρῶτον δεῖγμα τοῦ εἴδους δὲν ἐποιήθη διὰ τὴν ταφὴν τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ διὰ τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου. Ἀναλογικῶς πρὸς ταῦτα συνετέθησαν ἀργότερα μεγαλυνάρια διὰ τὴν ταφὴν τοῦ Κυρίου καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ Μ.

---

1. Καὶ τοῦ Τυπικοῦ τῆς Μεγίστης Λαύρας ἡ συλλογὴ ἄρχεται δι' ἄλλων τροπαρίων.
2. Βλ. τὰς ἐν τέλει φιλολογικὰς παρατηρήσεις.
3. Πρβλ. Σωφρ. Εὐστρατιάδην, ἔνθ' ἀνωτ., σσ. 147, 351.
4. Βλ. ἀνωτ., σ. 222, σημ. 3.

Σαββάτου, ὅπως, πάλιν, ἀργότερον συνετέθησαν ἀνάλογα μεγαλυνάρια (ἢ μακαριστάρια) προσόμοια εἰς ἑορτὰς καὶ μνήμας ἁγίων. Ἂν λοιπὸν μεσοῦντος τοῦ 13ου αἰῶνος ὁ Ἰάκωβος Βουλγαρίας δὲν ἐγνώριζε τὰ μεγαλυνάρια τοῦ Μ. Σαββάτου (διότι, ἂν τὰ ἐγνώριζεν, αὐτὰ ἀσφαλῶς θὰ ἐχρησιμοποίει ὡς πρότυπα), πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὰ εἰς τὴν ταφὴν τοῦ Κυρίου εἶναι μεταγενέστερα καὶ συνετέθησαν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐντὸς τοῦ 13ου αἰῶνος. Εἶναι μία ὑπόθεσις, εἰς τὴν ὁποίαν, ἐν τούτοις, δὲν θὰ ἠμποροῦσα νὰ ἐπιμείνω μὲ τὴν παροῦσαν κατάστασιν τῆς ἐρεύνης.

Ἐρίζουν συνήθως οἱ ἐκδόται περὶ τὴν μετρικὴν καὶ τὴν ἐκδοτικὴν μορφὴν τῶν μεγαλυναρίων, καὶ κυρίως τῶν δύο πρώτων στάσεων. Οὕτως ὁ Παγκράτιος, ἀκολουθῶν τὰς μουσικάς, πρὸς χάριν τῶν ψαλτῶν, στίζει τῶν χειρογράφων, δημιουργεῖ τετράστιχα, ὅπως:

Ἡ ζωὴ ἐν τάφῳ
κατετέθης, Χριστέ,
καὶ ἀγγέλων στρατιαὶ ἐξεπλήττοντο,
συγκατάβασιν δοξάζουσαι τὴν σήν.

Ὁ Ἐμμ. Παντελάκης ἐξέδωσε τὰ τροπάρια ταῦτα εἰς τριστίχους μορφάς, ὅπως:

Ἡ ζωὴ ἐν τάφῳ κατετέθης, Χριστέ,
καὶ ἀγγέλων στρατιαὶ ἐξεπλήττοντο,
συγκατάβασιν δοξάζουσαι τὴν σήν.

Ἀντιθέτως, ὁ Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης ἀσκεῖ δριμεῖαν κριτικὴν κατὰ τῶν προηγουμένων ἐκδοτῶν, καὶ κυρίως κατὰ τοῦ Ἐμμ. Παντελάκη[1], καί, στηριζόμενος εἰς τὴν ἀντίληψιν ὅτι τὰ τροπάρια ταῦτα εἶναι ἐξέλιξις τῶν ἀρχαίων ἀνακρεοντείων μέτρων, τὰ δὲ ἀνακρεόντεια εἶναι, ὡς γνωστόν, σύντομα καὶ «δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκτείνωνται πέραν τοῦ ὀκτασυλλάβου», προτείνει τὴν ἔκδοσιν εἰς ἓξ στίχους, κατὰ τὸ ἀκόλουθον σχῆμα:

1 *Ἡ ζωὴ ἐν τάφῳ*
2 *κατετέθης, Χριστέ,*
3 *καὶ ἀγγέλων στρατιαὶ*
4 *ἐξεπλήττοντο,*
5 *συγκατάβασιν*
6 *δοξάζουσαι τὴν σήν*[2].

Μὲ τὰς ἀντιλήψεις αὐτὰς οἱ ἐκδόται ἐχρησιμοποίησαν προκρούστειον μέθοδον καὶ «ἐπέθηκαν βέβηλον χεῖρα διορθώσεως τῶν κειμένων ἢ διὰ νὰ συμ-

1. Πρβλ. Σωφρ. Εὐστρατιάδην, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 215.
2. Ἔνθ' ἀνωτ., σ. 281.

μορφώσουν αὐτὰ πρὸς ἀρχαῖα μέτρα, εἰς ἃ ἐφαντάζοντο ὅτι ἐγράφησαν, ἢ νὰ ὁμαλίσουν τὴν ρυθμοτονικὴν αὐτῶν ποικιλίαν, πρὸς διευκόλυνσιν τῶν ψαλτῶν!», ὅπως παρατηρεῖ ὁ καθηγητὴς Ν. Β. Τωμαδάκης[1].

Δὲν ἠκολούθησα τὰς ἀντιλήψεις ταύτας εἰς τὴν παροῦσαν ἔκδοσιν. Ἐσεβάσθην ἀπολύτως τὸ κείμενον καὶ διώρθωσα μόνον τὰ προφανῆ σφάλματα, τὰ ὁποῖα καὶ ἐδήλωσα εἰς τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα. Σιωπηρῶς ἐπίσης ἀποκατέστησα τὴν ὀρθογραφίαν καὶ τὴν στίξιν καὶ ἐπέταξα βραχείας φιλολογικὰς παρατηρήσεις.

1. Μνημ. ἔργ., σ. 77.

Cod. Marc. gr. II, 123 (= coll. 567)
Olim Nanianus CLXXIX

Ἕτερα μεγαλυνάρια

Στάσις α΄

f. 206v 1. *Μεγαλύνομέν σε, ζωοδότα Χριστέ,*
καὶ τιμῶμέν σου τὰ πάθη τὰ τίμια
καὶ τὴν ἔνδοξον δοξάζομεν ταφήν.
2. *Μεγαλύνομέν σου τὰ παθήματα, Λόγε,*
καὶ τιμῶμεν τὴν ἐν τάφῳ σου ὕπνωσιν,
ἣν ὑπέστης δι' ἡμᾶς ὥσπερ θνητός.
3. *Προσκυνῶ σου, Λόγε, τὴν ἁγίαν ταφήν·*
δι' ἡμᾶς γὰρ ὥσπερ ἄνθρωπος τέθυσαι
καὶ θεὸς δὲ τὸν νεκροῦντά με νεκροῖς.
f. 207r 4. *Ὥσπερ λέων, σῶτερ, ἀναπίπτων ὑπνοῖς,*
ὡς θεὸς δὲ συνεγείρεις τοὺς κάτωθεν
κρατουμένους ἐν τοῖς Ἅδου πυλωροῖς.
5. *Ἐν νεκροῖς λογίζει ὁ ἐγείρων νεκρούς·*
νῦν τῷ θάμβει καὶ φωσφόρος συνθνήσκει σοι·
ἀλλὰ λύεις πάντων θρῆνον ἀναστάς.
6. *Σοῦ θανόντος, Λόγε, Ἅδης κάτω θρηνεῖ*
καὶ ὁ δῆμος τῶν δικαίων ἐκόμπαζε,
προσδεχόμενοι τὴν λύτρωσιν αὐτῶν.
7. *Ἀνυμνοῦμεν, σῶτερ, εὐλογοῦμεν πιστοί,*
προσκυνοῦμέν σου τὰ θεῖα παθήματα
καὶ τιμῶμεν τὴν ἁγίαν σου ταφήν.
8. *Ἔθεντό σε ἄπνουν ἐν σορῷ ὡς νεκρὸν*
τὸν πνοὴν τοῖς πᾶσι πηγάζοντα
Ἰουδαῖοι οἱ παράνομοι, σωτήρ.

---

4. Γέν. 49,9.

---

3. *νεκρεῖς* cod. 5. *φοσφῶρος* cod.

9. *Ἤσθετό σε, σῶτερ, ποιητὴν ἑαυτῆς*
ἅπασα ἡ κτίσις καὶ ἔφριξε
καὶ Ἑβραῖοι οὐ συνῆκαν οἱ δεινοί.
10. *Καταβὰς εἰς Ἅδου τὸν σατὰν ἔμπεδοῖς*
τὸν Ἀδὰμ δὲ λύσεις, σωτὴρ ἡμῶν,
ἀντεισάγων εἰς παράδεισον αὐτόν.
f. 207v 11. *Ἀκηδίας ὕπνον πόρρω πάντες, πιστοί,*
τῶν βλεφάρων νῦν ἐκτινάξωμεν,
ἀφυπνοῦντος δι' ἡμᾶς τοῦ πλαστουργοῦ.
12. *Ὁ πνοὴν βραβεύων πάσῃ φύσει θεός,*
ἄπνους καθορᾶται δι' ἔλεον
καὶ ἡμῖν ἀθανασίας πνοὴν δός.
13. *Ὁ νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύων θεὸς*
νέκρωσιν σαρκὸς κατεδέξατο,
νεκρωθέντας ὡς ἐγείρῃ τοὺς βροτούς.
14. *Βροτοκτόνος φθόνῳ πεπτωκότα τὸ πρὶν*
νῦν ἐξανιστᾷς τὸν προπάτορα,
ὡς θεός τε καὶ τῶν ὅλων ποιητής.
15. *Βασιλεύων πάλαι γένους Ἅδης βροτῶν*
τὸν τῆς δόξης βασιλέα δεξάμενος
κατεπόθη ἀπολέσας τὴν ἰσχύν.
16. *Θεωροῦσα κτίσις, Λόγε, πᾶσα νεκρόν,*
φέρουσα μηδόλως τὸ πάθος σου
ἐδονεῖτο τῇ νεκρώσει σου δεινῶς.
17. *Γῆν ὁ πήξας Λόγος τῶν θεμέθλων χωρὶς*
γῆς τεθῆναι τάφῳ εὐδόκησε,
γηγενεῖς τοῦ Ἅδου ἐκλυτρῶν.
18. *Γένος ἅπαν, σῶτερ, σῶσαι θέλων βροτῶν,*
ἐκὼν πάθος καταδέχῃ μακάριον,
γένος ὅθεν ἀναπλάττεις τῶν βροτῶν
f. 208r 19. *Ἀσεβὴς Ἰούδας ὡς ἐχίδνης υἱός,*
φέρων ἐν χερσὶ τὸν ἄρτον ἐπτέρνισε
κατὰ σοῦ τοῦ θείου ἄρτου τῆς ζωῆς.
20. *Ὑπὲρ τίνος, Λόγε, κατεδέξω θανεῖν,*
ἐν σαρκὶ τῇ προσληφθείσῃ σε ἔκραζεν
ἡ Παρθένος θρηνῳδοῦσα μητρικῶς.

---

19. Ps. 40(41),9

---

10. *ἐμπεδεῖς* cod. 12. *δῶς* cod. 14. *ὅλον* cod. 18. *τῶν τῶν* bis cod. 20. *πρωληφθήσει* cod.

21. *Ἡ ἁγνὴ παρθένος, εἰ καὶ ἔδυς, φησίν,*
ἐξ ἐμοῦ ὑπνῶν, ἀλλ' ἀνίσχεις νῦν
τοὺς ἐν Ἅιδῃ· δόξα σοι, Χριστέ.
22. *Παραπεπτωκότα τὸν Ἀδὰμ ἐν Ἐδὲμ*
καὶ φθορᾷ τῇ παραβάσει γενόμενον
ἐνεκρώθης ἀφθαρτίζειν βουληθείς.
23. *Νεκρωθέντα βλέπειν οὐκ ἰσχύω σε νῦν,*
δν ὁ ἥλιος ἐν ξύλῳ κρεμάμενον
μὴ ἰσχύων ἐσκοτίσθη καθορᾶν.
24. *Ὀλοφύρου, μῆτερ, θρηνωδῶς· ἀλλ' ἐγὼ*
εἰς χαρὰν καὶ ἀγαλλίασιν τρέψω σου
τὴν κατήφειαν ἐκ τάφου ἀναστάς.
25. *Ὑπὲρ φύσιν τοῦτο τὴν ἐμὴν, ὦ Υἱέ,*
τὸ τραπῆναι εἰς χαράν μου τὰ δάκρυα,
σὲ βλεπούσης ἐν τῷ τάφῳ ὡς νεκρόν.
26. *Νεκρωθέντα βλέπεις καὶ παραφόρως θρηνεῖς,*
ἀλλ' ἀπαναστὰς ἐκ τοῦ μνήματος
μετατρέψω σου τὸν θρῆνον εἰς χαράν.
27. *Τί μοι ταῦτα, τάφῳ πρὸ ἐμῶν ὀφθαλμῶν*
σοῦ κειμένου πῶς τὸν θρῆνον ἀλλάξομαι;
τῆς ἀνθρώπων ξένως φύσεως λαλεῖς.
f. 208v 28. *Ἰδοὺ τρίτον τοῦτο προσφωνήσας, Ἁγνή,*
ἀναστήσομαι τοῦ τάφου τριήμερος
ἀναστήσας ἐκ φθορᾶς τοὺς γηγενεῖς.
29. *Χαρμονῆς μου λόγους μυριάκις εἰπὼν*
οὐ δυνήσεταί τις θρῆνον ἐξᾶραί μου
σὲ βλεπούσης ἐν τῷ τάφῳ ὡς νεκρόν.
30. *Ῥαντισμοῖς δακρύων σοῖς τὸν Εὔας κλαυθμὸν*
ἐξιάσει καθ' δν τρόπον ἰάσομαι
καὶ ἐγὼ θανὼν φθορὰν τὴν τοῦ Ἀδάμ.
31. *Ὦ Τριάς, δοξάζω σὲ τὸν ἕνα θεόν,*
πάτερ παντοκράτορ καὶ πνεῦμα ἅγιον,
σὲ τὸν μόνον καὶ ἀληθινὸν θεόν.
32. *Ἡ ἁγνὴ Παρθένος θρηνωδοῦσα ἀνεβόα·*
ποῦ τὸ κάλλος, ὦ Υἱέ μου παμφίλτατε,
ἐμπτυσμοὺς καὶ ῥαπισμοὺς ὑποδέχει, σωτήρ.

---

23. *καθ' ὁρὰν* cod. 26. *παρφόρως* cod. 29. *νεκρὼν* cod. 30. *κλαυθμῶν* cod. 32. *ὦ* cod.

f. 213r (in marg.) ***Τροπάρια ἀπὸ μέρος τὸ πρῶτον ἕτερα***

33(1). *Μεγαλύνομέν σε, ζωοδότα Χριστέ,*
ὁ ζωώσας τὸ ἀνθρώπινον πλάσμα σου
τῇ νεκρώσει σου τῇ θείᾳ καὶ φρικτῇ.
34(2). *Μεγαλύνομέν σε, παντοκράτορ θεέ,*
καὶ ὑμνοῦμέν σου τὴν ἄφατον κάθοδον
δι' οὗ ἔσωσας τὸν κόσμον ἐκ φθορᾶς.
35(3). *Μεγαλύνομέν σε, παντεπόπτα σωτήρ,*
τὸν κατάκριτον ὀφθέντα ⟨καὶ⟩ σώσαντα
κατακρίσεως τοῦ πλάνου τοῦ ἐχθροῦ.
36(4). *Μεγαλύνομέν σε, παντεπτόπτα σωτήρ,*
ὁ θανάτῳ σου νεκρώσας τὸν θάνατον
καὶ σκυλεύσας καὶ συντρίψας ὡς θεός.
f. 213v 37(5). *Μεγαλύνομέν σε, εὐεργέτα Χριστέ,*
καὶ τὰ ἔργα σου τὰ θεῖα δοξάζομεν,
δι' ὧν ἔσωσας ἡμᾶς τοὺς γηγενεῖς.
38(6). *Μεγαλύνομέν σε τὸν ὀφθέντα νεκρὸν*
καὶ νεκρώσαντα τὸν ὄφιν τὸν δόλιον
τὸν νεκρώσαντα τὸ γένος τῶν βροτῶν.
39(7). *Μεγαλύνομέν σε, κοσμοκτίτορ σωτήρ,*
καὶ δοξάζομεν τὴν θείαν σου σταύρωσιν,
δι' ἧς ὕψωσας ἡμᾶς εἰς οὐρανούς.
40(8). *Μεγαλύνομέν σου τὰ παθήματα, σῶτερ,*
προσκυνοῦμέν σου τοὺς ἥλους, τὸν κάλαμον,
καὶ τὴν λόγχην καὶ τὴν νέκρωσιν τὴν σήν.
41(9). *Μεγαλύνομέν σου τῶν ἀχράντων μελῶν*
ἐμπαιγμούς, τοὺς ἐμπτυσμοὺς καὶ τὰς μάστιγας,
τὰ σωτήρια ῥαπίσματα, Χριστέ.
42(10). *Ἡ ζωὴ ἐν τάφῳ κατετέθης, Χριστέ,*
καὶ ἀγγέλων στρατιαὶ ἐξεπλήττοντο,
συγκατάβασιν δοξάζουσαι τὴν σήν.
f. 214r 43(11). *Ὥσπερ Ἰακὼβ καὶ ἡ μήτηρ Χριστοῦ*
καθορῶσα ἡμαγμένον ὠδύρετο
τὸν χιτῶνα τοῦ ὡραίου ἐν βροτοῖς.

43(11). Ge. 37, 31 - 33.

38(6). *νεκρῶν* cod. 39(7). *κοσμοκτήτωρ* cod.

44(12). *Φθονερέ, φθονουργὲ καὶ ἀλάστορ λαέ,*
κἂν σινδόνας καὶ αὐτὸ τὸ σουδάριον
αἰσχυνέσθω ἀναστάντος τοῦ Χριστοῦ.
45(13). *Προσκυνῶ τὸ πάθος, ἀνυμνῶ τὸν σταυρόν,*
μεγαλύνω τὴν ταφήν σου, φιλάνθρωπε,
δι' ὧν λέλυμαι παθῶν φθοροποιῶν.
46(14). *Συνελθόντες πάντες ἀνυμνοῦμεν, πιστοί,*
τὴν Τριάδα τρισαυγῆ, ὁμοούσιον,
τὴν ψυχὴν ὡς φωτισθῶμεν τριμερῶς.
47(15). *Κατελθὼν εἰς Ἅδου τοὺς κευθμῶνας νεκροὺς*
τοὺς ἐκεῖ πεπεδημένους ἐζώωσας
τῇ ἰσχύι σου, παντάρχα βασιλεῦ.
48(16). *Ὡς ἐκ ῥίζης πικρᾶς τῆς Ἰούδα φυλῆς*
οἱ ἀπόγονοι ἐν λάκκῳ κατέθεντο
τὸν τροφέα μανναδότην Ἰησοῦν.
f. 214v 49(17). *Γραμματέων δῆμος τῷ σταυρῷ σε κρεμᾷ*
τὸν ἐν ὕδασι τὴν γῆν πρὶν κρεμάσαντα
καὶ συνέχοντα τὸ πᾶν ἐν τῇ χειρί.
50(18). *Ὁ κριτὴς ὡς κριτὸς πρὸς Πιλάτον κριτὴν*
καὶ παρίσταται καὶ θάνατον ἄδικον
κατεκρίθη διὰ ξύλου σταυρικοῦ.
51(19). *Ἰουδαίων φθόνος θανατοῖ σε, Χριστέ,*
τὸν ῥυσάμενον αὐτῶν τοὺς προπάτορας
ἐκ θανάτου καὶ δουλείας τῆς πικρᾶς.
52(20). *Ἀλαζὼν Ἰσραήλ, μιαιφόνε ψυχῶν,*
τί παθὼν τὸν Βαραββᾶν μὲν ἀπέλυσας,
τὸν σωτῆρα δὲ παρέδωκας σταυρῷ.
53(21). *Ψυχοφθόρου βλάβης καὶ ἐκ ζάλης δεινῆς,*
ποιμνιάρχα Ἰωσήφ, τοῦτον φύλαττε
ὡς φιλάνθρωπον θεὸν καὶ λυτρωτήν.
54(22). *Δεῦρο δῆ, μιαρέ, φονευτὰ μαθητά,*
καὶ τὸν τρόπον τῆς κακίας σου δεῖξόν μοι,
δι' οὗ γέγονας προδότης τοῦ Χριστοῦ.
f. 215r 55(23). *Ὡς φιλάνθρωπός τις ὑποκρίνει, μωρὲ*
καὶ τυφλέ, πανωλεθρότατε, ἄσπονδε,
ὁ τὸ μύρον πεπραχὼς διὰ τιμῆς.

47(15). *Ἅδην* cod. 48(16). *τροφαία* cod. 49(17). *Γραμματαίων* cod. 51(19). *θανατεῖ* cod. *αὐτὸν* cod. 55(23) *ὡς τὸ μ.* cod.

56(24). *Οὐρανίου μύρου ποίαν ἔσχες τιμήν;*
τοῦ τιμίου τί ἐδέξω ἀντάξιον,
ὃς καὶ ἔλυσε κατάραν τοῦ σατάν;
57(25). *Εἰ φιλόπτωχος εἶ καὶ τὸ μύρον πωλεῖς*
κενούμενον εἰς ψυχῶν ἱλαστήριον,
πῶς χρυσοῦ ἀπεμπολεῖς τὸν φεραυγῆ;
58(26). *Κἂν ὡς πέτρα, σῶτερ, ἡ ἀκρότομος εἶ,*
κατεδέξω τὴν τομήν, ἀλλ' ἐπήγασας
ζῶντα ῥεῖθρα, ὡς πηγὴ ὢν τῆς ζωῆς.
59(27). *Μεγαλύνομέν σε, ζωοδότα Χριστέ,*
καὶ τιμῶμέν σου τὰ πάθη τὰ τίμια
καὶ τὴν ἔγερσιν δοξάζομεν σεπτῶς.
60(28). *Μεγαλύνομέν σε, ζωοδότα Χριστέ,*
καὶ τιμῶμέν σου τὸν σπόγγον καὶ κάλαμον
καὶ τὰ πάντα προσκυνοῦμέν σου, Χριστέ.
61(29). *Μεγαλύνομέν σε, ζωοδότα Χριστέ,*
τὸν παθόντα καὶ ταφέντα θελήματι
καὶ ἐγείραντα ἐξ Ἅδου τοὺς νεκρούς.
f. 215v 62(30). *Κἂν ἐγεύσω χολῆς ὁ γλυκὺς Ἰησοῦς*
καὶ τὰ πάθη γὰρ ἑκὼν σὺ ὑπέμεινας,
ἀλλ' ἀνέστης καὶ διέσωσας ἡμᾶς.
63(31). *Ἡ ζωὴ ἐν τάφῳ κατετέθης, Χριστέ,*
καὶ ἀγγέλων στρατιαὶ ἐξανίσταντο,
συγκατάβασιν ὁρῶσαι θεϊκήν.
64(32). *Ἡ ζωὴ πῶς θνήσκεις; πῶς ἐν τάφῳ καινῷ*
κατετέθης ὡς βροτὸς ὢν ἀθάνατος,
ἵνα λύσῃς τοὺς δεσμίους τῆς φρουρᾶς.
65(33). *Ἰωσὴφ εὐσχήμων καθελών, Ἰησοῦ,*
τὸ ἀκήρατον καὶ ἄχραντον σῶμά σου
ἐνετύλιξεν σινδόνι καθαρᾷ.
66(34). *Τοὺς μοχλοὺς τοῦ Ἅδου σὺ συντρίψας, Χριστέ,*
καὶ ἀνέστης ὡς θεὸς ὢν ἀθάνατος
καὶ ἐξήγειρας τοὺς πάντας ὡς θεός.
67(35). *Ἀναβὰς εἰς ὕψος, Ἰησοῦ, σταυρικῶς*
τὸν αἰχμάλωτον Ἀδὰμ ἠλευθέρωσας
καὶ τοῖς ἄνω συνηρίθμησας χοροῖς.
68(36). *Γυναιξὶ παρθένοις διελθόντες σπουδῇ*

56(24). *ὡς καὶ* cod. 57(25). *καινούμενον* cod. 58(26). *οἱ ἀκρότομος* cod.

τοῦ ἰδεῖν σου τὴν ταφὴν καὶ τὴν ἔγερσιν
ἀπαγγέλλοντες οἱ θεῖοι μαθηταί.

f. 216r 69(37). Ὡς βροτὸς ἐν τάφῳ κατετέθης, Χριστέ,
ὡς θεὸς καὶ ἐξανέστης τοῦ μνήματος
καὶ ἐρρύσω ἐκ φθορᾶς τοὺς γηγενεῖς.

70(38). Ἐπὶ ξύλου, σῶτερ, ἀνηρτήθης ἑκών
καὶ ἡ κτίσις θεωροῦσα ἐσείετο
καὶ ἡλίου ἐμελαίνετο τὸ φῶς.

71(39). Σὲ τὸν πάντων κτίστην καὶ θεὸν ἀληθῶς
θεωροῦσα ἡ παρθένος κρεμάμενον
ἐπωδύρετο καὶ ἔκλαιε πικρῶς.

72(40). Ἑκουσίως, σῶτερ, ἐν τῷ τάφῳ τεθεὶς
συνεγείρεις τοὺς δεσμίους, οὓς εἵλκυσεν
ὁ παμπόνηρος καὶ δόλιος ἐχθρός.

73(41). Ἐν τῷ τάφῳ, σῶτερ, σὲ ὁρῶσα νεκρὸν
πᾶσα κτίσις ἠλλοιοῦτο καὶ ἔτρεμε,
καινισθεῖσα τὴν ἀνάστασιν τὴν σήν.

74(42). Ὁ νεκροὺς ἐγείρας καὶ σημεῖα ποιῶν
καὶ θαυμάσιά τε μέγα ἐξαίσια,
πῶς εἰσέδυς ἐν τῷ τάφῳ ὡς βροτός.

75(43). Μεγαλύνομέν σε, εὐεργέτα Χριστέ,
ὁ ἐκ γῆς δημιουργήσας τὸν ἄνθρωπον
καὶ φθαρέντα αὖ διέσωσας αὐτόν.

f. 216v 76(44). Ἰουδαίοις ῥάβδος ὁ σταυρὸς πληκτική,
εὐσεβέσι βακτηρία δὲ δείκνυται,
δι' ὃν ἔφη ὁ Δαβὶδ ὁ προορῶν.

77(45). Κατὰ σοῦ ῥομφαία ἐστιλβοῦτο, Χριστέ,
καὶ ῥομφαία ἰσχυροῦ μὲν ἀμβλύνεται
καὶ ῥομφαία δὲ τροποῦται τῆς Ἐδέμ.

78(46). Προσκυνῶ τὰ πάθη, ἀνυμνῶ τὸν σταυρὸν
μεγαλύνω τὴν ταφήν σου, φιλάνθρωπε,
δι' ὧν λέλυμαι παθῶν φθοροποιῶν.

79(47). Ἡ ἀμνὰς τὸν ἄρνα βλέπουσα ἐν σταυρῷ
ταῖς αἰκίαις βαλλομένη ἠλάλαζε
συγκινοῦσα καὶ τὸ ποίμνιον βοᾶν.

80(48). Μυροφόροι κόραι μετὰ μύρων προσῆλθον
τοῦ μυρίσαι σου τὸ σῶμα τὸ ἄχραντον

72(40). *τάφῳ τῷ σῷ τ. συνεγείρας* cod. 73(41). *καὶ νισθήσα* cod. 76(44). *Ἰουδαῖοι ῥάβδον* cod. *Ἰουδαίοις ῥάβδος* scripsi. 79(47). *ἐκεῖθεν* cod. *αἰκίαις* scripsi *βοᾶ* cod. 80(48). *καινὸν* cod.

καὶ τὸν τάφον ἐθεάσαντο κενόν.

81(49). Μεγαλύνομέν σε, ὦ ἁγία Τριάς,
τὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸν σὺν τῷ Πνεύματι,
τὴν θεότητα ἀτμήτως προορῶν (sic).

82(50). Τῆς Τριάδος ὁ εἷς ἐν σαρκὶ δι' ἡμᾶς
ἐπονείδιστον ὑπέμεινε θάνατον·
φρῖξον, ἥλιε, καὶ τρέμε καὶ ἡ γῆ.

f. 217r 83(51). Μακαρίζομέν σε, Θεοτόκε ἁγνή,
ἡ ἰδοῦσα τὸν υἱόν σου σταυρούμενον
καὶ τὰ σπλάγχνα ὀδύνουσα μητρικῶς.

84(52). Ἡ παρθένος κόρη θρηνωδοῦσα βοᾷ·
Ἥλιε τῆς δόξης ἀθάνατε,
μὴ βραδύνῃς ἀναστῆναι ἐκ νεκρῶν.

Στάσις β'

1. Ἄσωμεν, Χριστέ, ἐπιτάφιον καὶ θεῖον ᾆσμα,
ἵνα ἀναστάσει τῇ ἐκ νεκρῶν
ἀγαλλιασώμεθα σὺν αὐτῷ.

2. Ἔφριξεν ἡ γῆ καὶ ὁ ἥλιος, σῶτερ, ἐκρύβη,
πέτραι δὲ ὡς εἶδον κρεμάμενον
ἐπὶ τοῦ σταυροῦ σε ἐρρήγνυντο τῷ φόβῳ.

f. 209r 3. Πίπτεις πρὸς τὴν γῆν ψυχοτρέφουσαν καὶ θνήσκεις,
κόκκε, φέρεις δὲ πολύχουν τὸν ἄσταχυν
πλήσαντα τοῦ πόλου καὶ γῆς τὰς ἀποθήκας.

4. Θνήσκεις ὁ ποιμὴν σκορπισθέντων σῶν προβάτων,
πάλιν ἀναστάντος σου δὲ πιστοῖς
εἰς τὸ ὄρος ὤφθης τῶν Ἐλαιῶν.

5. Ἔφριξαν ὁμοῦ τῶν ἀγγέλων στρατιαί σου κατιδοῦσαι
τὸ καινὸν τοῦ πάθους μυστήριον
πῶς ἐν ξύλῳ θνήσκειν ἑκὼν ἐπέσχες, σῶτερ;

6. Ζάλη χαλεπή, σῶτερ, εἴληφε τὴν κτίσιν πᾶσαν
βλέπουσαν τῆς δόξης τὸν κύριον
ἄπνουν, κεκρυμμένον ἐν πενιχρῷ μνημείῳ.

7. Ζῆλον ἀληθῆ Ἰωσὴφ ἐζήλωσε χερσὶ τολμήσας
καθελεῖν τοῦ ξύλου τὸ ἄχραντον
σῶμά σου καὶ θάψαι νεκροπρεπῶς ἐν τάφῳ.

8. Ἥλιος ἰδὼν σὲ τὸ ἄδυτον φῶς παρεισδῦναι

83(51). ὀδυνοῦσα cod. 3 ἀπὸ θήκας cod.

αἴφνης τὰς ἀκτῖνας ἠμαύρωσε
σκοτισθεὶς τῷ δέει τοῦ σωτηρίου πάθους.

9. Θάμβει καὶ χαρᾷ συνεχόμενοι προφῆται πάντων
τῶν δεσμῶν τοῦ Ἅδου λυτρούμενοι
αἶνον ἐπεκρότουν τῇ θεϊκῇ ταφῇ σου.

f. 209v 10. Ἠχόν σου ποδῶν οἱ προπάτορες ἐνωτισθέντες
ἐν τῷ Ἅδῃ χαίροντες ἔκραζον
τῇ συγκαταβάσει τῇ σῇ δόξα, Χριστέ μου.

11. Ἴδοιμι κἀγὼ τὴν ἀνάστασίν σου, ζωοδότα,
δεῖξαί μοι χαρᾶς εὐαγγέλια
ἐν δευτέρῳ παρ' ἀγγέλου φωτεινοῦ.

12. Στόμασι πολλῶν παρηγγέλθη προφητῶν, Παρθένε,
νέκρωσις ἐμοῦ καὶ ἀνάστασις,
ἃ συνεῖσα μὴ ἀθύμει τοῦ λοιποῦ.

13. Τί μοι προφητῶν λόγοι τάφον σου βλεπούσῃ, σῶτερ·
πλέον ἀνιᾷ με τὸ ὁραθὲν
ἢ θαρρύνει ἀγαθῶν τὸ ἐλπισθέν.

14. Ὥσπερ ἐν γαστρὶ τῆς σπορᾶς συνείληφάς με δίχα,
οὕτω καὶ τοῦ τάφου προειμένον
βλέψεις ἀναστάντα θεοπρεπῶς.

15. Θρύπτει μου τὸν νοῦν τὸ πολὺ τῆς ἀθυμίας, Λόγε·
ὅθεν οὐδὲ λόγοις τῶν προφητῶν
στέγω παραμύθιον προσλαβεῖν.

16. Ἔχεις τοιγαροῦν πρὸς τοῖς λόγοις τὰς αὐτῶν ἐκβάσεις
τελεσθείσας, πάναγνε, ἐν ἐμοί
μὴ οὖν καὶ τὴν ἔγερσιν ἀπιστῇς.

f. 210r 17. Ἵνα τὸν κλαυθμὸν ὑπαλλάξαί μοι πολλαὶ προρρήσεις
ἔργα τε δηλοῦντα τὴν ἔγερσιν
φύσις δὲ μὴ φέρει τὸν κοπετόν.

18. Ὄρους Ἰσαὰκ Ἀβραὰμ ζῶντα λαβὼν ἐδίδου
κήτους Ἰωνᾶς τε ὑπεξελθὼν
πάλαι τὴν ἀνάστασιν τὴν ἐμήν.

19. Νέφος τὴν ἐμὴν ἀμφεκάλυψε καρδίαν λύπης,
σὺ δ' ἐξανατείλας τοῦ μνήματος
σκέδασον αὐτὸ θείῳ σου φωτί.

20. Ἔλαβες χαρὰν τῇ συλλήψει μου τῆς ἀγγελίας,
δεύτερα δὲ νῦν τῇ ἐγέρσει μου
λήψει εὐαγγέλια χαρμονῆς.

---

18. Ὄρους cod.

21. Ἔφριξεν ἡ γῆ καὶ ὁ ἥλιος, σῶτερ, ἐκρύβη
ἐπὶ σταυροῦ σε θεωροῦσα κρεμάμενον,
δύναντα ἐν τάφῳ σωματικῶς.
22. Ὃν οἱ οὐρανοὶ καὶ οἱ ἄγγελοι ἐξεθαμβοῦντο,
τάγματα ἀγγέλων ἐξέστησαν
θεωροῦντά σου τὴν σταύρωσιν, σωτήρ.
23. Σταύρωσιν, σωτήρ, ἀνυμνοῦμεν καὶ δοξολογοῦμεν
τίμια τὰ πάθη, Χριστέ, σεπτῶς,
f. 210v τὴν ταφήν τε καὶ ἀνάστασιν σαφῶς.
24. Ὦ Τριὰς ἁγία, σὲ ὑμνοῦμεν πάντες
τὴν ὑπεράρχιον καὶ φύσιν θεαρχικήν,
Πατέρα Υἱὸν καὶ Πνεῦμα εὐλογητόν.
25. Σὲ τὴν Θεοτόκον τὴν μητέρα καὶ παρθένον,
πόκε ἀκατάφλεκτε μείνασα,
σῶζε πάντας τοὺς προστρέχοντας εἰς σέ.
26. Ἄξιον ἐστὶ μεγαλύνειν σε τὸν ζωοδότην,
τὸν μοχλοὺς καὶ πύλας συντρίψαντα
καὶ τοῦ Ἅδου καθελόντα τὴν ἰσχύν.
27. Ἄξιον ἐστὶ μεγαλύνειν σε τὸν ζωοδότην,
τὸν ἐπὶ τοῦ ξύλου ὑπνώσαντα
καὶ τριήμερος ἀνέστη ὡς θεός.
28. Ἄξιον ἐστὶ μεγαλύνειν σε τὸν εὐεργέτην,
ὃς τὰ πάθη καθυπέστης, ἀθάνατε,
δι' ἡμᾶς οὓς ἠγάπησας ὡς πατήρ.
29. Στέφανον, Χριστέ, τὸν ἀκάνθινον περιπλεχθέντα
σῇ τῇ κεφαλῇ ἐναπέθηκαν
Ἰουδαίας ὁ παράνομος λαός.
30. Χθὲς ἐπὶ σταυροῦ ἀναρτώμενος, ἄναρχε Λόγε,
ἔσεισας τῆς γῆς τὰ θεμέλια
καὶ διεδονήθησαν τὰ πέρατα τῆς γῆς.
f. 211r 31. Ἥλιος ἰδών σου τὸ ἄχραντον καὶ θεῖον πνεῦμα
ἐπὶ ξύλου, σῶτερ, κρεμάμενον
ἐσκοτίζετο μὴ φέρων καθορᾶν.
32. Βλέπουσα, Χριστέ, ἡ ὑπέραγνος παρθενομήτωρ
τὴν σφαγήν σου, σῶτερ, τὴν ἄδικον
ἀνεβόα τί τὸ ξένον ὃ ὁρῶ.

---

21. δύναντος cod. 22. θεωρῶντα cod. 23. σεπτὸς cod. 24. εὐλογητὸς cod. 30. ἀναρτούμενος cod. 31. καθ' ὁρᾶν cod.

33. *Τέκνον ποθεινόν, ὁ τοῖς ὕδασι τὴν γῆν κρεμάσας,*
πῶς ἐν ξύλῳ νῦν κρέμασαι,
ἀνεβόα σοι ἡ μήτηρ θρηνωδῶς.
34. *Σῶτερ καὶ Υἱέ, ἡ ἀπείρανδρος ἁγνὴ Παρθένος*
ἔκλαιεν ὁρῶσα τὸ κάλλος σου
καὶ τὸ εἶδος τῆς μορφῆς σου σκυθρωπόν.
35. *Θέαμα φρικτὸν θεωρήσασα ἡ κτίσις, Λόγε,*
ὀλοφυρομένη ἐσείετο
καὶ αἱ πέτραι διερρήγνυντο διχῶς.
36. *Θρῆνον ἱερὸν ἀναλάβωμεν σὺν Νικοδήμῳ,*
ὡς αἱ μυροφόροι γυναῖκες πρίν,
ἵνα καὶ τὸ χαῖρε ἀκούσωμεν σὺν αὐταῖς.
37. *Ὕπνωσας, Χριστέ, ἀφυπνίζων τοὺς ἐν τοῖς μνημείοις*
καὶ νεκρὸν τὴν ὄψιν ἀπέδειξας
τὸν φθοράν μοι προξενήσαντα τὸ πρίν.
f. 211v 38. *Κάλαμον, Χριστέ, σοῦ τῇ δεξιᾷ δέδωκαν, νῶτα* (sic)
τοῦ συντρίψαι τούτους, παγκράτιστε,
ὡς τοὺς πάλαι Σοδομίτας τῷ πυρί.
39. *Λόγχην καὶ ταφήν σήν, τὸν σπόγγον τε τὰς φραγγελώσεις,*
σὴν τὴν σταύρωσιν ὑμνῶ καὶ δοξάζω σου
τὴν τριήμερον ἀνάστασιν, Χριστέ.
40. *Δράμετε σπουδῇ γυναιξὶ γὰρ μυροφόροις κόραις*
σὺν τοῖς θείοις ἀποστόλοις τὴν ἀνάστασιν εἶπατε,
ἔφη ἄγγελος ταῖς θείαις γυναιξί.
41. *Λάζαρον νεκρὸν ἐξανέστησας τῷ ῥήματί σου*
τετραήμερον ἐκ τάφου, ἀθάνατε,
ἵνα ἴδωσι τὴν δύναμιν τὴν σήν.
42. *Ὦ Χριστὲ σωτήρ μου, ὁ θαυμάσια ποιῶν μεγάλα,*
πῶς ἑκὼν εἰσῆλθες ἐν μνήματι, ἀθάνατε,
πῶς δὲ ἐλογίσθης ἐν τοῖς νεκροῖς;
43. *Ὦ Χριστὲ σωτήρ μου, μεγαλύνω σου τὰ θεῖα πάθη,*
ἅπερ ἑκουσίως ὑπέμεινας
δι' ἡμᾶς τοὺς ὑπαχθέντας τῇ φθορᾷ.
44. *Ὄξος καὶ χολήν σε πεπότικεν ἀγνώμων δῆμος,*
τὴν γλυκεῖαν [...] καὶ ποτίσαντα
τούτους ἐν ἐρήμῳ τερατουργῷ δυνάμει.

---

38. *τὸ πυρὶ* cod. 44. *ἀγνώμον* cod.

f. 212r 45. *Ἥλιος ὁρῶν σε ἀθάνατον σαρκὶ παθόντα*
καὶ ἀκτῖνας φόβῳ συνέστειλε
καὶ ἡ γῆ ἐσείσθη τρόμῳ πολλῷ.
46. *Ἥλιε παντάρχα, εἰ καὶ θάνατος ἐκάλυψε νῦν*
. . . . . .
ἀλλὰ σῴζεις με καὶ γῆθεν ἀνιστᾷς.
47. *Δόξα σοι, Χριστέ, τῷ παθόντι καὶ ταφέντι*
καὶ τοῖς αἰχμαλώτοις κηρύξαντι
τοῦ Ἀδὰμ τὴν ἐπανόρθωσιν, Χριστέ.
48. *Δόξα, βασιλεῦ, τῷ σταυρῷ καὶ τῇ ταφῇ σου,*
δι' ὧν τὸν ἐχθρὸν ἀπενέκρωσας
τῶν ἀνθρώπων τὸν πολέμιον, σωτήρ.
49. *Δόξα, Ἰησοῦ, ἐμπτυσμοῖς τοῖς τῶν παθῶν σου,*
δόξα σοι τοῖς θείοις ῥαπίσμασι,
δι' ὧν σῴζεις τὸ ἀνθρώπινον, Χριστέ.
50. *Δόξα τῷ σταυρῷ, δόξα σου τοῖς ἥλοις, Λόγε,*
δόξα τῷ καλάμῳ, τῇ λόγχῃ σου,
δι' ὧν ἀθανατίζεις με, σωτήρ.
51. *Ἥλιος ἰδὼν ἐπὶ ξύλου σε ἀναρτηθέντα,*
τὰς ἀκτῖνας, Λόγε, συνέστειλε
καὶ ἡ γῆ τῷ τρόμῳ συνείχετο.
52. *Τέκνον μου ὡραῖον παγγλυκύτατον, Υἱέ μου,*
τέκνον, πῶς ὑπέμεινας τοὺς ἐμπτυσμούς,
λόγχην τε καὶ σταύρωσιν, Ἰησοῦ.
f. 212v 53. *Ἄρνα σε σφαγέντα ὡς ἑώρακεν ἡ τέξασα Χριστὸν*
κατετρύχετο τοῖς πόνοις ἡ ἄχραντος
ὡς ἀμίαντος ἀμνὰς τοῦ Ἰησοῦ.
54. *Ὕδωρ ἐν τῷ γάμῳ πρὶν μετέβαλες εἰς οἶνον, σῶτερ,*
νῦν δὲ πῶς ὁ θάνατος κατέσχεν
ὁ παμφάγος καὶ πικρὸς τὸν Ἰησοῦν.
55. *Ὄμματα πολλάκις τυφλῶν ἤνοιξας ὁ πλάστης καὶ θεὸς*
. . . . . .
καὶ πῶς ὄμματα ἐκλείσθησαν τὰ σά;
56. *Ῥοῦν αἱμάτων στήσας ἀνεζώωσας αἱμόρρουν τὴν νεκράν*
. . . . . .
καὶ πῶς αἵματά σου ῥέουσιν αἱ πληγαί;

---

45. *πολλῶν* cod. 46. versus secundus abest. 47. *τὸν Ἀδὰμ* cod. 52. *παγγλυκύτατον* cod. *ἐμπισμοὺς* cod. 54. *κάτεσχεν* cod. 55. versus secundus abest. 56. versus secundus abest.

57. *Λάζαρον ἐκ τάφου ἐξανέστησας*
προστάγματι τῷ σῷ καὶ πῶς τάφῳ σε
συγκλείω, ὦ ἀθάνατε βασιλεῦ.
58. *Ἤγειρας ἐκ τάφου τῇ σταυρώσει σου*
νεκροὺς τοὺς ὑπὸ γῆν τεθνηκότας
καὶ τοῦ Ἅδου καταλύσας τὴν ἰσχύν.
59. *Ὅρα μιαρόν, σκολιώτατον γένος Ἑβραίων,*
ἔγνως τὴν ἀνέγερσιν τοῦ Χριστοῦ,
διατί κατέκρινας τὸν Χριστόν;
60. *Χλαῖναν ἐμπαιγμοῦ τὸν κοσμήτορα πάντων ἐνδύσεις,*
ὃς τὸν οὐρανὸν κατεσκεύασε
καὶ τὴν γῆν ἐκόσμησε θαυμαστῶς.

f. 213r 61. *Ῥάπισμα χειρὸς Χριστοῦ δέδωκας τῇ σιαγόνι,*
τὸν χειρὶ τὸν ἄνθρωπον πλάσαντα
καὶ τὰς πύλας θλάσαντα τοῦ θηρός.
62. *Ἄξιον ἐστὶ μεγαλύνειν σε, ἄναρχον κράτος,*
Πάτερ, Λόγε, Πνεῦμα τὸ ἅγιον,
διατήρησον ἡμᾶς τοὺς εὐσεβεῖς.
63. *Ἄξιον ἐστὶ μακαρίζειν σε τὴν Θεοτόκον,*
ἣ ἰδοῦσα τὸν υἱόν σου κρεμάμενον
καὶ τὰ σπλάγχνα διετέτρωτο πικρῶς.

f. 217r

Στάσις γ'

1. *Αἱ γενεαὶ πᾶσαι | σὲ δοξολογοῦμεν*
Χριστὸν τὸν ζωοδότην.
2. *Αἱ γενεαὶ πᾶσαι | ὑμνοῦμεν τὴν ταφήν σου,*
Χριστὲ παμβασιλεῦ μου.
3. *Αἱ γενεαὶ πᾶσαι | σὲ δοξολογοῦμεν*
Χριστὸν τὸν βασιλέα.
4. *Λόγχην τε καὶ σπόγγον, | τοὺς ἥλους, ἐμπτυσμούς τε*
τὸν κάλαμον τιμῶμεν.
5. *Ὕβρεις, πορφυροῦν τε | ἱμάτιον φορέσας,*
μακρόθυμε παντάναξ.
6. *Μυροφόροι κόραι | κηρύξατε συμφώνως*
ἀνάστασιν τὴν θείαν.
7. *Ἰωσὴφ εὐσχήμων, | ἐντύλιξον σινδόνι*
τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου.
8. *Ἰωσὴφ εὐσχῆμον, | κήδευσον τὸ σῶμα*
Χριστοῦ τοῦ ζωοδότου.

f. 217v 9. *Μύρα γὰρ προχέει | Ἰωσὴφ εὐσχήμων*
τῷ σώματι Κυρίου.
10. *Μυροφόροι κόραι | ἦλθον τοῦ μυρίσαι*
τὸ ἄχραντόν σου σῶμα.
11. *Μυροφόροι κόραι | μύρα τῇ ταφῇ σου*
προσέφερον, οἰκτίρμον.
12. *Σμύρνῃ καὶ ἀλόῃ | ἤλειψαν τὸ σῶμα*
τὸ ἄχραντόν σου, σῶτερ.
13. *Ὁ νεκροὺς ἐγείρας, | Χριστέ μου ζωοδότα,*
καὶ τοὺς τυφλοὺς φωτίσας.
14. *Ὁ νεκροὺς ἐγείρας, | Χριστέ μου, ἐκ τοῦ τάφου*
καὶ τοὺς πιστοὺς χορτάσας.
15. *Ὁ νεκρὸν ἐγείρας | ἐκ τάφου τεταρταῖον*
πῶς ἔδυσεν ἐν τάφῳ;
16. *Ὁ τὴν γῆν κρεμάσας | τοῖς ὕδασί σου, σῶτερ,*
κρέμασαι ἐπὶ ξύλου.
17. *Ἑκουσίως ἔδυς | ἐν καινῷ μνημείῳ*
λύσαι τοὺς πεπτωκότας.
18. *Ὦ Χριστὲ σωτήρ μου, | ῥῦσαι καὶ θανάτου*
πικροῦ τῆς ἁμαρτίας.
19. *Δός μοι λόγον, Λόγε | μὴ σιγῶν παρέλθῃς,*
ἐβόα ἡ Παρθένος.
f. 218r 20. *Ὁ εὐσχήμων, σῶτερ, | σὺν τῷ Νικοδήμῳ*
τὸ σῶμά σου κηδεύει.
21. *Ἀποστόλων δῆμος | μετὰ τῆς Θεοτόκου*
θρῆνον πρὸς σὲ ποιοῦσιν.
22. *Σὲ περιχυθεῖσα | δάκρυα προχέει*
ἡ πάναγνός σου μήτηρ.
23. *Ὕμνον τῇ ταφῇ σου | προσφέρομεν, οἰκτίρμον,*
τὸν μόνον ζωοδότην.
24. *Τὴν ἄβυσσον σοφίας | φροντίδος ἠξιοῦτο*
. . . . . .
25. *Ἑβραίων παρανόμων | αἱ σκολιαὶ πορεῖαι*
τρίβολοι καὶ παγίδες.
26. *Παράφρονος Ἰούδα | ὁ δόλος ἐν καρδίᾳ*
κακὰ τεκταινομένου.
27. *Πέτρος γὰρ ἠρνεῖτο | κατὰ τοῦ διδασκάλου*
οὐκ οἶδα τὸν σωτῆρα.
28. *Οὐκ οἶδα τὸν σωτῆρα· | τί γὰρ με τυρανεῖτε,*
ὦ ἄνομοι Ἰουδαῖοι ;

29. *Τοὺς ἐκτελοῦντας σῶζε | τὰ τίμιά σου πάθη,*
υἱὲ θεοῦ τοῦ ζῶντος.

f. 218v 30. *Καθελὼν τοῦ ξύλου | ὁ Ἀριμαθαίας*
σινδόνι ἐνειλήσας | ἐν μνήματι κηδεύει.

31. *Ὦ Χριστὲ σωτήρ μου, | ἔλαβες τὰ πάθη*
εἰς σωτηρίαν πάντων.

32. *Ὦ Χριστὲ σωτήρ μου, | πῶς σε Ἰουδαῖοι*
ἀπέκτειναν ἀδίκως.

33. *Αἱ γενεαὶ πᾶσαι | ὑμνοῦμέν σου τὰ πάθη*
καὶ τὴν ταφήν σου, Λόγε.

34. *Τέτρωται τὰ σπλάγχνα, | Χριστέ, ἡ σὲ τεκοῦσα*
νεκρούμενον ὁρῶσα.

35. *Σταυρῷ νῦν προσηλοῦσιν | τὸν μάννα ἐν ἐρήμῳ*
ὀμβρήσαντα τοῖς πᾶσιν.

36. *Τὴν θάλασσαν ξηράνας | καὶ ἥλιον ὀμβρήσας*
καὶ Ἰσραὴλ ὁ λύσας | νῦν ἄμορφος ὁρᾶται.

37. *Τὸν Ἰσραὴλ χορτάσας | καὶ τυφλὸν ὀμματώσας*
νῦν ἄπνους καθορᾶται.

38. *Νῦν ἄπνους καθορᾶται | ὁ Λάζαρον ζωώσας*
καὶ παραλύτους σφίγξας.

39. *Ὁ Λάζαρον ζωώσας | καὶ γῆν θεμελιώσας*
νῦν νέκυς καθορᾶται.

40. *Πρεσβεύεις τὸν υἱόν σου | εἰς σωτηρίαν πάντων,*
Παρθένε θεομῆτορ.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Στάσις α΄

4. *Ὥσπερ λέων, σῶτερ, ἀναπίπτων ὑπνοῖς*: Ἡ εἰκὼν τοῦ κοιμωμένου λέοντος ἐλήφθη ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (Γένεσις 49,9): *ἀναπεσὼν ἐκοιμήθη ὡς λέων καὶ ὡς σκύμνος· τίς ἐγερεῖ αὐτόν;* Ἡ βιβλικὴ φράσις καὶ εἰς στιχηρὸν τοῦ β΄ ἤχου τῶν αἴνων τοῦ Μ. Σαββάτου: *Ἀναπεσὼν κεκοίμησαι ὡς λέων· τίς ἐγερεῖ σε, βασιλεῦ; ἀλλ' ἀνάστηθι αὐτεξουσίως.* Πβ. τὸ ἐν χρήσει ἔντυπον Τριῴδιον. Ὁ συνθέτης τοῦ μεγαλυναρίου ἐπηρεάσθη πιθανώτατα ἐκ τοῦ στιχηροῦ αὐτοῦ.

11. Πβ. Κοσμᾶ τοῦ Μελῳδοῦ, Τριῴδιον τῆς Μ. Παρασκευῆς, ᾠδὴ η΄, 3: *Ἀπὸ βλεφάρων, μαθηταί, νῦν ὕπνον, ἔφης, Χριστέ, τινάξατε...* (ἔντυπον Τριῴδιον).

19. Ἡ παρομοίωσις τοῦ προδότου Ἰούδα μὲ γέννημα ἐχίδνης ὑπάρχει εἰς τὸ δοξαστικὸν τοῦ ἑσπερινοῦ τῆς Μ. Πέμπτης, ἦχος πλ. β΄: *Γέννημα ἐχιδνῶν, ἀληθῶς ὁ Ἰούδας...* (ἔντυπον Τριῴδιον). Ἡ σκληρὰ φράσις εἶναι βιβλική: *Ὄφεις, γεννήματα ἐχιδνῶν...* (Ματθ. 23, 33). Ἀλλὰ καὶ οἱ δύο τελευταῖοι στίχοι τοῦ μεγαλυναρίου αὐτοῦ στηρίζονται εἰς τὸν στίχον: *Ὁ ἐσθίων ἄρτους μου ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμὲ πτερνισμὸν* τοῦ Ψαλμοῦ 40 (41),10, ὁ ὁποῖος μάλιστα εἰσάγει τὸ β΄ ἰδιόμελον τῶν ἀποστίχων τοῦ Ὄρθρου τῆς Μ. Πέμπτης καὶ ἀκούεται ψαλλόμενος. Τοῦτο εἶναι μία ἐπὶ πλέον ἀπόδειξις ὅτι οἱ ποιηταὶ τῶν μεγαλυναρίων στηρίζονται εἰς ψαλμικὰς καὶ ὑμνογραφικὰς φράσεις τῶν ἐν χρήσει ἀκολουθιῶν καὶ ὀλιγώτερον εἰς ἄλλα κείμενα.

22. Πβ. Κοσμᾶ τοῦ Μελῳδοῦ, Κανὼν εἰς τὴν Χριστοῦ γέννησιν, ᾠδὴ α΄,1: *Ῥεύσαντα ἐκ παραβάσεως | θεοῦ τὸν κατ' εἰκόνα γενόμενον, | ὅλον τῆς φθορᾶς ὑπάρξαντα... αὖθις ἀναπλάττει | ὁ σοφὸς δημιουργὸς* (ἔντυπον Μηναῖον Δεκεμβρίου 25).

23 - 30. Τὰ ὀκτὼ αὐτὰ τροπάρια ἀποτελοῦν διάλογον μεταξὺ τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ νεκροῦ Ἰησοῦ. Τὸ στοιχεῖον τοῦτο τοῦ διαλόγου δὲν ὑπάρχει εἰς τὰ ἐν χρήσει σήμερον ἐγκώμια τοῦ Μ. Σαββάτου, τὰ ὁποῖα εἶναι ἐλεύθερα καὶ δὲν ἔχουν καμμίαν νοηματικὴν ἢ ἄλλην σύνδεσιν μεταξύ των. Ἀντιθέτως, ἡ ὕπαρξις διαλόγου εἰς τὰ παρόντα μεγαλυνάρια ὑποδηλοῖ ὅτι ὁ ἄγνωστος ποιητὴς ἐπεχείρησε νὰ συνθέσῃ μίαν ἑνότητα. Τὸ στοιχεῖον τοῦ διαλόγου, ποὺ ἀπαντᾶται καὶ εἰς τὴν β΄ στάσιν (τροπάρια 11-20), πάλιν μεταξὺ τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Ἰησοῦ, εἶναι, ἀσφαλῶς, ἀπὸ τὰ ὡραιότερα εὑρήματα τῆς παρούσης

συλλογῆς μεγαλυναρίων, ἀλλὰ δὲν εἶναι πρωτότυπον. Τὴν ἔμπνευσίν του ὁ ἀνώνυμος ποιητὴς ὀφείλει εἰς τὸ μεγαλειῶδες, πράγματι, τετραῴδιον τοῦ Μ. Σαββάτου τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Μελῳδοῦ, ἡ θ′ ᾠδὴ τοῦ ὁποίου εἶναι μία δραματικὴ συνομιλία τοῦ Ἰησοῦ μὲ τὴν Μητέρα του. Πβ. Θ ε ο χ. Δ ε τ ο ρ ά κ η, Κοσμᾶς ὁ Μελωδός. Βίος καὶ ἔργο, Θεσσαλονίκη 1979 (= Πατριαρχικὸν Ἵδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν - Ἀνάλεκτα Βλατάδων, 28), σσ. 152 - 154.

39. Ὁ κῶδιξ παρέχει τὴν γραφὴν *κοσμοκτήτωρ*. Προέκρινα τὴν γραφὴν *κοσμοκτίτωρ*, διότι ἡ φράσις *κτίστης τοῦ κόσμου* ἀπαντᾶται συχνὰ εἰς τὴν ὑμνολογίαν τῶν θείων παθῶν. Βλ. προχείρως τὰ ἰδιόμελα τῶν ἀποστίχων τῆς Μ. Παρασκευῆς, ὅπου κατὰ πλησμονὴν ἀπαντῶνται φράσεις, ὅπως *κτίστης τοῦ κόσμου ἡ πᾶσα ἡ κτίσις* κ.τ.ὅ.

42(10): Τοῦτο αὐτούσιον καὶ εἰς τὰ ἔντυπα, τὸ πρῶτον τῆς α′ στάσεως.

43(11): Τὸ πάθος τοῦ παγκάλου Ἰωσὴφ εἶναι ἡ βιβλικὴ ὑποτύπωσις τοῦ πάθους τοῦ Κυρίου. Εἰς τὸ συναξάριον τῆς Μ. Δευτέρας, τῆς ὁποίας ἡ ἀκολουθία εἶναι κατὰ μέγα μέρος ἀφιερωμένη εἰς τὸν πάγκαλον Ἰωσήφ, ἀναγινώσκομεν: *Εἰκὼν δὲ οὗτος* (ὁ Ἰωσὴφ) *Χριστοῦ, ὅτι καὶ ὁ Χριστὸς παρὰ τῶν ὁμοφύλων Ἰουδαίων φθονεῖται, καὶ παρὰ τοῦ μαθητοῦ τριάκοντα ἀργυρίοις πιπράσκεται, καὶ εἰς τὸν ζοφώδη καὶ σκοτεινὸν λάκκον, τὸν τάφον ἐγκλείεται.* Ἐνταῦθα ἡ Θεοτόκος, βλέπουσα τὸν καθηγιαγμένον χιτῶνα τοῦ Ἰησοῦ, θρηνεῖ, ὅπως ἄλλοτε ὁ Ἰακώβ, ὅταν ἐπληροφορήθη τὴν ἀπώλειαν τοῦ ἠγαπημένου Ἰωσήφ. Εἶναι γνωστὴ ἡ ἀφήγησις τῆς Βίβλου: *Λαβόντες δὲ τὸν χιτῶνα τοῦ Ἰωσὴφ ἔσφαξαν ἔριφον αἰγῶν καὶ ἐμόλυναν τὸν χιτῶνα αἵματι. Καὶ ἀπέστειλαν τὸν χιτῶνα τὸν ποικίλον καὶ εἰσήνεγκαν τῷ πατρὶ αὐτῶν...* (Γένεσις 37, 31 - 33).

— *τὸν χιτῶνα τοῦ ὡραίου ἐν βροτοῖς:* Εἰς τὰ μεγαλυνάρια τοῦ Μ. Σαββάτου ὁ Χριστὸς προσδιορίζεται ὡς *ὡραῖος κάλλει παρὰ πάντας βροτούς*, κατὰ τὸν Ψαλμὸν 44(45),3: *ὡραῖος κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων.*

44(12). Τοῦτο καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις, ἐλαφρῶς παρηλλαγμένον.

45(13). Καὶ τοῦτο εἰς τὰ ἔντυπα.

48(16). Καὶ τοῦτο εἰς τὰ ἔντυπα, ἔνθα ἡ ἀρχὴ *Ὡς πικρᾶς ἐκ κρήνης...*

50(18). Ὁμοίως εἰς τὰ ἔντυπα.

52(20). Ὁμοίως εἰς τὰ ἔντυπα.

53(21). Ἀκατανόητον τὸ παρὸν τροπάριον. Ὁ εὐσχήμων Ἰωσὴφ καλεῖται νὰ φυλάττῃ τὸν Ἰησοῦν *ψυχοφθόρου βλάβης καὶ ἐκ ζάλης δεινῆς*(!), ἐνῷ λογικῶς ἔπρεπε ὁ Ἰωσήφ νὰ παρακαλῇ τὸν Ἰησοῦν διὰ τὴν ἀποτροπὴν τῶν δεινῶν τούτων. Ἴσως τὸ ῥῆμα ἐγράφη ἐκ παραδρομῆς ἢ παρανοήσεως *φύλαττε*, ἀντὶ *ἱκέτευε* ἤ τι ἄλλο.

54(22). Τοῦτο ἐπίσης εἰς τὰ ἔντυπα.

55(23) - 58(26). Ταῦτα καὶ εἰς τὰ ἔντυπα.

63(31). Ἐλαφρὰ παραλλαγὴ τοῦ ὑπ' ἀρ. 42(10).

65(33). Πβ. τὸ ἀπολυτίκιον τοῦ Μ. Σαββάτου: *'Ο εὐσχήμων 'Ιωσὴφ | ἀπὸ τοῦ ξύλου καθελὼν | τὸ ἄχραντόν σου σῶμα, | σινδόνῃ καθαρᾷ εἰλήσας καὶ ἀρώμασιν | ἐν μνήματι καινῷ κηδεύσας ἀπέθετο.*

66(34). Καὶ τοῦτο συντίθεται ἀπὸ γνωστὰ ὑμνολογικὰ στοιχεῖα. Πβ. τὸ τροπάριον τῶν αἴνων πλ. α' ἤχου: *Κύριε, τοὺς μοχλοὺς τοὺς αἰωνίους συντρίψας καὶ δεσμὰ διαρρήξας τοῦ μνήματος ἀνέστης...*

71(39). Πβ. τὸ ἰδιόμελον β' ἤχου τῶν ἀποστίχων τῆς Μ. Παρασκευῆς: *Σήμερον σὲ θεωροῦσα ἡ ἄμεμπτος Παρθένος | ἐν σταυρῷ, Λόγε, ἀναρτώμενον | ὀδυρομένη μητρῷα σπλάγχνα | ἐτέτρωτο τὴν καρδίαν πικρῶς....*

73(41). Πβ. τὸ ἰδιόμελον α' ἤχου τῶν ἀποστίχων τῆς Μ. Παρασκευῆς: *Πᾶσα ἡ κτίσις ἠλλοιοῦτο φόβῳ | θεωροῦσά σε ἐν σταυρῷ κρεμάμενον, Χριστέ...*

77(45) - 79(47): Ταῦτα καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις, μέ τινας παραλλαγάς.

Στάσις β'

3. 'Η εἰκὼν τοῦ κόκκου τοῦ σίτου, ποὺ ἀποθνήσκει εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς γῆς διὰ νὰ καρποφορήσῃ ἀπαντᾶται εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην: *ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσὼν εἰς τὴν γῆν ἀποθάνῃ, αὐτὸς μόνος μένει· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ, πολὺν καρπὸν φέρει* ('Ιωάνν. 12, 24). Τὸ αὐτὸ θέμα καὶ εἰς τὸ ἀκόλουθον τροπάριον τῆς α' στάσεως, ἐκ τῶν ἐντύπων: *"Ωσπερ σίτου κόκκος ὑποδὺς κόλπους γῆς | τὸν πολύχουν ἀποδέδωκας ἄσταχυν, | ἀναστήσας τοὺς βροτοὺς τοὺς ἐξ 'Αδάμ.* Εἶναι ἡ ὑποτύπωσις τοῦ θανάτου καὶ τοῦ θριάμβου τοῦ Χριστοῦ.

11 - 20. Διάλογος μεταξὺ τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ 'Ιησοῦ. Βλ. ἀνωτέρω, **23 - 30** τῆς α' στάσεως.

19. *Νέφος τὴν ἐμὴν ἀμφεκάλυψε καρδίαν λύπης.* 'Ο λόγιος συνθέτης τῶν μεγαλυναρίων ἐνθυμεῖται ἐνταῦθα τὴν γνωστὴν ὁμηρικὴν φράσιν *θανάτου δὲ μέλαν νέφος ἀμφεκάλυψεν* ('Ιλ. Π 350).

25. 'Ακατάφλεκτος εἶναι ἡ βάτος, ὄχι ὁ πόκος, ποὺ εἶναι ἔνδροσος!

32. Πβ. τὸ γνωστότατον τροπάριον τοῦ Μεγάλου 'Αποδείπνου (ἦχος α'): *Σφαγήν σου τὴν ἄδικον, Χριστέ, ἡ Παρθένος βλέπουσα, | ὀδυρομένη ἐβόα σοι· Τέκνον γλυκύτατον, πῶς ἀδίκως θνήσκεις...*

52. Τὰ τροπάρια 52 - 58 δὲν ὑπακούουν εἰς τὸ μετρικὸν σχῆμα τοῦ εἱρμοῦ τῆς β' στάσεως. Φαίνονται ἀδιαμόρφωτα, τοὐλάχιστον κατὰ τὸν πρῶτον στίχον των, ὁ ὁποῖος εἶναι συνήθως ὑπέρμετρος.

60. Τοῦτο καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις.

Στάσις γ΄

19. Πρβλ. τὸ κοντάκιον τοῦ Ρωμανοῦ. Εἰς τὸ πάθος τοῦ Κυρίου καὶ εἰς τὸν θρῆνον τῆς Θεοτόκου (Ν. Β. Τ ω μ α δ ά κ η, Ρωμανοῦ τοῦ Μελῳδοῦ Ὕμνοι, τ. Β΄, σσ. 141 - 172, ἐκδίδει Ν. Λιβαδάρας), α΄ οἶκος. Ἡ γνῶσις ἐν τούτοις τοῦ ρωμανικοῦ κοντακίου δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἄμεσος. Τὸ κοντάκιον καὶ ὁ α΄ οἶκος σώζονται εἰς τὰ λειτουργικὰ βιβλία καὶ ἀναγινώσονται εἰς τὸν Ὄρθρον τῆς Μ. Παρασκευῆς, δηλ. εἰς τὴν ἀκολουθίαν τῶν Παθῶν: *Τὸν ἴδιον ἄρνα ἡ ἀμνὰς θεωροῦσα*.... Βλ. ἔντυπον Τριῴδιον. Ἡ φράσις *δός μοι λόγον, Λόγε, | μὴ σιγῶν παρέλθῃς με | ὁ ἀγνὴν τηρήσας με* περιέχεται εἰς τὸν οἶκον τοῦτον καὶ συνεπῶς ἦτο γνωστὴ εἰς τὸν ἀνώνυμον συνθέτην τῶν ἐγκωμίων ἐξ ἀναγνωστικῆς καὶ ἀκουστικῆς ἐμπειρίας.

25. Τοῦτο καὶ εἰς τὰ ἔντυπα.

30. Περιέργως, τὸ τροπάριον τοῦτο ἀποτελεῖται ἀπὸ τέσσαρα κῶλα ἀντὶ τῶν τριῶν, ποὺ συνήθως ἔχει ἡ γ΄ στάσις. Τὸ φαινόμενον θὰ ἠδύνατο νὰ ἑρμηνευθῇ ὡς κακὴ παράδοσις τοῦ κειμένου ἐξ ἀπροσεξίας τοῦ κωδικογράφου. Ἀλλ' ἡ παρουσία τοῦ αὐτοῦ σχήματος καὶ εἰς τὸ ὑπ' ἀρ. 36, δημιουργεῖ πρόβλημα, καθὼς τὸ φαινόμενον, ἐξ ὅσων γνωρίζω, ἀπαντᾷ διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὰ τροπάρια τοῦ εἴδους αὐτοῦ. Εἶναι, ἄραγε, κατάλοιπα ἀδιαμορφώτων εἰσέτι μεγαλυναρίων παλαιοτέρου τύπου, πρὶν ἢ τυποποιηθοῦν εἰς τροπάρια τριῶν κώλων; Δὲν εἶναι εὔκολος ἡ ἀπάντησις.

ΘΕΟΧΑΡΗΣ Ε. ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ

ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΟΝ ΙΔΡΥΜΑ ΠΑΤΕΡΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΘΕΟΧΑΡΗ ΔΕΤΟΡΑΚΗ

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟ ΣΤΑΥΡΟΑΝΑΣΤΑΣΙΜΟ ΚΑΝΟΝΑ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ

ΑΝΑΤΥΠΟΝ ΕΚ ΤΗΣ «ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ»
ΤΟΜΟΣ 20, ΤΕΥΧΗ Α'-Β', 1988

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1993

ΘΕΟΧΑΡΗ ΔΕΤΟΡΑΚΗ | *Ρέθυμνον*

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟ ΣΤΑΥΡΟΑΝΑΣΤΑΣΙΜΟ ΚΑΝΟΝΑ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ

Οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὰ προβλήματα τῆς βυζαντινῆς ὑμνογραφίας γνωρίζουν ὅτι εἶναι πάντοτε ἀνοικτὸ τὸ τεράστιο θέμα τῆς κριτικῆς ἐκδόσεως τῶν λειτουργικῶν βιβλίων. Οἱ ἐκδόσεις ποὺ χρησιμοποιοῦνται ἐξυπηρετοῦν τὶς λειτουργικὲς ἀνάγκες τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ δὲν παρέχουν πάντοτε κείμενα ἀξιόπιστα. Παρὰ τὶς κατὰ καιροὺς προσπάθειες ἐπιμελητῶν καὶ διορθωτῶν λειτουργικῶν βιβλίων[1], μεταξὺ τῶν ὁποίων τὴν πρώτη θέση κατέχει ἀναμφιβόλως ὁ Βαρθολομαῖος Κουτλουμουσιανὸς ὁ Ἴμβριος[2], ἐπισημαίνονται σοβαρὰ σφάλματα καὶ ἀσυμφωνίες μεταξὺ τῶν χρηστικῶν ἐκδόσεων. Ἔτσι, ὕμνοι ἀποδίδονται σὲ διάφορους ὑμνογράφους, ἀκροστιχίδες ἐλέγχονται ἐλλιπεῖς ἢ παραβιάζονται καὶ διαταράσσονται μὲ μετάθεση τροπαρίων ἢ παρεμβολὴ ἄλλων ἀπὸ ἄλλους ὕμνους, τροπάρια ἀναγράφονται ὡς εἱρμοὶ ἢ εἱρμοὶ ἔχουν ἐκδοθεῖ ὡς τροπάρια. Δὲν εἶναι λίγα ἐπίσης τὰ γραμματικὰ ἢ συντακτικὰ σφάλματα, ἐνῶ μεγάλη σύγχυση ἐπικρατεῖ στὴ στίξη καὶ στὴ διάκριση τῶν στίχων ἢ τῶν κώλων μὲ ἀστερίσκους ἢ κόμματα, γιὰ χάρη τῶν ψαλτῶν. Οἱ ἐρευνητὲς κινοῦνται κατ' ἀνάγκην σὲ ἀσταθὲς ἔδαφος καὶ οἱ κίνδυνοι νὰ ὁδηγηθοῦν σὲ ἐσφαλμένες ἐκτιμήσεις ἐλλοχεύουν παντοῦ. Ἐργασίες λ.χ. φιλολογικές, γλωσσικές, λεξικογραφικὲς, μετρικές, ἀλλὰ καὶ θεολογικές, ποὺ στηρίζονται σὲ κείμενα τῶν λειτουργικῶν βιβλίων, διατρέχουν τὸν κίνδυνο νὰ ὁδηγηθοῦν σὲ συμπεράσματα ἀμφίβολα, ἂν δὲν προηγηθεῖ γενναῖος κριτικὸς ἔλεγχος τῶν πηγῶν.

Ὡς δεῖγμα κριτικοῦ ἐλέγχου ἑνὸς λειτουργικοῦ ὕμνου παρέχω στὴ συνέχεια τὸν τέταρτο σταυροαναστάσιμο κανόνα τοῦ Ἰωάννου

1. Γιὰ τὸ σημαντικὸ τοῦτο ζήτημα βλ. Ν. Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, *Κλεὶς τῆς Βυζαντινῆς Φιλολογίας, ἤτοι Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν*, τ. Α', Ἀθῆναι 1965³, 131-148, ὅπου καὶ ὅλα τὰ σχετικὰ μὲ τὶς κατὰ καιροὺς προσπάθειες ἀναθεωρήσεως καὶ κριτικῆς ἐκδόσεως τῶν λειτουργικῶν βιβλίων.

2. Αὐτόθι, 132-135.

τοῦ Δαμασκηνοῦ, ποὺ περιέχεται στὴν ἐν χρήσει Παρακλητικὴ καὶ ψάλλεται στὸν ὄρθρο τῆς Κυριακῆς, κατὰ τὴν περίοδο τοῦ τετάρτου ἤχου. Ἐπέλεξα κείμενο ἀπὸ τὴν Παρακλητική, διότι στὸ λειτουργικὸ αὐτὸ βιβλίο ἐπισημαίνονται τὰ μεγαλύτερα προβλήματα[3]. Ὡς βάσεις ἐλέγχου λαμβάνονται τρεῖς κώδικες καὶ τέσσερις ἔντυπες ἐκδόσεις τῆς Παρακλητικῆς, ὡς ἀκολούθως:

1. *Cod. Cryptensis Δ.γ.1* (10ου αἰ.), ff. 12v-15v[4].
2. *Κώδ. Ἀθωνιτικὸς Μ. Λαύρας Β 6* (13ου αἰ.), ff. 52r-55v[5].
3. *Κώδ. Ἀθηναϊκὸς* (τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης) 642 (14ου αἰ.), ff. 127r-130r[6].
4. *Παρακλητική, ἤτοι Ὀκτώηχος ἡ μεγάλη*, περιέχουσα πᾶσαν τὴν ἀνήκουσαν αὐτῇ ἀκολουθίαν μετὰ τῶν ἐν τέλει συνήθων προσθηκῶν, ἐν Ρώμῃ 1885 (ἀναστατικὴ ἐπανέκδοση 1966).
5. *Παρακλητική, ἤτοι Ὀκτώηχος ἡ μεγάλη*, περιέχουσα πᾶσαν τὴν ἀνήκουσαν αὐτῇ ἀκολουθίαν μετὰ τῶν ἐν τέλει συνήθων προσθηκῶν, ἐπεξεργασθεῖσα μέν ποτε καὶ ἀκριβῶς ἐπιδιορθωθείας (sic) ὑπὸ τοῦ αἰδεσιμοελλογιμωτάτου ἐν ἱερεῦσιν Ἀνδρέου τοῦ Ἱδρωμένου, ἐπιθεωρηθεῖσα δὲ ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Σπυρίδωνος ἱερομονάχου Ζερβοῦ. Ἔκδοσις ἑβδόμη, Βενετία 1900 (Ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ Τυπογραφείου Ὁ Φοῖνιξ).
6. *Παρακλητική, ἤτοι Ὀκτώηχος ἡ μεγάλη*, περιέχουσα ἅπασαν τὴν ἀνήκουσαν αὐτῇ ἀκολουθίαν μετὰ τῶν ἐν τέλει συνήθων προσθηκῶν, ἐν Ἀθήναις 1976 (Ἔκδοσις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος).
7. *Παρακλητική, ἤτοι Ὀκτώηχος ἡ μεγάλη*, περιέχουσα ἅπασαν τὴν ἀνήκουσαν αὐτῇ ἀκολουθίαν κατὰ τὴν τάξιν τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἔκδοσις ἄκρως ἐπιμεμελημένη μετ' αὐθεντικῶν τυπικῶν διατάξεων καὶ ὁδηγιῶν, Θεσσαλονίκη 1967 (Ἐκδ. Οἶκος Β. Ρηγοπούλου).

---

3. Προτάσεις γιὰ διορθώσεις στοὺς κανόνες καὶ τὰ τροπάρια τῆς Παρακλητικῆς ἀπὸ τὸν Γεωργιο Μπεκατωρο βλ. στὸ *Τάξις τῶν Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν* 1959, σ. ε'-λβ' (Ἐπισκόπησις τῆς Παρακλητικῆς).

4. Πρβλ. A. Rocchi, *Codices Cryptenses seu Abbatiae Cryptae Ferratae*, Tusculani 1883, 367.

5. Πρβλ. Σ. Ευστρατιαδου, *Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς Μεγίστης Λαύρας* (τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει) [=Ἁγιορειτικὴ Βιβλιοθήκη II-III], 13.

6. Πρβλ. Ιωαννου Σακκελιωνος, *Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθῆναι 1892, 119.

α. Τίτλος - ἀκροστιχίδα

Ὅπως ἤδη ἀναφέρθηκε, ὁ κανόνας περιλαμβάνεται στὴν ἀκολουθία τοῦ Ὄρθρου τῆς Κυριακῆς κατὰ τὴν περίοδο τοῦ δ΄ ἤχου καὶ συμψάλλεται μὲ δύο ἀκόμη κανόνες, ἕνα ἀναστάσιμο τοῦ Ἰωάννη Δαμασκηνοῦ *(Θαλάσσης τὸ Ἐρυθραῖον πέλαγος)* καὶ ἕνα ἀνώνυμο θεομητορικό, μὲ ἀκροστιχίδα *Τέταρτος ὕμνος τῇ πανευκλεεῖ Κόρῃ, πρὸς τό· Τριστάτας κραταιούς.* Ὁ κανόνας ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ χαρακτηρίζεται ὡς Κανὼν σταυροαναστάσιμος, ὅπως καὶ εἶναι πράγματι, σὲ ὅλα τὰ χειρόγραφα καὶ τὰ ἔντυπα, πλὴν τοῦ χειρογράφου τῆς Μ. Λαύρας Β 6, ὅπου τιτλοφορεῖται ὡς ἀναστάσιμος.

Ἡ ἀκροστιχίδα ἀπαρτίζει ἕνα προσωδιακὸ δακτυλικὸ στίχο καὶ ἔχει τὴν πλήρη καὶ γνήσια μορφή της μόνο στὸ χειρόγραφο τῆς Κρυπτοφέρρης καὶ στὴν ἔκδοση τῆς Ρώμης[7].

Αἶνον Ἰωάννης μελιηδέα τέτρατον ᾄδει.

Ἀλλ' ἐνῶ στὸ χειρόγραφο ἡ ἀκροστιχίδα ἐπαληθεύεται ἀπὸ τὰ ἀκόλουθοῦντα τροπάρια, στὴν ἔκδοση τῆς Ρώμης ἐλλείπουν ἀρκετὰ στοιχεῖα:*(Α)ἶνω(ν) Ἰωά(ν)νης (μ)ελι(η)δέα (τ)έτρ(α)τον (ᾄ)δει.* Στὸν κώδικα τῆς Μ. Λαύρας Β6 ἡ ἀκροστιχίδα ἀναγράφεται: *Αἶνον Ἰωάννης μελινδέα τέταρτον ᾄδει* καὶ ἔτσι καταχωρίστηκε ἀπὸ τὸν Σωφρ. Εὐστρατιάδη στὸν κατάλογο τῶν ἔργων τοῦ Δαμασκηνοῦ[8]. Στὴν ἔκδοση τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας ἡ ἀκροστιχίδα ἀναγράφεται: *Αἶνον Ἰωάννης μεληδέα τέταρτον ᾄδει*[9], ἐνῶ στὴν ἔκδοση Ρηγοπούλου σημειώνονται μέσα σὲ παρενθέσεις τὰ ἐλλείποντα στοιχεῖα:*(Α)ἶνον Ἰωάν(ν)ης (μ)ελι(η)δέα (τ)έτ(α)ρτον (ᾄ)δει.* Εἶναι προφανὲς ὅτι γιὰ λόγους μετρικοὺς εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ δεχθοῦμε τὸν ποιητικὸ τύπο *τέρατον*, ποὺ παρέχει τὸ ἀρχαιότερο χειρόγραφο Δ.γ. 1 τῆς Κρυπτοφέρρης.

β. Οἱ εἱρμοὶ

Ἡ πρώτη παρατήρηση εἶναι ὅτι στὴν ἀκροστιχίδα περιλαμβάνονται καὶ οἱ εἱρμοί, ὅπως συμβαίνει στοὺς ἀρχαιότερους κανόνες. Τοῦτο δηλώνεται μόνο στὴν Παρακλητικὴ τῆς Ἀποστολικῆς Διακο-

7. Ἔκδοση Ρώμης (1885). Πρβλ. καὶ ENRICA FOLLIERI, *Initia Hymnorum Ecclesiae Graecae*, I (A-Z), Città del Vaticano 1960 [= Studi e Testi 211], 61, ὅπου καὶ ἄλλες παραπομπές.

8. Σ. ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΟΥ, «Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς καὶ τὰ ποιητικὰ αὐτοῦ ἔργα», *Νέα Σιὼν* 26 (1931), 734 (ἀρ. 83).

9. Ὅ.π., 157.

νίας, μὲ τὴ σαφὴ ἔνδειξη: *«Κανὼν σταυροαναστάσιμος, οὗ ἡ ἀκροστιχὶς μετὰ τῶν εἱρμῶν καὶ τῶν θεοτοκίων»*[10]. Ἀπὸ μουσικὴ καὶ μετρικὴ ἄποψη ὁ κανόνας αὐτὸς δὲν εἶναι πρωτότυπος. Οἱ εἱρμοί του ἀκολουθοῦν τὸ μετρικὸ καὶ μουσικὸ πρότυπο τῶν εἱρμῶν *«Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου»*, ποὺ ἀρχίζουν μὲ τὸ γνωστότατο *Ἀνοίξω τὸ στόμα μου*, καὶ εἶναι ἐπίσης ποίημα Ἰωάννου μοναχοῦ (= Δαμασκηνοῦ)[11]. Ἡ σύμπτωση αὐτὴ δημιούργησε συγχύσεις στὶς ἔντυπες ἐκδόσεις τῆς Παρακλητικῆς, καθὼς παραλείπονται ἢ ἁπλῶς σημειώνονται οἱ πραγματικοὶ εἱρμοὶ τοῦ ὑπὸ ἐξέταση κανόνα καὶ σημειώνονται οἱ ἐνδείξεις ἄλλων. Ἀναλυτικότερα:

Στὸν ἀθηναϊκὸ κώδικα 642, f. 127r, σημειώνεται ὡς εἱρμὸς τῆς α΄ ᾠδῆς τὸ *Ἀνοίξω τὸ στόμα μου*, καὶ τὸ ἴδιο παρατηρεῖται στὶς ἔντυπες ἐκδόσεις Ρώμης, Βενετίας καὶ Ρηγοπούλου (Θεσσαλονίκης). Ἀντίθετα, στὴν ἔκδοση τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας σημειώνεται ὀρθῶς: «Ὁ εἱρμός, πρὸς τό· *Ἀνοίξω τὸ στόμα μου*» καὶ ἀκολουθεῖ τὸ πρῶτο τροπάριο: *Ἀρρήτῳ προστάξει σου πεζὸν πλωτῆρα ἐδέξατο...*, τὸ ὁποῖο καὶ εἶναι ὁ πραγματικὸς εἱρμὸς τῆς α΄ ᾠδῆς τοῦ κανόνα καὶ παρέχει τὸ πρῶτο στοιχεῖο τῆς ἀκροστιχίδας. Ὅτι ἔτσι ἔχουν τὰ πράγματα προκύπτει σαφῶς ἀπὸ τὴν ἔνδειξη τοῦ κώδικα τῆς Κρυπτοφέρρης Δ.γ.1, f. 12v, ὅπου ὑπάρχει ὁ τέταρτος σταυροαναστάσιμος κανόνας τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Μελωδοῦ[12], καὶ ἀμέσως *«Εἱρμὸς ἄλλος, φέρων ἀκροστιχίδα· Αἶνον Ἰωάννης μελιηδέα τέτρατον ᾄδει. Πρὸς τό· Ἀνοίξω τὸ στόμα μου»*. Στὸν κώδικα τῆς Μ. Λαύρας Β6. f. 52r, σημειώνεται ἐπίσης: *ὨΙδὴ α΄. Ἦχος δ΄. Πρὸς τό· Ἀνοίξω τὸ στόμα μου.* Ὅτι πράγματι τὸ τροπάριο τοῦτο εἶναι καὶ πρέπει νὰ δηλώνεται εἱρμὸς α΄ ᾠδῆς ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὸ περιεχόμενό του. Ἀναφέρεται στὴ θαυματουργικὴ διάβαση τῆς Ἐρυθρᾶς (*Ἔξοδος* 15.1-19), δηλαδὴ στὸ κατὰ παράδοση θεματικὸ ἀντικείμενο τοῦ εἱρμοῦ τῆς α΄ ᾠδῆς[13]. Ὁ εἱρμὸς αὐτὸς ἀπουσιάζει ἀπὸ τὸ *Εἱρμολόγιον* τοῦ Σωφρ. Εὐστρατιάδου καὶ δὲν ἀναφέρεται στοὺς πίνακες τῶν ἔργων τοῦ Δαμασκηνοῦ[14], ὅπου πρέπει τώρα νὰ προστεθεῖ.

---

10. Ὅ.π., 157.

11. Σ. Ευστρατιαδου, *Εἱρμολόγιον*, Chenneviers-sur-Marne 1932, 99-100 (ἀρ. 141).

12. Γιὰ τὸν κανόνα αὐτὸν βλ. Θ. Δετορακη, *Κοσμᾶς ὁ Μελωδός. Βίος καὶ ἔργο*, Θεσσαλονίκη 1979 [Ἀνάλεκτα Βλατάδων 28], 196-197 (ἀρ. 17). Κριτικὴ ἔκδοση ἑτοιμάζεται ἤδη ἀπὸ τὸν Θ. Δετοράκη.

13. Πρβλ. Ν. Β. Τωμαδακη, *Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καὶ Ποίησις, ἤτοι Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν*, τ. Β΄, Ἀθῆναι 1965³, 60.

14. Βλ. καὶ παραπάνω, σημ. 8.

Ὁμοίως, ἡ γ΄ ᾠδὴ στὶς ἔντυπες ἐκδόσεις Ρώμης, Βενετίας καὶ Ρηγοπούλου, καθὼς καὶ στοὺς κώδικες Ἀθηναϊκὸ 642 καὶ Λαυριωτικὸ Β6 ἔχει ὡς ἔνδειξη εἱρμοῦ τό· *Τοὺς σοὺς ὑμνολόγους, Θεοτόκε*[15]. Ἀντίθετα, ὁ κώδικας τῆς Κρυπτοφέρρης Δ.γ.1, f. 13r, παρέχει τὴ σαφέστατη ἔνδειξη: *Εἱρμὸς ἄλλος, πρὸς τό· Τοὺς σοὺς ὑμνολόγους* καὶ ἀκολουθεῖ τὸ τροπάριο: *Νοσοῦσαν δεινῶς καὶ παρειμένην*, τὸ ὁποῖο ὑπάρχει ἐπίσης στὸν Λαυριωτικὸ κώδικα, ἐνῶ ἀπουσιάζει παντελῶς ἀπὸ τὶς ἔντυπες ἐκδόσεις Ρώμης, Βενετίας καὶ Ρηγοπούλου (Θεσσαλονίκης). Ὀρθότατα δηλώνεται στὴν ἔκδοση τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας, ποὺ φαίνεται στὴν περίπτωσή μας νὰ ἀντιπροσωπεύει πιστότερα τὴν παράδοση: *Ὁ εἱρμὸς πρὸς τό· Τοὺς σοὺς ὑμνολόγους* καὶ ἀκολουθεῖ ὁλόκληρο τὸ τροπάριο *Νοσοῦσαν δεινῶς καὶ παρημένην* (sic), ὡς πραγματικὸς εἱρμὸς τῆς γ΄ ᾠδῆς, ἄγνωστος ἐπίσης στὸ *Εἱρμολόγιον* τοῦ Σωφρ. Εὐστρατιάδου.

Ὡς εἱρμὸς τῆς δ΄ ᾠδῆς ἀναγράφεται στὶς ἐκδόσεις Βενετίας καὶ Ρηγοπούλου: *Τὴν ἀνεξιχνίαστον θείαν βουλήν*. Τὴν ἴδια ἔνδειξη ἀναγράφει καὶ ὁ Ἀθηναϊκὸς κώδικας 642, f. 127v. Στὴν ἔκδοση τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας ὡς εἱρμὸς ἐκδίδεται τό: *Νοερῶς τὴν ἄρρητον θείαν βουλήν*, μὲ τὴν ἔνδειξη: *Ὁ εἱρμὸς πρὸς τό· Τὴν ἀνεξιχνίαστον*. Ὅτι ἔτσι ἔχουν τὰ πράγματα μαρτυροῦν τόσο οἱ κώδικες τῆς Κρυπτοφέρρης καὶ τῆς Μ. Λαύρας, ὅσο καὶ ἡ σειρὰ τῶν ἀρχικῶν στοιχείων στὴν ἀκροστιχίδα. Τὴν ὕπαρξη συγχύσεως μαρτυρεῖ ἡ ἔκδοση τῆς Ρώμης, ὅπου ὑπάρχει ἡ περίεργη ἔνδειξη εἱρμοῦ: (Ὠδὴ δ΄) *Τὴν ἀνεξιχνίαστον. Νοερῶς τὴν ἄρρητον* (τοῦτο μόνον)[16].

Ὁ εἱρμὸς τῆς ε΄ ᾠδῆς *Μερίς μου εἶ, Κύριε*, ἀπουσιάζει παντελῶς ἀπὸ τὶς ἔντυπες ἐκδόσεις Ρώμης, Βενετίας καὶ Ρηγοπούλου. Ἀπουσιάζει ἐπίσης ἀπὸ τὸν Ἀθηναϊκὸ κώδικα 642. Ὑπάρχει στοὺς κώδικες τῆς Κρυπτοφέρρης καὶ τῆς Μ. Λαύρας, καθὼς καὶ στὴν ἔκδοση τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας, μὲ τὴν ἔνδειξη: *Ὁ εἱρμὸς πρὸς τό· Ἐξέστη τὰ σύμπαντα*. Ὁ εἱρμὸς αὐτὸς εἶναι ἐπίσης ἄγνωστος στὸ *Εἱρμολόγιον* τοῦ Σωφρ. Εὐστρατιάδου.

Ὡς εἱρμὸ τῆς ς΄ ᾠδῆς ὁ κώδικας τῆς Κρυπτοφέρρης ἔχει τὸ *Ἦλθον εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης* (f. 14r), ποὺ ὑπάρχει στὸ Εἱρμολόγιο τοῦ Εὐστρατιάδη[17] καὶ ἀκολουθεῖ ἀκριβῶς τὴν ἀκροστιχίδα τοῦ κα-

15. Βλ. τὶς ἐνδείξεις στὸ ἔργο τῆς ENRICA FOLLIERI, *Initia Hymnorum Ecclesiae Graecae*, II, 1961, 512.

16. Ὅ.π.

17. Εἱρμὸς ἀναστάσιμος, ποίημα Ἰωάννου μοναχοῦ, ᾠδὴ ς΄. Πρβλ. Σ. ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΟΥ, *Εἱρμολόγιον*, 95 (ἀρ. 135).

νόνα. Ἀπουσιάζει παντελῶς ἀπὸ τὰ ἄλλα χειρόγραφα καὶ ἀπὸ ὅλες τὶς ἔντυπες ἐκδόσεις, στὶς ὁποῖες δηλώνεται μόνον ἡ ἀπαρχή, ὡς ἔνδειξη εἱρμοῦ. Εἶναι μάλιστα χαρακτηριστικὸ ὅτι στὴν ἔκδοση τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας μετὰ τὴν ἔνδειξη Ὠδὴ ς΄. *Ὁ εἱρμὸς πρὸς τό· Ἤλθον εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης*, ἀκολουθεῖ τὸ τροπάριο:

Ἡ ζάλη, σωτήρ, τῶν στεναγμῶν
δεινῶς χειμαζομένη[18] *βυθίζει με*
τῆς ἀπογνώσεως ἐν τῷ βυθῷ·
ἀλλὰ δέομαι, προφθάσας,
ἐλεῆμον, ῥῦσαι καὶ σῶσόν με[19].

Ἀλλὰ τὸ τροπάριο τοῦτο, ποὺ εἶναι παντελῶς ἄγνωστο στὶς ἄλλες ἐκδόσεις[20], δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει τὴ θέση του στὴν παρούσα ὠδή, γιατὶ δὲν ἀκολουθεῖ τὸ ποιητικὸ καὶ μετρικὸ πρότυπο τοῦ εἱρμοῦ *Ἤλθον εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης*, πρὸς τὸ ὁποῖο μελίζονται τὰ ἀκολουθοῦντα τροπάρια τῆς ὠδῆς.

Στὸν κώδικα τῆς Κρυπτοφέρρης Δ.γ.1, f. 14v, καὶ στὴν ἔντυπη ἔκδοση τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας, ὑπάρχει ἡ ἔνδειξη τῆς ζ΄ ὠδῆς: *Ὁ εἱρμός, πρὸς τό· Οὐκ ἐλάτρευσαν.* Ἀκολουθεῖ τό· *Τρεῖς θεόφρονες τῇ κτίσει οὐκ ἐλάτρευσαν*, ποὺ εἶναι σχεδὸν ταυτόσημο μὲ τὸ γνωστὸ *Οὐκ ἐλάτρευσαν*, μὲ παραλλαγὴ μόνο στοὺς δύο πρώτους στίχους. Ἀσφαλῶς, ἡ ἀνάγκη συμφωνίας πρὸς τὴν ἀκροστιχίδα ἐπέβαλε αὐτὴν τὴν ἐλαφρότατη παραλλαγή. Σὲ ὅλες τὶς ἄλλες ἔντυπες ἐκδόσεις καὶ στὰ χειρόγραφα, ὡς ἔνδειξη εἱρμοῦ ἀναγράφεται τό· *Οὐκ ἐλάτρευσαν.* Ἡ παραλλαγὴ αὐτὴ εἶναι ἐπίσης ἄγνωστη στὸ *Εἱρμολόγιον* τοῦ Σωφρ. Εὐστρατιάδου.

Ὡς εἱρμὸς τῆς η΄ ὠδῆς ὑπάρχει στὸν κώδικα τῆς Κρυπτοφέρρης καὶ στὴν ἔκδοση τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τό· *Ἀπήμονας παῖδας ἐν καμίνῳ*, μὲ τὴν ἔνδειξη: *Πρὸς τό· Παῖδας εὐαγεῖς.* Ἂς σημειωθεῖ ὅτι στὸν κώδικα τῆς Κρυπτοφέρρης διορθώθηκε ἀπὸ μεταγενέστερο χέρι τὸ *Ἀπήμονας παῖδας* σὲ *Παῖδας εὐαγεῖς*, ἀπὸ προφανὴ ἄγνοια. Ὁ εἱρμὸς αὐτὸς πάντως, ποὺ εἶναι ἄγνωστος στὸν Ἀθηναϊκὸ κώδικα καὶ στὶς ἄλλες ἔντυπες ἐκδόσεις, βρίσκεται καὶ στὸν Λαυριωτικὸ Β 6, f. 55r, ἐλλιπής: *Ἀπήμονας παῖδας ἐν καμίνῳ ὁ τόκος τῆς Θεοτόκου διε...* (τοῦτο μόνον). Καὶ ὁ εἱρμὸς αὐτὸς εἶναι ἐλαφρότατη παραλ-

18. Ἴσως πρέπει νὰ γραφεῖ: *χειμαζόμενον*.

19. *Παρακλητική*, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, 159.

20. Τὸ τροπάριο τοῦτο δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἐπισημανθεῖ σὲ ἄλλο κανόνα καὶ εἶναι ἄγνωστο στὴν Follieri *(Initia)*.

λαγὴ τοῦ γνωστοῦ, μόνο κατὰ τὸν πρῶτο στίχο, γιὰ νὰ προσαρμοσθεῖ πρὸς τὴν ἀκροστιχίδα.

Τῆς θ΄ ὠδῆς εἱρμὸς εἶναι ὁ γνωστότατος *Ἅπας γηγενὴς σκιρτάτω τῷ πνεύματι...* Τοῦτο ὑπάρχει ὁλόκληρο στὸν κώδικα τῆς Κρυπτοφέρρης, ἐνῶ σὲ ὅλες τὶς ἔντυπες ἐκδόσεις δηλώνεται μόνον ἡ ἀπαρχὴ στὴν ἀρχὴ τῆς θ΄ ὠδῆς.

Σύμφωνα μὲ τὶς παραπάνω παρατηρήσεις, στὸν πίνακα τῶν εἱρμῶν τοῦ Δαμασκηνοῦ πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ ἄλλοι ὁλικῶς ἢ μερικῶς ἄγνωστοι, ὡς ἑξῆς:

α΄ ὠδή: *Ἀρρήτῳ προστάξει σου*
γ΄ ὠδή: *Νοσοῦσαν δεινῶς καὶ παρειμένην*
δ΄ ὠδή: *Νοερῶς τὴν ἄρρητον θείαν βουλὴν*
ε΄ ὠδή: *Μερίς μου, εἶ Κύριε*
ς΄ ὠδή: *Ἦλθον εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης*
ζ΄ ὠδή: *Τρεῖς θεόφρονες τῇ κτίσει οὐκ ἐλάτρευσαν*
η΄ ὠδή: *Ἀπήμονας παῖδας ἐν καμίνῳ*
θ΄ ὠδή: *Ἅπας γηγενὴς*[21]

Ἀπὸ τοὺς ὀκτὼ αὐτοὺς εἱρμούς, τρεῖς εἶναι παντελῶς ἄγνωστοι στὸ Εἱρμολόγιο καὶ στὴ λειτουργικὴ χρήση (α΄, γ΄, ε΄), τρεῖς εἶναι μικρὲς παραλλαγὲς γνωστῶν (δ΄, ζ΄, η΄) καὶ δύο εἶναι γνωστοὶ καὶ συχνοὶ στὴν παράδοση τῶν εἱρμῶν (ε΄, θ΄).

Μία ἀκόμη σοβαρὴ διαφορὰ μεταξὺ τῶν πηγῶν παρατηρεῖται στὴν η΄ ὠδή, τῆς ὁποίας τὸ τελευταῖο τροπάριο εἶναι Τριαδικὸν ἀντὶ Θεοτοκίου. Οἱ διαφορὲς μεταξὺ τῶν χειρογράφων καὶ τῶν ἐντύπων ἀποδεικνύουν καὶ τὶς αὐθαίρετες ἐπεμβάσεις ὁρισμένων διορθωτῶν, γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς μετρικῆς καὶ μουσικῆς μορφῆς τοῦ τροπαρίου, ποὺ ἔχει ὡς εἱρμὸ τὸ *Ἀπήμονας παῖδας ἐν καμίνῳ (= Παῖδας εὐαγεῖς ἐν τῇ καμίνῳ)*. Τὸ τριαδικὸν τοῦτο σὲ ὅλες τὶς ἔντυπες ἐκδόσεις ἔχει ὡς ἀκολούθως:

Νοῦν πρῶτον καὶ αἴτιον ἁπάντων
Πατέρα μόνον ἀναίτιον δοξάζομεν
Λόγον τε τὸν ἄναρχον,
Πνεῦμα τὸ Παράκλητον,
ἕνα Θεὸν καὶ Κύριον
καὶ ποιητὴν τοῦ παντός,

21. Πίνακα τῶν εἱρμῶν τοῦ Δαμασκηνοῦ βλ. στὴ μελέτη τοῦ Σ. Ευστρατιαδου, *Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς καὶ τὰ ποιητικὰ αὐτοῦ ἔργα*, ὅ.π., 502-538.

Τριάδα συμφνῆ προσκυνοῦντες
καὶ ὑπερυψοῦντες
εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Ἀντίθετα, στὰ χειρόγραφα διαφέρει οὐσιωδῶς:

Νοῦν πρῶτον καὶ αἴτιον ἁπάντων
Θεὸν τὸν μόνον ἀναίτιον γινώσκομεν
Λόγου τε κηρύττοντες
ἄναρχον γεννήτορα
καὶ προβολέα Πνεύματος,
δημιουργὸν τοῦ παντὸς
Τριάδα συμφυᾶ προσκυνοῦμεν
καὶ ὑπερυψοῦμεν
εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Μὲ βάση τὶς παραπάνω κριτικὲς παρατηρήσεις, τὸ κείμενο τοῦ κανόνα πρέπει νὰ ἔχει ὡς ἀκολούθως:

ΚΕΙΜΕΝΟ

Cod. Cryptensis Δ.γ.1 (X s.), ff. 12v-15v (= C)
Cod. Athoniticus Laurae B 6 (XIII s.), ff. 52r-55v (= L)
Cod. Atheniensis 642 (XIV s.), ff. 127r-130r (= A)
Παρακλητικὴ Ρώμης (1885) (= PaR)
Παρακλητικὴ Βενετίας (1871) (= PaV)
Παρακλητικὴ Ἀθηνῶν (Ἀπ. Διακονίας, 1976) (= PaA)
Παρακλητικὴ Θεσσαλονίκης (Β. Ρηγοπούλου, 1967) (= PaT)

Κανὼν σταυροαναστάσιμος, φέρων ἀκροστιχίδα
Αἶνον Ἰωάννης μελιηδέα τέτρατον ᾄδει
Ὠδὴ α΄. Ἦχος δ΄. Ὁ εἱρμός, πρὸς τό· Ἀνοίξω τὸ στόμα μου

Ἀρρήτῳ προστάξει σου
πεζὸν πλωτῆρα ἐδέξατο

1-8 Exod. 15.1-19 9-10 Is. 30.6 13-14 Exod. 15.7.

Tit. Εἱρμὸς ἄλλος φέρων ἀκροστιχίδα C. Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἕτερος κανὼν ἀναστάσιμος φέρων ἀκροστιχίδα τήνδε L. Κανὼν σταυροαναστάσιμος οὗ ἡ ἀκροστιχὶς PaR, PaV, PaT, μετὰ τῶν εἱρμῶν καὶ θεοτοκίων add. PaA. 1-8 om. A, PaR, PaV, PaT. In L versus 3-8 absunt. 2 πεζοπλωτῆρα PaA.

ἡ ἄβατος θάλασσα
ἠπειρωθεῖσα ποτέ,
'Ισραηλίτην δὲ
λαὸν κεκονιμένον
ἐξόδιον ᾄδοντα
ὕμνον σοι, Κύριε.

Τροπάρια

'Ιάσω τὸ σύντριμμα
τῆς ἀνθρωπότητος, Κύριε,
τῷ θείῳ σου αἵματι
ἀνασκευάσας α᾽τὴν
καὶ συνέτριψας
δυνάστην ἐν ἰσχύϊ
τὸν πάλαι συντρίψαντα
σοῦ τὸ πλαστούργημα.

Νεκρῶν ἐξανάστασις
διὰ νεκρώσεως γέγονας·
ἰσχὺς γὰρ ἀφῄρηται
τῆς θανατώσεως
ὁμιλήσασα
ζωῇ τῇ αἰωνίῳ,
τῷ πάντων δεσπόζοντι
σεσαρκωμένῳ θεῷ.

Θεοτοκίον

'Ορέων ὑπέρτερος
καὶ οὐρανίων δυνάμεων
ὁ θεῖος σου γέγονεν
οἶκος ὁ ἔμψυχος,
ἡ ἐν μήτρᾳ σε
βαστάσασα παρθένος,
τὸ ὄρος τὸ ἅγιον
σοῦ τοῦ θεοῦ ἡμῶν.

---

6 κεκονημένον C, L. 18 γέγονε C, L. 25. 'Ωραῖος ὑπέρτερος PaR, PaV, PaT.

Ὠδὴ γ΄. Εἱρμός, πρὸς τό· Τοὺς σοὺς ὑμνολόγους, θεοτόκε.
Νοσοῦσαν δεινῶς καὶ παρειμένην
οἰκτείρας ὁ φύσει συμπαθὴς
τὴν φύσιν ἐστερέωσας,
ἣν προσλαβὼν ἀνέπλασας·
ὅτι οὐκ ἔστιν ἅγιος
ἁγίων πλὴν σοῦ, φιλάνθρωπε.

Τροπάρια

Ἰοῦ ἀναμέστους μοι ὁ ὄφις
ὀδόντας ἐνέπειρε, σωτήρ,
οὓς, παντοκράτορ δέσποτα,
ἥλοις χειρῶν σου ἔθλασας·
ὅτι οὐκ ἔστιν ἅγιος
ἁγίων πλὴν σοῦ, φιλάνθρωπε

Ὡράθης, φιλάνθρωπε, βουλήσει
ἐν τάφῳ νεκρὸς ζωοποιὸς
καὶ πύλας ἀνεπέτασας
Ἅδου ταῖς ἀπ' αἰώνων ψυχαῖς·
ὅτι οὐκ ἔστιν ἅγιος
ἁγίων πλὴν σοῦ, φιλάνθρωπε.

Θεοτοκίον

Ἀνήροτος ἄρουρα ὡράθης
τὸν στάχυν τεκοῦσα τῆς ζωῆς
τὸν πᾶσι τοῖς μετέχουσιν
ἀθανασίας πρόξενον,
τὸν ἐν ἁγίοις ἅγιον
ἁγίως ἀναπαυόμενον.

Ὠδὴ δ΄. Ὁ εἱρμός, πρὸς τό· Τὴν ἀνεξιχνίαστον θείαν βουλήν.
Νοερῶς τὴν ἄρρητον θείαν βουλήν,
τὴν ἐκ τῆς Παρθένου σαρκώσεως
σοῦ τοῦ Ὑψίστου
ὁ προφήτης Ἀββακοὺμ
ἐξεστηκὼς ἐκραύγαζεν·

33-38 om. PaR, PaV, PaT. 33 παρημένην PaA. 34 οἰκτίρμον ὁ φ. PaA. 35 στερέωσον PaA. 40 ἐνέσπειρε C.

δόξα τῇ δυνάμει σου, Κύριε.

Τροπάρια

Νενομοθετημένος ὢν Ἰσραὴλ
σέ, Χριστέ, τὸν νομοθετήσαντα
θεὸν οὐκ ἔγνω,
ἀλλ' ὡς ἄνομον σταυρῷ
παρανομῶν προσέπηξεν
ὁ νομοθεσίας ἀνάξιος.

Ἡ τεθεωμένη σου, Σῶτερ, ψυχὴ
Ἅδου θησαυροὺς προνομεύσασα
τὰς ἀπ' αἰώνων
συνανέστησε ψυχάς,
τὸ ζωηφόρον σῶμα δὲ
Πᾶσιν ἀφθαρσίαν ἐπήγασεν

Θεοτοκίον

Σὲ τὴν ἀειπάρθενον καὶ ἀληθῆ
μόνην Θεοτόκον δοξάζομεν,
ἣν προετύπου
τῷ θεόπτῃ Μωυσεῖ
ἀκαταφλέκτως, πάναγνε,
βάτος τῷ πυρὶ ὁμιλήσασα.

Ὠδὴ ε'. Ὁ εἱρμός, πρὸς τό· Ἐξέστη τὰ σύμπαντα.

Μερίς μου εἶ, Κύριε,
καὶ δόξα τοῦ προσώπου μου·
σὺ γάρ με ἐκ σκότους ἀγνοίας
μόνος ἐρρύσω θεογνωσίας φωτὶ
καὶ ἐν σοὶ προσεύξομαι, Χριστέ·
δώρησαι τῷ δούλῳ σου
τὴν εἰρήνην, ὡς εὔσπλαγχνος.

Τροπάρια

Ἐδέξατο ὅλον σε
Ἅδης ὁ ἄφρων στόματι·
ξύλῳ γὰρ παγέντα σε ἀθρήσας,

62 Abbac. 2. 80 Exod. 3.2-3. 81 Ps. 118(119).57

57-62 om. PaR, PaV, PaT. 57 Νοερῶν A 59-62 om. L. 63 ὁ Ἰσραὴλ C, L 76 πάντες PaR, PaV, PaA, PaT. 80 προσομιλήσασα C. 81 Ps. 118 (119) 57 81-87 om. A, PaV, PaT, PaR. 84 ἐρρύσθω PaA,

λόγχῃ νυγέντα, ἄπνουν τὸν ζῶντα θεόν,
ψιλὸν ἐλογίσατο βροτόν,
ἔγνω πειραθεὶς δέ σου
τὴν ἰσχὺν τῆς θεότητος.

Λυθέντα, φιλάνθρωπε,
σοῦ τὸν ναὸν τοῦ σώματος,
τάφος μερισάμενος καὶ Ἅδης
ἄκοντες ἄμφω αὖθις εἰσπράττονται,
ὁ μὲν τῶν ἁγίων σου ψυχάς,
σώματα δὲ ἕτερος
συνεκπέμπων, ἀθάνατε,

Θεοτοκίον

Ἰδοὺ νῦν πεπλήρωται
ἡ τοῦ προφήτου πρόρρησις·
σὺ γάρ, ἀπειρόγαμε Παρθένε,
ἔσχες ἐν μήτρᾳ τὸν ἐπὶ πάντων θεὸν
καὶ τέτοκας ἄχρονον υἱὸν
πᾶσι τοῖς ὑμνοῦσί σε
τὴν εἰρήνην βραβεύοντα.

Ὠδὴ ς'. Εἱρμὸς

Ἦλθον εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης
καὶ κατεπόντισέ με
καταιγὶς πολλῶν ἁμαρτημάτων,
ἀλλ' ὡς θεὸς ἐκ φθορᾶς ἀνάγαγε
τὴν ζωήν μου ὡς φιλάνθρωπος.

Τροπάρια

Διήνοιξε φάρυγγα ὁ Ἅδης
καὶ καταπέπωκέ με
καὶ ψυχὴν ἐπλάτυνεν ὁ ἄφρων·
ἀλλ' ὁ Χριστὸς καταβὰς ἀνήγαγε
τὴν ζωήν μου ὡς φιλάνθρωπος.

95-96 Joh. 2.19-21. 102-106 Is. 7.14. 109-111 Ps. 68(69).3. 112-113 Ion. 2.7.

---

91 ἄπνουν ζῶντα Θεὸν L. 98 δίκας εἰσπράττονται A. 109-113 om. A, PaR, PaV, PaT. 112-113 om. L.

Ἑάλω ὁ θάνατος θανάτῳ·
ὁ γὰρ θανὼν ἀνέστη
ἀφθαρσίαν μοι δεδωρημένος·
ἐμφανισθεὶς γυναιξὶ προσφθέγγεται
τὴν χαρὰν δὲ ὁ ἀθάνατος.

Θεοτοκίον
Ἀστέκτου θεότητος χωρίον
ἡ καθαρὰ νηδύς σου
ἀναδέδεικται, ὦ Θεοτόκε,
ἣ ἀδεῶς οὐρανῶν τὰ τάγματα
ἀτενίζειν οὐ δεδύνηνται.

Ὠδὴ ζ'. Ὁ εἱρμός, πρὸς τό· Οὐκ ἐλάτρευσαν.
Τρεῖς θεόφρονες
τῇ κτίσει οὐκ ἐλάτρευσαν
παρὰ τὸν κτίσαντα,
ἀλλὰ πυρὸς ἀπειλὴν
ἀνδρείως πατήσαντες
ἔχαιρον ψάλλοντες·
ὑπερύμνητε,
ὁ τῶν πατέρων κύριος
καὶ θεὸς εὐλογητὸς εἶ.

Τροπάρια
Ἐταπείνωσας
ἐν ξύλῳ ἀναρτώμενος
ὄμμα μετέωρον
καὶ ἐπηρμένην ὀφρὺν
εἰς γῆν καταβέβληκας
σώσας τὸν ἄνθρωπον·
ὑπερύμνητε,
ὁ τῶν πατέρων κύριος
καὶ θεὸς εὐλογητὸς εἶ.

Τῇ δυνάμει σου
τὸ κέρας ἡμῶν ὕψωσας

125 ἣν ἀδεῶς C. 133-137 om. L. 138 ἐταπείνωσεν PaA. 139 ἀναρτούμενος L. 142 καταβέβληκε PaA.

τῶν λατρευόντων σοι
ὁ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν
καὶ τὸν πολυάνθρωπον
Ἅδου κενώσας πλοῦτον,
ὑπερύμνητε
ὁ τῶν πατέρων κύριος
καὶ θεὸς εὐλογητὸς εἶ.

Θεοτοκίον

Ῥήσεσι θείαις
ἐπόμενοι δοξάζομεν
μίαν θεότητα,
ὡς ἐν λαμπάσι τρισίν,
ἀσύγχυτον, ἄτμητον,
αἴγλην ἀνέσπερον,
τὴν φωτίζουσαν
πᾶσαν τὴν κτίσιν ψάλλουσαν·
ὁ θεὸς εὐλογητὸς εἶ.

Ὠδὴ η΄. Ὁ εἱρμός, πρὸς τό· Παῖδας εὐαγεῖς ἐν τῇ καμίνῳ.

Ἀπήμονας παῖδας ἐν καμίνῳ
ὁ τόκος τῆς Θεοτόκου διεσώσατο
τότε μὲν τυπούμενος
νῦν δὲ ἐνεργούμενος
τὴν οἰκουμένην ἅπασαν
ἀγείρει ψάλλουσαν·
τὸν Κύριον ὑμνεῖτε τὰ ἔργα
καὶ ὑπερυψοῦτε
εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Τροπάρια

Τὴν ἄδικον βλέπουσα σφαγήν σου
ἡ κτίσις κατηφιῶσα ἐπωδύρετο·
γῆς ταραττομένης γὰρ
ζόφον ὡς ἱμάτιον

151-154 καὶ Ἅδου κενώσας πρὶν / τὸν πολυάνθρωπον / πλοῦτον δέσποτα, ὁ τῶν πατέρων A, PaA, PaV, PaR, PaT. 161-164 καὶ ἐνιαίαν φλόγα, ὑπερύμνητε, ὁ τῶν πατέρων Κύριος C.L. 166-173 om. L.

μελαμβαφὲς ὁ ἥλιος
περιεβάλετο,
ἡμεῖς δέ σε ἀπαύστως ὑμνοῦμεν
καὶ ὑπερυψοῦμεν,
Χριστέ, εἰς τοὺς αἰῶνας.

Ὁ συγκαταβάς μοι μέχρις Ἅδου
καὶ πᾶσιν ὁδοποιήσας τὴν Ἀνάστασιν
αὖθις ἀναβέβηκας
φέρων με ἐπ' ὤμων σου
καὶ τῷ Πατρὶ προσήγαγες·
ὅθεν κραυγάζω σοι·
τὸν Κύριον ὑμνεῖτε τὰ ἔργα
καὶ ὑπερυψοῦτε
εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Τριαδικὸν

Νοῦν πρῶτον καὶ αἴτιον ἁπάντων
θεὸν τὸν μόνον ἀναίτιον γινώσκομεν
Λόγου τε κηρύττοντες
ἄναρχον γεννήτορα
καὶ προβολέα Πνεύματος
δημιουργὸν τοῦ παντός,
Τριάδα συμφυᾶ προσκυνοῦμεν
καὶ ὑπερυψοῦμεν
εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Ὠδὴ θ'. Εἱρμὸς

Ἅπας γηγενὴς
σκιρτάτω τῷ πνεύματι
λαμπαδουχούμενος,
πανηγυριζέτω δὲ

---

178 μέλαν βαφὲν C, μελεμβαφὲς L, PaA. 179 περιεβάλλετο PaA, PaR, PaT. 186 ἄρας με ἐπ' ὤμων σου PaA, PaR, PaV, PaT. 193-199 Πατέρα μόνον ἀναίτιον δοξάζομεν / Λόγον τε τὸν ἄναρχον, / Πνεῦμα τὸ Παράκλητον, / ἕνα Θεόν τε καὶ Κύριον /, καὶ ποιητὴν τοῦ παντός, / Τριάδα συμφυῆ προσκυνοῦντες / καὶ ὑπερυψοῦντες PaA, PaR, PaT, PaV. 193 μόνον αἴτιον C.

201-210 om. A, PaR, PaV, PaA, PaT. 202-210 om. L.

ἀΰλων νόων φύσις γεραίρουσα
τὴν ὑπὲρ λόγον σύλληψιν
τῆς Θεοτόκου
καὶ βοάτω·
χαίροις, παμμακάριστε
Θεοτόκε ἁγνὴ ἀειπάρθενε.

Τροπάρια

Δόλῳ εἰς Ἐδὲμ
ἑρπύσας ὁ ὄφις με
εἵλεν αἰχμάλωτον,
πρὸς τὴν Κρανίου δὲ
κρατίστην πέτραν τοῦτον ἠδάφισεν
ὁ παντοκράτωρ Κύριος
καθάπερ νήπιον,
τῆς τρυφῆς δὲ
αὖθις μοι τὴν εἴσοδον
διὰ ξύλου σταυροῦ ἀνεπέτασεν.

Ἔθου κραταιὰ
ἐχθροῦ ὀχυρώματα
νῦν εἰς ἐρήμωσιν,
τῇ παναλκεστάτῃ δὲ
χειρὶ τὸν πλοῦτον τούτου διήρπασας
ἐκ κενεώνων Ἅδου με
συναναστήσας, Χριστέ,
καὶ τὸν πάλαι,
ἄμετρα καυχώμενον
ὡς γελοῖον παιζόμενον ἔδειξας.

Ἴθι τοῦ πτωχοῦ
λαοῦ σου τὴν κάκωσιν
ἐπισκεψόμενος,
τῇ συμπαθεστάτῃ δὲ
καὶ κραταιᾷ παλάμῃ δυνάμωσον,

---

211 τῆς Ἐδὲμ PaR, PaV, PaT, τὴν Ἐδὲμ A. 226 ἐκ κευθμώνων C. 234 τῇ παναλκεστάτῃ C. 235 καὶ κραταιᾷ σου χειρὶ PaR, PaV, PaA, PaT,

τὸν σταυροφόρον ἄνακτα
κατά βλασφήμων ἐχθρῶν
ἐξελέσθαι
σοῦ τὴν περιούσιον
κληρουχίαν, Χριστέ, ὡς φιλάνθρωπος.

ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗ ΔΙΑΚΟΝΙΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ο ΑΓΙΟΣ ΚΑΙ Ο ΜΑΡΤΥΡΑΣ ΣΤΗ ΖΩΗ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Εἰσηγήσεις
ΙΒ' Συνεδρίου Πατερικῆς Θεολογίας
Ὑπεύθυνος: Καθηγητής Στυλ. Γ. Παπαδόπουλος

ΑΘΗΝΑ 1994

ΟΙ ΑΓΙΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΜΑΡΤΥΡΕΣ ΣΤΗΝ ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΑ

Τοῦ ΘΕΟΧΑΡΗ ΔΕΤΟΡΑΚΗ
Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης

Τό θέμα πού ἔχω τήν τιμή νά παρουσιάσω στά πλαίσια τοῦ παρόντος συνεδρίου ἀναφέρεται στήν ὑμνολογία τῶν μαρτύρων καί τῶν ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας. Θά ἐπιχειρήσω δηλαδή νά ἑρμηνεύσω τή γένεση καί τήν ἐξελικτική διαμόρφωση τῆς ἁγιολογικῆς ἐκκλησιαστικῆς ὑμνογραφίας καί νά ἐπισημάνω τά κύρια φιλολογικά προβλήματα τοῦ θέματος. Σύμφωνα μέ τό θεματικό πλαίσιο τοῦ Συνεδρίου, θά περιορισθῶ στήν ὑμνολογία τῶν μαρτύρων καί τῶν ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας, ἀφήνοντας ἔξω ἀπό τά ὅρια τῆς ἀνακοινώσεώς μου τή δεσποτική καί θεομητορική ὑμνογραφία, μολονότι πρακτικῶς δέν εἶναι πάντοτε ἐφικτός αὐτός ὁ διαχωρισμός. Εἶναι γνωστό ὅτι πολλῶν ἁγίων οἱ ὕμνοι ἐμπλέκονται μέ τήν ὑμνολογία δεσποτικῶν καί θεομητορικῶν ἑορτῶν, οἱ εἱρμοί ἐπί τῶν ὁποίων ἐδράζονται οἱ ἁγιολογικοί κανόνες εἶναι κυρίως δεσποτικοῦ (βιβλικοῦ ἤ χριστολογικοῦ) περιεχομένου, ἐνῶ ἡ Θεοτόκος, μετά τήν κατοχύρωση τοῦ δόγματος τῆς παρθενίας, γίνεται τό κεντρικό πρόσωπο τῆς ὑμνογραφίας, στά κείμενα τῆς ὁποίας εἶναι πανταχοῦ παρούσα, τόσο στά θεοτοκία, ὅσο καί στήν θ΄ ᾠδή τῶν κανόνων, πού κατά παράδοση εἶναι ἀφιερωμένη στή Μητέρα τοῦ Θεοῦ. Ἀλλά καί ὕμνοι μαρτύρων, Ἀποστόλων καί ὁσίων ἔχουν εἰσαχθεῖ στήν ὀργανική διάρθρωση τῶν λειτουργικῶν βιβλίων δεσποτικοῦ περιεχομένου, ὅπως εἶναι ἡ Ὀκτώηχος, τό Τριῴδιον καί τό Πεντηκοστάριον. Θά ἐπιχειρήσουμε πάντως νά δώσουμε μιά εἰκόνα τῆς κυρίως ἁγιολογικῆς ὑμνογραφίας.

Εἶναι γνωστό ὅτι ἡ θρησκευτική ποίηση γενικά, κατ' ἐξοχήν ὅμως ἡ ἐκκλησιαστική, ἡ κυρίως ὑμνογραφία δηλαδή, ἐξυπηρετεῖ τίς λειτουργικές ἀνάγκες τῆς ὀργανωμένης Ἐκκλησίας[1]. Εἶναι ἡ ἐπίσημη φωνή της, μιά συνυφή λόγου καί μέλους, πού στοχεύει στό νά διεγείρει τό θρησκευτικό συναίσθημα, νά τέρψει καί νά διδάξει, νά παρακινήσει τό χριστεπώνυμο πλήρωμα σέ προσευχή καί δοξολογία, σέ ἱκεσία, σέ συντριβή καί σέ μετάνοια. Ὅπως χαρακτηριστικά διδάσκει ὁ ἱερός Χρυσόστομος *«οὐδὲν γάρ, οὐδὲν οὕτως ἀνίστησι ψυχὴν καὶ πτεροῖ καὶ τῆς γῆς ἀπαλλάττει καὶ τῶν τοῦ σώματος ἀπολύει δεσμῶν καὶ φιλοσοφεῖν ποιεῖ καὶ πάντων καταγελᾶν τῶν βιωτικῶν, ὡς μέλος συμφωνίας καὶ ῥυθμῷ συγκείμενον θεῖον ᾄσμα»*[2].

1. Γιά τή διάκριση τῆς θρησκευτικῆς ποίησης βλ. Ν.Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, Εἰσαγωγή εἰς τήν Βυζαντινήν Φιλολογίαν, τ. Β΄. Ἡ βυζαντινή Ὑμνογραφία καί Ποίησις, 1965[3], 9-12.
2. PG 55, 156 (= Ὑπόμνημα εἰς τόν μα΄ Ψαλμόν).

Εἶναι ἐπίσης γνωστό ὅτι ἡ ὑμνολογία τῆς ἀρχαϊκῆς Ἐκκλησίας ἦταν ἀποκλειστικά δεσποτική, χριστολογική. Οἱ ἐξωβιβλικοί ὕμνοι τῆς περιόδου αὐτῆς, σπαράγματα τῶν ὁποίων σώζονται κυρίως σέ παπύρους καί σέ ὄστρακα, εἶναι κοινωνικοί, εὐχαριστιακοί καί δοξολογικοί[3]. Τοῦτο βεβαιώνεται καί ἀπό τίς λίγες, ἀλλά πολύτιμες μαρτυρίες τῶν πηγῶν. Τήν ἀρχαιότερη γραπτή μαρτυρία γιά τή χρήση ὕμνων στίς συνάξεις τῶν πιστῶν παρέχει ὁ Ρωμαῖος ἔπαρχος τῆς Βιθυνίας Πλίνιος ὁ Νεότερος, ὁ ὁποῖος, σέ ἐπιστολή του πρός τόν αὐτοκράτορα Τραϊανό τό ἔτος 112, ἀναφέρει ὅτι οἱ χριστιανοί συγκεντρώνονταν σέ ὀρθρινές λατρευτικές συνάξεις καί ἔψαλλαν ἀντιφωνικούς ὕμνους στόν Χριστό: *«ante lucem convenire carmenque Christo deo dicere secum invicem»*[4]. Τόν ἀπολύτως δεσποτικό χαρακτήρα τῆς ὑμνογραφίας κατά τήν ἀρχαϊκή αὐτή περίοδο τῆς Ἐκκλησίας βεβαιώνει ἀργότερα ὁ Ὠριγένης, κατά τήν μαρτυρία τοῦ ὁποίου οἱ χριστιανοί ἔψαλλαν ὕμνους *«εἰς μόνον τὸν ἐπὶ πᾶσι Θεὸν καὶ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Θεὸν Λόγον»*[5]. Τό αὐτό καί ὁ Εὐσέβιος: *«ψαλμοὶ δὲ ὅσοι καὶ ᾠδαὶ ἀδελφῶν ἀπ' ἀρχῆς πιστῶν γραφεῖσαι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ τὸν Χριστὸν ὑμνοῦσι θεολογοῦντες»*[6]. Ὁρισμένοι μάλιστα ἐπίσκοποι δέν ἐπέτρεπαν στήν ἐκκλησία τους τήν εἰσαγωγή νέων ὕμνων, οὔτε καί χριστολογικῶν. Εἶναι γνωστή ἡ περίπτωση τοῦ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως, πού καταδικάστηκε στή σύνοδο τοῦ 264 μ.Χ. γιατί δέν ἐπέτρεπε στήν ἐκκλησία του *«ψαλμοὺς τοὺς εἰς κύριον Ἰησοῦν Χριστόν... ὡς δὴ νεωτέρους καὶ νεωτέρων ἀνδρῶν συγγράμματα»*, ὅπως παραδίδει πάλι ὁ Εὐσέβιος[7]. Ἡ ἴδια τάξη φαίνεται νά ἐπικρατοῦσε καί ὅλο τόν 4ον αἰώνα. Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, γιά νά ἀποκλείσουν τήν εἰσβολή αἱρετικῶν διδαγμάτων στήν Ἐκκλησία μέσῳ ὕμνων (εἶναι γνωστή ἡ μέθοδος πολλῶν αἱρεσιαρχῶν νά προβάλλουν τή διδασκαλία τους μέ ὕμνους) ἀπαγόρευσαν μέ συνοδικές ἀποφάσεις τήν εἰσαγωγή νέων ὕμνων στήν Ἐκκλησία[8]. Εἶναι γνωστός ὁ ΙΕ΄ κανών τῆς ἐν Λαοδικείᾳ Συνόδου (περί τό 360), κατά τόν ὁποῖο *«μηδὲ ἑτεροῖα ψάλλειν παρὰ τὰ γεγραμμένα ἐν ταῖς ἀπὸ διφθερῶν, ἤτοι μεμβρανῶν συντεθειμέναις ἐκκλησιαστικαῖς βίβλοις»*[9] καί περαιτέρω (Κανών ΝΘ΄): *«οὐ δεῖ ἰδιωτικοὺς ψαλμοὺς λέγεσθαι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ οὐδὲ ἀκανόνιστα βιβλία, ἀλλὰ μόνον τὰ Κανονικὰ τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης»*[10].

---

3. Γιά τήν ὑμνογραφία τῆς ἀρχαϊκῆς Ἐκκλησίας βλ. Κ. ΜΗΤΣΑΚΗ, Βυζαντινή Ὑμνογραφία, Θεσσαλονίκη 1971 (Ἀθήνα 1986[2]), 1-170. Ἐπίσης, Π. ΧΡΗΣΤΟΥ, Θεολογικά Μελετήματα. Ὑμνογραφία, Θεσσαλονίκη 1981, 15-69 (= Ἡ ὑμνογραφία τῆς ἀρχαϊκῆς Ἐκκλησίας) καί Ἀνδρ. Φυτράκη, Ἡ Ἐκκλησιαστική ἡμῶν ποίησις κατά τάς κυριωτέρας φάσεις αὐτῆς, Ἀθῆναι 1957, 3-25.

4. Βλ. Κ. KRUMBACHER (μετ. Γ.ΣΩΤΗΡΙΑΔΟΥ), Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας, τ. Β΄, 513.

5. Ὠριγένους, Κατά Κέλσου 8.67.

6. Εὐσεβίου, Ἐκκλησιαστική Ἱστορία 5.28,6.

7. Αὐτόθι, 7.30,10.

8. Βλ. ΔΗΜ. ΔΡΙΤΣΑ, Ἡ ποίησις τῶν Γνωστικῶν, Ἀθῆναι 1979, ἰδιαίτερα σσ. 174 κέξ.

9. Βλ. Κ. ΡΑΛΛΗ-Μ. ΠΟΤΛΗ, Σύνταγμα τῶν θείων καί ἱερῶν κανόνων Γ΄, 184.

10. Κ. ΡΑΛΛΗ-Μ. ΠΟΤΛΗ, ὅ.π. Βλ. ἐπίσης ΔΗΜ. Λ. ΔΡΙΤΣΑ, ὅ.π. 175, ὅπου καί ἄλλη βιβλιογραφία.

Αὐτὸς εἶναι ἴσως καί ὁ λόγος πού ἑρμηνεύει τήν ἀπουσία ἁγιολογικῶν ὕμνων κατά τήν πρώιμη αὐτή ἐποχή, ἀπό τήν ὁποία ἐντούτοις σώθηκαν ἐνδιαφέροντα ἁγιολογικά κείμενα, ἱστορικοῦ καί ἐπικοῦ χαρακτήρα εἰς τιμήν καί μνήμην τῶν μαρτύρων. Στούς μάρτυρες, πού ἦταν ἡ ζωντανή καί ἀληθής μίμηση τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς πίστεως, οἱ χριστιανικές κοινότητες ἀπέδιδαν ἰδιαίτερη τιμή, μέ συνάξεις κατά τήν *«γενέθλιον ἡμέραν»*, δηλαδή τήν ἡμέρα τῆς ἐπετείου τοῦ μαρτυρίου τους[11]. Κατά τίς συνάξεις αὐτές ἀναγινώσκονταν κείμενα ἀναφερόμενα στή ζωή καί στήν ἄθληση τῶν μαρτύρων. Εἶναι τά γνωστά *«μαρτύρια»*, τά ὁποῖα ἐξελίχθηκαν ἀργότερα σέ ἰδιαίτερο εἶδος τῆς ἁγιολογικῆς φιλολογίας[12]. Δέν σώζεται ἐντούτοις κανένα ἴχνος ἁγιολογικῆς ὑμνολογίας ἀπό τήν περίοδο αὐτή. Τήν ἀρχαιότερη γνωστή μαρτυρία γιά τήν ὕπαρξη ἁγιολογικῶν ὕμνων παρέχει ὁ Τερτυλλιανός, περί τό 200 μ.Χ. Ἀναφερόμενος στούς βιβλικούς ὕμνους τῶν πρώτων χριστιανῶν (ἀπό τούς ψαλμούς τοῦ Δαβίδ καί τή Σοφία Σολομῶντος) προσθέτει *«Cantatur enim et exitus martyrum»* (= Ἄδεται ἐπίσης ἡ τελευτή τῶν μαρτύρων)[13]. Ἡ μαρτυρία αὐτή τοῦ Τερτυλλιανοῦ εἶναι πολύτιμη, ἀλλά δέν εἶναι ἀπολύτως σαφής καί ἐπιδέχεται πολλές ἑρμηνεῖες. Σημαίνει ὅτι ἐτιμᾶτο μέ ὕμνους ἰδιαίτερους καί συντεθειμένους γιά τό συγκεκριμένο πρόσωπο τοῦ μάρτυρα ἡ «γενέθλιος ἡμέρα» του, ἤ ὅτι γιά τήν περίπτωση αὐτή χρησιμοποιοῦσαν οἱ πιστοί κατάλληλα βιβλικά χωρία, ὅπως: *«Ἀγαλλιᾶσθε δίκαιοι ἐν Κυρίῳ· τοῖς εὐθέσι πρέπει αἴνεσις»*[14], *«Δικαίων ψυχαὶ ἐν χειρὶ Κυρίου»*[15], *«Δίκαιοι εἰς τόν αἰῶνα ζῶσι»*[16], κ.τ.ὅ., πού ρητά ἀναφέρει καί ὁ ἴδιος ὁ Τερτυλλιανός ὡς χρησιμοποιούμενα σέ ἄλλες λατρευτικές περιπτώσεις; Δέν εἶναι βέβαιο. Εἶναι πάντως χαρακτηριστικό ὅτι κανένα ἑλληνικό κείμενο δέν ἀναφέρει, οὔτε κἄν ὑπαινίσσεται τήν ὕπαρξη νέων ὕμνων εἰς τιμήν τῶν μαρτύρων κατά τήν πρώιμη αὐτήν ἐποχή.

Ὁ θρίαμβος τῆς λατρείας τῶν μαρτύρων παρατηρεῖται τόν 4ον αἰώνα, εὐθύς μετά τήν κατάπαυση τῶν διωγμῶν καί τήν εἰρήνη τοῦ Μ. Κωνσταντίνου. Ἡ μαχόμενη Ἐκκλησία εἶχε ἤδη ἀποκτήσει τούς ἥρωές της, τούς μάρτυρες τῶν διωγμῶν, μέ τό αἷμα τῶν ὁποίων θεμελίωσε τή ζωή της καί ἔβαψε τή λαμπρή στολή τοῦ θριάμβου της: *«Τῶν ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ μαρτύρων σου ὡς πορφύραν καὶ βύσσον τὰ αἵματα ἡ Ἐκκλησία σου στολισαμένη...»* ψάλλει ἀρχαῖος ἀνώνυμος ὑμνωδός στό γνωστό ἀπολυτίκιον τῶν Ἁγίων Πάντων[17]. Δέν εἶναι μόνο ἡ πραγματική ἀνάγκη νά τιμηθοῦν κατ' ἀξίαν καί

---

11. Βλ. H. DELEHAYE, Sanctus. Essai sur le culte des sants dans l' antiquité, Bruxelles 1927.

12. Γιά τό μέγα καί ἐνδιαφέρον τοῦτο θέμα βλ. HIP. DELEHAYE, Les passions des martyrs et les genres littéraires, Bruxelles 1966[2] [= Subsidia Hagiographica 13B]. Βλ. ἐπίσης ΘΕΟΧ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ, Εἰσαγωγή στή σπουδή τῶν ἁγιολογικῶν κειμένων (Πανεπιστημιακές παραδόσεις), Ρέθυμνο 1993, 11 κέξ.

13. PL 2, 136 [= Scorpiace 7].

14. Ψαλμός 31. 1.

15. Σοφία Σολομῶντος 3.1.

16. Σοφία Σολομῶντος 5.16.

17. Βλ. ἔντυπον Πεντηκοστάριον, ἔκδ. Ἀπ. Διακονίας, Ἀθῆναι 1959, 226.

μέ ἐκδηλώσεις ἐνθουσιωδῶν πανηγυρισμῶν οἱ στρατιῶτες τοῦ Χριστοῦ, οἱ *«γενναῖοι ὁπλῖται τῆς παρατάξεως τοῦ Κυρίου», «οἱ καλλίνικοι μάρτυρες», «τῆς Ἐκκλησίας ἡ βάσις, τοῦ Εὐαγγελίου ἡ τελείωσις»*[18]. Μέ τήν ὁριστική συντριβή τῆς ἐθνικῆς θρησκείας, τῶν θεῶν καί τῶν ἡρώων της, οἱ χριστιανικές κοινότητες εἶχαν ἀνάγκη ἀπό νέους «ὑπερφυσικούς» προστάτες, ἀπό γενναίους ὑπερασπιστές γιά τήν ἀντιμετώπιση τῶν φυσικῶν καί τῶν πνευματικῶν ἐχθρῶν[19]. Ἔτσι, οἱ μάρτυρες ἀνυψώθηκαν σέ σύμβολα ζωῆς καί σωτηρίας, ἔγιναν στήν κοινή συνείδηση οἱ ἄγρυπνοι φύλακες καί προστάτες τῶν λαῶν καί κατέλαβαν τίς θέσεις τῶν ἀρχαίων θεῶν καί ἡρώων. Εἶναι μάλιστα ἰδιαιτέρως χαρακτηριστικό ὅτι πολλά παγανιστικά στοιχεῖα, σχετιζόμενα μέ ἀρχαίους θεούς καί ἥρωες, ἐπιβίωσαν καί συνδέθηκαν μέ τή λατρεία συγκεκριμένων ἁγίων. Οἱ ἀρχαῖοι δρακοντοκτόνοι ἥρωες λ.χ. ξαναζοῦν στά πρόσωπα καί στά θαύματα χριστιανῶν ἁγίων, ὅπως ὁ ἅγιος Γεώργιος καί ὁ ἅγιος Θεόδωρος[20]. Εἶναι ἰδιαιτέρως χαρακτηριστικό ὅτι τέτοιες εὐσεβεῖς λαϊκές παραδόσεις πέρασαν μέσῳ τῆς ἁγιογραφίας καί στήν ὑμνογραφία. Σέ κοντάκιο πρός τιμήν τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Τήρωνος ἡ ἀναφορά στόν ἐμφωλεύοντα στήν πηγή τῶν Εὐχαΐτων δράκοντα εἶναι μιά πολύ χαρακτηριστική περίπτωση: *«Πλησίον τῆς Εὐχαΐτων γῆς, πηγὴ ὕδατος ἦν ἐν ᾗ ἐνεφώλευεν ἀπό τινος διαστήματος δράκων ἰοβόλος, οὐκ ἀνθρώπου ἁπτόμενος, ἀλλὰ κτήνη χειρούμενος*[21]*...»*. Ἡ ὀργανωμένη Ἐκκλησία ἦταν φυσικό νά προβάλλει τούς μάρτυρες ὡς ὑψηλά παραδείγματα πίστεως καί καρτερίας καί νά καλεῖ τούς πιστούς νά ἀγαπήσουν καί νά τιμήσουν τούς νέους ἥρωες, νά μιμηθοῦν τό παράδειγμά τους. *«Τιμᾶς μαρτύρων τὴν μνήμην; τίμησαι καὶ τὴν γνώμην· κοινωνία γὰρ τῆς μνήμης ἡ συμφωνία τῆς γνώμης»*, λέγει ὁ Γρηγόριος ὁ Νύσσης[22]. Ἕνα πλῆθος ὕμνων ἔχει τή χαρακτηριστική προτρεπτική ἀπαρχή: *«Δεῦτε φιλομάρτυρες πάντες τοὺς τοῦ Χριστοῦ ἀθλοφόρους τιμήσωμεν...»*[23]. Οἱ μάρτυρες εἶναι ἡ δόξα, τό κάλλος, ἡ αἴγλη τῆς Ἐκκλησίας: *«Ὥσπερ ὁ οὐρανὸς τοῖς ἄστροις κεκόσμηται, οὕτω καὶ αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Θεοῦ τοὺς μάρτυρας κατέχουσι· ὥσπερ γὰρ ἄνθη ἐν πεδίῳ, οὕτω καὶ οἱ μάρτυρες ἐν ταῖς ἐκκλησίαις. Μνήμη μαρτύρων ὀφλημάτων ἄφεσις· μνήμη μαρτύρων δαιμονιζομένων ἀνάκλησις· μνήμη μαρτύρων ζωὴ καὶ ὑγίεια τοῖς φιλομάρτυσιν. Μεγάλοι τῶν μαρτύρων οἱ ἀγῶνες· λαμπροὶ τῶν ἁγίων οἱ στέφανοι...»*[24].

Στή στρατιά τῶν μαρτύρων, ἔρχονται νά προστεθοῦν ἀργότερα καί νά προστίθενται συνεχῶς καί οἱ ὅσιοι, οἱ ἀσκητές, οἱ ἐν ἐρήμοις, τό νέφος

---

18. Δοξαστικόν ἑσπερινοῦ Ἁγ. Πάντων, ἔντυπον Πεντηκοστάριον 226.

19. Γιά τούς ἁγίους προστάτες βλ. τή λαμπρή μελέτη τοῦ P.R.L. BROWN, The Rise and Function of the Holy Man in Late Antiquty, Journal of Roman Studies 61, 1971, 80-101.

20. Γιά τούς δρακοντοκτόνους ἁγίους βλ. ΘΕΟΧ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ, ὅ.π., 62-68.

21. Βλ. R. MAAS-C.A. TRYPANIS, Sancti Romani Melodi Cantica. Cantica dubia, Berlin 1970 (ἐφεξῆς: Cantica dubia), Κοντάκιον ἀρ. 81.

22. PG 46, 736A [= Ἐγκώμιον εἰς τόν ἅγιον Στέφανον τόν πρωτομάρτυρα].

23. Βλ. ἀπαρχές: ENR. FOLLIERI, Intia Hymnorum Eclesiae Graecae I, 1960, 283 κέξ.

24. Μαρτύριον Θεοδώρου τοῦ Στρατηλάτου, BHG^3, 1750, ἔκδ. G. Van Hoff, Acta Graeca S. Theodori Ducis martyris, nunc primum edita, Analecta Bollandiana, 2, 1883, 359.

τῶν νέων ἡρώων, πού γεωργοῦν *«ταῖς τῶν δακρύων ροαῖς τῆς ἐρήμου τὸ ἄγονον»*[25], πού βαστάζουν τόν σταυρόν τοῦ Κυρίου ὡς ὅπλον ἀήττητον καί κατάγουν τρόπαια ἐναντίον τῶν δυνάμεων τοῦ σκότους καί ἀνέρχονται ἐν πόνοις, ἐν ἀγρυπνίαις, ἐν θλίψεσι, ἐν διηνεκεῖ προσευχῇ τήν κλίμακα τοῦ οὐρανοῦ. Εἶναι καί αὐτοί ἀγωνιστές καί διάδοχοι τῶν μαρτύρων σέ σκληρούς ἀθλητικούς ἀγῶνες[26]. Ὁ Μ. Ἀντώνιος εἶναι ὁ πρῶτος, ὁ Καθηγητής τῆς ἐρήμου, καί τόν ἀκολουθοῦν στρατιές ὁσίων, διδασκάλων καί ἱεραρχῶν. Ἡ Ἐκκλησία ὀργανώνει τή λατρευτική της ζωή καί συγκροτεῖ τό ἁγιολόγιό της, τόν κύκλο τοῦ λατρευτικοῦ ἔτους, στόν ὁποῖο περιλαμβάνει *«τὸν βαπτιστὴν τοῦ Σωτῆρος, Ἀποστόλους, Προφήτας καὶ μάρτυρας, Ἱεράρχας, Διδασκάλους τε καὶ Ὁσίους, Ἀσκητὰς καὶ Δικαίους καὶ τῶν ἁγίων γυναικῶν τὸ φιλόθεον σύστημα»*, ὅπως χαρακτηριστικά ἀναφέρει ἀρχαῖο ἰδιόμελο α΄ ἦχου τῆς Λιτῆς τῶν ἁγίων Πάντων[27]. Σέ περιόδους ἀγώνων καί κρίσεων ἀναδεικνύονται νέοι μάρτυρες, ὅπως εἶναι οἱ μάρτυρες τῆς Εἰκονομαχίας ἤ οἱ Νεομάρτυρες τῆς Τουρκοκρατίας. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι αἰώνια καί ἡ ζωή της πλουτίζεται συνεχῶς μέ νέα πρόσωπα καί μέ νέα θέματα. Ἡ ὑμνογραφία παρακολουθεῖ αὐτή τή ζωή τῆς Ἐκκλησίας καί τήν ὑπηρετεῖ μέ τά μέσα της.

Εἶναι πρόδηλο ὅτι ἡ ἀνάπτυξη ἰδιαίτερης ἁγιολογικῆς ὑμνογραφίας συνδέεται μέ τήν ὀργάνωση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἑορτολογίου, τοῦ ὁποίου τίς πρῶτες μορφές βρίσκουμε σέ πηγές πρώιμες καί μέ ἀρκετή πληρότητα ἀπό τόν 4ο αἰώνα. Ἤδη στόν αἰώνα αὐτόν εἶχε καθιερωθεῖ ἡ ἑορτή τῶν ἁγίων Πάντων (ἀρχικῶς τῶν Μαρτύρων πάντων). Ὁ ἱερός Χρυσόστομος, στήν ἐγκωμιαστική ὁμιλία του *«Εἰς τοὺς ἁγίους πάντας τοὺς ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ μαρτυρήσαντας»* ρητά ἀναφέρει τήν ἑορτή, πού εἶχε ὁρισθεῖ τήν Κυριακή μετά τήν Πεντηκοστή: *« Ἐξ οὗ τὴν ἱερὰν πανήγυριν τῆς Πεντηκοστῆς ἐπετελέσαμεν, οὔπω παρῆλθεν ἡμερῶν ἑπτὰ ἀριθμός, καὶ πάλιν κατέλαβεν ἡμᾶς μαρτύρων χορός, μᾶλλον δὲ μαρτύρων παρεμβολὴ καὶ παράταξις...»*[28]. Οἱ ἐγκωμιαστικές ὁμιλίες τῶν μεγάλων πατέρων τοῦ 4ου αἰώνα εἶναι ἡ καλύτερη μαρτυρία γιά τήν τιμή πού ἀπέδωσε ἡ Ἐκκλησία στούς μάρτυρες. Μολονότι σέ καμιά ἀπό αὐτές δέν γίνεται λόγος γιά ἰδιαίτερη ἁγιολογική ὑμνολογία, εἶναι ἐντούτοις βέβαιο ὅτι στίς πατερικές ὁμιλίες στηρίχθηκαν οἱ μεταγενέστεροι ὑμνογράφοι. Στίς ὁμιλίες αὐτές ἔβρισκαν ἕτοιμες καί λογοτεχνικά διαμορφωμένες ἐγκωμιαστικές φράσεις, λέξεις, εἰκόνες, σχήματα, καί τά στοιχεῖα αὐτά τά χρησιμοποίησαν εὐρύτατα. Τοῦτο καθίσταται σαφές καί ἀπό τήν ΚΓ΄ διδαχή τοῦ Δωροθέου τοῦ Γαζαίου (6ος αἰώνας), ἡ ὁποία ἐπιγράφεται: *«Ἑρμηνεία τῶν ῥητῶν τοῦ ἁγίου Γρηγορίου (τοῦ Θεολόγου) ψαλλομένων εἰς τοὺς μάρτυ-*

---

25. Χαρακτηριστική ἔκφραση σέ ἀπολυτίκια τῶν ὁσίων ἀσκητῶν. Βλ. FOLLIER, Initia IV, 14.

26. Γιά τόν μοναχό ὡς διάδοχο καί συνεχιστή τοῦ μάρτυρα βλ. E.E. MALONE, The Monk and the Martyr. The Monk as Successor of the Martyr, Washington 1950 [= The Catholic Univ, of America-Studies in Christian Antiquity, 12].

27. Πεντηκοστάριον 227.

28. PG 50, 705.

ρας»[29]. Ἰδού μιά χαρακτηριστική καί ἐξαιρετικά διδακτική περικοπή: *«Ἴδωμεν πάλιν τί θέλει διδάξαι ἡμᾶς περὶ τῶν ἁγίων μαρτύρων ὁ ἅγιος Γρηγόριος. Λέγει γὰρ... Ἱερεῖα ἔμψυχα, ὁλοκαυτώματα λογικά... καὶ θύματα τέλεια Θεῷ. Εἶτα τὸ ἑξῆς· Θεὸν γινώσκοντα καὶ Θεῷ γινωσκόμενα πρόβατα... Ὧν ἡ μάνδρα λύκοις ἀνεπίβατος...»*[30]. Μέ τή συρραφή ὅλων αὐτῶν τῶν γρηγοριανῶν φράσεων ἀπαρτίζεται ἕνα μαρτυρικόν ἰδιόμελον, ἀσφαλῶς ἀρχαῖο, πού ψάλλεται καί σήμερα στήν ἀκολουθία τοῦ ἑσπερινοῦ τῆς Παρασκευῆς μετά τήν Κυριακή τῆς Σαμαρείτιδος, σέ ἦχο δ΄:

Ἱερεῖα ἔμψυχα,
ὁλοκαυτώματα λογικά,
μάρτυρες Κυρίου,
θύματα τέλεια Θεοῦ.
Θεὸν γινώσκοντα
καὶ Θεῷ γινωσκόμενα
πρόβατα, ὧν ἡ μάνδρα
λύκοις ἀνεπίβατος,
πρεσβεύσατε καὶ ἡμᾶς
συμποιμανθῆναι ἡμῖν[31].

Τό αὐτόμελον μαρτυρικόν τοῦ α΄ ἤχου

Πανεύφημοι μάρτυρες, ὑμᾶς
οὐχ ἡ γῆ κατέκρυψεν,
ἀλλ' οὐρανὸς ὑπεδέξατο·
ὑμῖν ἠνοίγησαν
παραδείσου πύλαι
καὶ ἐντὸς γενόμενοι
τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς ἀπολαύετε[32]...

εἶναι ἐπίσης σαφέστατα μέλος ἀρχαῖο καί στηρίζεται στήν ἐγκωμιαστική ὁμιλία τοῦ Μ. Βασιλείου Εἰς τούς ἁγίους τεσσαράκοντα μάρτυρας, ὅπου αὐτούσιες οἱ φράσεις: *«Ὑμᾶς οὐχ ἡ γῆ κατέκρυψεν, ἀλλ' οὐρανὸς ὑπεδέξατο· ἠνοίγησαν ὑμῖν παραδείσου πύλαι...»*[33].

Τά ἀρχαιότερα δείγματα τῆς ἁγιολογικῆς ὑμνογραφίας εἶναι χωρίς ἀμφιβολία τά αὐτόμελα καί τά ἰδιόμελα τῶν ἁγίων. Μολονότι δέν ὑπάρχει δυνατότητα νά τά χρονολογήσουμε ἀκριβῶς, ἐντούτοις, σύμφωνα μέ ὅλες τίς

29. Βλ. PG 88, 1829-1836 καί IOANNES SAJDAK, De Gregorio Nazianzeno poetarum Christianorum fonte, Cracoviae 1917, 21-24.

30. Αὐτόθι, 22-23.

31. Αὐτόθι, 24 καί Πεντηκοστάριον 123.

32. W. CHRIST-M. PARANIKAS, Anthologia Graeca Camminum Christianorum, Lipsiae 1871 (anast. Hildesheim 1963), 63 [ἑφεξῆς: Anthologia].

33. PG 31, 524 C. Γιά τή λατρεία τῶν μαρτύρων τόν 4ον αἰώνα, κυρίως μέ βάση τίς ἁγιολογικές ὁμιλίες τοῦ Μ. Βασιλείου βλ. M. Girardi, Basilio di Cesarea e il culto dei martiri nel IV secolo. Scrittura e tradizione, Universita di Bari, Instituto di Studi classici e cristiani 1990 [= Quademi di «Vetera Christianorum», 21].

ἐνδείξεις, ὁρισμένα ἀπό αὐτά πρέπει νά συντέθηκαν κατά τόν 5ο-6ο αἰῶνα[34]. Ἀναφέρω δείγματος χάριν ὁρισμένα ἀπό αὐτά:

Μέλος ἀρχαῖο πρέπει νά θεωρεῖται τό αὐτόμελον τοῦ δ΄ ἤχου τοῦ Ἁγίου Γεωργίου

Ὡς γενναῖον ἐν μάρτυσιν,
ἀθλοφόρε Γεώργιε,
συνελθόντες σήμερον εὐφημοῦμέν σε[35]...

πού ἀποτελεῖ τό μετρικό καί μουσικό πρότυπο γιά μέγα πλῆθος προσόμοιων μαρτυρικῶν καί ἄλλων τροπαρίων, κυρίως στίς ἀκολουθίες τοῦ ἑσπερινοῦ.

Τρία ἀκόμη αὐτόμελα μαρτυρικά πρέπει νά ἀνήκουν στήν πρώιμη περίοδο τῆς ἁγιολογικῆς ὑμνογραφίας: Τό αὐτόμελον τοῦ ἀποστόλου Παύλου (29 Ἰουνίου) σέ ἦχο δ΄ *«Ὁ ἐξ ὑψίστου κληθείς, / οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων...»*[36], τό *«Ὅλην ἀποθέμενοι / ἐν οὐρανοῖς τὴν ἐλπίδα...»*, σέ ἦχο πλ. β΄, πού φαίνεται νά συντέθηκε ἀρχικά γιά τούς ἁγίους Ἀναργύρους, Κοσμᾶ καί Δαμιανό (1 Νοεμβρίου)[37], τό σύνηθες στήν ὑμνολογία τῶν ὁσίων *«Χαίροις ἀσκητικῶν ἀληθῶς / ἀγωνισμάτων τὸ εὐῶδες κειμήλιον...»*, σέ ἦχο πλ. α΄, πού συντέθηκε γιά τόν ἅγιο Σάββα (5 Δεκεμβρίου)[38] καί τό ἐπίσης σύνηθες τοῦ πλ. δ΄, ἦχου *«Τί ὑμᾶς καλέσωμεν, ἅγιοι...»*[39].

Παλαιό ἐπίσης εἶναι τό κοινότατο σέ μάρτυρες ἀπολυτίκιο τοῦ δ΄ ἤχου: *«Ὁ μάρτυς σου, Κύριε, ἐν τῇ ἀθλήσει αὐτοῦ τὸ στέφος ἐκομίσατο...»*[40].

Στόν ὑμνογράφο Ἀνδρέα Πηρό ἀποδίδεται ἕνα ἄλλο αὐτόμελο, πού συντέθηκε πρός τιμήν τῶν κορυφαίων ἀποστόλων Πέτρου καί Παύλου (29 Ἰουνίου), σέ ἦχο β΄: *«Ποίοις εὐφημιῶν στέμμασιν / ἀναδήσωμεν Πέτρον καὶ Παῦλον...»*[41].

Οἱ πρῶτες ὀργανωμένες μορφές ἐκτενῶν ὕμνων εἶναι τά κοντάκια. Τό εἶδος ἔλαβε τήν ὁριστική του διαμόρφωση μέ τόν Ρωμανό τόν Μελωδό, τόν κορυφαῖο ἐκπρόσωπο τῆς βυζαντινῆς ὑμνογραφίας. Ὑπό τό ὄνομα τοῦ Ρωμανοῦ σώζονται 32 ἁγιολογικά κοντάκια, ἀλλά ἤδη οἱ πρῶτοι συστηματικοί μελετητές τοῦ μεγάλου ὑμνογράφου, ὁ K. Krumbacher καί P. Maas ἐξέφρασαν ζωηρές ἐπιφυλάξεις γιά τή γνησιότητά τους[42]. Ὁ Ν. Λιβαδάρας μέ τή μελέτη του «Τό πρόβλημα τῆς γνησιότητος τῶν ἁγιολογικῶν ὕμνων τοῦ Ρωμανοῦ» (Ἀθῆναι 1959)[43] ἀπέδειξε ὅτι τά 16 τουλάχιστον ἀπό τά ἁγιολογικά αὐτά κοντάκια εἶναι γνήσια ἔργα τοῦ Ρωμανοῦ, ἀλλά οἱ ἀποδεί-

34. Π. ΤΡΕΜΠΕΛΑ, Ἐκλογή Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου Ὑμνογραφίας Ἀθῆναι 1949, 60 (1978[2]. Ἐφεξῆς: Τρεμπέλας).
35. Anthologia, 70.
36. Anthologia, 72.
37. Anthologia, 76.
38. Anthologia, 74.
39. ΤΡΕΜΠΕΛΑΣ, 63.
40. FOLLIERI, Initia III, 1962, 55, 103.
41. Anthologia, 83.
42. Cantica dubia,IX-XVIII.
43. Ν.Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗ (ἔκδ.), Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ Ὕμνοι. Παρέρτημα Δ΄ τόμου.

ξεις του δέν ἔχουν πείσει ἀκόμη τούς εἰδικούς. Ὁ Ρωμανός γράφει ὕμνους μέ βιβλικό πρωτίστως περιεχόμενο, καί εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι οἱ σύγχρονες ἐκδόσεις τῶν ρωμανικῶν κοντακίων διαστέλλουν σαφῶς τά βιβλικά γνήσια ἀπό τά ἁγιολογικά ἀμφιβαλλόμενα κοντάκια τοῦ Ρωμανοῦ. Χωρίς καμιά ἀμφιβολία πρέπει νά ἀποδοθοῦν στόν Ρωμανό τά κοντάκια:

1. Εἰς τόν Ἅγιον Δημήτριον
2. Εἰς τόν Ἅγιον Γεώργιον
3. Εἰς τούς Ἁγίους Πάντας
4. Εἰς τούς Ἁγίους Τεσσαράκοντα
5. Εἰς τόν Πρωτομάρτυρα Στέφανον
6. Εἰς τούς Ἁγίους Ἀποστόλους
7. Εἰς τόν Ἅγιον Παντελεήμονα
8. Εἰς τήν Ἁγίαν Ματρώναν
9. Εἰς τόν Προφήτην Ἠλίαν
10. Εἰς τόν Ἅγιον Θεόδωρον
11. Εἰς τούς Ἁγίους Ἀναργύρους Κοσμᾶν καί Δαμιανόν
12. Εἰς τήν ἀποτομήν τοῦ Προδρόμου
13. Εἰς τούς Τρεῖς Παῖδας ἐν καμίνῳ
14. Εἰς τόν Ἅγιον Τρύφωνα[44].

Χωρίς νά ἀπασχοληθοῦμε ἐδῶ μέ τά ἀκανθώδη προβλήματα τῆς πατρότητας, πρέπει νά σημειώσουμε ὅτι τόσο ὁ Ρωμανός ὅσο καί ἄλλοι ποιητές τοῦ 6ου καί 7ου αἰώνα συνέθεσαν πλῆθος ἁγιολογικῶν κοντακίων, σέ μάρτυρες, ἀποστόλους, προφῆτες καί ἱεράρχες. Διαθέτουμε ἤδη κριτικές ἐκδόσεις ὁρισμένων ἀπό αὐτά[45], ἀλλά τά περισσότερα παραμένουν ἀκόμη ἀνέκδοτα. Οἱ μεγάλοι καί δημοφιλεῖς μάρτυρες Γεώργιος, Δημήτριος, Θεόδωρος, Παντελεήμων, οἱ ἰαματικοί Ἀνάργυροι Κοσμᾶς καί Δαμιανός καί ἀπό τούς ἱεράρχες ὁ Νικόλαος τιμῶνται μέ περισσότερους ὕμνους. Ἡ μελέτη τῶν κοντακίων αὐτῶν ἀπέδειξε καί κάτι ἄλλο ἰδιαιτέρως σημαντικό. Πολλά τροπάρια, πού ψάλλονται καί σήμερα καί φέρονται στά λειτουργικά βιβλία ἀνωνύμως, ἀπολυτίκια, καθίσματα, κοντάκια κ.ἄ., ἀποδεικνύεται ὅτι ἀνήκουν σέ παλαιά ρωμανικά ἤ ἄλλων ἀρχαίων ποιητῶν κοντάκια. Πρόκειται τίς περισσότερες φορές γιά προοίμια παλαιῶν κοντακίων, πού ἀποσπάσθηκαν ἀπό τόν ὀργανικό τους κορμό καί ἐπιβίωσαν σέ λειτουργική χρήση ὡς ἀνώνυμοι καί ἀδέσποτοι ὕμνοι μετά τήν παρακμή τῶν κοντακίων. Ἀξίζει νά ἀναφερθοῦν ὁρισμένα πολύ γνωστά τροπάρια, πού ἦταν ἄλλοτε προοίμια κοντακίων:

–Τῇ δυνάμει τοῦ σταυροῦ ἀγωνισάμενος καλῶς[46]...

–Νικηφόρον ἀθλητὴν τῷ ἀθανάτῳ δεσπότῃ[47]...

---

44. Ν. ΛΙΒΑΔΑΡΑΣ, ὅ.π., 60-96.

45. Ν. ΛΙΒΑΔΑΡΑΣ, 131-158: α) Εἰς ἁγίους ἀναργύρους Κοσμᾶν καί Δαμιανόν, 131-141. β) Εἰς ἅγιον Ἰωάννην τόν Θεολόγον, 141-149. γ)Εἰς ἀπόστολον Φίλιππον, 150-154. δ) Εἰς ἅγιον Ἀθανάσιον, 155-158.

46. Εἰς τόν ἅγιον Γεώργιον, πρός τό Κατεπλάγη Ἰωσήφ. Cantica dubia, 34.

47. Εἰς τόν ἅγιον Δημήτριον, ἰδιόμελον. Αὐτόθι, 79.

–Μεγαλομάρτυς περίφημε, τυραννοκτόνε ἀήττητε[48]...
–Πίστιν Χριστοῦ ὡσεὶ θώρακα ἔνδον λαβὼν ἐν τῇ καρδίᾳ σου[49]...
–Μιμητὴς ὑπάρχων τοῦ ἐλεήμονος καὶ ἰαμάτων τῶν χάριν κομισάμενος[50]...
–Οἱ τὴν χάριν λαβόντες τῶν ἰαμάτων, ἐφαπλοῦσθε τὴν ῥῶσιν τοῖς ἐν ἀνάγκαις[51]...
–Τὰ ἄνω ζητῶν, τοῖς κάτω συναπτόμενος[52]...
–Ἡ πρὶν στεῖρα σήμερον Χριστοῦ τὸν Πρόδρομον τίκτει[53]...
–Ἐν τοῖς Μύροις, ἅγιε, ἱερουργὸς ἀνεδείχθης[54]...
–Ὥφθης βάσις ἄσειστος τῇ Ἐκκλησίᾳ[55]
καί πλῆθος ἄλλων.

Ὅσο καί ἄν φαίνεται περίεργο, εἶναι πάντως βέβαιο ὅτι καί στούς προχωρημένους αὐτούς χριστιανικούς αἰῶνες ἡ ὑμνογραφία ἐξακολουθεῖ νά εἶναι κατά προτίμηση χριστολογική καί θεομητορική καί ἡ ὑμνολογία τῶν ἁγίων δέν ἔχει ἀκόμη τήν ἔκταση πού θά ἀναμέναμε. Αὐτό ἰσχύει ὄχι μόνο γιά τά κοντάκια, ἀλλά καί γιά τούς πρώιμους κανόνες. Ἕνας ἔλεγχος στούς ποιητές τῶν εἱρμῶν ἀποδεικνύει σαφέστατα τό πράγμα. Στό Εἱρμολόγιον τοῦ Σωφρονίου Εὐστρατιάδου ἀναγράφονται 370 εἱρμοί[56]. Ἀπό αὐτούς 313 εἶναι δεσποτικοί καί θεομητορικοί, καί μόνο 57 ἀναφέρονται σέ μνῆμες ἁγίων, δηλαδή ἕνα ποσοστό μόλις 15,40%. Ἀνάλογη εἶναι καί ἡ ἀντιπροσώπευση τῶν ἁγιολογικῶν ἑορτῶν στήν ποίηση τῶν πρώιμων κανονογράφων, οἱ ὁποῖοι στρέφουν τό ἐνδιαφέρον τους περισσότερο πρός τόν κύκλο τῶν δεσποτικῶν καί θεομητορικῶν ἑορτῶν. Τήν ἀρχαιότερη μαρτυρία γιά τήν ὕπαρξη ἁγιολογικοῦ κανόνα παρέχει ἕνας πάπυρος τῆς John Rynolds Library, πού χρονολογεῖται στόν 7ο αἰώνα, καί διασώζει δύο μόνο στίχους:

36 *ὁ ἐν στρατηλάταις*
37 *ἔνδοξος μάρτυς*

πού θεωρήθηκαν ὅτι ἀνήκουν σέ πρώιμο κανόνα στόν ἅγιο Θεόδωρο τόν Στρατηλάτη[57]. Προσωπικά πιστεύω ὅτι δέν πρόκειται γιά σπάραγμα λειτουργικοῦ κανόνα, ἀφοῦ τό εἶδος στόν 7ο αἰώνα δέν ἔχει λάβει ἀκόμη τή γνωστή του διαμόρφωση. Περισσότερο μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ ἡ ὑμνογραφική παραγωγή τῶν πρώτων μεγάλων ὑμνογράφων καί μελωδῶν τοῦ 8ου αἰώνα, ἐκείνων δηλαδή πού πραγματοποίησαν τή μεγάλη μουσική καί ποιητική μεταρρύθμιση στήν ἐκκλησιαστική ὑμνογραφία καί ἐπέβαλαν τόν κανόνα

48. Εἰς τόν ἅγιον θεόδωρον, ἰδιόμελον. Αὐτόθι, 145.
49. Εἰς τόν ἅγιον Θεόδωρον, ἰδιόμελον.Αὐτόθι, 155.
50. Εἰς τόν ἅγιον Παντελεήμονα, ἰδιόμελον. Αὐτόθι, 62.
51. Εἰς τούς ἁγίους ἀναργύρους Κοσμᾶν καί Δαμιανόν, ἰδιόμελον. Αὐτόθι, 86.
52. Εἰς Συμεῶνα τόν Στυλίτην, ἰδιόμελον. Αὐτόθι, 71.
53. Εἰς τήν γέννησιν τοῦ Προδρόμου, πρός τό· Ἡ παρθένος σήμερον. Αὐτόθι, 9.
54. Εἰς τόν ἅγιον Νικόλαον, πρός τό· Ἐπεφάνης σήμερον. Αὐτόθι, 121.
55. Εἰς τόν Μ. Βασίλειον, πρός τό Ἐπεφάνης, σήμερον. Αὐτόθι, 178.
56. ΣΩΦΡ. ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΟΥ, Εἱρμολόγιον, Chennevières-sur-Marne, 1932.
57. Μ. ΝΑΟΥΜΙΔΟΥ, Ὑμνογραφικά κείμενα εἰς παπύρους καί ὄστρακα, ΕΕΒΣ ΛΒ', 1963, 60-93.

στή θέση τοῦ παλαιοῦ κοντακίου, τό ὁποῖο ἔτσι ὁδηγήθηκε σέ ἀχρησία καί παρακμή. Παρατηροῦμε λοιπόν ὅτι οἱ πρῶτοι μεγάλοι ὑμνογράφοι καί μελωδοί στρέφουν τά ἐνδιαφέροντά τους κυρίως στή δεσποτική καί τή θεομητορική ὑμνογραφία. Ἔτσι, ὁ Κοσμᾶς ὁ Μελωδός εἶναι ὁ κατ' ἐξοχήν ὑμνογράφος τῶν δεσποτικῶν ἑορτῶν, ὁ θετός ἀδελφός καί συνεργάτης του Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός εἶναι ὁ κατ' ἐξοχήν ὑμνογράφος τῆς Θεοτόκου, ὁ Ἀνδρέας Κρήτης εἶναι ὁ ποιητής τῆς συντριβῆς καί τῆς μετάνοιας τῆς ἁμαρτωλῆς ψυχῆς. Οἱ ἁγιολογικοί ὕμνοι στούς μεγάλους αὐτούς ποιητές ἀντιπροσωπεύουν μικρό μόνο μέρος τῆς παραγωγῆς τους. Μερικοί ἀριθμοί εἶναι ἐνδεικτικοί: Ὁ Κοσμᾶς ὁ Μελωδός ἐπί συνόλου 173 εἱρμῶν ἔχει ὀκτώ μόνο «Εἰς τούς ἁγίους Ἀποστόλους», ἐνῶ ἐπί 33 κανόνων του, μόνο 5 εἶναι ἁγιολογικοί καί ἀπό αὐτούς οἱ δύο εἶναι ἀμφίβολης γνησιότητας[58] Ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός ἐπί 531 εἱρμῶν ἔχει 17 μόνο ἁγιολογικούς (Εἰς τούς ἁγίους Ἀποστόλους καί εἰς τόν Προφήτην Ἠλίαν), ἐνῶ ἐπί 115 κανόνων οἱ 65 εἶναι ἁγιολογικοί, σύμφωνα μέ τόν πίνακα τοῦ Σωφρονίου Εὐστρατιάδου[59]. Πρέπει ἐντούτοις νά παρατηρηθεῖ ὅτι ἡ ἔνδειξη τῶν ἐντύπων καί τῶν χειρογράφων *«Ἰωάννου»* ἤ *«Ἰωάννου μοναχοῦ»* δέν εἶναι ἀπόδειξη ὅτι ὁ ὕμνος ἀνήκει στόν Δαμασκηνό. Ἀπαιτεῖται γενναία ἔρευνα εἰς βάθος καί σαφής προσδιορισμός τῶν ποιητικῶν χαρακτηριστικῶν γνωρισμάτων τοῦ Δαμασκηνοῦ. Ὁ Εὐστρατιάδης ἐλέγχεται γιά πολλές ἀνακρίβειες. Τά ἴδια μποροῦμε νά παρατηρήσουμε καί στήν ποίηση τοῦ Ἀνδρέα Κρήτης. Ἐπί 594 εἱρμῶν, μόνο 90 εἶναι ἁγιολογικοί, ἐνῶ ἐπί 54 κανόνων του οἱ 16 μόνο εἶναι ἁγιολογικοί[60]. Ἡ ἴδια περίπου ἀναλογία παρατηρεῖται καί στά ἰδιόμελα καί στιχηρά τῶν ποιητῶν αὐτῶν.

Τό φαινόμενο αὐτό ἴσως ἔχει σχέση μέ τήν ὀργάνωση τῶν βασικῶν λειτουργικῶν βιβλίων καί κυρίως τῆς Ὀκτωήχου, γιά τήν ὁποία σαφῶς συνεργάστηκαν ὁ Κοσμᾶς ὁ Μελωδός καί ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός[61]. Τά θέματα τοῦ δεσποτικοῦ καί θεομητορικοῦ κύκλου συμπληρώθηκαν ἤ καλύφθηκαν ὑμνογραφικῶς μέ ὕμνους μεγάλων καί σεβαστῶν ὑμνογράφων, μέ κύρος ἀναμφισβήτητο καί μέ καθολική ἀναγνώριση. Ἡ περιοχή τῆς δογματικῆς ὑμνογραφίας, μέ τήν ὁποία καλύπτεται κυρίως ἡ Ὀκτώηχος, εἶχε οὐσιαστικά συμπληρωθεῖ τόν 8ο αἰώνα καί ἐλάχιστα προστέθηκαν ἀργότερα, κυρίως μέ τούς Στουδίτες ὑμνογράφους τόν 9ο αἰώνα[62]. Ὅσοι ὕμνοι ἐφεξῆς ἀναφέρονται στό Χριστό ἤ στή Θεοτόκο εἶναι συνήθως παρακλητικοί ἤ περιστασιακοί. Ἀνοικτό ἔμενε ἕνα εὐρύτατο, σχεδόν ἀνεξάντλητο πεδίο ὑμνογραφικῶν ἐμπνεύσεων, ἡ ὑμνογραφία τῶν μαρτύρων καί τῶν ἄλλων ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας.

---

58. ΘΕΟΧ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ, Κοσμᾶς ὁ Μελωδός, Βίος καί ἔργο, Θεσσαλονίκη 1978 [= Ἀνάλεκτα Βλατάδων, 28].

59. ΣΩΦΡ. ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΟΥ, Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός καί τά ποιητικά αὐτοῦ ἔργα, Νέα Σιών ΚΣΤ', 1931, 385 κέξ. (συνέχειες)-ΚΗ', 1933, 11-25.

60. Ν.Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, Ὑμνογραφία καί Ποίησις, 206-208. Οἱ πίνακες πρέπει νά συμπληρωθοῦν καί μέ ἄλλα νεότερα στοιχεῖα.

61. ΘΕΟΧ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ, Κοσμᾶς, 157-160.

62. ΑΝΔΡ.ΦΥΤΡΑΚΗ, ὅ.π., 45-62 (ΙΙΙ. Ἡ δογματική ποίησις τῶν Κανόνων).

Ἡ οὐσιαστική στροφή τῆς ὑμνογραφίας πρός θέματα ἁγιολογικά ἀρχίζει τόν 9ο αἰώνα. Εἶναι ἡ περίοδος τῆς ὀργάνωσης τῶν λειτουργικῶν Μηναίων καί ἐδῶ διακρίνονται οἱ δύο μεγαλύτεροι ὑμνογράφοι τοῦ 9ου αἰώνα, ὁ Ἰωσήφ ὁ Ὑμνογράφος καί ὁ Θεοφάνης ὁ Γραπτός. Αὐτοί εἶναι οἱ κατ' ἐξοχήν ἐγκωμιαστές τῶν ἁγίων. Μερικά στατιστικά στοιχεῖα παρέχουν σαφή τήν εἰκόνα τῶν πραγμάτων. Ὁ Ἰωσήφ ὁ Ὑμνογράφος εἶναι ὁ παραγωγικότερος ποιητής σέ ὅλη τήν ἱστορία τῆς βυζαντινῆς ὑμνογραφίας[63]. Εἶναι ἡ «ξένη σειρήν» τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Ἀπό ὅσα ὡς σήμερα γνωρίζουμε, συνέθεσε 466 κανόνες, ἀπό τούς ὁποίους 385 εἶναι ἁγιολογικοί, δηλαδή ἕνα ποσοστό 82,61%. Ἀνάλογη εἰκόνα παρουσιάζει ἡ ποίηση τοῦ Θεοφάνη τοῦ Γραπτοῦ[64]. Ἐπί 368 κανόνων οἱ 319 εἶναι ἁγιολογικοί, δηλαδή ποσοστό 86,68%. Σέ νεότερη τυπική διάταξη (πιθανῶς τοῦ 11ου αἰ.) ἀναφέρεται ρητά ἡ θέση τῶν ὑμνογράφων στήν ὀργάνωση τῶν λειτουργικῶν Μηναίων: *«Ἰστέον δὲ καὶ τοῦτο, ὡς εἴπερ ἔχει τὸ μηναῖον ἐν μνήμῃ ἁγίου τινὸς κανόνας διαφόρων ποιητῶν, εἰ μέν ἐστι κανὼν ὁ τοῦ κυρ Κοσμᾶ προκρίνεται· εἰ δὲ τοῦ κυρ Ἰωάννου καὶ ἑτέρων, τοῦ Ἰωάννου προκρίνεται· εἰ δὲ τοῦ κυρ Θεοφάνους καὶ ἑτέρων, ὁ τοῦ κυρ Θεοφάνους προκρίνεται, προτιμητέος γάρ ἐστι τῶν ἄλλων. Εἰ δὲ τοῦ κυρίου Ἰωσήφ, οὗτος τῶν λοιπῶν προτετίμηται ποιητῶν...»*[65].

Γενικά, οἱ λεγόμενοι μεταμελωδικοί ὑμνογράφοι[66], ἀντλοῦν τά θέματά τους κυρίως ἀπό τίς ἑορτές τῶν ἁγίων. Ἐπί δώδεκα περίπου αἰῶνες, ἀπό τόν 8ο ὡς τόν 20ό, ἡ ἐκκλησιαστική ὑμνογραφία δέν ἔπαυσε νά παράγει ἁγιολογικούς κανόνες καί ἄλλα μικρότερα ὑμνογραφικά εἴδη, γιά παλαιούς καί νέους ἁγίους, καθώς καί γιά νέες τοπικές ἤ γενικότερες ἑορτές. Ὅλες οἱ ἀκολουθίες ὀργανώνονται σύμφωνα μέ τά παλαιά βυζαντινά πρότυπα. Τά περιθώρια πρωτοτυπίας τῶν ὑμνογράφων εἶναι ἐλάχιστα, ἀλλά ἐνδιαφέρει ἡ ζωή καί ἡ συνέχεια μιᾶς μακρότατης ὑμνογραφικῆς παράδοσης, πού λαμπρύνει καί στηρίζει τή λατρεία τῶν ἁγίων. Ἐνδιαφέρει ἀκόμη ἡ διαρκής καί σέ ὅλα τά ἐπίπεδα τῆς ζωῆς παρουσία τῆς Ἐκκλησίας καί ἡ ὕπαρξη ὑμνογραφίας σέ ὅλο τό ἁγιολογικό καί τό λατρευτικό πλαίσιο, ἀκόμη καί σέ περιπτώσεις πού δέν καθιερώθηκε ἐπίσημη ἑορτή ἤ δέν ὑπάρχει ἐπίσημη ἁγιοποίηση. Ἰδιαίτερα πρέπει νά τονισθεῖ ἡ συνείδηση τῆς χριστιανικῆς κοινωνίας τοῦ Βυζαντίου, ὅτι ὅλοι ὅσοι μάχονται γιά τήν πίστη τοῦ Χριστοῦ ἀξίζει νά τιμῶνται ὡς ἅγιοι καί ὡς στρατιῶτες του. Ἤδη ἔχει ἐκδοθεῖ ἀπό τόν ὁμιλοῦντα ἕνα μοναδικό δεῖγμα ὑμνογραφίας πρός τιμήν ἐκείνων πού πέθαναν στόν πόλεμο ἤ στήν αἰχμαλωσία κατά τούς πολέμους τοῦ Βυζαντίου. Πρόκειται γιά τήν ἀκολουθία *«Εἰς τοὺς ἐν πολέμοις καὶ δε-*

63. ΕΥΤ. Ι. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, Ἰωσήφ ὁ Ὑμνογράφος. Βίος καί ἔργον, ἐν Ἀθῆναις 1971.

64. ΣΩΦΡ. ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΟΥ, Θεοφάνης ὁ Γραπτός, Νέα Σιών ΛΑ', 1936, 339 κέξ. (συνέχειες)-ΛΓ', 1938, 623.

65. L. ALLATI, De libris et rebus ecclesiasticis Graecorum, στοῦ J.A. FABRICI, Bibliotheca Graecorum Y, Hamburgi 1723, 60. Καί, Τυπικόν, ἔκδ. Βενετίας 1691, 15. Ἐπίσης, ΘΕΟΧ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ, Κοσμᾶς, 160-161.

66. Βλ. Ν.Β. ΤΩΜΑΔΑΔΗ, Ὑμνογραφία καί Ποίησης, 70-73.

σμοῖς θανέντας στρατηγούς, ταξιάρχας καὶ στρατιῶτας», πού βρέθηκε στό σιναϊτικό χειρόγραφο 734-735 (10ου αἰώνα)[67].

Ἡ ὑμνογραφία τῶν ἁγίων γενικῶς ἀκολουθεῖ τά διαμορφωμένα στή βυζαντινή περίοδο λογοτεχνικά εἴδη. Στήν ἐξέλιξη τῆς ἁγιολογικῆς ὑμνογραφίας ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν τά λεγόμενα μεγαλυνάρια ἤ μακαριστάρια, πού συνθέτουν οἱ ὑμνογράφοι πρός τιμήν μεγάλων ἁγίων, γιά νά λαμπρύνουν τίς ἐπώνυμες ἑορτές μέ πλουσιότερες ἀκολουθίες. Ὅπως εἶναι γνωστό, τά μεγαλυνάρια ἤ μακαριστάρια εἶναι τό χρονικά τελευταῖο εἶδος τῆς βυζαντινῆς ὑμνογραφίας. Ἐμφανίζεται τόν 12ο αἰώνα, ἀρχικῶς γιά τήν κοίμηση τῆς Θεοτόκου καί ἔπειτα γιά τήν ταφή τοῦ Κυρίου στήν ἀκολουθία τοῦ Ὄρθρου τοῦ Μ. Σαββάτου[68]. Εἶναι τά γνωστά *«ἐγκώμια»*, ὅπως ἐπικράτησε νά ὀνομάζονται, ὄχι ὀρθῶς. Ἡ ἔξοχη μουσική ἐπένδυση τῶν συντόμων αὐτῶν τροπαρίων τά κατέστησε ἰδιαιτέρως δημοφιλῆ. Ἦταν φυσικό, τό εἶδος αὐτό νά περάσει καί στήν ὑμνολογία μεγάλων ἁγίων, οἱ ἑορτές τῶν ὁποίων τιμῶνται μέ ἰδιαίτερη λαμπρότητα καί μέ πάνδημη συμμετοχή τῶν πιστῶν. Ἔτσι, σέ χειρόγραφες καί ἔντυπες ἀκολουθίες τοῦ ἁγίου Γεωργίου, τοῦ ἁγίου Δημητρίου, τῶν ἁγίων Δέκα μαρτύρων τῆς Κρήτης, τοῦ ἁγίου Νικολάου καί πολλῶν ἄλλων ἀπαντῶνται ἐγκωμιαστικά μεγαλυνάρια, κατά τό πρότυπο τῶν μεγαλυναρίων τοῦ Μεγάλου Σαββάτου. Κατά τό πρότυπο ἐπίσης τῶν παρακλητικῶν κανόνων τῆς Θεοτόκου γράφονται παρακλητικοί κανόνες στή μνήμη πολλῶν ἁγίων, γιά τίς ἑορταστικές παννυχίδες.

Ἡ τεράστια αὐτή ὑμνογραφική παραγωγή παραμένει ἀκόμη ἐν πολλοῖς ἀνερεύνητη. Οἱ θεμελιώδεις ἐρευνητικές ἐργασίες τοῦ Σωφρονίου Εὐστρατιάδου καί οἱ ἐρευνητικές καί ἐκδοτικές δραστηριότητες τῶν νεότερων μελετητῶν τῆς βυζαντινῆς ὑμνογραφίας, Ἑλλήνων καί ξένων, ἔχουν ἀνοίξει τούς δρόμους, ἀλλά τό πεδίο εἶναι τεράστιο καί μέγας ἀριθμός ὑμνογραφικῶν κειμένων παραμένουν ἀκόμη παντελῶς ἄγνωστα. Τά σιναϊτικά χειρόγραφα λ.χ. εἶναι ἀκόμη σχεδόν παρθένα στήν ἐπιστημονική ἔρευνα, σέ θέματα ὑμνογραφικά, ἐνῶ οἱ μετά τό 1926 ἐκδεδομένες ἀκολουθίες δέν ἔχουν ἀκόμη καταλογογραφηθεῖ. Ὡς τότε ἔχουμε τήν πολύτιμη βιβλιογραφική συναγωγή τοῦ Louis Petit καί τά συμπληρώματα τοῦ Σωφρ. Εὐστρατιάδου. Τά χρησιμότατα Initia Hymnorum Ecclesiae Graecae τῆς Enr. Folliri περιλαμβάνουν τίς ἐνδείξεις τῶν ὡς τό 1965 ἐκδεδομένων ὕμνων, καί μάλιστα ὄχι ὅλες. Ἀγνοήθηκαν οἱ ἐκδόσεις λειτουργικῶν βιβλίων στήν Ἀνατολή, στήν Ἀθήνα, στήν Κωνσταντινούπολη, στά Ἱεροσόλυμα κλπ., πού περιέχουν πολλές φορές ὕμνους διαφορετικούς ἀπό τίς ἐκδόσεις τῆς Ρώμης ἤ τῆς Βενετίας. Ἀγνοήθηκαν ἐπίσης οἱ χιλιάδες αὐτοτελῶν ἐκδόσεων ἀκολουθιῶν σέ μνῆμες ἁγίων καί παντελῶς ἀνερεύνητη παραμένει

67. TH. DETORAKIS, Un office byzantin pour ceux qui sont morts à la guèrre, dans le Cod. Sinait.Gr. 734-735, Le Muséon 101, 1988, 183-211 [en collaboradion avec J.Mossay].

68. ΘΕΟΧ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ, Ἀνέκδοτα μεγαλυνάρια τοῦ Μ. Σαββάτου, ΕΕΒΣ ΜΖ', 1987 (= 1989), 221-246.

ἡ ὑμνογραφική παραγωγή τῶν μεταβυζαντινῶν χρόνων, γιά τούς νεομάρτυρες καί τούς ἄλλους ἁγίους, πού ἀπόκειται σέ χειρόγραφα.

Θά ἤθελα νά τελειώσω τή σύντομη εἰσήγησή μου μέ τήν εὐχή νά ὀργανωθεῖ σύντομα καί στή χώρα μας ἕνα σοβαρό ἐπιστημονικό κέντρο μελέτης τῆς βυζαντινῆς ὑμνογραφίας, μέ τόν ἀπώτερο στόχο νά καταρτισθεῖ ἕνα Corpus τῶν ἐκδεδομένων καί ἀνέκδοτων βυζαντινῶν καί μεταβυζαντινῶν ὕμνων καί νά τεθοῦν οἱ βάσεις γιά τήν μελλοντική ἔκδοση τῆς τεράστιας αὐτῆς ὕλης. Εἶναι ἐπείγουσα ἀνάγκη ἐπιστημονική, ἐκκλησιαστική καί ἐθνική.

ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΡΕΘΥΜΝΗΣ ΚΑΙ ΑΥΛΟΠΟΤΑΜΟΥ

ΝΕΑ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΚΡΗΤΗ

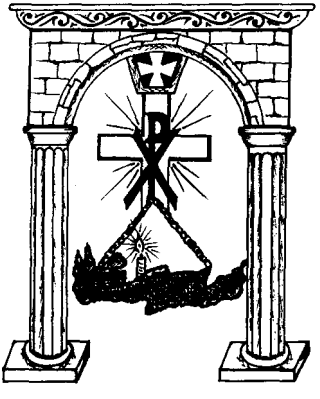
ΕΤΟΣ Α΄ ΤΕΥΧΟΣ 1

ΘΕΟΧΑΡΗ Ε. ΔΕΤΟΡΑΚΗ

Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΝΙΚΟΜΗΔΕΙΑΣ ΑΝΕΚΔΟΤΟΣ ΚΑΝΩΝ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΔΕΚΑ ΜΑΡΤΥΡΩΝ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Ἀνάτυπον

ΡΕΘΥΜΝΟΝ

1989

ΘΕΟΧΑΡΗ Ε. ΔΕΤΟΡΑΚΗ
Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΝΙΚΟΜΗΔΕΙΑΣ ΑΝΕΚΔΟΤΟΣ ΚΑΝΩΝ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΔΕΚΑ ΜΑΡΤΥΡΩΝ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Οἱ Ἅγιοι Δέκα μάρτυρες, πού μαρτύρησαν κατά τόν διωγμό τοῦ Δεκίου (250 μ.Χ.), εἶναι ἀσφαλῶς οἱ ἐνδοξότεροι ἅγιοι τῆς Κρήτης. Ἡ μνήμη τους τοποθετήθηκε ἐνωρίς στίς 23 Δεκεμβρίου, ἡμέρα τοῦ μαρτυρίου τους κατά τήν κοινή ἐκκλησιαστική παράδοση, καί τιμᾶται σέ ὅλες τίς χριστιανικές ἐκκλησίες. Κατά τούς βυζαντινούς χρόνους ἡ Κρήτη εἶναι περιώνυμη γιά τούς δέκα μάρτυρές της καί ὅλοι σχεδόν οἱ συγγραφεῖς, ὅταν ἀναφέρονται στή μεγαλόνησο, δέν παραλείπουν νά μνημονεύσουν τούς ἐντόπιους μάρτυρες ὡς ὕψιστο καί αἰώνιο τίτλο τιμῆς[1].

Ἡ σχετική μέ τούς Δέκα μάρτυρες ἁγιολογική καί ὑμνογραφική παράδοση εἶναι πλούσια καί ἐνδιαφέρουσα. Εἶχα ἄλλοτε τήν εὐκαιρία νά μελετήσω ὅλη τήν ἁγιολογική καί ὑμνογραφική φιλολογία τῶν ἁγίων καί νά καταγράψω τίς ἐκδόσεις καί τά χειρόγραφα[2]. Πολλά ἀπό τά στοιχεῖα τῆς φιλολογίας αὐτῆς, ἰδιαιτέρως τῆς ὑμνογραφικῆς, παραμένουν ἀκόμη ἀνέκδοτα. Μεταξύ τῶν στοιχείων αὐτῶν εἶναι καί ἕνας ἐγκωμιαστικός κανόνας τοῦ Γεωργίου Νικομηδείας, τόν ὁποῖο ἐκδίδω κριτικῶς καί προσφέρω ὡς πρώτη μικρή συνεργασία στό περιοδικό *«Νέα Χριστιανική Κρήτη»*, μέ τίς ἐγκάρδιες εὐχές μου γιά τήν εὐδοκίμηση καί τή μακροβιότητά της.

Ὁ κανόνας ἀπόκειται σέ πολλά χειρόγραφα: Parisinus Gr. 1623, ff. 104^{r} -108^{v}, Parisinus Suppl. Gr. 101, ff. 300^{3} - 308^{r}, Marcianus Gr. II, 164 (Coll. 1242), ff. 163^{r} - 170^{r}, Βατοπεδίου 1138, φφ. 84^{α} - 93^{α}, Μ. Λαύρας Γ 170, Δ 24, Ε 152, Ε 191, Η 87, Θ 89, Ι 172, Ι 198, Μ 79.

Τήν ὕπαρξη τοῦ κανόνα κατέστησε γνωστή πρῶτος ὁ πρώην Λεοντοπόλεως Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης, ὁ ὁποῖος καί σημείωσε τούς παραπάνω κώδικες (πλήν τοῦ Μαρκιανοῦ) καί τήν ἀπαρχή τοῦ πρώτου τροπαρίου τῆς α΄ ᾠδῆς: *«Ὑπερφυεῖς σήμερον ἀκτῖνες ἔλαμψαν...»*[3]. Τήν ἔκδειξη τοῦ Σ. Εὐστρατιάδη

1.— Γενικά γιά τούς Ἁγίους Δέκα μάρτυρες τῆς Κρήτης βλ. ΘΕΟΧ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ, Οἱ ἅγιοι τῆς πρώτης βυζαντινῆς περιόδου τῆς Κρήτης καί ἡ σχετική πρός αὐτούς φιλολογία (διατριβή ἐπί διδακτορίᾳ), Ἀθῆναι 1970, σσ. 52 - 94. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Ἀνέκδοτα μακαριστάρια εἰς τούς Ἁγίους Δέκα μάρτυρας τῆς Κρήτης, Πεπραγμένα τοῦ Γ΄ Διεθνοῦς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου, τ. Β΄, ἐν Ἀθήναις 1974, σσ. 49 - 63. Ἐπίσης, ΑΘΑΝ. Δ. ΚΟΜΙΝΗ, Ὑμνογραφικά εἰς τούς Ἁγίους Δέκα τῆς Κρήτης, αὐτόθι, σσ. 143 - 148.

2.— ΘΕΟΧ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ, ὅ.π., σσ. 63 - 94.

3.— ΣΩΦΡ. ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΟΥ, Ταμεῖον Ἐκκλησιαστικῆς Ποιήσεως, περ. «Ἐκκλησιαστικός Φάρος» Μ΄, 1941, σ. 104.

γνωρίζει καί ἐπαναλαμβάνει ἡ Enrica Follieri[4]. Στή σχετική μέ τούς Ἁγίους Δέκα μελέτη μου κατέγραψα τίς ἀπαρχές τῶν τροπαρίων ὅλων τῶν ὠδῶν, μέ βάση τούς κώδικες Parisinus Gr. 1623 καί Parisinus Suppl. Gr. 101. Ὅταν, ἀργότερα, κατά τό θέρος τοῦ 1980, εἶχα τήν εὐκαιρία νά μελετήσω ἐπί τόπου τόν κώδικα Marcianus Gr. II, 164 (Coll. 1242), διεπίστωσα ὅτι παραδίδει πληρέστερο τό κείμενο τοῦ κανόνα, μέ πολλά νέα τροπάρια καί μέ τήν ἔνδειξη στήν ὠα τοῦ f. 163^{r} *«Γεωργίου»*.

Ἡ ἔνδειξη αὐτή ὑπάρχει καί στόν τίτλο τοῦ κανόνα στόν βατοπεδινό κώδικα 1138, φ. 84^{α}: *« Ὁκανών τῶν ἁγίων, ποίημα Γεωργίου»*. Τήν πατρότητα τοῦ κανόνα ἐπιβεβαιώνουν τά Θεοτοκία, τά ὁποῖα σχηματίζουν τήν ἀκροστιχίδα: *«Γεωργίου»*. Ὅπως ὑπέδειξε ἡ Enrica Follieri[5], πρόκειται γιά τό γνωστό ὑμνογράφο Γεώργιο μητροπολίτη Νικομηδείας, σύγχρονο τοῦ πατριάρχη Φωτίου, μέ τό ὄνομα τοῦ ὁποίου φέρονται στά λειτουργικά βιβλία διάφοροι κανόνες καί ἰδιόμελα[6].

Ἀπό θεματική ἄποψη, ὁ κανόνας ἀκολουθεῖ τή γνωστή παράδοση τῆς ὑμνογραφίας τῶν Ἁγίων Δέκα. Καθώς ἡ μνήμη τους τιμᾶται τήν 23 Δεκεμβρίου, ἡ ὑμνολογία τους ἐμπλέκεται μέ τά προεόρτια τῶν Χριστουγέννων καί προσλαμβάνει ἔτσι πανηγυρικότερο χαρακτήρα. Ἡ θυσία τῶν μαρτύρων τῆς Κρήτης προοιμιάζει τή Γέννηση τοῦ Χριστοῦ, στόν ὁποῖο οἱ γενναῖοι μάρτυρες προσφέρουν *«τά αἵματα ὡς δῶρα»* (στ. 196 - 197).

Ὁ κανόνας εἶναι ἐγκωμιαστικός. Τά ἱστορικά στοιχεῖά του εἶναι ἐλάχιστα, σχεδόν ἀνύπαρκτα. Ἀπεναντίας πλεονάζει τό λυρικό στοιχεῖο, ὅπως συμβαίνει συνήθως στά κείμενα τοῦ εἴδους. Οἱ ἅγιοι ἐγκωμιάζονται ὡς *«ἀστέρες ἄδυτοι, τόν νοητόν ἰχνεύσαντες ἥλιον τῆς δόξης»* (στ. 16 - 18) *«κρίνα νοητά ἀναβλαστήσαντες ἐν θείῳ λειμῶνι»* (στ. 35 - 40) κ.τ.ὅ. Ἐπισημαίνονται πάντως μερικές σχέσεις μέ παλαιότερα ὑμνολογικά κείμενα καί κυρίως μέ ἀνέκδοτο ἀκόμη καί ἐλλιπῶς σωζόμενο κοντάκιο, πιθανότατα τοῦ Ρωμανοῦ, στόν πατμιακό κώδικα 212 (ιβ΄ αἰ.)[7].

Περαιτέρω ἐκδίδεται ὁ κανόνας, μέ βάση τούς κώδικες Parisinus Gr. 1623 (=P), Parisinus Suppl. Gr. 101 (=S), Marcianus Gr. II, 164 (Coll. 1242) (=M) καί Vatopedinus 1138 (=B). Σιωπηρῶς ἀποκαταστάθηκε ἡ ὀρθογραφία καί ἡ στίξη, ἐνῶ στό κριτικό ὑπόμνημα δηλώνονται οἱ διαφορές τῶν κωδίκων.

4.— ENRICA FOLLIERI, Santi cretesi nell' Innografia, Πεπραγμένα Β΄ Διεθνοῦς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου, τ. Γ΄ Ἀθῆναι 1968, σ. 277, σημ. 1.

5.— " Ο.π., σ. 277. Βλ. καί ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ, Initia hymnorum Ecclesiae Graecae, IV, 424.

6.— Γιά τόν Γεώργιο Νικομηδείας ὡς ὑμνογράφο βλ. C. EMEREAU, "Echos d' Orient" 22, 1923, 426. Ἐπίσης, E. FOLLIERI, Problemi di innografia bizantina, Actes du XXe Congrès International d' études byzantines, II, Beograd 1964, σσ. 320 - 325.

7.— ΘΕΟΧ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ, ὅ.π., σσ. 77.

Codices: Parisinus Gr. 1623 (=P)
Parisinus Suppl. Gr. 101 (=S)
Marcianus Gr. II, 164 (Coll. 1242) (=M)
Vatopedinus 1138 (=B)

ᾠδή α΄. Ἦχος β΄. Δεῦτε, λαοί, ᾄσωμεν.

Ὑπερφαεῖς
σήμερον ἀκτῖνες ἔλαμψαν
τοῦ νοητοῦ μηνύουσαι
ἡλίου ἅπασι
τήν αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ
ἐν σαρκί ἐπίλαμψιν
καί ἐπιφάνειαν.

Πνευματικήν
σήμερον τήν προεόρτιον
οἱ ἀθλοφόροι τράπεζαν
πᾶσι προέθηκαν
μυστικῶς ἑστιῶσαν
ἡμᾶς τοῖς χαρίσμασι
τοῦ γεννηθέντος Χριστοῦ.

Ὡς φαεινοί
λάμψαντες ἀστέρες ἄδυτοι
τόν νοητόν ἰχνεύσαντες
τῆς δόξης ἥλιον
ἐν καιρῷ τῶν ἀγώνων
καί τούτου νῦν τυχόντες
κατεφωτίσθητε.

Παρεμβολάς
ἔλυσαν ὁμοψυχήσαντες
τάς τῶν ἐχθρῶν οἱ μάρτυρες
καί νικητήρια
παρά τοῦ ἐν σπηλαίῳ
ἀρρήτως γεννηθέντος
Χριστοῦ ἀπέλαβον.

Tit. Ὁ κανών τῶν ἁγίων. Ποίημα Γεωργίου Β. 1 *ὑπερφυεῖς* **Eustratiades**
2 *ηὔγασαν* P 13 *ταῖς λαμπηδόσι* M 14 *τοῦ τικτομένου* M 15 -21 **om. P**

θεοτοκίον

Γένος βροτῶν
αἶνόν σοι τόν προεόρτιον
προσφέρει, θεονύμφευτε,
ὡς τῆς καινῆς χαρᾶς
προξένῳ καί αἰτίᾳ,
δοξάζον τόν τεχθέντα
ἐκ σοῦ φιλάνθρωπον.

ᾠδή γ΄. Στερέωσον ἡμᾶς ἐν σοί, Κύριε.

Σπαργάνοις εἱλιχθείς σαρκί γεννώμενος
ὁ Λόγος διέρρηξε τούς χιτῶνας
τῆς ἀρχαίας κατακρίσεως
καί ἡμᾶς ἀφθαρσίαν περιέβαλε.

Ὡς κρίνα νοητά ἀναβλαστήσαντες
ἐν θείῳ λειμῶνι τῆς εὐσεβείας
τήν ὀσμήν τῆς ἐπελεύσεως,
ἀθλοφόροι Χριστοῦ, εὐωδιάσατε.

Τό σύστημα, σοφοί, τῆς ἀθεότητος
δυνάμει τοῦ σαρκί ἐπιφανέντος
διελύσατε Χριστοῦ τοῦ θεοῦ
καί ἀγάπῃ τῇ τούτου συνεδέθητε.

Σταυρῷ τετειχισμένοι οἱ ἀήττητοι
ὁπλῖται καί μάρτυρες τοῦ Σωτῆρος,
ὥσπερ τείχη κατηδάφισαν
τά τῆς πλάνης γενναίως ὀχυρώματα.

θεοτοκίον

Ἐλύθημεν δεσμῶν τῆς κατακρίσεως
τοῦ κτίστου σπαργάνοις ἐνειληθέντος
καί στολήν ἠμφιασάμεθα,
θεοτόκε, τῆς πρώτης ὡραιότητος.

---

28 *ἀπήλαβον* M 21 *κατεφωτίσθησαν* PSM. 30 *τόν* om. M 32 *κοινῆς* M., 38 *ἡμῖν* M 39, -42 om. M 43 *τῆς ματαιότητος* M 47 - 50 om. M P 54 *τήν πρίν* P

ᾠδὴ δ΄. Εἰσακήκοα, Κύριε.

Οὐρανοί ἀγαλλιάσθωσαν,
γῆ μυστικῆς πληρούσθω εὐφροσύνης·
ὁ Χριστός γάρ ἦλθε
καινίσαι ἅπαντας.

Ἡ δεκάς προμηνύουσα
τῶν ἀθλητῶν τήν γέννησιν τοῦ κτίστου
σύν ἡμῖν χορεύει
καί ἀγάλλεται.

Ἡ Χριστοῦ συγκατάβασις
πρός οὐρανόν ἀνύψωσεν ἐνθέως
τούς γενναίους μάρτυρας
δι᾽ ἀθλήσεως.

Ὡς κοινόν ἀγαλλίαμα,
ὦ θεοτόκε, ἅπασα ἡ κτίσις
ὕμνοις σε γεραίρει
προεορτάζουσα.

ᾠδὴ ε΄. Ὁ τοῦ φωτός (χορηγός)

Πίστιν Χριστῷ ὡς χρυσόν
καί ὑμνῳδίαν ὡς δεκτόν λίβανον
καί καθαράν ἀγάπην
ὡς σμύρναν προσάξωμεν,
πιστοί, (τῷ) δι᾽ ἡμᾶς τεχθῆναι
σαρκί εὐδοκήσαντι.

Συνασπισμός ἀθλητῶν
εἰς συμφωνίαν ἀθροισθείς σήμερον
μίαν Χριστοῦ
ἐθνῶν πολυτρόπους
καθεῖλε μηχανάς καί νίκης
βραβεῖα ἀξίως ἐδέξατο.

---

69 *δώροις ἀξιοῦται* P 80 *ἐχθρῶν* P

Τήν ἐν σαρκί τοῦ Χριστοῦ
ἐπιδημίαν οἱ σοφοί μάρτυρες
γνόντες σαφῶς
τήν σχέσιν τοῦ κόσμου ἀπώσαντο·
διό ὑπέρ τῆς ἀγάπης
αὐτοῦ καί ἐνήθλησαν.

θεοτοκίον

Ῥυσθέντες πλάνης, ἁγνή,
τῆς τῶν εἰδώλων διά σοῦ ἔγνωμεν
τόν ποιητήν καί μόνον
σωτῆρα· διό ἐν τῇ αὐτοῦ
γεννήσει σέ πόθῳ
γεραίρομεν, ἄχραντε.

ᾠδή ς΄. Ἐν ἀβύσσῳ πταισμάτων.

Τήν ἐξ ὕψους ἡμῖν ἀνατείλασαν
δι᾽ ἄφατον ἔλεον ἀνατολήν, ἀστήρ
μηνύων προσεφθέγγετο
τήν αὐτῆς ἐν τῷ κόσμῳ ἐπίλαμψιν.

Ὡς ἐξ ἄλλης ἑώας οἱ μάρτυρες
τῆς διαφανοῦς χαρτερίας καί πίστεως,
δῶρα Χριστῷ προσήνεγκαν
γεννηθέντι τά ἴδια αἵματα.

Ἐν νυκτί τῇ τοῦ βίου πυκτεύοντες
τοῖς ἐν τῷ πελάγει τῆς πλάνης σαλεύουσιν,
τό φῶς Χριστοῦ ἰθύνατε
πρός αὐτό τούς ἀνθρώπους, παναοίδιμοι.

Ἐκ βυθοῦ ἀθεΐας ἀνείλκυσε
πρός θεογνωσίας τό ὕψος τούς μάρτυρας
ὁ δι᾽ ἔλεον ἄφατον ἐν σπηλαίῳ
τεχθείς ὡς φιλάνθρωπος.

---

86 *τοῦ κόσμου* om. P 88 *ἐνήθλησας* P 99-102 om. P 106 *δουλεύουσιν* M 108 *οἱ μάρτυρες*, M 109 *δι᾽ ἄφατον ἔλεος* M

θεοτοκίον

Γεννηθέντος ἐκ σοῦ, θεονύμφευτε,
ἐν σαρκὶ Χριστοῦ τοῦ θεοῦ ὑπέρ ἔννοιαν,
θείας ἀναγεννήσεως
γηγενεῖς καί τιμῆς ἠξιώθημεν.

ᾠδή ζ΄. Εἰκόνος χρυσῆς.

Τόν πλοῦτον αὐτοῦ
τῆς ἀφάτου ὁ Χριστός φιλανθρωπίας
σαρκί πτωχεύσας
καθυπέδειξεν· ἐνανθρωπήσας γάρ ἤνοιξε
τήν τῶν ἀγαθῶν ἀφθονίαν
τοῖς ἀσιγήτως κραυγάζουσιν·
εὐλογητός εἶ ὁ θεός
ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν.

Τῇ θείᾳ Χριστοῦ
εὐωδίᾳ νοητῶς καθηδυνθέντες
οἱ ἀθλοφόροι
ἐβδελύξαντο ἡδέων πάντων τερπνότητα
καί δι᾽ ἀθλήσεως τούτῳ
κατηκολούθησαν ψάλλοντες·
εὐλογητός εἶ ὁ θεός
ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν.

Θυσίᾳ Χριστῷ
προεόρτιος, σοφοί, ἀναδειχθέντες,
τήν εὐωδίαν
τῆς ἀθλήσεως ὡς μύρα τούτῳ προσήξατε·
ὅθεν μυρωδία θαυμάτων
ἡμᾶς ἐδόξασε ψάλλοντας·
εὐλογητός εἶ ὁ θεός
ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν.

---

128 *κράζοντες* M

θεοτοκίον

Ἰδεῖν καθαροῖς
διανοίας ὀφθαλμοῖς τήν νοουμένην
τοῦ ἐν σπηλαίῳ
ἐκ σοῦ, Παρθένε, σαρκί τεχθέντος θεοῦ ἡμῶν
δόξαν καί λαμπρότητα θείαν
διά τῆς σῆς καταξίωσον
ἡμᾶς πρεσβείας τούς πιστῶς
ὑμνολογοῦντάς σε.

ᾠδή η΄. Τόν ἐν καμίνῳ τοῦ πυρός.

Πᾶσα ἡ κτίσις ἀπαρχάς
εὐτρεπίζει σοι, Χριστέ, ἐν τῷ σπηλαίῳ
ἐξ ἀχράντου παρθένου
μέλλοντι τίκτεσθαι
καί ᾄδει αἶνον προεόρτιον
σέ δοξολογοῦσα τόν μόνον εὐεργέτην.

Τόν γεννηθέντα ἐπί γῆς
ἀνιχνεύσαντες Χριστόν οἱ ἀθλοφόροι,
πίστιν προηγουμένην
ὥσπερ ἀστέρα φαιδρόν ἔχοντες,
εἶδον καί προσήνεγκαν
δῶρα τούτῳ θεῖα διά τοῦ μαρτυρίου.

Δορυφοροῦντες τῇ Χριστοῦ
παρουσίᾳ οἱ γενναῖοι ἀθλοφόροι
προπορεύονται ταύτης
καί τήν παγκόσμιον ἀνθρώποις
χαράν προμηνύουσι
καί δοξολογοῦσιν αὐτόν εἰς τούς αἰῶνας.

Ἐν τῇ δυνάμει τοῦ Χριστοῦ
κρατούμενοι, σοφοί, τήν δυναστείαν

---

150 *μέλλοντα* M 152 *εἰς πάντας τούς αἰώνας* M 156 *αὐχοῦντες* M 158 *διά τοῦ αἵματος.* M 159 - 164 om. M 165 *ἐν τῇ δυναστείᾳ* M

τοῦ ἐχθροῦ, ἀθλοφόροι,
κατεπαλαίσατε καί τοῦτον
ἀσθενῆ ἐδείξατε
ἀνυμνολογοῦντες Χριστόν εἰς τούς αἰῶνας.

θεοτοκίον

Ὁ ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρός
ἐν ἀγκάλαις μητρικαῖς σου, θεοτόκε,
γεννηθείς ἐν σπηλαίῳ
ἀνεπαύσατο καί πᾶσι
τοῖς πιστῶς ὑμνοῦσί σε
τήν ἐν οὐρανοῖς ὑπανοίγει βασιλείαν.

ᾠδή θ΄. Τόν ἐκ θεοῦ θεόν Λόγον.

Σοί τῷ νυμφῶνι τῆς δόξης
μελλούσῃ ἀποτίκτειν ἐν σαρκί
τόν ποιητήν τῶν ἁπάντων Χριστόν
ὑποθεῖσα τά νῶτα
ἡ κτίσις δῶρα φέρει, εὐπρεπῆ
ὑμνῳδίαν, Παρθένε,
καί αἶνον χαριστήριον.

Τοῦ βασιλέως τῶν ὅλων
τῆς ἐλεύσεως θεῖος στρατός τῶν ἀθλοφόρων
προσδραμών πάσῃ τῇ κτίσει εὐφρόσυνον
πανδαισίαν μηνύει
καί πάντας δεξιοῦται τούς πιστούς
τάς αὐτοῦ ἀριστείας
προθείς ὥσπερ ἐδέσματα.

Ὥσπερ ἀστέρα τήν πίστιν
ἀθλοφόροι Κυρίου ὁρῶντες καί κρατοῦντες
ἀσφαλῶς πρός τόν ἀνέσπερον ἥλιον
δι᾽ αὐτῆς ἀπροσκόπτως
Χριστόν καθωδηγήθητε, σοφοί,
καί τά αἵματα τούτῳ
ὡς δῶρα προσηνέγκατε.

θεοτοκίον

Ὑπερεκχεῖται ἡ χάρις,
θεοτόκε Παρθένε, ἐν πάσαις
γενεαῖς γενεῶν καί τῶν θαυμάτων ὁ πλοῦτός σου
ὑπερβλύζει ἀφθόνως
ἐν τῇ φαιδρᾷ τοῦ τόκου σου χαρᾷ
καί πλουτίζει τούς πίστει
καί πόθῳ σε δοξάζοντας.

197 *προσηνέχθητε* P

LE MUSÉON

REVUE D'ÉTUDES ORIENTALES

FONDÉ EN 1881 PAR CH. DE HARLEZ

SUBVENTIONNÉ PAR LA FONDATION UNIVERSITAIRE

TOME 101 — Fasc. 1-2

EXTRAIT

LOUVAIN-LA-NEUVE
1988

UN OFFICE BYZANTIN INÉDIT POUR CEUX QUI SONT MORTS À LA GUERRE, DANS LE *COD. SIN. GR. 734-735*

Introduction, édition et commentaire par Th. DÉTORAKIS
Apparat critique et traduction par J. MOSSAY

Pendant mes recherches dans les Archives des manuscrits grecs microfilmés de l'Université Catholique de Louvain-la-Neuve (février-mars 1986), j'ai eu la bonne fortune de voir le *Cod. Sinaiticus Gr.* 734, daté du Xe siècle[1]. Il s'agit d'un *Triodion*, qui présente un intérêt particulier, non seulement à cause de son ancienneté, mais surtout à cause de son contenu. On y lit, en effet, un très grand nombre de pièces hymnographiques (stichères, idiomèles, canons, ainsi que des fragments de kontakia perdus), tout à fait inconnues dans la tradition de l'hymnographie byzantine.

Parmi ces hymnes, ce qui a attiré mon attention dès le premier moment, à cause de sa particularité, ce fut une acolouthie sous le titre étrange: Τῷ σαββάτῳ τῆς ἀποκρέου, τῶν ἀπ' αἰῶνος κεκοιμημένων, ἔτι δὲ καὶ εἰς τοὺς ἐν πολέμοις καὶ δεσμοῖς θανόντας στρατηγούς, ταξιάρχας καὶ στρατιώτας (f. 10^v^). Il est bien connu des spécialistes de l'hymnographie byzantine que dans le rite ancien de l'Église grecque, le jour des morts se place le samedi avant le dimanche gras (=Σάββατον τῆς Ἀπόκρεω ou Ψυχοσάββατον, c'est-à-dire, le samedi des âmes)[2]. Cependant, c'est la première fois qu'on rencontre un office célébrant les morts des guerres byzantines!

Il est évident que l'auteur anonyme de cet office, qui paraît être un lettré, avait pour but d'introduire dans l'ordre des acolouthies du *Triodion* un office nouveau célébrant les morts ayant perdu la vie en défendant la patrie et la foi du peuple chrétien, c'est-à-dire des Byzantins. Il s'agit donc d'un témoignage du patriotisme byzantin, le premier et le plus ancien connu dans la tradition littéraire de Byzance.

Le valeur historique de ce document est grande, car il reconnaît le caractère sacré des armées byzantines, caractère auquel quelques références assez vagues peuvent se rencontrer dans quelques textes historiques,

[1] Voir K.W. CLARK, *Checklist of Manuscripts in St. Catherine's Monastery, Mont Sinai microfilmed..., 1950*, Washington, 1952, p. 9.

[2] Voir E. THÉODOROU, Ἡ μορφωτικὴ ἀξία τοῦ ἰσχύοντος Τριῳδίου, Athènes 1958, p. 33.

surtout dans les Τακτικά[3]. Sur ce point, cet office constitue un document unique. Exclusivement consacré aux morts des guerres, il fait l'éloge des défenseurs de l'empire byzantin: héros, qui se montrèrent les bases solides de la patrie et du peuple chrétien tout entier (ἐδείχθησαν πατρίδος καὶ γένους παντὸς ἑδραιώματα)[4]; ils étaient les soldats de Notre-Seigneur, qui moururent en défendant son peuple (θεόλεκτος λαός, στρατιῶται Κυρίου, ὑπὲρ κληρονομίας τεθνηκότες τῆς αὐτοῦ)[5], c'est pour cela que leur mort est digne de tout hommage (τίμιος ὁ θάνατος ἀληθῶς τῶν ὑπὲρ τοῦ γένους καὶ τοῦ φύλου χριστιανῶν τετελευτηκότων ἐν δεσμοῖς καὶ πολέμοις...)[6]. L'office entier est une supplication au Christ, afin qu'il donne sa grâce et aux braves soldats morts en guerre ou en captivité et les appelle à lui, auprès des saints, dans son royaume céleste. Le stichère ci-après résume le but de l'office.

ligne 20 Σὺ μόνος ἀναμάρτητος
ὑπάρχων, οὕσπερ δούλους σου
προσελάβου,
στρατηγοὺς περιφανεῖς
ἄρχοντας ταξιάρχας,
ligne 25 γενναίους στρατιώτας,
σῆς ἀναπαύσεως ἀξίωσον[7].

L'auteur de cet office se cache dans l'anonymat. En nous basant sur sa langue et son style, nous constatons qu'il pourrait être un lettré doué d'esprit national très vigoureux. En plus des textes religieux, qui lui seraient très familiers, il disposerait sans doute de riches connaissances des textes classiques, spécialement des oraisons funèbres, dont nous pouvons reconnaître quelques réminiscences lointaines, assez vagues, il est vrai, dans certaines expressions de cette acolouthie.

De quelle époque pourrions-nous dater ce document? Nous avons un *terminus ante quem*, la date du manuscrit, c'est-à-dire le xe siècle. D'autre part, il est bien connu que le placement du jour des morts au samedi avant le dimanche gras dans le rite de l'Église grecque date du IXe siècle[8]. Or, on ne serait pas loin des réalités, si on datait ce document de la fin du IXe ou plutôt des premières décennies du xe siècle. C'est

[3] Cf. le Taktikon placé sous le nom de Léon le Sage, *PG* 107, col. 909, et plus clairement: Hélène AHRWEILER, *Un discours inédit de Constantin VII Porphyrogénète*, dans *Travaux et Mémoires*, 2, 1967, p. 393-403, où nous lisons: οὐ γὰρ χριστιανῶν μόνον ἐκδικηταὶ καὶ ὑπέρμαχοι, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ Χριστοῦ γίνεσθε... (p. 398, 31-32).

[4] Voir ci-après, Stichères II, 2, l. 43-44.

[5] Ci-après, le Canon, ode III, l. 119-122.

[6] Canon, ode IX A, 3, l. 314-318.

[7] Les Stichères, I, 3.

[8] Voir A. DMITRIEWSKI, *Typika*, I, Kiev, 1985, p. 112.

l'époque des grands conflits entre Byzance et les Arabes, pendant laquelle les armées byzantines combattaient au nom du Christ, contre les infidèles.

Au point de vue littéraire, l'office se compose de deux parties, les stichères et le canon. Il y a six stichères, les trois premiers en ton IIe plagal, les autres en ton IVe plagal. Mais c'est le canon, la pièce la plus considérable de cette acolouthie. Composé sur les modèles anciens, le canon s'appuie sur un acrostiche, qui figure déjà dans le titre, comme un vers iambique trimètre: Τῶν χριστιανῶν τοῖς ὑπερμάχοις μέλος, mais qui est en réalité plus long: Τῶν χριστιανῶν τοῖς ὑπερμάχοις μέλος ἐντάφιον.

Quelques remarques encore. Le canon comprend 9 odes complètes, à 4 tropaires chacune. Il a la IIe ode, ce qui manque en règle générale dans les canons. Excepté André de Crète († 740), qui fait usage de la IIe ode d'une manière fixe[9], presque tous les hymnographes byzantins l'omettent, et la disparition de cette ode est un des problèmes difficiles posés par l'hymnographie byzantine. Cependant, ce qui est le plus remarquable, c'est l'apparition de deux hirmoi (εἱρμοί) à la IXe ode du canon. C'est un cas très rare. Parmi les grands hymnographes, deux seulement, André de Crète et Cosmas le Mélode († 751/2) font usage des odes à deux hirmoi (δίειρμοι ᾠδαί)[10]. Il est évident que l'auteur anonyme de cette acolouthie voudrait imiter les grands modèles de l'hymnographie.

Dans l'espoir que ce document hymnographique et historique à la fois ne soit pas sans intérêt pour les byzantinistes et pour les historiens des liturgies orientales, nous le publions en rétablissant *tacite* sa versification et son orthographe.

[9] G. Schiro, *Caratteristiche sui canoni di Andrea Cretese. Studio su alcune composizioni inedite del Melode*, dans *Comptes rendus du Ier Congrès International des Études Crétoises* = Κρητικὰ Χρονικά, 15-16 (1961-1962), II, p. 132-133: L'uso dell'ode B'.

[10] Sur ce sujet, voir Th. Détorakis, Κοσμᾶς ὁ Μελωδός. Βίος καὶ ἔργο, Thessalonique, 1979 (= *Analecta Vlatadon*, 28), p. 180-181.

Cod. Sinaiticus Gr. 734 (Xe s.)

f. 10^{v} 1 Τῷ Σαββάτῳ τῆς Ἀποκρέου τῶν ἀπ᾽ αἰῶνος κεκοιμημένων, ἔτι δὲ καὶ εἰς τοὺς ἐν πολέμοις καί δεσμοῖς θανόντας στρατηγούς, ταξιάρχας καὶ στρατιώτας.

Στιχηρά

f. 12^{r} 5 Ἄλλα εἰς τοὺς ἐν πολέμοις θανέντας
Ἦχος πλ.β΄. Τριήμερος ἀ⟨νέστης, Χριστέ⟩.

Συνέλθωμεν λαὸς τοῦ Χριστοῦ
καὶ μνήμην ἐκτελέσωμεν
τῶν θανέντων
10 ἐν πολέμοις ἀδελφῶν
ἡμῶν καὶ τεθνηκότων
δεσμοῖς ἐν ἀνυποίστοις·
ὑπὲρ τούτων δυσωπήσωμεν.

Ἠρίστευσαν μέχρι σφαγῆς
15 οἱ δοῦλοί σου, φιλάνθρωπε·
ἐδέξαντο
καὶ πληγὰς ἀνηλεῶς
δεσμοῖς ἐγκαρτεροῦντες·
γενέσθω ταῦτα τούτοις
εἰς ἱλασμὸν ψυχῶν, φιλάνθρωπε.

20 Σὺ μόνος ἀναμάρτητος
ὑπάρχων, οὕσπερ δούλους σου
προσελάβου,
στρατηγοὺς περιφανεῖς
ἄρχοντας ταξιάρχας,
25 γενναίους στρατιώτας,
σῆς ἀναπαύσεως ἀξίωσον.

F. 10^{v} 3 ταξιάρχας: cod. ταξιαρχ.
F. 12^{r} 13 τούτων: cod. ὧν τοῦτον 14 μέχρι: cod. καὶ μέχρι.

TRADUCTION

f. 10^{v} 1 *Pour le samedi de l'Apokréo, jour des défunts, ainsi qu'en l'honneur des généraux, officiers et soldats morts en combattant ou en captivité*[1]:

[f. 10^{v}-12^{r}: office des défunts.]

f. 12^{r} 4 **Autres stichères.** *En l'honneur de ceux qui moururent à la guerre.*
Ton: pl 2 = *Tu ressuscitas le troisième jour, Christ.*

7 Rassemblons-nous, peuple du Christ,
et célébrons la mémoire[2]
de nos frères qui moururent en combattant[3]
et de ceux qui sont morts
dans l'insupportable captivité;
vénérons-les!

13 Ils furent héroïques jusqu'à se faire massacrer,
tes serviteurs, (Dieu) Miséricordieux;
ils furent aussi impitoyablement roués de coups
gardant courage en captivité;
que cela serve
au rachat de leur âmes,
(Dieu) Miséricordieux!

20 Toi qui seul es sans péché,
ceux-là mêmes que tu t'es réservés
comme serviteurs,
généraux illustres,
officiers[4] exerçant le commandement
(et) valeureux soldats,
juge-les dignes du repos (près) de toi!

[1] Nous exprimons notre gratitude au Monastère Sainte-Catherine du Mont-Sinaï. Nous utilisons le microfilm de la Library of Congress pris au Sinaï, le 15 mars 1950 par l'expédition organisée sous la direction du Prof. G. Garitte, que je remercie de l'autorisation accordée d'éditer et de traduire le texte.

[2] Littéralement *une* mémoire = un office en leur mémoire.

[3] La formule *en combattant* traduit ἐν πολέμοις aux lignes 2, 9, 66, 70, 168, 191, 218, 303, 318 et 341; *en captivité* traduit ἐν δεσμοῖς aux lignes 2, 11, 66, 70, 107, 168, 258, 318 et 341. À la ligne 5, le contexte du titre impose de traduire par *à la guerre*.

[4] Le mot ταξιάρχης: cf. commentaire, p. 210.

f. 12ᵛ ῎Αλλα. ῞Ηχος πλ.δ΄. Πρὸς τό· ᾽Αμέτρητος ὑπάρχεις τοῖς αἰῶσι.

᾽Ανέδειξας συμμάχους
τοῦ λαοῦ σου, Χριστὲ παντοδύναμε,
βεβαίαν πίστιν
τὴν πρὸς σὲ τηρήσαντας,
γνώμῃ τε στερρᾷ
ὑπὲρ σοῦ τὸν θάνατον
δεξαμένους χαίροντας
δεσμά τε καρτερήσαντας
ὑπὲρ σοῦ πολυχρόνια
καὶ μὴ ἀρνησαμένους
τὸν ζῶντά σε Κύριον·
σύνταξον αὐτοὺς
χοροῖς ἁγίων
καὶ δικαίων ἁπάντων τοῖς πνεύμασιν.

᾽Εδείχθησαν πατρίδος
καὶ τοῦ γένους παντὸς ἑδραιώματα
ζωὴν τὴν κάτω
παριδόντες ὡς πρόσκαιρον·
ἥγνισαν ψυχὰς
αἱμάτων τοῖς ῥεύμασι
καὶ ταῖς τῶν ξιφῶν ἐκτομαῖς
θάνατον καθυπέστησαν
καὶ δεσμοῖς προσωμίλησαν
καὶ πρὸς κόσμον τὸν ἄνω
μετέστησαν χαίροντες·
Δέσποτα Χριστέ,
ψυχὰς τὰς τούτων
᾽Αβραὰμ ἐν τοῖς κόλποις ἀνάπαυσον.

᾽Ιδέτωσαν τὴν δόξαν
οἱ σοὶ δοῦλοι, Χριστέ, τῶν ἁγίων σου
καὶ τῆς χαρᾶς σου
νοητῶς ἐμπλησθείησαν·
λάμψον ἐν αὐτοῖς

F. 12ᵛ 28 πρὸς τό: cod. πρ. (contractum) ὑπάρχεις: cod. ὑπάρχη αἰῶσι: cod. αἰῶ (breuiatum) 32 τηρήσαντας: cod. συντηρήσαντας 42 ἁπάντων: cod. ἀπάντων (sic) 53 μετέστησαν: cod. μετέβησαν 60 ἐμπλησθείησαν: cod. ἐμπλησθήτωσαν.

f. 12^{v} 27 **Autres (stichères).** Ton: pl. 4 à *Tu es sans commune mesure avec les siècles.*

29 Tu accueillis des alliés
de ton peuple, Christ tout-puissant,
qui avaient gardé
une foi ferme
en toi et en un idéal inflexible
et avaient été heureux
d'accepter de mourir pour toi
et de supporter pour toi
une longue captivité
sans te renier toi, le Seigneur vivant;
range-les
parmi les chœurs
des saints
et des esprits de tous les justes!

43 Ils se montrèrent les fondements
de leur patrie et de leur race tout entière
en méprisant la vie d'ici-bas
comme (une vie) passagère;
ils purifièrent leurs âmes
en répandant leur sang,
ils subirent la mort
par le tranchant des épées,
ils furent réduits en captivité
et furent heureux de passer
dans le monde de l'au-delà;
Christ Maître,
donne à leurs âmes
le repos dans le sein d'Abraham[5].

57 Qu'ils voient la gloire de tes saints,
eux, tes serviteurs, Christ,
et qu'ils soient spirituellement[6] comblés
de ta joie!
Que brille en eux

[5] Cf. *Lc* 16, 22. Métaphore liturgique: le sein d'Abraham = le séjour des bienheureux dans l'au-delà: cf. J. MOSSAY, *La mort et l'au-delà dans saint Grégoire de Nazianze* (*Travaux, Fac. de Phil. et Lettres*, S. 4, 34), Louvain, 1966, p. 353 (cité plus loin: MOSSAY).

[6] = *d'une manière qui (n')est perçue (que) par l'esprit.*

τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου
καὶ τῆς εὐσπλαγχνίας σου,
μόνῳ γάρ σοι ἐλάτρευσαν
καὶ λαόν σου διέσωσαν
ἐν δεσμοῖς καὶ πολέμοις
τὸ τέλος δεξάμενοι·
δώρησαι αὐτοῖς ὡς ἐλεήμων
τὴν ἐν σοὶ χαρμονὴν καὶ ἀνάπαυσιν.

f. 14^{v} Ἕτερος κανὼν εἰς τοὺς ἐν πολέμοις καὶ δεινοῖς θανέντας στρατηγούς, στρατιάρχας καὶ στρατιώτας, φέρων ἀκροστιχίδα τήνδε· Τῶν χριστιανῶν τοῖς ὑπερμάχοις μέλος ⟨ἐντάφιον⟩
Ὠιδὴ α΄. Ἦχος πλ.β΄. Ὡς ἐν ἠπείρῳ πεζεύσας ὁ Ἰσραήλ.

Τὸν κατὰ φύσιν, σῶτερ, παμβασιλεῦ,
ὡς θεὸν ἀθάνατον
καὶ θνητὸν τὸ καθ' ἡμᾶς
δυσωποῦμεν, τῇ τῶν ἐκλεκτῶν
τοὺς θανόντας ὑπὲρ σοῦ
καταξίωσον χαρᾶς.

Ὦ βάθος πλούτου σοφίας, τοὺς ἐπὶ σοὶ
πῶς ἠλπικότας δέδωκας
ἀθετούντων ἐν χερσί,
τὸ στερρὸν δεικνύων τῆς ψυχῆς
καὶ τὴν κάθαρσιν αὐτῶν
τὴν ἐξ ἀδίκου σφαγῆς.

Νεανικῶς συμπλακέντας πρὸς τοὺς ἐχθροὺς
τοὺς γενναιοτάτους σου
στρατιώτας, Ἰησοῦ,
καὶ πεπεδημένους ὑπὲρ σοῦ
f. 15^{r} τῷ τοῦ αἵματος λουτρῷ
πλύνας καθάρισον.

F. 14^{v} 70 δεινοῖς: cod. δεσμοῖς 73 ἐντάφιον: cod. om. 78 τῇ: cod. τῆς 80 καταξίωσον: cod. καταξιῶσαι 81 ἐπὶ: cod. ἐν 83 ἐν: cod. σε 84 δεικνύων: cod. δεικνύον 89 στρατιώτας: cod. στρατιῶτας (sic).

la lumière de ta face
et de ta tendresse,
car ils ne servirent que toi
et ils sauvèrent ton peuple
ayant finalement reçu la mort en échange
en captivité et en combattant;
fais-leur don de ta pitié,
du bonheur et du repos en toi!

(f. 12ᵛ-14ᵛ: suite de l'office des défunts)

f. 14ᵛ 70 **Second canon.** *En l'honneur des généraux, officiers et soldats morts à la guerre et en campagne, portant l'acrostiche suivant* τῶν χριστιανῶν τοῖς ὑπερμάχοις μέλος ⟨ἐντάφιον⟩ (= *chant funèbre pour les combattants chrétiens*).

74 **Chant 1.** Ton pl. 2 = *Israël qui chemina comme sur la terre ferme.*

Sauveur, Roi de l'univers,
nous te vénérons comme le Dieu immortel par nature
et mortel selon nos critères,
dans la fête[7] des élus;
ceux qui moururent pour toi,
juge-les dignes de la joie!

81 Profondeur de la richesse de la sagesse!
Comment as-tu livré ceux qui avaient foi en toi
aux mains de gens qui te rejettent
révélant ainsi la fermeté de leur âme
et leur purification
résultant d'un massacre inique?

87 Tes plus valeureux soldats,
qui dans l'ardeur de leur jeunesse[8]
se sont jetés dans la mêlée contre les adversaires
et (ceux) qui ont été faits prisonniers pour toi, Jésus,
f. 15ʳ purifie-les
après les avoir lavés dans ton sang répandu[9]!

[7] Cf. app. crit. τῇ sous-ent. μνήμῃ.
[8] = juvénilement.
[9] Allusions à la rédemption par la Passion et la mort du Christ crucifié et au baptême.

θεοτοκίον

Χαρᾶς τῷ τόκῳ σου κόσμον ἀποπληροῖς
τὴν ἀρὰν τῆς προμήτορος
ἀναιροῦσαν τὴν ἡμῶν·
διὰ σοῦ γὰρ γέγονε καινὰ
καὶ θεὸς μετὰ σαρκὸς
ἡμῖν ὡμίλησεν.

'Ωιδὴ β'. Ἴδετε, ἴδετε, ὅτι ἐγώ εἰμι ὁ θεός ἡμῶν.

Ῥώμης γεννήματα, ποίμνης θρέμματα τῆς ἁγίας σου
σὲ ὁμολογοῦντα πρὸς βαρβάρους δυσμενεῖς
ἀντετάξαντο, ὑφ' ὧν καὶ τεθνηκότα
κληροῦνται τὴν ζωήν.

Ἵνα τὸ ἔθνος σου τὸ περιούσιον διασώσῃς, Χριστέ,
χειρῶν ἐκ βαρβάρων, ὑπερμάχους κραταιοὺς
ἐδωρήσω τοὺς ἐν μάχαις καὶ δεσμοῖς
τεθνηκότας εὐκλεῶς.

Στίφη χριστώνυμα, πλήθη πιστότατα καὶ στερρότατα
ὑπὲρ τοῦ λαοῦ σου τεθνηκότα τὰς ψυχὰς
προσδεχθείησάν σοι, μόνε βασιλεῦ,
εὐωδίας εἰς ὀσμήν.

θεοτοκίον

Τίς ὁ ἀπέραντος πλοῦτος, θεόνυμφε, τῆς χρηστότητος!
τίς τοῦ μυστηρίου ἡ ἀπόρρητος βουλή!
Ὁ Θεὸς γὰρ βροτωθεὶς καινοποιεῖ
τοὺς φθαρέντας, διὰ σοῦ.

'Ωιδὴ γ'. Οὐκ ἔστιν ἅγιος ὡς σύ, Κύριε ὁ θεός μου.

'Ιδοὺ θεόλεκτος λαός,

F. 15′ 93 θεοτοκίον: cod. in mg. θ 95 τῆς: cod. om. 96 ἀναιροῦσαν ed. et cod.: ἀναιροῦσα conieci 100 ἡμῶν: cod. ὑμῶν ὁ στ(αυ)ρω ⟨θείς⟩ (breuiatum in fine lineae) 101 θρέμματα: cod. τὰ θρέμματα 103 ὑφ' ὧν: cod. ὑφῶν 110 τεθνηκότα: cod. τεθεικότα

93 *Théotokion*

Tu combles l'univers de joie par ta maternité,
toi qui as levé la malédiction
portée contre la première mère[10],
car c'est par toi que toutes choses furent rénovées,
que Dieu s'est fait chair
et qu'il habita parmi nous.

100 **Chant 2.** *Voyez, voyez que c'est moi votre Dieu crucifié*[11].

Descendants de Rome et ouailles de ton saint troupeau,
en te confessant ils firent face aux Barbares cruels;
à la suite de quoi, même morts,
ils obtiennent la vie en héritage.

105 Pour sauver des mains barbares ton peuple d'élection,
Christ, tu lui donnas les valeureux combattants
qui ont glorieusement trouvé la mort
dans les batailles et en captivité.

109 Troupes chrétiennes, foules les plus croyantes et les plus
fermes, qui ont exposé[12] leur vie pour ton peuple,
qu'elles soient reçues auprès de toi, Roi unique,
en parfum d'agréable odeur!

113 *Théotokion*

Quelle est, Épouse de Dieu, l'immense richesse de ta bonté?
Quel est le dessein secret du mystère?
Grâce à toi, en effet, Dieu fait chair
rénove ceux qui avaient été corrompus!

118 **Chant 3.** *Nul n'est saint comme toi, Seigneur mon Dieu!*

Voici un peuple de[13] Dieu,

[10] = Ève: allusion à *Gen* 2, 16-24.

[11] Cf. app. crit.

[12] Cf. app. crit.

[13] L'adjectif grec se traduit *ayant choisi Dieu*, ou *ayant été choisi par Dieu*. Les ambiguïtés de ce genre dans le vocabulaire comme dans la syntaxe abondent et caractérisent ici le style savant relevé plus haut par le Prof. Th. Détorakis; ces subtilités contribuent à créer une sorte de surréalisme que l'on attribue à la poésie mystique byzantine: J. LACARRIÈRE, *L'été grec. Une Grèce quotidienne de quatre mille ans* (*Terre humaine*), Paris, 1975, p. 342-343.

στρατιῶται Κυρίου
ὑπὲρ κληρονομίας
τεθνηκότες τῆς αὐτοῦ,
θυσίαις ἐν μυστικαῖς
ἀξιοῦνται
τῆς ἀπολυτρώσεως.

Ἀπενεχθήτωσαν, Χριστέ,
εἰς νυμφῶνά σου θεῖον
αἱ ψυχαὶ ὡς παρθένοι
στρατιωτῶν σου πιστῶν,
τοῖς τραύμασι καὶ σφαγαῖς
ταῖς ἐκείνων
καθωραϊζόμενοι.

Νενικηκότες τοὺς ἐχθροὺς
ἐν πολέμοις γενναίως
καὶ εἱρκταῖς συγκλεισθέντες
καὶ τρόπαια κατ᾽αὐτῶν
στησάμενοι τῆς ἐν σοὶ
θείας δόξης
καταξιωθείημεν.

θεοτοκίον

Ὡραϊσθεῖσα καλλοναῖς
ἀρετῶν, θεοτόκε,
Ἰησοῦν ἀπορρήτως
τὴν ἄφραστον καλλονὴν
καὶ τίκτεις καὶ γαλουχεῖς
ὡραιοῦσαν
f. 15^{v} φύσε/ως τὸ ἄμορφον.

Ὠιδὴ δ΄. Χριστέ μου δύναμις, θεὸς καὶ κύριος.

Νομίμως, εὔσπλαγχνε,
κακοπαθήσαντες
ὡς καλοὶ στρατιῶται
καὶ ἀρεστοὶ
τῷ στρατολογήσαντι

123 θυσίας: cod. θυσίαις 141 ὡραϊσθεῖσα: cod. ὡραιωθεῖσα 143 Ἰησοῦν: cod. Ἰακώβ.
F. 15^{v}: 148 κ(ύριο)ς: cod. Κ(ύριο)ς ἡ σεπτὴ

des soldats du Seigneur,
qui sont morts
pour son patrimoine.
Sacrifices mystiques!
Ils sont dignes
de la rédemption!

126 Les âmes de tes fidèles soldats
furent transportées, Christ,
vers le séjour de tes noces
comme des vierges,
encore embellies
par les blessures et les massacres
dont ils ont été victimes, eux aussi[14].

133 Après avoir vaincu les adversaires
en combattant valeureusement
et avoir élevé des trophées avec les dépouilles de ceux-ci,
ou[15] avoir été emprisonnés dans des cachots,
soyons jugés dignes
de la gloire divine qui est en toi!

Théotokion

Mère de Dieu,
encore embellie par la beauté de tes vertus,
tu mets au monde et tu allaites
d'une manière ineffable
Jésus, l'indicible beauté[16]
qui embellit
f. 15^{v} la laideur de la nature.

148 **Chant 4.** *Christ, Puissance que je révère, Dieu et Seigneur*[17]!

Miséricordieux,
ceux qui ont été victimes de souffrances extrêmes
en faisant leur devoir en bons soldats
comme les aime
celui qui les enrôle[18],

[14] Allusion à l'union spirituelle et mystique avec le Christ par la souffrance et la mort: cf. les vers 149-155.

[15] Le grec dit «et»; on traduit par *ou* parce que c'est forcément l'un ou l'autre.

[16] Ou *l'indicible beauté de (la race de) Jacob* (=Jésus): cf. l'app. crit.

[17] Cf. l'app. crit.

[18] =le Christ.

θανέντες τῆς ἐκ σοῦ
συμπαθείας ἀπολαύουσιν.
Τῷ σῷ ὀνόματι
περιφραττόμενος
ὁ στρατός σου, σωτήρ μου,
βαρβαρικὰ
στίφη ἐτροπώσαντο·
ὧν τὰς ψυχὰς ἐν φωτεινοῖς
κατασκήνωσον σκηνώμασιν.

Οὐ φύσις ἔκαμψεν,
οὐ πλοῦτος ἔθελξεν
τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ στρατιώτας
ζῆν ἀκλεῶς
ὑπὲρ τὸ θανεῖν εὐκλεῶς,
ἀλλ' ἐν πολέμοις καὶ δεσμοῖς
τεθνηκότες ἀναπαύονται.

θεοτοκίον

Ἰσχὺς ἐκλέλοιπεν
ἡ τοῦ φθονήσαντος,
τοῦ Πατρός γάρ, Παρθένε,
ἡ πανσθενὴς
δύναμις ἐν μήτρᾳ σου
κατασκηνώσασα, βροτοὺς
κατ' αὐτοῦ ἐνεδυνάμωσεν.

178 Ὠιδὴ ε΄. Τῷ θείῳ φέγγει σου, ἀγαθέ, τὰς τῶν ὀρθριζόντων.

Στρατεύματά σου, παμβασιλεῦ,
τὰ προκινδυνεύσαντα τῆς σῆς
πίστεώς τε καὶ ὀνόματος
ταῖς τῶν πρωτοτόκων
σκηναῖς κατάταξον,
ἐφάμιλλα μαρτύρων
ὡς χρηματίσαντα.

154 θανέντες: cod. ἀναφανέντες 160 ἐτροπώσαντο: cod. -σατο 165 τοῦ Ἰησοῦ: cod. τοὺς στρατιώτας: cod. -ῶτας (sic) 178 ὀρθριζόντων: cod. ὀρθρι (breuiatum)

ils jouissent après la mort[19]
de l'union à ta Passion[20].

Avec ton nom
comme retranchement autour d'elle,
ton armée, mon Sauveur,
mit en déroute
des masses barbares.
Installe leurs âmes
dans des campements lumineux[21].

La nature ne put, par faiblesse,
ni la richesse par séduction
porter des soldats de Jésus Christ[22]
à préférer une vie peu glorieuse
à une mort glorieuse;
mais après être morts en combattant ou en captivité,
ils jouissent du repos.

Théotokion

La force de l'Envieux
fut insuffisante,
car la toute vigoureuse
puissance du Père
installée en ton sein, ô Vierge,
dota les mortels
de puissance contre lui,

Chant 5. *Les... de ceux qui louent au matin le divin rayonnement de ta lumière, (Dieu) bon...*

Roi de l'univers, tes armées,
qui affrontèrent des dangers
pour la foi en toi et pour ton nom,
installe-les dans les tentes
de leurs premiers parents[23],
pour avoir pris le relais des martyrs
par leur conduite.

[19] Cf. l'app. crit.: la variante se traduirait *il est évident qu'ils jouissent*.

[20] Le grec exploite ici un jeu de mot fondé sur l'étymologie de συμπαθείας = sympathie ou union dans la passion ou condoléance. On peut traduire le vers 155, par *de sympathie*.

[21] Mossay, p. 110-168 et 363.

[22] Cf. l'app. crit. = *les soldats du Christ*.

[23] *Gen.* 2, 4 et 8 = le paradis.

Ὑποστρατήγων οἱ θαυμαστοί
θεῖοι στρατιῶται τοῦ Χριστοῦ,
καθηγεμόνες ταξίαρχοι,
ὑπὲρ χριστωνύμων
προτελευτήσαντες
ἐν πέδαις καὶ πολέμοις
μνήμαις τιμάσθωσαν.

Πεπυρωμένοι πόθῳ Χριστοῦ
τὰς ἐκ τῶν βαρβάρων χαλεπὰς
σφαγὰς οὐκ ἐλογίσαντο·
πύργοι δὲ φανέντες
χριστιανῶν οἱ ἀκλινεῖς
ἀξίως ἐτησίοις
τιμαῖς γεραίρονται.

θεοτοκίον

Ἐκ τῶν ὑψίστων πρὸς τοὺς ἐν γῇ
κλίνας φιλανθρώπως οὐρανοὺς
μετὰ σαρκὸς ἐπεδήμησεν
ἐξ ἁγνῆς παρθένου
ἀποτικτόμενος
ὁ πάντα περιέπων
μόνῳ τῷ νεύματι.

f. 16r Ὠιδὴ ς΄. Τοῦ βίου τὴν θάλασσαν ὑψουμένην.

Ῥανίσιν ἀχράντου σου
σφραγισθέντες, Ἰησοῦ,
καὶ θεορρύτου αἵματος
οἱ τεθνηκότες δοῦλοί σου τὴν ἐχθρῶν
ἰσχὺν ἐταπείνωσαν
καὶ πρὸς σὲ γεγηθότες μετεσκήνωσαν.

Μετόχους ἀνάδειξον.
σκηνωμάτων φωταυγῶν,
ἁμαρτιῶν ἀφέσεως
τοὺς ἐν πολέμοις, σῶτερ, καὶ ἐν εἱρκταῖς
πιστῶς τελευτήσαντας
εὐλαβούμενος τούτων τὴν εὐσέβειαν.

195 οὐκ: cod. οὐδὲν ἐλογίσαντο: cod. ἐλογήσαντο 197 οἱ: cod. om.

186 Les admirables lieutenants du Christ,
soldats de Dieu
commandant à la tête des troupes,
choisirent de mourir
en prison et en combattant
pour les Chrétiens.
Que leur mémoire soit honorée!

193 Purifiés par le feu du désir du Christ,
ils ne tinrent aucun compte des risques
d'être massacrés par les Barbares;
ceux des Chrétiens qui refusèrent la soumission
ressemblèrent à des donjons;
comme ils le méritent, ils sont chaque année
à l'honneur.

200 *Théotokion*

Ayant miséricordieusement abaissé les cieux
de leur plus haute altitude jusqu'à ceux qui sont sur la terre,
il vint habiter dans la chair
en naissant
d'une vierge pure,
celui qui règle le cours de toutes choses
d'un simple signe de tête[24].

f. 16r **Chant 6.** *Le flot gonflé de l'océan de la vie...*

209 Ayant été marqués par les gouttes de ton sang immaculé,
divinement répandu,
Jésus,
tes serviteurs qui sont morts
réduisirent la force des adversaires
et vinrent installer leurs tentes dans la joie auprès de toi.

215 Sauveur, montre qu'ils ont leur place
dans des campements rutilants de la lumière
de la rémission des péchés
ceux qui, en combattant ou en prison,
périrent en croyants!
Agrée leur piété!

[24] =en inclinant la tête. Au vers 201, le mot traduit par «*abaissé*»=incliné κλίναϛ.

Ἀνάλωτος πάθει
μόνος εἶ, δημιουργέ·
ὡς οὖν εἰδὼς τῆς φύσεως
τὸ σφαλερὸν καὶ πάθεσιν ἁλωτόν,
τοῖς ἐν παρατάξεσι
τεθνηκόσι παράσχου τὴν ἀνάπαυσιν.

θεοτοκίον

Χρηστότητος πέλαγος
ἀκατάληπτον τῆς σῆς!
πῶς ὢν θεὸς ἀόρατος
δούλου μορφὴν ὑπέδυς ταπεινωθείς
ἐκ μήτρας τικτόμενος
ἀπειράνδρου παρθένου
ὑπὲρ ἔννοιαν.

Ὠιδὴ ζ΄. Δροσοβόλον μὲν τὴν κάμινον εἰργάσατο.

Οὐκ ἐχαύνωσε τὸν τόνον τῆς στερρότητος
ὑμῶν βαρβάρων φρύαγμα
ἀλλ' ἀπτοήτως συμπλακέντες
τούτοις καὶ στερρῶς
αὐτοὺς μὲν ἐρρίψατε πρὸς γῆν,
χριστιανῶν δὲ τὴν ἰσχὺν
ὑπερυψώσατε.

Ἱλαστήρια σεπτὰ καὶ ἱερώτατα
χριστιανοῖς ἐδείχθητε
ὑμεῖς γὰρ ὄντως ἐκ βαρβάρων
βλάβης χαλεπῶς
αὐτοὺς ἐλυτρώσασθε καὶ νῦν
μνήμης ἀξίως παρ' αὐτῶν
ἀντιτυγχάνετε.

Σωτηρίους ὡς λιμένας τῷ τιμῶντί σε
λαῷ, Χριστέ, δεδώρησαι
τοὺς ἐν πολέμων παρατάξεσι

F. 16′ 221 πάθει: cod. πάθεσι 234 ὑπὲρ ἔννοιαν: cod. ὑπερέννοιαν
246 χαλεπῶς: cod. χαλεπῆς 249 ἀντιτυγχάνετε: cod. -χάνεται

Il n'y a que toi, Créateur,
qui ne sois pas exposé à la souffrance!
Comme tu connais donc ce que la nature
a de trompeur et d'accessible aux souffrances,
à ceux qui sont morts au front
accorde le repos!

Théotokion

Océan sans limite
de ta Bonté!
Comment toi, qui es Dieu invisible,
t'abaissas-tu en ayant revêtu la forme d'un serviteur
et en naissant du sein virginal
d'une jeune fille?
Ceci dépasse l'entendement!

Chant 7. *Il rendit la fournaise (de Babylone)*[25] *aussi fraîche que la rosée...*

L'arrogance des Barbares
ne détendit pas l'énergie de votre fermeté,
mais après vous être engagés dans la mêlée contre eux
avec intrépidité et fermeté,
d'une part, vous les terrassâtes
et d'autre part, vous exaltâtes
la force des Chrétiens.

Vous fûtes acceptés par les Chrétiens
comme offrandes propitiatoires, vénérées et le plus sacrées,
car c'est vous vraiment
qui les avez rachetés
de la pénible nuisance[26] des Barbares.
Et maintenant, par un juste retour des choses
vous êtes de leur part l'objet de cérémonies commémoratives.

Comme des ports où le peuple qui t'honore trouve son salut,
Christ, tu as offert (au peuple qui t'honore)[27]
ceux qui exposèrent leur vie

[25] Cf. *Daniel* 3, 50.
[26] Cf. app. crit. ou *péniblement de la nuisance*.
[27] Le datif grec se rapporte à l'adjectif (salutaire), ou au verbe (offert) ou aux deux.

καὶ ἐν δεσμοῖς
ψυχὰς προθεμένους ἑαυτῶν
οὓς τεθνηκότας ὑπὲρ σοῦ
χαρᾶς ἀξίωσον.

θεοτοκίον

Μεσιτεύσασα, Πανάμωμε, τῷ τόκῳ σου
διὰ τοῦ σαρκωθέντος ἐκ σοῦ
τοὺς ἀπωσθέντας
τῷ πατρὶ κατήλλαξας αὐτὴ
καὶ ὤφθης πταιόντων ἱλασμὸς
καὶ προσφευγόντων ἐπὶ σοὶ
λιμὴν σωτήριος.

f. 16ᵛ ᾨδὴ η΄. Ἐκ φλογὸς τοῖς ὁσίοις δρόσον ἐπήγασας.

Ἐπὶ σοὶ τὰς ἐλπίδας
ἀναπετάσαντες
οἱ τῇ σῇ δυναστείᾳ
θαρσοποιούμενοι
τὸ χριστιανῶν
περιέσωσαν πλήρωμα,
οὓς σκηναῖς δικαίων
ἀνάπαυσον, οἰκτίρμον.

Λογικαὶ προσφοραί σοι
προσανηνέχθησαν
οἱ τῆς θείας σου ποίμνης
γενναῖοι πρόβολοι,
οὓς ἀθλητικῶς
ἐστιγμένους δεξάμενος
ἐν ἀκαταλύτοις
κατοίκισον σκηναῖς σου.

Ὁ εἰδὼς τὰ τῆς φύσεως
ὁλισθήματα,
στρατηγούς, ταξιάρχας,
ταγμάτων φύλακας
καὶ στρατιωτῶν
δεσμωτῶν θεῖον σύστημα

262 ὤφθης: cod. ὥφθης
F. 16ᵛ 274 σοι: cod. σε 281 κατοίκισον: cod. -κησον

au front au cours des guerres
et en captivité.
Eux, qui sont morts pour toi,
juge-les dignes de joie!

257 *Théotokion*

Médiatrice sans reproche par ta maternité,
par la grâce de celui qui s'incarna en toi,
toi-même tu réconcilias avec leur père
ceux qui avaient été rejetés,
et l'on vit en ta personne le rachat de ceux qui succombent
et le port où se trouve le salut
de ceux qui cherchent refuge auprès de toi.

f. 16v 265 **Chant 8.** *Du brasier, tu puisas de la rosée pour les saints.*

Ayant déployé les ailes
des espérances qu'ils plaçaient en toi,
eux, qui fondaient sur ton pouvoir
leur propre audace,
assurèrent le salut
de l'ensemble des Chrétiens.
Fais-les reposer,
toi, le Compatissant,
dans (les) tentes des justes!

274 Les nobles défenseurs
de ton divin troupeau
te furent présentés
en offrandes douées de raison:
les ayant accueillis,
eux qui, comme combattants, ont été marqués au fer,
installe-les à demeure
dans tes tentes indestructibles.

282 Toi qui connais la caducité
des choses naturelles,
qui retiras du terrestre séjour
généraux, officiers,
gardiens des régiments
et divin cortège

γῆθεν μεταστήσας
ἀνάπαυσον, οἰκτίρμον.

θεοτοκίον

Σεσωμάτωται Λόγος
ἐν σοί, πανύμνητε,
καὶ προέρχεται φέρων
τὰ ἰδιώματα
τῶν συνελθουσῶν
οὐσιῶν εἰς ὑπόστασιν
μίαν ἀπορρήτως
σαρκώσεως εἰς πίστιν.

299 Ὠιδὴ θ΄. Τὴν τιμιωτέραν τῶν Χερουβίμ.

Ἔχων ἐξουσίαν πάσης σαρκός,
ἀθάνατε μόνε,
οὓς ἀνεῖλον βαρβαρικαὶ
χεῖρες ἐν πολέμοις
καὶ δεσμὰ περιέσχον
ὑπὲρ τοῦ σοῦ ποιμνίου
φωτὸς ἀξίωσον.

Νῦν τοὺς ἀπ'αἰῶνος ὑπὲρ Χριστοῦ
καὶ κληρονομίας
τῆς αὐτοῦ τε καὶ τῶν πιστῶν
τὰς ψυχὰς προδόντας
γενναίους στρατιώτας
αἰτήσωμεν ἐκεῖθεν
τυχεῖν ἀνέσεως.

Τίμιος ὁ θάνατος ἀληθῶς
τῶν ὑπὲρ τοῦ γένους
καὶ τοῦ φύλου χριστιανῶν
τετελευτηκότων
ἐν δεσμοῖς καὶ πολέμοις,
ὧν σήμερον τὴν μνήμην
ἐπιτελοῦμεν πιστῶς.

311 στρατιώτας: cod. -ῶτας (sic) 313 ἀνέσεως: cod. αἰνέσεως 319 ὧν: cod. ὦν (sic)

de prisonniers de guerre,
donne-leur le repos, toi, le Compatissant!

290 *Théotokion*

Le Verbe s'est fait chair
en toi, Objet des louanges universelles,
et il s'avance
avec les propriétés
des deux natures
réunies dans le mystère
d'une seule hypostase,
selon la foi dans l'incarnation.

299 **Chant 9.** *Elle, qui surpasse les Chérubins.*

Immortel et Unique,
qui as pouvoir sur toute chair,
eux, que des mains barbares
firent périr pour ton troupeau en combattant
ou firent prisonniers[28],
juge-les dignes de la lumière[29]

307 Eux, les nobles soldats, qui,
renonçant maintenant à l'existence d'ici-bas,
offrirent leur vie
pour (le) Christ,
pour son héritage et celui des fidèles,
prions que, dans l'au-delà,
ils trouvent le repos[30]

314 Précieuse, elle l'est réellement, la mort
de ceux qui pour la race
et pour la nation des Chrétiens
sont morts
en captivité ou en combattant
et dont nous fêtons fidèlement
le souvenir aujourd'hui.

[28] Cf. v. 304: *que des chaînes entourèrent.*
[29] Cf. n. 21.
[30] Cf. app. crit.: selon le ms. *la louange.*

θεοτοκίον

Ἄνανδρος ἐφάνης, μῆτερ ἁγνή,
μήτηρ ἐν παρθένοις
καθωράθης ὑπερφυῶς·
θεὸν γὰρ ἀσπόρως
συλλαμβάνεις καὶ τίκτεις,
ἐν σοὶ τὰ ὑπὲρ φύσιν
ἐπιδεικνύμενον.

329 Εἱρμὸς ἄλλος. Μὴ ἐποδύρου μου, μῆτερ.

f. 17r Φρίττει σε θάνατος πάλαι
καὶ πρὸς ὕπνον ἀνθρώποις
τῷ σῷ θανάτῳ
μετακέκληται, Χριστέ·
ὃν μὴ δεδοικότες στρατιωτῶν οἱ χοροὶ
συμπλακέντες βαρβάροις
ἐλπίδι τῇ πρὸς σὲ
ἀνῃρέθησαν· οὕσπερ
ἐν σοὶ ἀνάπαυσον.

Ἵλεως ἔσο, σωτήρ μου,
τοῖς ἡμῶν ὁμοφύλοις
τοῖς ἐν πολέμοις καὶ δεσμοῖς
θανοῦσιν ὑπὲρ σοῦ
καὶ πταισμάτων δίδου τὴν ἀπολύτρωσιν
τὰς ἡμῶν ὑπὲρ τούτων
δεχόμενος εὐχὰς
καὶ θυσίαις ἀχράντοις
ἐξιλεούμενος.

Οὐδείς ἐστιν ἐν ἀνθρώποις
καθαρὸς ἀπὸ ῥύπου
πλὴν σοῦ τοῦ καθαροῦ θεοῦ
καὶ μόνου συμπαθοῦς·
ἐπικάμφθητι οὖν ταῖς ἱκεσίαις ἡμῶν
καὶ τοὺς ἐν τῇ στρατείᾳ
τῇ κάτω ὑπὲρ σοῦ

329 μου: cod. με.
F. 17r 333 μετακέκληται: cod. μεταβέβληται 334 ὃν: cod. ὃν
337 οὕσπερ: cod. οὕσπερ 339 ἔσο: cod. ἔσω 346 θυσίαις: cod. θυσίας

321 *Théotokion*

Tu apparus vierge, Mère pure,
et on te vit d'une manière surnaturelle
mère parmi les vierges,
car spontanément[31]
tu portes et mets au monde
Dieu,
qui révèle en toi les réalités surnaturelles.

329 **Un autre hirmos.** *Mère ne te lamente pas sur moi...*

f. 17r Christ,
il y a longtemps que la mort te redoute
et que, par la grâce de ta mort, elle a été appelée[32]
par les hommes 'une sorte de sommeil'.
Sans la craindre,
dans la mêlée contre les Barbares,
les chœurs de soldats animés par l'espérance placée en toi
furent anéantis;
donne-leur le repos en toi!

339 Mon Sauveur, sois propice
à nos compatriotes
qui moururent pour toi
en combattant ou en captivité,
et donne-leur l'absolution de leurs fautes
en agréant nos prières
et en te laissant apaiser
par nos sacrifices sans taches,
offerts pour eux[33].

348 Parmi les hommes, pas un seul
n'est pur de toute souillure,
à part toi, le Dieu pur
et l'unique Compatissant:
laisse-toi donc fléchir par nos supplications
et, ceux qui sont morts
en service

[31] Le mystère de la naissance virginale du Christ.

[32] Selon le ms. = *rejetée par les hommes au rang de sommeil* (cf. l'app. crit.).

[33] Selon le ms.: *ayant accepté nos prières et nos sacrifices par pitié pour des innocents* (cf. l'app. crit.).

τεθνηκότας ταῖς ἄνω
στρατιαῖς σύνταξον.

θεοτοκίον

Νικῶνται φύσεως τάξεις
ἐπὶ σοί, παναγία,
τὸν ποιητὴν καὶ πλαστουργὸν
τῆς φύσεως καὶ γὰρ
ἀποτίκτεις Χριστὸν παρθένος μένουσα·
τῆς αὐτοῦ δυναστείας
τὸ κράτος ἐπὶ σοὶ
ὡς μητρὶ καὶ πανάγνῳ
πᾶσι γνωρίζοντα.

358 τάξεις: cod. τάξις.

pour toi ici-bas,
enrôle-les dans les armées d'en-haut!

Théotokion

Les lois de la nature
cèdent devant toi, Toute sainte;
car celui qui crée et façonne
la nature,
le Christ,
tu le mets au monde en restant vierge,
lui qui fait connaître à tous
que l'autorité de son pouvoir
repose sur toi,
en tant que mère et toute chaste.

COMMENTAIRE

Titre: Sur l'officier militaire ταξιάρχης ou ταξίαρχος pendant les IXe et Xe siècles, voir N. OIKONOMIDES, *Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles* (*Le monde byzantin*), Paris 1972, p. 335-336.

Canon: v. 101. Ῥώμης γεννήματα. Par «Rome», on entend la Constantinople byzantine (Νέα Ῥώμην) et, par extension, tout l'empire byzantin. Sur les termes nationaux Ῥώμη, Ῥωμαῖος, Ῥωμιός, Ῥωμιοσύνη, voir Maria MANTOUVALOU, Ῥωμαῖος, Ῥωμιός καὶ Ῥωμιοσύνη. Κριτικὴ βιβλιογραφία, dans la revue Μαντατοφόρος, 22 (Novembre 1983), p. 34-72.

v. 105. τὸ ἔθνος σου τὸ περιούσιον. L'adjectif περιούσιος, au sens du «peuple électif», se trouve pour la première fois dans l'Ancien Testament (*Ex.* 19.5) comme un adjectif qualificatif du peuple juif (cf. LIDDELL et SCOTT: especial, peculiar). C'est au même sens que S. Paul en fait usage pour les chrétiens (*Tit.* 2.14). Dans notre canon, le peuple byzantin est qualifié par le même adjectif biblique. Quelques références patristiques, dans G.W.H. LAMPE, *A Patristic Greek Lexicon*, p. 1069.

v. 112. εὐωδίας εἰς ὀσμήν: on trouve la même expression dans les prières de la divine Liturgie de l'Église grecque qualifiant les dons du Sacrifice Mystique: ὅπως ὁ φιλάνθρωπος Θεὸς ἡμῶν ὁ προσδεξάμενος αὐτὰ εἰς τὸ ἅγιον καὶ ὑπερουράνιον καὶ νοερὸν αὐτοῦ θυσιαστήριον εἰς ὀσμὴν εὐωδίας πνευματικῆς, ἀντικατα ἔμψῃ ἡμῖν τὴν θείαν χάριν...

v. 116-117: ὁ Θεὸς γὰρ βροτωθεὶς καινοποιεῖ/τοὺς φθαρέντας: Le verbe βροτόομαι -οῦμαι, dérivé du nom βροτός (homme), au sens dogmatique de ἐνανθρωπίζω (pour le Christ devenu homme) n'est pas encore thésaurisé dans les lexiques. On le trouve pour la première fois chez Cosmas le Mélode, dans l'acrostiche du canon de la Nativité du Christ: Χριστὸς βροτωθεὶς ἦν ὅπερ Θεὸς μένη. Voir W. CHRIST-M. PARANIKAS, *Anthologia Graeca Carminum Christianorum*, Leipzig, 1871, p. 161. Pour l'expression καινοποιεῖ τοὺς φθαρέντας, nous trouvons le motif dans le canon du Samedi-Saint (ode I,4): καὶ ταφεὶς φθαρέντα με καινοποιεῖς, φιλάνθρωπε. Cf. W. CHRIST-M. PARANIKAS, *o.c.*, p. 196.

v. 126-128. Ἀπενεχθήτωσαν, Χριστέ, / εἰς νυμφῶνά σου θεῖον / αἱ ψυχαὶ ὡς παρθένοι: voir *Ps.* 44 (45), 15.

v. 143-144. Ἰησοῦν ... τὴν ἄφραστον καλλονήν: dans l'hymnographie byzantine, c'est le Christ qui est très souvent qualifié par les mots κάλλος ou καλλονὴ (beauté), ou encore par l'expression platoni-

cienne κάλλος ἀμήχανον (la beauté suprême): (*Symposium* 218e). À propos de ces influences de la littérature ancienne sur l'hymnographie byzantine, voir Th. DÉTORAKIS, Κλασσικαὶ ἀπηχήσεις εἰς τὴν βυζαντινὴν ὑμνογραφίαν, dans ΛΕΙΜΩΝ = Ἐπετηρὶς τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, (39-40) ΛΘ'-Μ' (1972-73), p. 148-161 (notamment, p. 157-158).

v. 151-153. ὡς καλοὶ στρατιῶται / καὶ ἀρεστοὶ / τῷ στρατολογήσαντι: Cf. S. Paul, 2 *Tim.* 2.4.

v. 202-203. κλίνας φιλανθρώπως οὐρανοὺς / μετὰ σαρκὸς ἐπεδήμησεν: Cf. Cosmas le Mélode, *Canon de la Nativité du Christ*, ode I,3: Ἰδὼν ὁ κτίστης ὀλλύμενον / τὸν ἄνθρωπον χερσὶν ὃν ἐποίησε, / κλίνας οὐρανοὺς κατέρχεται... Voir W. CHRIST-M. PARANIKAS, *o.c.* aux v. 39-40, p. 166.

Université de Crète
Rethymnon/Grèce.

Théocharis DÉTORAKIS

Rédaction *Le Muséon*,
Collège Erasme,
Place Blaise Pascal, 1,
B-1348 Louvain-la-Neuve.

Justin MOSSAY

ΘΕΟΧΑΡΗΣ ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ

ΠΡΟΔΡΟΜΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΣΤΙΧΟΥΡΓΙΑΣ ΣΕ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥΣ ΥΜΝΟΥΣ

« ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ »
ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
« NEOGRAECA MEDII AEVI »
'Ανάτυπο ἀπὸ τὸν Α' τόμο

ΒΕΝΕΤΙΑ 1993

ΘΕΟΧΑΡΗΣ ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ

ΠΡΟΔΡΟΜΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΣΤΙΧΟΥΡΓΙΑΣ ΣΕ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥΣ ΥΜΝΟΥΣ

Τὸ θέμα ποὺ ἔχω τὴν τιμὴ νὰ παρουσιάσω ἀναφέρεται στὴν ἐπισήμανση μερικῶν χαρακτηριστικῶν μορφῶν ἐντεχνης στιχουργίας σὲ πρώιμους βυζαντινοὺς ὕμνους. Σκοπός μου εἶναι νὰ δείξω ὅτι στὸ Βυζάντιο καὶ στὴν ποίησή του πρέπει νὰ ἀναζητήσουμε τὶς πρόδρομες μορφὲς τῆς νεοελληνικῆς στιχουργίας. Ἤδη οἱ ἔρευνες γιὰ τὴν προέλευση τοῦ πολιτικοῦ δεκαπεντασύλλαβου στίχου ἀπέδειξαν ὅτι οἱ ρίζες του βρίσκονται στὸ 10ο αἰώνα καὶ ἴσως (κατὰ τὴ γνώμη μου μάλιστα ἀσφαλῶς) σὲ πολὺ προγενέστερους χρόνους [1]. Ἔχει ἤδη ἐπισημανθεῖ ἡ σπερματικὴ χρήση τοῦ δεκαπεντασυλλάβου σὲ ὕμνους τοῦ Ρωμανοῦ [2]. Ἂν ἀποδειχθεῖ ὅτι ἕνα θρησκευτικὸ στιχούργημα στὴ Θεοτόκο «διὰ στίχων πολιτικῶν», ποὺ ἀπόκειται στὸν Μαρκιανὸ κώδικα II, 191 ἀνήκει στὴν Κασία [3], τότε οἱ ἀρχὲς τοῦ δεκαπεντασυλλάβου πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν σὲ πολὺ πρωιμότερους χρόνους. Ἀφήνοντας, ὡστόσο, κατὰ μέρος τὰ σχετικὰ μὲ τὸν δεκαπεντασύλλαβο, γιὰ τὸν ὁποῖο ὑπάρχουν πολλὲς καὶ λαμπρὲς μελέτες [4], θὰ ἀσχοληθῶ μὲ ἄλλα τονικὰ μέτρα βραχύτερα, ἰαμβικά, τροχαϊκά, ἀναπαιστικά, μεσοτονικὰ καὶ δακτυλικά. Γιὰ τὰ μέτρα αὐτὰ δὲν ὑπάρχει ὡς τώρα καμιὰ συστηματικὴ μελέτη καὶ ὁπωσδήποτε λείπει «ὁποιαδήποτε συμβολὴ γύρω ἀπὸ τὴ γέννηση καὶ τὴν ἱστορία τῶν μετρικῶν μορφῶν», ὅπως παρατηρεῖ ὁ Massimo Peri, προλογίζοντας τὴν ὡραία μελέτη τοῦ

---

1. Βασικὴ μελέτη: Michael J. Jeffreys, The nature and origins of the political verse, *Dumbarton Oaks Papers* 28, 1974, 143-195. Καὶ Herbert Hunger, *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner*, II, München 1978, 95-97.

2. Γρηγόρης Θ. Στάθης, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὑμνογραφία ἐν τῇ μελοποιΐᾳ*, Ἀθῆναι 1977, 25-28.

3. Elpidio Mioni, *Codices Graeci manuscripti Bibliothecae Divi Marci Venetiarum*, III (Roma 1973) (=Cod. Marc. gr. II, 191 [coll. 1279], ff. 121^{v}-125). Τὸν ὕμνο περιέλαβε ὁ Assemanus στὰ ἔργα τοῦ Ἐφραὶμ τοῦ Σύρου (III, 545-548).

4. Γενικὴ κριτικὴ βιβλιογραφία γιὰ τὸν πολιτικὸ δεκαπεντασύλλαβο στίχο ἀπὸ τοὺς Margaret Alexiou - David Holton, The origins and development of «politikos stichos». A select critical bibliography, *Μανταποφόρος* 9 (Νοέμβριος 1976), 22-34.

Εὐριπίδη Γαραντούδη γιὰ τὴν Ἀρχαία καὶ Νέα Ἑλληνικὴ Μετρική [1]. Ἡ ἔρευνά μου δὲν ἀναφέρεται σὲ μεμονωμένους στίχους, ὅπου θὰ μποροῦσε νὰ δημιουργηθεῖ ἡ ἐντύπωση κάποιας σύμπτωσης, ἀλλὰ σὲ ὀργανωμένους στιχουργικοὺς σχηματισμούς, ποὺ δὲν ἀφήνουν κανένα περιθώριο ἐπιφύλαξης γιὰ τὴν πρόθεση τῶν δημιουργῶν νὰ παρουσιάσουν στιχουργικὲς μορφές, ποὺ ὑπακούουν σὲ προκαθορισμένες τεχνικὲς φόρμες. Στὴν παροῦσα ἔρευνά μου θὰ χρησιμοποιήσω τοὺς καθιερωμένους τεχνικοὺς ὅρους τῆς νεοελληνικῆς μετρικῆς, παρὰ τὶς ἀντιρρήσεις τῶν σύγχρονων θεωρητικῶν τῆς στιχουργίας, θεωρώντας ὡς βάση τοῦ στίχου τὸν μετρικὸ πόδα (ἴαμβο, τροχαῖο, ἀνάπαιστο κλπ.) καὶ στηριζόμενος στὴ θεμελιώδη ἀρχὴ τῆς ἰσοσυλλαβίας καὶ τῆς ὁμοτονίας. Τὸ πρᾶγμα, νομίζω, ἔχει καὶ μιὰ ἰσχυρὴ ἱστορικὴ βάση. Στοὺς πρώτους βυζαντινοὺς αἰῶνες ὁλοκληρώθηκε ἡ μετάβαση τῆς γλώσσας ἀπὸ τὴν προσωδιακὴ στὴν τονικὴ μορφή της. Τὴ μετάβαση αὐτὴ στὴν τονικὴ μορφὴ συμπαρακολούθησαν, ὅπως ἦταν φυσικό, καὶ ὅλα τὰ στοιχεῖα τῶν ρυθμῶν τοῦ λόγου, συνεπῶς καὶ τὰ ποιητικὰ μέτρα. Ἔτσι, ἐνῶ περάσαμε ἀπὸ τὸ προσωδιακὸ ἰαμβικὸ τρίμετρο τῶν ἀρχαίων στὸν τονικὸ δωδεκασύλλαβο τῶν βυζαντινῶν, ὁ τεχνικὸς ὅρος *ἴαμβος* ἐξακολουθεῖ νὰ χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τοὺς βυζαντινοὺς ποιητὲς καὶ κανεὶς ποτὲ δὲν χρησιμοποίησε τὸν ὅρο «βυζαντινὸς δωδεκασύλλαβος», ποὺ εἰσηγήθηκε στοὺς νεότερους χρόνους καὶ ἐπέβαλε ὁ P. Maas [2]. Ἔτσι, οἱ Βυζαντινοὶ ἐξακολουθοῦν νὰ ὀνομάζουν τοὺς τονικοὺς πλέον στίχους ἰάμβους [3]. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ ἄλλα μέτρα, ὅπως π.χ. γιὰ τὸν τονικὸ ἀνακρεόντειο στίχο [4].

---

1. Εὐριπίδης Γαραντούδης, *Ἀρχαία καὶ Νέα Ἑλληνικὴ Μετρική. Ἱστορικὸ διάγραμμα μιᾶς παρεξήγησης*, Padova 1989, 5. Δεῖγμα τῆς ἀνανέωσης τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὴ νεοελληνικὴ μετρικὴ εἶναι ὁ συλλογικὸς τόμος *Μετρικά*, ποὺ ἐκδόθηκε πρόσφατα (1991) ἀπὸ τὶς Πανεπιστημιακὲς Ἐκδόσεις Κρήτης, μὲ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ Νάσου Βαγενᾶ, ὅπως ἐπίσης τὸ ἀφιέρωμα στὴ Μετρικὴ καὶ τὴ Μετρικολογία τοῦ περιοδικοῦ *Μαντατοφόρος*, τεῦχος 32 (Δεκέμβριος 1990), ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Ἀπὸ τὶς παλαιότερες μελέτες ποὺ ἐνδιαφέρουν τὸ θέμα μας μνημονεύω ἐδῶ ἐπιλεκτικά: Ματθαῖος Παρανίκας, Περὶ τῆς χριστιανικῆς ποιήσεως τῶν Ἑλλήνων, *Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος*, Θ', 1874-1875, 128 κέξ. Ὁ ἴδιος, Ἡ μετρικὴ τοῦ Βυζαντίου, *αὐτόθι*, ΚΖ', 1900, 246 κέξ. Ἐμμανουὴλ Παντελάκης, Ἡ δημώδης ἐκκλησιαστικὴ ποίησις τῶν Βυζαντινῶν, *Θεολογία* ΙΑ', 1933, 5-16, 106-127.

2. Paul Maas, Das byzantinische Zwölfsilber, *Byzantinische Zeitschrift* (στὸ ἑξῆς = *BZ*) 12, 1903, 278-323. H. Hunger, *ὅ.π.*, 89-97. Ἐπίσης, Ἀθανάσιος Κομίνης, *Τὸ βυζαντινὸν ἱερὸν ἐπίγραμμα καὶ οἱ ἐπιγραμματοποιοί*, ἐν Ἀθήναις 1966, 54-87.

3. Νικόλαος Β. Τωμαδάκης, Ἴαμβοι καὶ οὐχὶ δωδεκασύλλαβοι, *Ἀθηνᾶ* 72, 1971, 352.

4. Γιὰ τὰ ἀνακρεόντεια μέτρα στὸ Βυζάντιο βλ. Theodor Nissen, Die byzantinischen Anakreonteen, *Sitzungsberichte d. Bayer. Akademie d. Wissenschaften. Philosophisch - historische Abteilung*, Jg. 1940, H.3, München 1940. Rosario Anastasi, Sulle anacreontiche bizantine, *Siculorum Gymnasium* N.S. 16, 1963, 189-195. H. Hunger, *ὅ.π.*, 93-95.

Δὲν πρέπει, ἐξάλλου, νὰ μᾶς διαφεύγει ὅτι ἡ ὑμνογραφία συναρτᾶται ἄμεσα μὲ τὴ μουσική της ἔκφραση καὶ δὲν μπορεῖ νὰ νοηθεῖ χωρὶς αὐτήν. Ἡ μουσικὴ πάλι ἐδράζεται στὴν ὕπαρξη ἔρρυθμου λόγου, τὸν ὁποῖο μορφοποιεῖ ἀκουστικῶς. Οἱ δύο βασικὲς ἀρχὲς στὶς ὁποῖες στηρίζεται ἡ βυζαντινὴ ὑμνογραφία, εἶναι ἡ ἰσοσυλλαβία καὶ ἡ ὁμοτονία. Ὅπου οἱ στίχοι ὀργανώνονται σὲ ἀναμφισβήτητα ζεύγη (ὅπως στὸν Ἀκάθιστο Ὕμνο λ.χ.) τὸ πρᾶγμα εἶναι ἀμέσως φανερὸ καὶ δὲν χρειάζεται ἰδιαίτερη παρατήρηση. Τὸ φαινόμενο τῆς ἰσοσυλλαβίας καὶ τῆς ὁμοτονίας προσπίπτει ἀμέσως:

Χαῖρε, δι' ἧς ἡ χαρὰ ἐκλάμψει,
χαῖρε, δι' ἧς ἡ ἀρὰ ἐκλείψει.
Χαῖρε, τοῦ πεσόντος Ἀδὰμ ἡ ἀνάκλησις,
χαῖρε, τῶν δακρύων τῆς Εὔας ἡ λύτρωσις [1].

Σὲ ἄλλες περιπτώσεις, ὅπου ὁ χωρισμὸς τοῦ ὕμνου σὲ στίχους δὲν βρίσκει πάντοτε σύμφωνους τοὺς μελετητὲς καὶ τοὺς ἐκδότες, μᾶς ἀρκεῖ νὰ μετρήσουμε τὸν ἀριθμὸ τῶν συλλαβῶν ἑνὸς εἱρμοῦ (τοῦ πρότυπου δηλαδὴ ρυθμοτονικοῦ μέλους), γιὰ νὰ διαπιστώσουμε τὴ σχεδὸν ἀπόλυτη συμφωνία τῶν προσόμοιων τροπαρίων μὲ τὸ πρότυπό τους. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ μὲ τὴ θέση τῶν τόνων. Ἤδη ὁ J. Grosdidier de Matons ἐπιχείρησε μιὰ στατιστικὴ ἔρευνα τῆς ἰσοσυλλαβίας στοὺς ὕμνους τοῦ Ρωμανοῦ, τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ὁποίας ἔδειξε μιὰ συμφωνία ποὺ φτάνει τὸ 98 % [2]. Σὲ ἀκόμη μεγαλύτερο ποσοστὸ φτάνει ἡ συμφωνία τῆς ἰσοσυλλαβίας μεταξὺ εἱρμῶν καὶ τροπαρίων στοὺς ἀσματικοὺς κανόνες τῶν τριῶν μεγάλων ὑμνογράφων, Ἀνδρέα Κρήτης, Κοσμᾶ τοῦ Μελωδοῦ καὶ Ἰωάννη τοῦ Δαμασκηνοῦ, ὅπως μπορῶ νὰ βεβαιώσω ἀπὸ προσωπικὴ ἔρευνα, ποὺ εἶναι ἤδη σχεδὸν ἕτοιμη γιὰ δημοσίευση. Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτή, οἱ μορφολογικὲς βάσεις τῆς βυζαντινῆς στιχουργίας ταυτίζονται μὲ ἐκεῖνες τῆς νεοελληνικῆς ἢ καλύτερα, ἡ νεοελληνικὴ μετρικὴ στηρίζεται στὶς ἴδιες βάσεις μὲ ἐκεῖνες τῆς βυζαντινῆς.

Α'. ΣΤΙΧΟΙ ΙΑΜΒΙΚΟΙ

1. *Ἰαμβικὸς ὀκτασύλλαβος προπαροξύτονος* (= υ - υ - υ - υυ)

Τὴν πρώτη συνειδητὴ προσπάθεια δημιουργίας ἐντεχνων στιχουργικῶν μορφῶν, ποὺ στηρίζονται στὴν ἀρχὴ τῆς ἰσοσυλλαβίας καὶ τῆς ὁμοτονίας, τὴ βρίσκουμε στοὺς λεγόμενους «κατὰ στίχον» ὕμνους [3]. Οἱ ὕμνοι αὐτοὶ χρο-

1. W. Christ - M. Paranikas, *Anthologia Graeca carminum christianorum*, Lipsiae 1871, 140 (στ. 12-15).

2. José Grosdidier de Matons, L'homotonie et l'isosyllabie chez Romanos, *Akten des XI. Internationalen Byzantinistenkongresses*, München 1958 (=1960), 200-205.

3. Γιὰ τὸ θέμα βλ. Κάρολος Μητσάκης, *Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία*, Ἀθήνα 1985, 85-97. Ἐπίσης Παναγιώτης Χρήστου, *Ἑλληνικὴ Πατρολογία*, τ. Γ', Θεσσαλονίκη 1987, 113, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

νολογοῦνται στὸν 5ο αἰώνα καὶ σώζονται σὲ ἀρχαῖες συλλογές, σὲ παπύρους καὶ σὲ χειρόγραφα. Ἡ πλουσιότερη συναγωγὴ τῶν «κατὰ στίχον» ὕμνων σώζεται στὸν κώδικα Erlangensis 96 (τοῦ ἔτους 1026), ἐνῶ ἀποσπάσματά τους βρίσκονται σὲ παπύρους, ὅπως στὸν P. Lond. 873 (τοῦ 6ου αἰώνα). Ὅπως ἦταν φυσικό, οἱ ὕμνοι αὐτοὶ εἵλκυσαν πολὺ ἐνωρὶς τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μελετητῶν, καθὼς παρεῖχαν γιὰ πρώτη φορὰ σαφεῖς ἐνδείξεις γιὰ τὴν αἴσθηση τοῦ ρυθμοῦ τῶν τονικῶν μέτρων [1].

Ἀπὸ τοὺς ὕμνους αὐτοὺς θὰ παρουσιάσουμε ἐδῶ ἕναν, τὸν ὑπ' ἀριθ. 6, ποὺ θεωρεῖται ὡς ὁ τεχνικότερος καὶ ἀρτιότερος. Κατὰ τοὺς ἐκδότες, ἀποτελεῖται ἀπὸ 4 ζεύγη δεκαεξασύλλαβων ἰαμβικῶν προπαροξύτονων στίχων. Πρέπει ἐντούτοις νὰ ἀξιολογήσουμε τὸ γεγονὸς ὅτι κάθε στίχος ἀπαρτίζεται ἀπὸ δύο ἐντελῶς ὅμοια ἡμιστίχια. Τὸ ἐρώτημα ποὺ γεννᾶται εἶναι, γιατί, ἄραγε, νὰ ἔχουμε δεκαεξασύλλαβους στίχους καὶ ὄχι ὀκτασύλλαβους, ἀφοῦ ὁ ὀκτασύλλαβος ἐδῶ εἶναι σαφῶς ἡ μετρικὴ μονάδα. Ἀπὸ τὴν ἀπάντηση στὸ βασικὸ αὐτὸ ἐρώτημα ἐξαρτᾶται ἡ ἔκδοση καὶ συνεπῶς ὁ τεχνικὸς προσδιορισμὸς τῶν στίχων ὡς δεκαεξασύλλαβων ἢ ὡς ὀκτασύλλαβων. Τὸ ἴδιο πρόβλημα ἀντιμετωπίζουν οἱ βυζαντινολόγοι στὴν ἔκδοση ὅλων τῶν ὕμνων. Στὴν προκείμενη περίπτωση προσωπικῶς πιστεύω ὅτι πρέπει νὰ δεχθοῦμε τὴν ὕπαρξη ὀκτασύλλαβων τονικῶν ἰαμβικῶν στίχων προπαροξύτονων, ποὺ ἐναλλάσσονται μὲ ὀξύτονους, τοῦ τύπου: υ - υ - υ - υυ ἢ υ - υ - υ - υ -. Ἰδού ὁ ὕμνος:

Δέξαι φωνάς, οὐράνιε *τρισάγιε σωτὴρ ἡμῶν*
ὑπὸ ἡμῶν τῶν ἐπὶ γῆς *ἑστώτων καὶ ὑμνούντων σε·*
τῷ ἀκοιμήτῳ ὄμματι *ἐπίβλεψον, φιλάνθρωπε,*
εἰς τὴν ἡμῶν ἀσθένειαν *καὶ δὸς ἡμῖν κατάνυξιν,*
δέξαι τὴν προσευχὴν ἡμῶν *καὶ ἄνες ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν,*
μὴ ματαιώσωσιν ἡμῶν *ἁμαρτίαι τὴν δέησιν·*
τοῦ ὀδυρμοῦ τῆς κρίσεως *ῥύσαι ἡμᾶς τοὺς δούλους σου*
καὶ τοῦ χοροῦ τῶν ἁγίων *ἀξίωσον τοὺς ψάλλοντας·*
Δόξα πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ *καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι*
εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν [2].

Ὁ στίχος αὐτὸς ἀπαντᾶται καὶ στὸν Ρωμανό. Οἱ στίχοι 9-10 ὅλων τῶν οἴκων (στροφῶν) τοῦ κοντακίου «*Εἰς τὰ ἅγια νήπια*» ἔχουν τὸ ἴδιο ἀκριβῶς μετρικὸ σχῆμα. Ἰδοὺ χαρακτηριστικὸ παράδειγμα:

---

1. Πρβλ. Paul Maas - Silvio G. Mercati - S. Cassisi, Gleichzeilige Hymnen in der byzantinischen Liturgie, *BZ* 18, 1909, 309-323, 353-356.

2. Κατὰ τὴν ἔκδοση τῶν P. Maas - S. G. Mercati - S. Cassisi, *ὅ.π.*, 316-317, καὶ 317-323, ὅπου μετρικὲς παρατηρήσεις.

Πόντου καὶ γῆς ἐδέσποσα καὶ νήπιον ταράττει με·
τί οὖν τελέσω σήμερον; τί πράξω εἰς τὴν αὔριον; [1]

Τὸ ἴδιο μετρικὸ σχῆμα ἀπαντᾶται καὶ σὲ λειτουργικὰ ἐξαποστειλάρια, καὶ μάλιστα στὸ πολὺ γνωστό:

Γυναῖκες ἀκουτίσθητε
φωνὴν ἀγαλλιάσεως...
δράμετε, φίλοις εἴπατε
τοῖς ἐμοῖς εὐαγγέλια... [2]

ποὺ ἀποτελεῖ τὸ μετρικὸ καὶ μουσικὸ πρότυπο πλήθους προσόμοιων ἐξαποστειλαρίων.

Τὸ μέτρο αὐτὸ ἐπισημαίνεται καὶ σὲ ἄλλους ὕμνους, ὅπως λ.χ. σὲ ἀναστάσιμο εἱρμὸ τῆς θ′ ὠδῆς τοῦ Ἀνδρέα Κρήτης († 740):

Ἀσπόρου τόκου σύλληψιν
τίς ἑρμηνεύσει τῶν βροτῶν;
ἀφθόρου τόκου γέννησιν
τίς ἑρμηνεύσει γηγενῶν;
διό σε αἱ φυλαὶ τῆς γῆς,
Θεοτόκε μεγαλύνομεν [3].

Τὸ μέτρο αὐτὸ (καὶ δὲν πρέπει νὰ μᾶς προβληματίζουν μερικὲς μικρὲς παραβάσεις στὸν ἀριθμὸ τῶν συλλαβῶν ἢ στὴ θέση τῶν τόνων, ποὺ μπορεῖ νὰ τὶς θεραπεύσει ἡ μουσική, ὅπως στὴ νεοελληνικὴ μετρικὴ ἡ συνίζηση, ἀφοῦ ἄλλωστε μᾶς ἐνδιαφέρει ὁ λεγόμενος μετρικὸς καὶ ὄχι ὁ γραμματικὸς τόνος), χρησιμοποιεῖται καὶ στὴ δημοτικὴ ποίηση, εἶναι συνεπῶς λαϊκό. Ἰδού χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ἀπὸ τὴν Κρήτη:

Μιὰν πέρδικαν ἐζύγωνα
κι ὅσο τσῆ κοντοσίμωνα...
παίζει φτερὸ καὶ φεύγει μου,
δέρνω κι ἐγὼ τὸν μπέτη μου... [4]

Τὴ λαϊκὴ χρήση τοῦ μέτρου μαρτυροῦν ἐπίσης οἱ ἔμμετρες παροιμίες, ὅπως ἡ ἀκόλουθη κρητικὴ ἀπὸ τὴν ἀνέκδοτη ἀκόμη προσωπικὴ συλλογή μου:

---

1. Κατὰ τὴν ἔκδοση J. Grosdidier de Matons, *Romanos le Mélode, Hymnes*, t. II, Paris 1965 (=Sources Chrétiennes, 110), 208 (*Οἶκος γ′*).

2. Τοῦτο στὰ λειτουργικὰ βιβλία πολλαχοῦ. Βλ. προχείρως Παναγιώτης Τρεμπέλας, *Ἐκλογὴ Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου Ὑμνογραφίας*, Ἀθῆναι 1949, 130. Ἡ ἐπισήμανση καὶ στοῦ Γρ. Στάθη, *ὅ.π.*, 31.

3. Βλ. Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης, *Εἱρμολόγιον*, Chennevières - sur - Marne, 1932, 205 (ἀρ. 290).

4. Βλ. Θεοχάρης Δετοράκης, *Ἀνέκδοτα δημοτικὰ τραγούδια τῆς Κρήτης*, Ἡράκλειο 1976, 123 (ἀρ. 95).

Τ' Ἁγιοῦ Φιλίππου τὸ σπερνὸ
φιλεῖ ἡ Πηλιὰ (=ἡ Πούλια) τὸ πέλαγο
καὶ ὁ ζευγὰς τ' ἀλέτρι του.

Στὴ λόγια νεοελληνικὴ ποίηση ὁ στίχος εἶναι ἐπίσης συνήθης. Ἀπὸ τὶς νεότερες συνθέσεις ἀναφέρουμε τὸ ποίημα «*Οἱ δύο παράδεισοι*» τοῦ Ἐλύτη:

Δύο εἶν' οἱ Παράδεισοι
ποὺ λέει κι ἡ παράδοση... [1].

Ἂν λάβουμε ὑπόψη μας ὅτι ὁ δεσπόζων τόνος τοῦ στίχου αὐτοῦ, σύμφωνα μὲ τὴ διδασκαλία τῶν θεωρητικῶν τῆς μετρικῆς, εἶναι ὁ τόνος τῆς ἕκτης συλλαβῆς [2], τότε στὰ παραπάνω ὑμνογραφικὰ δείγματα ἔχουμε σαφῶς τὴν ἀρχαιότερη γνωστὴ ὑποτύπωση τοῦ μετρικοῦ σχήματος τοῦ τονικοῦ ἰαμβικοῦ προπαροξύτονου ὀκτασύλλαβου στίχου.

Ἀλλὰ καὶ τοῦ ὀξύτονου ἰαμβικοῦ ὀκτασύλλαβου σαφῆ δείγματα ἐπισημαίνονται στὰ παραπάνω παραδείγματα (ποὺ πολὺ εὔκολο εἶναι νὰ πολλαπλασιαστοῦν). Εἶναι μάλιστα συνήθης ἡ ἐναλλαγὴ προπαροξύτονων καὶ ὀξύτονων ἰαμβικῶν ὀκτασυλλάβων στὴ νεοελληνικὴ ποίηση. Ἕνα πολὺ χαρακτηριστικὸ παράδειγμα εἶναι «*Ὁ ἥλιος ὁ ἡλιάτορας*» τοῦ Ἐλύτη:

Ὁ ἥλιος ὁ ἡλιάτορας
ὁ πετροπαιγνιδιάτορας
ἀπὸ τὴν ἄκοη τῶν ἀκρῶ
κατηφοράει στὸ Ταίναρο...

Παρὰ τὶς θεωρίες τῶν γλωσσολόγων γιὰ τὴ φωνητικὴ ἀνάλυση τῶν παραπάνω στίχων καὶ τὶς προσπάθειες γιὰ πολλαπλὴ μετρικὴ ἀνάγνωση [3], τὸ ποίημα ἑδράζεται σὲ σαφέστατο ἰαμβικὸ τόνο.

2. *Ἰαμβικὸς ἑπτασύλλαβος παροξύτονος:* (υ - υ - υ - υ)

Ὁ ἰαμβικὸς ἑπτασύλλαβος παροξύτονος φαίνεται ἐπίσης νὰ διαμορφώθηκε σὲ πολὺ πρώιμη ἐποχή. Ὁ πατριάρχης Φώτιος συνέθεσε δύο ὕμνους, μὲ 24 τετράστιχα καὶ μὲ ἀλφαβητικὴ ακροστιχίδα στὸ μέτρο αὐτό. Ἰδού τὰ πρῶτα τετράστιχα τῶν δύο ὕμνων:

α) *Ἀπὸ χειλέων ὕμνον*
προσφέρω σοι τῷ κτίστῃ·

β) *Ἀκουτισθῶμεν πάντες*
τῆς βασιλίδος νύμφης

---

1. Ὀδυσσέας Ἐλύτης, *Τὰ ρῶ τοῦ ἔρωτα*, Ἀθήνα 1986 (ἐκδ. Ὕψιλον), 70.

2. Πρβλ. Θρασύβουλος Σταύρου, *Νεοελληνικὴ μετρική*, Θεσσαλονίκη 1974, 47-50. Καί, Γιάννης Α. Σαραλῆς, *Νεοελληνικὴ μετρική*, ἐν Ἀθήναις 1953 (ἀνατ. 1991), 35-37, ὅπου καὶ πλῆθος παραδειγμάτων.

3. Γαραντούδης, *Μετρική*, 12-18.

ἀπὸ καρδίας βάθους *Χριστοῦ τῆς ἐκκλησίας*
σοὶ δόξαν ἀναπέμπω... [1] *μυστικῶς ὑπαρχούσης...* [2]

Ὕμνους μὲ παρόμοιο μέτρο ἔγραψαν καὶ ἄλλοι Βυζαντινοὶ ὑμνογράφοι. Στὸ ἴδιο μέτρο ἔχουν συντεθεῖ τὰ γνωστότατα μεγαλυνάρια τοῦ Πάσχα, ὅπως:

Ὁ Ἄγγελος ἐβόα
τῇ Κεχαριτωμένῃ·
Ἁγνὴ Παρθένε, χαῖρε,
καὶ πάλιν ἐρῶ χαῖρε,
ὁ σὸς υἱὸς ἀνέστη
τριήμερος ἐκ τάφου [3].

Ὅτι πρόκειται γιὰ στίχο λαϊκό, φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν παρουσία του σὲ ἔμμετρες παροιμίες, ὅπως στὴν παρακάτω βυζαντινή, ποὺ διασώζει ὁ Μιχαὴλ Ψελλός:

Πτωχὸς πτωχὸν οὐ θέλει
καὶ ὁ θεὸς μισᾷ τοὺς δύο [4]

καὶ στὴ νεοελληνική:

Τὸ Μάρτη βάλ' ἀργάτες
κι ἂς εἶναι κι ἀκαμάτες [5].

Ὁ στίχος αὐτὸς ἀπαντᾶται (ἂν καὶ ὄχι συχνὰ) καὶ σὲ δημοτικὰ τραγούδια, ὁρισμένα ἀπὸ τὰ ὁποῖα φαίνονται παλαιά. Ἐντελῶς ἐνδεικτικὰ ἀναφέρω ἐδῶ δύο ἀπὸ τὴν Κρήτη. Στὸ τιτλοφορούμενο «*Ἀητὸς καὶ πέρδικα*», ὁ ἀετὸς ἐρωτᾷ:

— Πέ μου, νὰ ζήσεις, πέρδικα,
ποῦ χτίζεις τὴ φωλιά σου
καὶ κάνεις καὶ τ' αὐγά σου
καὶ βγάνεις τὰ πουλιά σου [6].

---

1. Ὁ πρῶτος ὕμνος ἔχει τὴν ἔνδειξη: «*Φωτίου πατριάρχου ὕμνος ὡς ἐκ προσώπου Βασιλείου δεσπότου*». Βλ. J. P. Migne, *Patrologia Graeca* 102, 577-582. Ὁ ὕμνος καὶ στοὺς W. Christ - M. Paranikas, *Anthologia Graeca carminum christianorum*, Lipsiae 1871 (φωτοαναστατικὴ ἀνατύπωση Hildesheim 1963), 50.

2. Ὁ δεύτερος ὕμνος τιτλοφορεῖται: «*ἐκ προσώπου τῆς Ἐκκλησίας εἰς Βασίλειον τὸν φιλόχριστον βασιλέα*». J. P. Migne, *Patrologia Graeca*, *ὅ.π.*, 581-584. Καὶ οἱ δύο ὕμνοι ἐκδόθηκαν ἀπὸ τὸν Π. Τρεμπέλα, *ὅ.π.*, 127-129.

3. Βλ. προχείρως *Δίπτυχα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, 1991, Κυριακὴ τοῦ Πάσχα.

4. Ἠλίας Βουτιερίδης, *Νεοελληνικὴ Στιχουργική*, Ἀθήνα 1929, 77.

5. Ἀριστείδης Δουλαβέρας, *Ἡ ἔμμετρη ἐκφορὰ τοῦ νεοελληνικοῦ παροιμιακοῦ λόγου* (διδ. διατριβή), Ἀθήνα 1989, 78.

6. Ἰδομενεὺς Παπαγρηγοράκης, *Τὰ κρητικὰ ριζίτικα τραγούδια*, Χανιὰ 1957, 28, ἀρ. 5.

Περισσότερο ἐμφανὴς εἶναι ἡ παρουσία τοῦ ἰαμβικοῦ ἑπτασύλλαβου στὸ τραγούδι τοῦ «*Μέρμηγκα*», ποὺ φαίνεται ἐπίσης παλαιό. Ὁ πρῶτος στίχος εἶναι κανονικὸς δεκαπεντασύλλαβος (8 + 7), ἀλλὰ ὅλοι οἱ ἑπόμενοι στίχοι εἶναι ἑπτασύλλαβοι ἰαμβικοὶ παροξύτονοι:

Γεῖς μέρμηγκας μ' ἀπάντηξε κι εἶχε τ' ἀντζὶ στριμμένο
τὸ μπράτσο σηκωμένο
καὶ τὸ μπερτσὲ πλεμένο
κι ὀπίσω γυρισμένο,
σφιχτὰ καλὰ ζωσμένος,
φράγκικα ξυρισμένος,
ὀβρέϊκα ντυμένος,
τούρκικ' ἁρματωμένος... [1]

Σὲ ἀσματικὸ κανόνα τῶν ἁγίων Μανουήλ, Σαβὲλ καὶ Ἰσμαὴλ (17 Ἰουνίου), ποὺ ἐκδόθηκε πρόσφατα, ἔχουμε ἕνα μετρικὸ σχῆμα πλοκῆς ἑξασύλλαβων ὀξύτονων ἰαμβικῶν στίχων μὲ ἑπτασύλλαβους παροξύτονους:

Ἀχείμαστον ἡμῖν
λιμένα τοὺς ἁγίους
ἀνέδειξε Χριστός,
ὡς ναῦς τοὺς προσορμῶντας... [2]

Τὸ σχῆμα ἐπαναλαμβάνεται ἐννέα φορὲς ἀπαραλλάκτως, πρᾶγμα ποὺ δὲν ἀφήνει κανένα περιθώριο σὲ κάποια ἐπιφύλαξη, μήπως πρόκειται γιὰ συμπτωματικὸ γεγονός. Ἀκόμη πρέπει νὰ παρατηρηθεῖ ὅτι 6 συλλαβὲς ἔχουν οἱ περιττοὶ στίχοι (1ος - 3ος), ἐνῶ ἑπτὰ οἱ ἄρτιοι (2ος - 4ος). Σχηματίζεται δηλαδὴ ἕνα εἶδος πλεκτῆς ὀργάνωσης τῶν στίχων, μολονότι δὲν ὑπάρχει κανένα ἴχνος ὁμοιοκαταληξίας.

Β'. ΣΤΙΧΟΙ ΤΡΟΧΑΪΚΟΙ

1. *Τροχαϊκὸς ἑπτασύλλαβος ὀξύτονος* (= - υ - υ - υ -).

1. Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχου Γερμανοῦ Α' († 730) φέρεται μία σειρὰ 24 τετράστιχων μικρῶν τροπαρίων (μεγαλυναρίων) στὴν Ὑπαπαντὴ μὲ ἀλφαβητικὴ ἀκροστιχίδα. Ἰδού δύο ἀπὸ αὐτά:

Ἀκατάληπτόν ἐστι
τὸ τελούμενον ἐν σοὶ
καὶ ἀγγέλοις καὶ βροτοῖς,
μητροπάρθενε Ἁγνή.

1. *Αὐτόθι* 49, ἀρ. 55.

2. *Analecta Hymnica Graeca* e codicibus eruta Italiae Inferioris, Ioseph Schirò consilio et ductu edita, t. X. Canones Iunii, Augusta Acconcia Longo collegit et instruxit, Roma 1972, 106-107.

Λάμπρυνόν μου τὴν στολὴν
καὶ τὸ φῶς τὸ νοητόν,
ὅπως ἴδω σε κἀγὼ
ἐν ἀγκάλαις Συμεών [1].

Ὁ στίχος κατέστη ἰδιαιτέρως προσφιλὴς στοὺς βυζαντινοὺς ὑμνογράφους. Τὸν χρησιμοποιεῖ ὁ Ἀνδρέας Κρήτης στὴν ἕνατη ὠδὴ τοῦ Ἀποδείπνου τῆς Μ. Δευτέρας [2], ἕνας ἀνώνυμος βυζαντινὸς ὑμνογράφος στὴν ἕκτη ὠδὴ θεομητορικοῦ κανόνα [3], ὁ Ἰωάννης ὁ Μαυρόπους στὴν τρίτη ὠδὴ θεομητορικοῦ κανόνα, ὁ Συμεὼν Θεσσαλονίκης, κ.ἄ.π. [4]. Τὴν ἐντελέστερη μορφὴ παρέχει ὁ ἀνώνυμος ὑμνογράφος τοῦ θεομητορικοῦ κανόνα, ποὺ στηρίζεται ἐντούτοις σὲ εἱρμὸ τοῦ Ἀνδρέα Κρήτης. Ἰδού ἡ σειρὰ τῶν τροπαρίων τῆς ἕκτης ὠδῆς:

Εἱρμὸς (Ἀνδρέα Κρήτης)

Τὸν προφήτην Ἰωνᾶν
ἐκμιμούμενος βοῶ·
τὴν ζωήν μου, ἀγαθέ,
ἐλευθέρωσον φθορᾶς...

Τροπάρια (ἀνωνύμου)

Μολυνθέντα με πολλαῖς
ἁμαρτίαις τὴν ψυχήν,
δυσωπῶ σε ἐκτενῶς
τὴν ἀμόλυντον σκηνήν...

Κυβερνῆτίς μοι γενοῦ
θαλαττεύοντι, Ἁγνή,
ἐν πελάγει χαλεπῷ
τῶν τοῦ βίου πειρασμῶν...

Ἁγιάσματος σκηνὴ
δεδειγμένη, Μαριάμ,

1. Μερικὰ τροπάρια τοῦ ὕμνου αὐτοῦ ψάλλονται ὡς μεγαλυνάρια τῆς Ὑπαπαντῆς (2 Φεβρουαρίου). Βλ. ἔντυπο *Μηναῖο* Φεβρουαρίου. Γιὰ τὶς ἐκδόσεις βλ. Enrica Follieri, *Initia Hymnorum Ecclesiae Graecae*, IV-2, Città del Vaticano 1960-1966 (=*Studi e Testi* 211-215), passim. Τὸ κείμενο καὶ ἀπὸ τὸν P. Maas, Gleichzeilige Hymnen, *BZ* 18, 1909, 349-353.

2. Βλ. ἔντυπο Τριώδιο. Ὁ εἱρμὸς καὶ στοῦ Σωφρ. Εὐστρατιάδου, *Εἱρμολόγιον*, Chennevières-sur-Marne 1932 (=Ἁγιορειτικὴ Βιβλιοθήκη 9), 12.

3. Βλ. Σ. Εὐστρατιάδης, *Θεοτοκάριον*, Chennevières-sur-Marne 1931 (=Ἁγιορειτικὴ Βιβλιοθήκη 7-8), 108.

4. Βλ. προχείρως *Θεοτοκάριον* τοῦ Σ. Εὐστρατιάδου, σ. 37 (Κανὼν Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, ὠδὴ ς'), σ. 41 (Κανὼν Θεοδώρου Λασκάρεως, ὠδὴ ς'), σ. 79 (Κανὼν Ἰωάννου μοναχοῦ Θηκαρᾶ, ὠδὴ ς').

μιανθεῖσαν ἡδοναῖς
τὴν ἀθλίαν μου ψυχήν...

Τρικυμίαι λογισμῶν
καὶ παθῶν ἐπαγωγαὶ
καὶ βυθὸς ἁμαρτιῶν
τὴν ἀθλίαν μου ψυχήν... [1]

Ἰδού καὶ ἕνα χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ἀπὸ τὸν Συμεὼν Θεσσαλονίκης:

Νέου ἔτους ἀπαρχὴν
σοὶ προσάξομεν, Ἁγνή,
τὴν πηγὴν τῶν ἀγαθῶν,
ἅπαν τοῦτο ἀγαθόν... [2]

Στὸν κώδικα ἐπίσης Paris. gr. 3041 (XV s.), φ. 46ᵛ, βρίσκεται μιὰ «Ἀσματικὴ προσευχὴ τῆς θείας κοινωνίας» ἀνέκδοτη, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ 5 ὀκτάστιχες στροφὲς σὲ τροχαϊκὸ ἑπτασύλλαβο ὀξύτονο. Ἰδού ἡ πρώτη στροφή:

Διὰ τὸ μὴ εἶναί με
ἄξιον σοῦ μετασχεῖν,
νῦν ὁρᾷς μου τὴν ψυχὴν
τελευτῶσαν ἐν λιμῷ,
ἣν καὶ θρέψον σπλαγχνισθείς,
Σῶτερ, ἄρτῳ ζωηρῷ,
ὁ δι' οἶκτον τοῖς πιστοῖς
δοὺς τροφὴν σαυτόν, Χριστέ.

Μιὰ περίεργη συμπλοκὴ τοῦ στίχου τούτου μὲ ὀξύτονο ἰαμβικὸ ὀκτασύλλαβο παρουσιάζεται στὸ γνωστότατο κάθισμα τοῦ πλ. δ΄ ἤχου, ποὺ ἀποτελεῖ καὶ τὸ ρυθμοτονικὸ πρότυπο πλήθους προσόμοιων ὕμνων:

Κατεπλάγη Ἰωσὴφ (= - υ - υ υ υ -)
τὸ ὑπὲρ φύσιν θεωρῶν (= - - υ - υ - υ -)
καὶ ἐλάμβανεν εἰς νοῦν (= - υ - υ υ υ -)
τὸν ἐπὶ πόκον ὑετόν... [3] (= - υ υ - υ υ υ -)

Ἡ προσθήκη μιᾶς συλλαβῆς στὴν ἀρχὴ τοῦ δεύτερου καὶ τέταρτου στίχου ἀνατρέπει τὸν τροχαϊκὸ ρυθμὸ καὶ τὸν μετατρέπει σὲ ἰαμβικό.

---

1. *Αὐτόθι*, 108.

2. Θεοτοκίον τῆς ς΄ ᾠδῆς τοῦ κανόνος τῆς ἱνδίκτου. Βλ. Ἰωάννης Φουντούλης, *Συμεὼν Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης, Τὰ λειτουργικὰ συγγράμματα. Ι. Εὐχαὶ καὶ ὕμνοι*, Θεσσαλονίκη 1968 (=Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Ἐπιστημονικαὶ πραγματεῖαι. Σειρὰ Φιλολογικὴ καὶ Θεολογικὴ 10), 154.

3. Τοῦτο στὰ λειτουργικὰ βιβλία καὶ W. Christ - M. Paranikas, *ὅ.π.*, 60.

Ἐντύπωση προκαλεῖ ἡ σαφὴς προσπάθεια ὁμοιοκαταληξίας μὲ τέτοιους στίχους σὲ ὕμνο τοῦ Ἀνδρέα Κρήτης. Πρόκειται γιὰ τὴν θ΄ ὠδὴ τοῦ Ἀποδείπνου τῆς Μ. Δευτέρας. Ὁ εἱρμὸς ἀποτελεῖται ἀπὸ 42 συλλαβές, ποὺ χωρίζονται σαφῶς σὲ 6 ἑπτασύλλαβους στίχους. Οἱ δύο πρῶτοι εἶναι ὀξύτονοι τροχαϊκοὶ ἑπτασύλλαβοι καὶ ὁμοιοκαταληκτοῦν. Τὸ πρᾶγμα θὰ μποροῦσε νὰ θεωρηθεῖ ἁπλὴ σύμπτωση, ἂν τὸ φαινόμενο δὲν ἐπαναλαμβανόταν τυπικὰ σὲ ὅλα τὰ ἀκολουθοῦντα τροπάρια:

Εἱρμός: *Τὴν ὑπερφυῶς σαρκὶ*
συλλαβοῦσαν ἐν γαστρί...
α΄ *Ὡς λαμπάδας φωτεινὰς*
κοσμηθέντες τὰς ψυχάς...
β΄ *Ἐργασίας ὁ καιρὸς*
σωτηρίας ὁ σκοπός...
γ΄ *Ἀρωμάτων εὐπορῶ,*
ἀρετῶν δὲ ἀπορῶ... [1]

Κατὰ τὸν Σταύρου, στὸ στίχο αὐτὸν ἀρκεῖ ὁ τόνος τῆς ἕβδομης συλλαβῆς, «ἀλλὰ τὸ κανονικὸ εἶναι νὰ τονίζεται ἀπὸ τὶς μονὲς συλλαβές του καὶ ἄλλη μία τοὐλάχιστον καὶ συχνότερα τονίζεται ἡ τρίτη» [2]. Ἡ ἀρχὴ αὐτὴ τηρεῖται ἀπαρεγκλίτως σὲ ὅλα τὰ παραπάνω ὑμνολογικὰ παραδείγματα.

Ὅτι ὁ στίχος αὐτὸς ἤ, καλύτερα, ἡ μουσικὴ αἴσθησή του εἶναι παλαιά, μαρτυρεῖ ἡ παρουσία του σὲ μιὰ βυζαντινὴ παροιμία, σὲ κείμενο ἀπόλυτα χρονολογημένο. Στὸ Βίο τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος, ποὺ συνέγραψε ὁ Λεόντιος Νεαπόλεως Κύπρου (τέλη τοῦ 6ου - ἀρχὲς τοῦ 7ου αἰώνα), βρίσκεται ἡ παροιμία: «*Εὗρες ἄνδρα συνετόν; ὄρθριζε πρὸς αὐτόν*» [3]. Πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ἐπίσης τὴ συχνὴ παρουσία τοῦ στίχου αὐτοῦ στὴ δημοτικὴ καὶ τὴ λόγια νεοελληνικὴ ποίηση. Τὸ γνωστότερο παράδειγμα ἀπὸ τὴ δημοτικὴ ποίηση εἶναι τό:

Φεγγαράκι μου λαμπρό,
φέγγε μου νὰ περπατῶ,
νὰ πηγαίνω στὸ σκολειό,
νὰ μαθαίνω γράμματα... [4]

Ἰδού καὶ ἕνα παράδειγμα ἀπὸ τὸν Ὀδυσσέα Ἐλύτη:

---

1. Βλ. ἔντυπο *Τριώδιο*.
2. Θρασύβουλος Σταύρου, *Μετρική*, 77.
3. Ἔκδ. André - Jean Festugière, Léontios de Neapolis, Vie de Syméon le Fou et Vie de Jean de Chypre, Paris 1974, 345 (115-116).
4. Τοῦτο καὶ στὰ ἀναγνωσματάρια τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου.

Μισοφέγγαρο ἀσημὶ
βγαίνει μὲς στὸ γιασεμί.
Τὰ κορίτσια τὸ κοιτᾶν
ἀπ' τοὺς κήπους τοῦ 'Ισπαχάν [1].

2. *Τροχαϊκὸς ὀκτασύλλαβος παροξύτονος*

(τονικὸς ἀνακρεόντειος) (= - υ - υ - υ - υ)

Προσφιλὲς μέτρο τῶν Βυζαντινῶν ἦταν ὁ ἀνακρεόντειος στίχος, ὀκτασύλλαβος ποὺ ἀρχίζει μὲ ἀνάπαιστο, τοῦ τύπου: υ υ - / υ υ / υ - / υ. Μὲ τὴν ἀποβολὴ τῆς προσωδίας καὶ τὴν κατίσχυση τοῦ τόνου, ὁ προσωδιακὸς ἀνακρεόντειος προσέλαβε μορφὴ τονική, μὲ δύο δεσπόζοντες τόνους, στὴν πέμπτη καὶ στὴν ἕβδομη συλλαβή. 'Ιδού παραδείγματα βυζαντινῶν ἀνακρεόντειων στίχων:

Προσωδιακὸς	Τονικὸς
Ποταμοῦ μέσον κατεῖδον	*'Απὸ ρυπαρῶν χειλέων*
ποτὲ τὸν γόνον Κυθείρης	*ἀπὸ βδελυρᾶς καρδίας,*
ἐπενήχετο προβαίνων	*ἀπὸ ἀκαθάρτου γλώσσης*
μετὰ Νηΐδων χορείης... [2]	*καὶ ψυχῆς ἐρρυπωμένης,*
	δέξαι δέησιν, Χριστέ μου... [3]

Τὸ μέτρο αὐτὸ χρησιμοποίησε στὴν τονικὴ μορφή του εὐρέως καὶ ὁ Συμεὼν ὁ Νέος Θεολόγος, ποὺ θεωρεῖται καὶ ὁ κατεξοχὴν ἐκπρόσωπος τοῦ τονικοῦ ἀνακρεοντισμοῦ στὴ βυζαντινὴ ποίηση. Στὸ μέτρο αὐτὸ συνέθεσε ὀκτὼ ὕμνους. 'Ο πρῶτος ἀπὸ αὐτούς, ὁ ὑπ' ἀριθμὸν 7, ἀπαρτίζεται ἀπὸ 6 «τετράστιχα τὸν πρὸς τὸν Θεὸν αὐτοῦ ἐντεῦθεν δεικνύοντα ἔρωτα». 'Ιδού τὸ πρῶτο:

Πῶς καὶ πῦρ ὑπάρχεις βλύζον,
πῶς καὶ ὕδωρ ᾗς δροσίζον;
πῶς καὶ καίεις καὶ γλυκαίνεις,
πῶς φθορὰν ἐξαφανίζεις; [4]

(Στὸ ἴδιο μέτρο οἱ ὕμνοι 17, 23, 29, 30, 35, 44, 53, ἐκδ. Ath. Kambylis). 'Ο στίχος αὐτὸς στὸ Βυζάντιο ἦταν ἀναμφισβήτητα λαϊκός. Εἶναι γνωστὸ τὸ δημῶδες σκωπτικὸ στιχούργημα, ποὺ παραδίδουν οἱ βυζαντινοὶ χρονογράφοι γιὰ τὸν αὐτοκράτορα Μαυρίκιο († 602):

1. *"Ο.π.*, 55.

2. Paul Matranga, *Anecdota Graeca*, Roma 1850 (ἀναστ. ἐπανέκδοση Hildesheim 1971), 693: «Κωνσταντίνου Γραμματικοῦ τοῦ Σικελιώτου, 'Ωδάριον ἐρωτικὸν δι' ἀνακρέοντος».

3. Πρόκειται γιὰ ἔμμετρη προσευχὴ τῆς θείας Μεταλήψεως, ποὺ φέρεται ὡς ποίημα Συμεὼν τοῦ Νέου Θεολόγου. Πρβλ. Τρεμπέλα, *ὅ.π.*, 129-130.

4. Athanasios Kambylis, *Symeon Neos Theologos Hymnen*, Berlin - New York 1976 (=Supplementa Byzantina, Bd. 3), 68-69.

Εὕρηκε τὴν δαμαλίδα
ἁπαλὴν καὶ τρυφερὰν
καὶ ὡς κοινὸν ἀλεκτόριν
οὕτως αὐτὴν πεπήδηκε
καὶ ἐποίησε παιδία
ὡς τὰ ξυλοκούκουδα·
καὶ οὐδεὶς τολμᾶ λαλῆσαι,
ἀλλ' ὅλους ἐφίμωσεν·
ἅγιέ μου, ἅγιέ ⟨μου⟩
φοβερὲ καὶ δυνατέ,
δὸς αὐτῷ κατὰ κρανίου,
ἵνα μὴ ὑπεραίρηται,
κἀγὼ σοι τὸν βοῦν τὸν μέγαν
προσαγάγω εἰς εὐχήν [1].

Οἱ περισσότεροι στίχοι εἶναι τροχαϊκοὶ ὀκτασύλλαβοι παροξύτονοι, ποὺ ἐναλλάσσονται μὲ τροχαϊκοὺς ἑπτασύλλαβους ὀξύτονους.

Στὸ μέτρο αὐτὸ ἔχουν συντεθεῖ πολυάριθμα δημώδη βυζαντινὰ στιχουργήματα, ὅπως λ.χ. οἱ γνωστότατοι χρησμοὶ τοῦ Λέοντος ΣΤ' τοῦ Σοφοῦ. Ἰδοὺ χαρακτηριστικὸ ἀπόσπασμα [2]:

Καὶ ἡ βάτος ἀπὸ πέρα
ἤπλωσεν κ' ἔπιασεν τόπον
τὸ λεγόμενον Σκουτάριν,
ἔχων ρόδον λασκαρᾶτον
μὲ τ' ἀρμένικον ἀκάνθιν...
(I, 120-124)

Στὸν ἀθωνιτικὸ κώδικα τῆς μονῆς Διονυσίου 301 (16 αἰ.), βρίσκεται ἕνας «Θρῆνος ἐρωτικὸς εἰς τὸν Χριστὸν καὶ τὴν Θεοτόκον», ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ 530 δεκαεξασύλλαβους τροχαϊκοὺς στίχους, ὁ καθένας ἀπὸ τοὺς ὁποίους διαιρεῖται σὲ δύο ὅμοια ὀκτασύλλαβα τροχαϊκὰ κῶλα. Ἰδοὺ οἱ πρῶτοι καὶ οἱ τελευταῖοι:

Δύναμιν χορήγησόν μοι *οὐρανόθεν, ποθητέ μου,*
καὶ σοφῶς ὁδήγησόν με *πρὸς τὴν σὴν δοξολογίαν...*
Εἰς μονὰς τὰς ἀκηράτους *καὶ χαρὰν τὴν αἰωνίαν*
μετὰ πάντων τῶν ἁγίων *εἰς αἰῶνας αἰωνίους* [3].

1. Βλ. Νικόλαος Γ. Πολίτης, Δημώδη βυζαντινὰ ἄσματα, *Λαογραφία*, Γ', 1911-1912, 629. Ἐπίσης Gustav Soyter, Humor und Satire in der byzantinischen Literatur, *Bayerischen Blätter für das Gymnasialschulwesen*, München 1928, 233.

2. Émile Legrand, *Les oracles de Léon le Sage*, Paris 1875, 39.

3. Σπυρίδων Λάμπρος, *Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἑλληνικῶν κωδίκων*, I, Cambridge 1895, 408.

Μία σειρὰ 50 στίχων μὲ ὅμοιο μέτρο βρίσκεται καὶ στὸν ἀθωνιτικὸ κώδικα τῆς μονῆς Ἐσφιγμένου 131 (16 αἰ.) [1]. Ἂς σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι ὁ στίχος αὐτὸς (ὁ τροχαϊκὸς δεκαεξασύλλαβος παροξύτονος, διαιρούμενος σὲ δύο ὅμοια ἡμιστίχια) εἶναι ἰδιαίτερα προσφιλὴς στοὺς Φαναριῶτες ποιητές. Ἰδοὺ δύο παραδείγματα ἀπὸ τοὺς Σούτσους:

ἅγιον καὶ παντοκράτορ / πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας,
ὁ θεὸς ἀπὸ τὴν πρώτην / ὥραν τῆς δημιουργίας
σ' ἐνεφύσησεν ὡς αὔραν / εἰς τὴν κτίσιν ζωογόνον (Π. Σοῦτσος)

ἦλθε ὁ Μάρτης καὶ ὁ Μάρτης / ἔφερε τὰ χελιδόνια
κ' εἰς τὲς βρύσες κατεβαίνουν / ταίρι ταίρι τὰ τρυγόνια (Ἀλ. Σοῦτσος) [2].

Ὁ στίχος εἶναι ἐπίσης λαϊκός, ἀφοῦ ἀπαντᾶται σὲ τραγούδια δημοτικά, ὅπως στὸ παρακάτω:

Ἄχι, μάνα μου, νὰ σ' εἶχα
τὸν καιρὸ πού 'ναι τὰ σύκα,
νὰ σὲ βγάνω στὰ κορφάλια,
νὰ μοῦ ρίχνεις τὰ κουνάλια... [3]

ἢ τὸ γνωστότατο νανούρισμα:

Τὸ παιδί μου θὰ παντρέψω
καὶ τὸν κόσμο θὰ καλέσω
καὶ θὰ βάλω καὶ κουμπάρο
ἕνα βασιλιὰ μεγάλο... [4]

Καὶ ἀπὸ τὴ λόγια ποίηση (Χριστόπουλος):

Ἡ ἀγάπη μ' στὸν ἀέρα
χωρατεύοντας μιὰ μέρα,
πῆρε τρίχ' ἀπ' τ' ἁπλωτά της
καὶ χρυσόξανθα μαλλιά της
καὶ σὰν τάχα θυμωμένη
στὸ λαιμό μου μὲ τὴ δένει... [5]

Καὶ ἀπὸ τὸν Ὀδυσσέα Ἐλύτη:

Χάιντε, νύφη τῆς θαλάσσης,
τί φαμίλιες θὰ χαλάσεις.

1. *Αὐτόθι*, 186.
2. Σταύρου, *Μετρική*, 87.
3. Δετοράκης, *ὅ.π.*, 199, ἀρ. 201.
4. *Αὐτόθι*, 159, ἀρ. 142.
5. Ἀθανάσιος Χριστόπουλος, *Λυρικά*, ἐν Ἀθήναις τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου, χ.χ., 26

Νύφη μέσα στὰ μπουγάζια
μὲ τὰ πέπλα τὰ γαλάζια... [1]

Γ'. ΜΕΣΟΤΟΝΙΚΟΙ ΣΤΙΧΟΙ

Ἕνα μετρικὸ σχῆμα τῆς μορφῆς υ - υ υ - υ υ (μεσοτονικὸς ἑπτασύλλαβος προπαροξύτονος) ἐπισημαίνεται ἤδη στὸ Ρωμανό. Στὸ πρῶτο κοντάκιο «Εἰς τὸν Ἰωσὴφ» ὁ πρῶτος στίχος ὅλων τῶν οἴκων (κατὰ τὴν ἔκδοση τοῦ J. Grosdidier de Matons) ἀπαρτίζεται ἀπὸ τρία ἰσόποσα καὶ ἰσόμετρα κῶλα τοῦ παραπάνω τύπου. Ἰδού ὁ πρῶτος στίχος:

Ἀντλήσωμεν ἄνθρωποι σωτήρια νάματα καρδίας εὐφραίνοντα [2]

Προσωπικὰ διατηρῶ ζωηρὲς ἐπιφυλάξεις γιὰ τὸ μετρικὸ σχῆμα ποὺ υἱοθετεῖ ὁ ἐκδότης, νὰ ἔχουμε δηλαδὴ ἕνα στίχο μὲ 21 συλλαβές, ποὺ ἀπαρτίζεται μάλιστα ἀπὸ τρία ἀπολύτως ὅμοια μεταξύ τους κῶλα. Θὰ ἦταν λογικότερο καὶ φυσικότερο νὰ εἴχαμε τὰ κῶλα ὡς στίχους, ὁπότε θὰ εἴχαμε ἕνα σχῆμα σὲ μεσοτονικὸ δίμετρο προπαροξύτονο. Καὶ δὲν πρέπει νὰ σπεύσουν οἱ βυζαντινολόγοι νὰ ὑπεραμυνθοῦν αὐτοῦ τοῦ τύπου τῶν ἐκδόσεων τῶν ὕμνων, ποὺ εἶναι ἐντελῶς σχηματικὲς καὶ ἀνταποκρίνονται σὲ προκατασκευασμένα ἀπὸ τοὺς ἐκδότες (τὸν P. Maas κυρίως) μετρικὰ σχήματα, ποὺ δὲν ἀνταποκρίνονται στὴ χειρόγραφη παράδοση καὶ πάντως δὲν φαίνονται πάντοτε πιθανά. Καὶ μολονότι καὶ ἔτσι ὁ μεσοτονικὸς ρυθμὸς δὲν χάνεται, εἶναι ἐντούτοις διδακτικὴ καὶ σὲ τοῦτο ἡ νεοελληνικὴ ποίηση, ποὺ ἔχει πανομοιότυπο αὐτὸ τὸ σύντομο μέτρο, ὅπως λ.χ. στὸ Σολωμό:

Τὴν ὕστερη ἔβγαλε
ποὺ ἄξαφνα ἔλαμψε
καὶ κλαίει καὶ ρυάζεται
τὰ ἴχνη ἀλλάζοντας... [3]

Δ'. ΑΝΑΠΑΙΣΤΙΚΑ ΜΕΤΡΑ

Στὶς ἀρχὲς τοῦ 6ου αἰώνα χρονολογεῖται ἕνας ἐνδιαφέρων ὕμνος, ποὺ ἀποδίδεται στὸν Ρωμανό. Ἀποτελεῖται ἀπὸ 60 ἐνδεκασύλλαβους στίχους σὲ τονικὸ ἀναπαιστικὸ τρίμετρο προπαροξύτονο, τῆς μορφῆς:

υ υ - υ υ - υ υ - υ υ

Ἰδού οἱ πρῶτοι στίχοι τοῦ ὕμνου:

---

1. *Ὅ.π.*, 25 (*Ἀνάμεσα Σύρα καὶ Τζιά*).
2. *Romanos le Mélode Hymnes*, t. I, Paris 1964, 202.
3. Σαραλῆς, *Μετρική*, 103. Ἄλλα παραδείγματα στοῦ Σταύρου, *Μετρική*, 93.

Δεῦτε πάντες πιστοὶ προσκυνήσωμεν
τὸν σωτῆρα Χριστὸν καὶ φιλάνθρωπον,
τὸν δεσπότην καὶ μόνον ἀθάνατον,
ὃν ὑμνοῦσιν ἀγγέλων τὰ τάγματα... [1]

Ὁ στίχος αὐτός, ἐντούτοις, φαίνεται ἀκόμη παλαιότερος, ἂν ληφθεῖ ὑπόψιν ὅτι ἕνας ὕμνος, ποὺ ἀποδίδεται στὸν Ἕλληνα Ἐφραίμ, χρονολογεῖται ἤδη στὸν 4ο αἰώνα:

μολυνθείσας ἐκτείνω τὰς χεῖράς μου
μὴ ἀπώσῃ με πάθεσι βρύοντα,
ἀλλὰ τῇ εὐμενεῖ εὐσπλαγχνίᾳ σου
ἐπ' ἐμὲ φιλανθρώπως ἐπίβλεψον... [2]

Ὁ ὕμνος ἀποτελεῖται ἀπὸ 32 ἑνδεκασυλλάβους ἀναπαιστικούς, ὅλους παροξύτονους.

Ὁ στίχος χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ρωμανὸ στὸ κοντάκιο «Εἰς ὁσίους μοναχούς, ἀσκητὰς καὶ μοναζούσας», ὅπου οἱ τέσσερις πρῶτοι στίχοι ὅλων τῶν οἴκων τοῦ ὕμνου ἔχουν αὐτὴ τὴ μορφή:

Τοῖς τοῦ βίου τερπνοῖς ἐνητένιζον
λογισμῷ θεωρῶν τὰ γινόμενα
καὶ μετρήσας αὐτοῦ τὰ ἐπώδυνα
τὴν ζωὴν τῶν βροτῶν ἐταλάνισα... [3]
(α', 1-4)

Στὸ ἴδιο κοντάκιο ὁρισμένοι στίχοι παίρνουν τὴ μορφὴ δωδεκασύλλαβου ἀναπαιστικοῦ τετραμέτρου, ὅπως:

τὸ ποθεῖν τὸν Χριστὸν καὶ συμμένειν αὐτῷ
καὶ συμψάλλειν τερπνῶς τῷ προφήτῃ Δαβὶδ
(α', 19-20)

τὰ γὰρ ἄρτι καλῶς μετ' ὀλίγον κακῶς
καὶ ὁ χθὲς ἱλαρὸς σήμερον αὐχμηρὸς
(β', 24-25)

Ὁ στίχος χρησιμοποιεῖται συχνὰ στὴ νεοελληνικὴ ποίηση. Ἰδοὺ χαρακτηριστικὰ παραδείγματα:

Ὁμορφιά, ὁμορφιά, τί κι ἂν ἔσβησαν,
ἐσὺ πάντα σὰν ἄστρο παρήγορο...
(Σ. Σκίπης)

---

1. P. Maas, *Frühbyzantinische Kirchenpoesie. I. Anonyme Hymnen des V-VI Jahrhunderts*, Berlin 1931, 4-5.

2. Τρεμπέλας, ὅ.π., 4ε'. Βλ. καὶ *BZ* 19, 1909, 360.

3. Ν. Β. Τωμαδάκης, *Ρωμανοῦ τοῦ Μελῳδοῦ Ὕμνοι*, Γ', Ἀθῆναι 1957 (ἐκδ. Παν. Νικολόπουλος), 329.

δόλια ἐγὼ μὲ τὰ δόλια γεράματα,
τί κακά, Τρωαδίτισσες, φέρνετε;
(Δημ. Σάρρος) [1]

Ε'. ΔΑΚΤΥΛΙΚΑ ΜΕΤΡΑ

Ἀλλὰ καὶ τὰ τονικὰ δακτυλικὰ μέτρα δὲν φαίνονται ἄγνωστα στοὺς βυζαντινοὺς ὑμνογράφους. Ἕνα ἰδιόμελο δοξαστικὸ τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Μελωδοῦ (α' ἥμισυ τοῦ 8ου αἰώνα), στὸν ἑσπερινὸ τῆς Πεντηκοστῆς ἔχει σαφέστατα ἔντεχνη κατασκευή, μὲ τονικὸ μέτρο καὶ ὁμοιοκαταληξία, καὶ ἐμφανῆ χρήση δακτυλικοῦ μέτρου:

Γλῶσσαι ποτὲ συνεχύθησαν
διὰ τὴν τόλμαν τῆς πυργοποιίας,
γλῶσσαι δὲ νῦν ἐσοφίσθησαν
διὰ τὴν δόξαν τῆς θεογνωσίας... [2]

Ἂν ἡ περίπτωση εἶναι συμπτωματική, δὲν εἶναι ἐντούτοις μοναδική. Τὸ γνωστότατο αὐτόμελον ἐξαποστειλάριο τοῦ γ' ἤχου («*Ὁ οὐρανὸν ἐν τοῖς ἄστροις / κατακοσμήσας ὡς θεός...*») φαίνεται νὰ στηρίζεται σὲ δακτυλικὸ τονικὸ μέτρο. Δὲν φαίνεται πειστικὴ ἡ ἄποψη τοῦ Σ. Εὐστρατιάδη, ὅτι τὸ ἐξαποστειλάριο τοῦτο «ἐγένετο κατὰ τὸ ἀνακρεόντειον μέτρον» [3]. Ἕνα πλῆθος προσόμοιων ἐξαποστειλαρίων ἀκολουθεῖ τὸ ἴδιο μέτρο. Ὁ Σ. Εὐστρατιάδης ἀναφέρει ὅτι 88 ἐξαποστειλάρια στὰ λειτουργικὰ βιβλία στηρίζονται στὸ μετρικὸ αὐτὸ πρότυπο, ἐνῶ, κατὰ τὴ μαρτυρία του, στὸ ἀρχεῖο του βρίσκονται ἄλλα 200 ἀποκείμενα σὲ χειρόγραφα [4]. Ἀπὸ αὐτά, ἐκεῖνο τῆς Μεταμορφώσεως φαίνεται τεχνικότερο καὶ στηρίζεται σὲ μέτρο δακτυλικὸ τρίμετρο παροξύτονο, τοῦ τύπου:

\- ∪ ∪ - ∪ ∪ - ∪

Ἰδοὺ ὁλόκληρο τὸ τροπάριο:

Φῶς ἀναλλοίωτον, Λόγε,
φωτὸς Πατρὸς ἀγεννήτου,
ἐν τῷ φανέντι φωτί σου
σήμερον ἐν Θαβωρίῳ
φῶς εἴδομεν τὸν Πατέρα
φῶς ⟨εἴδομεν⟩ καὶ τὸ Πνεῦμα
φωταγωγοῦν πᾶσαν κτίσιν [5].

---

1. Τὰ παραδείγματα ἀπὸ τὸν Σαραλῆ καὶ τὸν Σταύρου.
2. Θ. Δετοράκης, *Κοσμᾶς ὁ Μελωδός. Βίος καὶ ἔργο*, Θεσσαλονίκη 1979 (Ἀνάλεκτα Βλατάδων, 28), 141.
3. Σ. Εὐστρατιάδης, Τὰ μεγαλυνάρια τοῦ Μ. Σαββάτου, *Νέα Σιών*, ΚΘ', 1937, 606.
4. *Ὅ.π.*, σημ.
5. Τοῦτο στὸ ἔντυπο *Μηναῖο* Αὐγούστου 6.

Ὁ λόγιος Κρητικὸς ἱερεὺς Ἰωάννης Μορεζῆνος (1550-1613) συνέθεσε μεταξὺ τῶν ἄλλων, καὶ τροπάρια «ψαλλόμενα πρὸς τό· *Ὁ οὐρανὸν ἐν* ⟨*τοῖς*⟩ *ἄστροις κατὰ ἀλφάβητον ὁμοιοκατάληκτα*. Ἰδοὺ τὸ πρῶτο καὶ τὸ τελευταῖο:

Ἄχραντε κόρη Μαρία,
παντὸς τοῦ κόσμου κυρία,
σὲ μεγαλύνω ὡς οὖσα
μήτηρ Θεοῦ, ὃν τεκοῦσα
ἱκέτευε ὡς υἱόν σου
τοῦ σώζεσθαι τὸν λαόν σου.

Ὦ θεοτόκε Μαρία,
παντὸς τοῦ κόσμου κυρία,
τῶν οὐρανῶν ἀνωτέρα
ἀγγέλων τε ὑπερτέρα,
σῶζε τοὺς σὲ ἀνυμνοῦντας
καὶ πόθῳ σε προσκυνοῦντας [1].

Πρόκειται γιὰ στίχους δακτυλικοὺς τρίμετρους παροξύτονους, πού χρησιμοποιοῦνται καὶ ἀπὸ Νεοέλληνες ποιητές. Ὁ στίχος τοῦ Κ. Καρυωτάκη:

κάνε τὸν πόνο σου ἄρτα

ἢ τοῦ Σ. Σκίπη:

ξύπνα, γλυκειά μου ἀγάπη

ἀνήκουν στὸ μέτρο αὐτό [2].

Μὲ βάση τὶς παραπάνω ἐπισημάνσεις, πού ἀσφαλῶς θὰ πολλαπλασιαστοῦν μὲ τὴ συνεχιζόμενη ἔρευνα, μποροῦμε νὰ ποῦμε συμπερασματικὰ ὅτι οἱ τονικοὶ ρυθμοὶ τῆς νεοελληνικῆς ποίησης δὲν εἶναι πάντοτε νέες δημιουργίες, ἐπινοήματα τῶν ποιητῶν ἢ δάνεια ἀπὸ τὴν ποίηση καὶ τὴ στιχουργία τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν. Ἦταν οἱ ρυθμοὶ πού χρησιμοποιοῦσαν οἱ Βυζαντινοὶ στὶς ποιήσεις τους καὶ ἀνταποκρίνονταν περισσότερο στὴν αἴσθηση τοῦ ρυθμοῦ τῶν λαϊκῶν στρωμάτων. Οἱ Βυζαντινοὶ ὑμνογράφοι, πού βρίσκονταν πιὸ κοντὰ στὸ λαϊκὸ αἴσθημα ἀπὸ τοὺς θύραθεν καὶ λόγιους ποιητές, γνώριζαν τὰ μέτρα καὶ τὰ χρησιμοποιοῦσαν συνειδητά. Μᾶς εἶναι βέβαια δύσκολο νὰ προσδιορίσουμε τὸ βαθμὸ ἐπηρεασμοῦ τῆς ὑμνογραφίας ἀπὸ τὶς μορφὲς τῆς τότε δημώδους ποιήσεως, τὴν ὁποία σχεδὸν ἐξολοκλήρου ἀγνοοῦμε. Μιλοῦμε γιὰ πρόδρομες μορφὲς στιχουργίας, πού εἶναι ἀκόμη σὲ σπερματικὴ καὶ ἀδιαμόρ-

1. Ἑλένη Κακουλίδη, Ὁ Ἰωάννης Μορεζῆνος καὶ τὸ ἔργο του, *Κρητικὰ Χρονικά*, 22, 1970, 473-475.

2. Σαραλῆ, *Μετρικὴ* 94.

φωτη χρήση, ἀλλὰ μᾶς ἐνδιαφέρει ἡ ἀναμφισβήτητη παρουσία στὴν ὑμνογραφία τονικῶν μέτρων, ποὺ ἀποτελοῦν τοὺς φυσικοὺς προγόνους τῆς νεοελληνικῆς στιχουργίας. Ἂν εἴχαμε περισσότερα καὶ σαφέστερα δείγματα ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ δημοτικὴ ποίηση, τὸ πρᾶγμα δὲν θὰ χρειαζόταν ἄλλη ἀπόδειξη. Τὴν ἔλλειψη ἀναπληρώνει, ὡς ἕνα βαθμό, ἡ νεοελληνικὴ δημώδης ποίηση, ἀλλὰ καὶ ἡ ὑμνογραφία, ποὺ ἀπευθύνεται στὸ λαὸ καὶ μαζὶ μὲ τὴ θρησκευτικὴ διδασκαλία ἱκανοποιεῖ καὶ τὸ ἔμφυτο μουσικό του αἴσθημα. Ἂν λοιπὸν ἀναζητοῦμε τὶς ρίζες τῆς νεοελληνικῆς μετρικῆς, αὐτὲς σίγουρα βρίσκονται στὸ Βυζάντιο καὶ μάλιστα σὲ χρόνους πολὺ πρωιμότερους ἀπὸ ὅσο συνήθως φαντα-ζόμαστε.

ΒΑΣΙΚΗ ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ
(ΕΠΙΛΟΓΗ)

ΓΕΝΙΚΑ ΕΡΓΑ

ΣΩΦΡ. ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΗΣ, Ποιηταὶ καὶ Ὑμνογράφοι τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, Α΄. Ἐν Ἱεροσολύμοις 1940.

Κ. ΜΗΤΣΑΚΗΣ, , Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία. Τόμος Α΄. Ἀπὸ τὴν Καινὴ Διαθήκη ἕως τὴν Εἰκονομαχία, Θεσσαλονίκη 1971 [= Πατριαρχικὸν Ἵδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν. Χριστιανικὴ Γραμματολογία. 1] (ἀνατύπωση μὲ προσθῆκες, Ἀθήνα 1987).

Θ. ΞΥΔΗΣ, Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία, Ἀθήνα 1978.

Π. ΤΡΕΜΠΕΛΑΣ Ἐκλογὴ Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου Ὑμνογραφίας, Ἀθῆναι 1949.

Ν.Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καὶ Ποίησις, ἤτοι Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν, τ. Β΄, Ἀθῆναι 1965 (ἀνατύπωση, Θεσσαλονίκη 1993).

ΑΝΔΡΕΑΣ ΦΥΤΡΑΚΗΣ, Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν ποίησις κατὰ τὰς κυριωτέρας φάσεις αὐτῆς, ΕΕΘΣΠΑ 1955-56 (καὶ αὐτοτελῶς μὲ νέα σελιδαρίθμηση, Ἀθῆναι 1957).

ΑΘ.ΚΟΜΙΝΗΣ, Τὸ Βυζαντινὸν ἱερὸν ἐπίγραμμα καὶ οἱ ἐπιγραμματοποιοί, Ἀθῆναι 1966.

ΓΡΗΓ. ΣΤΑΘΗΣ, Ἡ δεκαπεντασύλλαβος Ὑμνογραφία ἐν τῇ Βυζαντινῇ Μελοποιΐᾳ, Ἀθῆναι 1977.

ΠΑΝ. ΧΡΗΣΤΟΥ, Θεολογικὰ Μελετήματα. 4. Ὑμνογραφικά, Θεσσαλονίκη (Πατριαρχικὸν Ἵδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν) 1981.

ΑΝΤ. ΑΛΥΓΙΖΑΚΗΣ, Ἡ ὀκταηχία στὴν Ἑλληνικὴ Λειτουργικὴ Ὑμνογραφία, Θεσσαλονίκη 1985.

J.B.PITRA, Hymnographie de l' Église Grecque, Rome 1867.

EDMOND BOUVY, Poètes et Mélodes, Nîmes 1886.

J.B.PITRA, Analecta Sacra spicilegio Solesmensi parata, I, Paris 1876.

W. CHRIST-M. PARANIKAS, Anthologia Graeca Carminum Christianorum, Lipsiae 1871 (Hildesheim 1963).

EGON WELLESZ, A History of Byzantine Music and Hymnography, Oxford 1980.

J. GROSDIDIER DE MATONS, Romanos le Mélode et les origines de la poésie religieuse à Byzance, Paris 1977.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ-ΚΛΕΙΔΕΣ

ΣΩΦΡ. ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΗΣ, Ταμεῖον Ἐκκλησιαστικῆς Ποιήσεως, περ.

'Εκκλησιαστικὸς Φάρος τ. ΛΕ', 1936 - ΝΑ', 1951 (σὲ συνέχειες).

ΣΩΦΡ. ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΗΣ, 'Η θεοτόκος ἐν τῇ 'Υμνογραφίᾳ, Paris 1930 [= 'Αγιορειτικς Βιβλιοθήκη, 6].

ΣΩΦΡ. ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΗΣ, 'Ο Χριστὸς ἐν τῇ 'Υμνογραφίᾳ, Θεολογία 9, 1931, 80-87, 171-180. 260-267, 350-355 καὶ 10, 1932, 75-80, 173-179,καὶ 11, 1933, 69-74.

ΣΩΦΡ. ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΗΣ, 'Ο ἅγιος Δημήτριος ἐν τῇ 'Υμνογραφίᾳ, ΕΕΒΣ 11, 1935, 120-150.

L. PETIT, Bibliographie des Acolouthies Grecques, Bruxelles 1926 [= Subsidia Hagiographica, 16].

HENRICA FOLLIERI, Initia Hymnorum Ecclesiae Graecae, I-V 2, Città del Vaticano 1960-1966 [= Studi e Testi 211-215 bis].

JOSEF SZÖVERFFY, A Guide to Byzantine Hymnography, I-II, Brookline, Mass. and Leyden 1978-1979.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΗΣ, Εἱρμολόγιον, Chennevières-sur-Marne, 1932 [= 'Αγιορειτικὴ Βιβλιοθήκη, 9].

Σ. ΕΥΣΡΑΤΙΑΔΗΣ, Θεοτοκάριον. τ. Α', Chennevières - sur - Marne 1931 [= Μνημεῖα 'Αγιολογικὰ 7-8].

Ν. Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, Ρωμανοῦ τοῦ Μελῳδοῦ Ὕμνοι, Α-Δ', 'Αθῆναι 1954-1961.

ΕΥΤ. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, Ἄσματα τοῦ Τριῳδίου ἐρανισθέντα ἐκ κωδίκων τῆς Κάτω 'Ιταλίας. Α', ἐν 'Αθήναις 1995.

Σ. ENRICA FOLLIERI, Giovanni Mauropode, metropolita di Eucaita, Otto Canoni paracletici a N.S.Gesù Cristo, Roma 1967[= Archivio Italiano per la Storia della Pietà, V-1].

IOSEPH SCHIRO, Analecta Hymnica Graeca, e codicibus eruta Italiae Inferioris...I-XII, Roma -1980.

P. MAAS - C.A.. TRYPANIS, S. Romani Melodi Cantica. Cantica Genuina, Oxford 1963.

C.A.TRYPANIS, Fourteen Early Byzanine Cantica, Wien 1968 [= Wiener Byzantinische Studien. Band V].

J. GROSDIDIER DE MATONS, Romanos le Mélode Hymnes, I-V, Paris 1964-1981.

ΜΟΝΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΘΕΟΧ. ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ, Κοσμᾶς ὁ Μελωδός, Βίος καὶ ἔργο, Θεσσαλονίκη 1979 [= Πατριαρχικὸν Ἵδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν. 'Ανάλεκτα Βλατάδων, 28].

ΕΥΤ. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, 'Ιωσὴφ ὁ 'Υμνογράφος. Βίος καὶ ἔργον, ἐν 'Αθήναις 1971.

ΕΡΜΗΝΕΙΕΣ - ΣΧΟΛΙΑ- ΛΕΞΙΚΑ

ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ ΑΓΙΟΡΕΙΤΗΣ, Ἑορτοδρόμιον, ἤτοι ἑρμηνεία εἰς τοὺς ᾀσματικοὺς κανόνας τῶν δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν ἑορτῶν, ἐν Βενετίᾳ 1836.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΛΑΥΡΙΩΤΗΣ, Ἀναστασίμων Κανόνων ἑρμηνεία ὑπὸ Ἰωάννου Ζωναρᾶ. Ἑρμηνεία τῶν ἀναστασίμων κανόνων τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, περ. Ἄθως Α΄, 1920, 1-254.

HENRICUS M. STEVENSON, Theodori Prodromi Commentarios in carmina sacra melodorum Cosmae Herosolymitani et Ioannis Damasceni, ad fidem codd. mss. primun edidit et varietate lectionis instruxit...., Romae 1888.

AUG. NAUCK, Ioannis Damasceni Canones iambici cum commentario et indice verborum ex schedis - - editi, Mélanges Gréco-Romains tirés du Bulletin de l' Académie Impériale des Sciences de St. - Pétersbourg, t. VI, 1893. 199-223.

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ

ΑΘ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ- ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Σχεδίασμα περὶ τῶν Λειτουργικῶν Μηναίων, Vizantijke Vremmenik 1, 1884, 341-388.

ΚΑΛΛΙΣΤΟΣ (ΜΗΛΙΑΡΑΣ, Ἀρχιμ.), Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις τοῦ Τριῳδίου. Τὸ σχέδιον καὶ ὁ καταρτισμὸς αὐτοῦ, περ. Νέα Σιών 29, 1934, 44 κέξ. (σὲ συνέχειες).

Ν. Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, Ἡ ἐν Ἰταλίᾳ ἔκδοσις ἑλληνικῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων (κυρίως λειτουργικῶν) γενομένη ἐπιμελείᾳ Ἑλλήνων ὀρθόξων κληρικῶν κατὰ τοὺς ΙΕ΄ - ΙΣΤ΄ αἰῶνας, Italia Sacra 20-22= La Chiesa Greca in Italia dal VIII secolo del XVI, Padova 1973, 685-720.

ΜΕΤΡΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΙΧΟΥΡΓΙΑ

K. KRUMBACHER, Die Akrostichis in der griechischen Kirchenpoesie. Sitzungsber. der Bayer. Akad. d Wiss. , M,Unchen 1904, 551-691.

W.WEYH, Die Akrostichis in der byzantinischen Kanonesdichtung, BZ 17, 1908, 1-68.

J. GROSDIDIER DE MATONS, L' homotonie et l' isosyllabie chez Romanos, Akten des XI. Intern. Byzant. Kongress, München (1958), 1960, 200-205.

CHR. HANNICK, Zur Metrik des Kontakion, BYZANTIOΣ, 107-119.

ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΚΗ ΟΡΟΛΟΓΙΑ

Α. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, Λειτουργικοὶ ὅροι, Ἀθηνᾶ Μ΄, 1928, 60-87.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος....3
Εἰσαγωγικά....5
ΜΕΡΟΣ Α΄. ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ....6-28
Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεύς.... 6-7
Μεθόδιος Ὀλύμπου....8-9
Οἱ δύο Ἀπολλινάριοι....9-10
Ἡ ποίηση τῶν Γνωστικῶν....10-11
Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός....11-15
Συνέσιος ὁ Κυρηναῖος....16-17
Νόννος ὁ Πανοπολίτης....17-18
Σωφρόνιος Ἱεροσολύμων....18-20
Γεώργιος Πισίδης....20-22
Συμεὼν ὁ Νέος Θεολόγος....22-24
Ἄλλοι ποιητὲς θρησκευτικῶν ποιημάτων....24-25
Τὰ θρησκευτικὰ ἐπιγράμματα....25-28
ΜΕΡΟΣ Β΄. Η ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ-Η ΚΥΡΙΩΣ ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΑ..29-97
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄. Η ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΪΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ....29-33
1. Ἀρχαῖες μαρτυρίες....29-30
2. Ἡ πρώτη λειτουργικὴ ποίηση....30-33
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄. Η ΑΚΜΗ ΤΗΣ ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΑΣ. ΤΟ ΚΟΝΤΑΚΙΟ....30-
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄. Τὸ κοντάκιο....34-45
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄. Ρωμανὸς ὁ Μελωδός....46-55
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄. Ὁ Ἀκάθιστος Ὕμνος....56-68
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄. Ἡ ποίηση τῶν κανόνων....69-76
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄. Οἱ τρεῖς μεγάλοι κανονογράφοι....77-86
1.- Κοσμᾶς ὁ Μελωδός....77-78
2.- Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός....79-82
3.-Ἀνδρέας Κρήτης....82-86
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ΄. Ἡ παρακμὴ τῆς βυζαντινῆς Ὑμνογραφίας....87-88
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ΄. Ὑμνογραφικὴ ὁρολογία....89-
97
ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ ΚΑΙ ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΑΣ....98-179

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ. ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ.....181-338
1. Κλασσικαὶ ἀπηχήσεις εἰς τὴν βυζαντινὴν ὑμνογραφίαν.....183-197
2. Ρωμανικαὶ ἐπιδράσεις εἰς τὴν ποίησιν Κοσμᾶ τοῦ Μελῳδοῦ.....199-207
3. Ἀνέκδοτα μεγαλυνάρια τοῦ Μεγάλου Σαββάτου.....209-233
4. Παρατηρήσεις στὸν δ΄ σταυροαναστάσιμο κανόνα Δαμασκηνοῦ.....237-254
5. Οἱ ἅγιοι καὶ οἱ μάρτυρες στὴν Ὑμνογραφία.....255-268
6. Γεωργίου Νικομηδεία Κανὼν τῶν Ἁγίων Δέκα.....269-279
7. Un office byzantin inédit pour les morts à la Guerre.....281-310
8. Πρόδρομες μορφὲς νεοελλ. στιχουργίας σὲ βυζαντινοὺς ὕμνους.....311-130
ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....331-333
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.....334-335

© Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ (1997)

Ἡ φωτογραφία τοῦ ἐξωφύλλου
ἐλήφθη ἀπό χειρόγραφο τῆς
Μονῆς Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου
Ἀνωπόλεως Πεδιάδος